

นิทานสังวรธรรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

จัดพิมพ์ถวาย

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

นิทานสังวรธรรม

๔๕ พระราชของพระพุทธเจ้า เล่ม ๒

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
จัดพิมพ์ถวาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

๔๕ พระราชของพระพุทธเจ้า เล่ม ๒, - กรุงเทพฯ :

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ISBN 978-616-7821-11-5

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๕๖

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

ดำเนินการผลิตโดย : สาละพิมพ์การ

ออกแบบปก : พระศพร คุณวโร

ออกแบบรูปเล่ม : พระปริยญา อภิชาโน

แบบอักษรญาณสังวรธรรม : อาจารย์วิชัย รักชาติ

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สาละพิมพ์การ

๙/๖๐๙ ต.กระทุ่มล้ม อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๒๐

โทร ๐-๒๔๒๙-๒๔๕๒, ๐๘-๖๕๗๑-๑๖๘๕

คำปรารภ

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี

ในโอกาสการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พุทธศักราช ๒๕๕๖

.....

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-
ปริณายก ทรงเจริญพระชันษา ๑๐๐ ปีบริบูรณ์ ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖
นี้ นับว่าเป็นศุภมงคลวาระอันหาได้ยากยิ่ง และได้เคยปรากฏมีแต่กาลก่อน เป็น
ที่ปีติโสมนัสของพุทธบริษัททั้งปวง รัฐบาลพร้อมด้วยคณะสงฆ์และประชาชนไทย
ผู้เป็นศาสนิกชนจึงได้ร่วมกันจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขึ้นระหว่างวันที่ ๑ - ๗ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๕๕๖ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับงานฉลองพระชันษาดังกล่าวไว้ใน
พระบรมราชูปถัมภ์ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุคติได้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ทรงเป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและธรรม ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญศาสนกิจ
น้อยใหญ่เกื้อกูลแก่พุทธศาสนิกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศมาช้านาน ได้ทรง
พระเมตตาโปรดให้สร้างพุทธสถาน อาคารเรียน และสถานสาธารณประโยชน์ขึ้นไว้
เป็นจำนวนมาก เพื่อเผยแผ่พระบรมพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และอำนวยประโยชน์
สุขแก่ชุมชนมุขม ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือหลากหลายเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม
คำสอนและเรื่องน่ารู้ในพระบรมพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก หนังสือพระนิพนธ์
เหล่านี้เป็นที่ยกย่องกันว่าได้ทรงเรียบเรียงด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงสอดส่องเชี่ยวชาญ

ในอรรถและธรรม ได้ทรงนำพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงให้ปรากฏ เป็นประโยชน์แก่มหาชนที่จะได้ศึกษาและใคร่ครวญตรึกตรองปฏิบัติตาม นับว่าพระนิพนธ์เหล่านี้เป็นเพชรน้ำเอกที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่การเผยแผ่พระศาสนา

ในวาระงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นอกจากการจัดงานฉลองสมโภชและกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ แล้ว คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือประมวลพระนิพนธ์ชิ้นชุดหนึ่งเรียกว่า “**ญาณสังวรธรรม**” เพื่อเป็นที่ระลึก และเป็นธรรมานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ปรากฏยั่งยืนสืบไป

รัฐบาลในนามของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ขอเชิญชวนพุทธบริษัททุกฝ่ายพร้อมใจกันอธิษฐานจิตถวายพระกุศลและน้อมเศียรเกล้าถวายพระพรแต่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขอจงทรงเจริญพระชันษายิ่งยืนนาน ทรงเบิกบานผ่องแผ้วเป็นหลักชัยและประทีปธรรมแก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งไทยและเทศ ทรงเป็นบุญเขตที่เคารพศรัทธาของมหาชนอยู่ตราบจิรัฎฐิติกาล

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

คำชี้แจง

กฎบัตรรัฐธรรมนูญ เล่ม ๔-๕ คือ “๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า เล่ม ๑-๒” พระนิพนธ์เรื่องนี้ ทรงเตรียมขึ้นสำหรับเป็นคำสอนพระใหม่ ในพระราชกาล ๒๕๐๔ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมวราภรณ์ ได้มีผู้บันทึกเสียงไว้แล้วถอดออกเป็นหนังสือ เจ้าพระคุณ สมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงตรวจแก้ไขแล้ว ได้ลงพิมพ์ในนิตยสารศรีสัปดาห์เป็นตอนๆ เริ่มลงพิมพ์ในศรีสัปดาห์ ฉบับที่ ๕๒๘ ปีที่ ๑๑ ประจำวันศุกร์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๔ เป็นฉบับแรก และลงต่อเนื่องมาจนถึงฉบับที่ ๗๕๔ ปีที่ ๑๕ ประจำวันศุกร์ที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙ รวมเนื้อหาได้ถึงพรรษาที่ ๙ ต่อมาได้ อนุญาตให้นำลงพิมพ์ในนิตยสารธรรมจักร ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ด้วย

พ.ศ. ๒๕๑๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีเนื้อหาถึงพรรษาที่ ๙ ขึ้นเป็นครั้งแรก ในการพระราชทานเพลิงหลวง เผาศพ นางน้อย คชวัตร พระชนนีของเจ้าพระคุณ สมเด็จพระญาณสังวร ญาณ เมรุวัตเทวสังฆาราม จังหวัด กาญจนบุรี เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐

ในพระราชกาล พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๓ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ทรงนำเรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า ต่อจากพรรษาที่ ๙ ที่ยังค้างอยู่และพรรษาที่ ๑๐-๑๑-๑๒ มาสอนพระใหม่อีกวาระหนึ่ง ได้มีผู้บันทึกเสียงไว้แล้วถอดออกเป็นหนังสือถวายเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงตรวจ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงตรวจทานแก้ไขได้เพียงพรรษาที่ ๑๐ แล้วมหามกุฏราชวิทยาลัยได้นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่เป็น “๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม” เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ส่วนพรรษาที่ ๑๑-๑๒ ยังค้างอยู่ เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ยังไม่ทรงมีเวลาตรวจทาน

ในระหว่างนี้ “๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม” ได้พิมพ์เผยแพร่อีกหลายครั้ง

ถึง พ.ศ. ๒๕๕๒ อันเป็นโอกาสฉลองพระชันษา ๙๖ ปี ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์เรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า พระราชนิพนธ์ ในการบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชันษา ๙๖ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ จึงได้นำต้นฉบับพระราชที่ ๑๑-๑๒ ของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ที่ยังค้างอยู่มาตรวจทานและจัดพิมพ์ให้ครบบริบูรณ์เท่าที่เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ โดยแบ่งจัดพิมพ์เป็น ๒ เล่ม เล่ม ๑ ประกอบด้วยเนื้อหาของพระราชที่ ๑-๗ เล่ม ๒ ประกอบด้วยเนื้อหาของพระราชที่ ๘-๑๒ นับเป็นฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๒

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ใช้ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๒ เป็นต้นฉบับในการจัดพิมพ์ และจัดพิมพ์ เป็น ๒ เล่มเช่นเดิม คือ *ญาณสังวรธรรม เล่ม ๔ และเล่ม ๕* พร้อมทั้งได้พิมพ์คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก คำนำในการพิมพ์ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม และคำชี้แจงในการพิมพ์ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ ๒ ไว้ด้วย เพื่อจักได้ทราบความเป็นมาของพระนิพนธ์เรื่องนี้ตั้งแต่ต้น

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

คำนำ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)

พุทธประวัติ หรือพระประวัติของพระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนานั้น ได้มีผู้เรียบเรียงกันไว้มาก ทั้งที่เป็นภาคภาษาบาลีและภาคภาษาไทย เฉพาะที่เป็นภาษาไทยนั้น เท่าที่ยึดถือเป็นแบบสำหรับศึกษาอ้างอิงกันอยู่ ก็เช่น พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ปฐมสมโพธิพระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (ปุสุสเทว สว) พุทธประวัติ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งแต่ละฉบับก็มีลีลาและอรรถรสแตกต่างกันออกไปตามประสงค์ กล่าวคือ พระปฐมสมโพธิกถาเน้นหนักในทางมุ่งอรรถรสเชิงวรรณคดีและแสดงพระพุทธานิหาร เพื่อเสริมศรัทธาปสาทะในพระพุทธรูป ส่วนปฐมสมโพธิก็มุ่งแสดงหลักธรรมคำสอน ไม่เน้นในเรื่องประวัติและเหตุการณ์เท่าไรนัก สำหรับพุทธประวัติก็มุ่งแสดงพระประวัติของพระพุทธเจ้าและเหตุการณ์บ้านเมืองในเชิงประวัติศาสตร์ หรือเชิงข้อเท็จจริงเป็นสำคัญ พระนิพนธ์ต่าง ๆ ดังยกมาเป็นตัวอย่างนี้จึงให้สารัตถะและอรรถรสแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ ก็เพราะว่าพระประวัติของพระพุทธเจ้าเท่าที่มีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์ชั้นต้นของพระพุทธศาสนานั้น กระจายกันอยู่ในที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ไม่ได้จัดเรียบเรียงให้เป็นเรื่องราวติดต่อกันตั้งแต่ต้นจนจบ ฉะนั้น ผู้เรียบเรียงพุทธประวัติจึงต้องรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่กระจายอยู่นั้น มาเรียบเรียงปะติดปะต่อกันให้เป็นเรื่องราวต่อเนื่องเอาเอง ตามความสันนิษฐานประกอบกับหลักฐานเท่าที่สามารถจะทำได้ ด้วยเหตุนี้ พุทธประวัติที่ได้มีผู้เรียบเรียงขึ้นแล้วนั้น จึงมีหลายแนวและหลายสำนวนต่าง ๆ กัน ไปตามประสงค์ โดยย่อบ้างโดยพิสดารบ้าง

อันที่จริง เรื่องพุทธประวัติหรือเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าทรงบำเพ็ญต่อโลกนั้น มีเรื่องน่ารู้ น่าศึกษา มากมาย หากได้พินิจศึกษาอย่างกว้างขวางแล้ว ก็ได้รับประโยชน์เป็นอันมาก ทั้งในทางคติโลกและศีลธรรม ซึ่งอาจน้อมนำมาเป็น

หลักปฏิบัติ ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมได้เป็นอย่างดี ด้วยความคำนึง
ดังนี้เอง จึงได้คิดเรียบเรียงเรื่อง ๔๕ พรรษาของ พระพุทธเจ้า ขึ้น โดยมุ่งที่จะแสดง
พระประวัติหรือพระพุทธกิจของพระพุทธเจ้า ไปตามลำดับพรรษา กล่าวคือพยายาม
รวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพรรษา นั้น ๆ มากล่าวไปตามลำดับ เมื่อถึงเรื่อง
ที่ทรงแสดงธรรมโปรดบุคคลต่าง ๆ ในคราวนั้น ๆ ก็ถือโอกาสอธิบายธรรมในหัวข้อ
ธรรมที่ทรงแสดงนั้นด้วย และในการอธิบายธรรมในตอนนั้น ๆ ก็ได้จำกัดคำอธิบาย
อยู่เฉพาะในเรื่องของหัวข้อธรรมนั้น ๆ เท่านั้น แต่บางครั้งก็ได้ยกเอาเรื่องราวที่
เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน ตลอดถึงเหตุการณ์ใน
ประวัติศาสตร์ในยุคหลัง ๆ มา เข้ามาประกอบการอธิบาย เป็นเชิงตัวอย่างบ้าง
เป็นเชิงเปรียบเทียบบ้าง อยู่ตลอดเรื่อง ฉะนั้น เรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า
นี้ จึงมีทั้งเรื่องพุทธประวัติ คำอธิบายธรรมของพระพุทธศาสนา และเรื่องราวทาง
พระพุทธศาสนาทั้งอดีตและปัจจุบันผสมกันอยู่ แต่จะอย่างไรก็ตาม เรื่อง ๔๕ พรรษา
ของพระพุทธเจ้า นี้ ก็มุ่งแสดงพระพุทธกิจอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์ต่อมวลสรรพสัตว์
ให้เป็นที่เข้าใจ สำหรับผู้อ่านทั่วไปเป็นสำคัญ

ในการเรียบเรียงเรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า นี้ ก็ได้อาศัยตำรับตำรา
ที่พระบูรพาจารย์ดังที่ได้อ้างพระนามมาแล้วนั้นเป็นต้นเป็นแนวทาง ประกอบกับ
การศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ชั้นบาลีและอรรถกถาฎีกา แล้วนำมาเรียบเรียงตามลำดับกาล
แต่ก็เลือกเอาเฉพาะบางเรื่องที่สำคัญมีสาระประโยชน์เท่านั้น มิได้นำมากล่าวทั้งหมด
โดยที่บางเรื่องก็มีหลักฐานเรื่องกาลเวลาชัดเจน บางเรื่องก็ไม่ปรากฏชัดเจน ซึ่งมีเป็น
ส่วนมาก การเรียบเรียงเนื้อหาส่วนใหญ่จึงเป็นไปทางสันนิษฐานตามหลักฐานประกอบ
เท่าที่จะสามารถหาได้

หลักฐานเกี่ยวกับการเสด็จจำพรรษาของพระพุทธเจ้าในแต่ละแห่งนั้น ในคัมภีร์
ชั้นบาลีคือพระไตรปิฎกมิได้แสดงไว้ชัดเจน มีเพียงบางแห่งที่แสดงพอเป็นเค้าให้จับ
ความได้ว่า เสด็จจำพรรษาที่ไหนที่ไหนและทรงแสดงธรรมอะไรแก่ใคร หลักฐานที่ชัดเจน
มาปรากฏในคัมภีร์ชั้นหลัง คือคัมภีร์มโนรถปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย แห่ง

สุดตันตปิฎก (ภาค ๒ หน้า ๓๗-๓๙) ระบุว่าโดยพระพุทโธมโสะ นอกจากนี้ก็มีปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ อีก เช่น คัมภีร์ญาโณทัย ระบุว่าโดยพระพุทโธมโสะเช่นกัน คัมภีร์ชินมทานิทาน ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงถอดความเป็นภาษาไทย เป็นต้น คัมภีร์ต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ล้วนรจนาขึ้นเมื่อหลังพุทธปรินิพพานกว่า ๑,๐๐๐ ปีทั้งนั้น คัมภีร์มโนรถปุรณี ได้แสดงสถานที่และปีที่พระพุทโธเจ้าเสด็จ จำพรรษาไว้ดังนี้

พรรษาที่ ๑	ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี
พรรษาที่ ๒-๔	กรุงราชคฤห์
พรรษาที่ ๕	กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี
พรรษาที่ ๖	มกุฏบรพต
พรรษาที่ ๗	สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
พรรษาที่ ๘	เภสกลวัน สูงสูมารคิระ
พรรษาที่ ๙	กรุงโกสัมพี
พรรษาที่ ๑๐	ป่าปารีเลยยกะ
พรรษาที่ ๑๑	พราหมณคาม ชื่อเอกนาพา
พรรษาที่ ๑๒	เมืองเวรัญชา
พรรษาที่ ๑๓	จาลิยบรพต
พรรษาที่ ๑๔	พระเชตวัน กรุงสาวัตถี
พรรษาที่ ๑๕	กรุงกบิลพัสดุ์
พรรษาที่ ๑๖	เมืองอาฬวี
พรรษาที่ ๑๗	กรุงราชคฤห์
พรรษาที่ ๑๘-๑๙	จาลิยบรพต
พรรษาที่ ๒๐	กรุงราชคฤห์
พรรษาที่ ๒๑-๔๕	พระเชตวันบ้าง ปุพพารามบ้าง ณ กรุงสาวัตถี

ส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วเป็นต้นนั้น ก็คำเดียวกัน มีต่างกันออกไปบ้างเกี่ยวกับลำดับพรรษาและชื่อสถานที่บางแห่งเท่านั้น แสดงว่าคงจักมีที่มาแหล่งเดียวกัน

เรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า นี้ ได้รวมพิมพ์ขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ซึ่งเป็นการจัดพิมพ์อย่างรีบด่วน (ดังแจ้งในคำนำ ในการพิมพ์ครั้งแรก) จึงมีข้อผิดพลาด อยู่หลายประการ และในการพิมพ์ครั้งนั้น มีเนื้อหาเพียงพรรษา ที่ ๙ ในการจัดพิมพ์ ครั้งนี้ ได้มีการแก้ไขข้อผิดพลาดในการพิมพ์ครั้งแรกให้เรียบร้อยขึ้น และได้เพิ่มเติม เนื้อขึ้นอีกเล็กน้อย คือเรื่องราวในตอนท้ายของพรรษาที่ ๙ และเรื่องราวในพรรษาที่ ๑๐ อีกหนึ่งพรรษา

ขออนุโมทนาขอบใจ ผศ.สุเชาวน์ พลอยชุม ที่ได้ตรวจแก้ต้นฉบับด้วยความตั้งใจอย่างละเอียด แก้ไขข้อผิดพลาดในการพิมพ์ครั้งแรก พร้อมกับได้ทำเชิงอรรถและบรรณานุกรมเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการสะดวกแก่ผู้ประสงค์จะติดตามศึกษา เรื่องราวนั้น ๆ เพิ่มเติมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ศจ. พญานงส์

วัดบวรนิเวศวิหาร

มีนาคม ๒๕๓๒

คำนำ (ในการพิมพ์ครั้งแรก)

ตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เริ่มทรงประกาศพระพุทธศาสนา จนถึงได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระคัมภีร์จนอาจารย์แสดงไว้ว่าเป็นเวลา ๔๕ พรรษา ในคัมภีร์ชั้นบาลีไม่ได้มีแสดงไว้โดยตรงว่าพรรษาไหน ประทับที่ไหน และทรงแสดงธรรมเรื่องอะไรในพรรษานั้น ๆ นอกจากในตอนปฐมโพธิกาล กับปัจฉิมโพธิกาลที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์พอจะจับได้ว่าประทับที่ไหนและทรงแสดงธรรมเรื่องอะไร มาถึงชั้นอรรถกถาจึงได้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์มโนรถปुरुณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย (เล่ม ๒ หน้า ๓๗-๓๙) กับได้พบกล่าวไว้ในคัมภีร์ญาโณทโย ที่ว่าท่านพระพุทธโฆสะ แต่งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐ และหนังสือ พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพียงแต่ระบุว่า พรรษาไหน ประทับที่ไหน ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียด ในการแสดงเรียบเรียงเรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า นี้ ได้ถือปีและสถานที่ทรงจำพรรษาดังกล่าวในหนังสือเหล่านั้นเป็นหลัก แล้วค้นหาเรื่องราวและพระสูตรที่เกี่ยวข้องสถานที่เหล่านั้น ยุติเป็นพรรษาหนึ่ง ๆ ตามที่พิจารณาเทียบเคียงสันนิษฐาน แต่ทางตำนานยังไม่ยุติลงได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ หนังสือนี้มุ่งแสดงอธิบายธรรม ตั้งแต่ปฐมเทศนาเป็นต้นไป เพื่อทำความเข้าใจในเนื้อหาของพระพุทธศาสนา พร้อมกันไปกับตำนานพระพุทธศาสนาตามสมควร

เหตุปรารถนาทำเรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า ขึ้น ก็เพราะได้รับอาราธนาไปเทศน์อบรมในการให้ทุนช่วยการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษาที่ศรีสัปดาห์ เป็นประจำทุกเดือน เริ่มตั้งแต่วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๐๒ ได้เทศน์เรื่อง หลักพระพุทธศาสนา ติดต่อกันจนถึงวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๐๔ ระหว่างนั้นได้รับอาราธนาให้เขียนเรื่องทางพระพุทธศาสนา เพื่อลงติดต่อกันในศรีสัปดาห์ ได้เลือกจะทำเรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า จึงได้เริ่มด้วยการค้นคว้าไปแสดงบรรยายอบรมนวกภิกษุวัดบวรนิเวศวิหาร ศก ๒๕๐๔ ในพระอุโบสถ

ศรีสัปดาห์ ได้จัดหาเครื่องบันทึกเสียง พระมหาวิญญู วิชาโน^๑ กับ พระนวกะ และพระอื่นอีกหลายรูป ได้เป็นธุระช่วยบันทึกและคัดลอก ได้แก้ไขตามสมควร แล้วอนุญาตให้นำลงใน *ศรีสัปดาห์* ตามความมุ่งหมายที่ปรารถนาทำเรื่องนี้ เริ่มพรรษาที่ ๑ ในฉบับที่ ๕๒๘ ปีที่ ๑๑ ประจำวันศุกร์ที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๔ จนถึงพรรษาที่ ๙ ในฉบับที่ ๗๕๔ ปีที่ ๑๕ ประจำวันศุกร์ที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๙ ต่อมาได้ อนุญาตให้นำลงหนังสือธรรมจักร และได้อบรมลิขสิทธิ์หนังสือนี้ ให้แก่มหาวิทยาลัย ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นเจ้าของจัดพิมพ์เป็นเล่มตามประสงค์

ด้วยเหตุที่เรื่อง ๔๕ *พรรษาของพระพุทธเจ้า* นี้ ได้แสดงบรรยายในการอบรม นวกภิกษุ ถ้อยคำจึงเป็นโวหารพูดทั้งหมด มีแก้ไขจากต้นฉบับที่คัดลอกจากบันทึกตาม สมควร เพื่อให้ทันสมัยเพื่อแจกในการทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพลิง หลวงเผาศพโยมมารดา เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๑๐ เป็นครั้งแรก เว้นแต่พรรษาที่ ๖ เรื่องพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ เรื่องโลกและนรก สวรรค์เป็นต้น ที่เขียนเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง ดังนั้น จึงอาจจะมึที่ผิดพลาดบกพร่องในหนังสือนี้หลายแห่ง

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยฯ ซึ่งได้กรุณาจัดแบ่งฉบับพิมพ์ให้เพื่อแจกในงานเผาศพโยมมารดาส่วนหนึ่ง ขออนุโมทนาอำนวยการ *ศรีสัปดาห์* ที่ได้เป็นต้นเหตุ ปรารถนาทำเรื่องนี้ และได้จัดอุปถัมภ์ด้วยประการทั้งปวง

ขอขอบคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโสภณ (สนธิ กิจจกาโร)^๒ วัดบวรนิเวศวิหาร ที่ได้กรุณาดำริริเริ่มให้เกิดความสำเร็จในการรวมพิมพ์เป็นเล่ม และตรวจสอบทาน ต้นฉบับจนเสร็จเรียบร้อย ขอขอบใจพระครูประสิทธิ์พุทธมนต์ (สุรพงษ์ จานวโร)^๓ ที่ได้ช่วยดำริและตรวจทานในการพิมพ์ กับขอขอบใจพระมหาวิญญู วิชาโน ผู้ทำการ ถอดคัดลอกจากบันทึก กับผู้ที่ได้ช่วยในการนี้ทั้งปวง

^๑ สุตท้ายได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ที่ พระราชวราจารย์

^๒ สุตท้ายได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นที่ พระญาณวโรดม

^๓ สุตท้ายได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ที่ พระเทพวัชรธรรมาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดตรีทศเทพ

อนึ่ง จะได้ทำต่ออีก เมื่อพอจะรวมพิมพ์เป็นเล่มได้ ก็จะได้รวมพิมพ์ต่อไป
และแม้ที่ทำไว้แล้วนี้ หากได้พบหลักฐานที่ควรแก้ไขเพิ่มเติม ก็จักแก้ไขเพิ่มเติมอีก
เพราะเป็นเรื่องที่จะต้องค้นคว้ากันต่อไปอีกมาก

พระศาสนโสภณ

(พระศาสนโสภณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

เมษายน ๒๕๑๐

คำชี้แจง

(ฉบับพิมพ์ ๓ ต.ค. ๒๕๕๒)

ความเป็นมาของพระนิพนธ์เรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า นี้มีรายละเอียดปรากฏในคำนำเมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑ และเมื่อพิมพ์ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งได้พิมพ์รวมไว้ใน การพิมพ์ครั้งนี้ด้วยแล้ว ส่วนที่ควรชี้แจงเพิ่มเติมเฉพาะที่เกี่ยวกับเนื้อหาที่เพิ่มเติมใหม่ในการพิมพ์ครั้งนี้ ดังนี้

นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ซึ่งได้จัดพิมพ์พระนิพนธ์เรื่องนี้เป็นครั้งแรก เป็นต้นมา เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ก็มิได้ทรงนิพนธ์เรื่องนี้ต่อ คงเนื่องด้วยทรงมีพระภารกิจอื่น ๆ ที่ต้องทรงปฏิบัติมาก จนถึง พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้ทรงปรารภถึงเรื่อง ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า ที่ทรงนิพนธ์ค้างไว้เพียงพรรษาที่ ๙ อีกครั้งหนึ่ง จึงได้ทรงทบทวนเนื้อหาที่ได้ทรงนิพนธ์ไว้เดิม และทรงเริ่มทรงนิพนธ์เรื่องราวของพรรษาต่อ ๆ ไป โดยวิธีทรงนำเรื่องราวในพรรษานั้น ๆ มาแทรกไว้ในกรอบนวนิพนธ์ในระหว่างพรรษา ซึ่งทรงปฏิบัติเป็นกิจวัตรในฐานะพระอุปัชฌาย์ เริ่มแต่ในพรรษกาล ปี ๒๕๓๑ เป็นต้นมา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้ทรงบรรยายเรื่องราวในพรรษาที่ ๙ เพิ่มเติมจนจบ แล้วทรงบรรยายเรื่องราวในพรรษาที่ ๑๐ พรรษาที่ ๑๑ และ พรรษาที่ ๑๒ ต่อเนื่องกันไป ในพรรษกาล ๒๕๓๒ และ ๒๕๓๓ จนจบเรื่องราว ในพรรษาที่ ๑๒

พระโอวาทอบรมนวกภิกษุในพรรษกาล ๒๕๓๑-๒๕๓๓ ดังกล่าวนี้ ดร.เสาวนีย์ จักรพิทักษ์ ได้ถอดเทปแล้วพิมพ์เป็นต้นฉบับถวายเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เพื่อทรงตรวจทานสำหรับจัดพิมพ์เผยแพร่ เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงตรวจทานต้นฉบับได้บางส่วน คือส่วนของพรรษาที่ ๙ เพิ่มเติม (เล็กน้อย) และพรรษาที่ ๑๐ แล้วได้นำมาจัดพิมพ์เป็น “๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม” พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๓๒ ซึ่งมีเนื้อหาเพิ่มขึ้นถึงพรรษาที่ ๑๐

ส่วนต้นฉบับของพระราชที่ ๙ เพิ่มเติมอย่างละเอียด และพระราชที่ ๑๑ และ ๑๒ นั้น ยังคงค้างอยู่ต่อมา เพราะเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีโอกาสดตรวจทาน กระทั่งในโอกาสงานฉลองพระชันษา ๙๖ ปี ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๒ นี้ ทางวัดบวรนิเวศวิหารจึงได้นำต้นฉบับพระราชที่ ๙ เพิ่มเติมที่ยังเหลืออยู่ และพระราชที่ ๑๑-๑๒ ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ยังคงอยู่ ดังกล่าวมาตรวจทานและ จัดพิมพ์ร่วมกับเรื่องราวในพระราชที่ ๑-๑๐ ที่ได้พิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว ให้ครบบริบูรณ์ เท่าที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงนิพนธ์ไว้

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้คงถ้อยคำสำนวนของเจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามต้นฉบับ เว้นแต่บางคำที่พิจารณาเห็นว่า ผู้คัดลอกอาจคัดมาผิดจากคำเดิม หรือสะกดการันต์ ไม่ตรงกับคำเดิม เพราะเป็นคำบาลี หรือศัพท์ธรรมที่ผู้คัดลอกไม่คุ้นเคย จึงแก้ไขให้ ถูกต้องตามหลักฐานในพระไตรปิฎกที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงอ้างถึง

วัดบวรนิเวศวิหาร

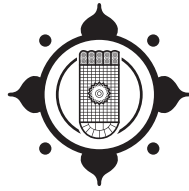
๓ ตุลาคม ๒๕๕๒

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

(สำหรับคัมภีร์บาลี เล่ม/ข้อ/หน้า)

อ. อฏฺจก.	-	อ. องคฺตุตฺรนิคาย	อฏฺจกนิปาท	สฺสุดตฺนตฺปิฎก
อ. จตฺตฺก.	-	"	จตฺตฺกนิปาท	"
อ. ฉกฺก.	-	"	ฉกฺกนิปาท	"
อ. ติก.	-	"	ติกนิปาท	"
อ. ทสก.	-	"	ทสกนิปาท	"
อ. ทฺก.	-	"	ทฺกนิปาท	"
อ. นวก.	-	"	นวกนิปาท	"
อ. ปญฺจก.	-	"	ปญฺจกนิปาท	"
อ. สตฺตฺก.	-	"	สตฺตฺกนิปาท	"
อ. ฎีกา.	-	อ. ภิธมฺมตฺตฺตฺสจฺจฎีกา		
อ. ภิธาน.	-	พระคัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกา		
ช. อิติ.	-	ช. ชุทฺทกนิคาย	อิติวุตฺตก	สฺสุดตฺนตฺปิฎก
ช. อ.	-	"	อูทาน	"
ช. ชุ.	-	"	ชุทฺทกปาจ	"
ช. ชา.	-	"	ชาตก	"
ช. ฐ.	-	"	ฐมฺมปท	"
ช. ปฎิ.	-	"	ปฎิสมฺภิทามคฺค	"
ช. พุทฺธ.	-	"	พุทฺธวีส	"
ช. ส.	-	"	สฺสุดตฺนนิปาท	"
ชาตก.	-	ชาตกฏฺจกธา (อรรธกธาชุทฺทกนิคาย	ชาตก)	
ชินกาล.	-	ชินกาลมาลีปกรณ (ฉบับแปลเป็นไทย)		
ไตรฎฺมิ.	-	ไตรฎฺมิพระร่วง		
ที. ปา.	-	ที. ฌนิกาย	ปาฎิกวคค	สฺสุดตฺนตฺปิฎก
ที. มหา.	-	"	มหาเวคค	"

ธมฺมปท.	-	ธมฺมปทฎกถา (อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับบาลี ๘ เล่ม ๑ ชุด มูลนิธิมหาเมฆฯ)	
ปฐม.	-	พระปฐมสมโพธิกถา	
ป. สฺ.	-	ปปัญจสูทนี (อรรถกถามัชฌิมนิกาย)	
พุทฺธ.	-	พุทธประวัติ	
ม. อุ.	-	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปถนุณาสก
ม. ม.	-	"	มชฺฌิมปถนุณาสก
ม. มุ.	-	"	มูลปถนุณาสก
มจฺจล.	-	มจฺจลตถทีปนี	
มโน. ปุ.	-	มโนรถปุรณี (อรรถกถาอังคุตตรนิกาย)	
มิลินฺท.	-	มิลินฺททพฺพหา	
โมคคฺคฺลฺลน.	-	โมคคฺคฺลฺลนปกรณํ	
วิ. จุลล.	-	วินยปิฎก จุลลวคฺค	
วิปัสสนา.	-	วิปัสสนากัมมัฏฐาน	
วิ. มหา.	-	วินยปิฎก มหาวคฺค	
วิ. มหาวิ.	-	วินยปิฎก มหาวิภงฺค	
วิสุทฺธิ.	-	วิสุทฺธิมคฺค	
สํ. ขนฺธ.	-	สังยุตตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ. นิ.	-	"	นิทานวคฺค
สํ. มหา.	-	"	มหาวารวคฺค
สํ. ส.	-	"	สคาถวคฺค
สํ. สฬา.	-	"	สฬายตนวคฺค
สมนฺต.	-	สมนฺตปาสาทิกา (อรรถกถาวินัยปิฎก)	
สา. ป.	-	สารตถปกาสิโน (อรรถกถาสังยุตตนิกาย)	
สารสังคห.	-	คัมภีร์สารสังคหะ หรือสารัตถสังคหะ	
สุ. วิ.	-	สุมจฺจลวิลาสิโน (อรรถกถาที่มนิกาย)	

๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า
เล่ม ๒

สารบัญ

พรรษาที่ ๘ เกสกลาวัน ไกล่สูงสูมารคิระ	๑
ปัญหาในอริยภูมิ	๑
อาจารย์ผู้ใดหนึ่งก็ไม่มี	๒
เหตุที่ไม่ทรงเหยียบผ้าขาว	๕
พรรษาที่ ๙ กรุงโกสัมพี	๙
พระพุทธจาริก	๙
รัฐที่มีอำนาจมาก ๔ รัฐ	๑๒
เสด็จประทับ ณ กรุงโกสัมพี	๑๓
พระเจ้าอุเทน	๑๔
ประวัติโฆสกเศรษฐี	๒๐
ผู้อดทนคือผู้ฝึกตนดีแล้ว	๒๖
สาราณียธรรมสูตร	๓๔
ศีลสามัญญตา	๓๕
ทิวฐีสามัญญตา	๓๗
ภิกษุชาวโกสัมพี-สังฆเภท	๓๙
นานาสังวาสกะ สมานสังวาสกะ	๔๑
ที่ฆาตุกุมาร	๔๓
ต้นเหตุของสังฆเภท	๔๘
เสด็จสู่ป่าปารีเลยยกะ	๕๐

พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงที่กรุงโกสัมพี	๕๔
- อานันทสูตร	๕๔
- สीलสูตร	๕๕
- อเสขียสูตร	๕๖
- จาตุทิสสูตร	๕๘
- อรัญญสูตร	๕๙
- กุลุปกสูตร	๖๐
- ปัจฉาสมณสูตร	๖๑
- สมာธิสูตร	๖๒
- เวสาร์ชชกรณสูตร	๖๔
- สังกิตสูตร	๖๕
- โจรสูตร	๖๕
- สุขุมาลสูตร	๖๗
- ผาสุวิหารสูตร	๖๙
- อุทายิสูตร	๗๐
- ทุพพิโนทยสูตร	๗๐
- อาฆาตวินยสูตร	๗๑
- สากัจฉาสูตร	๗๔
- สาชีวสูตร	๗๕
- ปัญหาปุจฉาสูตร	๗๖
- นิโรธสูตร	๗๗
- โจทนาสูตร	๗๙
- สीलสูตร	๘๓

- นิสันตีสสูตร	๘๔
- ภัททชิสสูตร	๘๖
- กัมโมชสูตร	๙๐
- ปาณาติปาตสูตร	๙๐
- มุสาสูตร	๙๑
- วัณณสูตร	๙๒
- โกรธสูตร	๙๓
- ตมสูตร	๙๔
- โอนตสูตร	๙๖
- ปุตตสูตร	๙๖
- สังโยชนสูตร	๑๐๐
- ทิฏฐิสูตร	๑๐๑
- ชันธสูตร	๑๐๒
- อสุรสูตร	๑๐๔
- ปฐมสมาธิสูตร	๑๐๖
- ทุติยสมาธิสูตร	๑๐๗
- ตติยสมาธิสูตร	๑๐๘
- ฌวาลาตสูตร	๑๑๐
- รากสูตร	๑๑๑
- นิสันตีสสูตร	๑๑๒
- อัตตहितสูตร	๑๑๓
- ลิกขาสูตร	๑๑๔
- ไปตลียสูตร	๑๑๕

- อาชีวกสูตร	๑๑๖
- นินทาสสูตร	๑๑๘
- จิตตสูตร	๑๑๙
- ปริกขารสูตร	๑๒๒
- อัคคิสูตร	๑๒๓
- อนรุทฐสูตร	๑๒๔
- ยสสูตร	๑๒๗
- ปัตตสูตร	๑๓๐
- อัป্পสาทสูตร	๑๓๑
- ปฏิสารณียสูตร	๑๓๒
- วัตตติสูตร	๑๓๔
- รากเปยยาล	๑๓๔
- ปิณโฑลภารทวาชสูตร	๑๓๗
- เสขสูตร	๑๓๘
- ปทสูตร	๑๔๐
- สารสูตร	๑๔๐
- ปติภูจิจิตสูตร	๑๔๑
- สีสปาสูตร	๑๔๑
- ขทิวสูตร	๑๔๒
- ทังฆสูตร	๑๔๓
- เจลสูตร	๑๔๔
- สัตตีสตสูตร	๑๔๔
- ปาณสูตร	๑๔๕

- ปฐมสุริยุปมสูตร	๑๔๖
- ทุตติยสุริยุปมสูตร	๑๔๖
- อินทขีลสูตร	๑๔๗
- วาทีสูตร	๑๔๘
- เขมกสูตร	๑๔๙
- สันทกสูตร	๑๕๔
- ชาติ ๖ เพิ่มเติม	๑๗๖

พรรษาที่ ๑๐ รักขิตวัน หรือ ป่าปารีเลยยกะ ๑๗๘

พระประวัติของพระพุทธเจ้าในพรรษาที่ ๑๐	๑๗๘
อุปกิเลส ๑๑	๑๗๙
การทำสมาธิ	๑๘๒
รูปนิมิต ๒ อย่าง	๑๘๕
เภทกรณวัตตุ	๑๘๖
สังฆเภท สังฆสามัคคี	๑๙๐
สังฆสามัคคี ๒ อย่าง	๑๙๒
เหตุให้แตกแยกนิกาย	๑๙๔
พระสงฆ์ธรรมยุต พระสงฆ์มอญ	๑๙๕

พรรษาที่ ๑๑ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาพา ๑๙๘

กสิสูตรหรือกสิภารทวาชสูตร	๑๙๙
อรรถกถาของกสิสูตรบางตอน	๒๐๑
อุปกาชีวก	๒๐๗
เรื่องอุปกาชีวก	๒๐๗
เรื่องถือนิสัย	๒๐๘

พระพุทธานุญาตให้ถือนิสัย	๒๐๘
ชีวกโกมารภักจ	๒๑๗
- กำเนิดชีวกโกมารภักจ	๒๑๘
- เรียนศิลปะทางการแพทย์	๒๑๙
- เริ่มปฏิบัติงานแพทย์	๒๒๐
- เริ่มรักษาภรรยาเศรษฐี	๒๒๑
- พระเจ้าพิมพิสารทรงประชวรโรคริดสีดวงอก	๒๒๒
- เศรษฐีพระนครราชคฤห์	๒๒๓
- บุตรเศรษฐีป่วยเป็นโรคเนื้องอกที่ลำไส้	๒๒๕
- พระเจ้าจันตปัชโชตทรงประชวรโรคผอมเหลือง	๒๒๖
- พระเจ้าจันตปัชโชตพระราชทานผ้าสีไวยกะ	๒๒๙
- พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยพระโอสถถ้ำ	๒๒๙
- กราบพูลขอพร	๒๓๑
- พระพุทธานุญาตคบตีจีวร	๒๓๒
- พระพุทธานุญาตผ้าปาวารและผ้าโกเชาว์	๒๓๒
- พระพุทธานุญาตผ้ากัมพล	๒๓๓
พระพุทธานุญาตคบตีจีวร ๖ ชนิด	๒๓๓
เรื่องขอส่วนแบ่ง	๒๓๔
องค์ของเจ้าหน้าที่ผู้รับจีวร	๒๓๕
องค์ของเจ้าหน้าที่ผู้เก็บจีวร	๒๓๖
พระพุทธานุญาตเรือนคัล	๒๓๗
องค์ของเจ้าหน้าที่ผู้รักษาเรือนคัล	๒๓๘
พระพุทธบัญญัติห้ามย้ายเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคัล	๒๓๘

องค์ของเจ้าหน้าที่ผู้แจกจีวร	๒๓๙
พระพุทธานุญาตน้ำย้อมเป็นต้น	๒๔๑
พระพุทธรบัญญัติห้ามใช้จีวรที่ไม่ตัด	๒๔๒
พระพุทธรบัญญาให้แต่งจีวร	๒๔๓
ตรัสสรรเสริญท่านพระอานนท์	๒๔๓
เสด็จพระพุทธรดำเนินทางไกล	๒๔๔
พระพุทธานุญาตไตรจีวร	๒๔๕
พระพุทธรบัญญัติอดิเรกจีวร	๒๔๕
พระพุทธานุญาตให้วิกัปอดิเรกจีวร	๒๔๖
พระพุทธานุญาตผ้าปะเป็นต้น	๒๔๖
เรื่องนางวิสาขาสมัครมาตา	๒๔๗
พระพุทธานุญาตผ้าวัสสิกสาฎกเป็นต้น	๒๕๒
ผ้าป่า	๒๕๒
พระนอนหลับสี่มสติ	๒๕๕
พระพุทธานุญาตผ้าสีทนะ	๒๕๖
พระพุทธานุญาตผ้าปัจจัดถณะ	๒๕๖
พระพุทธานุญาตผ้าปิดผี	๒๕๗
พระพุทธานุญาตผ้าเช็ดหน้าผ้าเช็ดปาก	๒๕๗
องค์ของการถือวิสาสะ ๕ ประการ	๒๕๘
พระพุทธานุญาตผ้าบริหาร	๒๕๘
พระพุทธานุญาตผ้าที่ต้องอธิษฐานและวิกัป	๒๕๘
พระพุทธานุญาตผ้าที่ตัดและไม่ตัด	๒๕๙
พระให้ผ้าแกโยมมารดาบิดาได้	๒๖๐

พระพุทธบัญญัติห้ามครองผ้า ๒ ผืนเข้าบ้าน	๒๖๐
ถวายจีวรเป็นของสงฆ์	๒๖๑
พระพุทธบัญญัติห้ามรับจีวรในวัดที่ไม่ได้จำพรรษา	๒๖๓
พระอาพาธ	๒๖๔
องค์ของภิกษุอาพาธที่พยาบาลได้ยาก ๕ อย่าง	๒๖๖
องค์ของภิกษุอาพาธที่พยาบาลได้ง่าย ๕ อย่าง	๒๖๖
องค์ของภิกษุผู้ไม่เข้าใจพยาบาล ๕ อย่าง	๒๖๖
องค์ของภิกษุผู้เข้าใจพยาบาล ๕ อย่าง	๒๖๗
เรื่องให้บาตรจีวรของผู้ถึงมรณภาพแก่ศิลาอนุภุฎฐาก	๒๖๗
สามเณรถึงมรณภาพ	๒๖๘
ภิกษุและสามเณรช่วยกันพยาบาลไข้	๒๖๙
เรื่องสมათานตติยวัตรมีเปลือยกายเป็นต้น	๒๖๙
พระฉัพพัคคีย์ทรงจีวรสีครามล้วนเป็นต้น	๒๗๑
เรื่องจีวรยังไม่เกิดแก่ผู้จำพรรษา	๒๗๑
เรื่องพระเวรตเถระฝากจีวร	๒๗๓
จีวรที่เกิดขึ้นมี ๘ มาติกา	๒๗๕
อดีตของหมอชีวกโกมารภัจจ์	๒๗๗
ธัญยานิสุต	๒๗๙
มาตาสุต	๒๙๔
อุปกาชีวกพบพระพุทธเจ้า	๒๙๙
นางจาปาเถรี ในจาปาเถรีคาถา	๓๐๒
ขมุกการสูต	๓๐๕
จีวรสูต	๓๐๖

ประวัติท่านพระมหากัสสปะ	๓๑๒
ชีวกสูตร	๓๑๙
- การแผ่เมตตา	๓๒๐
- การแผ่กรุณา มุทิตา อุเบกขา	๓๒๑
- ฆ่าสัตว์ทำบุญ ได้บาปด้วยเหตุ ๕ ประการ	๓๒๓
พรรษาที่ ๑๒ เมืองเวรัญชา	๓๒๔
ปฐมสังवासสูตร	๓๒๔
เรื่องเวรัญชพราหมณ์	๓๓๐
เวรัญชพราหมณ์กล่าวต่อพระพุทธเจ้า	๓๓๑
ทรงอุปมาด้วยลูกไก่	๓๓๔
ฉาน ๔ และวิชา ๓	๓๓๔
เวรัญชพราหมณ์แสดงตนเป็นอุบาสก	๓๓๗
เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย	๓๓๗
พระพุทธประเพณี	๓๓๘
พระมหาโมคคัลลานะเปล่งสีหนาท	๓๓๘
เหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ไม่นานและนาน	๓๓๙
ปรารภเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบท	๓๔๑
เสด็จนิเวศน์เวรัญชพราหมณ์	๓๔๒
ปหาราทสูตร	๓๔๔
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป	๓๔๙
วาโลทกชาดก (ชาดกเรื่องน้ำหาง)	๓๕๐
เรื่องของพระมหากัจจानะ	๓๕๑
บรรณานุกรม	

พรรษาที่ ๘ เกศกลาวัน ไกล์สูงสูมารคิระ

ปัญหาในอริยมุมิ

พรรษาที่ ๘ ของพระพุทธเจ้า พระอรรถกถาจารย์ซึ่งได้เขียนคัมภีร์อรรถกถา ในสมัยเมื่อพระพุทธศาสนาว่างได้แล้วประมาณ ๑,๐๐๐ ปีเศษ ได้เขียนเล่าไว้ว่า^๑ พระพุทธเจ้าได้ทรงเทศน์อภิธรรมโปรดพระพุทธรมาดากับเทพยดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตลอดไตรมาส ในวันมหาปวารณาออกพรรษา ก็ได้เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มายังเมืองมนุษย์ที่ นครสังกัสสะ ได้มีหมู่มนุษย์ทุกชั้น ตั้งตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน ได้ไปรอเฝ้ารับการเสด็จลงมาของพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จ ลงมาแล้ว ก็ได้ตรัสถามปัญหาแก่บุคคลตั้งตั้งแต่ภูมิชั้นต้น ชั้นต่ำ จนถึงภูมิชั้นสูง เมื่อทรงตั้งปัญหาถามในภูมิชั้นใด บุคคลผู้ได้ภูมิชั้นนั้นแล้วก็ตอบปัญหานั้นได้ แต่ก็ ไม่อาจจะตอบปัญหาที่สูงกว่าภูมิของตนได้ ได้ตรัสถามเรื่อยจนถึงภูมิของพระอัครสาวก เบื้องขวาคือพระสารีบุตร พระสารีบุตรก็ตอบได้ แต่เมื่อทรงได้ตั้งปัญหาถามในชั้น พุทธภูมิที่สูงกว่าภูมิของพระสารีบุตร พระสารีบุตรก็ตอบไม่ได้ ที่ตอบไม่ได้นั้น ก็เพราะ ไม่ทราบพระพุทธอัยาศัยว่า จะมีพระพุทธอัยาศัยให้ตอบโดยนัยไหน

^๑ ยมกปาฏิหาริยวตถุ รมมปท. ๖/๘๕-๘๘.

ท่านยกตัวอย่างปัญหาที่ถามในพุทธภูมิว่า “บุคคลผู้ที่มีธรรมอันนับแล้วคือ พิจารณารู้ตลอดแล้ว (หมายถึงพระอเสขบุคคล คือพระอรหันต์) กับบุคคลผู้ที่ยังเป็นเสขะ (คือยังต้องศึกษาอยู่ หมายถึงท่านผู้บรรลุมิพระโสดาบันขึ้นมาจนถึงภูมิของ พระอนาคามี) บุคคล ๒ จำพวกนี้มีความประพฤติเป็นอย่างไร”^๒

ปัญหานี้พระสารีบุตรไม่ทราบพระพุทธอัยอาศัยว่ามุ่งจะให้ตอบในนัยไหน แต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประทานนัย มุ่งจะให้ตอบในนัยของชั้นร์ พระสารีบุตรก็เกิด ปฏิภาณขึ้นจึงตอบได้

ข้อที่ท่านเล่าไว้นี้ก็น่าฟังอยู่เหมือนกัน ในการตอบปัญหานี้ จำจะต้องรู้นัย คือ ความประสงค์ของปัญหาหรือของผู้ถาม เมื่อตอบให้ถูกตามความประสงค์ก็เป็น อันใช้ได้ ตั้งปัญหาธรรมว่า คนดีนั้นคือคนอย่างไร ก็กว้างมาก ถ้าจะตอบยกเอาธรรม ในนวโกวาทมา ก็ได้เกือบจะทุกข้อ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องพิจารณาให้รู้ความประสงค์ ของผู้ถามหรือของปัญหาว่า มุ่งจะให้ยกเอาธรรมข้อไหนขึ้นมาตอบ และเมื่อตอบให้ ถูกความประสงค์ได้ ก็เป็นอันใช้ได้ ตอบนิดเดียวก็ใช้ได้ แต่ถ้าตอบผิดความประสงค์ ยกเอาธรรมมาตอบทั้งเล่ม บางทีก็ไม่ได้เหมือนกัน นี่ยกเป็นตัวอย่าง เพราะฉะนั้น เมื่อมาถึงปัญหาที่เป็นพุทธภูมิ พระสารีบุตรก็จำจะต้องได้นัย และเมื่อได้นัยแล้วก็ตอบได้

อาจารย์ผู้คิดหนึ่งก็ไม่มี

พระพุทธเจ้าได้ทรงสรรเสริญพระสารีบุตรว่า เป็นผู้มีความปัญญามาก เป็นผู้ที่สามารถจะปฏิบัติธุระแห่งพระองค์ได้ และท่านได้เล่าว่า ได้ตรัสชาดกเรื่องหนึ่ง^๓ ยกย่อง พระสารีบุตรมีความว่า

^๒ พุ. ส. ๒๕/๔๒๕/๕๓๑.

^๓ พุ. ชา. ๒๗/๘๙/ ๓๒ ; ปโรสหัสสชาดก. ชาดก. ๒/๒๕๔.

ได้มีดาบสคณะหนึ่งประพุดิพรตอยู่ในป่า มีอาจารย์เป็นผู้อบรมสั่งสอน หมู่ดาบสทั้งหลาย บรรดาศิษย์เหล่านั้น ได้มีศิษย์ผู้หนึ่งเป็นผู้ฉลาด และได้รับยกย่อง ให้เป็นหัวหน้าศิษย์ทั้งหลาย คราวหนึ่ง หัวหน้าศิษย์คนนั้นก็ได้ลาอาจารย์พาคณะศิษย์ หมู่หนึ่งไปอยู่ในละแวกบ้าน ฝ่ายอาจารย์ก็เกิดอาพาธขึ้น และเมื่อใกล้จะถึงมรณะ ศิษย์ทั้งหลายก็ได้ถามอาจารย์ว่า อาจารย์บรรลुरुทธมอะไรบ้าง อาจารย์ก็ตอบว่า นิดหนึ่ง ก็ไม่มี

พวกศิษย์ได้ยินดังนั้นก็เสียใจว่า อาจารย์ไม่ได้บรรลुरुทธมอะไรเลย เมื่ออาจารย์ ถึงมรณะแล้วก็ไม่ทำสักการะแก่ศพ ฝ่ายศิษย์ผู้เป็นหัวหน้า เมื่อกลับมาแล้วได้ทราบ ว่าอาจารย์ถึงมรณะ และได้ทราบเรื่องที่หมู่ศิษย์ได้ฟังปฏิญญาของอาจารย์เมื่อใกล้จะตาย และก็พากันไม่นับถือไม่สักการะศพ จึงได้ชี้แจงอธิบายว่า อาจารย์บรรลुरुทธ *รูป* *ฌาน* *ชั้น* *ที่* ๓

อรูปรูป *ฌาน* *ชั้น* *ที่* ๑ นั้น มีอารมณ์ว่า อากาศไม่มีที่สุด ชื่อว่า อรูป คือ ไม่มีรูป ก็เพราะกำหนดอากาศไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ ในอากาศนั้นไม่มีรูปอะไร เมื่อจิตแน่วแน่ ในอารมณ์นี้ก็ชื่อว่า ได้รูปที่ ๑

อรูปรูป *ฌาน* *ที่* ๒ นั้น มีอารมณ์ว่า วิญญาณไม่มีที่สุด คือว่ารู้ไม่มีที่สุด อากาศไม่มี ที่สุดเท่าใด รู้ก็ออกไปไม่มีที่สุดเท่านั้น และในตัวรู้ก็ไม่มีอะไรอีกเหมือนกัน คือไม่มี รูปอะไร เมื่อตั้งต้นด้วยอากาศที่ไม่มีรูปอะไร รู้ที่สูงขึ้นไปซึ่งแผ่ออกไปไม่มีที่สุด ก็ไม่มี รูปอะไรอีกเหมือนกัน เมื่อจิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์นี้ก็ชื่อว่า ได้รูปที่ ๒

อรูปรูป *ที่* ๓ นั้น มีอารมณ์ว่า น้อยหนึ่งก็ไม่มี หรือว่านิดหนึ่งก็ไม่มี เพราะเมื่อ เลื่อนขึ้นมาจากชั้นที่ ๑ และชั้นที่ ๒ ซึ่งไม่มีรูปอะไรอยู่ในอากาศ อยู่ในตัวรู้ ฉะนั้น เมื่อจะเน้นคั่นลงไปว่ามีอะไรอยู่บ้าง ก็ไม่มีอะไรทั้งนั้น จึงได้กำหนดลงไปว่าน้อยหนึ่ง ก็ไม่มี หรือว่านิดหนึ่งก็ไม่มี เมื่อจิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์นี้ก็ชื่อว่า ได้รูปที่ ๓

ส่วน *อรูปรูป* *ที่* ๔ นั้น จิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์ที่ไม่มีอะไร คือไม่มีรูปอะไรยิ่งขึ้น สัญญาคือความกำหนดหมายก็ไม่ต้องใช้อะไร เพราะไม่มีอะไรจะกำหนดก็อ่อนลงไป เวทนาจี้อ่อนลงไป เพราะไม่มีอารมณ์อะไรที่จะมาก่อเวทนา รูปอะไรน้อยหนึ่งนิดหนึ่ง ก็ไม่มี จนถึงขั้นที่เรียกว่า มีสัญญาก็ไม่ใช้ ไม่มีก็ไม่ใช้ คือว่ามีอยู่บ้าง แต่ไม่พอจะใช้

อย่างปกติ จะเรียกว่า ไม่มีก็ไม่ได้ จะเรียกว่า มีก็ไม่ได้ คล้าย ๆ กับเกือบจะหลับ หรือว่าเกือบจะดับลงไป แต่ก็ไม่หลับไม่ดับ นี้เรียกว่า เป็นอรูปีที่ ๔

พิจารณาดูใน *โสฬสปัญหา* ท่านที่มุ่งจะบำเพ็ญวิปัสสนาต่อ ถ้าจะเล่นทางสมาธิให้ได้ตาม ก็มักจะดำเนินมาถึงขั้นที่ ๓ คือน้อยหนึ่งชนิดหนึ่งก็ไม่มี และก็จับบำเพ็ญวิปัสสนาต่อ ไม่ไปถึงขั้นที่ ๔ พิจารณาดูถ้าไปถึงขั้นที่ ๔ แล้ว จิตจะอ่อนกำลังเต็มที่ คือว่านามธรรมนั้นเป็นกำลังของจิต นามธรรมอ่อนลงไปทุกที ไม่พอจะใช้พิจารณาอะไรให้เกิดความรู้ ถ้าจะดำเนินไปอยู่ถึงขั้นที่ ๔ ก็ต่อออกไปอีกขั้นหนึ่งเรียกว่า *นิโรธสมาบัติ* เข้านิโรธ คือเข้าดับ ซึ่งเป็นขั้นที่ ๙ นักรูปฌาน ๔ และอรูปี ๔ และนิโรธคือดับไปอีกหนึ่งก็เป็น ๙ ดับอะไร ก็คือดับสัญญาดับเวทนา หมदनามธรรมทั้งหมด ก็คงไม่ต่างอะไรกับหลับสนิท ซึ่งท่านแสดงว่า พระอรหันต์พระปัจเจกโพธิ์ได้เข้านิโรธสมาบัติ คือเข้ารูปฌานอรูปีฌานมาโดยลำดับ จนถึงขั้นนิโรธสมาบัตินี้ ในบางครั้ง บางคราว และอย่างนานก็เข้านิโรธถึง ๗ วัน โดยปกติท่านแสดงไว้อย่างนี้ แต่ก็ไม่ใช่ทำเสมอ ต้องการพักนาน ๆ ก็เข้านิโรธเป็นบางครั้งบางคราว

ศิษย์ที่เป็นหัวหน้าจึงได้ชี้แจงว่า อาจารย์บรรลุอรูปีขั้นที่ ๓ ไม่ใช่ว่าไม่บรรลุคุณวิเศษอะไรเลย เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้กล่าวสรรเสริญไว้ว่า *ถึงคนจะมาประชุมกันกว่าพันคน แต่หาไม่มีปัญญา พวกนั้นคร่ำครวญอยู่ตั้งร้อยปีก็ตาม คน ๆ เดียวที่มีปัญญารู้เนื้อความของภาษิต ประเสริฐกว่า*

ในตอนที่ได้แสดงจากดาวดึงส์นี้ ท่านได้แสดงอภินิหารไว้มาก เป็นต้นว่าพาดบันไดลงมาจากชั้นดาวดึงส์ถึงเมืองสังกัสสะ และอภินิหารนี้ได้เป็นที่เชื่อถือกันมาตลอดเวลาช้านาน เมื่อหลวงจีนพาเหียนกับถังซำจั๋ง ไปอินเดีย และได้เขียนจดหมายเหตุไฉนก็ได้เล่าถึงความเชื่อถือในอภินิหารเหล่านี้

ได้เคยถามบางท่านว่า ในฝ่ายมหายานเคยมีถอดความเรื่องนี้ไว้บ้างหรือไม่ ก็ได้รับตอบว่า ยังไม่เคยมีใครถอดความเรื่องนี้ไว้แต่อย่างไร ก็แสดงกันไป หรือว่าเชื่อกันไปอย่างนั้น แต่ก็ฟังได้อย่างหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปถึงเมืองสังกัสสะนั้น ในคราวหนึ่งหรือหลายครั้ง และประชาชนก็ได้มีศรัทธาเลื่อมใสกันเป็นอันมาก

เรื่องที่เล่าว่า ได้ทรงตั้งปัญหาถามบุคคลทุกภูมิชั้นนั้น ก็แสดงว่าได้มีการสนทนาธรรมกันอย่างกว้างขวาง และในตอนนั้นก็เล่าถึงอภินิหารเรื่อง พระเจ้าเปิดโลกหมายความว่ามนุษย์เห็นเทวดาเห็นสัตว์นรก เทวดาก็เห็นมนุษย์เห็นสัตว์นรก สัตว์นรกก็เห็นมนุษย์เห็นเทวดา แปลว่า เห็นกันตลอดหมด ตามนี้ก็เข้าใจง่าย ๆ ว่า ได้มีการแสดงธรรมที่เป็นส่วนเหตุและแสดงธรรมที่เป็นส่วนผล อันจะพึงได้รับทุกภูมิทุกชั้นดังที่เล่าว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามปัญหาแก่บุคคลทุกภูมิชั้น ตั้งแต่ชั้นต้นชั้นต่ำ จนถึงชั้นพุทธภูมิซึ่งเป็นชั้นที่จะต้องทรงตอบเอง หรือว่าประธานนัยให้พระสาวกเป็นผู้ตอบ

ความเชื่อถือเรื่องเสด็จลงจากเทวโลกนี้ได้มีมาตั้งแต่เก่าแก่ เมื่อครั้งสร้างพระพุทธรูปเริ่มแรก ก็ได้มีพระพุทธรูปปาง เทโวโรหณะ แปลว่า เสด็จลงจากเทวโลก และความเชื่อนี้ก็ยังได้แผ่เข้ามาในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย ดังที่มีนิคมใส่บาตรวันเทโวคือวันออกพรรษา ในบางแห่ง เช่นนครปฐม วันออกพรรษานั้นนิมนต์พระจากวัดต่าง ๆ ไปรวมกันอยู่บนเนินองค์พระปฐม และประชาชนก็มาตั้งขันใส่บาตรกันข้างล่าง ๒ ข้างทาง พระก็เดินลงมาจากเนินองค์พระปฐม ดูเป็นเดินมาจากบันไดสูง ๆ แล้วก็ใส่บาตร มีนิยมนั้นมาทุกปี เรียกว่า ใส่บาตรวันเทโว หรือเทโวโรหณะเสด็จลงจากดาวดึงส์

เมืองสังกัสสะนี้ในอรรถกถาธรรมบทว่า ไกลจากเมืองสาวัตถิ ๓๐ โยชน์ แต่ว่าเมื่อรวมระยะทางในบัดนี้ ประมาณ ๒๗๐ ไมล์ ก็ใกล้เคียงกันกับจำนวนที่ให้ไว้ว่า ๓๐ โยชน์นั้น

เหตุที่ไม่ทรงเหยียบผ้าขาว

พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงพรรษาที่ ๘ ได้เสด็จไปจำพรรษาที่เภสกลาวันที่อยู่ชานเมืองสูงสุมาลคีระในภาคชนบท ภาคชนบท นั้น เป็นรัฐอีกรัฐหนึ่งซึ่งในสมัยนั้น โภธิราชกุมาร ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าอุเทน (แห่งแคว้นวังสะซึ่งมีนครหลวงชื่อว่า โกสัมพี) เป็นผู้ครอง ฉะนั้น จึงน่าจะขึ้นอยู่กับรัฐวังสะของพระเจ้าอุเทน โภธิราชกุมารซึ่งเป็นผู้ปกครอง ก็ทำนองไปครองฐานะเป็นเมืองลูกหลวง

เมืองหลวงของภาคชนบทนี้ชื่อว่า *สูงสูมารคิระ* แปลว่า เมืองที่เป็นเนินจระเข้ *สูงสูมาระ* แปลว่า จระเข้ คิระ แปลว่า เนินหรือเขา มีเรื่องเล่าไว้ว่า เมื่อสร้างนครนั้น ได้มีจระเข้ร้องในห้วงน้ำแห่งหนึ่งซึ่งไม่ไกล จึงได้ถือเอาเสียงจระเข้ที่ได้ยินร้องในเวลา สร้างเมืองนั้นมาตั้งเป็นชื่อเมืองว่า *สูงสูมารคิระ*

ส่วน *เกสกลาวัน* ที่อยู่ชนเมืองนั้น คำว่า *เกสกลา* มติหนึ่งว่าเป็นชื่อยักษ์ณี ซึ่งเป็นผู้สิงสถิตอยู่ที่ป่านั้น อีกมติหนึ่งว่า *เกสกลา* แปลว่า ไม่สืเสียด *เกสกลาวัน* ก็แปลว่า ป่าไม้สืเสียด แต่รวมความก็เป็นชื่อของวนะแห่งนั้น

พระพุทธเจ้าได้ประทับจำพรรษาอยู่ที่วนะ อันชื่อว่า *เกสกลา* นั้น ได้มีเรื่อง เกิดขึ้นในสมัยที่ประทับอยู่ ณ ที่แห่งนั้น ที่ควรจะเล่าก็คือ *โพธิราชกุมาร* ซึ่งเป็นผู้ครอง แคว้นนั้นได้สร้างปราสาทใหม่สำเร็จขึ้นองค์หนึ่งชื่อว่า *โกกนุทปราสาท* ยังไม่ไปประทับ จึงทรงส่งมหาดเล็กชื่อว่า *สัตยชิกาบุตร* มาเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้า ไปเสวยที่ปราสาทสร้างใหม่ พระพุทธเจ้าพร้อมกับภิกษุสงฆ์ก็ทรงรับอาราธนา และเมื่อได้เวลาในวันรุ่งขึ้น ก็ได้เสด็จไปยังปราสาทของพระราชากุมารพร้อมกับภิกษุสงฆ์ พระราชากุมารได้ให้บุ๋ผ้าขาวที่บันไดขึ้นปราสาท ตั้งแต่บันไดขั้นแรกขึ้นไปโดยตลอด เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึง พระราชากุมารก็ได้ทรงมาต้อนรับที่หน้าปราสาท และได้ขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินนำหน้า พระองค์ก็เสด็จตามหลัง พระพุทธเจ้าเสด็จไปถึง ชั้นบันไดปราสาทนั้นแล้ว ก็ทรงหยุดไม่ได้เสด็จขึ้น พระราชากุมารก็กราบทูลอัญเชิญ ให้เสด็จขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงนั่ง พระราชากุมารได้กราบทูลถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้า จึงได้ทอดพระเนตรไปที่พระอาณนถ์ พระอาณนถ์ก็ได้ทูลแก่พระราชากุมารว่า *พระตภาคต ไม่ทรงเหยียบผ้าขาว* ขอให้พระราชากุมารให้เก็บออกเสีย พระราชากุมาร จึงให้เก็บผ้า ขาวออก พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จขึ้นสู่ปราสาท พระราชากุมารก็ได้ทรงอังคาสอาหารถวาย พระพุทธเจ้าเสวยเสร็จแล้วก็ทรงอนุโมทนา แล้วก็เสด็จกลับ^๔ เมื่อเสด็จกลับแล้ว ก็มีพระพุทธรูปบัญญัติห้ามภิกษุเหยียบผ้าขาว แต่ว่าต่อมาก็ทรงผ่อนให้เหยียบผ้าขาวที่ เขาบุญไว้สำหรับต้องการจะให้พระเหยียบเป็นมงคลได้

^๔ โพธิราชกุมารสูตร. ม. ม. ๑๓/๔๘๖-๔๘๘/๔๔๐-๔๔๓.

ในตอนนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้เล่าว่า^๕ พระราชาขุมารได้ทรงอธิษฐาน พระหทัยว่า ถ้าพระพุทธรูปเจ้าทรงเหยียบผ้าที่พระองค์ให้ปูไว้ก็จะได้พระโอรส เพราะไม่มี พระโอรสพระธิดา และยังได้เล่าถึงนายช่างที่สร้างปราสาทของโพธิราชกุมารไว้ว่า เมื่อได้สร้างปราสาทจนจะเสร็จ พระราชาขุมารก็ให้เอาคนล้อมไว้ ไม่ให้นายช่างออก เพราะกำหนดไว้ว่า เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะฆ่านายช่างเสีย เพื่อไม่ให้ไปสร้างที่อื่นให้ เหมือนกัน ฝ่ายนายช่างรู้ ก็แสร้งว่าทำยังไม่เสร็จ ขอเบิกเอาไม้และสิ่งต่าง ๆ ตามที่ ต้องการเข้าไปสร้างนกยนต์ไว้บนชั้นบนของปราสาท เมื่อสร้างปราสาทเสร็จแล้ว ก็หาวิธีนำบุตรภริยาขึ้นนกยนต์นั้น และบินหนีไปสร้างเมืองขึ้นอีกเมืองหนึ่ง และกั ตั้งตนเป็นผู้ครองเมืองนั้น ชื่อว่า *กัฏฐวาหนะราชา*

ในระหว่างที่พระพุทธรูปประทับอยู่ ณ วนะแห่งนี้ ก็ได้ทรงบัญญัติสิกขาบท แห่งสุราปานวรรคที่ห้ามไม่ให้ภิกษูก่อไฟผิง

อีกเรื่องหนึ่ง^๖ ได้มีคฤหบดีผู้หนึ่งชื่อว่า *นกุลพิตา* พร้อมกับภริยาได้เป็นผู้ เลื่อมใสในพระพุทธรูปเจ้าเป็นอันมาก พระอรรถกถาจารย์ได้เล่าว่า สามิภรรยาทั้งคู่นี้ได้ มีความรักพระพุทธรูปเจ้าเหมือนอย่างบุตร และได้เรียกพระพุทธรูปเจ้าว่าบุตร ในคราวหนึ่ง นกุลพิตาได้ไปเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า และได้กราบทูลว่าตนเป็นผู้แก่เฒ่ามากแล้ว จะไม่ได้ มาเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าและภิกษุสงฆ์ได้เนื่องนิตย์ เพราะฉะนั้น ก็ขอให้พระองค์ทรงโอวาท อนุศาสน์ เพื่อจะให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ตลอดกาลนาน

พระพุทธรูปเจ้าก็ได้ตรัสโอวาทโดยย่อว่า “กายนี้ซึ่งเป็นรังโรค เป็นของอาดูร คือ กระจับกระสาย เมื่อบุคคลบริหารกายนี้อยู่ด้วยความพินิจพิจารณา ถ้าไม่หลงไม่เขลา จะพึงรับรองว่ากายนี้ไม่มีโรคแม้ครั้งหนึ่งก็หาได้ไม่ เพราะฉะนั้น ก็ให้ศึกษาว่า เมื่อกายอาดูรคือกระจับกระสาย จิตจักไม่อาดูรคือกระจับกระสาย ให้คฤหบดีศึกษา ดังนี้”

^๕ โพธิราชกุมารวัตถุ ธรรมปท. ๖/๑-๖.

^๖ สั. ขนธ. ๑๗/๑-๕/๑-๗.

ฝ่ายนกุลบิดานั้น เมื่อได้สดับพระพุทธโอวาทโดยย่ออย่างนั้น ก็ได้ไปหาพระสารีบุตร ขอให้ท่านอธิบายความให้พิสดาร ท่านพระสารีบุตรก็ได้อธิบายความให้ฟังโดยความว่า

“บุคคลที่มีกายกระสับกระส่าย มีจิตกระสับกระส่ายด้วยนั้นอย่างไร คือ บุคคลที่ไม่ฉลาดรู้ธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้รับการแนะนำในสัปบุริสธรรม ย่อมเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณโดยความเป็นตน หรือว่าเห็นตนว่ามีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณในตน หรือว่าเห็นตนในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้น จึงเป็นผู้ที่มีความกำหนดยึดถืออยู่ว่าเราเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นของเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป จึงเกิดความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจขึ้น เพราะความแปรปรวนนั้น อย่างนี้ชื่อว่า มีกายกระสับกระส่ายด้วย มีจิตกระสับกระส่ายด้วย

ส่วนบุคคลผู้ที่มีกายกระสับกระส่าย แต่มีจิตไม่กระสับกระส่ายอย่างไร คือ บุคคลผู้ที่ไม่ฉลาดรู้ธรรม ได้รับการแนะนำดีในสัปบุริสธรรม ไม่เห็นเหมือนอย่างนั้น จึงไม่มีความกำหนดยึดถืออยู่ว่าเราเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นของเรา เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป จึงไม่เกิดความโศก เป็นต้นขึ้น อย่างนี้ชื่อว่า มีกายกระสับกระส่าย แต่ว่ามีจิตไม่กระสับกระส่าย”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อใกล้จะเสด็จสวรรคต ได้ทรงพระราชนิพนธ์คำลาพระสงฆ์เป็นภาษาบาลี และโปรดย ให้มาอ่านลาพระสงฆ์ที่พระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์ ก็ได้ทรงเก็บความแห่งพระพุทธภาษิตนี้มาทรงประพันธ์เป็นคาถาไว้บทหนึ่งว่า

อาตุรสมิมปิ เม กาเย	จิตตํ น เหสุस्ताตุรํ
เอวํ สิग्ขามิ พุทฺธสฺส	สาสนานุกฺคตี กํ

แปลว่า “เมื่อกายของเราแม้อาตุรกระสับกระส่าย จิตจักไม่อาตุร เรากะทำตามศาสนาของพระพุทธเจ้า ศึกษาอยู่อย่างนี้”

พระราชที่ ๙ กรุงโกสัมพี

พระพุทธจาริก

ในพระราชที่ ๙ ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ประทับจำพรรษาที่กรุงโกสัมพี รัฐวังสะหรือวัสสะ

แต่โดยปกติ เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกในชนบทมณฑลต่าง ๆ ได้ทรงปฏิบัติเป็นอาจินกิจ คือกิจที่ทำอยู่เสมอตั้งแต่ต้นมา ท่านได้เล่าถึง **พุทธจาริก** คือการเสด็จเที่ยวพุทธดำเนินไปของพระพุทธเจ้าไว้ ๓ อย่าง คือ

๑. เมื่อจะเสด็จจาริกไปในมหามณฑล คือในชนบทมณฑลใหญ่ ต้องใช้เวลา มาก เมื่อออกพรรษาแล้วได้วันหนึ่ง ตรงกับการนับของไทยคือวันแรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ ก็เสด็จออกจากที่จำพรรษาในพรรษาที่ผ่านไปใหม่ ๆ นั้นแล้วก็เสด็จจาริกเรื่อยไปใช้เวลา ๙ เดือน ถึงวันเข้าพรรษาใหม่ก็หยุดอยู่ประทับจำพรรษา

๒. เมื่อจะเสด็จจาริกไปในมัชฌิมมณฑล คือในชนบทที่เป็นมณฑลขนาดกลาง ๆ เมื่อออกพรรษาในวันกลางเดือน ๑๑ แล้ว ก็ประทับอยู่ที่นั่นอีก ๑ เดือน หรือบางทีก็เลื่อนออกพรรษาไปอีก ๑ เดือน คือไปออกพรรษา ทำวารณาในวันกลางเดือน ๑๒ วันรุ่งขึ้นซึ่งตรงกับวันแรมค่ำ ๑ ของไทย จึงเสด็จเที่ยวจาริกไป ใช้เวลา ๘ เดือน จึงหยุดจำพรรษา

๓. เมื่อจะเสด็จจาริกไปในอันติมมณฑล มณฑลที่เล็กไปกว่าหรือใช้เวลาน้อยกว่า ก็ยังประทับอยู่ ณ ที่จำพรรษาจนถึงกลางเดือนอ้าย รุ่งขึ้นตรงกับวันแรมค่ำ ๑ เดือนอ้าย จึงเสด็จจาริกไป ใช้เวลา ๗ เดือนก็ประทับจำพรรษา

และข้อที่ทรงปฏิบัติเป็นอาจินกิจทั่วไปนั้น ก็คือทรงปฏิสังขณการต้อนรับอาคันตุกะ เช่น ภิกษุที่มาเฝ้าจากทิศต่าง ๆ ทรงแสดงธรรมตามเรื่องที่เกิดขึ้น และทรงบัญญัติสิกขาบทตามเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น ในขณะที่เสด็จจาริกไปนั้น ถ้าบางคราวต้องการจะเสด็จจาริกไปด่วน ๆ ก็ทรงดำเนินด้วยพระบาทวันหนึ่งเป็นเวลามาก ๆ เช่น มีพระพุทธประสงค์จะเสด็จไปโปรดผู้ที่มีอุปนิสัยจะได้ตรัสรู้พระธรรมโดยรีบด่วน แต่ถ้าโดยปกติก็เสด็จไปโดยไม่รีบด่วน วันหนึ่ง ๆ เสด็จด้วยพระบาทหนึ่งในสี่ของโยชน์ หรือว่ากึ่งโยชน์ หรือว่าหนึ่งในสามของโยชน์ หรือว่าโยชน์หนึ่ง

พระพุทธกิจ ที่ได้ทรงปฏิบัติเป็นประจำวันนั้นมี ๕ ประการ คือ

๑. *ปุเรภัตตกิจ* กิจในเวลาก่อนภัตต์ ได้แก่เสด็จออกแต่เช้า ทรงทำสรีริกิเสด็จออกบิณฑบาต ตลอดจนถึงเสวยภัตตาหาร ทรงทำอนุโมทนาแสดงธรรมแล้วเสด็จขึ้นพระคันธกุฎี คือกุฎีที่ประทับ แต่ยังไม่เข้าไปข้างใน ในคำบอกวัตรแสดงไว้ว่า *ปุพฺพณฺเฑ บิณฑฺวาตณฺจ* เสด็จออกบิณฑบาตในเวลาเช้า

๒. *ปัจฉมภัตตกิจ* กิจในเวลาภายหลังภัตต์ คือเมื่อเสด็จขึ้นพระคันธกุฎีดังกล่าวแล้ว ก็ประทับเบื้องหน้าพระคันธกุฎี ให้โอวาทภิกษุสงฆ์ที่มาเฝ้า เสด็จเข้าพระคันธกุฎีประทับตามพระประสงค์ ทรงใช้พระญาณตรวจดูโลกในทุติยภาคคือส่วนที่ ๒ ของวัน จนถึงในตติยภาคคือส่วนที่ ๓ ของวัน คือเวลาเย็น เสด็จไปยังธรรมสภา ซึ่งมีมหาชนมารอเฝ้าอยู่ ก็ทรงแสดงธรรมโปรดเป็นกาลยุดต์คือเหมาะแก่กาล หรือสมัยยุดต์ เหมาะแก่สมัย เมื่อยุติด้วยกาลก็ส่งบริษัทยกลับ ในคำบอกวัตรได้ผูกเป็นบาทคาถา ไว้ว่า *สายณฺเฑ ธมฺมเทสนํ* ทรงแสดงธรรมในเวลาเย็น

๓. *ปริมยามกิจ* กิจในยามต้นของราตรี คือแบ่งกลางคืนออกเป็น ๓ ยาม ๆ ละ ๔ ชั่วโมง ในยามต้นของราตรีนี้ ทรงสรรงถ้ามีพระพุทธประสงค์จะทรงสรรง ประทับที่บริเวณพระคันธกุฎี ภิกษุทั้งหลายก็เข้าเฝ้าทูลถามปัญหาต่าง ๆ บ้าง ขอแก้มีปฏิฐานบ้าง ขอให้ทรงแสดงธรรมบ้าง ได้ประทานพระโอวาทต่าง ๆ ตามควร จนสมควรแก่เวลา

ภิกษุทั้งหลายก็กราบทูลลากลับ ในตอนนี้มีคำบอกวัดรกล่าวไว้ว่า *ปโทเส ภิกษุโอราท* ให้โอราทแก่ภิกษุในเวลาหัวค่ำ

๔. *มัชฌิมยามกิจ* กิจในเวลามัชฌิมยาม คือยามกลางของราตรี ได้แก่ แก้ปัญหาของเทพดาที่แสดงว่า เทพดามาเฝ้าและกราบทูลถามปัญหาในตอนมัชฌิมยาม ในคำบอกวัดรกล่าวไว้ว่า *อชุตมรตเต เทวปญฺหนํ* แก้ปัญหาของเทพดาในเวลาครึ่งคืน

๕. *ปัจฉิมยามกิจ* กิจในยามท้ายของราตรี แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนที่ ๑ เสด็จจงกรม คือทรงดำเนินไปและกลับเป็นการผลัดเปลี่ยนพระอิริยาบถ ส่วนที่ ๒ ทรงบรรทม ส่วนที่ ๓ คือเวลาใกล้รุ่ง ก็ทรงตรวจดูโลกด้วยพระญาณ ในคำบอกวัดรได้ว่าไว้ว่า *ปจฺจุเสว คเต กाले ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ* ตรวจดูสัตว์ผู้สมควรจะโปรด และผู้ที่ไม่สมควรจะโปรด ในเวลาใกล้รุ่ง

พระพุทธกิจทั้ง ๕ ประการนี้ ท่านกล่าวว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติอยู่ เป็นกิจประจำวัน

ส่วนพระสาวกทั้งหลายนั้น ได้ถือเป็นอาจินกิจ คือกิจที่ประพฤติเป็นประจำอยู่ คือได้พากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้าจากชนบทต่างๆปีหนึ่ง ๒ ครั้ง คือ ก่อนเข้าพรรษาครั้งหนึ่ง เพื่อเรียนกัมมัฏฐาน และออกพรรษารั้งหนึ่ง เพื่อกราบทูลคุณที่ได้บรรลุ และเพื่อเรียนกัมมัฏฐานให้ยิ่งขึ้นไป เพราะในตอนนั้นได้มีพระสาวกมากขึ้น และได้จำพรรษา อยู่ในชนบทต่าง ๆ มากด้วยกัน จึงได้มีนิยามถือเป็นอาจินวัตรว่า ในปีหนึ่งก็หาโอกาส มาเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยปกติก็ ๒ ครั้ง และถ้ามาไม่ได้ก็ส่งศิษย์เข้ามา และส่งศิษย์ให้ ถวายบังคมพระพุทธเจ้าแทนตน การเข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง ปีหนึ่ง ๒ ครั้ง ดังกล่าวนี หรือว่าแม้เพียงครั้งเดียว เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับในเวลานั้น เพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรม และได้ทรงบัญญัติพระวินัยอยู่เรื่อย เมื่อได้เข้ามาประชุมกันเฝ้าพระพุทธเจ้า ก็จะได้ทราบว่า พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมอะไรไปแล้วบ้าง ได้ทรงบัญญัติพระวินัยอะไรไปแล้วบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องกับ พระธรรมพระวินัย ถ้าละเลยไม่เข้ามาประชุมกันเฝ้า ก็จะไม่ทราบ และเมื่อไม่ทราบ ก็ปฏิบัติไม่ถูก ทำให้การปฏิบัติไม่สม่ำเสมอ

เป็นธรรมเนียมที่พระพุทธเจ้า ได้จาริกในชนบทต่าง ๆ เมื่อออกพรรษาแล้ว ตามที่กล่าวมา ฉะนั้น เมื่อตรวจดูในหลักฐาน จึงปรากฏว่าเมื่อออกพรรษาที่ ๘ แล้ว ก็ได้เสด็จไปยังกรุงโกสัมพีทีเดียว คงเสด็จจาริกไปในชนบทมณฑลต่าง ๆ และก่อนที่จะเสด็จไปประทับจำพรรษาที่กรุงโกสัมพี ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่พระเชตะวัน กรุงสาวัตถี

รัฐที่มีอำนาจมาก ๔ รัฐ

บ้านเมืองในชมพูทวีปครั้งนั้น แบ่งออกเป็นรัฐต่าง ๆ เป็นอันมากดังที่เล่าไว้ในพุทธประวัติ แต่ว่ารัฐที่มีอำนาจมากในเวลานั้นนับได้ ๔ รัฐ คือ

มคธรัฐ เมืองหลวงชื่อว่า ราชคหะหรือราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสาร ทรงเป็นพระราชผู้ปกครอง

รัฐโกศล เมืองหลวงชื่อว่า สาวัตถี พระเจ้าปเสนทิทรงเป็นพระราชผู้ปกครอง

รัฐวัชระหรือวัชระ เมืองหลวงชื่อว่า โกสัมพี พระเจ้าอุเทนทรงเป็นพระราชผู้ปกครอง

รัฐวันตี เมืองหลวงชื่อว่า อุชเชนี พระเจ้าชโชตทรงเป็นพระราชผู้ปกครอง

รัฐทั้ง ๔ นี้ มีข้อบาดหมางกันในบางครั้ง แต่ก็กลมเกลียวกัน หรือว่ายับยั้งไม่รบพุ่งกันได้ในบางครั้ง เพราะมีความสัมพันธ์กันในทางอภิเษกสมรส เช่น พระเจ้าพิมพิสารก็ทรงได้พระกนิษฐภคินีของพระเจ้าปเสนทิไปเป็นพระมเหสี พระเจ้าปเสนทิก็ทรงได้พระกนิษฐภคินีของพระเจ้าพิมพิสารไปเป็นพระมเหสี พระเจ้าชโชตนั้นในตอนแรกก็ทรงมุ่งหมายจะย้ายพระเจ้าอุเทน แต่ก็มีเรื่องทำให้ต้องทรงเสียพระราชธิดาไปแก่พระเจ้าอุเทน ก็กลายเป็นมีความสัมพันธ์กัน

เสด็จประทับ ณ กรุงโกสัมพี

มูลเหตุที่พระพุทธเจ้าจะไปประทับจำพรรษาที่กรุงโกสัมพีนั้น มีเล่าไว้ใน อรรถกถาธรรมบทว่า ที่กรุงโกสัมพี นครหลวงของรัฐวังสะ ได้มีเศรษฐี ๓ คน คือ โฆสกเศรษฐี ๑ กุกกุฏเศรษฐี ๑ ปาวาริกเศรษฐี ๑ เศรษฐีทั้ง ๓ นี้ได้มีความเลื่อมใสในดาบสคณะหนึ่ง ว่ามีจำนวนถึง ๕๐๐ ได้อาราธนาดาบสเหล่านั้นมา พักจำพรรษาอยู่ในกรุงโกสัมพี เศรษฐีทั้ง ๓ ก็ผลัดกันทำนุบำรุง ต่อมาดาบสทั้ง ๕๐๐ นั้นได้ทราบการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า จึงได้มาแจ้งแก่เศรษฐีทั้ง ๓ ขอไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพราะว่าดาบสเหล่านั้นได้รับปฏิญญาของเศรษฐีทั้ง ๓ ไว้ว่าจะได้มาพักจำพรรษาที่กรุงโกสัมพีตามเคย แต่ในพรรษาที่จะถึงนั้น มีความประสงค์จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี เศรษฐีทั้ง ๓ นั้นจึงได้ขอไปด้วย และขอให้ดาบสเหล่านั้นรอไปพร้อมกัน เพราะตนจำเป็นจะต้องเตรียมสิ่งต่าง ๆ มีพาหนะเกวียนสำหรับเดินทางและเสบียง เป็นต้น ดาบสทั้ง ๕๐๐ ก็ขอล่วงหน้าไปก่อน ให้เศรษฐีตามไปภายหลัง ดาบสเหล่านั้นก็ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมและขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาทั้งหมด

ฝ่ายเศรษฐีทั้ง ๓ ก็ได้เดินทางตามไปภายหลัง เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ฟังธรรมและมีความเลื่อมใส ได้กราบทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปประทับจำพรรษาที่กรุงโกสัมพี พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงรับอาราธนา เศรษฐีทั้ง ๓ จึงได้กลับไปยังกรุงโกสัมพี ต่างก็ได้สร้างอารามขึ้นคนละ ๑ อาราม อารามของโฆสกเศรษฐี เรียกชื่อว่า โฆสิตาราม อารามของกุกกุฏเศรษฐีเรียกชื่อว่า กุกกุฏาราม อารามของปาวาริกเศรษฐีเรียกชื่อว่า ปาวาริการาม เมื่อสร้างอารามเสร็จแล้ว ก็ได้ส่งข่าวสาสน์ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จจากกรุงสาวัตถีไปสู่กรุงโกสัมพี ประทับอยู่ในอารามของเศรษฐีทั้ง ๓ นั้นผลัดเปลี่ยนกันไปโดยวาระ เศรษฐีทั้ง ๓ นั้น ก็ได้ผลัดเปลี่ยนกันทำนุบำรุงพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์^๑

^๑ สามาวตীবัตถุ ธรรมบท. ๒/๔๒-๘.

พระเจ้าอุเทน

ในระหว่างที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในกรุงโกสัมพีนี้ ได้มีเรื่องเกิดขึ้นหลายเรื่อง แต่ว่าก่อนที่จะได้แสดงเรื่องเหล่านั้น ก็ควรที่จะได้ทราบประวัติของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประวัติที่จะเล่าต่อไปเป็นอันดับแรกก็คือพระประวัติของพระเจ้าอุเทน

พระเจ้าอุเทนนี้ มีพระราชประวัติที่โลดโผนและแปลก เมื่อจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็ได้ปรากฏเป็นชายหนุ่มผู้หนึ่ง ซึ่งควบคุมช้างป่าเป็นอันมากมาล้อมเมืองโกสัมพี และได้อ้างว่าเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรีตปะซึ่งได้สิ้นพระชนม์ไป ได้แสดงหลักฐานคือผ้ากัมพลแดงกับพระธำมรงค์ของพระเจ้าปรีตปะ เสนาบดีและประชาชนเมื่อได้เห็นวัตถุ ๒ อย่างนี้ก็มีความเชื่อว่า พระเจ้าอุเทน เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรีตปะ ที่ได้ถูกนกกนำพาเอาไปพร้อมกับพระเทวี เมื่อพระเจ้าอุเทนยังอยู่ในพระครรภ์ และเมื่อมีความเชื่อในหลักฐานดังนั้น ก็รับรองอภิเษกพระเจ้าอุเทนเป็นพระราชชายของแคว้นนั้น เหตุที่เกิดขึ้นเมื่อพระเจ้าอุเทนยังอยู่ในพระครรภ์นั้นมีเล่าไว้ว่า พระเจ้าปรีตปะซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระเจ้าอุเทนกับพระเทวีซึ่งมีพระครรภ์แก่ได้ประทับทรงสำราญอยู่บนชั้นของปราสาท พระเทวีได้ทรงผ้ากัมพลสีแดง และในขณะที่ได้ประทับนั่งทรงพระสำราญอยู่นั้น พระเทวีก็ได้ทรงถอดพระธำมรงค์จากพระราชองค์ลี (นิ้วมือ) มาทรงสวมกับนิ้วพระหัตถ์ของพระนางเอง ในขณะนั้น ได้มีนกใหญ่ชนิดหนึ่งเรียกว่า นกหัสดีลิงค์ คือใหญ่โตเหมือนอย่างช้าง ได้บินมาเห็นพระเทวีทรงผ้ากัมพลแดง ก็คิดว่าเป็นชิ้นเนื้อ ก็บินโฉบลงมาเฉี่ยวเอาพระเทวีไป พระเทวีก็ได้เข้าไปอยู่ในกรงเล็บของนก แต่ก็ทรงฉลาดที่จะไม่ทรงร้องขึ้น เพราะทรงเกรงว่านกจะตกใจในเสียงมนุษย์ ก็จะปล่อยตกลงมา ทรงยอมให้กกนำไปจนถึงค่าคบไม้ต้นไทรใหญ่ นกก็ลงจับที่ค่าคบไม้นั้น ซึ่งเป็นที่เคยจับเอาสัตว์มากิน มีกระดูกทิ้งอยู่เกลื่อนกล่น พระเทวีก็ได้ทรงร้องขึ้นพร้อมปรบพระหัตถ์ นกก็ได้ยินเสียงปรบพระหัตถ์และเสียงร้องของคน ก็ตกใจบินหนีไป และในค่ำวันนั้น ก็ต้องอยู่บนค่าคบไม้นั้นและประชวรพระครรภ์ ฝนก็ตกหนักตลอดคืน ครั้นเวลารุ่งอรุณพอดี ฝนก็หยุด พระนางก็ประสูติพระโอรส จึงได้ประทานพระนามว่าอุเทน หมายถึง เวลาอรุณขึ้น

ในที่นั้นได้มีอาศรมของดาบสองคี่หนึ่งอยู่ไม่ไกล และดาบสนั้นก็เคยมาเก็บกระดูกไปต้มฉน ในวันนั้น เมื่อดาบสมาเก็บกระดูกตามเคย ก็ได้ยินเสียงเด็กร้องเมื่อมองขึ้นไปเห็นและก็ได้ไต่ถามแล้ว ก็รับเอาพระเทวีและบุตรไปเลี้ยงดูไว้ ดาบสนี้ชื่อว่า *อัลลกับดาบส* เคยเป็นราชาของ *อัลลกรัฐ* เมื่อมีพระชนม์มากขึ้นก็มีความหน่ายในราชสมบัติ จึงได้สละราชสมบัติเสด็จออกทรงบวชเป็นดาบส มีความรู้มนต์กำใจของช่าง และมีพิณวิเศษอยู่อันหนึ่ง เมื่อติดพิณและร่ายมนต์บทหนึ่ง ช่างที่พากันมากก็จะวิ่งหนีอย่างไม่เหลือวหลัง เมื่อติดพิณอีกสายหนึ่งและร่ายมนต์อีกบทหนึ่ง ช่างก็จะเหลียวหลังมาดู เมื่อร่ายมนต์อีกบทหนึ่งและติดพิณอีกสายหนึ่ง ช่างที่เป็นจำฝูงก็จะเข้ามาหา และยอมให้ขึ้นนั่งบนหลังได้ พร้อมทั้งจะเรียกช่างที่เป็นบริวารให้มาและฟังคำสั่งทุกอย่างว่าจะให้ไปทางไหน

เมื่อพระกุมารเติบโตขึ้น ในคราวหนึ่งพระดาบสก็ได้ดูดาวนักษัตร ก็ได้ตรัสขึ้นว่า พระเจ้าปรีตปะกรุงโกสัมพีสิ้นพระชนม์เสียแล้ว พระเทวีก็ทรงกันแสง พระดาบสจึงถาม พระเทวีก็ได้ทรงเล่าความให้ฟัง และได้แสดงว่า พระโอรสควรจะได้พระราชสมบัติ พระดาบสก็รับที่จะจัดการให้สำเร็จให้จงได้ จึงได้สอนมนต์กำหัวใจช่างทั้ง ๓ บทนั้นให้แก่พระราชกุมาร และได้มอบพิณให้ เมื่อพระราชกุมารได้ทรงเรียนจบแล้ว ก็ทรงได้ทดลองมนต์ทั้ง ๓ บทและติดพิณทั้ง ๓ สายนั้น เป็นที่ประจักษ์ผลดังกล่าวนั้นแล้ว พระเทวีก็ได้ทรงมอบผ้ากัมพลแดง และพระอำมรงค์ให้ พร้อมทั้งทรงบอกชื่อของเสนาบดีเป็นต้นแก่พระราชกุมาร เพื่อนำไปแสดงหลักฐานว่าเป็นพระราชนิโอรสของพระเจ้าปรีตปะจริง พระราชกุมารจึงได้ทรงนำหมู่ช่างป่ามาล้อมเมืองและทรงแสดงหลักฐาน จนได้รับรองให้อภิเษก เป็นพระเจ้าแผ่นดินของแคว้นวังสะ^๒

ได้เล่าพระราชประวัติของพระเจ้าอุเทน พระราชาแห่งวังสรฐมาแล้ว จะเล่าถึงพระมเหสี ๓ พระองค์ของพระเจ้าอุเทน เพราะมีเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่กับประวัติพระพุทธานุศาสนาด้วย

^๒ สามาวตัตถุ ธมมปท. ๒/๓-๘.

พระมหาลีงศ์ที่ ๑ พระนามว่า *สามาวดี* เป็นธิดาบุญธรรมของโฆสกเศรษฐี พระนางสามาวดีองค์นี้เป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองภัททวดี แต่ภายหลังเศรษฐีตระกูลนี้ถึงวิบัติ ในตอนสุดท้ายก็วิบัติด้วยโรค ซึ่งเรียกในคัมภีร์ว่า อหิวาตกโรค โรคอย่างนี้เมื่อเกิดขึ้นกล่าวว่า พวกแมลงวันแมลงต่าง ๆ และหนูตายก่อน จนถึงพวกไก่ สุกร และสัตว์ใหญ่ ๆ ที่เป็นสัตว์เลี้ยงและสัตว์ในบ้านจนถึงคน ผู้ที่ต้องการจะรอดพ้นก็จะต้องทิ้งบ้านเรือนหนีไปที่อื่น

เมื่อโรคเกิดขึ้น เศรษฐีในเมืองภัททวดีนั้นพร้อมกับภริยาและธิดา ก็หนีไปกรุงโกสัมพี เพื่อจะไปอาศัยโฆสกเศรษฐี ซึ่งเป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกัน คือ ต่างได้ยินชื่อเสียงของกันก็ส่งบรรณาการไปให้แก่กัน นับถือกัน แต่เศรษฐีกับภริยาได้ถึงแก่กรรมที่ศาลาพักคนทีกรุงโกสัมพี จึงเหลือแต่ธิดา ธิดาของภัททวดีเศรษฐีได้ไปขออาหารที่โรงทานของโฆสกเศรษฐี ได้พบกับผู้จัดการโรงทานชื่อว่า *มิตตกุฎุมพี* เมื่อผู้จัดการโรงทานได้ถามทราบเรื่อง ก็รับเอาธิดาของภัททวดีเศรษฐีไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม

โรงทานของโฆสกเศรษฐีนั้น โดยปกติมีเสียงอื้ออึงเพราะคนแย่งกันเข้าแย่งกันออก ธิดาของภัททวดีเศรษฐีจึงได้แนะนำให้ทำรั้วกันและทำประตู ๒ ประตู สำหรับคนเข้าประตู ๑ สำหรับคนออกประตู ๑ เมื่อได้จัดตั้งนี้ การแย่งกันเข้าออกก็หายไป เสียงอื้ออึงจึงได้สงบ เพราะฉะนั้น นางจึงได้ชื่อว่า *สามาวดี* เดิมชื่อว่า *สามา* เมื่อมาแนะนำให้สร้างรั้วขึ้น ก็มีคำว่า *วดี* เพิ่มเข้าต่อท้ายชื่อเก่า เพราะวดี แปลว่า *รั้ว* เรียกรวมกันว่า *สามาวดี* หรือ *สามาวดี*

ฝ่ายโฆสกเศรษฐีเคยได้ยินเสียงอื้ออึง เมื่อไม่ได้ยินเสียงก็สอบถามว่ายังให้ทานอยู่หรือ ทำไมเสียงจึงเงียบไป เมื่อผู้จัดการโรงทานได้เรียนให้ทราบ พร้อมทั้งได้เรียนให้ทราบถึงเรื่องนางสามาวดีซึ่งเป็นต้นคิดให้สร้างรั้ว โฆสกเศรษฐีจึงได้ขอรับเอานางสามาวดีไปอุปการะเป็นบุตรบุญธรรมเพราะเป็นธิดาของเพื่อน ต่อมา เมื่อถึงวันมหรสพที่เป็นธรรมเนียมว่า กุลธิดาที่โดยปกติไม่ออกไปข้างไหน ก็จะออกไปยังแม่น้ำและอาบน้ำเล่นน้ำเป็นการเล่นมหรสพ พระเจ้าอุเทนได้ทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงเกิดความสันทาน ทรงขอเข้าไปตั้งไว้เป็นพระมหาลี

พระมหาลีงศ์ที่ ๒ พระนามว่า *वासुहतदा* เป็นพระราชธิดาของ *พระเจ้าปัชโชต* กรุงอุชเชนี เรื่องที่พระเจ้าอุเทนจะได้พระนาง*वासुहतदा*นี้มีว่า พระเจ้าปัชโชตได้ทรง

คิดจะยกกองทัพไปตีกรุงโกสัมพี ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ มีสมบัติมาก แต่พวกเสนาบดีทั้งหลายได้ทูลคัดค้านว่า พระเจ้าอุเทนทรงมีมนต์ที่เรียกช้างได้ และมีพาหนะแข็งแกร่ง มีกำลังมั่นคง การยกกองทัพไปตีจะไม่สำเร็จ และได้ทูลแนะนำบายให้ว่า พระเจ้าอุเทนทรงโปรดช้าง เพราะฉะนั้น ก็ให้สร้างช้างยนต์ให้ใหญ่และให้มีคนอยู่ในท้องได้ แล้วชักช้างยนต์นั้นให้เดินไปเดินมา กับวางกำลังพลซุ่มไว้ พระเจ้าปชโชตก็ทรงปฏิบัติตาม

พรานป่าได้เห็นช้างยนต์นั้น ก็มาทูลพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนก็ทรงยกกองทหารออกไปเพื่อจะจับช้าง เมื่อไปพบช้างยนต์แต่ไกล ก็ทรงรำยมนต์เรียกช้าง แต่ว่าช้างยนต์นั้นก็ไม่ฟังมนต์ เดินหนีไป พระเจ้าอุเทนก็ทรงม้าวิ่งตามช้างไป แต่พระองค์เดียวจนเข้าไปในที่ที่มีกำลังพลของฝ่ายกรุงอุชเชนีซุ่มอยู่ พระเจ้าอุเทนก็ถูกทหารของกรุงอุชเชนีล้อมจับไปได้ แล้วก็นำไปถวายพระเจ้าปชโชต พระเจ้าปชโชตก็โปรดให้ขังไว้ และก็ฉลองชัยชนะด้วยการทรงตีมสุราบาน

พระเจ้าอุเทนเมื่อถูกขังอยู่หลายวัน ก็รับสั่งขึ้นว่า จับข้าศึกมาได้แล้วก็ควรจะปล่อยหรือควรประหารเสีย ทำไมจึงทิ้งไว้แบบนี้ คนก็ไปทูลพระเจ้าปชโชต พระเจ้าปชโชตก็เสด็จมาที่คุมขัง และได้รับสั่งว่าจะปล่อย แต่ให้พระเจ้าอุเทนบอกมนต์ให้ พระเจ้าอุเทนก็ทูลว่า จะบอกถวายได้ แต่ว่าพระเจ้าปชโชตต้องทรงไหว้ครุเสียก่อน พระเจ้าปชโชตก็ไม่ทรงยอมที่จะทรงไหว้พระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนก็ไม่ทรงยอมบอกมนต์ให้ พระเจ้าปชโชตก็ตรัสว่า ถ้าไม่บอกก็จะฆ่า พระเจ้าอุเทนก็ทูลตอบว่า ฆ่าก็ฆ่า เพราะพระเจ้าปชโชตนั้น ในบัดนี้ก็ทรงเป็นใหญ่แห่งสรีรกาย แต่ก็ไม่ทรงเป็นใหญ่แห่งจิต พระเจ้าปชโชตจึงได้ทรงคิดว่า ทำอย่างไรจึงจะให้พระเจ้าอุเทนทรงบอกมนต์ได้ ทรงนึกถึงพระราชธิดา ก็รับสั่งขึ้นว่า ในพระราชวังนี้ได้มีผู้หญิงหลังค่อมอยู่คนหนึ่ง จะให้หญิงหลังค่อมนี้มาเรียนมนต์และก็จะให้ไหว้ แต่เขาก็จะต้องกินม่านไว้ ให้เรียนกันอยู่ภายในม่าน พระเจ้าอุเทนก็ทรงยินยอม พระเจ้าปชโชตก็เสด็จไปหาพระราชธิดา และได้ตรัสบอกว่า ได้มีบุรุษข่งอวยเบียดจนถึงกับต้องเดินถัดไปเหมือนอย่างหอยสังข์เดินอยู่คนหนึ่ง รู้มนต์จับช้าง จะให้พระราชธิดาไปเรียนมนต์นั้นแล้ว ให้มาบอกแก่พระองค์ เมื่อจะเริ่มเรียนต้องไหว้ครุ แต่ต้องไหว้อยู่ภายในม่าน พระราชธิดาก็ทรงยินยอม ได้มีการจัดให้มีการเรียนมนต์โดยกินม่านไว้ พระราชธิดาก็เรียนอยู่ภายในม่าน พระเจ้าอุเทนก็ทรงบอกอยู่ภายนอกม่าน วันหนึ่ง พระราชธิดาทรงเรียนมนต์ก็ไม่อาจ

ที่จะจำได้ พระเจ้าอุเทนกริ้ว ก็รับสั่งขึ้นว่า “ปากของเจ้าหนานัก จะท่องบ่นมนต์เท่านี้ ก็ไม่ได้ เจ้านางค่อม”

พระราชธิดาก็กริ้ว เพราะถูกเรียกว่า ค่อม ก็รับสั่งขึ้นมาว่า “เจ้าคนโรคเรื้อน ทำไม่จึงมากล่าวขึ้นเช่นนี้”

เมื่อต่างกริ้วซึ่งกันและกันดังนี้แล้ว ก็เลิกมานั่ง และเมื่อต่างทรงเห็นซึ่งกัน และกัน ก็เลยเกิดเรื่องอื่นขึ้นแทน เรื่องการเรียนมนต์ก็เป็นอันยุติลงเพียงแค่นี้

มนต์จับใจข้างนั้น ไม่เหมือนอย่างมนต์ที่จับใจคน เรื่องนี้ได้มีพระพุทธภษิต ตรัสไว้ว่า “ยังไม่ทรงเห็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่จะครอบงำจิตบุรุษ ได้ยิ่งไป กว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะของหญิง” และในทางตรงกันข้าม ก็มีพระพุทธ ภษิตตรัสไว้อีกว่า “ยังไม่ทรงเห็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอื่นที่ครอบงำจิตของ หญิงได้ยิ่งไปกว่ารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะของบุรุษ”

เมื่อเรื่องเป็นเช่นนี้ พระเจ้าอุเทนกับพระนางवासลุตตตาก็คิดอ่านที่จะพากันหนี เมื่อพระราชบิดารับสั่งถามว่าเรียนมนต์ไปได้แค่ไหน พระราชธิดาก็ทูลว่า เรียนไปได้ เท่านั้นเท่านั้น และเมื่อจะจบมนต์ จำจะต้องไปเก็บโอสถตามสัญญาของดาวฤกษ์ เพราะฉะนั้น ก็ขอพระราชทานพาหนะข้างผีเท่าเร็ว กับขอพระราชทานอนุญาตที่จะ ออกไปนอกเมืองได้ทุกเวลา พระราชบิดาก็ทรงอนุญาต ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้าบิซโชต เสด็จออกไปประพาสภายนอกเมือง พระเจ้าอุเทนกับพระนางवासลุตตตาก็ขึ้นพาหนะ ข้างพากันหนีไป และได้บรรจุเงินบรรจุทองใส่กระสอบขึ้นข้างไปด้วย เมื่อพระเจ้าบิซโชต ทรงทราบ ทรงสั่งให้ทหารติดตาม พระเจ้าอุเทนก็ทรงเทกระสอบเงิน และต่อมาก็ทรง เทกระสอบทองลง พวกผู้คนที่พากันแย่งเงินแย่งทอง พระเจ้าอุเทนก็หนีออกไปได้จน เข้าถึงเขตเมืองโกสัมพี แล้วก็ได้ทรงตั้งพระนางवासลุตตตาคือพระมเหสีอีกองค์หนึ่ง

องค์ที่ ๓ ชื่อว่า มาคันทิยา องค์นี้มีเรื่องเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา มาก เป็นธิดาของพราหมณ์ในรัฐกูรูอยู่ใกล้กันนั้น และท่านแสดงว่านางมาคันทิยานี้มีรูปร่าง งดงามมาก บิดาไม่ปรารถนาจะยกให้แก่ใคร ต้องการจะยกให้บุคคลผู้ที่มีลักษณะ เป็นมหาบุรุษ ต่อมาบิดาได้พบพระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จไปยังแคว้นกูรูนัน ได้ฟังพิศ-

พระลักษณะ เห็นว่าประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ ก็มีความเลื่อมใส และปรารถนาที่จะยกลูกสาวของตนถวาย จึงได้ทูลให้ทรงทราบความประสงค์ของตน พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ตรัสว่าอย่างไร ฝ่ายพราหมณ์ก็รีบไปชวนนางพราหมณ์ผู้ภริยากับธิดา มายังที่ได้พบพระพุทธเจ้านั้น แต่ไม่ได้พบพระองค์ทรงยืนอยู่ ณ ที่นั้น พบแต่รอยพระบาทพราหมณ์ก็บอกแก่นางพราหมณ์ผู้ภริยาว่า นี่แหละเป็นรอยเท้าของบุรุษผู้นั้นนางพราหมณ์ได้พิจารณาครอยเท้าก็เห็นว่า รอยเท้านี้ไม่ใช่รอยเท้าของบุคคลผู้บริโศกคาม จึงได้บอกแก่พราหมณ์ผู้สามีพร้อมทั้งได้แสดงลักษณะของรอยเท้าไว้โดยความว่า

รอยเท้าของคนที่ยังมีราคะเป็นรอยเท้ากระโหียง รอยเท้าของคนที่มิโทสะเป็นรอยเท้าที่มีลักษณะสั้นปีบ รอยเท้าของคนหลงมีลักษณะที่กดลง ส่วนรอยเช่นนี้เป็นรอยเท้าของคนที่มีหลังคาเปิด หมายความว่า เป็นคนสิ้นกิเลสแล้ว

แต่ว่าพราหมณ์ไม่เชื่อ จึงได้พยายามเดินตามหา ก็ได้พบพระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับอยู่ในที่อีกแห่งหนึ่งที่ใกล้กัน ก็ได้กราบทูลว่า ได้นำธิดามาถวาย พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสที่ท่านแสดงไว้โดยบุคลาธิษฐานว่า “ได้ทรงเห็นนางตันทหา นางอรดี นางราคา ซึ่งเป็นธิดามาร ผู้คงามอย่างยิ่งก็ยังไม่ทรงพอพระเหตุภัย ไฉนจะมาทรงพอพระเหตุภัยกับนางธิดาของพราหมณ์นี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรแลกรีส”

นางมาคันทิยาซึ่งเป็นธิดาของพราหมณ์ได้ฟังดังนั้นก็มีความโกรธ และผูกอาฆาตในพระพุทธเจ้าตั้งแต่บัดนั้น ด้วยคิดว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงประสงค์นางก็บอกว่าไม่ต้องการ ไฉนจึงจะมารับสั่งว่าเต็มไปด้วยมูตรและกรีส

ฝ่ายพราหมณ์และพราหมณ์ ซึ่งเป็นบิดามารดาของนางได้มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ก็ได้ขอบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี แต่ก่อนที่จะบวช ก็ได้ฝากนางมาคันทิยาไว้กับลุงชื่อว่า มาคันทิยะ ต่อมามาคันทิยะผู้เป็นลุงก็ได้นำนางมาคันทิยา ไปถวายพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนก็ทรงรับไว้เป็นพระมเหสีอีกองค์หนึ่ง^๓

^๓ สามาวตัตถุ ฐมฺพท. ๒/๒๗-๔๑.

ประวัติโสมกเศรษฐี

อนึ่ง ควรทราบเรื่องของโสมกเศรษฐีที่เล่าไว้โดยความว่า โสมกเศรษฐีนั้นตามประวัติเป็นบุตรของหญิงนครโสภณิในกรุงโกสัมพี เมื่อคลอดออกมาแล้วก็ได้ถูกให้นำเอาไปทิ้ง เพราะว่าหญิงนครโสภณินั้น โดยปกติเลี้ยงแต่ลูกหญิง แต่ถ้าบังเอิญมีลูกเป็นชายก็ไม่เลี้ยง ได้มีผู้ไปพบเด็กถูกทิ้งไว้ มีกาและสุนัขล้อมอยู่เป็นอันมาก ก็ได้เก็บเอาไปเลี้ยงไว้

ในวันนั้น เศรษฐีของกรุงโกสัมพีได้ไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินโดยปกติ ได้พบกับบุโรหิตได้ถามขึ้นว่า ดูดาวฤกษ์บ้างหรือเปล่า เป็นอย่างไรบ้าง บุโรหิตก็บอกว่า ดูเหมือนกัน เศรษฐีก็ถามขึ้นว่า มีเรื่องอะไรบ้าง บุโรหิตก็บอกว่า เรื่องอะไรอื่นก็ไม่มี แต่ว่าเด็กที่เกิดในวันนี้ จักเป็นเศรษฐีใหญ่ของนคร เศรษฐีได้ฟังดังนั้นก็รีบให้ไปสืบดูว่า ภริยาของตนที่มีครรภ์แก่คลอดหรือยัง ก็ได้รับตอบว่า ยังไม่คลอด จึงได้ใช้ทาสีชื่อว่า กาลี ให้ไปเที่ยวค้นหาว่ามีเด็กคนไหนเกิดในวันนี้บ้างหรือไม่ นางกาลีก็เที่ยวค้นไป จึงได้พบเด็กที่มีบุคลิกผู้หนึ่งเก็บมาเลี้ยงไว้ดังกล่าวนั้น จึงได้ขอซื้อมามอบให้แก่เศรษฐี เศรษฐีเห็นว่าเป็นผู้ชาย จึงตั้งใจไว้ว่า ถ้าลูกของเราคลอดออกมาเป็นผู้หญิงก็จะตบแต่งให้เป็นภริยาสามีกัน แต่ถ้าลูกของตนเกิดมาเป็นผู้ชาย ก็จะฆ่าเด็กนี้เสีย

ต่อมา ภริยาของเศรษฐีก็คลอดบุตรออกมาเป็นชาย เศรษฐีจึงคิดที่จะฆ่าเด็กที่ซื้อมานั้น ได้ใช้ให้นางกาลินำเอาเด็กไปวางที่ประตูคอกโค เพื่อว่าในตอนเช้า เมื่อโคออกจากคอกก็จะได้เหยียบเด็ก แต่ครั้นถึงเวลาโคออกจากคอก โคที่เป็นหัวหน้าฝูงก็ได้ไปยืนล้อมเด็กไว้ ให้โคตัวอื่น ๆ เดินหลีกไป เด็กจึงรอดได้ นางกาลีก็ต้องนำเด็กกลับมา

เศรษฐีก็ใช้วิธีใหม่ ให้นำเด็กไปวางไว้ที่ทางเกวียน เพื่อจะให้เกวียนที่ออกแต่เช้ามีตบดทับไป แต่เมื่อถึงเวลาที่เกวียนออกในเวลาเช้ามีด โคที่เทียมเกวียนคันหน้าเมื่อไปถึงที่นั้นก็สลัดแอกออก และเมื่อได้ถูกเทียมเข้าใหม่ ก็หยุดนิ่งไม่ยอมไป จนเวลาเช้าขึ้น คนขับเกวียนซึ่งเป็นหัวหน้าของหมู่เกวียนนั้น จึงได้เห็นเด็ก แล้วก็เก็บเด็กไป นางกาลีต้องไปตามซื้อเอาเด็กนั้นคืนมาใหม่

คราวนี้เศรษฐีใช้ให้เอาไปทิ้งบนกอไม้ในป่าช้าผีดิบ ต้องการจะให้สัตว์ทั้งหลาย มีสุนัขเป็นต้นที่มากินศพทำร้าย แต่เมื่อเอาเด็กไปทิ้งแล้ว ก็ไม่มีสัตว์อะไรทำร้าย คนเลี้ยงแพะได้ไปเห็นเข้าก็ได้เก็บเอาเด็กนั้นไปเลี้ยง ฝ่ายนางกาลิ ได้กลับมาบอกเศรษฐี เศรษฐีก็ให้นางกาลิไปซื้อเอาเด็กนั้นกลับมาอีก

คราวนี้เศรษฐีได้ให้นางกาลิเอาไปโยนภูเขาทิ้ง เมื่อนางกาลิได้นำเด็กไปโยนภูเขาทิ้ง เด็กก็ผจญไปตกบนกอไม้ที่คลุมอยู่บนกอไผ่ใหญ่ คนตัดไม้ไผ่เพื่อนำไปจักสาน ไปพบเข้าก็เก็บเอาไปเลี้ยงไว้ เศรษฐีได้ทราบก็ให้นางกาลิไปซื้อเอากลับมาอีก ฝ่ายเด็กก็โตขึ้นโดยลำดับ

คราวนี้เศรษฐีได้คิดการให้โหดร้ายยิ่งขึ้น คือได้ไปพบกับนายช่างหม้อ บอกว่า ได้มีอวชาตบุตรอยู่คนหนึ่ง จะส่งมา เมื่ออวชาตบุตรนั้นมาแล้ว ก็ให้นายช่างหม้อจับฟัน เสียให้เป็นท่อนเล็กท่อนใหญ่ แล้วใส่ลงไปในตุ่ม แล้วเอาเข้าเผาในเตาเผาหม้อ จะให้รางวัลให้คุ้มค่าในภายหลัง นายช่างหม้อก็รับคำ เศรษฐีจึงได้เรียกเด็กโฆสกะและสั่งให้ไปพบนายช่างหม้อ ให้นำคำไปว่า ตามที่สั่งให้ทำกิจไว้อย่างหนึ่งนั้นจงทำให้สำเร็จ โฆสกะจึงได้เดินไปเพื่อจะไปยังบ้านของนายช่างหม้อ ก็พอดีไปพบเอาบุตรของเศรษฐีเอง ซึ่งกำลังเล่นขลุ่ยอยู่กับเพื่อน บุตรของเศรษฐีนั้นเล่นแพมาเป็นอันมาก จึงขอให้โฆสกะช่วยเล่นแก้ เพราะว่าโฆสกะนั้นเป็นผู้ที่ชำนาญในการเล่นชนิดนี้ โฆสกะก็อ้างว่าได้รับคำสั่งให้ไปหานายช่างหม้อ บุตรของเศรษฐีก็รับว่าจะไปแทน โฆสกะก็กำชับว่าต้องบอกตามทีพอได้สั่งไว้ มิฉะนั้นก็จะเป็นการผิดคำสั่ง เมื่อลูกของเศรษฐีรับคำแข็งแรง จึงยอมอยู่เล่นขลุ่ยแทนลูกของเศรษฐี ลูกของเศรษฐีก็ได้ไปยังบ้านของช่างหม้อ และได้้นำคำที่เศรษฐีสั่งไว้บอกแก่นายช่างหม้อ นายช่างหม้อก็จับเอาลูกของเศรษฐีนั้น ทำเหมือนอย่างทีเศรษฐีได้สั่งไว้

ในตอนเย็นวันนั้น โฆสกะก็กลับไปบ้าน เศรษฐีถามว่าทำไมจึงไม่ไป โฆสกะก็เล่าให้ฟัง เศรษฐีเมื่อได้ยินดังนั้นก็มีความตกใจเป็นกำลัง ได้รับไปหานายช่างหม้อ นายช่างหม้อก็รีบออกมารับหน้า บอกว่าได้ปฏิบัติตามทีเศรษฐีสั่งไว้เรียบร้อยแล้ว

เรื่องนี้แสดงว่า การประทุษร้ายแก่บุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายนั้นย่อมมีผลสนอง ดังได้มีพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้ แปลความว่า

"บุคคลผู้ประทุษร้ายในบุคคลผู้มีได้ประทุษร้าย ผู้ไม่มีอาชญาด้วยอาชญา ย่อมบรรลุดังฐานะทั้ง ๑๐ ฐานะใดฐานะหนึ่งพลันทีเดียว คือ

๑. เวทนาที่เผ็ดร้อน
๒. ความเสื่อม
๓. ความทำลายแห่งสรีระ
๔. อาพาธที่หนัก
๕. ความฟุ้งซ่านแห่งจิต
๖. อุปสรรคจากพระเจ้าแผ่นดินหรือบ้านเมือง
๗. การกล่าวคู่ที่ทารุณ
๘. ความเสื่อมสิ้นแห่งญาติทั้งหลาย
๙. ความย่อยยับแห่งโภคะทั้งหลาย
๑๐. ไฟไหม้บ้าน

และผู้นั้นเมื่อกายแตกทำลายตายไปแล้วย่อมเข้าถึงนिरยะ คือภพที่ไร้ความเจริญ"

เศรษฐีนั้นแม้จะเสียบุตรไปเพราะการคิดทำลายโสมกะ ก็ยังไม่ยอมหยุดยั้ง ยังคิดต่อไปอีก จึงได้เขียนหนังสือถึงผู้จัดการเก็บส่วยในหมู่บ้านของเศรษฐีแห่งหนึ่ง สั่งให้ผู้จัดการเก็บส่วยนั้นฆ่าอวชาตบุตรที่ส่งไป แล้วให้ทิ้งไปในหลุมวังจะให้เป็นการมิดชิด แล้วจะตอบแทนการกระทำนี้ในภายหลัง ได้ผูกหนังสือนี้ไว้ที่ชายผ้าของโสมกะเอง สั่งให้โสมกะเดินทางไป โสมกะนั้นอ่านหนังสือไม่ออก ก็ไม่ทราบข้อความว่าเขียนอย่างไร โสมกะได้ขอเสบียงเดินทาง เศรษฐีก็บอกว่า ได้มีเพื่อนเศรษฐีอยู่คนหนึ่ง ในระหว่างทาง ให้ไปพักที่นั่น ไม่ต้องนำเสบียงไป โสมกะก็เดินทางไป เมื่อไปถึงบ้านของเศรษฐีผู้สหายของเศรษฐีผู้บิดาเลี้ยง ก็ได้แวะเข้าไปขอพัก

ฝ่ายภริยาของเศรษฐีนั้น เมื่อได้สอบถาม ทราบว่าเป็นโสมกะซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีในกรุงโกสัมพี ก็ยินดีรับรอง และจัดที่ให้พักเป็นที่สุขสบาย ในการจัดรับรองนั้น ก็ได้ใช้ทาสีของธิดาให้เป็นผู้ทำ เมื่อทาสีของธิดาเศรษฐีจัดเสร็จแล้ว ก็ได้กลับไปทำกิจให้แก่ธิดาเศรษฐี ฝ่ายธิดาเศรษฐีก็ว่ากล่าว เพราะใช้ให้ไปทำกิจอย่างหนึ่ง แต่มัวไป

ชักเข้าอยู่ ทาสีก็เล่าความให้ฟังว่า โฆสกะซึ่งเป็นเศรษฐีหนุ่มในกรุงโกสัมพีมาพัก และภริยาของเศรษฐีคือมารดาของธิดาเศรษฐีนั้น เป็นผู้ใช้ให้จัดรับรอง

ธิดาเศรษฐี เมื่อได้ฟังชื่อว่า โฆสกะ ก็เกิดความสนใจและเกิดความพอใจขึ้นทันที ในเรื่องนี้ได้มีพระพุทธรูปทศกัณฐ์หนึ่งแสดงไว้ว่า

“ความรักนั้น ย่อมเกิดด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือด้วยบุพเพสันนิวาส ความเคยอยู่ร่วมกันมาแต่ปางก่อน และด้วยการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เหมือนอย่างดอกอุบลอาศัยน้ำและเปือกตมเกิดเจริญขึ้นในน้ำ ฉะนั้น”

ธิดาเศรษฐีเมื่อเกิดความสนใจในโฆสกะแล้ว ได้ลอบลงมายังห้องที่โฆสกะพัก ได้เห็นโฆสกะนอนหลับและเห็นหนังสือที่ผูกอยู่ที่ชายผ้า ก็แกะเอาหนังสือนั้นมาอ่าน เมื่อทราบความในหนังสือนั้นแล้วก็ตกใจว่า โฉนจึงได้โง่เขลาจนถึงผูกหนังสือที่สั่งให้ฆ่าตัวเองมาตั้งนั้น จึงได้ไปเขียนหนังสือขึ้นใหม่ แก้อ้อความเสียใหม่ว่า ให้ผู้จัดการเก็บส่วยนั้นจัดการส่วยและตบแต่งโฆสกะกับธิดาของเศรษฐีในบ้านนั้น ให้จัดการปลูกเรือนหอและจัดทรัพย์สมบัติให้โดยครบถ้วน

วันรุ่งขึ้น โฆสกะก็เดินทางต่อไปถึงบ้านของผู้จัดการเก็บส่วย ก็ได้ยื่นหนังสือนั้นให้ ผู้จัดการเก็บส่วยก็ได้จัดการให้เป็นไปตามหนังสือที่เขียนไว้ั้นทุกประการ

ต่อมา เมื่อเศรษฐีในกรุงโกสัมพีได้ทราบข่าวดังนั้นก็ยิ่งมีความเสียใจ เพราะที่คิดว่าจะให้ทำอย่างไรก็ไม่เป็นตามที่คิดสักอย่าง และตนก็ต้องเสียบุตรไปด้วย มีความเสียใจมากขึ้นจนถึงล้มป่วยลง เมื่อป่วยหนัก ก็ส่งคนไปให้ตามโฆสกะมาพบ แต่ที่ผู้ติดตามนั้นก็มาพบกับภริยาของโฆสกะก่อน ภริยาของโฆสกะก็รับรองและเก็บความไว้ ยังไม่บอกแก่โฆสกะผู้สามี ต่อมาเมื่อเศรษฐีมีอาการเพียบหนัก ส่งคนมาให้ตามอีก ภริยาของโฆสกะจึงได้บอกแก่โฆสกะแล้ว ได้พากันไปพบ ในขณะที่ไปพบนั้น ภริยาก็ให้โฆสกะผู้สามียืนอยู่ที่เท้า ส่วนตนเองยืนอยู่ค่อนมาทางศีรษะของเศรษฐี ฝ่ายเศรษฐีปรารถนาที่จะพูดว่า จะไม่ยกสมบัติให้ แต่ก็พูดออกมาได้ยืนแต่เพียงว่า ให้ ภริยาของโฆสกะก็รับแสดงอาการเศร้าโศก ชบศีรษะที่อกของเศรษฐีซึ่งกำลังป่วยหนัก เศรษฐีก็สิ้นชีวิตลงในขณะนั้น

เมื่อเศรษฐีสิ้นชีวิตแล้ว พระเจ้าอุเทนทรงทราบ ก็ได้โปรดให้ทำพิธีกรรมของเศรษฐี และได้รับสั่งให้โสมกะผู้บุตรของเศรษฐีมาเฝ้าเพื่อจะทรงแต่งตั้งให้เป็นเศรษฐีวันนั้นฝนตก น้ำฝนซึ่งนองท้องพระลานหลวง เมื่อโสมกะเข้าไปเฝ้าก็กระโดดเข้าไป แต่เมื่อเข้าไปเฝ้าและได้รับพระราชกำหนดว่าจักทรงแต่งตั้งเป็นเศรษฐี ก็เดินออกมาโดยเรียวร้อย พระเจ้าอุเทนทอดพระเนตรทางช่องพระแกล ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น ก็ทรงเรียกเข้าไปเฝ้า รับสั่งถามว่า เมื่อเขาเข้ามา กระโดดโลดเต้นเข้ามา เมื่อเขาออกไปเดินออกไปอย่างเรียวร้อย เพราะเหตุไร ? โสมกะก็กราบทูลว่า เมื่อตอนที่เข้ามานั้น ยังมีได้รับกำหนดฐานันดร ยังเป็นเด็ก จึงปฏิบัติอาการอย่างเด็กได้ แต่เมื่อได้รับกำหนดฐานันดรเป็นผู้ใหญ่ขึ้นแล้ว ก็ต้องแสดงอาการของผู้ใหญ่ พระเจ้าอุเทนก็โปรดว่าเป็นผู้มีสติปัญญา ก็ได้โปรดพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีในเวลานั้นทีเดียว

เมื่อโสมกะเศรษฐีกลับบ้าน ภริยาได้แยมสรवल เพราะได้คิดว่า โสมกะรอดตายมา เพราะความคิดของตน โสมกะได้เห็นอาการเช่นนั้น ก็ได้คาดคั้นถาม ภริยาได้บอกให้ทราบ โสมกะก็ยังไม่เชื่อ ภริยาก็อ้างทาสีที่ชื่อว่ากาลิเป็นพยาน นางกาลิกี้ได้แจ้งให้โสมกะทราบโดยตลอด โสมกะเมื่อได้ทราบดังนั้นก็มีความสังเวชใจ ได้ตั้งโรงทานบริจาคอาหารเป็นต้นแก่คนกำพร้าและคนเดินทาง เป็นต้น คนจัดการโรงทานชื่อว่า มิตรกุกุมพี และที่โรงทานนี้เอง พระนางสามาวดีได้เข้าไปขออาหาร จนถึงโสมกะเศรษฐีได้รับเข้าไปเป็นบุตรบุญธรรมตามที่เล่ามาแล้ว^๔

จะได้เล่าเรื่องเกี่ยวแก่พระพุทธศาสนาในกรุงโกสัมพีต่อไป เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จประทับจำพรรษาในกรุงโกสัมพีนั้น เศรษฐีทั้ง ๓ มีโสมกะเศรษฐีเป็นต้น ได้ถวายอุปการะผลัดเปลี่ยนกันโดยตลอด นายช่างดอกไม้ที่เรียกว่า นายมาลาการชื่อว่า สุมนะ เป็นอุปัฏฐาก คือผู้ช่วยรับทำการงานของเศรษฐีทั้ง ๓ ได้ขออนุญาตนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ไปเสวยและฉันภัตตาหารในวันหนึ่ง และโดยปกติ

^๔ สามาวดีวัตถุ ธรรมปท. ๒/๘-๒๗.

พระเจ้าอุเทนได้พระราชทานมูลค่าดอกไม้ให้แก่พระมเหสีทั้ง ๓ นั้น สำหรับซื้อดอกไม้เป็นประจำวัน นางทาสีหรือข้าหลวงของพระนางสามาวดีชื่อว่า ชุชชุตรา เป็นผู้มาซื้อดอกไม้ของนายสุมนะเป็นประจำ ในวันนั้นเมื่อมาซื้อดอกไม้ นายสุมนะก็ชักชวนให้อยู่ช่วยเลี้ยงพระและฟังธรรมด้วยกันก่อน เมื่อได้ทำการเลี้ยงพระเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงอนุโมทนา

ธรรมเนียมอนุโมทนาในสมัยนั้นมีกล่าวไว้ว่า โดยปกติ เมื่อทายกต้องการจะฟังอนุโมทนาจากพระรูปใด ก็รับบาตรของพระรูปนั้นไว้ และพระรูปอื่นก็กลับไปก่อน พระที่อยู่เพื่ออนุโมทนานั้นก็กล่าวอนุโมทนา อนุโมทนานั้นก็คือแสดงธรรมนั่นเอง แต่เป็นแสดงธรรมอย่างย่อ ๆ ดังบทอนุโมทนาที่ติดมาใช้สวดในบัดนี้ ก็มีหลายบทที่มีเนื้อความเป็นการแสดงธรรม แต่บทอนุโมทนาที่แต่งประกอบในภายหลังที่ลังกา เป็นบทให้พรเป็นส่วนมาก

ในวันนั้น นายสุมนะก็ได้รับบาตรของพระพุทธเจ้าไว้ แสดงว่ามุ่งจะให้พระพุทธเจ้าประทับอยู่อนุโมทนาคือแสดงธรรม พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงธรรม เป็นการอนุโมทนา นางชุชชุตราได้พลอยฟังด้วย ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ในวันอื่น ๆ นางชุชชุตราได้ยกเอาค่าดอกไม้ไว้ครึ่งหนึ่ง แต่ในวันนั้นได้ซื้อดอกไม้เต็มราคา ได้นำไปมอบแก่พระนางสามาวดี เมื่อได้ถูกซักถามว่า วันนี้ทำไมดอกไม้จึงมาก นางชุชชุตรา ก็รับตามความเป็นจริง และว่า ไม่ทำเหมือนอย่างเก่าก็เพราะได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า พระนางสามาวดีก็ขอให้นางชุชชุตราแสดงธรรมให้ฟัง นางชุชชุตรา ก็ขอให้จัดที่แสดงธรรม และเมื่อได้ชำระกาย แต่งกายสะอาดเรียบร้อยก็ขึ้นที่แสดงธรรม และแสดงธรรมให้พระนางสามาวดีกับบริวารฟัง พระนางสามาวดีเมื่อได้ฟังธรรมของนางชุชชุตราที่จำมาจากพระพุทธเจ้า ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมพร้อมกับบริวาร ต่อจากนั้น ก็ได้ส่งนางชุชชุตราไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและมาแสดงต่อให้ฟังอยู่เนืองนิตย์ เพราะที่ไม่สามารถจะออกไปจากพระราชฐานได้ ต่อมาพระนางสามาวดีก็ได้เจาะห้องที่ดำหนัก เพื่อจะได้คอยดูพระพุทธเจ้าและพระสาวก เมื่อเสด็จไปยังบ้านของเศรษฐี^๕ ทั้ง ๓

ผู้อดทนคือผู้ฝึกตนดีแล้ว

วันหนึ่ง พระนางมาคันทียาซึ่งได้ผูกอาฆาตในพระพุทธเจ้าไว้ ได้ขึ้นไปยังตำหนักของพระนางสามาวดี ได้เห็นช่องที่เจาะไว้ที่ฝา ก็ได้ชักถาม จึงได้ทราบว่าเป็นพระพุทธรูปได้เสด็จมายังนครนี้ ก็หวนคิดถึงเวรที่ได้ผูกไว้ ก็คิดจะจัดการให้พระพุทธรูปเสด็จออกไปจากนครโกสัมพี จึงได้ไปเฝ้าพระเจ้าอุเทน ทูลฟ้องว่า พระนางสามาวดีมีพระเหตุยกออกห่าง เพราะได้เจาะช่องฝาเพื่อจะคอยดูพระพุทธรูปและพระสาวกพระเจ้าอุเทนก็ได้เสด็จขึ้นไปบนตำหนักของพระนางสามาวดี เมื่อได้ทรงเห็นช่องฝาที่เจาะไว้เช่นนั้น ก็ไม่ตรัสว่าอย่างไร กลับตรัสให้ทำช่องหน้าต่างหรือช่องบานพระแสงไว้เพื่อให้ใช้เปิดเป็นหน้าต่างต่อไป

พระนางมาคันทียาเห็นว่าไม่เป็นไปตามที่ต้องการ จึงได้จัดการจ้างพวกชาวเมืองซึ่งเป็นผู้ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ให้คอยตามด่าพระพุทธรูป พวกที่ไม่เลื่อมใสเหล่านั้นก็ได้คอยติดตามพระพุทธรูป และด่าด้วยถ้อยคำที่ยกขึ้นด่าอย่างหยาบคายที่กล่าวไว้ว่ามี ๑๐ ประการ คือด่าว่าเจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นพาล เจ้าเป็นคนหนวก เจ้าเป็นอูฐ เจ้าเป็นโค เจ้าเป็นพา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน สุนัขของเจ้าไม่มี เจ้าหวังทุกดีได้เท่านั้น

ท่านพระอานนท์ซึ่งได้ติดตามมากับพระพุทธรูป ได้กราบทูลขอให้พระพุทธรูปเสด็จหนีออกไปจากเมืองนั้น พระพุทธรูปตรัสถามว่าจะไปที่ไหน พระอานนท์ทูลว่าจะไปเมืองอื่น พระพุทธรูปก็ได้ตรัสถามว่า ก็เมื่อมนุษย์ในเมืองนั้นด่าอีก จะไปที่ไหนอีก พระอานนท์ก็ทูลว่าไปเมืองอื่นอีกจากเมืองนั้น พระพุทธรูปตรัสถามว่า เมื่อถูกด่าในเมืองนั้นอีก จะไปที่ไหนอีก พระอานนท์ทูลว่า จะไปเมืองอื่น ๆ ต่อไป พระพุทธรูปก็ตรัสว่า จะทำอย่างนั้นไม่สมควร อธิภรณ์นั้นเกิดขึ้นในทีใดเมื่ออธิภรณ์นั้นสงบไปแล้วในที่นั้น จึงควรที่จะไปในที่อื่น และตรัสถามว่า พวกที่ด่านั้นเป็นใคร พระอานนท์ก็ทูลให้ทรงทราบ จึงตรัสว่า การอดทนเป็นภาระของพระองค์ พวกเหล่านั้นก็จะด่าอยู่ได้เพียง ๗ วันเท่านั้น เพราะว่าอธิภรณ์คือเรื่องที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธรูปทั้งหลายไม่ไปเกินกว่า ๗ วัน ได้ทรงเปล่งพระพุทธรูปขึ้นโดยความว่า “เราจักอดทนคำล่วงเกิน เหมือนอย่างช้างศึกอดทนศรที่ตกจากแล่งในสงคราม

เพราะว่าชนเป็นอันมากเป็นผู้ทุศีล ชนทั้งหลายย่อมนำพาหนะที่ฝึกแล้วสู่ที่ประชุม พระราชาย่อมประทับพาหนะที่ฝึกแล้ว บุคคลใดเป็นผู้ที่อดทนคำล่วงเกิน บุคคลนั้นชื่อว่าเป็นผู้ฝึกแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุดล้ำมนุษย์ทั้งหลาย ม้าอัสตรที่ฝึกแล้ว ม้าสินธพ-อาชาไนยที่ฝึกแล้ว มหานาคกฤษรคือช้างใหญ่ที่ฝึกแล้ว เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ แต่ว่า บุคคลผู้ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์เหล่านั้น”^๕

พระนางมาคันธียา เมื่อไม่สามารถจะให้พระพุทธรเจ้าเสด็จออกไปจากนครโกสัมพี นั้นได้ ก็คิดอุบายต่อไป คือได้สั่งไปถึงมาคันธียะผู้เป็นลุง ให้ส่งไก่อตายมาให้ตัวหนึ่ง ไก่เป็นอีกตัวหนึ่ง ในชั้นแรกก็ให้นำไก่เป็นมาถวายพระเจ้าอุเทนก่อน และเมื่อเขานำไก่ เป็นมาถวาย ก็แนะนำพระเจ้าอุเทนให้ส่งไปให้คณะพระนางสามาวดีปรุงเครื่อง เมื่อเขาส่งไก่เป็นนั้นไป คณะพระนางสามาวดีก็ปฏิเสธ เพราะเป็นผู้ไม่ฆ่าสัตว์ พระนาง มาคันธียาก็ทูลยุแหย่ว่า ให้ลองดูต่อไป ให้ลองส่งไคนั้นไปอีก และสั่งให้จัดการทำ ภัตตาหารถวายพระพุทธรเจ้า พระเจ้าอุเทนก็รับสั่งไปอย่างนั้น แต่คราวนี้พระนาง มาคันธียาก็ได้ลอบสั่งให้ส่งไก่อตายไป พระนางสามาวดีเมื่อได้รับคำสั่งดังนั้น ก็จัดการ ปรุงภัตตาหารถวายพระพุทธรเจ้า พระนางมาคันธียาทูลยุแหย่ว่า เป็นหลักฐานที่ เพียงพอว่า พระนางสามาวดีเอาใจออกห่าง พระเจ้าอุเทนก็ทรงนิ่ง

พระนางมาคันธียาเมื่อไม่ได้รับความสำเร็จสมประสงค์ ก็คิดการต่อไป ได้สั่ง ให้มาคันธียะผู้เป็นลุงจัดหางูพิษส่งมา แต่ว่าให้ถอนเขี้ยวออกเสีย เมื่อได้รับมาแล้ว ก็จัดการใส่เข้าไปในพิณสำหรับตีตเรียกช้างของพระเจ้าอุเทนที่โปรดนำติดพระองค์ไป ด้วยเสมอ เมื่อถึงวาระที่พระเจ้าอุเทนเสด็จไปบนตำหนักของพระนางสามาวดี พระนาง มาคันธียาก็ทูลคัดค้านทำนองว่าจะเกิดเหตุร้าย พระเจ้าอุเทนก็ไม่ทรงเชื่อฟัง ได้ทรง ถือพิณคนโปรดปรานนั้นนำติดพระองค์ไปยังตำหนักของพระนางสามาวดี พระนาง มาคันธียาก็ไปด้วย และเมื่อได้เสด็จขึ้นไปบนพระตำหนักนั้นแล้ว พระนางมาคันธียา ก็ลอบเปิดช่องที่พิณ งูก็เลื้อยออก พระนางมาคันธียาก็ร้องเอะอะขึ้น ทูลพระเจ้าอุเทน

^๕ พุ. ธ. ๒๕/๓๓/๕๗.

ให้ทรงทราบ พระเจ้าอุเทนเมื่อได้เห็นเรื่องเป็นไปได้ถึงเพียงนั้น ก็กริ้วพระนางสามาวดี รับสั่งให้เรียกเออาหนูและแล่ง ทรงธนูเพื่อจะยิงพระนางสามาวดี แต่พระนางสามาวดี ก็แผ่เมตตาจิตไปยังพระเจ้าอุเทนและพระนางมาคันทิยา กับสั่งบริวารให้แผ่เมตตาจิตไปด้วยกัน พระเจ้าอุเทนก็ได้ทรงกลับพระหฤทัย ที่กล่าวว่าเป็นไปด้วยอำนาจของเมตตาจิต และเพราะได้ทรงงูลงในพระหฤทัย จึงได้ทรงขอให้พระนางสามาวดีเป็นที่พึ่งด้านทาน พระนางสามาวดีขอให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง พระเจ้าอุเทน ทรงรับและได้รับสั่งประทานพรแก่พระนางสามาวดี ต่อจากนั้นก็เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และนับถือพระพุทธศาสนา นับถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เมื่อเสด็จกลับมาแล้ว ก็รับสั่งให้พระนางสามาวดีขอพรที่พระราชทานไว้ พระนางสามาวดีก็ทูลว่า ไม่ต้องการพรอย่างอื่น ประสงค์ว่าจักทูลขออนุญาตนิมนต์พระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์มาถวาย ภัตตาหารในพระราชฐาน และทูลขออนุญาตเพื่อจะฟังธรรม พระเจ้าอุเทนทรงอนุญาต แก่พระนางสามาวดี พระนางสามาวดีก็นิมนต์พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์มาถวาย ภัตตาหารที่ตำหนัก และทูลขอให้พระพุทธเจ้าเสด็จมาเนื่องนิത്യ ในการเลี้ยงพระนี้ พระเจ้าอุเทนก็ได้เสด็จมาทรงร่วมด้วย และได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเชิญเสด็จมาประจำ เหมือนอย่างนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่าธรรมดว่าพระพุทธรูปทั้งหลายจะเสด็จไปในที่แห่ง เดียวนั้นไม่สมควร เพราะว่าชนเป็นอันมากก็ย่อมมุ่งหวัง พระเจ้าอุเทนก็ขอให้ทรงมอบ หมายแก่ภิกษุสักกรูหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงมอบหมายให้เป็นภาระของพระอานนทเถระ ตั้งแต่นั้นพระอานนทเถระได้ไปฉันในราชตระกูล ได้แสดงธรรมแก่คณะพระนางสามาวดี อยู่เป็นประจำ

ฝ่ายพระนางมาคันทิยาเห็นว่า เรื่องที่คิดไว้ไม่สำเร็จทุกครั้ง ก็คิดการที่โหดร้ายยิ่งขึ้น จึงได้ให้ไปตามลุงที่ชื่อว่า มาคันทิยะเข้ามา และได้ร่วมคิดการที่โหดร้ายไว้ ในวันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าอุเทนเสด็จออกไปนอกพระนคร มาคันทิยะผู้เป็นลุงของพระนาง มาคันทิยา ก็ตรงไปยังตำหนักพระนางสามาวดี ได้เปิดคลังผ้า นำเอาผ้าต่าง ๆ ออกมาพันเสาดำหนักและบริเวณตำหนักของพระนางสามาวดี เอาน้ำมันรด ได้อ้างรับสั่งของพระเจ้าอุเทนว่าให้ปฏิบัติเช่นนั้น และให้คณะของพระนางสามาวดีเข้าไปรวม อยู่ในตำหนักทั้งหมด เสร็จแล้วก็จุดไฟเผาตำหนักพระนางสามาวดีกับบริวารได้ถูกไฟ คลอกสิ้นชีวิตด้วยกันทั้งหมด

ฝ่ายพระเจ้าอุเทน เมื่อได้ทรงทราบข่าวว่าตำหนักพระนางสามาวดีถูกไฟไหม้ ก็ได้รับเสด็จกลับ แต่กลับมาไม่ทัน ต่อมาก็ได้ทรงสอบสวนทราบบุคคลผู้เป็นต้นเหตุ และบุคคลผู้ร่วมคิดกระทำการอันนี้ ก็ได้โปรดให้จัดการลงโทษจนถึงตายด้วยวิธีการอันร้ายแรงทั้งหมด

ในขณะที่เกิดเรื่องไฟไหม้ตำหนักคлокพระนางสามาวดีกับบริวารสิ้นชีวิตนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบ ได้ทรงเปล่งพระพุทธานุชาตินั้นโดยความว่า “โลกมีโมหะเป็นเครื่องผูกพัน ย่อมปรากฏเหมือนมีรูปที่สมควร คนพาลมีอุปนิสัยคือกิเลสเป็นเครื่องผูกพัน ถูกความมืดแวดล้อม ย่อมปรากฏเหมือนอยู่อย่างเป็นผู้ที่มีความเที่ยงอยู่ กิเลสเป็นเครื่องกังวลย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ที่เห็นอยู่ตามความเป็นจริง”^๖

เรื่องตอนพระนางสามาวดีถูกไฟคลอกนี้ ท่านเล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบทด้วยว่า เมื่อจะสิ้นชีวิต พระนางสามาวดีได้สอนให้บริวารเจริญเวทนาปริคคหกัมมัฏฐาน คือ กัมมัฏฐานที่กำหนดเวทนาเป็นอารมณ์^๗

เรื่องในกรุงโกสัมพีที่เล่ามานี้ เล่าตามพระอรรถกถาจารย์ที่เล่าไว้ใน อรรถกถาธรรมบท ซึ่งได้แต่งเมื่อพระพุทธศาสนาว่างไปประมาณพันปี มีเค้าที่ปรากฏในคัมภีร์พระบาลีอยู่บ้าง เช่น *โฆสการาม* บ่งว่าเป็นอารามของบุคคลผู้ที่ชื่อว่า โฆสกะ สร้างถวายเป็นต้น แต่ว่าเรื่องของโฆสกะเป็นอย่างไรนั้น ยังไม่พบความพิสดารในชั้นบาลีพบแต่ในชั้นอรรถกถาที่เล่ามานั้น บางแห่งก็ส่องความเป็นเรื่องที่ถูกขึ้นในครั้งหลัง เช่น เรื่องที่เศรษฐีกรุงโกสัมพีเขียนหนังสือสั่งให้ฆ่าโฆสกะ ผู้ที่ชายผ้าของโฆสกะไปในครั้งพุทธกาลนั้น ยังไม่พบเรื่องการเขียนหนังสือ ฉะนั้น เมื่อมาแต่งว่าเขียนหนังสือดังนั้นก็ส่องว่ารายละเอียดในตอนนี้น่าจะถูกขึ้นในตอนหลัง แต่ว่าเค้าความก็น่าจะมีอยู่ เรื่องพระนางสามาวดีถูกไฟคลอกมีในหลักฐานชั้นบาลี คือตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งพระพุทธานุชาตินั้นดังคำแปลนั้น ก็ได้เล่าเรื่องราวทำไมพระพุทธเจ้าจึงเปล่งพระพุทธานุชาตินั้นไว้ด้วย

^๖ พุ. อุ. ๒๕/๑๕๗/๒๐๕.

^๗ สามาวดีวัตถุ ธรรมบท. ๒/๔๖-๕๙.

เรื่องที่เกิดขึ้นดังที่เล่านี้เป็นเครื่องแสดงว่า บุคคลทุก ๆ คนแม้จะได้มีโอกาส เกิดทันพระพุทธเจ้า ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้บรรลุนิพพานตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูง แต่ก็ต้องเป็นไปตามกรรมที่ตนได้ทำไว้ พระพุทธเจ้าจะทรงช่วยให้บุคคลพ้นจากผลของ กรรมชั่วที่ตนได้ทำไว้นั้นหาได้ไม่ ทรงช่วยได้แต่ในด้านทรงแสดงธรรมเพื่อให้บุคคลเว้น จากบาป บำเพ็ญกุศล และชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว จนถึงทำจิตของตนให้หลุดพ้น พระพุทธเจ้าทรงช่วยได้อย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าหลายครั้งที่ได้ทรงทราบว่า ผู้นั้นผู้นี้จะได้รับผลของกรรมจนถึงสิ้นชีวิตก็ได้รีบเสด็จไปทรงแสดงธรรมโปรด ให้ได้ ศรัทธาในพระรัตนตรัย หรือว่าได้ดวงตาเห็นธรรมก่อน และเมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลผู้นั้น ก็ได้ชื่อว่ามิที่พึงของจิตใจเป็นอย่างดี ถึงจะต้องได้รับผลของกรรมอย่างร้ายแรงจนถึง สิ้นชีวิตก็ดี แต่ก็เป็นผู้ที่มีคติคือที่ไปในทางดี พระพุทธเจ้าย่อมทรงช่วยได้โดยประการนี้

และในเรื่องของพระนางสามาวดีนี้ท่านได้เล่าไว้ว่า เพราะพระนางกับบริวาร ได้ประกอบบาปกรรมไว้ในอดีตชาติ คือได้จุดไฟเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าที่กำลังเข้า นิโรธสมาบัติ ในขั้นแรกท่านนั่งเข้านิโรธสมาบัติอยู่ที่กอหญ้า ไม่เห็นท่าน คิดแต่เพียง จะจุดไฟเผากอหญ้าเท่านั้น เมื่อจุดไฟเผากอหญ้าแล้ว จึงได้เห็นท่าน คิดกันว่าเมื่อเรื่อง เกิดขึ้นถึงเพียงนี้แล้วก็เผาเสียเลย จึงได้เอาฟืนมาสูมเข้าแล้วก็จุดเผา แต่ท่านแสดงว่า พระอรหันต์เข้านิโรธสมาบัตินั้นไม่เป็นอันตราย เพราะไฟหรือเพราะเหตุใดเหตุหนึ่ง เพราะฉะนั้น ท่านจึงมิได้เป็นอันตราย แต่บาปกรรมที่ทำไว้นั้น ก็ส่งผลให้พระนาง สามาวดีกับคณะได้ถูกไฟเผาในชาติต่อ ๆ มา^๔

ส่วนโศกเศร้าฉุนั้น ท่านก็เล่าบุรพกรรมไว้โดยความว่า ครั้งหนึ่งได้เกิด ทุพภิกขภัยขึ้นในอัสสัมประเทศ บางพวกก็กล่าวว่าเกิดอหิวาตกโรคขึ้น คนเชื้อเชิญคนหนึ่ง ชื่อว่า โกดุหลิกะ พากิริยาซึ่งมีบุตรอ่อนหนีออกไป มุ่งจะไปกรุงโกสัมพีเมื่อเดินทางไปนั้น เสบียงทางก็หมด เมื่อเกิดความหิวโหย อ่อนกำลังลง นายโกตุหลิกะก็คิดจะทิ้งบุตร ภาริยาก็คอยห้ามไว้ไม่ยอมให้ทิ้ง แต่ก็ได้ลอบทิ้ง ภาริยาเมื่อทราบเข้าก็เก็บเอาไป บุตรจึงต้องถูกทิ้งแล้วก็ถูกเก็บเอาไปหลายครั้ง จนในที่สุดก็ถึงแก่ความตายในระหว่างทาง

^๔ สามาวดีวัตถุ ธรรมปท. ๒/๖๐-๑.

เมื่อเดินทงมถึงห้บ้ณหนึ่ง นยคโบลผู้หนึ่งกำลังประกอบพฐฐมคลเกยวกับคณม เมื่อได้เห็นคนเดินทงท้งคूंนั้นม้ความทุกข์ยากล่ำบกกหวโหย เกดควมสงสร ก้ต้อนรับเลย้งดู เมื่อเลย้งดูคนเดินทงท้ง ๒ นั้นสร้จแล้ว นยคโบลจ้งได้บรโภคอหอรด้วยตนเอง ได้บ้บข่วปยยสให้แก่นงสน้ขซึ่งอยู่ในที่เกล้ นยคโบลทลลเกเห็นนงสน้ขได้รับเลย้งดูด้วยอหอรวคเศษเช่นนั้น ก้คดว่ นงสน้ขนี้มีบุญ ได้กินอหอรดี ๆ เช่นนี้เสมอ ในค้วันนั้น นยคโบลทลลเกได้บรโภคอหอรเกนส่วนเพราะได้ดออยกมเป็นเวลอหลยวัน ก้ถึงแก่กรรม ท่นว่ข่วไปเกดในท้งสน้ข นงสน้ขคลอดลुकออกมเป็นสน้ขตัวผู้ นยคโบลก้เลย้งดูไว้เป็นอันดี และให้คอยไปรับไปส่งพระบ้จเจกพุทธเจ้องค้หนึ่ง ลูกสน้ขนั้นก็ไปรับไปส่ง และได้เห้หอนพระบ้จเจกพุทธเจ้ในกรรับและการส่งจนม้จคคूंเคยสน้ทสนมกับพระบ้จเจกพุทธเจ้ ในตอนนีท่นได้แสดงว่ ธรรมดว่ สัตว์ร้จจนนั้น โดยปกตเป็นสัตว์ที่ข้ตรง ค้ว่ว่โกงไม่เป็น แต่ว่มนุขย์ท้งหลยนั้นโดยมกคดออย่างหนึ่งพุดอีกออย่างหนึ่ง เพราะฉนั้น ท่นจ้งกล่วว่ว่ “ล้งที่มีข้ข้ช้งมกก็ค้อมนุขย์ ล้งที่ตั้นก้ค้สัตว์เลย้ง” เมื่อสน้ขนั้นตย ท่นกล่วว่ว่ไปเกดเป็นเทพบุตรแต่ว่บรโภคกวมคณเกนขนอด จ้งได้จคตลงม ไปเกดในท้งของหญงนครโสภณีนในกรงโกส้มพี ด้งที่เล้มอมนั้น และท่นกล่วว่ว่ เทพดอที่จคตนั้นด้วยเหตุ ๔ ออย่าง ค้

๑. สิ้นอายุ หมายความว่าทำบุญไว้มาก ก็อยู่ในเทวโลกจนถึงกำหนดอายุ และก้เกดในข้สูง ๆ ข้บไป
๒. สิ้นบุญ ค้ว่ว่ทำบุญไว้น้อย เมื่อสิ้นบุญนั้นแล้วก้ต้องจคตในระหว่ง
๓. สิ้นอหอร หมายความว่า ตีนในกวมคณ หรือว่ตีนสวรรรค หรือว่บรโภคกวมคณออย่างหน้ก จนล้มบรโภคอหอร ก้ต้องจคตเหมือกัน
๔. โกรธ หมายความว่า รคชยอในสมบ้ตคของผู้อื่น ไม่อดทนสมบ้ตคของผู้อื่น เมื่อเกดควมโกรธรคชยอข้บ ด้งนี้ก้ต้องจคต^๙

^๙ สอวมวต้วตดู ฐมบพท. ๒/๘-๑๓.

เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องประกอบ ส่วนพระเจ้าอุเทนนั้น มีเรื่องแล้วว่า ได้เคยพบกับ พระปิณฑโฆลการทวาชะ ได้ตั้งปัญหาถามท่าน ๆ ก็ตอบจนพระเจ้าอุเทนทรงเลื่อมใส

มีเรื่องแสดงไว้ในคัมภีร์ชั้นพระบาลีว่า เมื่อท่านพระปิณฑโฆลการทวาชะได้อยู่ที่โฆสิตาราม ในกรุงโกสัมพี พระเจ้าอุเทนได้เสด็จเข้าไปหาท่าน ได้รับสั่งตั้งปัญหาถามท่านว่า “อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ภิกษุหนุ่ม ๆ เหล่านี้ ซึ่งยังมีผมดำสนิท อยู่ในวัยเจริญคือปฐมวัย ไม่เริ่งสนุกในกามทั้งหลาย ยอมประพฤติพรหมจรรย์ อย่างบริสุทธิ์ บริบูรณ์ตลอดชีวิต”

ท่านพระปิณฑโฆลการทวาชะก็ทูลตอบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “เธอทั้งหลาย จงตั้งจิตว่าเป็นแม่ในหญิงทั้งหลายปุณแม่ เธอจงตั้งจิตว่าเป็นพี่น้องหญิงในหญิงทั้งหลาย ปุณพี่น้องหญิง เธอจงตั้งจิตว่าเป็นธิดาในหญิงทั้งหลายที่เป็นปุณธิดา นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ภิกษุหนุ่ม ๆ เหล่านี้ยอมประพฤติพรหมจรรย์อยู่ตลอดชีวิต”

พระเจ้าอุเทนก็รับสั่งถามต่อไปว่า “จิตเป็นธรรมชาติที่โลเลเหลวไหล บางคราวก็เกิดโลภธรรมขึ้นในหญิงทั้งหลายปุณแม่ บางคราวก็เกิดโลภธรรมขึ้นในหญิงทั้งหลาย ปุณพี่น้องหญิง บางคราวก็เกิดโลภธรรมขึ้นในหญิงทั้งหลายปุณธิดา ฉะนั้น จะมีเหตุมีปัจจัยอะไรอื่นอีก”

ท่านพระปิณฑโฆลการทวาชะก็ทูลว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “พวกเธอจงมา พิจารณาภายใน เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องล่างแต่ปลายผมลงไป มีหนังหุ้มอยู่เป็นที่สุตรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ มีอยู่ในภายใน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ภิกษุหนุ่มทั้งหลายเหล่านี้ ประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ได้ตลอดชีวิต”

พระเจ้าอุเทนก็รับสั่งซักต่อไปว่า “พวกภิกษุที่อบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาแล้วนั้นก็กระทำไต่ไม่ยาก แต่ว่าพวกภิกษุผู้มีได้อบรมกาย มีได้อบรมศีล มีได้อบรมจิต มีได้อบรมปัญญา ข้อนั้นก็กระทำไต่ยาก ในบางคราวคิดว่าจะพิจารณา ให้เห็นว่าเป็นอสุภะ แต่ก็กลับเห็นเป็นสุภะไปเสีย ฉะนั้น จะมีเหตุมีปัจจัยอะไรอื่นอีก”

ท่านพระปิณฑโฆลการทวาชะก็ทูลว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “พวกเธอจงมา มีสติคุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย คือเห็นรูปด้วยจักขุ ได้ยินเสียงด้วยโสตะ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ลิ้มรสด้วยชีวหา ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้เรื่องด้วยใจ ก็อย่า ถือเอาโดยนิमितคือว่ารวบถือ อย่าถือเอาโดยอนุพยัญชนะคือว่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อความสำรวมอินทรีเหล่านั้น ที่จะมิให้บาปอกุศลธรรมมีความยินดียินร้ายเป็นต้น ครอบงำได้ จงรักษาอินทรีเหล่านั้น จงถึงความสำรวมในอินทรีเหล่านั้น นี่เป็นเหตุ เป็นปัจจัย”

พระเจ้าอุเทนก็รับสั่งรับรองถ้อยคำของท่านพระปิณฑโฆลการทวาชะว่า “เมื่อปฏิบัติมีความสำรวมอินทรีอยู่ตั้งนั้น ก็สามารถที่จะไม่เรงกีฬาในกามทั้งหลาย อยู่ประพฤติพรหมจรรย์บริบูรณ์บริสุทธิได้ตลอดชีวิต” และได้รับสั่งถึงพระองค์เองว่า “แม้พระองค์เอง ในสมัยที่ได้ทรงรักษากาย มิได้ทรงรักษาวาจา มิได้ทรงรักษาจิต มิได้ทรงตั้งพระสติ มิได้ทรงสำรวมอินทรี เวลาเสด็จเข้าไปภายในบุรีก็ยังมีเกิดโลภธรรม ครอบงำอย่างเหลือเกิน แต่ในสมัยที่มีการรักษากายเป็นต้น ตั้งสติสำรวมอินทรีเข้าไป ภายในพระนคร โลภธรรมทั้งหลายก็ไม่สามารถจะครอบงำพระองค์ได้” ได้ทรงประกาศ ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แสดงพระองค์ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ แสดงพระองค์เป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิตจำเดิมแต่วันนั้น^{๑๐}

เรื่องที่เล่าไว้ในคัมภีร์ชั้นพระบาลีนี้ จะเกิดขึ้นก่อนหรือทีหลังเรื่องพระนาง สามาวดีทราบไม่ได้ แต่เรื่องพระนางสามาวดี ตอนที่เล่าถึงพระนางสามาวดีทูลให้ พระเจ้าอุเทนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะนั้น มีในชั้นอรรถกถายัง ไม่พบในชั้นพระบาลี เพราะฉะนั้น จึงได้มีบางท่านแสดงว่า พระเจ้าอุเทนได้ทรงพบกับพระปิณฑโฆลการทวาชะ และได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก่อนแล้ว

^{๑๐} ส. สฬา. ๑๘/๑๙๕-๑๙๘/๑๓๙-๑๔๓.

สารานិยธรรมสูตร

เรื่องในพรรษาที่ ๙ ของพระพุทธเจ้าที่แสดงมาแล้วนั้น เกี่ยวแก่ฝ่ายอาณาจักร ส่วนที่เกี่ยวข้องฝ่ายพุทธจักร ก็มีเรื่องที่น่ารู้เกี่ยวกับความแบ่งแยกของคณะสงฆ์ แต่จะยังไม่เล่าเรื่องเหล่านั้น จะนำมาแสดงเฉพาะ สารานิยธรรมสูตร ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ในขณะที่ประทับอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี ฉะนั้น จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า *โกสัมพียสูตร*^{๑๑} โดยความก็คือสารานิยธรรมสูตรนั่นเอง

ใจความในพระสูตรนั้นว่า ภิกษุทั้งหลายจะอยู่ด้วยกัน ควบคุมกันอยู่เป็นอันดี ไม่วิวาทกัน มีสามัคคีพร้อมเพรียงกัน มีเอกภาพคือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็เนื่องมาจากต่างมีความรักเคารพกันและกัน จะมีความรักเคารพกันและกัน ก็จะต้องปฏิบัติในธรรมที่ยังกันและกันให้ระลึกถึงกันด้วยความรักเคารพ ๖ ประการอันเรียกว่า สารานิยธรรม คือ

๑. ตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา
 ๒. ตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา
 ๓. ตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา
 ๔. แบ่งปันลาภที่ได้มาโดยชอบธรรมให้เป็นสาธารณบริโภค คือบริโภคร่วมกัน
 ๕. มีศีลคือความประพฤติเสมอกัน
 ๖. มีทิวฐิคือความเห็นที่นำออกจากทุกข์สม่ำเสมอ
- ธรรมทั้ง ๖ ประการนี้จะอธิบายเฉพาะ ๒ ข้อหลัง

^{๑๑} ม. มุ. ๑๒/๕๔๐-๕๕๐/๕๘๑-๕๘๗.

ลิลสามัญญาตา

ข้อว่ามีศีลคือความประพฤติเสมอกันนั้น ท่านแสดงลักษณะไว้ว่า ศีลที่ไม่เป็นท่อน ไม่เป็นช่อง ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อำนวยบุญชนสรรเสริญ ไม่ต้องลูปค้ำ เป็นไปเพื่อสมาธิ

ศีลที่ไม่เป็นท่อนนั้น หมายถึงว่าไม่ขาด เหมือนอย่างแผ่นผ้าที่เป็นผืนเดียวกัน ผ่านนั้นจะเป็นท่อน ๆ ก็เพราะขาดออกจากกัน ศีลก็เหมือนกัน ที่ชื่อว่าเป็นท่อน ก็หมายถึงว่าศีลขาด เพราะได้ประพฤติกว้างครบองค์ ยกตัวอย่าง ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ ทัวไปนั้นมืองค์ ๕ คือ

๑. สัตว์มีชีวิต
๒. รู้ว่าสัตว์มีชีวิต
๓. จิตคิดจะฆ่า
๔. ทำความเพียรเพื่อจะฆ่า
๕. สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น

เมื่อได้ล่วงครบองค์ทั้ง ๕ ประการนี้จนถึงสัตว์ตายลงไป เรียกว่า ศีลขาด ศีลเป็นท่อน

ศีลเป็นช่องนั้น คือไม่ถึงขาด แต่ว่าโหว่เต็มที เหมือนอย่างผ้าที่เป็นช่องโหว่ ยกตัวอย่างดังปาณาติบาตนั้น ได้ล่วงจนถึงทำความเพียรเพื่อจะฆ่า แต่ว่าสัตว์ไม่ตาย หลุดพ้นไปได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง นี้ชื่อว่า เป็นช่อง

ศีลต่างนั้น ก็คือเหมือนอย่างผ้าต่างที่เป็นรอยใหญ่ ๆ แต่ไม่ถึงกับขาดเป็นช่อง ได้แก่มีเจตนาคิดจะล่วง แต่ก็ยังไม่ทันได้ลงมือพยายาม ชื่อว่า ศีลต่าง

ศีลพร้อยนั้น ก็คือเหมือนอย่างผ้าที่เป็นรอยพร้อย ได้แก่เมื่อรักษาศีล แม้ไม่ถึงเจตนาจะล่วง แต่จิตก็ไม่บริสุทธิ์ ไม่เป็นปกติ เช่นว่าเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง แต่ก็ยังพอใจดูเขาฆ่า ดูเขาทรมานสัตว์ เรียกว่า พร้อย

ศีลที่จะเป็นศีลบริสุทธิ์นั้น ต้องไม่เป็นท่อน ไม่เป็นช่อง ไม่ต่าง ไม่พร้อย

อนึ่ง *ศีลที่เป็นไท* หมายความว่าไม่เป็นทาสของตัณหา การรักษาศีลนั้น ถ้ารักษาด้วยตัณหา คือมุ่งจะได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นค่าตอบแทน เหมือนอย่างรับจ้างเขา ทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อค่าจ้าง นี่ชื่อว่า เป็นทาสตัณหา อีกอย่างหนึ่ง ตัณหาในใจคอยบีบคั้นอยู่ ทำให้ตัณหาที่จจะออกไปจากศีล ไม่เป็นสุข ไม่ได้ความสงบ เหมือนอย่างถูกบังคับให้จำต้องอยู่ในศีล รักษาจิตให้สงบไม่ได้ต้องเดือดร้อนกระวนกระวาย ดังนี้ก็ชื่อว่าเป็นทาสตัณหาเหมือนกัน ศีลที่บริสุทธิ์นั้นต้องเป็นไท คือไม่เป็นทาสตัณหา ดังกล่าว

วิญญูชนสรรเสริญ ก็คือผู้สรรเสริญ ผู้รู้นั้นหมายถึงตนเอง ซึ่งเป็นผู้รู้ก็ได้ ผู้อื่นซึ่งเป็นผู้รู้ก็ได้ ตนเองซึ่งเป็นผู้รู้นั้น ก็คือเมื่อตนเองพิจารณาตนเองแล้ว ดีเทียบตนโดยศีลไม่ได้ ถ้าตนเองพิจารณาตนเองแล้ว ดีเทียบตนเองได้ว่า เราไปลอบทำนั้น เราไปลอบทำนี่ ซึ่งเป็นการผิดศีลหรือว่าทำศีลให้ต่างพร้อย นี่เรียกว่า ตนเองดีตนเอง บางทีเมื่อไปทำอะไรที่ไม่ดีมาก ๆ เข้า ไม่อยากนึกถึงตัวเองก็มี พอนึกเข้าแล้วเกลียดตัวเอง นี่เรียกว่า *ตนเองซึ่งเป็นผู้ดีเทียบตนเอง* ผู้อื่นซึ่งเป็นผู้รู้นั้น ก็คือบุคคลอื่นซึ่งได้อยู่ร่วมกัน และได้เห็นความประพฤติของกันและกัน ใคร่ครวญ รู้ผิดรู้ถูก ศีลที่จะบริสุทธิ์นั้นต้องเป็นศีลที่วิญญูชนสรรเสริญดำเนินไม่ได้

อนึ่ง *ศีลที่ยังมีตัณหาเป็นนายครอบงำจิตใจอยู่* ต้องเป็นศีลที่ต้องคอยระมัดระวัง อยู่เสมอ ตนเองเผลอตัวเมื่อใด ก็ประพฤติล่วงศีลเมื่อนั้น ประพฤติบกพร่องเมื่อนั้น นี่ก็เพราะตัณหาความดิ้นรนในใจ คอยชักตนออกไปจากศีล ตัณหาคอยขยี้ขย้าศีลอยู่เสมอ และตนเองก็ต้องคอยระมัดระวังศีลอยู่เสมอ ปล่อยไม่ได้ บางทีคนอื่นก็ต้องไปช่วยระมัดระวัง คือต้องไปคอยช่วยเหลือ ความหมายของคำว่า *อุปัชฌายะ* ก็คือผู้ดูแล *อาจารย์* ก็คือผู้ประพฤติโดยเอื้อเพื่อ โดยความก็คอยช่วยเหลือเหมือนกัน แม้สหธรรมิกผู้ประพฤติธรรมด้วยกัน โดยฐานเป็นภิกษุด้วยกัน ก็บวาระนาคืออนุญาตให้ตักเตือนซึ่งกันและกัน นี่ก็เพื่อจะได้คอยดูแลกันและกัน ศีลที่บริสุทธิ์นั้นจะต้องเป็นศีลที่ไม่ถูกตัณหา คอยบีบคั้นคอยลอบคล้ำ และตนเองก็ไม่ต้องคอยรักษาคุ้มครอง คนอื่นก็ไม่ต้องคอยรักษาคุ้มครอง เป็นศีลที่เป็นปกติขึ้นในตัวเอง ดังมีคำเรียกว่า *ศีลรักษา* แต่เรียกศีลที่ยังต้องถูกลอบคล้ำว่า *รักษาศีล* คือต้องคอยเฝ้ารักษา

ศีลที่เป็นไปเพื่อสมาธิ คือเป็นบาทที่จะให้เกิดสมาธิจิต คือจิตที่ตั้งมั่นได้ แต่ไม่ใช่เป็นชนิดที่ทำให้จิตใจฟุ้งซ่านกระสับกระส่าย ศีลที่จะเป็นบาทของสมาธิ ก็จะต้องประกอบด้วยลักษณะดังที่กล่าวมาข้างต้น

การปฏิบัติให้เป็นผู้ที่มีศีลสมาสมาอกกับด้วยเพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลายดังที่กล่าวมา เรียกว่า **ศีลสามัญญตา** ความมีศีลเสมอกัน

ทิวฏฐิสามัญญตา

ส่วนข้อ ๖ มีทิวฏฐิคือ ความเห็นที่ออกจากทุกข์เสมอกัน หมายความว่า ทำทิวฏฐิความเห็นของตนให้เป็นความเห็นที่ดี อันเรียกว่า อริยะ ประเสริฐ หรือ อารยะ ให้เป็นความเห็นที่นำออกจากทุกข์ คือว่าทำให้ถึงความสิ้นทุกข์ได้โดยชอบ ความเห็นดังกล่าวมานี้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยการที่ตั้งใจคอยปรับปรุงทำความเห็นของตนให้ตรงต่อพระธรรมและพระวินัยอยู่เสมอ ถ้าจะมีความเห็นที่แตกแยกออกไปจากร่องรอยที่ถูกที่ชอบ ก็ต้องคอยเกียดกันความเห็นเช่นนั้นออกไป ประคับประคองความเห็นของตนให้อยู่ในร่องรอยที่ถูกที่ตรงดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ในพระสูตรนี้ได้ชี้ลักษณะแห่งความเห็นดังกล่าวไว้ ๗ ประการ คือ

๑. อบรมทำทิวฏฐิคือความเห็นที่ปราศจากนิเวรณกัณฐมรุมจิต และไม่ให้เกิดวุ่นวายอยู่กับเรื่องของความคิดในโลกนี้ เรื่องของความคิดในโลกหน้าที่ไร้ประโยชน์ ไม่ให้เห็นกลุ่มกัณฐมรุมอยู่ในเรื่องที่จะก่อการทะเลาะวิวาท

๒. อบรมทำความเห็นที่จะให้เกิดความสงบ จะให้เกิดความดับกิเลสที่เกิดขึ้นในใจ

๓. อบรมทำความเห็นที่จะไม่ออกไปนอกรทางแห่งพระธรรมวินัย

๔. อบรมทำความเห็นที่จะให้มีความสังวรในศีล เมื่อต้องอาบัติก็ต้องรีบออกจากอาบัตินั้นด้วยการรีบแสดง ไม่ปกปิดไว้ เหมือนอย่างเด็กอ่อนเอามือทำไปถูกถ่านเพลิงเข้า ก็ต้องรีบชักมือทำออก

๕. อบรมทำความเห็นที่จะให้ชวนชวาศึกษาในอริสึลในอริจิตในอริปัญญา แม้จะช่วยทำกิจการของหมู่ของคณะของเพื่อนสพรหมจารีอะไรก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ทั้ง การศึกษาของตน เหมือนอย่างแม่โคลูกอ่อนไม่ทิ้งลูก

๖. อบรมทำทฎฐิคือความเห็นที่จะให้เกิดกำลังในอันที่จะฟังธรรมได้

๗. อบรมทำทฎฐิคือความเห็นที่จะให้เกิดกำลังที่จะได้ความรู้ในเนื้อ ความรู้ในหัวข้อธรรม ทั้งที่จะให้เกิดปีติปราโมทย์ประกอบด้วยธรรม

โดยเฉพาะข้อ ๖ อบรมทำความเห็นที่จะให้เกิดกำลังฟังธรรมได้นั้น ดูเผิน ๆ ก็คล้ายไม่มีความหมาย แต่ว่าถ้านักดูก็จะรู้สึกว่าการฟังธรรมนั้นไม่่ง่ายนัก เพราะ โดยมากธรรมเป็นเรื่องไม่สนุก เมื่อฟังธรรมก็มักจะหมดฉันทะ หมดความพากเพียร ที่จะฟัง การที่จะฟังธรรมได้นั้น จึงต้องมีกำลังใจที่จะฟังได้ กล่าวคือจะต้องมีฉันทะ จะต้องมีความพากเพียร เป็นต้น ถ้าขาดข้อนี้เสียแล้วก็ไม่สามารถจะฟังธรรมได้ โดยเฉพาะก็จะต้องมี

๑. เจริญโสิตลง

๒. ประมวลใจทั้งหมด

๓. ทำธรรมที่ฟังไว้ในใจ

๔. ทำให้เป็นประโยชน์หรือทำให้มีประโยชน์

ข้อ ๔ นี้ก็หมายความว่า พยายามหาประโยชน์จากธรรมที่ฟังให้จงได้ไม่มาก ก็น้อย เพราะเมื่อฟังแล้วก็ควรที่จะให้ได้ประโยชน์บ้าง ถ้าไม่ได้ประโยชน์เลยก็เสียเวลา การที่จะทำให้เป็นประโยชน์ได้บ้างนั้น ก็ต้องอาศัยการที่จะรู้จักเลือกถือเอาโดยที่ไม่ไป ตั้งความชอบหรือตั้งความชังไว้เป็นเบื้องหน้า แต่ว่ามุ่งที่จะหยิบเอาธรรมอันเหมาะแก่ ตนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ได้มาก สักนิดหนึ่งก็ยิ่งดีกว่า เพราะฉะนั้น ลักษณะข้อ ๔ คือการทำให้เป็นประโยชน์นี้จึงเป็นข้อสำคัญ

สาราณิยธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ ข้อที่ ๖ ท่านแสดงว่าเป็นข้อยอดของข้ออื่น

ภิกษุชาวโกสัมพี-สังฆเภท

ในขณะที่เสด็จอยู่ที่กรุงโกสัมพีนี้ ได้มีเรื่องบังเกิดขึ้นเกี่ยวกับภิกษุสงฆ์ มีเล่าไว้ในคัมภีร์วินัยปิฎก โกสัมพิกขันธกะ^{๑๖} ซึ่งมีความย่อว่า ในขณะที่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ ณ โขสิตาราม ในกรุงโกสัมพี มีภิกษุรูปหนึ่งต้องอาบัติและก็เห็นว่าเป็นอาบัติ แต่ภิกษุอื่นเห็นว่า ข้อนั้นไม่เป็นอาบัติ ต่อมาภิกษุนั้นก็พลอยเห็นตามไปว่าไม่เป็นอาบัติ แต่ว่าภิกษุอื่นที่เคยเห็นว่าไม่เป็นอาบัตินั้น ก็กลับเห็นใหม่ว่าเป็นอาบัติ คราวนี้จึงได้พากันไปบอกภิกษุที่ต้องอาบัติว่า ท่านต้องอาบัติ ท่านเห็นอาบัตินั้นไหม ท่านรูปนั้นก็ตอบว่า ผมไม่มีอาบัติตามที่ผมเห็น ฝ่ายภิกษุที่ยืนยันว่าเป็นอาบัติต่อมาก็ชักชวนกัน ได้ความพร้อมเพรียงกัน ทำการยกวัตรภิกษุที่ต้องอาบัตินั้น ที่เรียกว่า *ยกวัตร* นั้น บาลีว่า *อุชเชปนียกรรม* กรรมคือการยกวัตร หมายความว่า ถ้ามีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งต้องอาบัติแล้ว ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ภิกษุอื่นว่ากล่าวตักเตือน ก็ไม่ยอมฟัง สงฆ์ก็มีอำนาจประกาศกันและกัน ยกภิกษุรูปนั้นออกจากความมีสิทธิเสมอกัน คืองดไม่ทำอุโบสถด้วยกัน ไม่ทำปวารณาด้วยกัน ไม่ทำสังฆกรรมด้วยกัน ไม่อยู่ร่วมกัน ไม่ไหว้กราบกัน แปลว่า งดการที่จะปฏิบัติวินัยกรรมทุกอย่าง งดที่จะแสดงความเคารพนับถือทุกอย่าง เหมือนอย่างคัดออกไปเป็นบุคคลภายนอก ปฏิบัติอย่างนี้เรียกว่า ยกวัตรภิกษุที่ถูกยกวัตรนั้น ถ้าต่อมาได้เห็นโทษและมาแสดงความเห็นโทษแก่สงฆ์ สงฆ์ก็อาจจะประกาศยกเลิกการยกวัตรนั้น และรับเข้าห่มมีสิทธิในวินัยกรรมเป็นต้น เสมอกันเหมือนดังเดิม

เรื่องการยกวัตรนี้ไม่ได้มีทำกันบ่อยนัก แต่ตามเรื่องที่เล่าในเรื่องนี้ ภิกษุที่ยืนยันว่า ภิกษุรูปนั้นต้องอาบัติแน่ ก็พร้อมกันประชุมสงฆ์และประกาศยกวัตรเลย คือว่าตัดจากความอยู่ร่วมกันดังที่กล่าวแล้วนั้น แต่ว่าภิกษุรูปที่สงฆ์ยกวัตรนั้นเป็นพหูสูต คือเป็นผู้ได้เล่าเรียนศึกษามาก เป็นผู้ทรงธรรมทรงวินัย เป็นผู้ฉลาด และเป็นลัทธิ คือเป็นผู้ที่ละเอียดรอบคอบจริงจังเกี่ยวสงฆ์ใคร่การศึกษา หมายความว่า เป็นพระภิกษุ

^{๑๖} วิ. มหา. ๕/๒๓๘-๒๔๕/๓๑๒-๓๓๕.

ที่เครื่องครุฑรูปหนึ่ง แต่ว่าท่านไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านถูกยกวัตร ท่านจึงไปหาพระภิกษุที่เป็นเพื่อนสหายกัน และก็เล่าความให้ฟังว่า ท่านไม่ได้เป็นอาบัติ แต่ว่าถูกยกวัตรด้วยกรรมที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งใช้ไม่ได้ เรียกว่า เป็นกรรมที่กำเริบไม่ควร แก่สถานะ และก็ชักชวนให้บรรดาพระเหล่านั้นเข้าเป็นพวก ฝ่ายภิกษุที่เป็นเพื่อนสหาย ก็เห็นด้วย และก็เข้าพวกกับท่าน และก็ยังพากันส่งข่าวไปถึงพระที่อยู่ยังชนบทที่เป็น ฝ่ายเดียวกัน ชักชวนกันมาเข้าพวก เมื่อเป็นเช่นนี้ พระก็เลยเป็น ๒ พวก คือเป็น พวกที่ประกอบพิธียกวัตรพวกหนึ่ง และก็เป็นที่ถูกยกวัตรอีกพวกหนึ่ง ฝ่ายภิกษุที่เป็นพวกท่านที่ถูกยกวัตร ก็ได้เข้าไปหาภิกษุที่เป็นฝ่ายยกวัตร และก็ได้กล่าวหาว่า ภิกษุรูปนั้นไม่เป็นอาบัติ แต่ก็ถูกสงฆ์ยกวัตรโดยไม่เป็นธรรม ซึ่งเป็นการกระทำที่ใช้ ไม่ได้ แต่ฝ่ายภิกษุที่เป็นผู้ยกวัตรก็ยังยืนยันว่า ภิกษุรูปนั้นต้องอาบัติจริง ๆ จึงถูกยกวัตรด้วยกรรมที่เป็นธรรม ไม่ใช่ไม่เป็นธรรม ก็เป็นอันว่าทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็ถกยืนยัน ในความเห็นในความปฏิบัติของตน

คราวนั้น ก็ได้มีภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และก็ได้อาราธนาขอเรื่องให้พระองค์ทรงทราบโดยตลอด พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า *ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว* ก็ได้เข้าไปพบกับภิกษุฝ่ายที่เป็นผู้ยกวัตร และก็ได้อรรถาธิบายโดยความว่า ท่านทั้งหลายอย่าสำคัญว่า ภิกษุควรจะถูกยกวัตรเพราะเหตุข้อใดข้อหนึ่ง ด้วยความคิดที่บังเกิดขึ้นโดยฉับพลัน ถ้าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ต้องอาบัติจริง แต่ว่าเธอเห็นว่าไม่เป็นอาบัติ ส่วนภิกษุอื่นเห็นว่าเป็นอาบัติ ถ้าภิกษุเหล่านั้นรู้อยู่ว่า ท่านรูปนี้เป็น พหูสูตผู้ทรงธรรมทรงวินัย เป็นผู้ที่เคร่งครัด ใฝ่การศึกษา ถ้าเราจะยกวัตรท่าน คือไม่ทำอุโบสถกับท่าน ไม่ทำวารณากับท่าน ไม่นั่งร่วมอาสนะกับท่าน ไม่ทำสังฆกรรมอื่น ๆ กับท่าน ไม่ติดต่ออะไรกับท่านทั้งหมด ก็จะเกิดความทะเลาะวิวาทแก่งแย่ง ตลอดจนถึงจะเกิดความแตกแยกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุเหล่านั้นซึ่งเป็นผู้หนักใจในการที่จะเกิดแตกแยกกัน ก็ยังไม่ควรที่จะยกวัตรเธอ เพราะข้อที่ไม่เห็นอาบัตินั้นทันที คราวนี้ส่วนภิกษุที่ต้องอาบัติแล้วก็ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ แต่ว่าภิกษุอื่น ๆ เห็นว่าเป็น และภิกษุเหล่านั้นก็พากันไปบอกกล่าวว่าเป็นอาบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ เธอก็ไม่ควรที่จะดื้อดึงไปทีเดียว แม้จะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ แต่เมื่อส่วนมากเขาเห็นว่าเป็น ก็ควรจะเชื่อเขาบ้าง แล้วก็แสดงอาบัตินั้นเสีย เมื่อปฏิบัติดังนี้

ก็จะไม่เกิดการแตกแยก แต่ว่าถ้ายังยืนยงอยู่ ก็จะเกิดความแตกแยกกันดังที่กล่าวมาแล้ว ฉะนั้น เธอเมื่อหนักใจอยู่ว่าจะแตกแยกกัน และประสงค์ที่จะมีความกลมเกลียวกัน ก็ควรที่จะแสดงอาบัตินั้นด้วยศรัทธาคือด้วยความเชื่อต่อภิกษุเหล่าอื่น แม้ว่าตนจะเห็นว่าไม่เป็นอาบัติก็ตาม พระพุทธเจ้าได้ประทานพระโอวาทแก่ภิกษุทั้ง ๒ พวกนั้นแล้ว ก็ได้เสด็จกลับ

ก็ปรากฏว่า ภิกษุทั้ง ๒ พวกนั้นก็ยังไม่ยอมที่จะปรองดองกัน ยังตกลงกันไม่ได้ จนถึงแยกทำอุโบสถกัน คือว่าภิกษุที่เป็นฝ่ายท่านที่ถูกยกวัตรทำอุโบสถสังฆกรรม ภายในสีมา แต่ว่าภิกษุฝ่ายที่เป็นผู้ยกวัตรออกไปทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมภายนอกสีมา เมื่อแยกกันทำอุโบสถดังนี้ ก็เป็นอันว่าภิกษุสงฆ์ได้เกิดแตกแยกกันขึ้นที่เรียกว่าเป็น *สังฆเภท* ความแตกแห่งสงฆ์ สังฆเภทความแตกแห่งสงฆ์นั้น เมื่อทำอุโบสถแยกกัน ดังนี้ จึงจะเรียกว่า เป็นสังฆเภทขึ้น

นานาสังวาสกะ สมานสังวาสกะ

ภิกษุเหล่านั้นก็ได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าถึงเรื่องที่ได้ปฏิบัติกันนั้น พระพุทธเจ้า ก็ได้ตรัสว่า ภิกษุที่เป็นฝ่ายท่านที่ถูกยกวัตร ทำอุโบสถสังฆกรรมภายในสีมา ก็ใช้ญัตติ และอนุสาวนาตามที่พระองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ กรรมของเธอก็เป็นธรรมไม่กำเริบ ควรฐานะคือว่าใช้ได้ คราวนี้ส่วนภิกษุอีกพวกหนึ่งที่ทำอุโบสถสังฆกรรมภายนอกสีมา ใช้ญัตติและอนุสาวนาตามที่ทรงบัญญัติไว้เช่นเดียวกัน กรรมก็คงเป็นธรรมใช้ได้เช่นเดียวกัน เพราะว่าภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นต่างเป็นนานาสังวาสกะของกันและกัน ต่อจากนี้ก็ได้อรรถว่า ภูมิของภิกษุที่เป็นนานาสังวาสกะนั้นมี ๒ อย่าง คือว่า ๑. ตนทำตนเอง ให้เป็นนานาสังวาสกะ ๒. สงฆ์พร้อมเพรียงกันยกวัตรภิกษุนั้นเพราะไม่เห็น ไม่กระทำความผิดหรือว่าไม่สละคืนอาบัติ ส่วนภูมิของภิกษุผู้เป็น *สมานสังวาสกะ* คือมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเสมอกัน ก็มี ๒ เหมือนกัน คือว่าตนกระทำตนให้เป็นสมานสังวาสกะ และสงฆ์พร้อมเพรียงกัน ได้เรียกภิกษุนั้นที่ถูกยกวัตรแล้วนั้น ในเพราะไม่เห็น ไม่กระทำความผิด หรือไม่แสดงคืนอาบัติ เข้าหมู่

ตามพระบาลีในที่นี้มีอยู่ ๒ คำ คือนานาสังวาสกะ กับ สมานสังวาสกะ นานาสังวาสกะ แปลว่า ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมต่างกัน สมานสังวาสกะ แปลว่า ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเสมอกัน ภิกษุ ๒ ฝ่ายตามเรื่องนี้ เมื่อเกิดแตกความเห็นกันขึ้น จนถึงไม่ลงโบสถ์กันก็เรียกว่า เป็นนานาสังวาสกะของกันและกัน และเหตุที่จะทำให้เป็นนานาสังวาสกะนั้นก็ยังมี ๒ อย่าง คือว่าตนเองกระทำตนเองอย่างหนึ่ง แล้วก็สงฆ์กวัตรอีกอย่างหนึ่ง ตามเรื่องที่ได้เล่ามานี้ ภิกษุที่ถูกกวัตรที่เป็นต้นเรื่องนั้น สงฆ์กวัตรไม่ลงโบสถ์ด้วย แต่ว่าพรรคพวกที่สนับสนุนนั้นทำตนเองให้เป็นนานาสังวาสกะ เพราะเมื่อไปเข้ากับท่านสนับสนุนท่าน แยกออกไปอีกพวกหนึ่ง และก็ไม่ได้ลงโบสถ์กับอีกพวกหนึ่งซึ่งเป็นฝ่ายกวัตร ภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ที่เป็นนานาสังวาสกะของกันและกัน ต่างก็เป็นภิกษุที่ได้อุปสมบทมาโดยถูกต้องในพระธรรมวินัยนี้ และก็ปรากฏว่าเป็นผู้ที่เคร่งครัดใคร่การศึกษาอยู่ด้วยกัน แต่ว่าเกิดมีความเห็นแตกต่างกันขึ้น จนถึงเป็นเหตุให้แยกเป็น ๒ ฝ่าย และเมื่อแยกแล้ว ก็เลยแยกกัน จนถึงแยกกันทำอุโบสถสังฆกรรม เป็นต้น จึงได้เกิดเป็นนานาสังวาสกะกันขึ้น ส่วนภิกษุเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว จะกลับเป็นสมานสังวาสกะ คือมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเสมอกัน ก็ได้ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือตนเองทำตนเองให้เป็นสมานสังวาสกะ กับสงฆ์ระงับการยกกวัตร เรียกภิกษุนั้นเข้ามาหมู่เหมือนอย่างเดิม ดังที่จะบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ในภายหลัง

เมื่อภิกษุสงฆ์ได้เกิดแตกขึ้นเป็น ๒ ฝ่าย พระพุทธเจ้าได้ประทานโอวาทเพื่อระงับ แต่ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็ยังไม่ปรองดองกัน และก็มีการกระทบกระทั่งกันด้วยวาจาอยู่บ่อย ๆ ก็เนื่องมาจากฝ่ายหนึ่งก็กล่าวหาว่าอีกฝ่ายหนึ่งต้องอาบัติแล้วไม่เห็นอาบัตินั้นส่วนอีกฝ่ายหนึ่งก็กล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่ายกกวัตรโดยไม่เป็นธรรม เพราะว่ารูปที่ถูกกวัตรนั้นไม่เป็นอาบัติอะไร สมุฏฐานก็เนื่องมาจากพระพุทธบัญญัติที่ทั้ง ๒ ฝ่ายก็นับถือปฏิบัติกันอยู่ พระพุทธเจ้าเองก็ไม่ทรงบังคับ แต่ก็ทรงชี้ทางเพื่อปฏิบัติดังที่ได้เล่ามาแล้ว ในฐานะที่ทรงเป็นพระศาสดา ถ้าจะทรงบังคับก็น่าจะได้ แต่ก็ไม่ทรงบังคับ เพราะเกี่ยวแก่ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็มิตรัสหาอยู่ในพระพุทธบัญญัติ เครื่องครัดอยู่ในพระวินัยด้วยกัน และเมื่อได้ลงความเห็นลงไปแล้วอย่างนั้น ถ้ายังไม่ถอนความเห็นนั้น ถึงใครจะบังคับก็อาจจะบังคับได้แต่ในภายนอก ส่วนความเห็นนั้นก็ยังมีอยู่ ก็จะเป็นมูลที่จะแตกร้างกันต่อไป เพราะฉะนั้น เรื่องการแตกความเห็นกันนี้เป็นเรื่องสำคัญ แม้จะบวชมาในพระธรรมวินัยเดียวกัน และนับถือปฏิบัติในพระธรรมวินัยเดียวกัน และถึงจะเคร่งครัด

อยู่ด้วยกัน แต่ลงได้แตกความเห็นกันในปัญหาพระวินัยและในการปฏิบัติพระวินัยแล้ว ก็เป็นทางให้แตกแยกกันได้ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเหตุที่เป็นนानาสังวาสกะ ว่าตนเองกระทำตนเอง หรือว่าสงฆ์ยกวัตร ในเรื่องเล่ามานี้ก็มีทั้ง ๒ ภาวะที่ถูกสงฆ์ ยกวัตรนั้นมีรูปเดียว คือที่เป็นต้นเรื่องเท่านั้น นอกจากนั้นนับเข้าในเหตุว่าตนเอง ทำตนเอง คือฝ่ายหนึ่งก็สนับสนุนภาวะที่ถูกสงฆ์ยกวัตร อีกฝ่ายหนึ่งก็เป็นฝ่ายที่ยกวัตร สนับสนุนในฝ่ายนั้น และความเป็นนานาสังวาสกะกันนี้ คือว่าไม่ลงโบสถ์กันนี้ จะสงบ ไปได้ก็ต่อเมื่อตนทำตนเองให้เป็นสมานสังวาสกะกัน ถ้าภาวะถูกสงฆ์ยกวัตร ก็สงฆ์นั้น เองเป็นผู้ที่ระงับการยกวัตรนั้นแล้วก็กลับเข้ามาหมู่ตามเดิม

พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัยบางข้อสำหรับปฏิบัติเกี่ยวกับภาวะในขณะ ที่เป็นนานาสังวาสกะกัน เพื่อป้องกันการวิวาท เป็นต้นว่า ทรงบัญญัติให้ภิกษุหนึ่ง ในอาสนะที่มีอาสนะอื่นคั่นอยู่ในระหว่าง ก็เพื่อว่าเมื่อวิวาทกันก็ไม่ต้องการให้หนึ่งใกล้ กัน ให้มีภิกษุอื่นมาคั่นเสียในระหว่าง ๆ แต่ว่าถึงกระนั้น ความแตกร้างกันนั้นก็ยังคง ดำเนินไปอยู่ จนถึงภาวะรูปหนึ่งได้ไปกราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปทรงระงับเรื่อง รวมนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จไปอีก และได้ประทานโอวาทสั่งสอนไม่ให้ทะเลาะวิวาท กัน ก็มีภาวะที่เป็นธรรมวาทที่คือเรียกว่าพูดไม่เป็นธรรมรูปหนึ่ง ก็ได้กราบทูลพระพุทธเจ้า ว่า ขอให้พระพุทธเจ้าซึ่งทรงเป็นพระธรรมสมาธิทรงระงับอยู่ก่อน พวกภิกษุเหล่านี้จักยังไม่ปรองดองกันต่อไป ขอให้พระพุทธเจ้าได้ทรงมีความชวนชวายน้อย ทรงประกอบ การอยู่เป็นสุขในปัจจุบันสำหรับพระองค์ พระพุทธเจ้าก็ได้ประทานพระโอวาทห้ามเป็น ครั้งที่ ๒ ที่ ๓ แต่ก็ยังมีภิกษุกราบทูลเหมือนอย่างนั้นเป็นครั้งที่ ๒ ที่ ๓ พระพุทธเจ้า จึงได้ทรงเล่าเรื่องที่เป็นไปแล้วมาเป็นตัวอย่างประทานพระโอวาท ซึ่งพระอาจารย์ได้ รจนาไว้มีความว่า

ทีฆาขุฎุมาร

เรื่องที่เคยมีมาแล้ว พระราชาแห่ง แคว้นกาสิ ซึ่งครองราชสมบัติอยู่ในราชอาณาจักร ซึ่งมีนามว่า พาราณสี พระองค์ทรงพระนามว่า พรหมทัต ได้ทรงมีกำลังทรัพย์กำลัง คนพาหะมากมาย ส่วนแคว้นที่ถัดไปชื่อว่า แคว้นโกศล พระราชาของแคว้นนั้นทรง

พระนามว่า *ทีฆิติ* มีกำลังทรัพย์กำลังคนพานะน้อย พระเจ้าพรหมทัตแห่งแคว้นกาสี ก็ได้ทรงยกพยุหเสนาไปตีพระเจ้าโกศลซึ่งทรงพระนามว่า *ทีฆิติ* พระเจ้าทีฆิติแห่งแคว้นโกศลทรงได้สดับข่าวการศึก ก็ทรงดำริว่า แคว้นนี้มีกำลังทรัพย์กำลังคนพานะน้อย ไม่สามารถที่จะต่อสู้ได้ จึงทรงพาพระมเหสีหนีออกจากนคร พระเจ้าพรหมทัตแห่งแคว้นกาสีก็ได้ทรงครอบครองแคว้นโกศลนั้นโดยไม่ต้องมีการต่อสู้

ฝ่ายพระเจ้าทีฆิติแห่งแคว้นโกศลได้พาพระมเหสีหนีไปอยู่ในเมืองพาราณสีซึ่งเป็นราชธานีของราชศัตรูนั่นเอง แต่ว่าได้ทรงไปอาศัยอยู่ในนิเวศน์ของนายช่างหม้อในโอกาส(สถานที่)ที่อยู่ชานเมือง ทรงปลอมพระองค์เป็นปริพาชกคือเป็นนักบวชที่นุ่งผ้าขาว เมื่อประทับอยู่มาพระมเหสีก็ประจวบพระครรภ์ ก็เกิดความปรารถนาที่จะได้ทรงเห็นเสนาอันประกอบด้วยองค์ ๔ ในเวลาอาทิตย์อุทัยและทรงปรารถนาที่จะได้ดื่มน้ำล้างพระชรรค์ ก็ได้ทูลแก่พระราชสวามี พระราชสวามีก็ตรัสว่า ในขณะที่ขัดสนจนยากอย่างนี้ จะไปเอาเสนาที่มีองค์ ๔ กับน้ำล้างพระชรรค์มาจากไหน พระมเหสีก็ทูลบอกว่า ถ้าไม่ได้เห็นไม่ได้ดื่มก็จักตาย พระเจ้าทีฆิติได้ทรงสดับดังนั้น ก็ทรงเสด็จไปหาพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นสหายกันมาและทรงได้เล่าความให้ฟัง พราหมณ์ปุโรหิตนั้นก็ทูลตอบว่า จะขอไปเฝ้าพระมเหสีก่อน แล้วก็ไปเฝ้าพระมเหสีของพระเจ้าทีฆิติ ในขณะที่ได้เห็นพระนางเสด็จดำเนินมาก็ประคองอัญชลีแล้วก็เปล่งอุทานขึ้นว่า ราชาแห่งแคว้นโกศลอยู่ในพระครรภ์ ขอพระเทวีย่าได้เสียพระทัย จะได้ทอดพระเนตรเห็นเสนาที่มีองค์ ๔ และจะได้ทรงดื่มน้ำล้างพระชรรค์

ครั้นแล้วพราหมณ์ปุโรหิตนั้นก็ไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัต แล้วได้กราบทูลว่าได้ปรากฏนิมิตขึ้น ซึ่งในวันพรุ่งนี้เวลาอาทิตย์อุทัยขอให้เสนาที่มีองค์ ๔ ซึ่งได้ผูกสอดครบเครื่องออกสนามแล้ว จงยกออกไปตั้งอยู่ในภูมิอันดี และก็ขอให้ชำระล้างพระชรรค์ พระเจ้าพรหมทัตก็ได้โปรดอำนวยให้ปฏิบัติเหมือนดังที่พราหมณ์ปุโรหิตทูลแนะนำ พระมเหสีของพระเจ้าทีฆิติจึงได้ทอดพระเนตรเห็นเสนาที่มีองค์ ๔ ในเวลาอาทิตย์อุทัย และได้ทรงดื่มน้ำล้างพระชรรค์

ต่อมาพระมเหสีของพระเจ้าทีฆิติก็ประสูติพระโอรส ได้ประทานพระนามว่า *ทีฆาวุ* เมื่อทีฆาวุกุมารเจริญวัยขึ้น พระราชาบิดาก็ทรงดำริว่า ถ้าจะให้อยู่ด้วยกันเมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ ก็จะจับไปกระทำอันตรายเสียทั้งหมด เพราะฉะนั้น

จึงได้ทรงแยกให้ที่ฆราวาสไปอยู่เสียอีกส่วนหนึ่ง และก็ทรงให้เล่าเรียนศึกษาศิลปวิทยา พระราชกุมารนั้นก็ได้ทรงศึกษาศิลปวิทยาอยู่ในภายนอกพระนคร

ต่อมาช่างกลบเกาของพระเจ้าที่ซิติแห่งแคว้นโกศล เมื่อแคว้นนั้นได้ตกอยู่ในครอบครองของพระเจ้าพรหมทัตแล้ว ก็ได้มารับราชการอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัต วันหนึ่ง ได้ไปเห็นพระเจ้าที่ซิติ ซึ่งเป็นเจ้านายเก่าของตนเข้าพร้อม กับพระมเหสี ก็จำได้จึงได้มากราบทูลพระเจ้าพรหมทัต พระเจ้าพรหมทัต จึงโปรดให้ไปนำเอาพระเจ้าที่ซิติกับพระมเหสีมา และโปรดให้จำจองด้วยเครื่องพันธนาการ และให้ประทับอยู่ในรถและให้พาตระเวนไปตามถนน ๔ แพร่ง ๓ แพร่งในพระนคร และได้สั่งว่า เมื่อได้ตระเวนไปทั่วแล้ว ก็ให้นำออกไปภายนอกพระนคร แล้วก็ให้ตัดออกเป็น ๔ ท่อนเสียประจานไว้

ในขณะที่เขาได้นำทั้ง ๒ พระองค์ตระเวนไปในพระนครนั้น ก็พอดีที่ฆราวาส มีความคิดถึงพระราชบิดาและพระราชมารดา ก็ได้เข้ามาเพื่อจะเยี่ยม ครั้นมาเห็นเขากำลังตระเวนทั้ง ๒ พระองค์อยู่ก็ตามไปดู พอดีทั้ง ๒ พระองค์นั้นได้ทรงเห็นพระราชโอรส พระเจ้าที่ซิติก็ได้ตรัสขึ้นลอย ๆ ว่า ดูก่อนที่ฆาฏ จงอย่าเห็นแก่ยาวอย่าเห็นแก่สั้น เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่ว่าเวรระงับด้วยความไม่มีเวร พวกมนุษย์ก็พากันกล่าวว่า พระเจ้าที่ซิติทรงเสียสติ ใครเป็นที่ฆาฏ ได้ตรัสดังนี้แก่ใคร แต่พระเจ้าที่ซิติก็ทรงตรัสอยู่อย่างนั้น ๒-๓ ครั้ง และก็ตรัสว่า พระองค์มิได้ทรงเสียสติ วิญญูชนก็จะรู้ได้ ที่ฆาฏกุมารก็คงไม่กล้าที่จะแสดงพระองค์ว่าเป็นพระราชโอรส ก็ได้ปะปนอยู่กับหมู่ชน ฝ่ายพวกเจ้าหน้าที่ เมื่อได้นำทั้ง ๒ พระองค์ตระเวนไปทั่วแล้ว ก็ได้นำออกนอกเมือง แล้วก็ได้ปฏิบัติตามพระราชบัญชา แล้วก็ตั้งกองเฝ้าพระศพที่ถูกเสียไว้นั้น

พระราชกุมารก็ได้ทรงหาสุรามอมพวกนั้นจนเมา แล้วก็เก็บพระศพมาถวายพระเพลิง แล้วรีบเสด็จหนีออกไปจากเมือง และต่อมาก็ได้เข้ามาในพระนครนั้น และได้เข้าไปฝากตัวทำงานอยู่กับนายหัตถาจารย์คืออาจารย์ฝึกช้างของพระเจ้าแผ่นดิน นายหัตถาจารย์ก็ได้รับไว้ให้ศึกษาในวิชาเกี่ยวแก่ช้าง

ในตอนเช้า พระราชกุมารก็ลุกขึ้นแต่เช้า ได้ติดพันกับขั้บร้องประสานเสียงพิณ พระเจ้าพรหมทัตตื่นบรรทมขึ้นตอนเช้า ทรงได้สดับเสียงนั้น ก็ได้ตรัสถาม เขาก็ทูล

ให้ทรงทราบว่าเป็นเสียงพึมพำและเสียงซบของมาณพคนหนึ่งซึ่งเป็นศิษย์ของหัตถาจารย์ จึงได้ตรัสให้นำเอามาณพนั้นเข้าเฝ้า เจ้าหน้าที่ก็ได้นำที่ฆาฎกุมารเข้าเฝ้า พระเจ้าพรหมทัต ได้เห็นที่ฆาฎกุมาร เกิดโปรดปรานและก็ได้ทรงรับไว้ให้เป็นมหาดเล็กใกล้ชิด ที่ฆาฎกุมาร ก็ตั้งใจรับราชการปฏิบัติพระเจ้าพรหมทัตเป็นอย่างดี เป็นต้นว่า เป็นผู้ตื่นก่อนนอน ที่หลัง คอยรับสนองพระราชบัญชาในกิจการต่าง ๆ ประพฤติสิ่งที่เป็นที่ต้องพระราช- อนุญาต และเพ็ดทูลด้วยถ้อยคำเป็นที่ต้องพระราชหฤทัย พระเจ้าพรหมทัตก็ยิ่งทรง โปรดปราน จนถึงทรงตั้งไว้ในที่ของบุคคลผู้คุ้นเคยในภายใน

ในวันหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัตโปรดให้ที่ฆาฎกุมารเทียมราชรถเพื่อจะเสด็จไป ทรงล่าเนื้อ ที่ฆาฎกุมารก็ได้ปฏิบัติตามพระราชประสงค์ พระเจ้าแผ่นดินก็ได้ทรงราชรถ มีที่ฆาฎกุมารเป็นผู้ขับม้า พระกุมารก็ได้ขับราชรถไปโดยเร็วจนหมู่เสนาตามไม่ทัน และได้เข้าไปในป่าจนถึงต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งก็หยุดรถ พระเจ้าพรหมทัต ได้โปรดให้ พระราชกุมารนั่งลง แล้วพระองค์ก็ทรงบรรทมโดยหนุนพระเศียรอยู่บนตักของที่ฆาฎกุมาร แล้วก็บรรทมหลับไป ในขณะที่นั้น ที่ฆาฎกุมารได้ระลึกถึงเวรเก่าว่า บ้านเมืองของเรา ก็พระเจ้าพรหมทัตนี้ได้ทรงย้าย มารดาบิดาของเราก็พระเจ้าพรหมทัตนี้ได้ทรงฆ่าเสีย ถึงเวลาที่จะจัดการชำระเวรกันเสียสักทีหนึ่ง จึงได้ชักพระขรรค์ขึ้นจากฝัก แต่ว่าในขณะที่เดียวกัน ก็ระลึกถึงพระบรมราชาบาทที่พระราชบิดาได้ให้ไว้ว่า อย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เป็นต้น ก็ระลึกขึ้นได้ว่า ไม่ควรที่จะละเมิดคำของบิดา ได้สอดพระขรรค์ เข้าไว้ดังเดิม ครั้งที่ ๒ ก็เกิดระลึกถึงเวรเก่าขึ้นมา เกิดความคิดที่จะจัดการชำระเวร ให้สิ้นเหมือนดังนั้นก็ชักพระขรรค์ออกมาอีก แต่ก็ทรงระลึกถึงพระโอวาทของบิดาขึ้นมา ก็สอดพระขรรค์กลับ ในครั้งที่ ๓ ก็เป็นอย่างนั้น ในขณะที่ได้สอดพระขรรค์กลับใน ครั้งที่ ๓ นั้น พระเจ้าพรหมทัตก็ตื่นบรรทมเสด็จลุกขึ้นอย่างผลุนผลัน แล้วก็ตรัสว่า ได้ทรงฝันเห็นที่ฆาฎกุมารซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าที่ซีตีประหารพระองค์ด้วยพระขรรค์ จึงได้ตกพระทัยตื่นบรรทมขึ้น ที่ฆาฎกุมารก็จับพระเศียรของพระเจ้าพรหมทัตด้วยหัตถ์ เบื้องซ้าย แล้วก็ชักพระขรรค์ออกด้วยหัตถ์เบื้องขวา แล้วก็ประกาศตนขึ้นว่า เราเป็น โอรสของพระเจ้าที่ซีตี ซึ่งชื่อว่า ที่ฆาฎกุมาร พระองค์ได้ทรงทำความพินาตให้แก่บ้านเมือง ให้แก่มารดาบิดาเป็นอันมาก บัดนี้ ถึงเวลาที่จะชำระเวรกันเสียทีหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัต ยิ่งตกพระทัย ทรงหมอบพระองค์ลงขอชีวิตแก่ที่ฆาฎกุมาร ที่ฆาฎกุมารก็ทูลตอบว่า ตนอาจจะถวายชีวิตแก่พระองค์ได้อย่างไร ก็ขอให้พระองค์ประทานชีวิตให้แก่ตนด้วย

พระเจ้าพรหมทัตก็ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงให้ชีวิตแก่เรา เราก็จะให้ชีวิตแก่เจ้า เป็นอันว่า ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างได้ให้ชีวิตแก่กันและกัน แล้วก็ได้กระทำการสบถสาบานเพื่อที่จะไม่ ประทุษร้ายกันต่อไป พระเจ้าพรหมทัตก็เสด็จขึ้นประทับบนรถ และที่ชาวกุมารก็ได้ ขับรถกลับเข้าสู่พระนคร

ครั้นเมื่อเสด็จกลับเข้าไปถึงพระนครแล้ว ได้ตรัสให้ประชุมเสนาอำมาตย์ แล้วได้ตรัสถามขึ้นในที่ประชุมว่า ถ้าหากว่าท่านทั้งหลายเห็นที่ชาวกุมารซึ่งเป็นโอรส ของพระเจ้าที่ซีติจะทำอย่างไร พวกอำมาตย์เหล่านั้นก็ทูลว่า จะตัดมือบ้าง จะตัดเท้าบ้าง จะตัดศีรษะบ้าง เป็นต้น พระเจ้าพรหมทัตก็ตรัสขึ้นว่า นี่แหละเป็นที่ชาวกุมาร ซึ่งเป็น พระโอรสของพระเจ้าที่ซีติ แต่ว่ากุมารนี้ใคร ๆ ไม่ได้เพื่อจะทำอะไร ๆ ทั้งนั้น เพราะกุมารนี้ได้ให้ชีวิตแก่เราและเราก็ได้ให้ชีวิตแก่กุมารนี้ ต่อจากนั้นพระเจ้าพรหมทัต ก็ได้ตรัสถามขึ้นว่า ในขณะที่บิดาของเจ้าจะตาย ได้กล่าวไว้เป็นโอวาทแก่เจ้านั้นมี ความหมายอย่างไร

ที่ชาวกุมารก็ได้ทูลอธิบายว่า ที่ตรัสไว้ว่าอย่าเห็นแก่ยาว ก็คือว่าอย่ากระทำ เวรให้ยาว ที่ตรัสไว้ว่าอย่าเห็นแก่สั้น ก็คือว่าอย่าแตกมิตรให้เร็วนัก แล้วที่ตรัสว่าเวร ย่อมไม่ระงับด้วยเวรนั้น ก็คือว่า ถ้าหากว่าข้าพระองค์จะพึงปลงทeweจากชีวิต ฝ่ายพวกที่จงรักภักดีต่อทeweก็จะปลงข้าพระองค์จากชีวิต แล้วก็พวกที่จงรักภักดีต่อ ข้าพระองค์ก็จะปลงชีวิตพวกนั้นต่อไปอีก ก็เป็นอันว่า เวรไม่ระงับด้วยเวร แต่ว่าเมื่อ ข้าพระองค์ได้ทรงถวายชีวิตแก่ทewe แล้วทeweก็ประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์เหมือนดังนี้ เวรก็เป็นอันระงับด้วยความไม่มีเวร เพราะฉะนั้น บิดาของข้าพระองค์จึงได้โอวาทไว้ ในเวลาที่จะตายว่า เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร แต่ว่าย่อมระงับด้วยความไม่มีเวร

พระเจ้าพรหมทัตก็ทรงสรรเสริญพระราชกุมาร และได้พระราชทานแคว้น โกลศพร้อมทั้งพลพาหนะสมบัติทั้งหมด ซึ่งเป็นของพระราชบิดา ซึ่งพระองค์ทรงยึด มานั้นคืนแก่ที่ชาวกุมารทุกสิ่งทุกอย่าง และได้พระราชทานพระราชธิดาของพระองค์ด้วย

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า แม้พระเจ้าแผ่นดินเหล่านั้นซึ่งได้มีศาสตรา อาวุธอยู่ในพระหัตถ์ก็ยังมี ขันติ ความอดทน ไสร้จจะ ความสงบเสงี่ยมเหมือนอย่างนั้น และข้อที่ท่านทั้งหลายบวชในธรรมวินัยที่กล่าวดีแล้วอย่างนี้ จะพึงเป็นผู้มีขันติไสร้จจะ

ก็จะเป็นความมั่งคั่งในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประทานพระโอวาท ได้ทรงยกเอาเรื่องเก่ามาเล่าเหมือนอย่างนั้น ภิกษุเหล่านั้นก็ยังยืนยันที่จะไม่ปรองดองกันต่อไปอีก พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ยังไม่อาจที่จะกระทำให้ตกลงกันได้โดยง่ายแล้ว ก็ได้เสด็จลุกจากอาสนะและเสด็จหลีกไป

ตามที่เราเล่ามานี้ เป็นความย่อใน *โกสัมพิกขันธกะ* ที่ท่านเล่าไว้ เรื่องที่ชาวกุมารนีเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ได้ทรงประพันธ์เป็นฉันทน์ไว้เรียกว่า *ที่ฆราวาคำฉันท์* นับว่าเป็นเรื่องที่มีคติสอนใจเรื่องหนึ่ง

ต้นเหตุของสังฆเภท

เรื่องความแตกแยกร้ายรานกันของสงฆ์ที่เกิดขึ้นในกรุงโกสัมพี ในรัฐวังสะนั้น ในชั้นบาลี คือตำราพระพุทธศาสนาที่เป็นรุ่นแรก เรียกว่า ชั้นบาลี ไม่ได้กล่าวไว้ว่าเกิดขึ้นเมื่อไร และเกิดขึ้นในหรือนอกพรรษา ส่วนในหนังสือชั้นอรรถกถา คืออธิบายความของบาลี ซึ่งแต่งเมื่อพระพุทธศาสนาล่วงแล้วหลายร้อยปี โดยมากก็กำหนดกันว่าขนาดพันปี จึงได้มีกล่าวไว้ว่า เกิดขึ้นในพรรษาที่ ๙ นับแต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว และในชั้นอรรถกถานั้นก็ได้เล่าเรื่องพิสดารออกไปอีก คือเล่าว่า

พระภิกษุ ๒ รูปที่เป็นต้นเหตุ นั้น ก็คือ *พระธรรมธร* รูปหนึ่ง *พระวินัยธร* รูปหนึ่ง พระธรรมธรแต่ว่าเรียกโดยมากกว่า พระธรรมกถึก ได้ไปวัจจกฐิซึ่งมีบัญญัติให้ใช้น้ำและไม่ให้เหลือน้ำทิ้งไว้ในภาชนะน้ำ แต่ว่าพระธรรมกถึกเข้าวัจจกฐิ แล้วก็เหลือน้ำทิ้งไว้ในภาชนะน้ำ พระวินัยธรเข้าไปที่หลังออกมาก็บอกแก่พระธรรมกถึกว่า ท่านเหลือน้ำทิ้งไว้ในภาชนะน้ำ ต้องอาบัติ พระธรรมกถึกก็ตอบว่า ท่านไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ เพราะเหตุที่กระทำนั้น แต่เมื่อเป็นอาบัติ ท่านก็จะแสดง พระวินัยธรรก็บอกว่า เมื่อไม่ตั้งใจก็ไม่ใช่ไร แล้วก็แยกกัน แต่ว่าพระวินัยธรเมื่อกลับมาแล้วก็แจ้งแก่พวกลูกศิษย์ของตนว่า พระธรรมกถึกต้องอาบัติ แล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ ฝ่ายพวกลูกศิษย์ของพระวินัยธรรก็บอกแก่ลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกว่า อุปัชฌาย์อาจารย์ของท่านต้องอาบัติแล้วก็ไม่รู้ พวกลูกศิษย์ก็บอกอาจารย์ อาจารย์ก็บอกว่า ก็พระวินัยธรรบอกว่าไม่เป็นอาบัติ เพราะว่าไม่ได้ตั้งใจ แล้วก็กลับมาว่าเป็นอาบัติ พระวินัยธรรพุดมุสาวาท

พวกลูกศิษย์ก็กลับไปบอก ก็เลยเกิดวิวาททุ่มเถียงกันแตกกันเป็น ๒ พวก จนถึงฝ่ายพระวินัยธรได้โอกาสก็ทำ *อุกเขปนียกรรม* คือว่าประกาศกัณฑ์พระธรรมกถึก ก็เป็นเรื่องให้ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นแตกกันจนถึงกับไม่ลงโบสถ์กัน ซึ่งเรียกว่าเป็น *สังฆเภท* คือสังฆแตกกัน อันหมายความว่า เมื่อเกิดแตกแยกกันดังกล่าวนั้น จนถึงไม่ร่วมทำสังฆกรรมด้วยกัน ในภาษาไทยเราเรียกว่า *ไม่ลงโบสถ์กัน* คือไม่ทำอุโบสถร่วมกัน ไม่ทำปวารณาร่วมกัน ไม่ทำสังฆกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นต้น ต่างก็แยกกันทำเมื่อเป็นดังนี้จึงเรียกว่า เป็นสังฆเภท และทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็เรียกว่าเป็น *นानาสังวาสกะ* ของกันและกัน คือว่ามีธรรมเป็นเครื่องอยู่ต่างกัน หมายความว่า แยกกันกระทำสังฆกรรมเป็นต้น^{๑๓}

พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงดำเนินการระงับด้วยพระองค์เอง ด้วยประทานพระโอวาทเพื่อให้ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นยอมผ่อนปรนเข้าหากัน แล้วก็ทรงเตือนฝ่ายที่ทำการยกวัตรว่าไม่ควรจะริบผลุนผลันกระทำ เมื่อเห็นว่าจะแตกกันเพราะเหตุนั้น ก็ยังไม่ควรจะทำก่อน แล้วก็ทรงเตือนอีกฝ่ายหนึ่งว่า เมื่อส่วนมากเขาเห็นว่า เป็นอาบัติ ก็ควรจะเชื่อเขา แล้วก็กระทำคืนเสีย เรื่องก็จะไม่บังเกิดขึ้นร้ายแรง และจนถึงได้ตรัสเรื่องที่เขาอุกเขปนียกรรม โดยความก็คือ แม้พระราชผู้ปกครองแคว้นแคว้น ซึ่งต่างก็มีอาวุธอยู่ในมือด้วยกันและต่างก็ได้เคยทำลายล้างกัน ชิงบ้านชิงเมืองชิงทรัพย์สมบัติประหัตประหารกัน แต่ในที่สุดก็ยังให้อภัยกันและปรองดองกันได้ ก็ทำไมพวกภิกษุซึ่งก็ไม่มีเรื่องอะไรหนักหนา เพียงแต่ทุ่มเถียงกันด้วยอาบัติเล็กน้อยว่า ข้อนี้เป็นอาบัติข้อนี้ไม่เป็นอาบัติเท่านั้นก็ควรที่จะปรองดองกันได้ และในที่อื่น เช่น ในโกสัมพียสูตร^{๑๔} สูตรที่ตรัสในกรุงโกสัมพี ก็กล่าวว่า ได้ทรงประทานพระโอวาทด้วยสาราณียธรรม ๖ ประการดังที่มีความแจ้งอยู่ในสาราณียธรรม ๖ ในหมวด ๖ นั้น^{๑๕} แต่ก็ยังไม่เกิดความปรองดองขึ้นได้ จึงได้เสด็จหลีกออกจากกรุงโกสัมพีไปประทับอยู่ในป่าที่เรียกกันว่า *ปารีเลยยกะ* ไทยเราเรียกว่า ป่าเลไลยก์ และในชั้นบาลีก็ไม่ได้บอกว่าจำพรรษาที่นั่น แต่ว่าในชั้น

^{๑๓} โกสมพิทกตฺถุ ธมมปท. ๑/๔๙-๕๒.

^{๑๔} ม. มุ. ๑๒/๕๔๑-๕๔๒/๕๘๒.

^{๑๕} ในหนังสือ นวโกวาท

อรรถกถา^{๑๖} ได้เล่าว่า ได้ประทับจำพรรษาอยู่ที่ป่าปารีเลยยกะนั้นั้นเป็นพรรษาที่ ๑๐ เพราะฉะนั้น เมื่อแบ่งตามทีพระอรรถกถาจารย์ท่านว่าไว้ ก็ควรจะเริ่มพรรษาที่ ๑๐ ตั้งแต่เสด็จออกจากกรุงโกสัมพีไปสู่อป่าปารีเลยยกะ

เสด็จสู่อป่าปารีเลยยกะ

สำหรับในชั้นบาลีนั้นได้มีเล่าสืบต่อกันว่า^{๑๗} เมื่อพระพุทธเจ้าได้ประทานพระโอวาทให้ปรองดองกันไม่สำเร็จ ในวันรุ่งขึ้น ก็ทรงถือบาตรจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงโกสัมพี ครั้นเสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ก็ทรงเก็บเสนาสนะ ทรงถือบาตรจีวรของพระองค์ด้วยพระองค์เอง แล้วก็ประทับยืนในท่ามกลางสงฆ์ ได้ตรัสขึ้นโดยความว่า “บุคคลที่มีเสียงดัง เป็นคนเสมอกัน สักคนหนึ่งก็ไม่มีรู้สึกว่าเป็นคนเขลา เมื่อสงฆ์กำลังจะแตกกันอยู่ ก็ไม่บังเกิดความรู้สึกถึงเหตุผลอื่น ๆ ยิ่งไปกว่าทะเลาะวิวาทกัน ผู้ที่หลงลืมสติแสดงท่าความเป็นบัณฑิตคือผู้ฉลาด มักจะเป็นคนเอาแต่เที่ยวพูดเพื่อเจ้าไม่เป็นสาระ ประารถนาที่จะต่อปากต่อคำกันออกไป ก็ย่อมจะไม่รู้สึกถึงการทะเลาะวิวาทที่เป็นเหตุชักจูงให้เป็นไป บุคคลที่ผูกโกรธอยู่ว่า ผู้นั้นได้ตำราเรา ได้ทำร้ายเรา ได้ชนะเรา ได้ลักสิ่งของของเราไป เหวของชนเหล่านั้นย่อมไม่สงบ ส่วนบุคคลที่ไม่ผูกโกรธอยู่ตั้งนั้น เหวของเขาย่อมสงบระงับได้ เพราะว่าเวรย่อมไม่ระงับด้วยเวรในกาลไหน ๆ แต่ว่าย่อมระงับด้วยความไม่จองเวร นี่เป็นธรรมที่เก่า คนอื่น ๆ ย่อมไม่รู้สึกว่าพวกเรากำลังจะย่อยยับกันอยู่ ณ บัดนี้ จึงพากันทะเลาะวิวาท ส่วนบุคคลเหล่าใดย่อมรู้ในหมู่ชนนั้น ความหมายมั่นก็ย่อมสงบระงับไปเพราะเหตุที่มีความรู้นั้น คนที่เป็นคู่เวรกัน จนถึงกับตัดกระดูกของกัน ฆ่าชีวิตกัน ลักทรัพย์สมบัติ เป็นต้นว่า โศ โมา ทรัพย์ต่าง ๆ ตลอดจนถึงตีบ้านตีเมืองกัน ก็ยังมีความสามัคคีปรองดองกันได้ เพราะเหตุใด ท่านทั้งหลายจึงจะปรองดองกันไม่ได้ ถ้าว่าบุคคลพึงได้สหายที่คล้ายคลึงกันที่จะเที่ยวไปด้วยกันได้ และที่เป็นผู้ทรงปัญญา มีปกติอยู่ด้วยกรรมที่ดีที่ชอบ ครองบำ

^{๑๖} มโน. ปุ. ๒/๓๙.

^{๑๗} โกสัมพีกขนธก. วิ. มหา. ๕/๒๔๖-๒๕๑/๓๓๕-๓๔๓.

อันตรายได้ทั้งหมด ก็พึงมีใจยินดี มีสติ เทียบไปกับผู้นั้น แต่ว่าถ้าไม่ได้สหายเช่นนั้น ก็พึงเที่ยวไปคนเดียว เหมือนอย่างพระราชालะแวนแคว้นที่ชนะแล้ว เที่ยวไปพระองค์เดียว หรือเหมือนอย่างช้างชื่อว่า มาตังคะ เที่ยวไปผู้เดียว ความเที่ยวไปของบุคคลผู้เดียวดีกว่า เพราะว่าความเป็นสหายในคนพาลไม่มีดีอะไร บุคคลพึงเที่ยวไปคนเดียวและไม่กระทำบาปกรรมทั้งหลาย มีความชวนชวายน้อย เหมือนอย่างช้างมาตังคะเที่ยวไปในป่า”^{๑๔}

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสในท่ามกลางสงฆ์ที่วิวาทกันโดยความดังนี้แล้ว ก็ได้เสด็จออกจากโฆสิตารามนั้น ไปสู่หมู่บ้านของคนทำเกลียดอ่อน ๆ หมู่บ้านหนึ่ง ณ ที่นั้นก็ได้ทรงพบกับพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า ท่าน ภคฺ ท่านได้ต้อนรับพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ก็ได้ทรงทำปฏิสันถาร การปฏิสันถารใช้ถ้อยคำทั่วไป ตามสำนวนในเวลานั้น คือว่า พอทนได้อยู่หรือ พอยังเป็นไปได้อยู่หรือ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตหรือ เหมือนอย่างที่เราทักกันในภาษาของเราว่า สบายดีหรือ แต่ว่าสำหรับในสำนวนครั้งนั้น ไม่ได้ถามว่าสบายดีหรือ ถามว่าพอทนได้หรือ พอเป็นไปได้หรือ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตหรือ ท่านภคฺก็ทูลตอบให้ทรงทราบ ว่า พอทนได้ พอเป็นไปได้ ไม่ลำบากด้วยบิณฑบาต พระองค์ก็ได้ตรัสเทศนาให้เกิดความเห็นแจ้งในธรรม แล้วก็เสด็จต่อไปยังป่าที่ชื่อว่า ปาจิณวิงสหายวัน ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระเถระ ๓ รูป คือ ๑. พระอนรุทธะ ๒. พระนันทิยะ ๓. พระกิมพิละ

ท่านทั้ง ๓ นั้นก็ได้ถวายเป็นการต้อนรับพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ได้ทรงทำปฏิสันถาร เช่นเดียวกันนั้น แต่ว่าเพราะท่านอยู่กันถึง ๓ รูป พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่า ทั้ง ๓ รูปนี้ได้อยู่ปรองดองกัน ไม่บาดหมางกัน มองดูกันและกันด้วยจักษุที่เป็นที่รักเหมือนอย่าง เป็นผู้ร่วมน้ำนมเดียวกัน คือว่าร่วมมารดาที่นอนอยู่หรือ ท่านทั้ง ๓ นั้นก็ได้กราบทูลว่า อยู่ปรองดองกันเรียบร้อย พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถามว่า ได้ปฏิบัติกันอย่างไรรจึงได้อยู่ปรองดองกันดี ท่านทั้ง ๓ นั้นก็ได้กราบทูลว่า ท่านได้พากันคิดว่า เป็นลาภของเรา เราได้ดีแล้วที่ได้มาอยู่ร่วมกับพรหมจารีทั้งหลายเหมือนเช่นนี้ จึงได้พากันตั้งกายกรรม

^{๑๔} ม. อ. ๑๔/๔๔๓/๒๙๖.

วชิกรรม มโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในกันและกัน ทั้งในที่ลับทั้งในที่แจ้ง และก็ได้ออกมาคิดว่า ไฉนเราแต่ละรูปจะพึงเก็บจิตของตนและประพจน์ไปตามอำนาจแห่งจิตของอีกสองท่าน เมื่อได้คิดตั้งนั้นแล้ว จึงได้ประพจน์ไม่เอาแต่ใจของตนเอง แต่ว่าคิดถึงใจของผู้อื่นและอนุวัตรตาม เมื่อต่างพากันคิดถึงใจของผู้อื่น ไม่เอาแต่ใจของตนและกัอนุวัตรตามกันอยู่ดังนี้ ถึงแม้ว่ากายจะต่าง ๆ กัน แต่จิตก็เหมือนอย่างเป็นอันเดียวกัน ท่านทั้ง ๓ ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่าดังนี้ ท่านปฏิบัติดังนี้จึงได้มีความปรองดองกันคืออยู่

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามต่อไปว่า ทั้ง ๓ รูปนั้นได้พากันอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีความเพียรส่งตนไปยัง ๆ ขึ้นอยู่หรือ ท่านทั้ง ๓ ก็ได้กราบทูลว่า ก็ได้พากันอยู่ด้วยความไม่ประมาทเหมือนดังนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถามว่า ปฏิบัติอย่างไรที่บอกว่าอยู่ด้วยความไม่ประมาทนั้น ท่านทั้ง ๓ ก็ได้กราบทูลว่า ทั้ง ๓ รูปนั้น รูปใดกลับจากบิณฑบาตก่อน รูปนั้นก็ปูลาดอาสนะ เติรียนน้ำล้างเท้า ตั้งล้างเท้า ผ้าเช็ดเท้าไว้ล้างภาชนะสำหรับใช้สอยตั้งไว้ และตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ไว้ ส่วนรูปใดกลับจากบิณฑบาตภายหลัง ถ้าว่ายังมีภัตตาหารเหลืออยู่ และถ้าประสงคก็ขบฉัน แต่ถ้าไม่ประสงค์ก็ทิ้งในที่ ๆ ไม่มีของสดเขียวหรือว่าโปรยลงในน้ำที่ไม่มีตัวสัตว์ แล้วก็เก็บอาสนะเป็นต้น บัดกวาดให้สะอาด ส่วนรูปใดเห็นหม้อน้ำดื่ม หม้อน้ำใช้ หม้อน้ำในวัจจุฎฐิวางเปล่า ก็ตักน้ำเติมใส่ไว้ ถ้าว่ารูปเดียวไม่สามารถ ก็ช่วยกันหิ้วน้ำไปใส่ไว้ และได้นั่งสนทนากันด้วยธรรมกถา ตลอดราตรีทั้งหมดทุกวัน ๕ คำ ก็ได้พากันอยู่ด้วยความไม่ประมาทดังกล่าวนานี้

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมให้ท่านทั้ง ๓ นั้นเห็นแจ่มแจ้งแล้ว ก็ได้เสด็จต่อไปยังป่าปารีเลยยกะ และได้ประทับอยู่ที่ตั้งชื่อว่า รักชิตวัน ใกล้กับป่าปารีเลยยกะนั้น ท่านแสดงว่าได้ประทับอยู่ที่โคนไม้สาละต้นหนึ่งซึ่งเป็นต้นโตใหญ่อยู่ในดงนั้น ปารีเลยยกะนั้น ท่านว่าเป็นชื่อของหมู่บ้าน คือเป็นหมู่บ้านป่าและก็มีดงอยู่ในที่ใกล้กันนั้นชื่อว่า รักชิตวัน พระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ที่ตั้งรักชิตวันนั้น พระองค์ก็ได้ทรงค้ำเนินว่าได้ประทับอยู่อาเกียรณ คือเคลื่อนกล่นวุ่นวายไปด้วยหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีที่ทะเลาะวิวาทกัน บัดนี้ได้เสด็จประทับอยู่ในป่าดงพระองค์เดียวมีความสุข

ในสมัยนั้น ได้มีช่างป่าเชือกหนึ่ง ทิ้งฝูงมาอยู่ปฏิบัติพระพุทธเจ้าที่ตงรักขิตวันนั้น ใช้งานทำการแผ้วถางทำพื้นที่ให้สะอาด และหาน้ำดื่ม น้ำใช้ถวายพระพุทธเจ้า สำหรับในชั้นบาลีก็มีเล่าเรื่องในขณะที่ประทับอยู่ที่ป่าปารีเลยยกะ เพียงเท่านี้ แต่ว่าในชั้นอรรถกถานั้น^{๑๙} ได้มีเล่าขยายความถึงวิธีที่ช่างปฏิบัติพระพุทธเจ้าว่า ทำอย่างไร และได้มีความรักนับถือในพระพุทธเจ้าอย่างไร ทำการรักษาพระองค์อย่างไร และได้เล่าถึงเรื่องวณรตวันหนึ่ง ได้เห็นช่างมาปฏิบัติพระพุทธเจ้าอยู่ก็คิดอยากที่จะปฏิบัติบ้าง จึงไปหักเอารวงผึ้ง เก็บเอาตัวอ่อน ๆ ออกหมดแล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงรับแล้วก็ทอดพระเนตรเฉยอยู่ วณรนั้นตรวดดู เห็นยังมีตัวอ่อนอยู่ ก็เอาออกอีกจนสิ้นตัวอ่อน แล้วถวายพระพุทธเจ้าอีก พระองค์ก็ได้ทรงบริโภคน้ำผึ้งนั้น วณรนั้นก็มีความยินดี ขึ้นต้นไม้ก็เดินจนกิ่งไม้หัก ตกลงมาเสียบเข้ากับต่อไม้ข้างล่าง ก็กระทำกาลกิริยาในขณะนั้น เรื่องลึกลับในชั้นบาลีไม่มี แต่ว่ามีเล่าไว้ในชั้นอรรถกถา *พระปารีเลยยกะ* เมืองไทยเราก็นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปบูชา มีช่างมีลิง และที่สร้างไว้วงศ์โตที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

พระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ที่ป่าปารีเลยยกะนั้นตามพระพุทธรักษาด้วย แล้วได้เสด็จออกจาริกไปสู่ กรุงสาวัตถี ในชั้นบาลีมีเล่าไว้เท่านี้ แต่ว่าในชั้นอรรถกถา^{๒๐} ได้มีเล่าไว้โดยพิสดาร ความย่อว่า บรรดาเศรษฐีคฤหบดีซึ่งเป็นชาวกรุงสาวัตถีผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ขอให้พระอานนท์ไปทูลเชิญเสด็จกลับมาสู่กรุงสาวัตถี พระอานนท์พร้อมภิกษุก็ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ป่าปารีเลยยกะนั้น ช่างเห็นพระมาเป็นอันมาก ก็ถือท่อนไม้วิ่งไปด้วยคิดว่าเป็นศัตรู พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงห้ามว่านั่นเป็น พระอานนท์ พุทธอุปัฏฐาก ช่างจึงได้ทิ้งไม้และก็ได้ทำการต้อนรับ พระพุทธเจ้าได้เสด็จออกกับพระอานนท์และพระภิกษุในวันนั้น แต่ช่างก็ได้มายืนขวางทางไว้ พระพุทธเจ้าทรงทราบความประสงค์ว่าต้องการที่จะปฏิบัติพระสักวันหนึ่งก็เสด็จกลับไป วันรุ่งขึ้น ช่างก็เที่ยวเก็บผลไม้มาถวาย พระพุทธเจ้าและพระภิกษุที่พากันไปนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสวยและพระได้ฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เสด็จออกเพื่อจะเสด็จจาริกไปยังกรุงสาวัตถี ช่างก็มาขวางหน้าไว้อีก พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า นี่เป็นการไปของพระองค์ที่ไม่กลับ

^{๑๙} โภสมพิทวตฺถุ ธมฺมปท. ๑/๕๓-๕๔.

^{๒๐} โภสมพิทวตฺถุ ธมฺมปท. ๑/๕๓-๕๔

ข้างจึงได้หลีกทางและตามเสด็จเรื่อยไปจนเข้าเขตคนอยู่ พระพุทธเจ้าก็ตรัสห้ามว่า ให้หยุดอยู่แค่นี้ เพราะต่อไปเป็นเขตคนอยู่มีอันตราย ข้างนั้นก็มีความอาลัย เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จลับคล่องจักขูไป ก็หัวใจแตกทำกาลกิริยา ทานเล่าไว้ในอรรถกถาดังนี้ และก็เรียกชื่อข้างนี้ว่า *ข้างปารีเลยยกะ* ตามชื่อป่าที่ข้างได้ไปปฏิบัติพระพุทธเจ้า

เรื่องที่เล่ามานี้ เป็นประวัติเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ก็เป็นเรื่องที่ควรจะทราบอยู่บ้าง จึงได้นำมาเล่าเป็นการเปลี่ยนรสจากการอธิบายธรรมที่ติดต่อกันมา

พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงที่กรุงโกสัมพี

พระพุทธเจ้าตามที่พระอาจารย์ได้แสดงไว้ ว่าได้ประทับจำพรรษาที่ ๙ ที่กรุงโกสัมพี จึงจะได้แสดงพระสูตรต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงที่กรุงโกสัมพี กับที่บางคราวพระสาวกเช่นพระอานนท์ได้แสดงที่กรุงโกสัมพี แต่ว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จที่กรุงโกสัมพีหลายครั้ง มิใช่เสด็จไปจำเพาะเมื่อจำพรรษาในพรรษาที่ ๙ เท่านั้น จึงไม่อาจทราบได้ว่า พระสูตรที่ทรงแสดงที่กรุงโกสัมพีทั้งปวงนั้น ได้แสดงในคราวไหน แต่ก็พึงเข้าใจได้ว่า ในพรรษาที่ ๙ นั้น ก็คงจะได้แสดงหลายพระสูตร จึงได้รวบรวมพระสูตรที่แสดงที่กรุงโกสัมพีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาประมวลไว้ เริ่มด้วยพระสูตรที่จะแสดงต่อไป และก็แสดงพระสูตรอื่นต่อไป

อานันทสูตร^{๒๐}

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลถามว่า ภิกษุสงฆ์พึงอยู่เป็นผาสุกเพราะเหตุอะไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบไป ๑ ข้อ พระอานนท์ก็กราบทูลถามว่า ยังมีข้ออื่นอีกหรือไม่ พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบไปอีก ๑ ข้อ ท่านพระอานนท์ก็ถามอีกว่า ยังมีข้ออื่นอีกหรือไม่

^{๒๐} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๖/๑๕๐.

พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบอีก ๑ ข้อ ไปทีละข้อจนครบ ๕ ข้อ เพราะฉะนั้น ในพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบนี้ จึงรวมเข้ามาเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๑. ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่นในเพราะอหิศีล
 ๒. ภิกษุเป็นผู้ใส่ใจตนเอง ไม่ใส่ใจผู้อื่น รวมถึงให้เฟ่ง เช่นเฟ่งโทษตนเอง ไม่เฟ่งโทษผู้อื่นด้วย
 ๓. เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง ย่อมรวมถึงว่า ไม่มุ่งความมีชื่อเสียง ย่อมไม่สะดุ้งเพราะความไม่มีชื่อนั้น
 ๔. เป็นผู้ได้ *ฉาน ๔* อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน ตามความปรารถนาโดยไม่ยากไม่ลำบาก
 ๕. ภิกษุยอมกระทำให้แจ้งซึ่ง *เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ* อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล ภิกษุสงฆ์จึงอยู่เป็นผาสุก
- อนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า ธรรมเครื่องอยู่เป็นผาสุกอย่างอื่นที่ดีกว่าหรือประณีตกว่าธรรมเครื่องอยู่เป็นผาสุกเช่นนี้ย่อมไม่มี

พระสูตรนี้เรียกว่า *อานันทสูตร*

ศีลสูตร^{๒๒}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็น

อาหุเนยโย	ผู้ควรของค่านับ
ปาหุเนยโย	เป็นผู้ควรของต้อนรับ
ทกุขิณเยโย	เป็นผู้ควรของทำบุญ
อณุชลิกรณิโย	เป็นผู้ควรทำอัญชลี

^{๒๒} อ.จ. ปญจก. ๒๒/๑๐๗/๑๕๒.

อนุตตริ ปุณฺณกเขตฺตํ โลกสฺส เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า
ธรรม ๕ ประการ คือ

๑. ฝึกหัดในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล
 ๒. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ
 ๓. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา
 ๔. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ คือความหลุดพ้น
 ๕. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็นในวิมุตติ
- ฝึกหัดประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็น อากุเนญโย เป็นต้น

อเสขียสูตร^{๒๓}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ฝึกหัดประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็น อากุเนญโย
ผู้ควรของค่านับ เป็นต้น คือ

๑. เป็นผู้ประกอบด้วยศีลชั้นอันเป็นของพระอเสขะ
๒. เป็นผู้ประกอบด้วยสมาธิชั้นอันเป็นของพระอเสขะ
๓. เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาชั้นอันเป็นของพระอเสขะ
๔. เป็นผู้ประกอบด้วยวิมุตติชั้นอันเป็นของพระอเสขะ
๕. เป็นผู้ประกอบด้วยวิมุตติญาณทัสสนชั้นอันเป็นของพระอเสขะ

ฝึกหัดประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็น อากุเนญโย เป็นผู้ควรของ
ค่านับ เป็นต้น

พึงทราบอธิบายบางข้อว่า คำว่า พระอเสขะ นั้น แปลว่า พระผู้จบการศึกษาแล้ว
ไม่ต้องศึกษาอีกต่อไป พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ว่า เกี่ยวแก่ศึกษานี้ มี ๓ จำพวก คือ
เสขะ อเสขะ และเนวเสขานาเสขะ

^{๒๓} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๘/๑๕๒.

คำว่า *เสขะ* นั้นแปลว่า ผู้ศึกษา *อเสขะ* นั้นแปลว่า ผู้ไม่ต้องศึกษา เพราะจบแล้ว *เนวเสขานาเสขะ* เป็นเสขะก็มีไซ้ เป็นอเสขะก็มีไซ้ ได้แก่ผู้ที่ยังเป็นปุถุชนหรือเป็นสามัญชน เรียกว่า *เสขะก็มีไซ้* *อเสขะก็มีไซ้* คือเป็นนักศึกษาที่มีไซ้ มีไซ้ นักศึกษาก็มีไซ้ ในข้อนี้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังมีไซ้คำจำแนก เช่น เด็กที่ศึกษาในชั้นยังไม่ถึงอุดมศึกษา คืออนุบาลก็ดี ประถมศึกษาก็ดี มัธยมศึกษาก็ดี ยังเรียกว่า นักเรียน ต่อเมื่อถึงชั้นอุดมศึกษา คือชั้นมหาวิทยาลัยจึงเรียกว่า นักศึกษา พระพุทธเจ้าได้ทรงเรียกบุคคลที่เป็นปุถุชนหรือสามัญชนว่ายังมีไซ้ นักศึกษา ก็คล้ายกับที่เรียกกันในระบบการศึกษา ปัจจุบันดังกล่าว ต่อเมื่อได้เป็นอริยบุคคล ๗ จำพวก คือเป็นผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ตั้งอยู่ในสกทาคามิมรรค ตั้งอยู่ในสกทาคามิผล ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค ตั้งอยู่ในอนาคามิผล นี่เป็น ๖ และตั้งอยู่ในอรหัตตมรรคเป็น ๗ อริยบุคคล ๗ จำพวกนี้ เรียก*พระเสขะ* คือเป็นนักศึกษาหรือเป็นผู้ศึกษา เพราะว่าได้ปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ แล้ว ไม่มีที่จะพลัดตกจากทางมรรคมืองค์ ๘ แต่อย่างไรยังไม่จบเสร็จ ยังต้องศึกษาในมรรคมืองค์ ๘ ต่อไปให้บริบูรณ์ แต่ไม่มีที่จะกลับถอยหลัง หรือไม่มีที่จะกลับออกนอกมรรคมืองค์ ๘ หรือนอกทาง เป็นผู้เข้าทาง แล้วก็เดินก้าวหน้าไปสู่สุดทาง จึงยอมรับว่าเป็นเสขะคือเป็นนักศึกษา เรียกว่า เข้าทางแล้ว ไม่มีพลัดตกออกจากทาง ไม่มีนอกทาง

และเมื่อตั้งอยู่ในอรหัตตผล เป็น *พระอรหันต์* จึงจะเรียกว่า เป็น *อเสขะ* คือเป็นผู้ที่จบการศึกษา ไม่ต้องศึกษาต่อไป และในพระพุทธภาษิตในพระสูตรนี้ ก็แสดงถึงหมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เรียกว่า *สาวกสงฆ์* ซึ่งเป็นชั้น *อเสขะ* คือเป็นชั้นที่จบการศึกษา ว่าย่อมประกอบด้วย *สีลขันธ* กองศีล ชั้นระ ก็แปลว่า กอง *สีลขันธะ* ก็แปลว่า กองศีล อันเป็นอเสขะ คือเป็นอรหัตตผล ประกอบด้วย *สมาธิขันธ* กองสมาธิ ประกอบด้วย *ปัญญาขันธ* กองปัญญา ประกอบด้วย *วิมุตติขันธ* กองวิมุตติ ประกอบด้วย *วิมุตติญาณทัสสนขันธ* กองวิมุตติญาณทัสสนะ ความรู้ความเข้าใจในวิมุตติอันเป็นอเสขะ อันนับว่าเป็นสาวกสงฆ์ชั้นยอด ซึ่งเป็นผู้ประกอบด้วยพระสังฆคุณบวว่า อาหุเนญโย เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นต้น

จาคุทิสสูตร^{๒๔}

ว่าด้วยธรรมของภิกษุผู้เกี่ยวไปทั้ง ๔ ทิศ

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นผู้ควรเกี่ยวไปได้ในทิศทั้ง ๔ คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีศีล เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วย อวการะ คือความประพฤติ และ โคจร คือที่เกี่ยว มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒. เป็น พหูสูต คือเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก ทรง สุตะ คือทรงจำธรรมที่สดับตรับฟัง สะสมสุตะคือจำสะสมไว้ได้มาก เป็นผู้ได้สดับมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ชื่นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิวัจฉิความเห็นคือทำความเข้าใจให้ถูกต้องด้วยโยนิโสมนสิการ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ เนื่อความ พร้อมทั้งพยัญชนะ ถ้อยคำ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง

๓. เป็นผู้สันโดษ คือยินดีด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัย-เภสัชบริวาร คือยาแก้ไข้ตามมีตามได้

๔. เป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน

๕. ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรเกี่ยวไปได้ในทิศทั้ง ๔

^{๒๔} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๙/๑๕๒.

อรัญญสูตร^{๒๕}

ว่าด้วยคุณสมบัติของภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ควรเพื่อเสพอาศัยเสนาสนะอันสงัดคือป่าและป่าชฎ คือ

๑. เป็นผู้มึนศีล เป็นผู้สำรวมด้วยความสำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒. เป็นพหูสูตร ทรงไว้ซึ่งสุตะ สะสมสุตะ เป็นผู้ได้สติมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ชื่นใจ แหงตลอดด้วยดีด้วยทิวาสีความเห็นคือทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ซึ่งธรรมทั้งหลาย อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง

๓. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศล เพื่อบำเพ็ญกุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลาย เป็นผู้มึนกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

๔. เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน

๕. ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ควรเพื่อเสพอาศัยเสนาสนะที่สงัดคือป่าและป่าชฎ

^{๒๕} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๑๐/๑๕๓.

กฤษปกสูตร^{๒๖}

ว่าด้วยธรรมอันทำให้เป็นที่เคารพและไม่เคารพในสกุล

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุผู้เข้าสู่สกุล ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญในสกุล คือ

๑. ทำความวิสาสะคือทำความคั่นเคยกับผู้ไม่คั่นเคย
๒. เป็นผู้บงการสิ่งโน่นสิ่งนี้ต่าง ๆ ทั้งที่ตนไม่เป็นใหญ่ในสกุล
๓. เป็นผู้คบหากับผู้ที่ไม่ถูกกับเขา
๔. เป็นผู้พูดกระซิบที่หู
๕. เป็นผู้ขอมากเกินไป

ภิกษุผู้เข้าสู่สกุล ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญในสกุล

ส่วนภิกษุที่เข้าสู่สกุล ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่สรรเสริญในสกุล คือ

๑. ไม่เป็นผู้วิสาสะกับผู้ไม่คั่นเคย
๒. ไม่เป็นผู้บงการต่าง ๆ ทั้งที่ตนไม่เป็นใหญ่ในสกุล
๓. ไม่เป็นผู้คบหากับผู้ที่ไม่ถูกกับเขา
๔. ไม่เป็นผู้พูดกระซิบที่หู
๕. ไม่เป็นผู้ขอมากเกินไป

ภิกษุผู้เข้าสู่สกุล ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญในสกุล

^{๒๖} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๑๑/๑๕๔.

ปัจฉาสมณสูตร^{๒๗}

ว่าด้วยธรรมของผู้ควรและไม่ควรเป็นปัจฉาสมณะ คือสมณะ ผู้ตามหลัง

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ไม่ควรพาไปเป็นปัจฉาสมณะ คือ
สมณะผู้ตามหลัง คือผู้ติดตาม คือ

๑. ภิกษุผู้เป็นปัจฉาสมณะ ย่อมเดินไปห่างนักหรือใกล้นัก
๒. ไม่รับบาตรที่ควรรับ
๓. ย่อมไม่ห้ามเมื่อพูดใกล้อาบัติ
๔. ย่อมพูดสอดขึ้นเมื่อกำลังพูดอยู่
๕. เป็นผู้มีปัญญาทราม โง่เขลา

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ไม่ควรพาไปเป็นปัจฉาสมณะ คือ
ผู้ที่ติดตาม

ส่วนภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ จึงควรพาไปเป็นปัจฉาสมณะ คือ

๑. ภิกษุผู้เป็นปัจฉาสมณะ ย่อมเดินไปไม่ห่างนัก ไม่ใกล้นัก
๒. ย่อมรับบาตรที่ควรรับ
๓. ย่อมห้ามเมื่อพูดใกล้อาบัติ
๔. ย่อมไม่พูดสอดขึ้นเมื่อกำลังพูดอยู่
๕. เป็นผู้มีปัญญา ไม่โง่ ไม่เขลา

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ควรพาไปเป็นปัจฉาสมณะ คือ
เป็นผู้ที่ติดตาม

^{๒๗} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๑๒/๑๕๔.

สมาธิสูตร^{๒๔}

ว่าด้วยธรรมของผู้ที่ไม่ควรและผู้ควรบรรลุสมาธิ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่ควร เพื่อบรรลุสมาธิ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ไม่อดทนต่อรูปารมณ
๒. ไม่อดทนต่อสัททารมณ
๓. ไม่อดทนต่อคันธารมณ
๔. ไม่อดทนต่ออรसारมณ
๕. ไม่อดทนต่อโณฏฐัพพารมณ

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมไม่ควรเพื่อบรรลุสมาธิ

ส่วนภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ควรเพื่อบรรลุสมาธิ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. อดทนต่อรูปารมณ
๒. อดทนต่อสัททารมณ
๓. อดทนต่อคันธารมณ
๔. อดทนต่ออรसारมณ
๕. อดทนต่อโณฏฐัพพารมณ

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมควรเพื่อบรรลุสมาธิ

^{๒๔} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๑๓/๑๕๕.

ในพระสูตรนี้พึงทราบอธิบายโดยสังเขปว่า คำว่า ไม่อดทนต่ออุปารมณฺ์ เป็นต้น นั้น ก็คือคำว่า อารมณฺ์ นั้นได้อธิบายแล้วว่า เรื่องที่จิตคิด เรื่องที่จิตดำริ เรื่องที่จิตหมกมุ่น ซึ่งมี ๖ ประการ คืออารมณฺ์ทั้ง ๕ ประการนี้ และอีกอันหนึ่งก็ คือ ฐัมมารมณฺ์ อารมณฺ์คือธรรมเรื่องราว แต่ว่าในที่นี้แสดงไว้เพียง ๕ ประการ ตั้งแต่รูปารมณฺ์ อารมณฺ์คือรูป จนถึงโณฏฐัพพารมณฺ์ อารมณฺ์คือโณฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้อง พิจารณาเห็นว่า ที่ยกขึ้นมาเพียง ๕ ข้อนี้ก็เพราะว่า แม้อารมณฺ์ข้อที่ ๖ นั้น คือฐัมมารมณฺ์ ซึ่งแปลว่า อารมณฺ์คือธรรม คือเรื่อง เรื่องอะไร ก็คือเรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เรื่องโณฏฐัพพะ ทั้ง ๕ ข้อนี้เอง ที่เป็นส่วนอดีตบ้าง ที่เป็นส่วนอนาคตบ้าง เพราะฉะนั้น แม้แสดงไว้เพียง ๕ ข้อ ก็ย่อมหมายรวมถึงฐัมมารมณฺ์ด้วย ซึ่งมีประกอบอยู่ด้วยทุกข้อ ดังที่ได้แสดงอธิบายว่า มโนนั้นย่อมประกอบอยู่กับประสาททั้ง ๕ ข้างต้น ฉะนั้น จึงหมายถึง อารมณฺ์ทั้ง ๕ นี้ที่เป็นปัจจุบันด้วย ที่เป็นอดีตด้วย ที่เป็นอนาคตด้วย ทั้ง ๓ กาล และคำว่า ไม่อดทนนั้น ก็หมายถึงว่า เป็นผู้ที่ถูกอารมณฺ์ครอบงำได้ จึงมีความยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง หลงงมกายติดอยู่บ้างในอารมณฺ์ทั้งปวงเหล่านี้ แต่เมื่ออดทนได้แล้ว ก็ย่อมเป็นผู้ที่ไม่ถูกอารมณฺ์ครอบงำ ย่อมสามารถที่จะมีใจเป็นอุเบกขาต่ออารมณฺ์ได้ ไม่ยินดีไม่ยินร้ายในอารมณฺ์ ไม่หลงงมกายติดอยู่ในอารมณฺ์ เมื่อเป็นดังนี้ อารมณฺ์ทั้ง ๕ นี้จึงไม่อาจมาบังเกิดเป็นนิรวรณฺ์ขึ้นในจิตใจ ทั้งนี้ก็เพราะว่า สามารถที่จะอดทน อดกลั้น ทนทานต่ออารมณฺ์ทั้งปวง ทำให้ใจเป็นอุเบกขาได้ในอารมณฺ์ทั้งปวง ดังนี้แหละจึงจะควรบรรลุสัมมาสมาธิ แต่ถ้าหากว่าลู่อานาจของอารมณฺ์ ถูกอารมณฺ์ครอบงำจิตใจให้ยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง หลงงมกายติดอยู่บ้างแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะปฏิบัติให้บรรลุสัมมาสมาธิได้ เพราะอารมณฺ์เหล่านี้จะมาปรากฏเป็นนิรวรณฺ์ คอยกั้นเอาไว้ไม่ให้จิตเป็นสมาธิ ฉะนั้น คำว่า อดทนต่ออารมณฺ์ จึงหมายความว่า สามารถที่จะระงับนิรวรณฺ์ในจิตใจได้ อารมณฺ์ไม่มาเป็นนิรวรณฺ์ในจิตใจ จิตใจก็เป็นสมาธิได้

เวสาร์ชชกรณสูตร^{๒๙}

ว่าด้วยธรรมทำให้แก่ลวกกล้า ๕ ประการ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ลวกกล้าแห่งภิกษุผู้
เสขะ ๕ ประการ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
๒. เป็นผู้ไม่มีศีล
๓. เป็นพหูสูต คือผู้ได้สดับตรับฟังมาก
๔. เป็นผู้ปรารภความเพียร
๕. เป็นผู้ที่มีปัญญา

ความครั่นคร้ามโดยย่อมีแก่ผู้ไม่มีศรัทธา ความครั่นคร้ามนั้นย่อไม่มีแก่
ผู้มีศรัทธา

ความครั่นคร้ามโดยย่อมีแก่ผู้ทุศีล ความครั่นคร้ามนั้นย่อไม่มีแก่ผู้มีศีล

ความครั่นคร้ามโดยย่อมีแก่ผู้ได้ศึกษาน้อย ได้สดับตรับฟังน้อย ความครั่นคร้าม
นั้นย่อไม่มีแก่ผู้เป็นพหูสูต

ความครั่นคร้ามโดยย่อมีแก่ผู้เกียจคร้าน ความครั่นคร้ามนั้นย่อไม่มีแก่ผู้
ปรารภความเพียร

ความครั่นคร้ามโดยย่อมีแก่ผู้มีปัญญาทราวม ความครั่นคร้ามนั้นย่อไม่มี
แก่ผู้มีปัญญา

ฉะนั้น ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้จึงชื่อว่า เป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก่ลวกกล้า
ในภิกษุผู้เสขะ

^{๒๙} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๑/๑๔๔.

สังกิตสูตร^{๓๐}

ว่าด้วยธรรมที่ทำให้เป็นที่น่ารังเกียจ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รังเกียจ สงสัยว่าเป็น ปาปภิกษุ แม้จะเป็นผู้มี อกุปปรกรรม คือมีธรรมไม่กำเริบ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ย่อมเป็นผู้คบหาหญิงแพศยา
๒. ย่อมเป็นผู้คบหาหญิงหม้าย
๓. ย่อมเป็นผู้คบหาสาวเทื่อ
๔. ย่อมเป็นผู้คบหาบัณฑิตเขาะกั
๕. ย่อมเป็นผู้คบหาภิกษุณี

โจรสสูตร^{๓๑}

ว่าด้วยองค์แห่งมหาโจร ๕ ประการ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มหาโจรประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ย่อมตัดที่ต่อบ้าง ย่อมปล้นทำลายบ้าง ย่อมทำการปล้นเฉพาะเรือนหลังเดียวบ้าง ตีชิงในทางเปลี่ยวบ้าง คือมหาโจรในโลกนี้

๑. เป็นผู้อาศัยที่ไม่ราบเรียบ
๒. เป็นผู้อาศัยที่รกชัฏ
๓. เป็นผู้อาศัยคนมีกำลัง

^{๓๐} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๒/๑๔๔.

^{๓๑} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๓/๑๔๕.

๔. เป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์

๕. เป็นผู้เที่ยวไปคนเดียว

มหาโจรเป็นผู้อาศัยที่ไม่ราบเรียบ คือเป็นผู้อาศัยที่ลุ่มแห่งแม่น้ำหรือที่ไม่ราบเรียบแห่งภูเขา

มหาโจรเป็นผู้อาศัยที่รกชฎ คือเป็นผู้อาศัยที่รกชฎแห่งหญ้าบ้าง ที่รกชฎแห่งต้นไม้บ้าง ผึ่งแม่น้ำบ้าง ป่าใหญ่บ้าง

มหาโจรเป็นผู้อาศัยคนมีกำลัง คือยอมอาศัยพระราชาบ้าง อำมาตย์แห่งพระราชาบ้าง เขาย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าใครจะกล่าวหาเรื่องราวบางอย่างแก่เรา พระราชาหรือมหาอำมาตย์ของพระราชาเหล่านี้จะช่วยว่าความให้

มหาโจรในโลกนี้เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก คือมีโภคะมาก เขาย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าใครจะกล่าวหาเรื่องบางอย่างแก่เรา เราจักจ่ายโภคทรัพย์ กลบเกลื่อนเรื่องนั้น

มหาโจรเป็นผู้เที่ยวไปคนเดียว คือเป็นผู้ทำโจรกรรมคนเดียว เพราะเขาย่อมปรารถนาว่า เรื่องลับของเราอย่าได้แพร่พรายไปภายนอก

มหาโจร ๕ จำพวกนี้ฉันใด ปาปิกษุ คือภิกษุชั้วกัฉันนั้น คือเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมบริหารตนให้ถูกกำจัดถูกทำลาย เป็นผู้มิโทษมิข้อที่วิญญูชนจะพึงติเตียน ย่อมประสบบาปเป็นอันมาก คือปาปิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑. เป็นผู้อาศัยธรรมที่ไม่สม่าเสมอ ๒. เป็นผู้อาศัยที่รกชฎ ๓. เป็นผู้อาศัยคนมีกำลัง ๔. เป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์ ๕. เป็นผู้เที่ยวไปคนเดียว

ปาปิกษุเป็นผู้อาศัยธรรมที่ไม่สม่าเสมอ คือเป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมที่ไม่สม่าเสมอ

ปาปิกษุเป็นผู้อาศัยที่รกชฎ คือเป็นมิจฉาทิฎฐิ ประกอบด้วยทิฎฐิที่ถือเอาที่สุด

ปาปิกษุเป็นผู้อาศัยคนมีกำลัง คือเป็นผู้อาศัยพระราชาบ้าง อำมาตย์แห่งพระราชาบ้าง เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าใครจะกล่าวหาเรื่องบางอย่างแก่เรา ท่านเหล่านั้นคือผู้มีกำลังเหล่านั้นจะช่วยว่าความให้ ปาปิกษุเป็นผู้อาศัยผู้มีกำลังอย่างนี้

ปาปภิกษุเป็นผู้ใช้จ่ายโภคทรัพย์ คือยอมเป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยาแก้ไข้ เธอยอมมีความคิดว่า ถ้าใครจักกล่าวหาเรื่องบางอย่างแก่เรา เราจักแจกจ่ายลาภกลบเกลื่อนเรื่องนั้น ดังนี้ ถ้าใครกล่าวหาเรื่องบางอย่างแก่เธอ เธอยอมแจกจ่ายลาภเพื่อกลบเกลื่อนเรื่องเหล่านั้น

ปาปภิกษุเป็นผู้เที่ยวไปคนเดียว คือยอมอยู่ชนบทชายแดนผู้เดียว เธอเข้าไปหาสกุล คือบ้านญาติโยมในชนบทนั้น ย่อมได้ลาภ

สุขุมาลสูตร^{๓๒}

ว่าด้วยธรรมของสมณะผู้ละเอียดอ่อน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมชื่อว่า เป็นสุขุมาละ คือเป็นสมณะละเอียดอ่อนในหมู่คณะ คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ถูกขอร้องจึงใช้จีวรมาก ไม่ถูกขอร้องจึงใช้จีวรน้อย ถูกขอร้องจึงบริโภคนิณฑบาตมาก ไม่ถูกขอร้องบริโภคนิณฑบาตน้อย ถูกขอร้องจึงใช้เสนาสนะมาก ไม่ถูกขอร้องใช้เสนาสนะน้อย ถูกขอร้องจึงใช้ยาแก้ไข้มาก ไม่ถูกขอร้องใช้ยาแก้ไข้เล็กน้อย

๒. อนึ่ง เธอยอมอยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เหล่าใด เพื่อนพรหมจรรย์เหล่านั้น ย่อมประพาศต่อเธอด้วยกายกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมประพาศต่อเธอด้วยวจีกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมประพาศต่อเธอด้วยมโนกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมนำสิ่งที่ควรนำเข้าไปอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย

^{๓๒} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๔/๑๔๗.

๓. อนึ่ง เวทนามีดีเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีเสมหะเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีลมเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ ที่เกิดเพราะสันนิบาตกัฏฐิ ที่เกิดเพราะฤดูเปลี่ยนแปลงกัฏฐิ ที่เกิดเพราะการบริหารไม่เสมอกัฏฐิ ที่เกิดเพราะความแก่กัฏฐิ ที่เกิดเพราะผลกรรมกัฏฐิ ย่อมไม่บังเกิดแก่เธอมาก เธอเป็นผู้มีอาหารน้อย

๔. เธอเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน

๕. เธอย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญายิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่

ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ชื่อว่า เป็นสุขุมालะ คือเป็น สมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่คณะ ในหมู่สมณะ ก็บุคคลเมื่อจะกล่าวโดยชอบ ฟังกล่าวผู้ใดว่าเป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ บุคคลนั้นเมื่อจะกล่าวโดยชอบ ฟังกล่าวแก่เราตถาคตนั้นเทียวว่า เป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ เพราะว่าเราตถาคตถูกขอร้อง จึงใช้จีวรมาก ไม่ถูกขอร้องใช้จีวรน้อย ถูกขอร้องจึงบริโภคบิณฑบาตมาก ไม่ถูกขอร้องบริโภคบิณฑบาตน้อย ถูกขอร้องจึงใช้เสนาสนะมาก ไม่ถูกขอร้องใช้เสนาสนะน้อย ถูกขอร้องจึงใช้ยาแก้ไข้มาก ไม่ถูกขอร้องใช้ยาแก้ไข้ น้อย

และเราย่อมอยู่ร่วมกับภิกษุเหล่าใด ภิกษุเหล่านั้นย่อมประพฤติต่อเราด้วยกายกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมประพฤติต่อเราด้วยวจีกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมประพฤติต่อเราด้วยมโนกรรมอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย ย่อมนำสิ่งที่ควรนำเข้าไปอันเป็นที่พอใจเป็นส่วนมาก อันไม่เป็นที่พอใจเป็นส่วนน้อย

และเวทนามีดีเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีเสมหะเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีลมเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ ที่เกิดเพราะสันนิบาตกัฏฐิ ที่เกิดเพราะฤดูเปลี่ยนแปลงกัฏฐิ ที่เกิดเพราะการบริหารไม่เสมอกัฏฐิ ที่เกิดเพราะความแก่กัฏฐิ เกิดเพราะผลกรรมกัฏฐิ ย่อมไม่บังเกิดแก่เรามาก เราเป็นผู้มีอาหารน้อย

เราเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบากซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่สบายในปัจจุบัน

เราย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่

ก็บุคคลเมื่อจะกล่าวโดยชอบ ฟังกล่าวผู้ใดว่าเป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ บุคคลนั้นเมื่อจะกล่าวโดยชอบก็ฟังกล่าวเราตถาคตนั้นเทียว ว่าเป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ

ปาสุวิหารสูตร^{๓๓}

ว่าด้วยธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ๕ ประการ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ๕ ประการนี้ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๔. มีศีลอันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท อันวิญญูชน สรรเสริญ อันค้นหาและทักขณิ์ไม่เกาะเกี่ยว เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๕. มีทักขณิ์อันเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออก ย่อมนำออกเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบแห่งผู้กระทำ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๓๓} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๐๕/๑๔๙.

อุทายิสฺสูตร^{๓๔}

พระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี สมัยนั้น พระอุทายี เป็นผู้ที่คฤหัสถ์ผู้ใหญ่แวดล้อมนั่งแสดงธรรมอยู่ ท่านพระอานนท์ได้เห็น จึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสว่าการแสดงธรรมแก่ผู้อื่นไม่ใช่ทำได้ง่าย ภิกษุเมื่อจะแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ฟังตั้งธรรม ๕ ประการไว้ภายในแล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น คือ ภิกษุฟังตั้งใจว่า

๑. เราจักแสดงธรรมไปโดยลำดับ
๒. เราจักแสดงอ้างเหตุผล
๓. เราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู
๔. เราจักเป็นผู้ไม่เฟ่งอามิสแสดงธรรม
๕. เราจักไม่แสดงธรรมให้กระทบตนและผู้อื่น

ทุพพิโนทยสฺสูตร^{๓๕}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ธรรม ๕ ประการนี้ เกิดขึ้นแล้ว บรรเทาได้ยาก ธรรม ๕ ประการ คือ ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ ปฏิภาณ ๑ จิตคิดจะไป ๑ เรียกว่า ทุพพิโนทยสฺสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยธรรมที่บรรเทาได้ยาก

^{๓๔} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

^{๓๕} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๐/๒๐๖.

อาฆาตวินยสูตร^{๓๖}

ว่าด้วยธรรมระงับความอาฆาต ๕ ประการ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรมเป็นที่ระงับความอาฆาตซึ่งเกิดขึ้นแก่ภิกษุโดยประการ
ทั้งปวง ๕ ประการ คือ

๑. ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญเมตตาในบุคคลนั้น
๒. ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญกรุณาในบุคคลนั้น
๓. ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงเจริญอุเบกขาในบุคคลนั้น
๔. ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงถึงการไม่นึก ไม่ใฝ่ใจในบุคคลนั้น
๕. ความอาฆาตพึงบังเกิดขึ้นในบุคคลใด พึงนึกถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็น
ของของตนให้มั่นในบุคคลนั้น ว่าท่านผู้นี้เป็นผู้มีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทแห่ง
กรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด
ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นทายาทของกรรมนั้น

ยังมีพระสูตรที่ว่าด้วยธรรมระงับความอาฆาต ๕ ประการอีกพระสูตรหนึ่งว่า
พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสแสดงเอง แต่ท่านพระสารีบุตรได้แสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย คือท่าน
พระสารีบุตรได้กล่าวว่า ธรรมเป็นที่ระงับความอาฆาตซึ่งเกิดขึ้นแก่ภิกษุ โดยประการ
ทั้งปวง ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ แต่เป็น
ผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้
๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่เป็น
ผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้

^{๓๖} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๑-๑๖๒/๒๐๗-๒๑๒.

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่ยอมได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ และยอมไม่ได้ทางสงบใจ ไม่ได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้

๕. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ย่อมได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใสโดยกาลอันสมควร ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลแม้เช่นนี้

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวอธิบายต่อไปว่า ในบุคคล ๕ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ แต่เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร ท่านอธิบายต่อไปว่า เหมือนอย่างว่า ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เห็นผ้าเก่าที่ถนอม เหยียบให้มันด้วยเท้าซ้าย เชี่ยวออกดูด้วยเท้าขวา ส่วนใดเป็นสาระก็ถือเอาส่วนนั้น แล้วหลีกไป แม้ฉันใด บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ แต่เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น ส่วนความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้นฉันนั้น ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

ท่านอธิบายต่อไปว่า บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร ท่านอธิบายต่อไปเองว่า สระน้ำที่ถูกละสาดและแหวนคลุมไว้ บุรุษผู้เดินทางร้อนอบอ้าว เห็นน้อยอ่อน กระหายน้ำ ลงสู่สระน้ำนั้น แหวนถูกละสาดและแหวนด้วยมือทั้ง ๒ แล้ว กอบน้ำขึ้นดื่มแล้วพึงไปแม้ฉันใด บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่เป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ ความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น ส่วนความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิกษุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้นฉันนั้น ภิกษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

ท่านพระสารีบุตรอธิบายต่อไปว่า บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติกาย ไม่บริสุทธิ เป็นผู้มีความประพฤติกายจาไม่บริสุทธิ แต่ยอมได้ทางสงบใจ ได้ความ เลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ภิกษุหนึ่งพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร ท่านได้กล่าวอธิบายเองว่า เหมือนอย่างว่า น้ำเล็กน้อยมีอยู่ในรอยโค บุรุษผู้เดินทาง ร้อน อบอุ่น เหนื่อยอ่อน กระหายน้ำ เขาพึงเกิดความคิดอย่างนี้ว่า น้ำเล็กน้อยมีอยู่ ในรอยโคนี้ ถ้าเราจะกอบขึ้นดื่มหรือใช้ภาชนะตักขึ้นดื่มไซ้ เราก็จักทำน้ำนั้นให้ไหว บ้าง ให้ชุ่มบ้าง ให้ไม่เป็นที่ควรดื่มบ้าง ถ้ากระไรเราพึงคุกเข่าก้มลงดื่มน้ำแล้วหลีกไป เขาคุกเข่าก้มลงดื่มน้ำอย่างใดดื่มน้ำแล้วไปแม้ฉนใด บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติกาย ไม่บริสุทธิ เป็นผู้มีความประพฤติกายจาไม่บริสุทธิ แต่ยอมได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ความประพฤติกายไม่บริสุทธิส่วนใดของเขา ภิกษุไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น แม้ความประพฤติกายจาไม่บริสุทธิส่วนใดของเขา ภิกษุไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น แต่การได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใส โดยกาล อันสมควรส่วนใดของเขา ภิกษุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้นฉนนั้น ภิกษุพึงระงับ ความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

ท่านพระสารีบุตรได้อธิบายต่อไปว่า บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติกาย ไม่บริสุทธิ เป็นผู้มีความประพฤติกายจาไม่บริสุทธิ และยอมไม่ได้ทางสงบใจ ไม่ได้ ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ภิกษุหนึ่งพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร ท่านได้กล่าวอธิบายเองว่า เหมือนอย่างว่า บุรุษผู้อาหาร มีทุกข์ เป็นไข้หนัก เดินทางไกล แม้ข้างหน้าเขาก็มีบ้านอยู่ไกล แม้ข้างหลังเขาก็มีบ้านอยู่ไกล เขาไม่พึงได้อาหารที่สบาย คือถูกโรค เกสขที่สบายคือถูกโรค ผู้พยาบาลที่สมควร และผู้นำทางไปสู่บ้าน บุรุษบางคนผู้เดินทางไกลพึงเห็นเขา บุรุษนั้นพึงเข้าไปตั้งความกรุณา ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ในเขาว่า โอ คน ๆ นี้พึงได้อาหารที่สบาย เกสขที่สบาย ผู้พยาบาล ที่สมควร และผู้นำทางไปสู่บ้าน ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่าคน ๆ นี้อย่างถึงความ พินาศฉิบหาย ณ ที่นี้เลย แม้ฉนใด บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติกายไม่บริสุทธิ เป็นผู้มีความประพฤติกายจาไม่บริสุทธิ และยอมไม่ได้ทางสงบใจ ไม่ได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ภิกษุหนึ่งพึงเข้าไปตั้งความกรุณา ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ในบุคคล แม้เห็นปานนี้ว่า โอ ท่านผู้นี้พึงละกายทุจริตแล้วอบรมกายสุจริต พึงละวจีทุจริตแล้ว อบรมวจีสุจริต พึงละมโนทุจริตแล้วอบรมมโนสุจริต ชื่อนั้นเพราะเหตุใด เพราะเหตุ

ว่าท่านผู้นี้เมื่อตายไปแล้ว อย่าเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น ภิคุษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวอธิบายต่อไปเป็นข้อคำรบ ๕ ว่า บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ย่อมได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ภิคุษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างไร ท่านได้กล่าวอธิบายเองว่า เหมือนอย่างว่า สระน้ำที่มีน้ำใส มีน้ำอร่อยดี มีน้ำเย็น มีน้ำขาว มีทำนน้ำราบเรียบ น้ำรินรมย์ ดารดาษไปด้วย ต้นไม้พันธุ์ต่าง ๆ บุคคลผู้เดินทางร้อน อบอ้าว เหนื่อยอ่อน กระจายน้ำ เขาพึงลงสู่สระน้ำนั้นบ้าง อาบบ้าง ต้มบ้าง แล้วขึ้นมาล้างบ้าง นอนบ้าง ที่ร่มไม้ใกล้สระน้ำนั้นแม้ฉันท บุคคลใดเป็นผู้มีความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ ย่อมได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร แม้ความประพฤติทางกายบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิคุษุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น แม้ความประพฤติทางวาจาบริสุทธิ์ส่วนใดของเขา ภิคุษุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น แม้การได้ทางสงบใจ ได้ความเลื่อมใส โดยกาลอันสมควร ส่วนใดของเขา ภิคุษุพึงใส่ใจส่วนนั้นในสมัยนั้น ฉะนั้น ภิคุษุพึงระงับความอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

สักกัจฉาสูต^{๓๗}

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้ควรสนทนา

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวแก่ภิคุษุทั้งหลายว่า ภิคุษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเพื่อสนทนากับเพื่อนพรหมจรรย์ คือภิคุษุในธรรมวินัย นี้

๑. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลโดยตนเอง เป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วย *ศีลสัมปทา*กถาได้
๒. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วย *สมาธิสัมปทา*กถาได้

^{๓๗} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๓/๒๑๒.

๓. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาจากด้วยถึงปัญญาสัมปทาภาได้

๔. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วยวิมุตติสัมปทาภาได้

๕. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ คือความรู้ความเห็นในวิมุตติโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วย วิมุตติญาณทัสสนสัมปทาภาได้

สาชีวสูตร^{๓๔}

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้อยู่ร่วมกัน

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรเป็นผู้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วยศีลสัมปทาภาได้

๒. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วยสมาธิสัมปทาภาได้

๓. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วยปัญญาสัมปทาภาได้

๔. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วยวิมุตติสัมปทาภาได้

๕. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะโดยตนเอง และเป็นผู้แก้ปัญหาที่มาถึงด้วยวิมุตติญาณทัสสนสัมปทาภาได้

^{๓๔} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๔/๒๑๒.

สาขีวสูตรนี้ก็มีข้อธรรมเช่นเดียวกับสากัจฉาสูตร สำหรับสากัจฉาสูตรนั้น ว่าด้วยภิกษุที่มีคุณสมบัติของผู้ควรสนทนาด้วย ส่วนสาขีวสูตรนี้ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้ที่ควรจะอยู่ร่วมกัน ที่มีข้อธรรมอย่างเดียวกันนั้น พิจารณาดูแล้วก็จะเห็นว่า ผู้ที่สมควรจะสนทนาไต่ถามปัญหากันได้นั้น ก็ควรจะต้องประกอบด้วยธรรมทั้ง ๕ ประการนั้น และทั้งผู้ที่ควรจะอยู่ร่วมกัน ก็ควรที่จะประกอบด้วยธรรมทั้ง ๕ ประการนั้นเช่นเดียวกัน เพราะเมื่ออยู่ร่วมกันนั้น ก็ควรจะต้องมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเสมอ กันให้มีความสุข และก็ต้องมีการสนทนาไต่ถามปัญหาธรรมกัน ก็จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการนั้น

ปัญหาปุจฉาสูตร^{๓๔}

ว่าด้วยเหตุการณ์ถามปัญหา ๕ ประการ

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหาภิกษุอื่น ภิกษุทั้งหมดนั้นย่อมถามด้วยเหตุ ๕ ประการ หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

๑. ย่อมถามปัญหาภิกษุอื่นเพราะโง่เขลาเพราะหลงลืม
๒. ย่อมมีความปรารถนาลามก ถูกความปรารถนาครอบงำ จึงถามปัญหาภิกษุอื่น
๓. ย่อมดูหมิ่น จึงถามปัญหาภิกษุอื่น
๔. ประสงค์จะรู้ จึงถามปัญหาภิกษุอื่น
๕. คิดอย่างนี้ว่า ภิกษุอื่นถ้าถูกเราถามปัญหา ก็จักแก้โดยชอบ ข้อนั้นเป็นความดี แต่ถ้าถูกเราถามปัญหา จักไม่แก้โดยชอบ เราจักแก้โดยชอบแก่เธอ ดังนี้ จึงถามปัญหาภิกษุอื่น

^{๓๔} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๕/๒๑๒.

ภิกษุบางรูปย่อมถามปัญหาแก่ภิกษุอื่น ภิกษุทั้งหมดนั้นย่อมถามด้วยเหตุ ๕ ประการเหล่านี้ หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนท่านพระสารีบุตรเองนั้นคิดอย่างนี้ว่า ถ้าภิกษุถูกเราถามปัญหา ก็จักแก้โดยชอบ ข้อนั้นเป็นความดี แต่ถ้าถูกเราถามปัญหา จักไม่แก้โดยชอบ เราจักแก้โดยชอบแก่เธอ ดังนี้ จึงถามปัญหาแก่ภิกษุอื่น

นิโรธสูตร^{๔๐}

ว่าด้วยคุณธรรมของพระเถระที่นำเคารพущา

ครั้งนั้นท่านพระสารีบุตรได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญา ฟังเข้าสัญญาเวทิตนโรธ คือเข้าสมาธิชั้นสูงสุดสัญญาเวทนาบ้าง ฟังออกจากสัญญาเวทิตนโรธบ้าง ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้าเธอไม่ฟังบรรลอรหัตตผลในปัจจุบันไซ้เธอก็ก้าวล่วงความเป็นสหาย แห่งเหล่าเทพผู้มีกวางพิงการาหาร คือมีค่าข้าวเป็นอาหาร เป็นภักษา เข้าถึงเทพผู้เกิด ด้วยใจบางเหล่า ฟังเข้าสัญญาเวทิตนโรธ คือดับสัญญาเวทนาบ้าง ฟังออกจากสัญญา เวทิตนโรธบ้าง ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีซึ่งอยู่ในหมู่ภิกษุเหล่านั้น ได้กล่าวกะท่านพระสารีบุตรว่า ข้อที่ภิกษุก้าว ล่วงความเป็นสหายแห่งเหล่าเทพผู้มีกวางพิงการาหาร คือมีก้อนข้าวเป็นอาหาร เป็นภักษา เข้าถึงเหล่าเทพผู้เกิดด้วยใจบางเหล่า ฟังเข้าสัญญาเวทิตนโรธบ้าง ฟังออกจากสัญญาเวทิตนโรธบ้างนั้น มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะ มีได้ แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระสารีบุตรก็ได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลายอย่างเดิม แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระอุทายีก็ได้กล่าวค้านขึ้นอย่างนั้น แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระสารีบุตรก็ได้กล่าวกะ ภิกษุทั้งหลายอย่างเดิม แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอุทายีก็ได้กล่าวค้านขึ้นอย่างนั้น ท่านพระสารีบุตรได้คิดว่า ท่านพระอุทายีคัดค้านเราถึง ๓ ครั้ง และภิกษุบางรูปก็ไม่ อนุโมทนาภาษิตเรา ถ้ากระไร เราฟังเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระสารีบุตร

^{๔๐} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๖/๒๑๔.

จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเล่าถวายให้พระพุทธเจ้า ได้ทรงทราบถึง คำที่ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลาย และคำที่ท่านอุทายีได้กล่าวค่าน พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระอุทายีว่า ท่านอุทายี หมายถึงเหล่าเทพผู้เกิด ด้วยใจเหล่าไหน ท่านพระอุทายีได้กราบทูลว่า หมายถึง เหล่าเทพชั้นรูปที่เกิดด้วยสัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสว่า ไฉนท่านพระอุทายีจึงเป็นผู้พาล ไม่นฉลาดกล่าวอย่างนั้น เธอเองคือท่านพระอุทายีย่อมสำคัญตนว่า ควรพูด (อวดรู้)

แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับท่านพระอนนทว่า “ไฉนพวกเธอจึงวางเฉย ดูดบายภิกษุผู้เถระซึ่งถูกเบียดเบียนอยู่ ชื่อว่าแม้ความกรณาก็ไม่มีในภิกษุผู้ฉลาดซึ่งถูก เบียดเบียนอยู่” พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า “ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึงพร้อมด้วยปัญญา ฟังเข้าสู่สัญญาเวทิตนิโรธ บ้าง ฟังออกจากสัญญาเวทิตนิโรธบ้าง ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้าเธอไม่ฟังบรรล ุอรหัตผลในปัจจุบันไซ้ เธอก็ก้าวล่วงความเป็นสหายแห่งเหล่าเทพผู้มีกวีพิงการาหาร คือมีคำข้าวเป็นอาหาร เป็นภักษา เข้าถึงเหล่าเทพผู้เกิดด้วยใจบางเหล่า ฟังเข้าสู่สัญญา เวทิตนิโรธบ้าง ฟังออกจากสัญญาเวทิตนิโรธบ้าง ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้” ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ก็เสด็จลุกจากอาสนะ เข้าไปยังพระวิหาร

ครั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปแล้วไม่นาน ท่านพระอนนทที่ได้เข้าไปหา ท่านพระอุปวานะ แล้วกล่าวว่า ภิกษุเหล่าอื่นในพระศาสนานี้ ย่อมเบียดเบียนภิกษุทั้ง หลายผู้เถระ พวกเราจักไม่ถามหาภิกษุเหล่านั้น การที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออก จากที่พักผ่อนในเวลาเย็น จักทรงปรารภเหตุนั้นยกขึ้นแสดง เหมือนดังที่จะพึงตรัสโดย เฉพาะกับท่านอุปวานะในเหตุานั้น ข้อนั้นไม่เป็นอัศจรรย์ บัดนี้ ความไม่สบายใจได้เกิด ขึ้นแก่พวกเรา พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่เรือนในเวลาเย็นแล้ว เสด็จเข้าไปนั่ง ที่อุปัฏฐฐานศาลาคือศาลาเป็นที่บำรุง ประทับนั่งบนอาสนะที่ได้ตกแต่งไว้ แล้วจึงตรัสถามท่านพระอุปวานะว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอแล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ท่านพระอุปวานะได้ กราบทูลว่า ภิกษุผู้เถระย่อมประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้มึสติล ฯลฯ สมานตักขาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย^{๔๑}
๒. เป็นพหูสูต คือผู้ได้สดับตรับฟังมาก ฯลฯ บริสุทธฺิบริบูรณ์สิ้นเชิง^{๔๒}
๓. เป็นผู้มิวาทาไพเราะ มีถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอัน
สละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้เนื้อความที่แจ่มแจ้ง
๔. เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔
อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
๕. ย่อมทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะ
ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสอนุโมทนาถ้อยคำของท่านพระอุปัชฌายะ และได้ตรัสว่า
ภิกษุเถระผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ
และเป็นที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ ถ้าหากว่าธรรม ๕ ประการนี้ไม่พึงมีแก่ภิกษุ
ผู้เถระไซ้ร้ เพื่อนพรหมจรรย์พึงเคารพสักการะนับถือบูชาเธอ โดยความเป็นผู้มีพินัย
มีผมหยอก มีหน้ย่น เพื่ออะไรกัน เพราะธรรม ๕ ประการนี้ย่อมมีแก่ภิกษุผู้เถระ
ฉะนั้น เพื่อนพรหมจรรย์จึงสักการะ เคารพนับถือบูชาเธอ

โจทนาสูตร^{๔๓}

ท่านพระสารีบุตรได้แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้เป็นโจทก์ใครจะโจทก์ผู้อื่น
พึงเข้าไปตั้งธรรม ๕ ประการไว้ภายในก่อน แล้วจึงโจทก์ผู้อื่น คือ

๑. เราจักกล่าวโดยกาลควร จักไม่กล่าวโดยกาลไม่ควร
๒. จักกล่าวด้วยเรื่องจริง จักไม่กล่าวด้วยเรื่องไม่จริง

^{๔๑} ดูเนื้อความที่สมบุรณ์หน้า ๔๙๐.

^{๔๒} ดูเนื้อความที่สมบุรณ์หน้า ๔๙๐.

^{๔๓} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๗/๒๑๘.

๓. จักกล่าวด้วยคำอ่อนหวาน จักไม่กล่าวด้วยคำหยาบ

๔. จักกล่าวด้วยเรื่องประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่กล่าวด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๕. จักเป็นผู้มีเมตตาจิตกล่าว จักไม่เป็นผู้เพ่งโทษกล่าว

ท่านพระสารีบุตรได้แสดงต่อไปว่า เราเห็นบุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ ถูกผู้อื่นโจทโดยกาลไม่ควร ไม่ถูกโจทโดยกาลอันควร ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทด้วยเรื่องไม่จริง ไม่ถูกโจทด้วยเรื่องจริง ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทด้วยคำหยาบ ไม่ถูกโจทด้วยคำอ่อนหวาน ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกโจทด้วยเรื่องประกอบด้วยประโยชน์ ก็โกรธ ถูกผู้อื่นโจทด้วยเพ่งโทษ ไม่ถูกโจทด้วยเมตตาจิต ก็โกรธ

ความไม่เดือดร้อนอันพึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ถูกโจทโดยไม่เป็นธรรม โดยอาการ ๕ คือ

๑. ท่านถูกโจทโดยกาลไม่ควร ไม่ถูกโจทโดยกาลควร ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน

๒. ท่านถูกโจทด้วยเรื่องไม่จริง ไม่ถูกโจทโดยเรื่องจริง ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน

๓. ท่านถูกโจทด้วยคำหยาบ ไม่ถูกโจทด้วยคำอ่อนหวาน ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน

๔. ท่านถูกโจทด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกโจทด้วยเรื่องประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน

๕. ท่านถูกโจทด้วยการเพ่งโทษ ไม่ถูกโจทด้วยเมตตาจิต ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน

ความเดือดร้อนอันพึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้โจทโดยไม่เป็นธรรม โดยอาการ ๕ คือ

๑. ท่านโจทโดยกาลไม่ควร ไม่โจทโดยกาลควร ท่านจึงควรเดือดร้อน

๒. ท่านโจทด้วยเรื่องไม่จริง ไม่โจทด้วยเรื่องจริง ท่านจึงควรเดือดร้อน

๓. ท่านโจทด้วยคำหยาบ ไม่โจทด้วยคำอ่อนหวาน ท่านจึงควรเดือดร้อน

๔. ท่านโจทด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่โจทด้วยเรื่องประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงควรเดือดร้อน

๕. ท่านโจทด้วยเพ่งโทษ ไม่โจทด้วยเมตตาจิต ท่านจึงควรเดือดร้อน

เราเห็นบุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ ถูกใจโดยกาลควร ไม่ถูกใจโดยกาลไม่ควร ก็โกรธ ถูกใจด้วยเรื่องจริง ไม่ถูกใจด้วยเรื่องไม่จริง ก็โกรธ ถูกใจด้วยคำอ่อนหวาน ไม่ถูกใจด้วยคำหยาบ ก็โกรธ ถูกใจด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกใจด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็โกรธ ถูกใจด้วยเมตตาจิต ไม่ถูกใจด้วยเพ่งโทษ ก็โกรธ

ความเดือดร้อนอันพึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ถูกใจโดยธรรม โดยอาการ ๕ คือ

๑. ท่านถูกใจโดยกาลควร ไม่ถูกใจโดยกาลไม่ควร ท่านจึงควรเดือดร้อน
๒. ท่านถูกใจด้วยเรื่องจริง ไม่ถูกใจด้วยเรื่องไม่จริง ท่านจึงควรเดือดร้อน
๓. ท่านถูกใจด้วยคำอ่อนหวาน ไม่ถูกใจด้วยคำหยาบ ท่านจึงควรเดือดร้อน
๔. ท่านถูกใจด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ถูกใจด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงควรเดือดร้อน

๕. ท่านถูกใจด้วยเมตตาจิต ไม่ถูกใจด้วยเพ่งโทษ ท่านจึงควรเดือดร้อน

ความไม่เดือดร้อน อันพึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ใจโดยธรรม โดยอาการ ๕ คือ

๑. ท่านใจโดยกาลควร ไม่ใจโดยกาลไม่ควร ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน
๒. ท่านใจด้วยเรื่องจริง ไม่ใจด้วยเรื่องไม่จริง ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน
๓. ท่านใจด้วยคำอ่อนหวาน ไม่ใจด้วยคำหยาบ ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน
๔. ท่านใจด้วยเรื่องที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ใจด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน

๕. ท่านใจด้วยเมตตาจิต ไม่ใจด้วยเพ่งโทษ ท่านจึงไม่ควรเดือดร้อน

เพราะเหตุไร เพราะว่าภิกษุแม้รูปอื่น พึงให้ความสำคัญว่าพึงใจด้วยเรื่องจริง

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวต่อไปว่า อันบุคคลผู้ถูกใจ พึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือความจริงและความไม่โกรธ ถ้าผู้อื่นพึงใจเราด้วยธรรม ๕ ประการ คือ

๑. พึงใจโดยกาลควรหรือโดยกาลไม่ควร
๒. ด้วยเรื่องจริงหรือด้วยเรื่องไม่จริง

๓. ด้วยคำอ่อนหวานหรือด้วยคำหยาบ
๔. ด้วยเรื่องประกอบด้วยประโยชน์หรือด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์
๕. ด้วยเมตตาจิตหรือด้วยเฟงโทษ

แม้เราก็พึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือความจริงและความไม่โกรธ ถ้าเราพึงทราบว่ ธรรมนั้นมีอยู่ในเราไซ้ เราพึงกล่าวธรรมนั้นว่ามีอยู่ ว่าธรรมนั้นมีอยู่พร้อมในเรา ถ้าเราพึงทราบว่ ธรรมนั้นไม่มีอยู่ในเราไซ้ เราก็พึงกล่าวธรรมนั้น ว่าไม่มีอยู่ ว่าธรรมนั้นไม่มีอยู่พร้อมในเรา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ท่านพระสารีบุตรว่ เรื่องก็จะพึงเป็นเช่นนั้น แต่ว่า โฆฆบุรุษบางพวกในธรรมวินัยนี้ เมื่อถูกกล่าวสอน ย่อมไม่รับโดยเคารพ ท่านพระสารีบุตร ได้กราบทูลว่ บุคคลเหล่าใดไม่มีศรัทธา ต้องการเลี้ยงชีวิต มิใช่ขอออกบวชด้วยศรัทธา เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา เกเร ฟุ้งซ่าน เย่อหยิ่ง เหลาะแหละ ปากกล้า พุดพล่าม ไม่สำรวมทวารในอินทรียทั้งหลาย ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ไม่ประกอบความเพียร ไม่เฟงถึงความเป็นสมณะ ไม่มีความเคารพกล้าในสิกขา มักมาก ย่อหย่อน เป็นหัวหน้า ในการล่องละเมิด ทอดธุระในวิเวกคือความสงบสงัด เกียจคร้าน มีความเพียรทรม มีสติเลอะเทอะ ไม่มีสัมปชัญญะ ไม่มีจิตมั่นคง มีจิตฟุ้งซ่าน มีปัญญาทรม เป็นคน บ้าน้ำลาย คนเหล่านั้นเมื่อถูกข้าพระองค์กล่าวสอนอย่างนี้ ก็ไม่รับโดยเคารพ ส่วนกุลบุตรเหล่าใดมีศรัทธาออกบวช ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ไม่เกเร ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เย่อหยิ่ง ไม่เหลาะแหละ ไม่ปากกล้า ไม่พุดพล่าม สำรวมทวารในอินทรียทั้งหลาย รู้ประมาณ ในโภชนะ ประกอบความเพียร เฟงถึงความเป็นสมณะ มีความเคารพกล้าในสิกขา ไม่มักมาก ไม่ย่อหย่อน ทอดธุระในการล่องละเมิด เป็นหัวหน้าในวิเวกคือความสงบ สงัด มีความเพียร อบรมตน มีสติตั้งมั่น มีสัมปชัญญะ มีจิตมั่นคง มีจิตเป็นหนึ่ง มีปัญญา มิใช่คนบ้าน้ำลาย กุลบุตรเหล่านั้นเมื่อถูกข้าพระองค์กล่าวสอนอย่างนี้ ย่อมรับโดยเคารพ

พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสรับรอง โดยตรัสซ้ำคำที่ท่านพระสารีบุตรกราบทูล และ ได้ตรัสแก่ท่านพระสารีบุตรว่ เธอพึงว่่ากล่าวกุลบุตรเหล่านั้น จงกล่าวสอนเพื่อน พรหมจรรย์ จงพรั้าสอนเพื่อนพรหมจรรย์ ด้วยหวังว่ เราจักยกเพื่อนพรหมจรรย์ จากอัสถรรรม ให้ตั้งอยู่ในสัทธรรม เธอพึงสำเหนียกไว้อย่างนี้แล

ลิลลสูตร^{๔๔}

ว่าด้วยโทษของความทุกุศลและคุณแห่งความมีศีล

ท่านพระสารีบุตรได้แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัมมาสมาธิของภิกษุผู้ทุกุศล มีศีลวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด คือไม่มี เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณ- ทัสสนะ ความรู้เห็นตามเป็นจริง ของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัย ถูกขจัด คือไม่มี เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็นตามเป็นจริงไม่มี นิพพิทาวีราคะ คือความหน่ายความสันตติใจยินดี ของภิกษุผู้มียถาภูตญาณทัสสนะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด คือไม่มี เมื่อนิพพิทาวีราคะไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็นในวิมุตติของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีราคะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัย ถูกขจัด คือไม่มี เหมือนต้นไม้ที่มีกิ่ง และใบวิบัติ แม้กะเทาะของต้นไม้นั้นก็ย่อมไม่ถึง ความบริบูรณ์ แม้เปลือก กระจพี แก่นของต้นไม้ นั้น ก็ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ แม้ฉันใด สัมมาสมาธิของภิกษุผู้ทุกุศล มีศีลวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด คือไม่มี เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ยถาภูตญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมเป็นธรรม มีอุปนิสัยถูกขจัด คือไม่มี เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะไม่มี นิพพิทาวีราคะของภิกษุผู้มี ยถาภูตญาณทัสสนะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด คือไม่มี เมื่อนิพพิทาวีราคะ ไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีราคะวิบัติ ย่อมเป็นธรรมมีอุปนิสัยถูกขจัด คือไม่มี ฉะนั้นเหมือนกัน

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวต่อไปอีกว่า สัมมาสมาธิของภิกษุผู้มีศีล สมบูรณ์ ด้วยศีล ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย คือมี เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ยถาภูตญาณ- ทัสสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย คือมี เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวีราคะของภิกษุผู้มียถาภูตญาณทัสสนะสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย คือมี เมื่อนิพพิทาวีราคะมีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะ ของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีราคะสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย คือมี เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์ แม้กะเทาะของต้นไม้ นั้นก็ย่อมถึงความบริบูรณ์

^{๔๔} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๘/๒๒๓.

แม้เปลือก กระพี้ แก่นของต้นไม้นั้นก็ย่อมถึงความบริบูรณ์ แม้ฉันใด สัมมาสมาธิของ
 ภิกษุผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย คือมี เมื่อสัมมาสมาธิ
 มีอยู่ ยถาภูตญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีสัมมาสมาธิสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรม
 เป็นอุปนิสัย คือมี เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวีราคะของภิกษุผู้มียถาภูต-
 ญาณทัสสนะ สมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย คือมี เมื่อนิพพิทาวีราคะ
 มีอยู่ วิมุตติญาณทัสสนะของภิกษุผู้มีนิพพิทาวีราคะสมบูรณ์ ย่อมถึงพร้อมด้วยธรรม
 เป็นอุปนิสัย คือมี ฉะนั้นเหมือนกัน

นิสัณตีสสูตร^{๔๕}

ว่าด้วยเหตุให้คิดได้เร็ว เรียนได้ดี

ท่านพระอานนที่ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่าน
 พระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงได้ถามท่านพระสารีบุตร
 ว่าด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงจะเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย
 เรียนได้ดี เรียนได้มาก และสิ่งที่เธอเรียนแล้วย่อมไม่เลือนไป ท่านพระสารีบุตรได้ตอบว่า
 ท่านพระอานนที่เป็นพหูสูต คือเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก ข้อความนั้นจึงแจ่มแจ้งแก่
 ท่านพระอานนที่เดียว ท่านพระอานนที่จึงได้แสดงแก่ท่านพระสารีบุตรว่า ภิกษุใน
 ธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้

๑. ฉลาดในอรรถ
๒. ฉลาดในธรรม
๓. ฉลาดในพยัญชนะ
๔. ฉลาดในนิรุตติ คือภาษา
๕. ฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย

^{๔๕} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๖๙/๒๒๔.

ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล ภิกษุจึงจะเป็นผู้ใคร่ครวญได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เรียนได้ดี เรียนได้มาก และสิ่งที่เธอเรียนแล้วย่อมไม่เลอะเลือน ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวอนุโมทนาท่านพระอานนท์ว่า ตามที่ท่านพระอานนท์กล่าวไว้ดีแล้วนี้น่าอัศจรรย์ไม่เคยมีมาแล้ว และพวกเราพร้อมทรงจำท่านพระอานนท์ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้ว่า ท่านพระอานนท์เป็นผู้ฉลาดในอรรถ ฉลาดในธรรม ฉลาดในพยัญชนะ ฉลาดในนิรุตติคือภาษา และฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย

จะอธิบายบางบทในพระสูตรนี้ ชื่อว่า ฉลาดในอรรถ ได้แก่เป็นผู้ฉลาดในอรรถกถาคือถ้อยคำอธิบาย ชื่อว่า ฉลาดในธรรม ได้แก่เป็นผู้ฉลาดในบาลี คือในข้อธรรมที่เป็นพระบาลีคือเป็นพระพุทธรพจน์ทั้งหลาย ชื่อว่า ฉลาดในพยัญชนะ ได้แก่เป็นผู้ฉลาดในประเภทแห่งอักษร ชื่อว่า ฉลาดในนิรุตติ ได้แก่ฉลาดในภาษา ชื่อว่า เป็นผู้ฉลาดในเบื้องต้นและเบื้องปลาย ได้แก่เป็นผู้ฉลาดในเบื้องต้นเบื้องปลาย ๕ คือ ๑. เบื้องต้นเบื้องปลายของอรรถ คือถ้อยคำที่แสดงเนื้อความหรือถ้อยคำที่อธิบายความแห่งบาลี ๒. เบื้องต้นเบื้องปลายของบาลี คือข้อธรรมที่เป็นบาลี คือข้อธรรมที่เป็นพระพุทธรพจน์ทั้งหลาย ๓. เบื้องต้นเบื้องปลายของบท ๔. เบื้องต้นเบื้องปลายของอักษร ๕. เบื้องต้นเบื้องปลายของอนุสนธิคือความสืบต่อ

ในเบื้องต้นเบื้องปลายเหล่านั้น รู้อรรถเบื้องต้นด้วยอรรถเบื้องปลาย รู้อรรถเบื้องปลายด้วยอรรถเบื้องต้น ชื่อว่า เป็นผู้ฉลาดในเบื้องต้นเบื้องปลายของอรรถ อธิบายว่า ภิกษุหนึ่งเมื่อเว้นอรรถเบื้องต้น กล่าวแต่อรรถเบื้องปลาย ก็ย่อมรู้ว่าอรรถเบื้องต้นมีอยู่อย่างนี้ แม้เมื่อท่านเว้นอรรถเบื้องปลาย กล่าวแต่อรรถเบื้องต้น ก็รู้ว่าอรรถเบื้องปลายมีอยู่ดังนี้ เมื่อท่านเว้นอรรถทั้ง ๒ กล่าวแต่อรรถในท่ามกลาง ก็ย่อมรู้ว่าอรรถทั้ง ๒ มีอยู่ดังนี้ เมื่อท่านเว้นอรรถในท่ามกลาง กล่าวแต่อรรถทั้ง ๒ ส่วน ย่อมรู้ว่าอรรถในท่ามกลางมีอยู่ดังนี้ แม้ในเบื้องต้น เบื้องปลายของบาลีเป็นต้น ก็มีนัยเหมือนกัน

ส่วนในเบื้องต้นเบื้องปลายของอนุสนธิ มีวินิจัยดังต่อไปนี้ เมื่อพระสูตรเริ่มแต่ศีลเป็นต้นไป ในที่สุดก็มาถึงอภิญา ๖ ภิกษุย่อมรู้ว่า พระสูตรไปตามอนุสนธิไปตามกำหนดบทดังนี้ เมื่อพระสูตรเริ่มแต่ทิวสีไป เบื้องปลายสัจจะทั้งหลายก็มาถึง ภิกษุย่อมรู้ว่า พระสูตรไปตามอนุสนธิ เมื่อพระสูตรเริ่มแต่การทะเลาะบาดหมางกัน

เบื้องปลาย*สาราณียธรรม*ก็มาถึง เมื่อพระสูตรเริ่มแต่*ดิรัจฉานกถา* คือถ้อยคำที่เป็นของนอกพระธรรมวินัย เบื้องปลาย*กถาวัตถุ*คือ ถ้อยคำที่ควรพูด ก็มาถึง ภิกษุย่อมรู้ว่าพระสูตรไปตามอนุสนธิ คือตามลำดับข้อความที่ต่อกัน

ภททชิสูตร^{๔๖}

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการ

สมัยหนึ่งท่านพระอานนท์อยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี ท่านพระภททชิได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระอานนท์ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ท่านพระอานนท์ได้ถามท่านพระภททชิว่า บรรดาการเห็นทั้งหลาย การเห็นชนิดไหนเป็นยอด บรรดาการได้ยินทั้งหลาย การได้ยินชนิดไหนเป็นยอด บรรดาสุขทั้งหลาย สุขชนิดไหนเป็นยอด บรรดาสัญญาทั้งหลาย สัญญาชนิดไหนเป็นยอด บรรดาภพทั้งหลาย ภพชนิดไหนเป็นยอด

ท่านพระภททชิตอบว่า *พรหม* ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ไม่มีใครครอบงำได้ เห็นสิ่งทั้งปวงยังผู้อื่นให้เป็นไปในอำนาจ มีอยู่ ผู้ใดเห็นพรหมนั้น การเห็นของผู้นั้น เป็นยอดของการเห็นทั้งหลาย

เทพเหล่า *อภัสสระ* ผู้เพียบพร้อมด้วยความสุขมีอยู่ เทพเหล่านั้นย่อมเปล่งอุทยานในบางครั้งบางคราวว่า สุขหนอ สุขหนอ ผู้ใดได้ยินเสียงนั้น การได้ยินเสียงของผู้นั้นเป็นยอดของการได้ยินทั้งหลาย

เทพเหล่า *สุภกนิหะ* มีอยู่ เทพเหล่านั้นยินดีเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ ย่อมเสวยสุข การเสวยสุขนี้เป็นยอดของความสุขทั้งหลาย

พวกเทพผู้เข้าถึง *อาภิญญายตนภพ* มีอยู่ การเข้าถึงอาภิญญายตนภพนี้เป็นยอดของสัญญาทั้งหลาย

^{๔๖} อ.จ. ปญจก. ๒๒/๑๗๐/๒๒๕.

พวกเทพผู้เข้าถึง เนวส์ัญญานาสัญญาตณภพ มีอยู่ การเข้าถึงเนวส์ัญญานาสัญญาตณภพนี้เป็นยอดของภพทั้งหลาย

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า คำพูดของท่านพระภัททชินี้ ย่อมเข้ากับคนเป็นอันมาก ส่วนท่านพระภัททชิจึงได้กล่าวแก่ท่านพระอานนท์ว่า ท่านพระอานนท์เป็นพหูสูต คือเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก ขอท่านพระอานนท์จงอธิบายความข้อนั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด ท่านพระอานนท์จึงกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าวแล้วท่านพระอานนท์ได้แสดงว่า

ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้เห็นตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของการเห็นทั้งหลาย

ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้ได้ยิน ตามความเป็นจริง นี่เป็นยอดของการได้ยินทั้งหลาย

ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลที่ได้รับความสุขตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของความสุขทั้งหลาย

ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้มีตามสัญญาตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของสัญญาทั้งหลาย

ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ย่อมมีในลำดับแห่งบุคคลผู้เป็นอยู่แล้วตามเป็นจริง นี่เป็นยอดของภพทั้งหลาย

ในพระสูตรที่กล่าวมานี้ ได้แสดงถึง *อันทคาหิกทัญญู* ในพระสูตรหนึ่ง คำว่า *อันทคาหิกทัญญู* นั้น คือความเห็นอันถือเอาที่สุด คือแล่นเข้าไปถึงที่สุดเ็นอย่างหนึ่ง ๆ แจกออกไปเป็น ๑๐ ข้อ คือ

๑. โลกเที่ยง
๒. โลกไม่เที่ยง
๓. โลกมีที่สุด
๔. โลกไม่มีที่สุด

๕. ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น
๖. ชีพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่น
๗. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเป็นอีก คือเกิดอีก
๘. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เป็นอีก คือไม่เกิดอีก
๙. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มี
๑๐. สัตว์เบื่องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเป็นอีกหาไม่ได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หาไม่ได้

ทิวฎี ๑๐ ประการนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายไว้ว่า “ทิวฎีนอกพระพุทธศาสนา พระอาจารย์ไม่พอใจอธิบาย ในเมื่อจำจะพูดถึง ก็พูดอย่างห้วน ยากที่จะเข้าใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ ยากที่จะลงความเห็นว่าจะพระพุทธศาสนาหมายความว่าอย่างไร ทิวฎีที่ท่านมิได้พรรณนาไว้ชัดเจน แต่กล่าวว่า เป็นข้อที่พระศาสดาไม่ทรงพยากรณ์ คือไม่ตรัสถึง ดังมีเรื่องเล่าว่า พระมาลากยะทูลถามถึงทิวฎี ๑๐ นี้ และทูลพ้อว่า ถ้าไม่ทรงพยากรณ์ จักไม่อยู่ประพาศพิภพจรจรย์ต่อไป พระองค์ตรัสว่า เมื่อพระมาลากยะจะมาประพาศพิภพจรจรย์ พระองค์ไม่ได้สัญญาไว้ว่า จักทรงแก้ทิวฎี ๑๐ ข้อนี้ พระมาลากยะปรารถนาจะไปก็จงไป ดังนี้ จึงเป็นดุจกรุยอันผู้สอดส่องธรรมในพระพุทธศาสนา ฟังหลีกห่าง ดุจกรุยบอกน้ำตื่นอันเรือไม่ฟังแฉะเข้าไป เป็นข้อที่น่ารู้ อยู่ในที่นี้จะอธิบายตามมติของข้าพเจ้า โลกในที่นี้น่าจะได้แก่หมู่สัตว์ ข้อว่า โลกเที่ยงนั้น น่าจะหมายความดังกล่าวแล้วใน *สัสสตทิวฎี* คือความเห็นว่ายั่งยืน ข้อว่า โลกไม่เที่ยง นั้นน่าจะหมายถึงความดังกล่าแล้วใน *อุจเฉททิวฎี* คือความเห็นว่ายขาดสูญ ข้อว่า โลกมีที่ สุด น่าจะหมายความว่า คนทำได้ในที่สุดย่อมไปเกิดในทิพยกาย ที่ยั่งยืน ไม่แปรผัน ดุจความเข้าใจของคนถือลัทธิต่าง บางพวก หรือด้วยมรณะแล้วขาดสูญกัน ข้อว่า โลกไม่มีที่ สุด นั้นน่าจะหมายความว่า เวียนเกิดเวียนตายไปอย่างนี้ไม่มีขาดลง ข้อว่า ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น กับข้อว่า ชีพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่น ชีพนั้น ได้แก่ ชีโว ที่แปลว่า ชีพ เป็นแต่ในที่นี้ใช้เป็นนบุปฺงสกลิงค์ ว่าชีโว ในพราหมณ์สมัย^{๔๗} บัญญัติว่า เวลามรณะ ชีพนี้ออกจากสรีระไป

^{๔๗} ในคำสั่งสอนหรือลัทธิของพราหมณ์.

ถือปฏิสนธิใหม่ ส่วนสรีระย่อมสลายไป ญาณเนื่องด้วยชีพนี้ ข้างหนึ่งเข้าใจว่า ชีพกับสรีระเป็นอันเดียวกัน เกิดดับพร้อมกัน อีกข้างหนึ่งเข้าใจว่า ชีพกับสรีระต่างกัน เช่นบัญญัติไว้ในพราหมณ์สมัย พระพุทธศาสนากล่าวอนัตตา ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่ตนนั้น แสดงนามธรรม คือจิตเจตสิกว่า เกิดขึ้นเพราะอายตนะภายในและอายตนะภายนอก สบกันเข้าเป็นต้นไป เพื่อตัดค่านชีพดังที่เขาเข้าใจกันนั้น ในข้อปรารภความเกิดอีกเป็นต้น ของสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว บทพาลี ใช้แปลกอยู่ ใช้บทว่า ตถาคโต ที่แก้ในอรรถกถาว่า สตุโต คือสัตว์ ตถาคต ศัพท์นั้น นอกจากในที่นี้ พบแต่ในที่เรียกพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มักเรียกเป็นพหูพจน์ด้วย โดยอธิบายว่า ผู้มาเหมือนอย่างนั้น คือได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจถูกต้องตามธรรมเนียมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ก่อนๆ เช่นเดียวกับพระราชาผู้เป็นแทนสืบกันมา สอบกับภาษาสันสกฤต ได้ความออกไปอีกหน่อยว่า นอกจากใช้เรียกพระพุทธรูป ใช้เรียกขนิชะ ที่ออกชื่อในปกรณ์ข้างพระพุทธศาสนาว่า นิครนถนาฏบุตรบ้าง ใช้เรียกเจ้าบ้าง ไม่ได้กล่าวว่าใช้เรียกสามัญสัตว์ ถ้าไม่ใช่ศัพท์ใช้เรียกสามัญสัตว์ ความเข้าใจก็จะยังมีอีกทางหนึ่งว่า ท่านผู้ที่มาชนนับถือเป็นศาสดาและเป็นเอกอุในลัทธิของตน เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว เกิดอีกหรือไม่ หรือที่เกิดอีกก็มีไม่เกิดอีกก็มี หรือปฏิเสธทั้งนั้น สมด้วยปัญหาปรารภเจ้าลัทธิเห็นปานนี้ อันพระสุภักทะครั้งยังเป็นปริพาชกยกขึ้นทูลถามพระศาสดาเมื่อใกล้จะปรินิพพาน แต่ทูลถามในทางตรัสรู้ของเขา เช่นนี้ไม่แย้งต่อการรับรองว่า สัตว์ผู้ยังมีกิเลสานุสัย ตายแล้วต้องเกิดอีก ข้าพเจ้าได้ความเข้าใจไม่พอเพื่ออนุโมทนาหรือค้ำค้ำแก้ในอรรถกถาทั้ง ๒ อย่าง จึงแปลว่า สัตว์ ไว้ที่ตามอรรถกถา แม้เป็นศัพท์เรียกสามัญสัตว์ ก็อาจอธิบายให้เข้ารูปได้ว่า เป็นผู้มาเหมือนอย่างนั้น คือเกิดขึ้นแล้ว เป็นอยู่โดยธรรมดาแห่งสัตว์ และจักเป็นผู้ไป คือตายเหมือนสัตว์ในกาลก่อน ญาณ ๑๐ อย่างนี้ ไม่จัดเป็นชั่วร้ายนัก ไม่ถึงห้ามสวรรค์ เป็นแต่ห้ามอริยมรรค อธิบายว่า คนมีญาณเหล่านี้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าไม่ได้ทำบาปทุจริตเพราะญาณนี้ เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ไปเกิดในสวรรค์ก็ได้ แต่ยังไม่เสียไม่ได้เพียงใด ยังเป็นผู้อภัพ ไม่อาจบรรลุอริยมรรคอยู่เพียงนั้น”

กัมโมชสูตร^{๔๘}

ว่าด้วยมาตุคามเป็นที่ตั้ง

พระพุทธเจ้าเมื่อประทับอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้ากราบทูลถามว่า อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้ มาตุคามคือสตรีภาพ ไม่นั่งในสภา ไม่ประกอบกรงานใหญ่ ไม่ได้ไปนอกเมือง พระพุทธเจ้าตรัสว่า เพราะมาตุคาม ๑. เป็นผู้มักโกรธ ๒. เป็นผู้มักริษยา ๓. เป็นผู้มักตระหนี่ ๔. เป็นผู้ทรามปัญญา นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้มาตุคามไม่นั่งในสภา ไม่ประกอบกรงานใหญ่ ไม่ได้ไปนอกเมือง

คำว่า มาตุคาม ได้แก่สตรีภาพหรือสตรี พระพุทธภาษิตนี้ยกเอาเหตุปัจจัยทั้ง ๔ นี้เป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้น จึงถึงความสันนิษฐานได้ว่า เหตุปัจจัยทั้ง ๔ นี้เป็นสำคัญ คือเมื่อเป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้มักริษยา เป็นผู้มักตระหนี่ เป็นผู้ทรามปัญญา ก็จะได้เข้านั่งในสภา ไม่ประกอบกรงานใหญ่ ไม่ได้ไปนอกเมือง แต่ถ้าไม่ประกอบด้วยเหตุปัจจัยทั้ง ๔ ประการนี้ ก็จะได้เข้านั่งในสภา ได้ประกอบกรงานใหญ่ ได้ไปนอกเมือง เหตุปัจจัยทั้ง ๔ นี้จึงเป็นสาธารณเหตุ คือ เหตุทั่วไป สาธารณปัจจัย ปัจจัยทั่วไป ได้ทั้งสตรีได้ทั้งบุรุษ

ปาณาติปาตสูตร^{๔๙}

ว่าด้วยธรรมทำให้เกิดในนรกสวรรค์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในนรกเหมือนถูกนำตัวไปโยนทิ้งฉะนั้น ธรรม ๔ ประการ คือ

^{๔๘} อจ. จตุฎก. ๒๑/๘๐/๑๐๗. (พม่า. กัมโมชสูตร)

^{๔๙} อจ. จตุฎก. ๒๑/๘๑/๑๐๗.

๑. บุคคลเป็นผู้ทำปาณาติบาตโดยปกติ
๒. ทำอทินนาทานโดยปกติ
๓. ทำกาเมสุมิฉฉาจารโดยปกติ
๔. พุดมฺสาวาทโดยปกติ

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปโยนทิ้งฉะนั้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสในทางตรงกันข้ามต่อไปว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการที่ตรงกันข้าม ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ ฉะนั้น ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. บุคคลเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต
๒. เป็นผู้เว้นจากอทินนาทาน
๓. เป็นผู้เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร
๔. เป็นผู้เว้นจากมฺสาวาท

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ฉะนั้น

มฺสาสูตร^{๕๐}

ว่าด้วยธรรมทำให้เกิดในนรกสวรรค์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในนรก ธรรม ๔ ประการ คือ

^{๕๐} อัง. จตุกก. ๒๑/๘๒/๑๐๘.

๑. บุคคลเป็นผู้พุดมธุสวาทโดยปกติ
๒. พุดส่อเสียดโดยปกติ
๓. พุดคำหยาบโดยปกติ
๔. พุดสำราทเพื่อเจ้าโดยปกติ

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปโยนทิ้งไว้ ฉะนั้น

พระพุทธเจ้าตรัสในด้านตรงกันข้ามว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์ ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. บุคคลเป็นผู้เว้นจากมธุสวาท
๒. เป็นผู้เว้นจากพุดส่อเสียด
๓. เป็นผู้เว้นจากพุดคำหยาบ
๔. เป็นผู้เว้นจากพุดสำราทเพื่อเจ้า

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ ฉะนั้น

วันณสูตร^{๕๑}

ว่าด้วยธรรมทำให้เกิดในนรกสวรรค์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในนรก ธรรม ๔ ประการ คือบุคคลไม่ใคร่ครวญ ไม่สอบสวนแล้ว

๑. ชมคนที่ควรติ
๒. ติคนที่ควรชม

^{๕๑} อจ. จตุฎก. ๒๑/๘๓/๑๐๘.

๓. ปลุกความเลื่อมใสในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส

๔. แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปโยนทิ้ง ฉะนั้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสต่อไปอีกว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ตรงกันข้าม ย่อมอุบัติในสวรรค์ ธรรม ๔ ประการ คือบุคคลใคร่ครวญสอบสวนแล้ว

๑. ดิคนที่ควรติ

๒. ชมคนที่ควรชม

๓. แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส

๔. ปลุกความเลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ ฉะนั้น

โกธสูตร^{๕๒}

ว่าด้วยธรรมทำให้เกิดในนรกสวรรค์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในนรก ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. บุคคลเป็นผู้หนักในความโกรธ ไม่หนักในพระสัทธรรม

๒. เป็นผู้หนักในความลบหลู่ท่าน ไม่หนักในพระสัทธรรม

๓. เป็นผู้หนักในลาภ ไม่หนักในพระสัทธรรม

๔. เป็นผู้หนักในสักการะ ไม่หนักในพระสัทธรรม

^{๕๒} อจ. จตุฎก. ๒๑/๘๔/๑๐๙.

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในนรก เหมือนถูกนำตัวไปโยนทิ้ง ฉะนั้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสต่อไปในทางตรงกันข้ามว่า บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์ ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. บุคคลเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความโกรธ
๒. เป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความลบหลู่ท่าน
๓. เป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในลาภ
๔. เป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในสักการะ

บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมอุบัติในสวรรค์ เหมือนเขาเชิญตัวไปประดิษฐานไว้ ฉะนั้น

ตมสูตร^{๕๓}

ว่าด้วยบุคคลในโลก ๔ จำพวก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก คือ

๑. ตโม ตมปรายโน บุคคลผู้มีดีมาแล้ว มีมืดไปข้างหน้า
๒. ตโม โชติปรายโน บุคคลผู้มีดีมาแล้ว มีสว่างไปข้างหน้า
๓. โชติ ตมปรายโน บุคคลผู้สว่างมาแล้ว มีมืดไปข้างหน้า
๔. โชติ โชติปรายโน บุคคลผู้สว่างมาแล้ว มีสว่างไปข้างหน้า

^{๕๓} อัง. จตุกก. ๒๑/๘๕/๑๐๙.

ตรัสอธิบายต่อไปว่า

๑. บุคคลผู้มีมืดมาแล้ว มีมืดไปข้างหน้า คือบุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลต่ำ คือตระกูลจันทรกาลกัฏฐิ ตระกูลช่างสานกัฏฐิ ตระกูลพรานกัฏฐิ ตระกูลช่างหนังกัฏฐิ ตระกูลผู้รับจ้างทเยษะกัฏฐิ ทั้งยากจนขัดสนข้าวน้ำของกิน เป็นอยู่อย่างแร้นแค้น หาอาหารและเครื่องนุ่งห่มได้โดยฝืดเคือง ซ้ำเป็นคนขี้ริ้วขี้เหร่เตี้ยแคระ มากไปด้วยโรค ตาบอดบ้าง เป็นง่อยบ้าง กระจอกบ้าง เปลี้ยบ้าง ไมใคร่ได้ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ และเครื่องประทีป บุคคลนั้นยังประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจ ครั้นประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจแล้ว กายแตกทำลายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก อย่างนี้แล บุคคลผู้มีมืดมาแล้ว มีมืดไปข้างหน้า

๒. บุคคลผู้มีมืดมาแล้ว มีสว่างไปข้างหน้า คือบุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลต่ำ คือตระกูลจันทรกาลกัฏฐิ เป็นต้นดังกล่าวในข้อ ๑ บุคคลนั้นประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจ ครั้นประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจแล้ว กายแตกทำลายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อย่างนี้แล บุคคลผู้มีมืดมาแล้ว มีสว่างไปข้างหน้า

๓. บุคคลผู้สว่างมาแล้ว มีมืดไปข้างหน้า คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริย์มหาศาลกัฏฐิ ตระกูลพราหมณ์มหาศาลกัฏฐิ ตระกูลคฤหบดีมหาศาลกัฏฐิ มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินทอง มีข้าวของเครื่องใช้ มีทรัพย์ ฐานะชาติเป็นอันมาก ทั้งมีรูปร่างสะสวยเจริญตาเจริญใจ ประกอบด้วยผิวพรรณงดงาม ยิ่งนัก เป็นผู้มั่งคั่งได้ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่ และเครื่องประทีป บุคคลนั้นประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจ ครั้นประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจแล้ว กายแตกทำลายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก อย่างนี้แล บุคคลผู้สว่างมาแล้ว มีมืดไปข้างหน้า

๔. บุคคลผู้สว่างมาแล้ว มีสว่างไปข้างหน้า คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริย์มหาศาลเป็นต้นดังกล่าวในข้อ ๓ บุคคลนั้นประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจ ครั้นประพฤติดุจริตด้วยกายวาจาใจแล้ว กายแตกทำลายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ อย่างนี้แล บุคคลผู้สว่างมาแล้ว มีสว่างไปข้างหน้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก

โณตสูตร^{๕๔}

ว่าด้วยบุคคลในโลก ๔ จำพวก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ คือ

๑. โณตโตณโต บุคคลต่ำมาแล้ว ต่ำไป
๒. โณตตุณโต บุคคลต่ำมาแล้ว สูงไป
๓. อุณตโตณโต บุคคลสูงมาแล้ว ต่ำไป
๔. อุณตตุณโต บุคคลสูงมาแล้ว สูงไป

พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายบุคคล ๔ จำพวกนี้ เช่นเดียวกับบุคคล ๔ จำพวกที่กล่าวมาแล้ว มีบุคคลผู้มีดีมาแล้ว มีดีไปข้างหน้าเป็นต้น

ปุตตสูตร^{๕๕}

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. สมณมจโล สมณะผู้ไม่หวั่นไหว
๒. สมณปุณฺฑริกโก สมณะปุณฺฑริกะ บัวขาว
๓. สมณปทุโม สมณะปทุม บัวหลวง
๔. สมณสุ สมณสุขุมาลो สมณะสุขุมาลัยในหมู่สมณะ

^{๕๔} อัง. จตุฎก. ๒๑/๘๖/๑๑๒.

^{๕๕} อัง. จตุฎก. ๒๑/๘๗/๑๑๓.

พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายไว้ว่า

๑. สมณะ ผู้ไม่หวั่นไหวเป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระเสขะ เป็นผู้ยังต้องปฏิบัติ ปรารถนาอยู่ซึ่งธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างเยียมยอด เปรียบเหมือน พระโอรสองค์ใหญ่ของพระราชา ผู้เป็นกษัตริย์มูรธาภิเษก เป็นผู้ควรแก่การอภิเษก แต่ยังมีได้รับอภิเษก ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระยุพราชฉันใด ภิกษุเป็นพระเสขะ เป็นผู้ยังต้อง ปฏิบัติอยู่ ปรารถนาอยู่ซึ่งธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างเยียมยอด ฉะนั้นเหมือนกัน อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

๒. บุคคลเป็นสมณะบุญชริกะ บัวขาวเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ แต่ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกาย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะบุญชริกะ สมณะบัวขาว

๓. บุคคลเป็นสมณะปทุม บัวหลวงเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ทั้งได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายคือนามกายด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม สมณะบัวหลวง

๔. บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ บริโภคจิวร โดยมากมีผู้วิงวอนให้บริโภค ที่บริโภคโดยไม่มีใครวิงวอนให้บริโภคน้อย บริโภคบิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัย โดยมากมีผู้วิงวอนให้บริโภค ที่บริโภคโดยไม่มีใครวิงวอนให้บริโภคก็มีน้อย

อนึ่ง ภิกษุผู้นั้นอยู่กับเพื่อนสหพรหมจารีเหล่าใด เพื่อนสหพรหมจารีเหล่านั้นย่อมประพฤติต่อภิกษุผู้นั้นด้วยกายกรรมที่น่าเจริญใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่น่าเจริญใจเป็นส่วนน้อย ประพฤติต่อภิกษุผู้นั้นด้วยวจีกรรม มโนกรรมที่น่าเจริญใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่น่าเจริญใจเป็นส่วนน้อย เพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลายย่อมโน้มเข้าไปแต่สิ่งที่น่าเจริญใจทั้งนั้น สิ่งที่ไม่น่าเจริญใจมีเป็นส่วนน้อย

อนึ่ง ทุกขเวทนาทั้งหลายที่มีน้ำดีเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีเสมหะเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีลมเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ ที่เป็นสันนิบาตกัฏฐิ คือเกิดแต่ดี เสมหะและลมรวมกันเป็นสมุฏฐาน ซึ่งเรียกว่า สันนิบาตกัฏฐิ ที่เกิดแต่ความเปลี่ยนแปลงแห่งกัฏฐิ กัฏฐิ เกิดแต่การบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ คือเปลี่ยนอริยาบถไม่เสมอ กัฏฐิ เกิดเพราะถูกทำร้าย เช่น กัฏฐิกัฏฐิ เกิดด้วยอำนาจวิบากของกรรมกัฏฐิ ทุกขเวทนาเหล่านั้นไม่เกิดมีแก่ภิกษุเหล่านั้นเลย เธอเป็นผู้มีอาหารน้อย เธอได้ตามต้องการ ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันเป็นธรรมเป็นไปในจิตอันยิ่ง เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในอัทภาพปัจจุบัน เธอกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อจะเรียกโดยชอบ จะพึงเรียกบุคคลใด ว่าเป็น สมณะ สุขุมาลย์ในหมู่สมณะ ก็พึงเรียกเราคือองค์พระพุทธเจ้าเองนี้แหละ ว่าเป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะ แท้จริงเรา คือพระพุทธเจ้า บริโภคจีวร โดยมากมีผู้วิงวอนให้บริโภคที่บริโภคโดยไม่มีการวิงวอนให้บริโภคน้อย เราบริโภคบิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัย โดยมากมีผู้วิงวอนให้บริโภค ที่บริโภคโดยไม่มีใครวิงวอนให้บริโภคน้อย

อนึ่ง เราอยู่กับภิกษุเหล่าใด ภิกษุเหล่านั้นย่อมประพฤติต่อเราด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ที่น่าเจริญใจเป็นส่วนมาก ที่ไม่น่าเจริญใจเป็นส่วนน้อย ภิกษุทั้งหลายย่อมเข้ามาเข้าไปแต่สิ่งที่น่าเจริญใจทั้งนั้น สิ่งที่ไม่น่าเจริญใจมิเป็นส่วนน้อย

อนึ่ง ทุกขเวทนาทั้งหลายที่มีน้ำดีเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีเสมหะเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ มีลมเป็นสมุฏฐานกัฏฐิ ที่เป็นสันนิบาตกัฏฐิ ที่เกิดแต่ความเปลี่ยนแปลงแห่งกัฏฐิ กัฏฐิ เกิดแต่การบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ กัฏฐิ เกิดเพราะถูกทำร้ายกัฏฐิ เกิดด้วยอำนาจวิบากของกรรมกัฏฐิ ทุกขเวทนาเหล่านั้นไม่เกิดมีแก่เราเลย เราเป็นผู้มีอาหารน้อย

อนึ่ง เราได้ตามต้องการ ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันเป็นธรรมเป็นไปในจิตอันยิ่ง เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในอัทภาพปัจจุบัน เราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ ในปัจจุบัน ฉะนั้น เมื่อจะเรียกโดยชอบ จะเรียกบุคคลใดว่าเป็นสมณะ สุขุมาลย์ในหมู่สมณะ ก็พึงเรียกเรานี้แหละโดยชอบว่า เป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะ

ในพระสูตรนี้ มีข้อพึงอธิบายในบางบทว่า บทที่ว่า *สมณะบุณทริกะ* ได้แก่ สมณะดั่งบัวขาว ธรรมดาบัวขาวเกิดในสระมีใบ ๙๙ ใบ ทรงแสดงพระชีณาสพ *สุกขวิปัสสกะ* ผู้บำเพ็ญวิปัสสนาล้วนด้วยบทนี้ ด้วยว่าพระชีณาสพ *สุกขวิปัสสกะ* นั้น ชื่อว่า สมณะดั่งบัวขาว เพราะท่านมีคุณยังไม่สมบูรณ์ โดยที่ฌานและอภิญา ยังไม่มี บทว่า *สมณะปทุม* ได้แก่สมณะดั่งบัวหลวง ธรรมดาบัวหลวงเกิดในสระมีใบครบ ๑๐๐ ทรงแสดงพระชีณาสพผู้เป็น *อุกโตภาควิมุต* ด้วยบทนี้ ด้วยว่าพระชีณาสพ *อุกโตภาควิมุต* นั้น ชื่อว่า สมณะดั่งบัวหลวง เพราะ ท่านบริบูรณ์โดยมีฌานและอภิญา ส่วนบทว่า *สมณะสุขุมालย์ในสมณะทั้งหลาย* ก็อธิบายว่า บรรดาสมณะเหล่านั้นแม้ทั้งหมด สมณะสุขุมालย์เป็นผู้มีกายและจิตอ่อนโยน เว้นความทุกข์ทางกายและทางจิต เป็นผู้ มีสุขโดยส่วนเดียว ทรงแสดงพระองค์เองคือพระพุทธรเจ้าเอง และสมณะสุขุมालย์ เช่นกับพระองค์ ด้วยบทว่า *สุขุมาลสมณะ*

และมีข้อที่พึงอธิบายว่า คำว่า *พระชีณาสพสุกขวิปัสสกะ* พระชีณาสพนั้น แปลว่า พระผู้สิ้นอาสวะแล้ว คือสิ้นกิเลสจนถึงขั้นอาสวะคือกิเลสที่นอนจมหมักหมมอยู่ในจิต จึงเป็นผู้สิ้นกิเลสสิ้นเชิง ทั้งอย่างหยาบ ทั้งอย่างกลาง ตลอดจนถึงอย่างละเอียด เหมือน อย่างนำเอาความชุ่มในตุ่มน้ำออกได้หมด ตลอดจนถึงตะกอนที่นอนอยู่ก้นตุ่ม ก็นำ ออกได้หมด เป็นน้ำสะอาดปราศจากเครื่องทำให้ชุ่ม ตลอดจนถึงตะกอนก้นตุ่ม เป็นน้ำที่บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง ดังนี้คือพระชีณาสพ ส่วน *สุกขวิปัสสกะ* นั้น แปลว่า ผู้เห็น แจ่มอย่างแท้จริง คือหมายความว่า เป็นผู้ปฏิบัติวิปัสสนาล้วน มีสมาธิเพียงเป็นบาท เท่านั้น ไม่ได้สมาธิอย่างยิ่ง คือที่เรียกว่า ฌานสมาบัติ ๔ หรือ ๘ เป็นผู้ได้สมาธิเพียง เป็นบาทแห่งวิปัสสนา และก็ปฏิบัติทางวิปัสสนาต่อไปจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ไม่ได้ ฌานไม่ได้สมาบัติ จึงไม่ได้ฌานไม่ได้อภิญา เรียกว่า พระชีณาสพที่เป็น *สุกขวิปัสสกะ* หรือ *วิปัสสกะ* แปลว่า ผู้เห็นแจ่มอย่างแท้จริง

ส่วนท่านที่ปฏิบัติมาในศีลในสมาธิ จนถึงได้สมาธิขั้นสูงที่เป็นฌานสมาบัติ ๔ หรือ ๘ จึงปฏิบัติวิปัสสนาทำกิเลสให้สิ้นไป เป็นพระชีณาสพที่ได้ฌานได้อภิญา นี้จำพวกหนึ่งที่เรียกว่า เป็นพระชีณาสพที่เป็น *อุกโตภาควิมุต* คือ หลุดพ้นโดยส่วน ทั้ง ๒ คือทั้งที่เป็นด้วยเจโตวิมุตติ และด้วยปัญญาวิมุตติ เป็นพระชีณาสพที่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น จึงเรียกพระชีณาสพที่เป็น *สุกขวิปัสสกะ* ว่า สมณะบุณทริกะ สมณะบัวขาว ที่มีใบ ๙๙ ใบ ยังไม่เต็ม ๑๐๐ ใบ เพราะบัวขาวนั้น เป็นบัวเกิดในสระที่มีใบ ๙๙ ใบ

ส่วนสมณะที่เป็นพระชีนาสพผู้เป็นอุภโตภาควิมุต คือหลุดพ้นโดยส่วน ๒ ทั้งเจติวิมุตติทั้งปัญญาวิมุตตินั้น เรียกว่า สมณะปทุโม สมณะปทุม ปทุม ได้แก่บัวหลวง บัวหลวงนั้นว่าเกิดในสระมิไคครบ ๑๐๐ ใบ จึงเป็นพระชีนาสพที่สมบูรณ์ ทั้งด้วยฉาน ทั้งด้วยปัญญา

สังโยชนสูตร^{๕๖}

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. สมณมจโล สมณะผู้ไม่หวั่นไหว
 ๒. สมณบุณชริโก สมณะบุณชริกะ บัวขาว
 ๓. สมณปทุโม สมณะปทุม บัวหลวง
 ๔. สมณสุ สมณสุขุมมาโล สมณะสุขุมาลัยในหมู่สมณะ
- พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายสมณะทั้ง ๔ นี้ว่า

๑. บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ เป็น พระโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ที่จะได้ตรัสรู้ในกาลข้างหน้า อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

๒. บุคคลเป็นสมณะบุณชริกะ บัวขาวเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ เพราะระคะโทสะโมหะเบาบาง เป็น พระสกทาคามี มาสู่โลกนี้ อีกหนเดียว จักทำที่สุดทุกขีได้ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะบุณชริกะ สมณะบัวขาว

๓. บุคคลเป็นสมณะปทุม บัวหลวงเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสังโยชน์เบื้องต้น ๕ เป็นโอปปาติกะ ปรินิพพานในโลกที่เกิดนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา คือเป็น พระอนาคามี อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม บัวหลวง

^{๕๖} อจ. จตุกก. ๒๑/๘๘/๑๑๖.

๔. บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลัยในหมู่สมณะเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลัยในหมู่สมณะ

ในพระสูตรนี้ก็มีชื่อสมณะเช่นเดียวกับในพระสูตรก่อนหน้า คือสมณะ ๔ จำพวก แต่ว่าอธิบายยกย้ายไปอีกนัยหนึ่ง คือทรงแสดงอธิบายถึงพระโสดาบัน เรียกว่าสมณะผู้ไม่หวั่นไหว เพราะท่านได้ศรัทธาตั้งมั่นแล้วในพุทธศาสนา ทรงเรียกพระสกทาคามีว่า สมณะบัวขาว ดอกบัวขาวเกิดในสระมีใบไม่มาก เพราะท่านเป็นผู้มีคุณยังไม่มากทีเดียว พระอนาคามีตรัสเรียกว่า สมณะบัวหลวง ดอกบัวหลวงมี ๑๐๐ ใบเกิดในสระ เพราะท่านมีคุณมากกว่านั้น พระชีนาสพผู้ถึงความอ่อนโยนเรียกว่าสมณะสุขุมาลัย เพราะกิเลสที่ทำความกระด้างท่านถอนได้แล้วโดยประการทั้งปวง

ทิวฎฐิตสูตร^{๕๗}

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. สมณมจโล สมณะผู้ไม่หวั่นไหว
๒. สมณปุณฺฑริกโก สมณะปุณฺฑริกะ บัวขาว
๓. สมณปทุมโม สมณะปทุม บัวหลวง
๔. สมณสุ สมณสุขุมาลัย สมณะสุขุมาลัยในหมู่สมณะ

พระพุทธเจ้าอธิบายว่า

๑. ก็บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหวเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความดำริชอบ มีวาจาชอบ มีการทำงานชอบ มีอาชีพชอบ มีความพยายามชอบ มีสติชอบ มีสมาธิชอบ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

^{๕๗} อจ. จตุฎก. ๒๑/๘๘/๑๑๗.

๒. บุคคลเป็นสมณะปุณฺฑริกะ บัณฑิตเป็นอย่างไร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเห็นชอบเป็นต้น จนถึงมีสมาธิชอบที่ครบ ๘ และมีญาณความหยั่งรู้ชอบ มีวิมุตติ ความพ้นชอบ แต่ไม่ได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย คือด้วยนามกาย อย่างนี้แล สมณะเป็นสมณะปุณฺฑริกะ สมณะบัณฑิต

๓. บุคคลเป็นสมณะปทุม บัณฑิตเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเห็นชอบเป็นต้นดังกล่าวในข้อ ๒ และได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายคือ ด้วยนามกายด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม บัณฑิต

๔. บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะเป็นอย่างไร คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ได้บริโภคน้ำจืดมีผู้วิงวอนเป็นต้น ดังที่ได้ตรัสไว้แล้วข้างต้น อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะ

ในพระสูตรนี้ก็ตรัสอธิบายโดยปริยายถึงสมณะ ๔ จำพวกนั้น ซึ่งมีชื่ออย่างเดียวกันนั่นเอง ซึ่งมีนัยอยู่ในแนวเดียวกัน

ขันธสูตร^{๕๔}

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

ในพระสูตรนี้มีชื่อเหมือนอย่างสมณะ ๔ จำพวกข้างต้นที่ตรัสแสดงแล้ว แต่มีพุทธาธิบายในปริยายที่ต่างกันไว้บ้าง สมณะ ๔ จำพวกคือ

๑. สมณมจโล สมณะผู้ไม่หวั่นไหว
๒. สมณปุณฺฑริกโก สมณะปุณฺฑริกะ บัณฑิต
๓. สมณปทุมโม สมณะปทุม บัณฑิต
๔. สมณสุขุ สมณสุขุมาลโย สมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะ

^{๕๔} อจ. จตุกก. ๒๑/๙๐/๑๑๘.

มีพุทธาธิบายว่า

๑. บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นพระเสขะ ยังไม่สำเร็จมโนรส คือความปรารถนาของใจ ยังปรารถนาธรรมอันเกษมจากโยคะคือ กิเลสเครื่องประกอบ อย่างยอดเยี่ยมอยู่ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะผู้ไม่หวั่นไหว

๒. บุคคลเป็นสมณะบุณฑริกะ บัณฑว คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เล็งเห็นความเกิดขึ้นและความดับไปในอุปาทานขันธ คือขันธเป็นที่ยึดถือ ๕ ว่า อย่างนี้รูป อย่างนี้ความเกิดขึ้นแห่งรูป อย่างนี้ความดับไปแห่งรูป อย่างนี้เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่างนี้ความดับไปแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ไม่ได้ถูกต้อง วิโมกข์ ๘ ด้วยกายคือนามกาย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะบุณฑริกะ บัณฑว

๓. บุคคลเป็นสมณะปทุม บัณฑว คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เล็งเห็นความเกิดขึ้นและความดับไปในอุปาทานขันธ คือขันธเป็นที่ยึดถือ ๕ ประการอย่างนั้น คืออย่างที่แสดงแล้วในข้อ ๒ ทั้งได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกายคือนามกายด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะปทุม บัณฑว

๔. บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะ คือภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ บริโภค จีวรโดยมากมีผู้วิ่งวอนให้บริโภค ที่บริโภคโดยไม่มีผู้วิ่งวอนให้บริโภคน้อย เป็นต้น ดังที่แสดงแล้วในหมวดก่อน ๆ อย่างนี้แล บุคคลเป็นสมณะสุขุมาลย์ในหมู่สมณะ

พระอาจารย์ได้อธิบายว่า วาระที่ ๑ ตรัสพระเสขบุคคลผู้ยังไม่เริ่มความเพียร เพื่อพระอรหัต ยังดำรงอยู่ด้วยความประมาท วาระที่ ๒ ตรัสพระเสขบุคคล ผู้ยังไม่ ได้ฌาน แต่เริ่มวิปัสสนา อยู่ด้วยความไม่ประมาท วาระที่ ๓ ตรัสพระเสขบุคคลผู้เริ่ม วิปัสสนา อยู่ด้วยความไม่ประมาท ได้วิโมกข์ ๘ วาระที่ ๔ ตรัสพระชีณาสพ ผู้เป็น สุขุมาลย์เป็นอย่างยิ่งแล

อนึ่ง มีอธิบายบางคำเพิ่มเติมว่า คำว่า วิโมกข์ ในที่นี้ วิโมกข์ ๘ ก็ได้แก่ ฌาน ๘ คือรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ เรียกว่า วิโมกข์ ๘ ก็เรียก สมาบัติ ๘ ก็เรียก คำว่า พระชีณาสพ มาจากคำว่า พระชีณาสวะ ซึ่งแปลว่า พระผู้สิ้นอาสวะ คือกิเลส ที่นอนจมหมักหมมจิตสันดานหมดสิ้นแล้ว คือพระอรหันต์ และพระอาจารย์ได้แสดง

ถึงสมณะสุขุมาลย์และชีตัวพระอรหันต์ ๔ รูป ซึ่งเป็นสมณะสุขุมาลย์ ในปัจฉัยทั้ง ๔ ไร่ว่า สมณะสุขุมาลย์โดยมากบริโภคจีวร ที่ทากน้อมเอาไปถวายด้วยร้องขออย่างนี้ว่า ท่านเจ้าข้า โปรดบริโภคจีวรนี้ ดั่งนี้แล้ว เฉพาะจีวรที่เขาไม่ขอร้องมีน้อย เหมือนท่าน พระพุกุลเถระ เฉพาะบิณฑบาตอาหารก็เหมือนท่านพระสีวลีเถระ ในทางไปป่าไม้ ตะเคียน เฉพาะเสนาสนะก็เหมือนท่านพระอานนทเถระในอัฐฎกนาครสูตร เฉพาะ คิลานปัจฉัยก็เหมือนท่านพระปิลินทวัจฉเถระ

อสุรสูตร^{๕๙}

ว่าด้วยสมณะ ๔ จำพวก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. อสุโร อสุรปริวารโ คณอสุรมือสุรเป็นบริวาร
๒. อสุโร เทวปริวารโ คณอสุรมือเทวดาเป็นบริวาร
๓. เทโว อสุรปริวารโ คณเทวดามือสุรเป็นบริวาร
๔. เทโว เทวปริวารโ คณเทวดามือเทวดาเป็นบริวาร

มีพระพุทธธาธิบายไว้ว่า

๑. บุคคลเป็นอสุร มือสุรเป็นบริวาร คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนทุศีล มีธรรมอันลามก แม้บริษัทของเขาก็เป็นคนทุศีล มีธรรมอันลามกเหมือนกัน อย่างนี้แล บุคคลเป็นอสุร มือสุรเป็นบริวาร

๒. บุคคลเป็นอสุร มีเทวดาเป็นบริวาร คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนทุศีล มีธรรมอันลามก แต่บริษัทของเขาคือคนมีศีล มีธรรมอันงาม อย่างนี้แล บุคคลเป็นอสุร มีเทวดาเป็นบริวาร

^{๕๙} อจ. จตุฎก. ๒๑/๙๑/๑๑๙.

๓. บุคคลเป็นเทวดา มีอสูรเป็นบริวาร คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนมีศีล มีธรรมอันงาม แต่บริษัทของเขาเป็นคนทุศีล มีธรรมอันลามก อย่างนี้แล บุคคลเป็นเทวดา มีอสูรเป็นบริวาร

๔. บุคคลเป็นเทวดา มีเทวดาเป็นบริวาร คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนมีศีล มีธรรมอันงาม แม้บริษัทของเขาก็เป็นคนมีศีล มีธรรมอันงามด้วย อย่างนี้แล บุคคลเป็นเทวดา มีเทวดาเป็นบริวาร

เรื่องเทวดาและอสูรนี้ ได้มีแสดงไว้ในพระสูตร คือธัชคสูตร พระสูตรที่แสดงถึงยอดธง ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า เทวดาและอสูรทำสงครามกัน ท้าวสักกะซึ่งเป็นจอมเทวดาก็ได้บอกแก่เทวดาทั้งหลายว่า เมื่อเข้าสู่สงครามกับอสูร เมื่อมีความกลัวบังเกิดขึ้นก็ให้เทวดาทั้งหลายมองดูยอดธงของพระองค์ หากจะไม่ดูยอดธงของพระองค์ ก็ให้ดูยอดธงของเทพชั้นหัวหน้าทั้งหลายที่รองลงมา เมื่อเทวดาทั้งหลายปฏิบัติอย่างนี้ก็จะเกิดความกล้า ความกลัวก็จะหายไป พระพุทธเจ้าจึงได้ยกเอาเรื่องนี้ขึ้นมาตรัสเทศน์สอนภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายเข้าไปสู่ป่าก็ดี สู่โคนไม้ก็ดี สู่เรือนว่างก็ดี เมื่อเกิดความกลัวขึ้น ก็ให้ระลึกถึงพระองค์ ตามบทที่สวดว่า "อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสัมพุทโธ" แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันต์ผู้ไกลกิเลส ผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นสัมมาสัมพุทโธ ผู้ตรัสรู้เองชอบเป็นต้น" เมื่อระลึกถึงตั้งนี้ ความกลัวก็จะหายไป ถ้าไม่ระลึกถึงพระองค์ ก็ให้ระลึกถึงพระธรรมว่า *สวากขาโต ภควตา ธมโม* เป็นต้น ซึ่งแปลความว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว เมื่อระลึกถึงพระธรรมตั้งนี้ ความกลัวก็จะหายไป ถ้าไม่ระลึกถึงพระธรรม ก็ให้ระลึกถึงพระสงฆ์ว่า *สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ* เป็นต้น แปลความว่า หมู่แห่งสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วเป็นต้น เมื่อระลึกถึงตั้งนี้ ความกลัวก็จะหายไป

และได้ตรัสว่า สำหรับเรื่องเทวดาและอสูรรบกัน และท้าวสักกะจอมเทพได้กล่าวแก่เทพทั้งหลายว่า เมื่อความกลัวของเทพทั้งหลายเกิดขึ้นในสงคราม ก็ให้เทพมองดูยอดธงของพระองค์เป็นต้นนั้น ความกลัวก็จะหายไปบ้างไม่หายไปบ้าง เพราะท้าวสักกะจอมเทพยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ ยังไม่สิ้นราคะ ยังไม่สิ้นโทสะ

ยังไม่สิ้นโมหะ ยังมีความกลัว ยังมีการสะดุ้ง ยังมีการหนี แต่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ไม่มีความกลัว ไม่มีความสะดุ้ง ไม่มีการหนี เพราะฉะนั้น เมื่อระลึกถึงพระองค์เป็นพุทธานุสสติ หรือระลึกถึงพระธรรมเป็นธัมมานุสสติ หรือระลึกถึงพระสงฆ์เป็นสังฆานุสสติ ความกลัวจึงหายไป

ปฐมสมาธิสูตร^{๖๐}

สมาธิสูตรที่ ๑ ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๑

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้รับความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปไตยญจธรรมวิปัสสนา^{๖๑}

๒. บางคนได้อธิปไตยญจธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจในภายใน

๓. บางคนไม่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ไม่ได้ทั้งอธิปไตยญจธรรมวิปัสสนา

๔. บางคนได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปไตยญจธรรมวิปัสสนา

พระอาจารย์อธิบายไว้ว่า ความสงบใจในภายใน ได้แก่จิตตสมาธิ สมาธิของจิตที่เป็นอัปปนา คือที่แนบแน่นในภายใน คำว่า อธิปไตยญจธรรมวิปัสสนา ได้แก่วิปัสสนาญาณที่กำหนดสังขารเป็นอารมณ์ ที่แท้วิปัสสนาญาณนั้นนับว่าเป็นอธิปไตย และเป็นวิปัสสนาในธรรมทั้งหลายกล่าวคือเบญจขันธ์ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า อธิปไตยญจธรรมวิปัสสนา

^{๖๐} อจ. จตุฎก. ๒๑/๙๒/๑๒๐.

^{๖๑} คือความเห็นแจ้งในธรรมอันเป็นปัญญายิ่ง.

ทุดิยสมาธิสูตร^{๖๒}

สมาธิสูตรที่ ๒ ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๒

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้ความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปไตยญาณ
ธรรมวิปัสสนา

๒. บุคคลบางคนได้อธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจในภายใน

๓. บุคคลบางคนไม่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ไม่ได้ทั้งอธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา

๔. บุคคลบางคนได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา

ตรัสบุคคล ๔ จำพวกในสมาธิสูตรที่ ๒ นี้เหมือนอย่างสมาธิสูตรที่ ๑
และได้ตรัสอธิบายว่าในบุคคล ๔ จำพวกนั้น

๑. บุคคลที่ได้ความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา บุคคล
นั้นควรตั้งอยู่ในความสงบใจในภายใน แล้วทำความประกอบความเพียร ในอธิปไตยญา
นธรรมวิปัสสนาต่อไป บุคคลนั้นก็ย่อมจะได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปไตยญาณธรรม
วิปัสสนา

๒. บุคคลใดที่ได้อธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจในภายใน
บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในอธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา แล้วทำการประกอบความเพียรในความ
สงบใจในภายในต่อไป บุคคลนั้นก็ย่อมจะได้ทั้งอธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา ทั้งความสงบ
ใจในภายใน

๓. บุคคลใดที่ไม่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ไม่ได้ทั้งอธิปไตยญาณธรรมวิปัสสนา
บุคคลนั้นควรกระทำฉันทะ ความพอใจ พยายามอุตสาหะพากเพียร อย่างแข็งขันไม่
ทอดถอย และทำสติสัมปชัญญะอันยิ่งเพื่อให้ได้กุศลธรรม ทั้ง ๒ นั้นจึงได้ เปรียบเหมือน
คนที่ไฟไหม้ผ้าก็ตี ไหม้ศีรษะก็ตี ฟิงกระทำฉันทะ พยายามอุตสาหะความเพียรความ

^{๖๒} อจ. จตุกก. ๒๑/๙๓/๑๒๑.

ไม่ทอดถอย และตั้งสติสัมปชัญญะอันยิ่ง เพื่อจะดับเสียซึ่งผ้าหรือศีรชะที่ไหม้อยู่ในนั้น ฉันทใด บุคคลนั้นก็ควรกระทำฉันทะ พยายามอุตสาหะพากเพียรอย่างแข็งขันไม่ทอดถอย และทำสติสัมปชัญญะอันยิ่ง เพื่อให้ได้กุศลธรรมทั้ง ๒ นั้นจึงได้ ฉันทนั้น ต่อไปบุคคลนั้นย่อมจะได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาธรรมวิปัสสนา

๔. บุคคลใดที่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาธรรมวิปัสสนา บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้ง ๒ นั้น แล้วทำความประกอบความเพียรเพื่อความสิ้นอาสวะยิ่งขึ้นไป

พิจารณาดูแล้ว ก็จะเห็นได้ว่า สมานิสสูตรนี้แม้จะซ้ำกัน แต่ว่า ในพระพุทธานิบายนั้นเป็นการตรัสสอนให้แก้ไขข้อบกพร่องที่ยังไม่มีการแก้ไขให้มีขึ้น และตรัสสอนให้ปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นเพื่อผลที่สุด

ตติยสมานิสสูตร^{๖๓}

สมานิสสูตรที่ ๓ ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๓

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ได้ความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา
๒. บุคคลบางคนได้อธิปัญญาธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจในภายใน
๓. บุคคลบางคนไม่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ไม่ได้ทั้งอธิปัญญาธรรมวิปัสสนา
๔. บุคคลบางคนได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปัญญาธรรมวิปัสสนา

แม้ในพระสูตรนี้ก็แสดงบุคคล ๔ จำพวกเหมือนกันกับสมานิสสูตรที่ ๑ คือ สมานิสสูตรที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ นี้ แสดงบุคคล ๔ จำพวกเหมือนกัน แต่ว่าพระพุทธานิบายนี้มีต่างกัน สำหรับในสมานิสสูตรที่ ๓ นี้ มีพระพุทธานิบายว่า ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น

^{๖๓} อจ. จตุฎก. ๒๑/๙๔/๑๒๒.

๑. บุคคลใดที่ได้ความสงบใจในภายใน แต่ไม่ได้อธิปไตยธรรมวิปัสสนา บุคคลนั้นควรเข้าไปหาบุคคลผู้ได้อธิปไตยธรรมวิปัสสนา แล้วไต่ถามว่า สังขารทั้งหลายจะพึงเห็นอย่างไร จะพึงกำหนดอย่างไร จะพึงเห็นแจ้งอย่างไร บุคคลผู้ได้อธิปไตยธรรมวิปัสสนา ย่อมจะกล่าวแก่แก่บุคคลนั้น ตามที่ตนเห็น ตามที่ตนรู้ว่า สังขารทั้งหลายจะพึงเห็นอย่างนี้ พึงกำหนดเอาอย่างนี้ พึงเห็นแจ้งอย่างนี้ ต่อไปบุคคลนั้นก็ย่อมจะได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปไตยธรรมวิปัสสนา

๒. บุคคลใดผู้ได้อธิปไตยธรรมวิปัสสนา แต่ไม่ได้ความสงบใจในภายใน บุคคลนั้นควรเข้าไปหาบุคคลผู้ได้ความสงบใจในภายใน แล้วไต่ถามว่า จิตจะพึงดำรงไว้อย่างไร พึงน้อมไปอย่างไร พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียวอย่างไร พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างไร บุคคลผู้ได้ความสงบใจในภายใน ย่อมจะกล่าวแก่แก่บุคคลนั้นตามที่ตนเห็น ตามที่ตนรู้ว่า จิตพึงดำรงไว้อย่างนี้ พึงน้อมไปอย่างนี้ พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียวอย่างนี้ พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างนี้ ต่อไปบุคคลนั้นก็ย่อมจะได้ทั้งอธิปไตยธรรมวิปัสสนา ทั้งความสงบใจในภายใน

๓. บุคคลใดที่ไม่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ไม่ได้ทั้งอธิปไตยธรรมวิปัสสนา บุคคลนั้นควรเข้าไปหาบุคคลผู้ได้ธรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น แล้วไต่ถามว่า จิตจะพึงดำรงไว้อย่างไร พึงน้อมไปอย่างไร พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียวอย่างไร พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างไร สังขารทั้งหลายจะพึงเห็นอย่างไร พึงกำหนดเอาอย่างไร พึงเห็นแจ้งอย่างไร บุคคลผู้ได้ธรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น ย่อมจะกล่าวแก่แก่บุคคลนั้นตามที่ตนเห็น ตามที่ตนรู้ว่า จิตพึงดำรงไว้อย่างนี้ พึงน้อมไปอย่างนี้ พึงทำให้เป็นอารมณ์เดียวอย่างนี้ พึงทำให้เป็นสมาธิอย่างนี้ สังขารทั้งหลายจะพึงเห็นอย่างนี้ พึงกำหนดเอาอย่างนี้ พึงเห็นแจ้งอย่างนี้ ต่อไปบุคคลนั้นก็ย่อมจะได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปไตยธรรมวิปัสสนา

๔. บุคคลที่ได้ทั้งความสงบใจในภายใน ทั้งอธิปไตยธรรมวิปัสสนา บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้ง ๒ นั้น แล้วทำการประกอบความเพียรเพื่อความสิ้นอาสวะยิ่งขึ้นไป

พระอาจารย์ได้กล่าวอธิบายบางบทว่า ข้อที่ว่าสังขารทั้งหลายพึงเห็นอย่างนี้ คือพึงเห็นว่า ธรรมดาว่าสังขารทั้งหลาย พึงพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง พึงกำหนดในความไม่เที่ยง พึงเห็นแจ้งในความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา และข้อว่าพึงตั้งจิตไว้อย่างนี้ คือจิตจะพึงดำรงอยู่ได้ ด้วยอำนาจปฐมฌาน พึงน้อมใจไปด้วยอำนาจปฐมฌาน พึงทำอารมณ์ให้เป็นหนึ่งด้วยอำนาจปฐมฌาน พึงให้เป็นสมาธิด้วยอำนาจปฐมฌาน จิตจะพึงดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจหุตยฌานเป็นต้น ก็อย่างนั้น

ในพระสูตรทั้ง ๓ พระสูตรนี้ คือสมาธิสูตรที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ ตรัสสมณะ และวิปัสสนา เป็นโลกียะและโลกุตระนั้นเทียว

ฉวาลาตสูตร^{๖๔}

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๔

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. บุคคลไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
๒. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน
๓. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
๔. บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระพุทธานิยายว่า ดุ่นพินเผาศพที่ไฟไหม้ปลาย ๒ ข้าง ตรงกลางก็เปื้อนคูด ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์ที่จะใช้เป็นเครื่องไม้ในบ้าน ในป่าฉันใด พระองค์ตรัสบุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นว่า มีอุปมาฉันนั้น ในบุคคล ๒ พวกข้างต้น บุคคลจำพวกที่ ๒ ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนดีกว่า ประณีตกว่า ในบุคคล ๓ จำพวกข้างต้น บุคคล

^{๖๔} อจ. จตุกก. ๒๑/๙๕/๑๒๔.

จำพวกที่ ๓ ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นดีกว่า ประณีตกว่า ในบุคคลทั้ง ๔ จำพวก บุคคลจำพวกที่ ๔ ผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นประธาน เป็นผู้อดม เป็นผู้สูงสุด เปรียบเหมือน น้ำนมโค นมสัมติกว่าน้ำนม เนยข้นดีกว่านมสัม เนยใสดีกว่าเนยข้น ยอดเนยใสที่เรียกว่า สัปปีมัตตะ ดีกว่าทั้งหมด ยอดเนยใสที่เรียกสัปปีมัตตะนับว่าเป็นเลิศฉันใด ในบุคคล ๔ จำพวก บุคคลจำพวกที่ ๔ ผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นเป็นเลิศ เป็นประธาน เป็นผู้อดม เป็นผู้สูงสุด

ราคาสูตร^{๖๕}

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๕

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือบุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑ บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนพวก ๑ บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑ บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นพวก ๑ พระพุทธเจ้าตรัส พระสูตรนี้ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวกซ้ำเป็นครั้งที่ ๕ หรือจำพวกที่ ๕ แต่ว่าทั้ง ๕ จำพวกมีพระพุทธานิบายที่แตกต่างกัน ดังในจำพวกที่ ๕ นี้ ได้มีพระพุทธานิบายว่า

๑. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตัวเอง แต่ไม่ชักชวนผู้อื่น เพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ

๒. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตัวเอง แต่ชักชวนผู้อื่น เพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ

^{๖๕} อจ. จตุฎก. ๒๑/๙๖/๑๒๕.

๓. บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตนเอง ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ

๔. บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะด้วย

นิสันตिसุตระ^{๖๖}

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๖

พระพุทธเจ้าตรัสบุคคล ๔ จำพวก เช่นเดียวกับจำพวกที่ ๕ และมีพระพุทธานิบายว่า

๑. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้รู้ได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัย ทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ เป็นผู้ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ เป็นผู้รู้orroดทั่วถึงแล้วรู้ธรรมทั่วถึงแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม แต่ไม่เป็นผู้มีวาจาไพเราะ ไม่เป็นผู้มีถ้อยคำอ่อนหวาน ไม่ประกอบด้วยถ้อยคำของชาวเมือง ถ้อยคำที่สละสลวย ไม่มีโทษ ทำให้รู้เนื้อความง่าย และไม่แสดงธรรมให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมათาน ให้อาจหาญให้รื่นเริง

๒. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้รู้ได้รวดเร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งไม่เป็นผู้มีอุปนิสัยทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ไม่เป็นผู้ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ได้ และหารู้orroดรู้ธรรมทั่วถึงแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ แต่เป็นผู้มีวาจาไพเราะ มีถ้อยคำอ่อนหวาน

^{๖๖} อจ. จตุกก. ๒๑/๙๗/๑๒๗.

ประกอบด้วยถ้อยคำของชาวเมือง ถ้อยคำสละสลวย ไม่มีโทษ ทำให้รู้เนื้อความง่าย และแสดงธรรมให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้รื่นเริง

๓. บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้รู้ได้รวดเร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งไม่เป็นผู้มีอุปนิสัยทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ไม่เป็นผู้ที่ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ได้ และหาผู้รู้ธรรมทั่วถึงแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ ข้าไม่เป็นผู้ที่มีวาจาไพเราะ ไม่เป็นผู้ที่มีถ้อยคำอ่อนหวาน ไม่ประกอบด้วยถ้อยคำของชาวเมือง ถ้อยคำที่สละสลวย หาโทษมิได้ ทำให้รู้เนื้อความง่าย และไม่แสดงธรรมให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้รื่นเริง

๔. บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้รู้ได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งเป็นผู้มีอุปนิสัยทรงจำธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ เป็นผู้ไตร่ตรองเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว เป็นผู้รู้ธรรมทั่วถึงแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นผู้ที่มีวาจาไพเราะ มีถ้อยคำอ่อนหวาน ประกอบด้วยถ้อยคำของชาวเมือง ถ้อยคำสละสลวย ปราศจากโทษ ทำให้รู้เนื้อความง่าย และเป็นผู้แสดงธรรมให้เพื่อนพรหมจารีเห็นชัด ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้รื่นเริงด้วย

อิตตहितสูตร^{๖๗}

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๗

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า บุคคล ๔ จำพวก คือบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนจำพวก ๑ บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลผู้ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น จำพวก ๑ บุคคล ๔ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก

^{๖๗} อจ. จตุกก. ๒๑/๙๙/๑๒๙.

สิกขาสูตร^{๖๔}

ว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ ๘

พระพุทธเจ้าตรัสบุคคล ๔ จำพวก เหมือนอย่างจำพวกที่ ๗ หรือ ๗ จำพวก ที่แล้วมา และมีพระพุทธานิยายว่า

๑. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ละเว้นจากปาณาติบาตด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวนผู้อื่น เพื่อละเว้นจากปาณาติบาต เป็นผู้ละเว้นจากอกุศลนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท สุราเมรยมัชชชปมาทฐานด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อละเว้นจากอกุศลนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท สุราเมรยมัชชชปมาทฐาน

๒. บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ละเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นทั้ง ๕ ข้อนั้น แต่ชักชวนผู้อื่น เพื่อละเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นทั้ง ๕ ข้อนั้น

๓. บุคคลไม่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองก็ไม่ละเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นทั้ง ๕ ข้อนั้น ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่น เพื่อละเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นทั้ง ๕ ข้อนั้น

๔. บุคคลปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์ตน ทั้งเพื่อประโยชน์ผู้อื่น คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทั้งละเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นทั้ง ๕ ข้อนั้นด้วยตนเอง ทั้งชักชวนผู้อื่นเพื่อละเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นทั้ง ๕ ข้อนั้น

^{๖๔} อจ. จตุฎก. ๒๑/๙๙/๑๒๙.

โปตลียสูตร^{๖๙}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับปริพาชกชื่อโปตลียะ ผู้เข้าไปเฝ้าพระองค์ว่า บุคคล ๔ จำพวก คือ

๑. บุคคลจำพวกหนึ่งกล่าวติคนที่ควรติดตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควร แต่ไม่กล่าวชมคนที่ควรชมตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควร
๒. บุคคลจำพวกหนึ่งกล่าวชมคนที่ควรชมตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควร แต่ไม่กล่าวติคนที่ควรติดตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควร
๓. บุคคลจำพวกหนึ่งทั้งไม่กล่าวติคนที่ควรติ ทั้งไม่กล่าวชมคนที่ควรชมตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควร
๔. บุคคลจำพวกหนึ่งกล่าวติคนที่ควรติบ้าง กล่าวชมคนที่ควรชมบ้างตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควร

โปตลียปริพาชกกราบทูลว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ทั้งไม่กล่าวติคนที่ควรติ ทั้งยังไม่กล่าวชมคนที่ควรชม นี้ชอบใจแก่ตนคือปริพาชกนั้นว่า ดีกว่าประณิตกว่า เพราะเหตุว่ามีอุเบกขา ความมัธยัสถ์วางตนเป็นกลางหรือวางเฉย นั้นเป็นการดี พระพุทธเจ้าตรัสค้ำว่า ในบุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลจำพวกที่กล่าวติคนที่ควรติบ้าง กล่าวชมคนที่ควรชมบ้าง ตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควรนี้ชอบใจเราคือชอบใจพระองค์พระพุทธเจ้าว่า ดีกว่าประณิตกว่า เพราะเหตุว่า เป็นผู้รู้จักกาลในสถานนั้น ๆ นั้นเป็นการดี โปตลียปริพาชกกราบทูลเห็นด้วย ตามพระพุทธดำรัส และประกาศตนเป็นอุบาสกว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ จำพวกที่กล่าวติคนที่ควรติบ้าง กล่าวชมคนที่ควรชมบ้าง ตามเรื่องจริงที่แท้ตามกาลอันควร นี้ชอบใจแก่ตนว่า ดีกว่าประณิตกว่า

^{๖๙} อจ. จตุฎก. ๒๑/๑๐๐/๑๓๑.

เพราะเหตุว่าเป็นผู้รู้จักกาลในสถานนั้น ๆ นั้นเป็นการดี และได้กล่าวชมพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ได้ประกาศธรรมหลายปริยาย เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดเผยของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องตะเกียงในที่มืดให้คนมีตาดีได้เห็นรูปต่าง ๆ ฉะนั้น จึงขอถึงพระโคตมผู้เจริญ กับพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระโคตม ทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้ไป

อาชีวกสูตร^{๗๐}

ท่านพระอานนทอยู่ที่วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี คฤหบดีสาวกของอาชีวก ผู้หนึ่งเข้าไปหาท่าน ครั้นเข้าไปถึงแล้วอภิวาทท่าน แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วจึงถามท่านพระอานนทว่า เรา ๒ พวก ธรรมของใครเป็นสวากขาโต คือกล่าวดี ใครเป็นสุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วในโลก ใครเป็นสุคโต ดำเนินดีแล้วในโลก

ท่านพระอานนทจึงได้กล่าวถามคฤหบดีนั้น เป็นการย้อนถามว่า ถ้าเช่นนั้น จะขอย้อนถามท่านในข้อนี้ ท่านพอใจอย่างไร ฟังตอบอย่างนั้น ท่านสำคัญข้อนี้ว่ากระไร บุคคลเหล่าใดแสดงธรรมเพื่อละระคะโทสะโมหะ ธรรมของบุคคลเหล่านั้นเป็นสวากขาโต คือธรรมที่กล่าวดีแล้วหรือไม่ หรือว่าท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในข้อนี้

คฤหบดีตอบว่า บุคคลเหล่าใดแสดงธรรมเพื่อละระคะโทสะโมหะ ธรรมของบุคคลเหล่านั้นเป็นสวากขาโต แสดงดีแล้ว ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ในข้อนี้

ท่านพระอานนทได้กล่าวต่อไปว่า บุคคลเหล่าใดปฏิบัติเพื่อละระคะโทสะโมหะ บุคคลเหล่านั้นปฏิบัติดีแล้วในโลกหรือไม่ หรือว่าท่านมีความเห็นอย่างไรในข้อนี้

คฤหบดีกล่าวตอบว่า บุคคลเหล่าใดปฏิบัติเพื่อละระคะโทสะโมหะ บุคคลเหล่านั้นเป็นสุปฏิปันโน คือเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วในโลก ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ในข้อนี้

^{๗๐} อจ. ดิก. ๒๐/๕๑๒/๒๘๐.

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวถามต่อไปว่า รากะโทสะโมหะ อันบุคคลเหล่าใดละได้แล้ว มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ทำไมให้มีในภายหลังแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา บุคคลเหล่านั้นเป็นสุคตะหรือสุคโต ผู้ดำเนินดีแล้วในโลกหรือไม่ หรือท่านมีความเห็นอย่างไรในข้อนี้

คฤหบดีได้กล่าวตอบว่า รากะโทสะโมหะอันบุคคลเหล่าใดละได้แล้ว มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ทำไมให้มีในภายหลังแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้ชื่อว่า สุคตะหรือสุคโต ผู้ดำเนินดีแล้วในโลก ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ในข้อนี้

ท่านพระอานนท์จึงได้กล่าวว่า ข้อนี้ท่านก็ตอบเองแล้วว่า บุคคลเหล่าใดแสดงธรรมเพื่อละรากะโทสะโมหะ ธรรมของบุคคลเหล่านั้นเป็นสวากขาตะหรือสวากขาโต กล่าวดีแล้ว ข้อนี้ท่านก็ตอบเองแล้วว่า บุคคลเหล่าใดปฏิบัติเพื่อละรากะโทสะโมหะ บุคคลเหล่านั้นเป็นสุปฏิปันโน ปฏิบัติดีแล้วในโลก ข้อนี้ท่านก็ตอบเองแล้วว่า รากะโทสะโมหะอันบุคคลเหล่าใดละได้แล้ว มีมูลอันขาดแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ทำไมให้มีในภายหลังแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา บุคคลเหล่านั้นเป็นสุคโตหรือสุคตะ ผู้ดำเนินดีแล้วในโลก

คฤหบดีจึงได้กล่าวชมท่านพระอานนท์ว่า ประหลาดจริง ๆ การแสดงธรรมแบบนี้ชื่อว่าไม่เป็นการยกกรรมฝ่ายตน และไม่เป็นการรุกรานธรรมของฝ่ายอื่น เป็นการแสดงอยู่ในเขตแดนแท้ กล่าวแต่เนื้อความ ไม่นำตนเข้าไปปะปนด้วย ท่านทั้งหลายแสดงธรรมเพื่อละ รากะ โทสะ โมหะ ธรรมของท่านทั้งหลายเป็นสวากขาตะหรือสวากขาโต กล่าวดีแล้ว ท่านทั้งหลายปฏิบัติเพื่อละ รากะ โทสะ โมหะ ท่านทั้งหลายเป็นสุปฏิปันนะหรือสุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้วในโลก รากะโทสะโมหะอันท่านทั้งหลายละได้แล้ว ท่านทั้งหลายเป็นสุคตะหรือสุคโต ผู้ดำเนินดีแล้วในโลก ดิจริง ดิจริง ท่านพระอานนท์บอกพระธรรมหลายปริยาย เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลง ส่องตะเกียงในที่มืดเพื่อให้เห็นรูปร่างต่าง ๆ ฉะนั้น ข้าพเจ้าถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้เป็นเจ้าอานนท์จำข้าพเจ้าไว้ว่าเป็นอุบาสก ถึงสรณะแล้วตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้ไป

นิทสสูตร^{๑๑}

ว่าด้วยผู้ที่พึงเคารพยกย่องนับถือบูชา

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขลิตาราม กรุงโกสัมพี สมัยหนึ่งเวลาเช้าท่านพระอานนท์เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี ท่านคิดว่า เวลายังเช้านัก ควรจะเข้าไปยังอารามของพวกเดียรถีย์ปริพาชก คือของนักบวชในลัทธิอื่น ท่านจึงเข้าไปยังอารามของพวกเขา ได้สนทนากับเขา ครั้นนั้นพวกปริพาชกคือพวกนักบวชในลัทธิอื่น กำลังนั่งประชุมสนทนากันว่า ท่านผู้ใดผู้หนึ่งประพฤติพรหมจรรย์ บริสุทธบริบูรณ์ครบ ๑๒ ปี ควรจะเรียกว่า ภิกษุผู้นิทสสะ คือผู้ที่พึงเคารพนับถือบูชา ท่านพระอานนท์ก็ไม่ยินดี ไม่คัดค้านคำกล่าวของพวกเขา แล้วก็ลุกออกจากอาสนะหลีกออกไปด้วยตั้งใจว่าจะรู้ถึงเนื้อความแห่งคำกล่าวของพวกเขาในสำนักของพระพุทธเจ้า ครั้นท่านเที่ยวบิณฑบาตในกรุงโกสัมพี กลับจากบิณฑบาต ในเวลาภายหลังฉันภัตตาหารแล้วก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ได้กราบทูลเล่าความที่ได้เข้าไปยังสำนักปริพาชก และได้ฟังเขากำลังประชุมสนทนากันอยู่ จึงได้ตั้งใจจะมากกราบทูล เพราะคิดว่าจะได้รู้ถึงเนื้อความของภาษิตนี้ในสำนักของพระพุทธเจ้า แล้วจึงได้กราบทูลพระองค์ว่า อาจหรือหนอ เพื่อที่จะทรงบัญญัติภิกษุผู้นิทสสะ คือผู้ที่พึงเคารพยกย่องนับถือบูชา ด้วยเหตุเพียงนับพรรษาอย่างเดียวในธรรมวินัยนี้

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่มีใคร ๆ อาจเพื่อบัญญัติภิกษุผู้นิทสสะด้วยเหตุเพียงนับพรรษาอย่างเดียวในธรรมวินัยนี้ วัตถุประสงค์แห่งนิทสสะ ๗ ประการนี้ เราคือพระพุทธเจ้า ได้ทรงกระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ประกาศแล้ว คือพระภิกษุ ในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ เป็นพหูสูต สดับตรับฟังมาก ๑ ปรารภความเพียร ๑ มีสติ ๑ มีปัญญา ๑ วัตถุประสงค์แห่งนิทสสะ ๗ ประการ นี้แล เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ประกาศแล้ว ภิกษุผู้ประกอบด้วย วัตถุประสงค์แห่งนิทสสะ ๗ ประการนี้แล ถ้าประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธบริบูรณ์ครบ ๑๒ ปี ก็ดี ควรจะเรียกได้ว่า ภิกษุผู้นิทสสะ ถ้าประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธบริบูรณ์ ครบ ๒๔ ปีก็ดี ๓๖ ปีก็ดี ๔๘ ปีก็ดี ก็ควรจะเรียกได้ว่า ภิกษุผู้นิทสสะ คือผู้ที่พึงเคารพยกย่องนับถือบูชา

^{๑๑} อจ. สตุตทก. ๒๓/๔๐/๓๘.

จิตตสูตร^{๗๒}

ว่าด้วยวิญญาณฐิติ ที่ตั้งแห่งวิญญาณ ๗ ประการ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิญญาณฐิติ ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ ๗ ประการ คือ

๑. สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เหมือนมนุษย์ เทวดาบางพวก และวินิปาติกสัตว์ คือสัตว์ที่เกิดในภูมิภพที่ตกต่ำบางพวก

๒. สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน เหมือนเทวดาชั้นพรหมกายิกาคือผู้ที่เกิดในหมู่พรหม ผู้เกิดในภูมิปฐมฉาน (ผู้บังเกิดก่อนปฐมภินิพพุตดา)

๓. สัตว์บางพวกมีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน เหมือนเทวดาชั้นอภัสสระ

๔. สัตว์บางพวกมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เหมือนเทวดาชั้นสุภิกินหะ

๕. สัตว์บางพวกเข้าถึงชั้นอากาศาณูจายตนะ โดยมนสิการว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะล่องรูปสัญญาด้วยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิขสัญญาเสียได้ ไม่ใส่ใจถึงน่านัตตสัญญาคือความสำคัญหมายในอารมณ์ต่าง ๆ

๖. สัตว์บางพวกเข้าถึงชั้นวิญญาณูจายตนะ โดยมนสิการว่า วิญญาณไม่มีที่สิ้นสุด เพราะล่องอากาศาณูจายตนะโดยประการทั้งปวง

๗. สัตว์บางพวกเข้าถึงชั้นอภิญญูจายตนะ โดยมนสิการว่า ไม่มีอะไร ๆ เพราะล่องวิญญาณูจายตนะโดยประการทั้งปวง

^{๗๒} อจ. สตุตทก. ๒๓/๔๑/๔๑.

เมื่ออธิบายถึงสัตว์บางจำพวกไว้ว่า บรรดามนุษย์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ในจักรวาลหาประมาณมิได้ แม้ ๒ คนจักชื่อว่าเสมือนมนุษย์คนเดียวกัน ด้วยอำนาจสีและทรวดทรงเป็นต้นหาไม่ แม้มนุษย์เหล่าใดเป็นพี่น้องฝาแฝดกันที่ไหน ๆ เหมือนกันโดยสีและทรวดทรง แม้มนุษย์เหล่านั้นก็ยังไม่ต่างกันตรงที่แลดู เหลียวดู พุด หัวเราะ เดินและยืน เป็นต้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า มีกายต่างกัน ก็ปฏิสนธิสัญญา ความสำคัญหมายในปฏิสนธิของสัตว์เหล่านั้น เป็นปฏิสนธิที่มีเหตุ ๓ ก็มี เหตุ ๒ ก็มี หาเหตุมิได้ก็มี เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า มีสัญญาต่างกัน ส่วนบทที่ว่า เทวดาบางพวก ก็ได้แก่ชั้นกามาพจร ๖ ชั้น จริงอยู่ บรรดาเทวดาชั้นกามาพจร ๖ ชั้นนั้น เทวดาบางพวกมีกายเขียว บางพวกมีกายเหลือง เป็นต้น ส่วนสัญญาของเทวดาเหล่านั้นเป็นสัญญาที่มีเหตุ ๒ ก็มี มีเหตุ ๓ ก็มี ที่หาเหตุมิได้ก็มี

บทที่ว่า วินิปาติกะ คือสัตว์ที่เกิดในภุมิมภพที่ตกต่ำบางพวก ก็ได้แก่สัตว์ ผู้พ้นจากอบาย ๔ เป็นต้นว่า อุตตรมาตายักษิณี ปิยงกรมาตายักษิณี ผุสสมิตตายักษิณี รัมมคุดตายักษิณี และเวมานิกเปรตคือเปรตมีวิมานเหล่าอื่น สัตว์เหล่านั้นมีกายต่างกันโดยผิว มีผิวเหลือง ผิวขาว ผิวดำ ผิวคล้ำ เป็นต้น และโดยหอม อ้วนเตี้ยและสูง แม้สัญญาก็ต่างกัน โดยเป็นสัตว์ที่มีเหตุ ๒ มีเหตุ ๓ และเป็นเหตุกะ ไม่มีเหตุ แต่สัตว์เหล่านั้นไม่มีอำนาจมากเหมือนเทวดา มีอำนาจน้อย มีอาหารและเครื่องนุ่งห่มหายาก อยู่เป็นทุกข์เหมือนมนุษย์ยากไร้ บางพวกต้องทุกข์เวลาข้างแรม มีสุขเวลาข้างขึ้น ฉะนั้น จึงตรัสว่าวินิปาติกะ สัตว์ที่เกิดในภพภูมิที่ตกต่ำ เพราะตกไปจากกองสุข ส่วนบรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดที่เป็นสัตว์มีเหตุ ๓ สัตว์เหล่านั้นตรัสรู้ธรรมก็มีเหมือนอย่างปิยงกรมาตายักษิณี เป็นต้น

บทว่า พรหมกายิกา ผู้เกิดในหมู่พรหม ได้แก่พรหมปารีสัชชา พรหมบุโรหิตา มหาพรหมา บทที่ว่า บังเกิดก่อน ได้แก่สัตว์เหล่านั้นแม้ทั้งหมด บังเกิดด้วยปฐมฌาน คือคำว่า บังเกิดก่อน ก่อนก็คือปฐม ก็คือบังเกิดด้วยปฐมฌาน ส่วนพรหมปารีสัชชา บังเกิดด้วยปฐมฌานอย่างอ่อน พรหมปารีสัชชาเหล่านั้นมีอายุประมาณเท่ากับส่วนที่ ๓ แห่งกัป พรหมบุโรหิตาบังเกิดด้วยปฐมฌานปานกลาง มีอายุประมาณกึ่งกับพรหมเหล่านั้นจึงมีกายกว้างกว่ากัน มหาพรหมบังเกิดขึ้นโดยปฐมฌานอย่างประณีต มีอายุประมาณกัปหนึ่ง แต่มหาพรหมเหล่านั้นมีกายกว้างกว่าอย่างยิ่ง ดังนั้น พรหม

เหล่านั้นพึงทราบว่ามีกายต่างกัน มีสัญญาเป็นอันเดียวกันด้วยอำนาจปฐมฌาน สัตว์ในอบาย ๔ ก็เหมือนกับพรหมเหล่านั้น จริงอยู่ ในนรกทั้งหลาย สัตว์บางพวกมี อดภพคาวุต ๑ บางพวกกึ่งโยชน์ บางพวกโยชน์หนึ่ง แต่ของพระเทวทัต ๑๐๐ โยชน์ แม้ในบรรดาสัตว์เดรัจฉาน บางพวกเล็ก บางพวกใหญ่ แม้ในเปตติวิสัย บางพวก ๖๐ ศอก บางพวก ๘๐ ศอก บางพวกมีวรรณะดี บางพวกมีวรรณะทราม พวกกาลกัญชก อสุราก็เหมือนกัน อีกอย่างหนึ่ง ในพวกอสุรเหล่านั้นชื่อว่า ทีฆปิฎฐิกอสุร ๖๐ โยชน์ ก็สัญญาของอสุรแม่ทั้งหมดเป็นอกุศลวิบากอเหตุกะ ดังนี้ สัตว์ผู้เกิดในอบายย่อมนับว่ามีกายต่างกัน มีสัญญาอันเดียวกัน

บทว่า *อาภัสสรา* ความว่า พรหมชื่อว่า อาภัสสรา เพราะพรหมเหล่านั้นมีรัศมี ชานออก คือแผ่ออกไปจากสรีระ ดูขาดตกลมเหมือนเปลวไฟแห่งคบไฟ ฉะนั้น บรรดา อาภัสสราพรหมเหล่านั้น พรหมผู้เจริญทุกุติยานและตติยานทั้ง ๒ อย่างอ่อน ในปัญจกนัย คือนัยที่ว่าด้วยพรหมที่ว่าด้วยฌาน ๕ เกิดขึ้นชื่อว่า ปริตตภาพรหม ปริตตภาพรหมเหล่านั้นมีอายุประมาณ ๒ กัป ที่เจริญทุกุติยาน และตติยานอย่าง กลาง เกิดขึ้นชื่อว่า อัปปรมาณภาพรหม อัปปรมาณภาพรหมเหล่านั้นมีอายุประมาณ ๔ กัป ที่เจริญทุกุติยานและตติยานอย่างประณีต เกิดขึ้นชื่อว่าอาภัสสราพรหม อาภัสสราพรหมเหล่านั้นมีอายุประมาณ ๘ กัป ในที่นี้ ทรงถือเอาพรหมเหล่านั้น ทั้งหมดโดยการกำหนดอย่างอุกฤษฏ์ ความจริงพรหมเหล่านั้นทั้งหมดมีกายกว้างเป็น อย่างเดียวกัน ส่วนสัญญาต่างกัน คือไม่มีวิตก เพียงมีวิจารณ์บ้าง ไม่มีวิตกวิจารณ์บ้าง

บทว่า *สุภกัณหะ* ความว่า พรหมทั้งหลายมีรัศมีจากสรีระระยับระยับ ด้วยความงาม รัศมีแห่งสรีระโดยความงาม อธิบายว่าเป็นแท่งทึบโดยความงาม จริงอยู่ สุภกัณหพรหมเหล่านั้นมีรัศมีไม่ขาดไปเหมือนของอาภัสสราพรหม แต่ในปัญจกนัย เหล่าพรหมที่บังเกิดขึ้นชื่อว่า ปริตตสุภาพรหม อัปปรมาณสุภาพรหม และสุภกัณหพรหมมีอายุ ๑๒ กัป ๒๔ กัป และ ๖๔ กัป ด้วยอำนาจจตุตถฌานอย่างอ่อน อย่างกลาง และอย่างประณีต ดังนั้น พรหมเหล่านั้นทั้งหมดพึงทราบว่ามีกายเป็น อย่างเดียวกัน และมีสัญญาเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยสัญญาในจตุตถฌาน ส่วนเวฬุผลาพรหม ย่อมนับเข้าวิญญานฐิติที่ ๔ นั่นเอง เหล่าอัสถุญีสัตว์หรืออวิญญานภาพรหมไม่ สงเคราะห์เข้าในวิญญานฐิตินี้ แต่เข้าในสัตตาวาสทั้งหลาย สุทธาวาสพรหมตั้งอยู่ใน

ฝ่ายวิวิฎฐะ ย่อมไม่มีตลอดกาลทุกเมื่อ คือไม่เกิดขึ้นในโลกที่ว่างจากพระพุทธเจ้า ตลอดแสนกัปบ้าง อสงไขยหนึ่งบ้าง เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอุบัติขึ้นแล้วนั้นแล ย่อมเกิดขึ้นภายในเขตกำหนดอายุ ๑๖,๐๐๐ กัป ย่อมเป็นเสมือนค่ายพักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นพระธรรมจักรพรรดิ เพราะฉะนั้น จึงไม่จัดเข้าในวิญญูณฉฐิติและสัตตาวาส ส่วนพระมหาสิทธะกล่าวว่า แม้พรหมชั้นสุทธาวาสก็ย่อมจัดเข้าในวิญญูณฉฐิติที่ ๔ และสัตตาวาสที่ ๔ โดยสูตรนี้ว่า “ดูก่อนสารีบุตร สัตตาวาสที่เราไม่เคยอยู่เลย โดยกาลอันยืดยาวนานนี้หาได้ยาก เว้นเทวดาเหล่าสุทธาวาส” คำนั้นเป็นที่ยอมรับแล้วเพราะไม่มีพระสูตรขัดแย้ง เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ชื่อว่า มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ เพราะแม้วิญญูณก็เป็นของละเอียดเหมือนสัญญา เพราะฉะนั้น เนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น จึงไม่ตรัสไว้ในวิญญูณฉฐิติทั้งหลาย

ปริกขารสูตร^{๗๓}

ว่าด้วยองค์ซึ่งเป็นบริวารของสมาธิ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า องค์แห่งสมาธิ ๗ ประการนี้ คือ สัมมาทิฏฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ เอกัคคตาจิตคือสมาธิ ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้ เรียกว่า อริยสมาธิ ที่เป็นไปด้วยอุปนิสสัยก็มี ที่เป็นไปด้วยบริวารก็มี

ในพระสูตรนี้ตรัสถึงองค์ประกอบแห่งสมาธิอันสัมปยุตด้วยมรรค โดยยกสมาธิขึ้นเป็นที่ตั้ง อันได้แก่สัมมาสมาธิ อันเป็นมรรคข้อที่ ๘ และตรัสเอามรรคอีก ๗ ข้อข้างต้น มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น จนถึงสัมมาสติเป็นที่สุด มาเป็นองค์ประกอบแห่งสมาธิ และทั้งหมดนี้เรียกว่า เป็นสมาธิบริวาร คือองค์ประกอบแห่งสมาธิ อันสัมปยุตด้วยมรรค

^{๗๓} อจ. สตุตทก. ๒๓/๔๒/๔๒.

อัคคิสูตร^{๗๔}

ว่าด้วยไฟ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไฟ ๗ กองนี้ คือ ๑. ไฟคือราคะ ๒. ไฟคือโทสะ ๓. ไฟคือโมหะ ๔. ไฟคืออาหุเนยยะ บุคคลผู้ควรบูชา ๕. ไฟคือคฤหบดี ๖. ไฟคือทักษิเนยยบุคคล บุคคลที่ควรแก้ทักษิณา ของทำบุญ การทำบุญ ๗. ไฟเกิดแต่ไม้

และได้มีอธิบายโดยย่อว่า กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น ชื่อว่า อัคคิ ไฟ เพราะอรรถว่าตามเผาผลาญ ก็ได้แก่ไฟ ๓ กองข้างต้น ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ

ส่วน อาหุเนยอัคคิ ไฟคืออาหุเนยยะ บุคคลผู้ควรบูชา อธิบายว่า สักการะ เรียกว่า อาหุณะ คือสิ่งที่นำมาบูชา ชนเหล่าใดย่อมควรซึ่งอาหุณะคือของหรือสิ่งที่พึงนำมาบูชา ชนเหล่านั้นชื่อว่า อาหุเนยยะ และมีอธิบายว่า มารดาบิดาย่อมควรซึ่งอาหุณะ เพราะท่านทั้ง ๒ เป็นผู้มือุปการะมากแก่บุตรทั้งหลาย ท่านจึงชื่อว่า เป็นอาหุเนยยะ ผู้ควรของที่นำมาบูชาหรือสิ่งที่นำมาบูชาของบุตรทั้งหลาย หากว่าบุตรทั้งหลายปฏิบัติผิดในมารดาบิดาทั้ง ๒ นั้น ย่อมบังเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่า มารดาและบิดาจะมีได้ตามเผาผลาญอยู่ก็จริง แต่ถึงกระนั้นท่านทั้ง ๒ ก็ยังคงเป็น ปัจจัยแห่งการตามเผาผลาญได้ในเมื่อบุตรปฏิบัติผิดในท่าน จึงเรียкмารดาบิดาว่า อาหุเนยอัคคิ เพราะอรรถว่าตามเผาผลาญนั้นแหละ

ส่วนไฟคือคฤหบดี เจ้าบ้านท่านเรียกว่า คหบดีหรือคฤหบดี จริงอยู่ คฤหบดี นั้นมีอุปการะมากแก่มาตุคาม คือหมายถึงว่าพ่อบ้านก็มีอุปการะมากแก่แม่บ้าน คือ ภรรยา ด้วยการมอบให้ซึ่งที่นอนเสื้อผ้าและเครื่องประดับเป็นต้น เพราะฉะนั้น ภรรยา ผู้เป็นแม่บ้านซึ่งนอกใจสามีนั้นย่อมบังเกิดในอบาย เพราะฉะนั้น สามีเมื่อนั้นท่าน ก็เรียกว่า คหบดีอัคคิ ไฟคือคฤหบดี เพราะอรรถว่าตามเผาผลาญได้ โดยนัยที่มาตุคาม หรือแม่บ้านประพடுத்தินอกใจ

^{๗๔} อจ. สตุตทก. ๒๓/๔๓/๔๒.

ส่วนคำว่า ทักขิณียัคคิ ไฟคือทักขิณียะ บุคคลผู้ควรแก้ทักขิณา ภิกษุสงฆ์
ชื่อว่า ทักขิณียบุคคล ผู้ควรแก้ทักขิณา ของทำบุญ จริงอยู่ ภิกษุสงฆ์นั้นย่อมเป็น
ผู้มีอุปการะมากแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ด้วยการประกอบไว้ในกัลยาณธรรมทั้งหลาย
มีอาทิคือในสภาวะ ๓ คือ ๕ คือ ๑๐ การบำรุงมารดาบิดา การบำรุงสมณะและ
พรหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม คฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติผิดในภิกษุสงฆ์นั้น คือ ต่าบริภาษภิกษุสงฆ์
ย่อมบังเกิดในอบายทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ภิกษุสงฆ์นั้น ท่านเรียกว่า ทักขิณียัคคิ
ไฟคือทักขิณียบุคคล เพราะอรรถว่าตามเผาผลาญ ดังกล่าว

ไฟตามปกติที่เกิดแต่ไม้ชื่อว่า กัมมฐัคคิ ไฟเกิดแต่ไม้

อนรุทฐสูตร^{๗๕}

พระสูตรที่แสดงปรารถนาท่านพระอนรุทฐะ

สมัยเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี สมัยนั้นท่าน
พระอนรุทฐะไปยังวิหารที่พักกลางวัน หลีกเร้นอยู่ ได้มีเทวดาเหล่ามนapakายิกา คือ
เหล่าที่มีเรือนร่างน่าชอบใจ มากมาย พวกนั้นเข้าไปหาท่านพระอนรุทฐะถึงที่อยู่ อภิวาท
แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กล่าวกับท่านว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นเทวดา
ชื่อ มนapakายิกา มีความเป็นใหญ่และอำนาจในฐานะ ๓ ประการ คือข้าพเจ้าทั้งหลาย
หวังวรรณะเช่นใด ก็ได้วรรณะเช่นนั้นโดยพลัน หวังเสียงเช่นใด ก็ได้เสียงเช่นนั้นโดยพลัน
หวังความสุขเช่นใด ก็ได้ความสุขเช่นนั้นโดยพลัน ท่านพระอนรุทฐะดำริว่า โอหนอ
ขอให้เทวดาทั้งปวงนี้พึงมีร่างเขียว นุ่นผ้าเขียว มีผิวพรรณเขียว มีเครื่องประดับเขียว
เทวดาเหล่านั้นทราบดำริของท่านพระอนรุทฐะแล้ว ก็ล้วนมีร่างเขียว นุ่นผ้าเขียว
มีผิวพรรณเขียว มีเครื่องประดับเขียว ท่านพระอนรุทฐะจึงดำริต่อไปว่า ขอให้เทวดา
ทั้งปวงนี้พึงมีร่างเหลือง และต่อไปท่านก็ดำริอีกว่า ขอให้พึงมีร่างแดง ต่อไปท่านก็ดำริ

^{๗๕} อจ. อฎฐก. ๒๓/๑๓๖/๒๖๙.

อีกว่า ขอให้ฟังมีร่างขาว และให้มีผ้านุ่ง มีผิวพรรณ มีเครื่องประดับเป็นสีเช่นเดียวกัน เทวดาเหล่านั้นทราบความดำริของท่านพระอนุรุทธะแล้ว ก็ล้วนมีร่างเป็นต้นเป็นสีเขียว เป็นสีแดง เป็นสีขาว เหมือนอย่างที่ท่านดำรินั้น เทวดาเหล่านั้น องค์หนึ่งขับร้อง องค์หนึ่งพ้อนรำ องค์หนึ่งปรบมือ เปรียบเหมือนดนตรีมีองค์ ๕ ที่เขาปรับดีแล้ว ตีตั้งไพเราะ ทั้งบรรเลงโดยนักดนตรีผู้เชี่ยวชาญ มีเสียงไพเราะ เร้าใจ ชวนให้เคลิบเคลิ้ม ดุดตี๋ม และน่านรื่นรมย์ฉันทใด เสียงแห่งเครื่องประดับของเทวดาเหล่านั้นก็ฉันทนั้นเหมือนกัน มีเสียงไพเราะ เร้าใจ ชวนให้เคลิบเคลิ้ม ดุดตี๋ม และน่านรื่นรมย์ ลำดับนั้น ท่านพระอนุรุทธะทอดอินทรีย์ลง เทวดาเหล่านั้นทราบว่า ท่านผู้เป็นเจ้าอนุรุทธะไม่ยินดี จึงอันตรธานหายไป ณ ที่นั้น

ครั้งนั้น เป็นเวลาเย็น ท่านพระอนุรุทธะออกจากที่เรือน เข้าไปเฝ้า พระพุทธเจ้า ถึงที่ประทับ แล้วได้กราบทูลว่า วันนี้ข้าพระองค์ไปยังวิหารที่พักกลางวันหลีกเร้นอยู่ ครั้งนั้นเทวดาเหล่านี้มาปกายิกามากมายเข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ อภิวัตแล้ว ยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกล่าวแก่ข้าพระองค์ว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นเทวดาชื่อ มนาศายิกา มีความเป็นใหญ่และอำนาจในฐานะ ๓ ประการ (ดังกล่าวข้างต้น) ข้าพระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอให้เทวดาทั้งปวงนี้ฟังมีร่างเขียวเป็นต้น มีร่างเหลืองเป็นต้น มีร่างแดงเป็นต้น มีร่างขาวเป็นต้น เทวดาเหล่านั้นก็ทราบความดำริของข้าพระองค์แล้ว ล้วนมีร่างเขียว เป็นต้น ตามที่ข้าพระองค์ได้ดำริให้เป็น เทวดาเหล่านั้น องค์หนึ่งขับร้อง องค์หนึ่งพ้อนรำ องค์หนึ่งปรบมือ เหมือนอย่างดนตรีมีองค์ ๕ ที่เขาปรับดีแล้ว ตีตั้งไพเราะ ทั้งบรรเลงโดยนักดนตรีผู้เชี่ยวชาญ มีเสียงไพเราะ เร้าใจ ชวนให้เคลิบเคลิ้ม ดุดตี๋ม และน่านรื่นรมย์ฉันทใด เสียงแห่งเครื่องประดับของเทวดาเหล่านั้นก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ข้าพระองค์จึงทอดอินทรีย์ลง เทวดาเหล่านั้นทราบว่า ข้าพระองค์ไม่ยินดี จึงอันตรธานหายไป ณ ที่นั้นเอง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามคือสตรีภาพประกอบด้วยธรรมเท่าไร เมื่อตายไป จึงเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่านี้ปกายิกา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่านี้ปกายิกา ธรรม ๘ ประการ คือ

๑. มาตุคามในโลกนี้ ที่มารดาบิดาผู้มุ่งประโยชน์ แสวงหาความเกื้อกูลอนุเคราะห์ เอื้อเอ็นดู ยอมยกให้แก่ชายใดผู้เป็นสามี สำหรับชายนั้น เธอต้องตื่นก่อนนอนภายหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ กล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก

๒. ชนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี คือมารดาบิดาหรือสมณพราหมณ์ เธอสักการะเคารพนับถือบูชาชนเหล่านั้น และต้อนรับท่านเหล่านั้นผู้มาถึงแล้ว ด้วยอาสนะและน้ำ

๓. การงานใดเป็นงานในบ้านของสามี คือการทำผ้าขนสัตว์หรือผ้าฝ้าย เธอเป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาอันเป็นอุปายในการงานนั้น สามารถจัดทำ

๔. ชนเหล่าใดเป็นคนภายในบ้านของสามี คือทาส คนใช้ หรือกรรมกร ย่อมรู้การงานที่ชนเหล่านั้นทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ และย่อมรู้อาการของคนภายในผู้เป็นใช้ ว่าดีขึ้นหรือว่าทรุดลง และยอมแบ่งปันของกินของบริโภคให้แก่เขาตามควร

๕. สิ่งใดที่สามีหามาได้ จะเป็นทรัพย์ ข้าว เงินหรือทอง ย่อมรักษาคุ้มครองสิ่งนั้นไว้ และไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ผลาญทรัพย์ให้พินาศ

๖. เป็นอุบาสิกา ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ

๗. เป็นผู้มึศีล งดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๘. เป็นผู้มีการบริจาต มีใจปราศจากมลทินคือความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกแจกทาน

มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่ามนาปกาธิกา

พระอาจารย์ได้อธิบายว่า ดนตรีประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ คือ

๑. ดนตรีที่หุ้มหนังหน้าเดียว ในจำพวกกลองเป็นต้นที่หุ้มหนัง ชื่อว่า อาตตะ
๒. ดนตรีที่หุ้มหนัง ๒ หน้า ชื่อว่า วิตตะ
๓. ดนตรีที่หุ้มหนังทั้งหมด ชื่อว่า อาตตวิตตะ
๔. ดนตรีมีปี่เป็นต้น ชื่อว่า สุสิระ
๕. ดนตรีมีสัมมताल (ฉิ่ง) ทำด้วยไม้ตาลเป็นต้น ชื่อว่า ฆนะ

และชื่อว่า ทอดอินทรีย์ลงอันเป็นเหตุให้เทวดาเหล่านั้นรู้ว่าพระเถระไม่ต้องการ จึงพากันอันตรธานหายไป คือพระเถระคิดว่า เทวดาเหล่านี้ทำสิ่งที่ไม่สมควร จึงทอดอินทรีย์ลงเบื้องต่ำ คือลืมตาไม่มองดู ทอดสายตาลงไม่มองดู เทวดาเหล่านั้นคิดว่าเราพอน เราขับ แต่พระผู้เป็นเจ้านุรุทธะไม่ยินดี ลืมตาไม่มองดู เราจะพอนจะขับไปทำไม ดังนี้แล้วจึงหายไปในที่นั่นเอง

ยสสูตร^{๓๖}

พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกสัมพี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จถึงพราหมณคามแห่งชนชาวโกศลชื่อ อิจฉานังคละ ประทับอยู่ที่ไพรสณฑ์ ชื่อ อิจฉานังคละ ใกล้พราหมณคามชื่ออิจฉานังคละนั้น พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละได้สดับข่าว พากันถือของเคี้ยวของกินเป็นอันมากเข้าไปทางไพรสณฑ์ชื่ออิจฉานังคละนั้น ครั้นแล้วได้ยี่นชุมนุมกันส่งเสียงอื้ออึงอยู่ที่ชุมนุมประตูด้านนอก

สมัยนั้น ท่านพระนาคิตะเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสถามหาพระนาคิตะว่า พวกใครที่ส่งเสียงอื้ออึงอยู่นั้น คล้ายกับพวกชาวประมงแย่งปลากัน ท่านพระนาคิตะกราบทูลว่า พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละเหล่านี้ พากันถือของเคี้ยวของกินเป็นจำนวนมาก มายี่นชุมนุมกัน อยู่ที่ชุมนุมประตูด้านนอกเพื่อถวาย

^{๓๖} อจ. อฎฐก. ๒๓/๑๙๓/๓๕๒.

พระผู้มีพระภาคเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้า ตรัสว่า เธออย่าติดยศ และยศก็อย่าติดเรา ผู้ใดแลไม่ฟังได้ตามความปรารถนา ไม่ฟังได้โดยไม่ยาก ไม่ฟังได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะคือการออก สุขอันเกิดแต่วิเวก ความสงัด สุขอันเกิดแต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่ความตรัสรู้ ที่เราฟังได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ผู้นั้นชื่อว่า ฟังยินดีสุขอันไม่สะอาด สุขในการหลับนอน และสุขที่อาศัยลาภสักการะและการสรรเสริญ จึงไม่ฟังได้ตามความปรารถนา ไม่ฟังได้โดยไม่ยาก ไม่ฟังได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขเหล่านั้น คือสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ ความออก เป็นต้น

ท่านพระนาคิตะได้กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ ขอพระสุคตทรงรับ บัดนี้เป็นเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงรับ พระผู้มีพระภาคเจ้าจักเสด็จไปทางใด ๆ พรหมณ์และคฤหบดีชาวนิคมและชาวชนบทก็จักหลั่งไหลไปทางนั้น ๆ เปรียบเหมือนฝนเม็ดใหญ่ตกลงมา น้ำก็ย่อมไหลไปตามที่ลุ่มฉะนั้น ข้อนั้นเพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีศีลและพระปัญญา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธออย่าติดยศ และยศก็อย่าติดเรา ผู้ใดแลไม่ฟังได้ตามความปรารถนา ไม่ฟังได้โดยไม่ยาก ไม่ฟังได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ วิเวก ความสงัด ความสงบ ความตรัสรู้ ที่เราฟังได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ผู้นั้นชื่อว่า ฟังยินดีความสุขที่ไม่สะอาด สุขจากการหลับนอน และสุขที่อาศัยลาภสักการะและการสรรเสริญ แม้เทวดาบางพวกก็ไม่ฟังได้ตามความปรารถนา ไม่ฟังได้โดยไม่ยาก ไม่ฟังได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ ความออก วิเวก ความสงัด ความสงบ ความตรัสรู้ที่เราฟังได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก แม้เธอทั้งหลายมาประชุมพร้อมกัน ประกอบการอยู่ด้วยการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ย่อมมีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านเหล่านี้ไม่ฟังได้ตามความปรารถนา ไม่ฟังได้โดยไม่ยาก ไม่ฟังได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ ความออก วิเวก ความสงัด ความสงบ ความตรัสรู้ ที่เราฟังได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบากแน่นอน ก็ความจริงเป็นอย่างนั้น เพราะท่านเหล่านี้มาประชุมพร้อม

หน้ากัน ประกอบการอยู่ด้วยการคลุกคลีด้วยหมู่คณะอยู่ เราเห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ใช้นิ้วจีλέนกระชิกกระชี้กันและกันอยู่ เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ท่านเหล่านี้ไม่ฟังได้ตามความปรารถนา ไม่ฟังได้โดยไม่ยาก ไม่ฟังได้ไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ ความออก วิเวก ความสงัด ความสงบ ความตรัสรู้ ที่เราฟังได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบากแน่นอน ความจริงเป็นอย่างนั้น เพราะท่านเหล่านี้มัวใช้นิ้วจีλέนกระชิกกระชี้กันและกันอยู่ เราเห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ฉันอาหารเต็มท้องพอความต้องการแล้ว มัวประกอบความสุขในการนอน สุขในการเอน สุขในการหลับอยู่ เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ท่านเหล่านี้ไม่ฟังได้ตามความปรารถนา ไม่ฟังได้โดยไม่ยาก ไม่ฟังได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ ความออก วิเวก ความสงัด ความสงบ ความตรัสรู้ ที่เราฟังได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบากแน่นอน ความจริงเป็นอย่างนั้น เพราะท่านเหล่านี้ฉันอาหารเต็มท้องพอแก่ความต้องการแล้ว มัวประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอน ความสุขในการหลับอยู่ เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้นั่งสมาธิอยู่ที่วิหารใกล้บ้าน เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้คนวัดหรือสมณทูตเสคือสามเณรจักบำรุงท่านผู้นี้ ทำให้เธอไปจากสมาธิ นั้นเสีย เพราะเหตุนั้น เราจึงไม่พอใจด้วยการอยู่ใกล้บ้านของภิกษุนั้น เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้นั่งเืองง่วงอยู่ในป่า เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้นี้พอบรรเทาความลำบากในการหลับนอนนี้ได้แล้ว จักกระทำความสำคัญว่าอยู่ในป่าไว้ในใจได้ประมาณเท่านี้ เพราะเหตุนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่ในป่าของภิกษุนั้น เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้นั่งไม่เป็นสมาธิอยู่ในป่า เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้นี้จักตั้งจิตมั่น หรือจักตามรักษาจิตที่ตั้งมั่นแล้ว เพราะเหตุนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่ในป่าของภิกษุนั้น เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร นั่งสมาธิอยู่ในป่า เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้นี้จักเบเลื่องจิตที่ยังไม่หลุดพ้น หรือจักตามรักษาจิตที่หลุดพ้นแล้ว เพราะเหตุนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่ป่าของภิกษุนั้น สมัยใดเราเดินทางไกล ไม่เห็นอะไร ๆ ข้างหน้าข้างหลัง สมัยนั้น เรามีความผาสุก

ปัตตสูตร^{๗๗}

ว่าด้วยการคว่ำบาตร

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สงฆ์หวังอยู่ ฟังคว่ำบาตรแก่อุบาสกผู้ประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการ คือ

๑. อุบาสกพยายามเพื่อความเสื่อมลามแก่ภิกษุทั้งหลาย
๒. พยายามเพื่อความฉิบหายแก่ภิกษุทั้งหลาย
๓. พยายามเพื่อความอยู่ไม่ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย
๔. ย่อมด่า ย่อมบริภาษภิกษุทั้งหลาย
๕. ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกจากภิกษุทั้งหลาย
๖. ตีเตียนพระพุทธเจ้า
๗. ตีเตียนพระธรรม
๘. ตีเตียนพระสงฆ์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สงฆ์หวังอยู่ ฟังหงายบาตรแก่อุบาสกผู้ประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการ คือ

๑. อุบาสกไม่พยายามเพื่อความเสื่อมลามแก่ภิกษุทั้งหลาย
๒. ไม่พยายามเพื่อความฉิบหายแก่ภิกษุทั้งหลาย
๓. ไม่พยายามเพื่อความอยู่ไม่ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย
๔. ไม่ด่า ไม่บริภาษภิกษุทั้งหลาย
๕. ไม่ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกจากภิกษุทั้งหลาย
๖. สรรเสริญพระพุทธเจ้า

^{๗๗} อจ. อฎฐก. ๒๓/๑๙๔/๓๕๗.

๗. สรรเสริญพระธรรม

๘. สรรเสริญพระสงฆ์

ในพระสูตรนี้ คำว่า ฟังคำว่าบาตร ไม่ใช่หมายความว่า เอาบาตรคว่ำหน้าลง แต่หมายความว่าไม่รับการถวายสักการะของอุบาสกนั้น ส่วนหงายบาตร หมายความว่า รับสักการะของอุบาสกนั้นได้ คำว่าบาตรก็คือไม่ให้รับไทยธรรมที่อุบาสกนั้นถวาย ไม่ใช่คำว่าบาตรโดยคว่ำปากบาตรลง หงายบาตรก็คือว่ารับไทยธรรมที่อุบาสกนั้นถวาย

อัปสาทสูตร^{๗๘}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อุบาสกหวังอยู่ ฟังประกาศความไม่เลื่อมใสแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ คือ

๑. ภิกษุพยายามเพื่อความเสื่อมลามแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย

๒. พยายามเพื่อความฉิบหายแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย

๓. ด่า บริภาษคฤหัสถ์ทั้งหลาย

๔. ยุยงคฤหัสถ์ทั้งหลายให้แตกจากคฤหัสถ์ทั้งหลาย

๕. ดิเตียนพระพุทธเจ้า

๖. ดิเตียนพระธรรม

๗. ดิเตียนพระสงฆ์

๘. และอุบาสกทั้งหลายย่อมเห็นภิกษุนั้นในทีโอโคจร (คัมภีร์โบราณว่า : เทวดาทั้งหลายย่อมเห็นภิกษุนั้นโดยประการนั้น)

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อุบาสกหวังอยู่ ฟังประกาศความเลื่อมใสแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ คือ

^{๗๘} อจ. อฎฐก. ๒๓/๑๙๖-๑๙๗/๓๕๗-๓๕๘.

๑. ภิกษุไม่พยายามเพื่อความเสื่อมลามกแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย
๒. ไม่พยายามเพื่อความฉิบหายแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย
๓. ไม่ด่า ไม่บริภาษคฤหัสถ์ทั้งหลาย
๔. ไม่ยุยงคฤหัสถ์ทั้งหลายให้แตกจากคฤหัสถ์ทั้งหลาย
๕. สรรเสริญพระพุทธเจ้า
๖. สรรเสริญพระธรรม
๗. สรรเสริญพระสงฆ์
๘. และอุบาสกทั้งหลายย่อมเห็นภิกษุนั้นในที่โคจร (คัมภีร์โบราณว่า : เทวดาทั้งหลายย่อมเห็นภิกษุนั้นโดยประการนั้น)

ปฏิสารณียสูตร^{๗๙}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สงฆ์หวังอยู่ พึงกระทำปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ คือ

๑. พยายามเพื่อความเสื่อมลามกแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย
๒. พยายามเพื่อความฉิบหายแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย
๓. ด่า บริภาษคฤหัสถ์ทั้งหลาย
๔. ยุยงคฤหัสถ์ทั้งหลายให้แตกจากคฤหัสถ์ทั้งหลาย
๕. ดิเตียนพระพุทธเจ้า
๖. ดิเตียนพระธรรม

^{๗๙} อจ. อฎฐก. ๒๓/๑๙๘-๑๙๙/๓๕๘-๓๕๙.

๗. ตีเตียนพระสงฆ์

๘. ไม่ยั้งคำรับต่อคฤหัสถ์ที่ชอบธรรมให้เป็นจริง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สงฆ์หวังอยู่ พึงระงับปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบ
ด้วยธรรม ๘ ประการ คือ

๑. ภิกษุไม่พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย

๒. ไม่พยายามเพื่อความฉิบหายแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย

๓. ไม่ด่า ไม่บริภาษคฤหัสถ์ทั้งหลาย

๔. ไม่ยุยงคฤหัสถ์ทั้งหลายให้แตกจากคฤหัสถ์ทั้งหลาย

๕. กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้า

๖. กล่าวสรรเสริญพระธรรม

๗. กล่าวสรรเสริญพระสงฆ์

๘. ยั้งคำรับต่อคฤหัสถ์ที่ชอบธรรมให้เป็นจริง

คำว่า ปฏิสารณียกรรม เป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่งที่สงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุ คือ
ประกาศว่าภิกษุชื่อนั้นได้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ คือ พยายามเพื่อความเสื่อมลาภ
แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย เป็นต้น จึงสวดกรรมวาจาให้ภิกษุนั้นขอขมา ภิกษุนั้นเมื่อถูกสงฆ์
สวดปฏิสารณียกรรมดังนี้ ต้องไปหาคฤหัสถ์นั้น ถ้าไปรูปเดียวไม่ได้ ก็ให้ไปกับภิกษุ
อีกรูปหนึ่งเป็นอนุทูต และเมื่อพูดจาตกลงกันแล้ว ก็ให้แสดงอาบัติต่อหน้าคฤหัสถ์นั้น
และขอขมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงอธิบายว่า ควรหมายความว่า ขอขมาต่อ
พระรัตนตรัย เพราะว่าได้กล่าวตีเตียนพระพุทธเจ้าด้วย ตีเตียนพระธรรมด้วย ตีเตียน
พระสงฆ์ด้วย และเมื่อได้ปฏิบัติดังนี้แล้ว ก็ให้สวดกรรมวาจาระงับปฏิสารณียกรรมนั้น
แก่ภิกษุผู้ที่เลิกประพฤติดังนั้น คือไม่พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย
 เป็นต้น

วัตตติสูตร^{๔๐}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุผู้อันสงฆ์ลงตัสสปาปิยสิกการรม ต้องประพฤติชอบ
ในธรรม ๘ ประการ คือ

๑. ไม่พึงให้อุปสมบท
๒. ไม่พึงให้นิสังข
๓. ไม่พึงให้สามเณรอุปฐาก
๔. ไม่พึงยินดีการสมมติตนเป็นผู้ให้อิโวาทภิกษุณี
๕. แม้ได้รับสมมติแล้ว ก็ไม่พึงให้อิโวาทภิกษุณี
๖. ไม่พึงยินดีการได้รับสมมติไร ๆ จากสงฆ์
๗. ไม่พึงได้รับตำแหน่งหัวหน้าไร ๆ
๘. ไม่พึงเป็นประธานให้ประพฤติวุฏฐานวิธี

ตัสสปาปิยสิกการรม เป็นกรรมอย่างหนึ่งคือการลงโทษ สำหรับทำแก่
พระภิกษุผู้เป็นจำเลย ผู้จงใจปกปิดความประพฤติเสียของตนด้วยการเท็จ

ราคเปยยาล^{๔๑}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการ เพื่อความรู้ยิ่งซึ่ง
ราคะ คือสัมมาทัญญี ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑
สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการ เพื่อความรู้
ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๘ ประการ คือ

^{๔๐} อัง. อฎฐก. ๒๓/๒๐๐/๓๕๙.

^{๔๑} อัง. อฎฐก. ๒๓/๒๐๑-๒๐๔/๓๖๐-๓๖๑.

๑. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเล็กน้อย ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

๒. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกหาประมาณมิได้ ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

๓. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเล็กน้อย ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

๔. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกหาประมาณมิได้ ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

๕. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเขียว มีสีเขียว รัตมิเขียว แสงสว่างเขียว ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

๖. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเหลือง มีสีเหลือง รัตมิเหลือง แสงสว่างเหลือง ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

๗. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกแดง มีสีแดง รัตมิแดง แสงสว่างแดง ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

๘. ผู้มีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกขาว มีสีขาว รัตมิขาว แสงสว่างขาว ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น

พระพุทโธเจ้าตรัสว่า เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการ เพื่อความรู้ ยิ่งซึ่งระคะ ธรรม ๘ ประการ คือ

๑. ผู้ได้รูปฌานย่อมเห็นรูปทั้งหลาย
๒. ผู้มีอรุณสัญญาในภายใน ย่อมเห็นรูปทั้งหลายในภายนอก
๓. ย่อมน้อมใจเชื่อว่า งาม^{๔๒}

๔. เพราะล่องรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิขันธ์สัญญา ความสำคัญหมายกระทบกระทั่ง เพราะไม่มีมนสิการถึงนันทตสัญญาคือความสำคัญหมายต่าง ๆ ในรูปเป็นต้น ย่อมเข้าถึงอากาศาณัญจายตนะ ด้วยมนสิการว่า อากาศหาที่สุตมิดได้

๕. เพราะล่องอากาศาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง ย่อมเข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ ด้วยมนสิการว่า วิญญาณหาที่สุตมิดได้

๖. เพราะล่องวิญญาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง ย่อมเข้าถึงอาภิญญายตนะ ด้วยมนสิการว่า อะไร ๆ ย่อมไม่มี

๗. เพราะล่องอาภิญญายตนะโดยประการทั้งปวง ย่อมเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ

๘. เพราะล่องเนวสัญญานาสัญญายตนะโดยประการทั้งปวง ย่อมเข้าถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ ดับสัญญาเวทนา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการนี้ เพื่อกำหนดรู้เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อความดับ เพื่อสละ เพื่อสละคืนซึ่งราคะ เพื่อสละคืนซึ่งโทสะ ความร้ายกาจ เพื่อสละคืนซึ่งโมหะ ความหลง เพื่อสละคืนซึ่งโกรธ ความโกรธ เพื่อสละคืนซึ่งอุปนาหะ ความผูกโกรธไว้ เพื่อสละคืนซึ่งมักขะ ความลบลู่คุณท่าน เพื่อสละคืนซึ่งปลาสะ ความตีเสมอคือยกตนเทียบท่าน เพื่อสละคืนอิสสา ริษยา เพื่อสละคืนมัจฉริยะ ความตระหนี่ เพื่อสละคืนมายา เจ้าเล่ห์ เพื่อสละคืนสาถะยะ ใ้อวด เพื่อสละคืน

^{๔๒} ในอรรถกถามัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อธิบายบาลีข้อ ๓๔๐ ว่า น้อมใจว่ากสิณงาม บริสุทธิ์หมดจด หรืองาม คือสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ไม่น่าเกลียดด้วยอำนาจเมตตาเป็นต้น.

ถัมภะ หัวดี เพื่อสลละคินสารัมภะ แข่งดี เพื่อสลละคินมานะ ถือตัว เพื่อสลละคินอดิมานะ
 ดูหมิ่นท่าน เพื่อสลละคินมทะ ความมัวเมา เพื่อสลละคินปมาทะ ความประมาท
 รวมเป็นเพื่อสลละคินกิเลส ๑๗ ประการ

ในพระสูตรนี้ แสดงธรรมปฏิบัติเพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ
 เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อความดับ เพื่อสล
 เพื่อสลละคิน กิเลส ๑๗ ข้อต่างจากอุปกิเลส ๑๖ คือข้อ ๑ แห่งอุปกิเลส ๑๖ ว่า
 อภิชฌาวิสมโลภะ แต่ในที่นี้ข้อ ๑ ว่าราคะ กับในอุปกิเลส ๑๖ นั้นไม่มีโมหะ คือ
 ไม่ได้แสดงโมหะไว้โดยตรง แต่ในที่นี้มีโมหะ เพราะในอุปกิเลส ๑๖ ไม่ได้แสดงโมหะ
 ไว้จึงมี ๑๖ แต่ว่าในที่นี้มีแสดงไว้จึงเป็น ๑๗ ฉะนั้น ในที่นี้จึงเท่ากับว่าแสดงกิเลสหรือ
 อุปกิเลส ๑๗

ปิณโฑลภารทวาชสูตร^{๔๓}

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี ท่านพระปิณโฑลภาร-
 ทวาชะได้พยากรณ์อรหัตตผลว่า เรารู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว ภาระ
 คือกิจที่พึงทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มี ครั้งนั้น ภิกษุมากรูป
 เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่าน
 พระปิณโฑลภารทวาชะพยากรณ์อรหัตตผลว่า เรารู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่
 จบแล้ว ภาระคือกิจที่พึงทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มี
 ท่านพระปิณโฑลภารทวาชะเห็นอำนาจประโยชน์อะไรจึงพยากรณ์อรหัตตผล พระพุทธเจ้า
 ตรัสว่า เพราะความที่อินทรีย์ ๓ ประการ อันตนเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
 ภิกษุปิณโฑลภารทวาชะจึงพยากรณ์อรหัตตผลได้ว่า เรารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
 อยู่จบแล้ว ภาระคือกิจที่พึงทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มี

^{๔๓} ส. มหา. ๑๙/๑๐๐๓-๑๐๐๙/๒๙๖-๒๙๗.

อินทรี ๓ ประการ คือ สตินทรี อินทรี คือ สติ ๑ สมานินทรี อินทรี คือ สมาธิ ๑ ปัญญินทรี อินทรี คือ ปัญญา ๑ อินทรี ๓ ประการนี้มีอะไรเป็นที่สุด มีความสิ้นเป็นที่สุด มีความสิ้นแห่งอะไรเป็นที่สุด มีความสิ้นแห่งชาติชราและมรณะเป็นที่สุด ภิกษุปัญโศลกาทวาจะเห็นความสิ้นแห่งชาติชราและมรณะ ดังนี้แล้ว จึงพยากรณ์ อรรถัตผลว่า เรา รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว ภาระนี้สำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มี

เสขสูตร^{๔๔}

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย แล้วตรัสว่า ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ พึงรู้ว่าเราเป็นพระเสขะ ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ พึงรู้ว่าเราเป็นพระอเสขะ มีอยู่หรือ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแบบอย่าง มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่อาศัย ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงให้เนื้อความแห่งภาษิตนี้ แจ่มแจ้งด้วยเถิด ภิกษุทั้งหลายฟังแล้วจากพระองค์จักทรงจำไว้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ พึงรู้ว่าเราเป็นพระเสขะ ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ พึงรู้ว่าเราเป็นพระอเสขะ มีอยู่ ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่าเราเป็นพระเสขะ เป็นไฉน ภิกษุผู้เป็นเสขะในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นเสขะ ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่น ภายนอกจากศาสนานี้ ซึ่งจะแสดงธรรมที่จริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า มีอยู่หรือ พระเสขะนั้น ย่อมรู้ชัดดั่งนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่น ภายนอกจากศาสนานี้ ซึ่งจะแสดงธรรมที่จริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มี

^{๔๔} ส. มหา. ๑๙/๑๐๓๑-๑๐๓๗/๒๙๖.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นเสขะย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๕ คือสัทอินทรีย์ อินทรีย์ คือศรัทธา ๑ วิริยอินทรีย์ อินทรีย์คือวิริยะ ความเพียร ๑ สตินทรีย์ อินทรีย์คือสติ ๑ สมานินทรีย์ อินทรีย์คือสมาธิ ๑ ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา ๑ อินทรีย์ ๕ นั้นมีสิ่งใดเป็นคต มีสิ่งใดเป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งใดเป็นผล มีสิ่งใดเป็นที่สุด ภิกษุผู้เป็นเสขะ ยังไม่ถูกต้องสิ่งนั้นด้วยนามกายอยู่ แต่เห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ปริยายแม้นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่าเราเป็นพระเสขะ

ก็ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ว่าเราเป็นพระอเสขะ เป็นโณ ภิกษุผู้เป็นอเสขะในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๕ คือสัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ ๕ มีสิ่งใดเป็นคต มีสิ่งใดเป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งใดเป็นผล มีสิ่งใดเป็นที่สุด อริยสาวกผู้เป็นอเสขะถูกต้องสิ่งนั้นด้วยนามกายอยู่ และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ปริยายแม้นี้แลที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระอเสขะ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นอเสขะ ย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๖ คือจักขุนทรีย์ อินทรีย์คือจักขุ ตา ๑ โสตินทรีย์ อินทรีย์คือโสตะ หู ๑ ฆานินทรีย์ อินทรีย์ คือฆานะ จมูก ๑ ชิวหินทรีย์ อินทรีย์คือชีวหา ลิ้น ๑ กายินทรีย์ อินทรีย์คือ กาย ๑ มนินทรีย์ อินทรีย์คือมณะ ใจ ๑ อริยสาวกผู้เป็นอเสขะย่อมรู้ชัดว่า อินทรีย์ ๖ เหล่านี้จักดับไปหมดสิ้นโดยประการทั้งปวง ไม่มีเหลือ และอินทรีย์ ๖ เหล่าอื่นจักไม่เกิดขึ้นในภพไหน ๆ ปริยายแม้นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ชัดว่าเราเป็นพระอเสขะ”

ข้อที่ว่า พระเสขะยังไม่ถูกต้องคือได้เฉพาะด้วยนามกาย แล้วเฉยอยู่ อธิบายว่า ย่อมไม่อาจถูกต้องคือได้เฉพาะ คำว่า แต่เห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา คือย่อมรู้ชัดด้วยปัญญาเครื่องพิจารณา (ปัจจุเวกขณญาณ) ว่า ชื่อว่า อินทรีย์คืออรรถัตถผลเบื้องต้น บนยังมีอยู่ ส่วนในภูมิของอเสขะ คำว่า ถูกต้องแล้วอยู่ คือได้เฉพาะแล้วเฉยอยู่ คำว่า ด้วยปัญญา คือย่อมรู้ชัดด้วยปัญญาเครื่องพิจารณา ว่า ชื่อว่าอินทรีย์คืออรรถัตถผลมีอยู่ (จริง) แม้คำทั้ง ๒ ว่า น กุหิณฺจิ กิสมิณฺจิ เป็นคำที่ใช้แทนกันและกันอยู่ อธิบายว่า จะไม่เกิดขึ้นในภพไร ๆ ในสูตรนี้ อินทรีย์ ๕ เป็นโลกุตตระ ส่วนอินทรีย์ ๖ พระพุทธเจ้า ตรัสที่เป็นโลกียะ อาศัยวิภูฏะเท่านั้น

ปทสูตร^{๔๕}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า รอยเท้าชนิดใดชนิดหนึ่งของสัตว์ผู้เที่ยวไปบนพื้นแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมดย่อมรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้าง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะเป็นรอยเท้าใหญ่ แม้ฉันใด บทแห่งธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ บทคือปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา เรากล่าวว่าเป็นยอดแห่งบทธรรมเหล่านั้น เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ฉะนั้นเหมือนกัน บทแห่งธรรมทั้งหลายย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้เป็นไฉน ได้แก่บทแห่งธรรม คือสัทินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้

คำว่า บทแห่งธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ คือ บทธรรมบทใดบทหนึ่ง ได้แก่ส่วนธรรมส่วนใดส่วนหนึ่ง ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้

สารสูตร^{๔๖}

ว่าด้วยปัญญินทรีย์เป็นยอดแห่งบทธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า รอยเท้าชนิดใดชนิดหนึ่งของสัตว์ผู้เที่ยวไปบนพื้นแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมดย่อมรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้าง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าทั้งหลาย เพราะเป็นรอยเท้าใหญ่ แม้ฉันใด บทแห่งธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ บทคือปัญญินทรีย์ เรากล่าวว่าเป็นยอดแห่งบทธรรมเหล่านั้น เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ฉะนั้นเหมือนกัน ไม่มีกลิ่นที่แก่นชนิดใดชนิดหนึ่ง จันทน์แดง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของไม้เหล่านั้น แม้ฉันใด โภธิปักขิยธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา เรากล่าวว่าเป็นยอดแห่งโภธิปักขิยธรรมเหล่านั้น เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ฉะนั้นเหมือนกัน ก็โภธิปักขิยธรรมเป็นไฉน คือสัทินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์

^{๔๕} ส. มหา. ๑๙/๑๐๓๘-๑๐๓๙/๓๐๕.

^{๔๖} ส. มหา. ๑๙/๑๐๔๐-๑๐๔๓/๓๐๕-๓๐๖.

บัญญัติทรีย เป็นโพธิปักขิยธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ไม่มีกลิ่นที่แก่นชนิดใด ชนิดหนึ่ง จันทน์แดง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของไม้เหล่านั้น แม้จันได โพธิปักขิยธรรม เหล่าใดเหล่าหนึ่ง บัญญัติทรีย เรากล่าวว่าเป็นยอดแห่งโพธิปักขิยธรรมเหล่านั้น เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ฉะนั้นเหมือนกัน

ปติฏฐิตสูตร^{๘๗}

ว่าด้วยธรรมอันเอก

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อินทรีย ๕ เป็นอันภิกษุผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันเอกเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว ธรรมอันเอกคือความไม่ประมาท ก็ความไม่ประมาทเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมรักษาจิตในอาสวะและในธรรมที่มีอาสวะ เมื่อเธอรักษาจิตในอาสวะและในธรรมที่มีอาสวะ สัททินทรีย วิริยินทรีย สตินทรีย สมานินทรีย แม้บัญญัติทรีย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์ ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย ๕ เป็นอันภิกษุผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันเอกเจริญแล้ว เจริญดีแล้ว แม้ด้วยประการฉะนี้

อธิบายคำว่า *ย่อมรักษาจิตในอาสวะและในธรรมที่มีอาสวะ* คือผู้ปรารภธรรมที่เป็นไปใน ๓ ภูมิแล้ว ห้ามการเกิดขึ้นแห่งอาสวะ ชื่อว่า ย่อมรักษาจิตในสิ่งที่เป็นอาสวะและที่ประกอบด้วยอาสวะ

สีสปาสูตร^{๘๘}

เปรียบสิ่งที่ตรัสรู้มีมาก เหมือนใบไม้บนต้น

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ สีสพวัน คือป่าไม้แห่งประดู่ลาย กรุงโกสัมพี ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบด้วยฝ่าพระหัตถ์ แล้วตรัสเรียก

^{๘๗} ส. มหา. ๑๙/๑๐๔๔-๑๐๔๖/๓๐๖.

^{๘๘} ส. มหา. ๑๙/๑๓๑๒/๕๔๘.

ภิกษุทั้งหลายมา แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
 ไบประดู่ลาย ๒-๓ ไบที่เราถือด้วยฝ่ามือกับไบบนต้น อันไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุ
 ทั้งหลายกราบทูลว่า ไบประดู่ลาย ๒-๓ ไบที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือด้วยฝ่าพระหัตถ์
 มีประมานน้อย ที่บนต้นมากกว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่างนั้นเหมือนกัน สิ่งที่เรา
 รู้แล้วมิได้บอกเธอทั้งหลายมีมาก ก็เพราะเหตุไรเราจึงไม่บอก เพราะสิ่งนั้นไม่ประกอบ
 ด้วยประโยชน์ มิใช่พรหมจรรย์เบื้องต้น ย่อมไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ความคลาย
 กำหนด ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ นิพพาน เพราะเหตุนี้
 เราจึงไม่บอก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งอะไรที่เราได้บอกแล้ว เราได้บอกแล้วว่า นี้ทุกข
 นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ก็เพราะเหตุไรเราจึงบอก
 เพราะสิ่งนั้นประกอบด้วยประโยชน์ เป็นพรหมจรรย์เบื้องต้น ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย
 ความคลายกำหนด ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความตรัสรู้ นิพพาน เพราะฉะนั้น
 เราจึงบอก เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียร เพื่อรู้ตามเป็นจริงว่า
 นี้ทุกข นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

บทวิสูตร^{๔๔}

ว่าด้วยการทำที่สุดแห่งทุกขเพราะตรัสรู้อรียสัจจ ๔

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่ได้ตรัสรู้ทุกขอรียสัจจ
 ทุกขสมุทัยอรียสัจจ ทุกขนิโรธอรียสัจจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอรียสัจจ ตามความ
 เป็นจริงแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกขโดยชอบ ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ เปรียบเหมือน
 ผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราจะเอาใบเตย ใบทองหลาง หรือใบมะขามป้อมห่อน้ำ
 หรือตาลปัตรนำไป ขอนี้มิใช่ฐานะที่จะมีได้ ฉนใด ผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่ได้
 ตรัสรู้ทุกขอรียสัจจ ทุกขสมุทัยอรียสัจจ ทุกขนิโรธอรียสัจจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-
 อรียสัจจ ตามความเป็นจริงแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกขโดยชอบ ดังนี้ มิใช่ฐานะที่
 จะมีได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ส่วนผู้ใดแลฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราได้ตรัสรู้ทุกขอรียสัจจ

^{๔๔} ส. มหา. ๑๙/๑๗๑๔/๕๔๙.

ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ ตามความเป็นจริงแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ดังนี้ เป็นฐานะที่จะมีได้ เปรียบเหมือนผู้ใดฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักเอาใบบัว ใบทองกวาวหรือใบย่านทรายห่อน้ำหรือตาลปัตรนำไป ข้อนี้นี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉันทใด ผู้ใด ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราได้ตรัสรู้ทุกขอริยสัจจ์ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ ตามความเป็นจริงแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ดังนี้ เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

อธิบายคำว่า *ไม่ได้ตรัสรู้แล้ว* คือว่า ไม่บรรลุลแล้ว และไม่แทงตลอดแล้วด้วยญาณ

ทัณตสูตร^{๙๐}

ว่าด้วยผู้ท่องเที่ยวไปในโลกเพราะไม่เห็นอริยสัจจ์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนท่อนไม้ที่บุคคลขว้างขึ้นไปบนอากาศแล้ว บางคราวเอาโคนตกลงมาก็มี บางคราวเอาตอนกลางตกลงมาก็มี บางคราวเอาปลายตกลงมาก็มี ฉันทใด สัตว์ทั้งหลายผู้มีนิเวศน์คืออวิชชา มีตัณหา เป็นเครื่องประกอบได้แล่นไปอยู่ ท่องเที่ยวไปอยู่ บางคราวจากโลกนี้ไปสู่ปรโลกก็มี บางคราวจากปรโลกมาสู่โลกนี้ก็มี ฉันทนั้นเหมือนกัน ข้อนี้นี้เพราะเหตุไร เพราะไม่เห็นอริยสัจจ์ ๔ อริยสัจจ์ ๔ คือทุกขอริยสัจจ์ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลาย พึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

อธิบายคำว่า *จากโลกนี้ไปสู่ปรโลก* ความว่าจากโลกนี้ไปโลกอื่น คือ นรกบ้าง กำเนิดสัตว์เดรัจฉานบ้าง เปตวิสัยบ้าง มนุสยบ้าง เทวโลกบ้าง อธิบายว่า เกิดในวัฏฏะนั้นแหละบ่อย ๆ

^{๙๐} ส. มหา. ๑๙/๑๓๑๖/๕๕๐.

เจตสูตร^{๑๑}

ว่าด้วยให้รีบเพียรเพื่อตรัสรู้ เหมือนรีบดับไฟบนศีรษะ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อผ้าหรือศีรษะถูกไฟไหม้แล้ว ควรกระทำอย่างไร ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เมื่อผ้าหรือศีรษะถูกไฟไหม้แล้ว ควรกระทำ ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหะ ความไม่ย่อเย้อ ความไม่ทอดถอย สติและสัมปชัญญะ อย่างแรงกล้า เพื่อดับไฟที่ผ้าหรือศีรษะนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลพึงวางเฉย ไม่ใส่ใจถึงผ้าหรือศีรษะที่ถูกไฟไหม้แล้ว พึงกระทำ ความพอใจ ความพยายาม ความอดสาหะ ความไม่ย่อเย้อ ความไม่ทอดถอย สติและสัมปชัญญะอย่างแรงกล้า เพื่อตรัสรู้หรือริยสัจจ์ ๔ ที่ยังไม่ตรัสรู้ตามความเป็นจริง อริยสัจจ์ ๔ เป็นไฉน คือ ทุกขอริยสัจจ์ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำ เพียร เพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

สัตตีสตสูตร^{๑๒}

ว่าด้วยการตรัสรู้หรือริยสัจจ์ ๔

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีอายุ ๑๐๐ ปี พึงกล่าวอย่างนี้ แก่ผู้มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปีว่า มาเกิดบุรุษผู้เจริญ ชนทั้งหลายจักเอาหอก ๑๐๐ เล่ม ทิ่มแทงท่านในเวลาเช้า ในเวลาเที่ยง ในเวลาเย็น ท่านนั้นถูกเขาเอาหอก ๓๐๐ เล่ม ทิ่มแทงอยู่ทุก ๆ วัน มีอายุ ๑๐๐ ปี มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี จักตรัสรู้หรือริยสัจจ์ ๔ ที่ยังไม่ ได้ตรัสรู้โดยล่วง ๑๐๐ ปีไป กุลบุตรผู้นั้นไปในอำนาจแห่งประโยชน์ ควรจะรับเอา (ข้อเสนออันนั้น) ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่างามสงสารหรือสังสาระนี้มีเบื้องต้นที่สุดอัน

^{๑๑} ส. มหา. ๑๙/๑๗๑๗/๕๕๐.

^{๑๒} ส. มหา. ๑๙/๑๗๑๘/๕๕๑.

บุคคลไปตามอยู่รู้ไม่ได้แล้ว เบื้องต้นที่สุดแห่งการประหารด้วยหอก ดาบ หลาว และขวาน ย่อมไม่ปรากฏฉันทใด ข้อนี้พึงมีได้ฉันทนั้นว่า ก็เราไม่กล่าวการตรัสรู้อรียสัจจ์ ๔ พร้อมด้วยทุกขโทมนัส แต่เรากล่าวการตรัสรู้อรียสัจจ์ ๔ พร้อมด้วยสุขโสมนัส อรียสัจจ์ ๔ เป็นฉันท คือทุกขอรียสัจจ์ ทุกขสมุทัยอรียสัจจ์ ทุกขนิโรธอรียสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทาอรียสัจจ์ เพราะฉันทนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทา

เมื่ออธิบายว่า คำว่า ข้อนี้พึงมีได้ฉันทนั้น คือภิกษุทั้งหลาย ถ้าเหตุนี้พึงมีอยู่อย่างนี้ไซ้ร้ เมื่อทุกข์และโทมนัสนั้นเที่ยวกระทบอยู่ไม่ขาดระยะ ก็จะพึงบรรลุสัจจะนั้นพร้อมกันทีเดียว

ปาณสูตร^{๑๓}

ว่าด้วยผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิพ้นจากอบายใหญ่

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนบุรุษพึงตัดหญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ในชมพู่ทวีปนี้ รวบรวมเข้าด้วยกัน ครั้นแล้วกระทำให้เป็นหลาว ครั้นกระทำให้เป็นหลาวแล้ว พึงร้อยสัตว์ขนาดใหญ่ในมหาสมุทรด้วยหลาวขนาดใหญ่ สัตว์ขนาดกลางด้วยหลาวขนาดกลาง สัตว์ขนาดเล็กด้วยหลาวขนาดเล็ก ก็สัตว์ขนาดเขื่องในมหาสมุทรรังไม่ทันหมด หญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ในชมพู่ทวีปพึงถึงความสิ้นไปหมดไปโดยแท้ การที่จะเอาหลาวร้อยสัตว์ขนาดเล็กในมหาสมุทรซึ่งมีมากกว่าสัตว์ขนาดเขื่องนั้นมิใช่กระทำได้ง่าย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตัวมันเล็ก ฉันทใด อบายก็โตใหญ่ฉันทนั้นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ พ้นจากอบายที่ใหญ่โตอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะฉันทนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทา

^{๑๓} ส. มหา. ๑๙/๑๗๑๙/๕๕๑.

ปฐมสุริยุปมสูตร^{๔๔}

ว่าด้วยสิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อนการตรัสรู้อรียสัจจ์

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่จะขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือแสงเงินแสงทอง ฉันทใด สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อนการตรัสรู้อรียสัจจ์ ๔ ตามความเป็นจริง คือสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบฉันทนั้นเหมือนกัน อันภิกษุผู้มีความเห็นชอบ ฟังหวังข้อนี้ได้ว่า จักรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริง ดังนี้

ทุติยสุริยุปมสูตร^{๔๕}

ว่าด้วยพระตถาคตอุปบัติ ความสว่างย่อมปรากฏขึ้น

พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ยังไม่เกิดขึ้นในโลกเพียงใด ความปรากฏแห่งแสงสว่างแจ่มจําอย่าง มากก็ยังมีเพียงนั้น เวลานั้นมีแต่ความมืดมิด มีแต่ความมัวเป็นหมอก กลางคืนกลางวันไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ไม่ปรากฏ เมื่อใดพระจันทร์และพระอาทิตย์เกิดขึ้นในโลก เมื่อนั้นความปรากฏแห่งแสงสว่างแจ่มจําอย่าง มากก็ย่อมมี เวลานั้นไม่มีความมืดมิด ไม่มีความมัวเป็นหมอก กลางคืนกลางวันปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ ฤดูและปีก็ปรากฏ ฉันทใด ฉันทนั้นเหมือนกัน พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้นในโลกเพียงใด ความปรากฏแห่งแสงสว่างแจ่มจําอย่าง มากก็ยังมีเพียงนั้น เวลานั้นมีแต่ความมืดมิด มีแต่ความมัวเป็นหมอก การบอก การแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผย การจําแนก การกระทำให้ง่าย ซึ่งอรียสัจจ์ทั้ง ๔ ก็ยังมี เมื่อใดพระตถาคตอรหันต-

^{๔๔} ส. มหา. ๑๙/๑๗๒๐/๕๕๒.

^{๔๕} ส. มหา. ๑๙/๑๗๒๑/๕๕๓.

สัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก เมื่อนั้นความปรากฏแห่งแสงสว่างแจ่มแจ้งอย่างมาก ก็ย่อมมี เวลานั้น ไม่มีความมืดมิด ไม่มีความมัวเป็นหมอก การบอก ๗๒ การกระทำใ้่างย ซึ่งอริยสัจ ๔ ก็ย่อมมี อริยสัจ ๔ เป็นไฉน ก็คือทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทัยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

อินทขีลสูตร^{๑๖}

ว่าด้วยผู้รู้ตามเป็นจริง ย่อมรู้ผู้อื่นว่า รู้หรือไม่รู้

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นย่อมต้องมองดูหน้าของสมณะหรือพราหมณ์อื่น ว่าท่านผู้นี้เมื่อรู้ย่อมรู้แน่ เมื่อเห็นย่อมเห็นแน่ เปรียบเหมือนปุยนุ่นหรือปุยฝ้ายเป็นของเบา คอยจะลอยไปตามลม บุคคลวางไว้ที่ภาคพื้นทีราบเรียบแล้ว ลมทิศบูรพาพึงพัดปุยนุ่นหรือปุยฝ้ายนั้นไปยังทิศประจิมได้ ลมทิศประจิมพึงพัดพาไปทางทิศบูรพาได้ ลมทิศอุดรพึงพัดพาไปทางทิศทักษิณได้ ลมทิศทักษิณพึงพัดพาไปทางทิศอุดรได้ ข้อนี้เพราะเหตุใด เพราะปุยนุ่นหรือปุยฝ้ายนั้นเป็นของเบา ฉนใด ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นย่อมต้องมองดูหน้าของสมณะหรือพราหมณ์อื่น ว่าท่านผู้นี้เมื่อรู้ย่อมรู้แน่ เมื่อเห็นย่อมเห็นแน่ ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะไม่เห็นอริยสัจ ๔ ฉนนั้นเหมือนกัน

^{๑๖} ส. มหา. ๑๙/๑๗๒๒/๕๕๔.

ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา สมณะหรือพราหมณ์ เหล่านั้นย่อมไม่ต้องมองดูหน้าสมณะหรือพราหมณ์อื่น ว่าท่านผู้นี้เมื่อรู้ย่อมรู้แน่ เมื่อเห็นย่อมเห็นแน่ เปรียบเหมือนเสาะเหล็กหรือเสาะหินมีรากลึก เขาฝังไว้ดีแล้ว ไม่หวั่นไหว ไม่เอนเอียง แม้ลมฝนอย่างแรงจะพัดมาจากทิศบูรพา ทิศประจิม ทิศอุดร ทิศทักษิณ ก็ไม่สะเทือนสะท้านหวั่นไหว ชื่อนั้นเพราะเหตุใด เพราะรากลึก เพราะเสาะหินเขาฝังไว้ดีแล้ว ฉะนั้นใด สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา สมณะหรือพราหมณ์ เหล่านั้นไม่ต้องมองดูหน้าของสมณะหรือพราหมณ์อื่น ว่าท่านผู้นี้เมื่อรู้ย่อมรู้แน่ เมื่อเห็นย่อมเห็นแน่ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเห็นอริยสัจจ ๔ ดีแล้ว ฉะนั้นเหมือนกัน อริยสัจจ ๔ เป็นไฉน คือทุกขอริยสัจจ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ ทุกขนิโรธอริยสัจจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียร เพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา

อธิบายคำว่า *ย่อมต้องมองดูหน้า* ได้แก่ตรวจดูอัยยาคัย อัยยาคัย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาในคำว่า หน้า

วาทีสูตร^{๑๗}

ว่าด้วยผู้รู้ตามความเป็นจริง ไม่หวั่นไหวต่อผู้ยกวาทะ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ก็ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง ว่านี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีความต้องการวาทะ ผู้แสวงหาวาทะ พึงมาจากทิศบูรพา ทิศประจิม ทิศอุดร ทิศทักษิณ ด้วยประสงค์ว่า จะยกวาทะของภิกษุนั้น ภิกษุนั้นจะสะเทือนสะท้าน หรือหวั่นไหว ต่อสมณะหรือพราหมณ์นั้นโดยสธรรม ชื่อนี้มิใช่ฐานะที่จะมีได้ เปรียบเหมือนเสาะหิน

^{๑๗} ส. มหา. ๑๙/๑๗๒๔/๕๕๕.

๑๖ คอก เสาคอนั้นมีรากลึกไปข้างล่าง ๘ คอก ข้างบน ๘ คอก ถึงแม้ลมฝนอย่างแรงจะพัดมาแต่ทิศบูรพา ทิศประจิม ทิศอุดร ทิศทักษิณ ก็ไม่สะเทือนสะท้าน หวั่นไหว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะรากลึก เพราะเสาคอนเขาฝังไว้ดีแล้ว ฉันใด ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์ผู้ต้องการวาทะ ผู้แสวงหาวาทะ ฟังมาจากทิศบูรพา ทิศประจิม ทิศอุดร ทิศทักษิณ ด้วยประสงค์ว่า จะยกวาทะของ ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นจะสะเทือนสะท้าน หรือหวั่นไหวต่อสมณะหรือพราหมณ์นั้นโดย สหธรรม ข้อนั้นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเห็นอริยสัจจ์ ๔ ดีแล้ว ฉะนั้นเหมือนกัน ก็อริยสัจจ์ ๔ เป็นไฉน คือทุกขอริยสัจจ์ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลาย พึงกระทำความเพียร เพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

เขมกสูตร^{๙๘}

ว่าด้วยท่านพระเขมกะ

สมัยหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นพระเถระหลายรูปอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี ก็สมัยนั้น ท่านพระเขมกะอาพาธเป็นไข้หนัก ได้รับทุกขเวทนา พักอยู่ที่พิหาราราม ครั้งนั้นเป็นเวลาเย็น ภิกษุผู้เป็นพระเถระทั้งหลายออกจากที่พักแล้ว เรียกท่านพระทาสกะมากล่าวว่า ท่านทาสกะจงไปหาเขมกภิกษุถึงที่อยู่ จงบอกกับเขมกภิกษุอย่างนี้ว่า พระเถระทั้งหลายได้ถามท่านอย่างนี้ ว่าท่านพออดทนได้หรือ ยังพอเยียวยาอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ ทุกขเวทนาทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้น ทุกขเวทนา นั้นปรากฏว่าทุเลา ไม่กำเริบขึ้นหรือ ท่านพระทาสกะรับคำภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายแล้ว เข้าไปหาท่านพระเขมกะถึงที่อยู่ ได้กล่าวแก่ท่านพระเขมกะว่า พระเถระทั้งหลายถามถึงท่าน ว่าท่านพออดทนได้หรือ

^{๙๘} ส. ขนฺธ. ๑๗/๒๒๕/๑๕๔.

ยังพอเยียวยาอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ ท่านพระเขมกะตอบว่า ผมอดทนไม่ไหว เยียวยาอัตภาพให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาอันกล้าของผมกำเริบขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย ปรากฏว่ากำเริบขึ้นไม่ทุเลาลง

ท่านพระทาสกะกลับจากสำนักท่านพระเขมกะ เข้าไปหาภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายถึงที่อยู่ และได้เล่าให้ภิกษุผู้เป็นเถระฟังถึงคำที่ท่านพระเขมกะได้กล่าว พระเถระทั้งหลายจึงได้กล่าวว่า ท่านทาสกะจงเข้าไปหาเขมกภิกษุถึงที่อยู่ จงกล่าวกะเขมกภิกษุอย่างนี้ว่า พระเถระทั้งหลายกล่าวกะท่านอย่างนี้ว่า อุปาทานขันธคือขันธเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว คือขันธเป็นที่ยึดถือคือรูป ขันธเป็นที่ยึดถือคือเวทนา ขันธเป็นที่ยึดถือคือสัญญา ขันธเป็นที่ยึดถือคือสังขาร ขันธเป็นที่ยึดถือคือวิญญาน ท่านเขมกะพิจารณาเห็นอะไร ๆ ในอุปาทานขันธขันธเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ นี้ ว่าเป็นอัตตา หรือว่ามีอยู่ในอัตตาหรือ ท่านพระทาสกะรับคำของภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลายแล้ว จึงเข้าไปหาท่านเขมกะถึงที่อยู่ และได้กล่าวกะท่านพระเขมกะตามที่พระเถระทั้งหลายได้สั่ง ท่านพระเขมกะได้กล่าวตอบว่า อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว คือ อุปาทานขันธคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ผมไม่พิจารณาเห็นอะไร ๆ ในอุปาทานขันธทั้ง ๕ นี้ ว่าเป็นอัตตา หรือว่ามีในอัตตา ท่านพระทาสกะก็กลับไปหาภิกษุผู้เป็นพระเถระทั้งหลาย และก็ได้อีกว่าตามคำที่ท่านพระเขมกะได้พูดนั้น

พระเถระทั้งหลายก็ได้สั่งท่านพระทาสกะว่า ท่านจงเข้าไปหาท่านพระเขมกะถึงที่อยู่ ครั้นแล้วจงกล่าวกะภิกษุเขมกะอย่างนี้ว่า พระเถระทั้งหลายกล่าวกะท่านอย่างนี้ว่า อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ คืออุปาทานขันธคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว ได้ทราบไว้ ถ้าท่านเขมกะไม่พิจารณาเห็นอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ ว่าเป็นอัตตาหรือว่ามีในอัตตา ถ้าเช่นนั้น ท่านเขมกะก็เป็นพระอรหันตชินนาสพ ท่านพระทาสกะรับคำของภิกษุทั้งหลายแล้วเข้าไปหาท่านพระเขมกะถึงที่อยู่ แล้วกล่าวกับท่านพระเขมกะตามคำที่พระเถระทั้งหลายได้กล่าว ท่านพระเขมกะได้ตอบว่า อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ คืออุปาทานขันธคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว ผมไม่ได้พิจารณาเห็นอะไร ๆ ในอุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้ ว่าเป็นอัตตาหรือว่ามีในอัตตา และผมก็ไม่ได้เป็นพระอรหันตชินนาสพ

แต่ผมเข้าใจว่า เรามีในอุปาทานขันธ ๕ และผมไม่ได้พิจารณาเห็นว่า เราเป็นนี้ ท่านพระทาสกะก็กลับจากสำนักท่านพระเชมกะ เข้าไปหาภิกษุผู้เป็นพระเถระทั้งหลาย แล้วก็เล่าให้ฟังถึงถ้อยคำที่ท่านพระเชมกะได้กล่าวตอบ

พระเถระทั้งหลายก็ได้สั่งท่านทาสกะว่า จงไปหาภิกษุพระเชมกะถึงที่อยู่อีก และกล่าวอย่างนี้ว่า พระเถระทั้งหลายถามท่านอย่างนี้ว่า ที่ท่านกล่าวว่า เรามี นี่คืออะไร ท่านกล่าวรูปว่า เรามี หรือกล่าวว่า เรามีนอกจากรูป ท่านกล่าวเวทนา สัญญาสังขารวิญญาณว่า เรามี หรือกล่าวว่า เรามีนอกจากเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ ที่ท่านพระเชมกะกล่าวว่า เรามีนั่นคืออะไร ท่านพระทาสกะรับคำของภิกษุทั้งหลายแล้วก็เข้าไปหาท่านพระเชมกะอีก และก็ได้อธิบายถึงถ้อยคำที่ท่านพระเถระทั้งหลายได้สั่งให้ถามนั้น ท่านพระเชมกะจึงได้กล่าวว่า พอที่เกิดท่านทาสกะ ท่านเดินไปเดินมาอย่างนี้ บ่อย ๆ จะมีประโยชน์อะไร จงไปหยิบเอาไม้เท้ามาเถิด ผมจะไปหาภิกษุผู้เถระทั้งหลายเอง

ครั้งนั้น ท่านพระเชมกะยังไม่ทำเข้าไปหาภิกษุผู้เถระทั้งหลายถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยกับภิกษุผู้เป็นเถระทั้งหลาย ครั้นผ่านการสนทนาปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันและกันไปแล้ว นิ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ได้กล่าวแก่ท่านพระเชมกะว่า ท่านพระเชมกะ ที่ท่านกล่าวว่า เรามีนั่นคืออะไร ท่านพระเชมกะตอบว่า ผมไม่กล่าวรูปว่า เรามี ทั้งไม่กล่าวว่า เรามีนอกจากรูป ไม่กล่าวเวทนาสัญญาสังขาร วิญญาณว่า เรามี ทั้งไม่กล่าวว่า เรามีนอกจากเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ แต่ผมเข้าใจว่า เรามีในอุปาทานขันธ ๕ และผมไม่ได้พิจารณาเห็นว่า เราเป็นนี้ เปรียบเหมือน กลิ่นดอกอุบลก็ดี กลิ่นดอกปทุมก็ดี กลิ่นดอกบุนนทริก บัวขาวก็ดี ผู้ใดหนอจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า กลิ่นใบ กลิ่นดอก หรือว่ากลิ่นเกสร ผู้นั้นเมื่อกล่าวอย่างนี้ จะพึงกล่าวขบถหรือ พระภิกษุผู้เถระทั้งหลายก็ตอบว่า ไม่เป็นอย่างนั้น ท่านพระเชมกะจึงกล่าวว่า โดยที่ถูกต้อง เมื่อจะกล่าวก็ควรกล่าวแก้อย่างไร ท่านพระเถระทั้งหลายก็กล่าวว่า โดยที่ถูกต้อง เมื่อจะกล่าวก็ ควรจะกล่าวแก่ว่า กลิ่นดอก ท่านพระเชมกะก็กล่าวต่อไปว่า ดูก่อน อารุโสทั้งหลาย ฉันทันนั้นเหมือนกันแล ผมไม่กล่าวรูปว่า เรามี ทั้งไม่กล่าวว่า เรามี นอกจากรูป ไม่กล่าวเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณว่า เรามี ทั้งไม่กล่าวว่า เรามี นอกจากเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ แต่ผมเข้าใจว่า เรามีในอุปาทานขันธ ๕

และผมไม่พิจารณาเห็นว่า เราเป็นนี้ สังโยชน์ส่วนเบื้องต้น ๕ พระอริยสาวกจะได้แล้ว ก็จริง แต่ท่านยังถอนมานะ ฉันทะ อนุสัยอย่างละเอียดในอุปาทานขันธ ๕ ว่า เรามี ไม่ได้ สมัยต่อมาท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของอุปาทานขันธ ทั้ง ๕ ว่า รูปตั้งนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปตั้งนี้ ความดับไปแห่งรูปตั้งนี้ เวหนาดังนี้ สัญญาดังนี้ สังขารตั้งนี้ วิญญาณตั้งนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวหนาดังนี้ แห่งสัญญาดังนี้ แห่งสังขารตั้งนี้ แห่งวิญญาณตั้งนี้ ความดับไปแห่งเวหนาดังนี้ แห่งสัญญาดังนี้ แห่งสังขารตั้งนี้ แห่งวิญญาณตั้งนี้ เมื่อท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อม ไปในอุปาทานขันธ ๕ ตั้งนี้อยู่ แม้ท่านยังถอนมานะ ฉันทะ อนุสัยอย่างละเอียดใน อุปาทานขันธ ๕ ว่า เรามี ไม่ได้ แต่มานะ ฉันทะ และอนุสัยนั้นก็ถึงการเพิกถอนได้ เปรียบเหมือนผ้าเป็นประอะด้วยมลทิน เจ้าของทั้งหลายมอบผ้านั้นให้แก่ช่างซักฟอก ช่างซักฟอกขยี้ผ้านั้น ในน้ำต่างขี้เถ้า ในน้ำต่างเกลือ หรือในโคมัย แล้วเอาซักในน้ำใส สะอาด ผ้านั้นเป็นของสะอาดผ่องก็จริง แต่ผ้านั้นยังไม่หมดกลิ่นน้ำต่างขี้เถ้า กลิ่นน้ำต่างเกลือ หรือกลิ่นโคมัยที่ละเอียด ช่างซักฟอกมอบผ้านั้นให้แก่เจ้าของทั้งหลาย เจ้าของทั้งหลายเก็บผ้านั้นไว้ในหีบอบกลิ่น แม้ผ้านั้นยังไม่หมดกลิ่นน้ำต่างขี้เถ้า กลิ่นน้ำต่างเกลือ หรือกลิ่นโคมัยที่ละเอียด แม้กลิ่นนั้นก็หายไป ฉันทะ สังโยชน์เบื้องต้น ๕ พระอริยสาวกจะได้แล้วก็จริง แต่ท่านก็ยังถอนมานะ ฉันทะ อนุสัย อย่างละเอียด ในอุปาทานขันธ ๕ ว่า เรามี ไม่ได้ สมัยต่อมา ท่านพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความ เสื่อมไป ในอุปาทานขันธทั้ง ๕ ว่า รูปตั้งนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปตั้งนี้ ความดับไป แห่งรูปตั้งนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาสัญญาสังขารวิญญาณ ตั้งนี้ ความดับไปแห่งเวทนา สัญญาสังขารวิญญาณตั้งนี้ เมื่อท่านพิจารณาเห็น ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ใน อุปาทานขันธ ๕ เหล่านี้อยู่ แม้ท่านยังถอน มานะ ฉันทะ อนุสัยอย่างละเอียดใน อุปาทานขันธ ๕ ว่า เรามี ไม่ได้ แต่มานะ ฉันทะ และอนุสัยนั้นก็ถึงการเพิกถอนได้ ฉันทะ

เมื่อท่านพระเชมกะกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้กล่าวกับท่าน พระเชมกะว่า ผมทั้งหลายไม่ได้ถามมุ่งหมายเบียดเบียนท่านเชมกะเลย แต่ที่ท่านเชมกะ ย่อมสามารถพอจะบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่นซึ่งคำสอน ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นโดยพิสดาร ตามที่ท่านพระเชมกะบอกแล้ว แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แต่งตั้งแล้ว เปิดเผยแล้ว จำแนกแล้ว ทำให้ตื่นแล้ว โดยพิสดาร

ท่านพระเชมกะกล่าวคำนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายชื่นชมยินดีภาสิตของท่านพระเชมกะ เมื่อท่านพระเชมกะกล่าวคำไวยากรณ์ภาสิตนี้อยู่ จิตของภิกษุ ๖๐ รูปและของท่านพระเชมกะก็พ้นแล้วจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น

พระสูตรนี้เป็นพระสูตรที่ดี เพราะแสดงถึงภูมิปฏิบัติของท่านที่สำเร็จเป็นถึงขั้นพระอนาคามีแล้ว คือท่านพระเชมกะ แต่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ซึ่งจิตของท่านพระเชมกะผู้ซึ่งเป็นอนาคามีแล้วนั้น ก็ได้ยึดถือในชั้น ๕ แต่อย่างมีความรู้สึกว่ามีอยู่ จึงได้เกิดปัญหาขึ้นว่า เรามีอยู่ คืออะไร ท่านพระเชมกะจึงได้ถามและตอบกันกับท่านพระเถระทั้งหลาย และความก็แจ่มแจ้งในอุปมาว่า เหมือนอย่างผ้าที่เปื้อนไม่สะอาด และเมื่อไปซักฟอกให้สะอาดด้วยเครื่องซักฟอกทั้งหลาย เมื่อผ้าเหล่านั้นสะอาดแล้ว กลิ่นแห่งเครื่องซักฟอกนั้นก็ยังคงติดผ้าอยู่ ก็เหมือนอย่างจิตของท่านที่เป็นพระอนาคามี ก็เป็นจิตที่สะอาดแล้ว แต่อย่างยังมีมานะอยู่ คือความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็นอยู่ ยังละไม่ได้ เหมือนอย่างผ้าที่ซักสะอาดแล้ว แต่ยังมีกลิ่นของเครื่องซักฟอกติดอยู่ จึงต้องเอาใส่หีบอบกลิ่น เมื่ออบกลิ่นแล้ว กลิ่นเครื่องซักฟอกนั้นก็หมดไปจากผ้า เพราะฉะนั้น จึงต้องปฏิบัติต่อไป ด้วยการพิจารณาเห็นเกิดดับของอุปาทานชั้นทั้ง ๕ ยิ่งขึ้น ซึ่งยังเป็นชนวนอยู่ว่า เรามี ซึ่งเป็นตัวมานะ ซึ่งเปรียบเหมือนอย่างกลิ่นของเครื่องซักฟอกที่ยังติดผ้าอยู่ และกลิ่นนั้นก็หมดไป ก็เป็นอันว่าเหมือนอย่างที่ได้พิจารณาความเกิดดับของชั้น ๕ ยิ่งขึ้น ความสำคัญหมายว่าเรามีเราเป็นนั้นก็หมดไป ก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ละสังโยชนได้ทั้ง ๑๐

ท่านพระเชมกะก็ได้กล่าวเป็นธรรมสากัจฉากับท่านพระเถระทั้งปวงเหล่านี้ เข้าในมงคลคาถาชื่อว่า “กาเลน ธมฺมสากัจฉา สนนทธารมฺมโดยกาล” และเมื่อต่างสนทนากัน ภิกษุเถระทั้ง ๖๐ รูปก็พ้นจากอาสวะเป็นพระอรหันต์ ท่านพระเชมกะซึ่งเป็นพระอนาคามีแล้วก็เป็นพระอรหันต์ขึ้น เพราะไม่ยึดมั่น ข้อนี้เป็นเครื่องแสดงถึงแนวปฏิบัติทางจิต สืบขึ้นจากขั้นเป็นพระอนาคามีเป็นพระอรหันต์ โดยอุปมาอันเปรียบด้วยผ้าสะอาดที่ซักแล้วยังมีกลิ่น คือเป็นอนาคามี เปรียบด้วยผ้าที่ซักสะอาดแล้วยังมีกลิ่น ต้องอบกลิ่น กลิ่นหมดจึงจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และความสำเร็จก็มีได้ด้วยการสนทนารวมโดยกาลของท่านพระเชมกะ และท่านพระเถระทั้ง ๖๐ รูปนั้น

ก็มีคำถามว่า เพราะเหตุไร พระเถระทั้งหลายจึงส่งพระทาสกะนั้นไป ตอบว่า ด้วยหวังว่าเราจักคอยฟังธรรมจากสำนักพระธรรมกถึกผู้มีชื่อเสียง ถ้ามว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ไปกันเอง ก็ตอบว่า เพราะป่าอันเป็นที่อยู่ของพระเถระคับแคบ ในป่านั้น พระเถระจำนวนตั้ง ๖๐ รูป ไม่มีที่ว่างยืนหรือนั่งได้ เพราะฉะนั้น ท่านเหล่านั้นจึงไม่ไปเอง แต่ส่งท่านพระทาสกะไป ด้วยหวังว่า ขอท่านพระเขมกะจงมากล่าวธรรมแก่เราทั้งหลาย ณ ที่นี้ อื่นๆ หากจะถามว่า เพราะเหตุไร พระเถระทั้งหลายจึงส่งท่านพระทาสกะนั้นไป ก็ตอบว่า เพราะท่านพระเขมกะอาพาธ ถ้ามว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงส่งไปบ่อย ก็ตอบว่า ส่งไปบ่อยก็ด้วยหวังว่า ท่านพระเขมกะทราบแล้ว จักมากล่าวธรรมแก่เราทั้งหลายด้วยตนเองทีเดียว ฝ่ายท่านพระเขมกะทราบอภัยคัยของพระเถระเหล่านั้นจึงได้เดินไปเอง

สันตทกสูตร^{๑๕}

ว่าด้วยสันตทกปริพาชกในกรุงโกสัมพี

สมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตเมืองโกสัมพี สมัยนั้น สันตทกปริพาชกพร้อมด้วยปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ อาศัยอยู่ ณ ถ้าบิลักขคูหา ครั้งนั้นเวลาเย็น ท่านพระอานนท้ออกจากที่เรือนแล้ว เรียกภิกษุทั้งหลายว่า เราทั้งหลายจะเข้าไปยังบ่อน้ำที่น้ำฝนเซาะเพื่อจะดูถ้ากันเกิด ท่านพระอานนทพร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมากเข้าไปยังบ่อน้ำที่น้ำฝนเซาะ สมัยนั้น สันตทกปริพาชกนั่งอยู่กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่ กำลังพูดติรัจฉานกถาเป็นอันมาก ด้วยเสียงสูงเสียงใหญ่ อึงคะนึง คือพูดเรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องที่นอน เรื่องดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องนคร เรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องคนกล้าหาญ เรื่องตรอก เรื่องทำน้ำ เรื่องนางกุมภทาสีคือ นางทาสีตักน้ำด้วยหม้อที่ทำน้ำ เรื่องคนที่ล่องลပ်ไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อมด้วยประการนั้น ๆ

^{๑๕} ม. ม. ๑๓/๒๙๓-๓๑๓/๒๘๘-๓๐๙.

สันทกปริพาชกได้เห็นท่านพระอานนท์กำลังมาแต่ไกล จึงห้ามบริษัทของตนให้สงบเสียงว่า จงเบาเสียงเถิด อย่าทำเสียงดังต่อไปเลย นี่สาวกของพระสมณโคตมเป็นสมณะชื่ออานนท์กำลังมาอยู่ สมณะชื่ออานนท์นี้เป็นสาวกองค์หนึ่งในบรรดาสาวกของพระสมณโคตมที่อาศัยอยู่ ณ เมืองโกสัมพี ก็ท่านผู้มีอายุเหล่านั้น เป็นผู้ใคร่ในความเป็นผู้มีเสียงเบา แนะนำในความมีเสียงเบา กล่าวสรรเสริญเสียงเบา ถ้ากระไรสมณะชื่ออานนท์นั้นทราบว่ามีเสียงเบาแล้ว ฟังสำคัญที่จะเข้ามาใกล้ ลำดับนั้นปริพาชกเหล่านั้นได้นั่งอยู่ ท่านพระอานนท์ ได้เข้าไปหาปริพาชกถึงที่ใกล้ สันทกปริพาชกได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า เชิญมาเถิด ท่านพระอานนท์มาดีแล้ว ต่อนาน ๆ ท่านพระอานนท์จึงจะได้ทำเหตุ เพื่อจะมาในที่นี้ เชิญนั่งเถิดท่านพระอานนท์ นี่อาสนะปูไว้แล้ว ท่านพระอานนท์นั่งบนอาสนะที่ปูไว้แล้ว แม้สันทกปริพาชกถือเอาอาสนะอันต่ำแห่งหนึ่ง แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกะสันทกปริพาชกว่า ท่านทั้งหลายประชุมสนทนากันเรื่องอะไร และเรื่องอะไรที่ท่านทั้งหลายหยุดค้างไว้ในระหว่าง สันทกปริพาชกตอบว่า เรื่องที่ข้าพเจ้าทั้งหลายประชุมสนทนาเมื่อตะกี้นั้น ขอยกไว้เสียเถิด เรื่องนั้นท่านพระอานนท์จะได้ฟังแม้ในภายหลังโดยไม่ยาก ดิละหนอ ขอท่านพระอานนท์จงกล่าวเรื่องที่เป็นธรรมในลัทธิอาจารย์ของตนให้แจ่มแจ้งเถิด ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงมนสิการให้ดี เราจะกล่าว สันทกปริพาชกรับคำท่านพระอานนท์แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า ลัทธิสมัย อันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพาศพิพรมจรรย์ ๔ ประการนี้ และพรมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ๔ ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพิพรมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพาศ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว สันทกปริพาชกกล่าวว่า ก็ลัทธิสมัยอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพาศพิพรมจรรย์ ๔ ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพาศพิพรมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพาศ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้วนั้นเป็นไฉน

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ผู้ผุดเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบปฏิบัติชอบ ซึ่งกระทำโลกนี้ และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง และสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประชุมมหาภูตะทั้ง ๔ เมื่อทำกาลกิริยา ธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปสู่อากาศ คนทั้งหลายมีเพียงเป็นที่ ๕ จะห้ามเขาไปเมื่อตายแล้ว ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูก มีสีดุนกพิราบ การเช่นสรวงมีเถ่าเป็นที่สุด ท่านนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางคน ที่พูดว่า มีผล ๆ ล้วนเป็น คำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญ พินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายไป ย่อมไม่มี ดังนี้

ท่านพระอานนท์กล่าวต่อไปว่า ในลัทธิของศาสนานั้น วิญญาณย่อมตระหนักรู้ ดังนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติกล่าวดังนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ ผู้ดำเนินชอบปฏิบัติชอบ ซึ่งทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้ง ไม่มีในโลก คนเรานี้มีแต่ประชุมมหาภูตะทั้ง ๔ เมื่อทำกาลกิริยา ธาตุดินก็ไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปสู่อากาศ คนทั้งหลายมีเพียงเป็นที่ ๕ จะห้ามเขาไปเมื่อตายแล้ว ร่างกายปรากฏอยู่แค่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกมีสีดุนกพิราบ การเช่นสรวงมีเถ่าเป็นที่สุด ท่านนี้คนเขลาบัญญัติไว้ คำของคนบางคน ที่พูดว่า มีผล ๆ ล้วนเป็นคำเปล่า คำเท็จ คำเพ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญพินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายไป ย่อมไม่มี ดังนี้ ถ้าคำของศาสนานี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธินี้ที่ข้าพเจ้าไม่ได้ทำเลย ก็เป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้ที่ข้าพเจ้าไม่ได้ประพฤติเลย ก็เป็นอันอยู่แล้ว ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่า เพราะกายสลาย แม้เราทั้ง ๒ จะขาดสูญพินาศสิ้น เบื้องหน้าแต่ตายไป จะไม่มี ดังนี้ แม้เราทั้ง ๒ ก็ชื่อว่า เป็นผู้เสมอกัน ถึงความเป็นผู้เสมอกัน

ในลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคน ศีรษะโล้น กระทำคามเพียรในการเดินกระโห่ยง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือน นอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอกันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้ อะไรเห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้น ครั้นรู้ว่าลัทธินี้ ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ตั้งนี้แล้ว ย่อมเบือนหน้า หลีกไปจาก พรหมจรรย์นี้ ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่ ๑ นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

ท่านพระอานนทกล่าวต่อไปว่า อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติก้าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำ เขาให้เศร้าโศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้ลำบาก ทำเขาให้ดิ้นรนเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์เอง ใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ลักทรัพย์เอง ใช้ผู้อื่นให้ลัก ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำไม่ชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน สंहारเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน ให้เป็นกองเนื้ออันเดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไป ยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้ท่านเอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ท่าน บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นให้บูชา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การอบรมอินทรีย์ การสำรวมในศีล การกล่าวคำสัตย์ บุญย่อมไม่มี แก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ดังนี้

ท่านพระอานนทกล่าวต่อไปว่า ในลัทธิท่านศาสดานี้ วิญญูชนยอมเห็น
 ทราบตระหนักตั้งนี้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติกกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า
 เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน
 ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้าโศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้
 ลำบาก ทำเขาให้ดิ้นรนเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์เอง ใช้ผู้อื่นให้ฆ่า
 ลักทรัพย์เอง ใช้ผู้อื่นให้ลัก ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว
 ชุ่มอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำไม่ชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้
 จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน สังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ให้เป็นลานเนื้ออันเดียวกัน
 ให้เป็นกองเนื้ออันเดียวกัน บาปที่มีการทำ เช่นนั้นเป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาป
 มาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง
 ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ
 ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา
 ให้ท่านเอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ท่าน บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ
 ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การอบรมอินทรีย์ การสำรวมในศีล
 การกล่าวคำสัตย์ บุญย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ดังนี้ ถ้าคำของศาสดานี้เป็น
 คำจริง กรรมในลัทธินี้ที่ข้าพเจ้าไม่ได้ทำเลย ก็เป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้ที่
 ข้าพเจ้าไม่ได้อยู่ประพฤติเลย ก็เป็นอันอยู่แล้ว ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่า เราทั้ง ๒ ผู้ทำ
 ไม่ชื่อว่าทำบาป ดังนี้ แม้เราทั้ง ๒ ก็ชื่อว่า เป็นผู้เสมอกัน ถึงความเป็นผู้เสมอกันใน
 ลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศรัทธาโล้น
 ทำความเพียรในการเดินกระโหี่ยง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือน นอนเบียด
 กับบุตร ประพรมแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทอง
 และเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอ กับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไรเห็นอะไรอยู่
 จึ่งจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้น ครั้นรู้ว่าลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะ
 อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ตั้งนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น
 ลัทธิอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติ
 พรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกขให้สำเร็จ
 ไม่ได้ เป็นประการ ที่ ๒ นี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น
 เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

ท่านพระอานนทกล่าวต่อไปว่า อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมเศร้าหมองเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีเรี่ยวแรงของบุรุษ ไม่มีคามบากบั่นของบุรุษ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตะทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง ย่อมเสวยสุขเสวยทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖ เท่านั้น

ท่านพระอานนทกล่าวต่อไปว่า ในลัทธิของศาสนานี้ วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมเศร้าหมองเอง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายหาเหตุหาปัจจัยมิได้ ย่อมบริสุทธิ์เอง ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีเรี่ยวแรงของบุรุษ ไม่มีคามบากบั่นของบุรุษ สัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตะทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร แปรไปตามเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย ตามความประจวบ ตามความเป็นเอง ย่อมเสวยสุขเสวยทุกข์ในอภิชาติทั้ง ๖ เท่านั้น ดังนี้ ถ้าคำของท่านศาสดานี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธินี้ที่ข้าพเจ้าไม่ได้ทำเลย ก็เป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้ที่ข้าพเจ้าไม่ได้ประพฤติเลย ก็เป็นอันอยู่แล้ว ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่า เราทั้ง ๒ หาเหตุหาปัจจัยมิได้ จักบริสุทธิ์เอง ดังนี้ แม้เราทั้ง ๒ ก็ชื่อว่า เป็นผู้เสมอกัน ถึงความเป็นผู้เสมอกันในลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้ เป็นผู้ประพฤติเปลือยกาย เป็นคนศรัทธาโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโหรง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือน นอนเบียดกับบุตร ประพรมแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอกันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไรเห็นอะไรอยู่ จึงจักประพฤติพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้น ครั้นรู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้ตั้งนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น ลัทธิอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไป

จากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ เป็นประการที่ ๓ นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

ท่านพระอานนทกล่าวต่อไปว่า อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ มีปกติกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครเนรมิต ไม่มีใครให้เนรมิต เป็นหมัน ตั้งอยู่มั่นคง ดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน สภาวะ ๗ กอง คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ และชีวะเป็นที่ ๗ สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครเนรมิต ไม่มีใครให้เนรมิต เป็นหมัน ตั้งอยู่มั่นคงดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านี้ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจให้เกิดสุขหรือทุกข์หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน ผู้ฆ่าเองก็ดี ผู้ใช้ให้ฆ่าก็ดี ผู้ไต่ย็นก็ดี ผู้กล่าวให้ไต่ย็นดีก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะแม้บุคคลจักเอาศีลตราอย่างคม ตัดศีลระกัน ก็ไม่เชื่อว่า ใครๆปลงชีวิตใครๆ เป็นแต่ศีลตราสอดไปในช่องแห่ง สภาวะ ๗ กองเท่านั้น ดังนี้ ก็แต่กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรม ๑ ครั้งกรรม ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒ อภิชาติ ๖ ปุริสภูมิ ๘ อาชีวก ๔,๙๐๐ ปริพาชก ๔,๙๐๐ นาคवास ๔,๙๐๐ อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ รโฆธาตุ ๓๖ สัตถุญญีครรรค์ ๗ อสัตถุญญีครรรค์ ๗ นิคันถครรรค์ ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สระ ๗ ตาไม้ ๗ หิน ๗ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐ เหล่านี้ที่พาลและบัณฑิตเร่ร้อนท่องเที่ยวไปแล้ว จักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่า เราจักบ่มกรรมที่ยังไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสสกุณต้องกรรมที่อำนวยผลแล้ว จักทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ ไม่มีในที่นั้น สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนาน ย่อมไม่มีในสงสารหรือสังสาระด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อมความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง พาลและบัณฑิตเร่ร้อนท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่บุคคลขว้างไป ย่อมคลี่หมดไปเองฉะนั้น ดังนี้

ท่านพระอานนท์กล่าวต่อไปว่า ในลัทธิของศาสนานั้น วิทยุชนยอมเห็น
 ตระหนักตั้งนั้ว่า ท่านศาสดาผู้มีปกติกกล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า สภาวะ ๗
 กองเหล่านี้ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอันใครทำ ไม่มีใครเนรมิต ไม่มีใครให้เนรมิต
 เป็นหมัน ตั้งอยู่มั่นคงดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่มั่นคงดุจเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านี้นั้นไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่อาจทำให้เกิดสุขหรือทุกข์
 หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน สภาวะ ๗ กอง คือกอง ดิน กองน้ำ กองไฟ
 กองลม สุข ทุกข์ และชีวะเป็นที่ ๗ สภาวะ ๗ กองนี้ ไม่มีใครทำ ไม่มีแบบอย่างอัน
 ใครทำ ไม่มีใครเนรมิต ไม่มีใครให้เนรมิต เป็นหมัน ตั้งอยู่มั่นคงดุจยอดภูเขา ตั้งอยู่
 มั่นคงดุจเสาระเนียด สภาวะ ๗ กองเหล่านี้นั้น ไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่เบียดเบียน
 กันและกัน ไม่อาจทำให้เกิดสุขหรือ ทุกข์หรือทั้งสุขและทุกข์แก่กันและกัน ผู้ฆ่าเอง
 ก็ดี ผู้ใช้ให้ฆ่าก็ดี ผู้ได้ยินก็ดี ผู้กล่าวให้ได้ยินก็ดี ผู้เข้าใจความก็ดี ผู้ทำให้เข้าใจความ
 ก็ดี ไม่มีในสภาวะ ๗ กองนั้น เพราะแม้บุคคลจะเอาศีลตราอย่างคมตัดศีลระกัน
 ก็ไม่ชื่อว่าใคร ๆ ปลงชีวิตใคร ๆ เป็นแต่ศีลตราสอดไปในช่องแห่งสภาวะ ๗ กองเท่านั้น
 ดังนี้ ก็แต่กำเนิดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ ครั้ง
 กรรม ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒ อภิชาด ๖ บุริสภูมิ ๘ อาชีวก ๔,๙๐๐ ปริพาชก
 ๔,๙๐๐ นาคवास ๔,๙๐๐ อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ รโฆธาตุ ๓๖ สัณญีครรภ์
 ๗ อสัณญีครรภ์ ๗ นิคันถครรภ์ ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สระ ๗ ตาไม้
 ๗ หิน ๗ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ มหากัป ๘,๔๐๐,๐๐๐
 เหล่านี้ที่พาลและบัณฑิตเร่ร้อนท่องเที่ยวไปแล้ว จักทำที่สุดทุกข์ได้ ความสมหวังว่าเรา
 จักปมกรรมที่ยังไม่อำนวยผลให้อำนวยผล หรือเราสัมผัสถูกต้องกรรมที่อำนวยผลแล้ว
 จักทำให้สุดสิ้นด้วยศีล ด้วยพรต ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ ไม่มีในที่นั้น
 สุขทุกข์ที่ทำให้มีที่สิ้นสุดได้ เหมือนดวงของให้หมดด้วยทะนาน ย่อมไม่มีในสงสารหรือ
 สังสาระด้วยอาการอย่างนี้เลย ไม่มีความเสื่อมความเจริญ ไม่มีการเลื่อนขึ้นเลื่อนลง
 พาลและบัณฑิตเร่ร้อนท่องเที่ยวไป จักทำที่สุดทุกข์ได้เอง เหมือนกลุ่มด้ายที่บุคคลขว้างไป
 ย่อมคลี่หมดไปเอง ฉะนั้น ดังนี้ ถ้าคำของท่านศาสดานี้เป็นคำจริง กรรมในลัทธินี้ที่
 ข้าพเจ้าไม่ได้ทำเลย ก็เป็นอันทำแล้ว พรหมจรรย์ในลัทธินี้ที่ประพฤติไม่ได้อยู่ประพฤติเลย
 ก็เป็นอันอยู่แล้ว ข้าพเจ้ามิได้กล่าวว่า เราทั้ง ๒ เร่ร้อนท่องเที่ยวไปแล้ว จักทำที่สุด

ทุกขได้ ดังนี้ แม้เราทั้ง ๒ ก็ชื่อว่า เป็นผู้เสมอกัน ถึงความเป็นผู้เสมอกัน ในลัทธินี้ ที่ยิ่งกว่ากันก็คือ ความที่ท่านศาสดานี้เป็นผู้ประพุดิเปลือยกาย เป็นคนศีรชะโล้น ทำความเพียรในการเดินกระโหียง ถอนผมและหนวด เมื่อเราอยู่ครองเรือน นอนเบียด กับบุตร ประพรมแก่นจันทร์เมืองกาสิ ทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยินดีทอง และเงินอยู่ ก็จักเป็นผู้มีคติเสมอกันกับท่านศาสดานี้ในภพหน้าได้ เรานั้นรู้อะไรเห็น อะไรอยู่ จึงจักประพุดิพรหมจรรย์ในศาสดานี้ วิญญูชนนั้นครั้งนั้นรู้ว่า ลัทธินี้ไม่เป็น โอกาสที่จะอยู่ประพุดิพรหมจรรย์ได้ดังนี้แล้ว ย่อมเบื้อหน่าย หลีกไปจากพรหมจรรย์ นั้น ลัทธิอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพุดิพรหมจรรย์ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพุดิ พรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพุดิ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกขให้สำเร็จ ไม่ได้ เป็นประการที่ ๔ นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

ลัทธิสมัยอันไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพุดิพรหมจรรย์ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ ประพุดิพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพุดิ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไป จากทุกขให้สำเร็จไม่ได้ ๔ ประการนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

สันทกปริพาชกกล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า ข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสลัทธิอัน ไม่เป็นโอกาสที่จะอยู่ประพุดิพรหมจรรย์ ๔ ประการ ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพุดิ พรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพุดิ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกขให้สำเร็จ ไม่ได้ นำอัครจรรย์ ไม่เคยมี ก็พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ๔ ประการ ที่วิญญูชน ไม่พึงอยู่ประพุดิพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพุดิ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไป จากทุกขให้สำเร็จไม่ได้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว เป็นไฉน

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวว่า ศาสดาบางคนในโลกนี้ ตั้งตนเป็นสัพพัญญู รู้เห็น ธรรมทั้งปวง ปฏิญญาความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดินอยู่ก็ดี หยุดอยู่ ก็ดี หลับอยู่ก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ความรู้ความเห็นปรากฏเสมอเป็นนิตย์ ศาสดานั้นเข้าไปสู่

เรือนว่างบ้าง ไม่ได้ก่อนข้าวบ้าง สุนัขกัดเอาบ้าง พบข้างดู่บ้าง พบม้าดู่บ้าง พบโคดู่บ้าง
 ถามถึงชื่อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ถามถึงชื่อบ้าง หนทางบ้าง
 ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง เมื่อถูกถามว่า นี้อะไร ก็ตอบเขาว่า เราเข้าไปสู่เรือนว่าง
 ด้วยกิจที่เราจำต้องเข้าไป เราไม่ได้ ก่อนข้าวด้วยเหตุที่เราไม่ควรได้ เราเป็นผู้ถูกสุนัข
 กัดด้วยเหตุที่ควรถูกกัด เราพบข้างดู่ด้วยเหตุที่ควรพบ เราพบม้าดู่ด้วยเหตุที่ควรพบ
 เราพบโคดู่ด้วยเหตุที่ควรพบ เราถามถึงชื่อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง
 ด้วยเหตุที่ควรถาม เราถามถึงชื่อบ้าง ทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง ด้วยเหตุที่
 ควรถาม ในพรหมจรรย์ของศาสนานั้น วิญญูชนย่อมตระหนักดังนี้ว่า ศาสดาซึ่งตั้งตัวเป็น
 สัพพัญญู รู้เห็นธรรมทั้งปวง ปฏิญญาความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเรา
 เดินอยู่ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับอยู่ก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ความรู้ความเห็นปรากฏเสมอ เป็นนิรันดร์
 ศาสดานั้นเข้าไปสู่เรือนว่าง ไม่ได้ก่อนข้าวบ้าง สุนัขกัดเอาบ้าง พบข้างดู่บ้าง
 พบม้าดู่บ้าง พบโคดู่บ้าง ถามถึงชื่อบ้าง โคตรบ้าง ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ถามถึง
 ชื่อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้านบ้าง ของนิคมบ้าง ศาสดานั้น เมื่อถูกถามว่า นี้อะไร
 ก็ตอบเขาว่า เราเข้าไปสู่เรือนว่างด้วยกิจที่เราจำต้องเข้าไป เราไม่ได้ก่อนข้าวด้วยเหตุ
 ที่เราไม่ควรได้ เราเป็นผู้ถูกสุนัขกัดด้วยเหตุที่ควรถูกกัด เราพบข้างดู่ด้วยเหตุที่ควรพบ
 เราพบม้าดู่ด้วยเหตุที่ควรพบ เราพบโคดู่ด้วยเหตุที่ควรพบ เราถามถึงชื่อบ้าง โคตรบ้าง
 ของหญิงบ้าง ของชายบ้าง ด้วยเหตุที่ควรถาม เราถามถึงชื่อบ้าง หนทางบ้าง ของบ้าน
 บ้าง ของนิคมบ้าง ด้วยเหตุที่ควรถาม ดังนี้ วิญญูชนนั้นครั้งรู้ว่า พรหมจรรย์นี้เว้น
 จากความยินดีดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น พรหมจรรย์อันเว้น
 จากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึง
 ยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่ ๑ นี้แล อันพระผู้มี-
 พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง
 โดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกันมา
 เป็นผู้เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันมา ศาสดานั้นจึงแสดงธรรมโดยการฟังตามกันมา
 โดยสืบ ๆ กันมาว่าอย่างโน้น ๆ โดยอ้างตำรา ก็เมื่อศาสดาเชื่อถือการฟัง ตามกันมา

เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันมาแล้ว ย่อมมีการฟังดีบ้าง มีการฟังชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง ในพรหมจรรย์ของศาสนานั้น วิญญูชนย่อมทราบตระหนักรู้ว่า ท่านศาสดานี้เป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกันมา เป็นผู้เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันมา ท่านศาสดาผู้นั้นแสดงธรรมโดยการฟังตามกันมา โดยสืบ ๆ กันมาว่าอย่างนั้น ๆ โดยอ้างตำรา ก็เมื่อศาสดาเชื่อถือการฟังตามกันมา เชื่อว่าจริงด้วยการฟังตามกันมาแล้ว ย่อมมีการฟังดีบ้าง การฟังชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง ดังนี้ วิญญูชนนั้น ครั้นรู้ว่าพรหมจรรย์นี้ เว้นจากความยินดีดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติก็นิ่งยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่ ๒ นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้เป็นผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณา ศาสดานั้นจึงแสดงธรรมตามปฏิภาณของตน เทียบเหตุตามความที่ตนตรึก คล้อยตามความที่ตนพิจารณา ก็เมื่อศาสดาเป็นผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณาแล้ว ก็ย่อมมีความตรึกดีบ้าง ความตรึกชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง ในพรหมจรรย์ของศาสนานั้น วิญญูชนย่อมทราบตระหนักรู้ว่า ท่านศาสดานี้เป็นผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณา ท่านศาสดานั้นย่อมแสดงธรรมตามปฏิภาณของตน เทียบเหตุตามความที่ตนตรึก คล้อยตามความที่ตนพิจารณา ก็เมื่อศาสดาเป็นผู้ใช้ความตรึก เป็นผู้ใช้ความพิจารณาแล้ว ก็ย่อมมีความตรึกดีบ้าง ความตรึกชั่วบ้าง เป็นอย่างนั้นบ้าง เป็นอย่างอื่นบ้าง วิญญูชนนั้นครั้นรู้ว่า พรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดีดังนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปจากพรหมจรรย์นั้น พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติก็นิ่งยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่ ๓ นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

อีกประการหนึ่ง ศาสดาบางคนในโลกนี้เป็นคนเขลา งมงาย เพราะเป็นคนเขลา เพราะเป็นคนงมงาย ศาสดานั้น เมื่อถูกถามปัญหาอย่างนั้น ๆ ย่อมถึงความส่ายวาจาคือตอบคืนได้ไม่ตายตัวว่า ความเห็นของเราว่า อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างอื่นก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ ดังนี้ ในพรหมจรรย์ของศาสดานั้น วิญญูชนย่อมทราบตระหนักตั้งนี้ว่า ท่านศาสดานี้เป็นคนเขลา งมงาย เพราะเป็นคนเขลา เพราะเป็นคนงมงาย ศาสดานั้นเมื่อถูกถามปัญหาอย่างนั้น ๆ ย่อมถึงความส่ายวาจาคือตอบคืนได้ไม่ตายตัวว่า ความเห็นของเราว่า อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างอื่นก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ มิใช่ไม่ใช่ก็ไม่ใช่ ดังนี้ วิญญูชนนั้นครั้งรู้ว่า พรหมจรรย์นี้เว้นจากความยินดีตั้งนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่าย หลีกไปเสียจากพรหมจรรย์นั้น พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกขให้สำเร็จไม่ได้ ประการที่ ๔ นี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกขให้สำเร็จไม่ได้ ๔ ประการนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสไว้แล้ว

สันทกปริพาชกกล่าวกะท่านพระอานนท์ว่า ข้อที่พรหมจรรย์อันเว้นจากความยินดี ๔ ประการนั้นแหละ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ผู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ตรัสว่าเป็นพรหมจรรย์ อันเว้นจากความยินดี ที่วิญญูชนไม่พึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เลย ถึงเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกขให้สำเร็จไม่ได้ น่าอัศจรรย์ไม่เคยมี ก็ศาสดานั้นมีปกติกล่าวอย่างไร บอกอย่างไร ในพรหมจรรย์ที่วิญญูชน พึงอยู่โดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกขให้สำเร็จได้

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวกะสันทกปริพาชกต่อไปว่า พระตถาคตเสด็จอุบัติในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและ

มนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีหรือผู้เกิดเฉพาะในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น ครั้นฟังแล้ว ได้ศรัทธาในพระตถาคต เพราะประกอบด้วยการได้ศรัทธานั้น ย่อมเห็นตระหนักรู้ว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลอยู่ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไรเรา ฟังปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดสร้อยอกบวชเป็นบรรพชิต สมัยต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ ละเครื่องอาถรรพ์น้อยใหญ่ ปลงผมและหนวด นุ่งผ้ากาสาหวัดสร้อยอกบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย ลึกขาคณะและสาธุของภิกษุทั้งหลาย

ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางท่อนไม้ วางศัสตราแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่

ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่ประพฤติตนเป็นขโมย เป็นผู้สะอาด

ละกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน

ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่ความจริง ดำรงสัตย์ พูดเป็นหลักฐานควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก

ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่หนึ่งแตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่โน้นแตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลิน ในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน

ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เสนาะหู กล่าวแต่คำที่น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

ละคำเพื่อเจ้า เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้า พุดถูกกาล พุดแต่คำที่เป็นจริง พุดอิงอรรถ พุดอิงธรรม พุดอิงวินัย พุดแต่คำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร

เว้นขาดจากการพรากรพีชคามและภุตคาม ฉันทนเดียว เว้นการฉันทนในราตรีงดจากการฉันทนในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการพอนรำ ขับร้อง การประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นขาดจากการทัดทรงประดับประดา ตบแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่องประเทืองผิว อันเป็นฐานแห่ง การแต่งตัว เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญชาติดิบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร เว้นขาดจากการรับช้าง วัว ม้า และลา เว้นขาดจากการรับไร่นา และที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบหุตกรรม และการรับใช้ เว้นขาดจากการซื้อและการขาย เว้นขาดจากการน้อโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอมและการโกงด้วยเครื่องตวงวัด เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบแต่ง เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้นและกรรโชก

เธอผู้เป็นสันโดษด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง นกมีปีกจะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเองเป็นภาระบินไปได้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น เป็นผู้สันโดษด้วยจิวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง เธอจะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือไปได้เอง

ภิกษุนี้ประกอบด้วยศีลขันธอันเป็นอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันปราศจากโทษ ในภายใน เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสාරวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สාරวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออภิกขมา

และโหม่นัสคือความยินดีและความยินร้าย ครอบงำ ชื่อว่า รักษาจักขุนทรีย์ ชื่อว่า ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ เธอฟังเสียงด้วยหู... ดมกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น... ถูกต้องโณฏฐัพพะด้วยกาย... รู้แจ้งธัมมามรณด้วยใจแล้ว ไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คืออกิษณาและโหม่นัส ความยินดีความยินร้าย ครอบงำ ชื่อว่า รักษาหมโนทรีย์ ชื่อว่า ถึงความสำรวม ในมโนทรีย์ ภิกษุผู้ประกอบด้วยอินทริยสังวรอันเป็นอริยะเช่นนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันบริสุทธิ์ ไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน

ภิกษุนี้ย่อมทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการแลในการเหลียว ย่อมทำความรู้สึกตัวในการคู้เข้าในการเหยียดออก ย่อมทำความรู้สึกตัวในการทรงสังฆาภิพาตรและจีวร ย่อมทำความรู้สึกตัวในการฉน การตีมีการเคี้ยวการลิ้ม ย่อมทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดินการยืนการนั่งการหลับการตื่นการพูดการนิ่ง

ภิกษุนี้ประกอบด้วยศีลขันธ์ อินทริยสังวร สติสัมปชัญญะอันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัดคือป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง กองฟาง ในกาลภายหลังภัต เธอกลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละความโลภในโลก มีใจปราศจากความโลภอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความโลภ ละความประทุษร้ายคือ พยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมัทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มแล้ว เป็นผู้ปราศจากถิ่นมัทธะ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมัทธะ ละอุทัจจกุกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิต ให้บริสุทธิ์จากอุทัจจกุกุจจะ ละวิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย เป็นผู้ข้าม วิจิกิจฉา ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา

ภิกษุนี้ครั้งละนิวรรณ์ทั้ง ๕ เหล่านี้ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ทำปัญญาให้ถอยกำลังแล้ว เธอสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์

มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกความสงบสงัดอยู่ ก็สาวกย่อมบรรลุคุณวิเศษ อันโอฬาร เห็นปานนี้ในศาสนาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนานั้น โดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุข เกิดแต่สมาธิอยู่ ก็สาวกย่อมบรรลุคุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ในศาสนาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพฤติก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้

อีกประการหนึ่ง ภิกษุมืออุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุทุติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ก็สาวกย่อมบรรลุคุณวิเศษอันโอฬาร เห็นปานนี้ในศาสนาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละทุกข์ ละสุข และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ก็สาวกย่อมบรรลุคุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ในศาสนาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติ พรหมจรรย์ในศาสนานั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรม เครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้

ท่านพระอานนท์ได้กล่าวต่อไปว่า ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ ญาณเป็นเครื่องระลึกถึงขั้นเป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนได้ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติ ๑ บ้าง ๒ ชาติ บ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัป เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏวิวัฏฏกัป

เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์ อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างอย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกชาติก่อนได้ เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการพร้อมทั้งอุเทศด้วยประการฉะนี้ ก็สวากย่อมบรรลुकคุณวิเศษอันโอฬาร เห็นปานนี้ในศาสนาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนา นั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้

ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธี ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ครอบงำการทำงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่อรู้จติ ความเคลื่อนไหว และอุปบัติ ความเข้าถึง ของสัตว์ทั้งหลาย เธอเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติคือ เคลื่อน กำลังอุปบัติคือเข้าถึง เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธีลวงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านั้น ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธีลวงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ก็สวากย่อมบรรลुकคุณวิเศษ อันโอฬารเห็นปานนี้ในศาสนาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในศาสนา นั้น โดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพฤติ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้

อีกประการหนึ่ง ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธี ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ครอบงำการทำงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ คือความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ กิเลสเครื่องตองสันดาน ย่อมรู้

ขัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี่อัสวสมุทัย นี่อัสวนิโรธ นี่อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเธอรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีไม่ได้มี ก็สาวกย่อมบรรลुकุณวิเศษอันโอฬารเห็นปานนี้ ในศาสนาใด วิญญูชนพึงอยู่ประพาศพรหมจรรย์ในศาสนา นั้นโดยส่วนเดียว และเมื่ออยู่ประพาศ ก็พึงยังกุศลธรรมเครื่องออกไปจากทุกข์ให้สำเร็จได้

สันทกปริพาชกได้กล่าวกะท่านพระอานนท์ว่า ก็ภิกษุใดเป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นยังบริโภคคามทั้งหลายหรือ ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ภิกษุใดเป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรประพาศล่องฐานะทั้ง ๕ คือภิกษุชินาสพเป็นผู้ไม่ควรแกเล้งปลงสัตว์จากชีวิต ๑ เป็นผู้ไม่ควรถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้อันเป็นส่วนแห่งความเป็นขโมย ๑ เป็นผู้ไม่ควรเสพเมถุน ๑ เป็นผู้ไม่ควรกล่าวเท็จทั้งรู้ ๑ เป็นผู้ไม่ควรทำการสังสมบริโภคคามทั้งหลาย เหมือนเมื่อเป็นคฤหัสถ์ในกาลก่อน ๑ ภิกษุใดเป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรประพาศล่องฐานะทั้ง ๕ เหล่านี้

สันทกปริพาชกได้ถามต่อไปว่า ก็ภิกษุใดเป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เมื่อภิกษุนั้นเดินไปอยู่ที่ดี หยุดอยู่ที่ดี หลับอยู่ที่ดี ตื่นอยู่ที่ดี ความรู้ความเห็นว่าเป็นอัสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ดังนี้ ปรากฏเสมอเป็นนิตยหรือ ท่านพระอานนท์ได้

กล่าวตอบว่า ถ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้าจักทำอุปมาแก่ท่าน วิญญูชนบางพวกในโลกนี้ย่อมรู้ทั่วถึงอรรถแห่งภาษิตได้ด้วยอุปมา เปรียบเหมือนมือและเท้าของบุรุษชาติไป เมื่อบุรุษนั้นเดินไปอยู่ที่ดี หยุดอยู่ที่ดี หลับอยู่ที่ดี ตื่นอยู่ที่ดี มือและเท้าก็เป็นอันขาดอยู่เสมอ เป็นนิത്യนั่นเอง อนึ่ง เมื่อเขาพิจารณา ย่อมรู้ได้ว่า มือและเท้าของเราขาดแล้ว ดังนี้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น เป็นพระอรหันตชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ มีกิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว มีภาระอันปลงแล้ว มีประโยชน์ของตนอันถึงแล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เมื่อเธอเดินไปอยู่ที่ดี หยุดอยู่ที่ดี หลับอยู่ที่ดี ตื่นอยู่ที่ดี อาสวะทั้งหลายก็เป็นอันสิ้นไปเสมอเป็นนิത്യนั่นเอง อนึ่ง เมื่อเธอพิจารณา ย่อมรู้ได้ว่าอาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว

สันทกปริพาชกได้กล่าวถามอีกว่า ก็ในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุผู้นำตนออกไปได้จากกิเลสและกองทุกข์มากเพียงไร ท่านพระอานนที่ได้กล่าวตอบว่า ก็ในธรรมวินัยนี้ ภิกษุผู้นำตนออกไปได้จากกิเลสและกองทุกข์นั้น มีไม่ใช่ร้อยเดียว ไม่ใช่สองร้อย ไม่ใช่สามร้อย ไม่ใช่สี่ร้อย ไม่ใช่ห้าร้อย ความจริงมีอยู่มากที่สุดทีเดียว

สันทกปริพาชกได้กล่าวสรรเสริญขึ้นว่า นำอัศจรรย์ ไม่เคยมี ไม่เป็นการยกย่องแต่ธรรมของตน และไม่เป็นการติเตียนธรรมของผู้อื่น มีแต่การแสดงธรรมตามเหตุผลเท่านั้น และผู้นำตนออกไปได้จากกิเลสและกองทุกข์มากถึงเพียงนั้น จักปรากฏได้ส่วนอาชีวกเหล่านี้ชื่อว่า เป็นบุตรของมารดาผู้มีบุตรตายแล้ว ยกย่องแต่ตนและติเตียนคนอื่นเท่านั้น ทั้งตั้งศาสดาไว้ ๓ คน คือนันทะ วัจฉะ ๑ กิสะ สังกัจจะ ๑ มกขลิโคสาละ ๑ ว่าเป็นผู้นำตนออกจากกิเลสและกองทุกข์ได้

ลำดับนั้นสันทกปริพาชกเรียกบริษัทของตนมาว่า ผู้เจริญทั้งหลาย จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระสมณโคดมย่อมมีผล แต่ว่าบัดนี้ข้าพเจ้าจะสละภากัสการและความสรรเสริญเสียสิ้น ไม่ใช่ทำได้ง่าย สันทกปริพาชกส่งบริษัทของตนไปในการประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยประการฉะนี้แล

คำว่า *ดิรัจฉานกถา* แปลว่า ถ้อยคำที่ขัดขวาง คือขัดขวางทางสวรรค์และนิพพาน เพราะคำว่า *ดิรัจฉานะ* ที่เป็นชื่อของสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายนั้น ตามศัพท์แปลว่า สัตว์ที่ไปทางด้านขวางของร่างกาย เพราะสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย แม้จะเป็นสัตว์ ๒ เท้าเช่นเปิดไก่ ขาก็มาติดอยู่ตอนส่วนกลางของร่างกาย จึงเดินไปตามด้านขวางของร่างกาย ไม่ได้ตั้งกายตรงอย่างมนุษย์ แม้วานรซึ่งมีร่างกายคล้ายมนุษย์ แต่ก็ถือว่าเป็นสัตว์ ๔ เท้า ๒ เท้าหน้านั้นไม่ถือว่าเป็นมือ เหมือนอย่างมนุษย์ ก็คงไปทางด้านขวางเหมือนกันฉะนั้น เพราะแปลว่า ขวาง หรือไปขวาง คือไปทางด้านขวาง นอกจากใช้เป็นชื่อของสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายซึ่งเป็นสัตว์ที่ไปทางด้านขวางของร่างกายทางร่างกายแล้ว ยังมาใช้เป็นชื่อของถ้อยคำของมนุษย์ด้วย คือถ้อยคำของมนุษย์ที่ไปทางด้านขวาง คือขัดขวางทางสวรรค์และนิพพานดังกล่าว ก็เรียกว่า *ดิรัจฉานกถา* ส่วนคำที่ว่า *ร่างกายนี้ในที่สุด* คือเมื่อถึงแก่ความตายแล้ว ร่างกายนี้ก็กลายเป็นศพ มีเพียงเป็นที่ ๕ ก็หมายความว่าเพียงที่ศพนอนไปนั้น มีบุรุษ ๔ คนจับเท้าเพียงทั้ง ๔ ก็เป็น ๔ บนเตียงอีก ๑ ก็เป็น ๕ คือว่ายกเอาศพไป ศพนอนบนเตียงก็ชื่อว่า มีเตียงเป็นที่ ๕ หรือแม้ร่างกายนี้เอง เมื่อยังไม่ตาย หากจะนั่งไปบนเตียงให้เขายกไปมีคน ๔ คนจับเท้าเพียง ๔ ก็เป็น ๔ กับเตียงอีก ๑ ก็เป็น ๕ ได้เช่นเดียวกัน

ส่วนคำว่า *บุริสกุมิ* ๘ กุมิของบุรุษ ๘ คือมันทกุมิ กุมิอ่อน ชิททากุมิ กุมิเล่น ปทวิมังสกกุมิ กุมิหัดเดิน อุชุกตกุมิ กุมิเดิน เสกขกุมิ กุมิศึกษา สมณกุมิ กุมิสมณะ ชินกุมิ กุมิเรียนรู้อันนกุมิ กุมิบรรลุแล้ว กุมิก็คือคำว่า กุ-มิ ในกุมิเหล่านั้นมีอธิบายว่า สัตว์คือบุรุษบุคคลทั้งหลายเป็นผู้ยังอ่อน ยังรับรู้อะไรไม่ได้ตลอด ๗ วันนับจากวันคลอดออกมาจากที่แคบ ชื่อว่า มันทกุมิ กุมิอ่อน อนึ่ง สัตว์เหล่าใดมาจากทุกคติ สัตว์เหล่านั้นย่อมร้องและร้องดังบ่อย ๆ สัตว์มาจากสุคติ ระลึกถึงสุคตินั้น ๆ แล้วหัวเราะ นี้ชื่อว่า ชิททากุมิ กุมิเล่น การจับมือของมารดาบิดาหรือเตียงตั้ง แล้วเหยียบเท้าลงบนดิน ชื่อว่า ปทวิมังสกกุมิ กุมิหัดเดิน คราวที่สามารถเดินไปด้วยเท้าได้ เรียกว่า อุชุกตกุมิ กุมิเดิน คือไปตรงตั้งกายตรงเดิน คราวศึกษาศิลปะชื่อว่า เสกขกุมิ คราวออกจากเรือนแล้วบวชชื่อว่า สมณกุมิ คราวคบอาจารย์แล้วรู้ชื่อว่า ชินกุมิ อนึ่ง ผู้บรรลุแล้วไม่เรียนอะไรอีก เพราะเหตุานั้น ผู้ไม่ต้องเรียนอย่างนี้ชื่อว่า อันนกุมิ กุมิบรรลุแล้ว

ส่วน ฌพาทิชาติ ที่แปลว่า ชาติคือความเกิดยิ่ง ๖ อย่าง ได้มีแสดงไว้ทั้งนอกพระพุทธศาสนาและทั้งในพระพุทธศาสนา ที่แสดงไว้นอกพระพุทธศาสนานั้น คือมีแสดงไว้ใน ฌพาทิชาติสูตร ว่าปุรณกัสนปะบัญญัติชาติ ๖ ประการ คือ บัญญัติชาติดำ ชาติเขียว ชาติแดง ชาติเหลือง ชาติขาว ชาติขาวจัด มีอธิบายว่า ปุรณกัสนปะ บัญญัติคนฆ่าแพะ คนฆ่าสุกร คนฆ่านก พรานเนื้อ ชาวประมง โจร เพชฌฆาต เจ้าหน้าที่เรือนจำ หรือคนที่ทำบาปหยาบช้าอื่น ๆ ว่าเป็นชาติดำ บัญญัติพวกภิกษุพวกผู้เที่ยวไปในฝ่ายดำ หรือพวกกรรมวาฑะ กิริยาที่อื่นว่าเป็นชาติเขียว บัญญัติพวกนิครนถ์ ใช้ผ้าผืนเดียวว่าเป็นชาติแดง บัญญัติคฤหัสถ์นุ่งผ้าขาว สวากของอเจลกะคือนักบวช เปลือยกายว่าเป็นชาติเหลือง บัญญัติอาชีพกสิกรรมว่าเป็นชาติขาว บัญญัติเจ้าลัทธิชื่อนันทะ วัจนะ กิสะ สังกิจจะ มักขลิ โคสาละว่าเป็นชาติขาวจัด

ส่วนในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในฌพาทิชาติสูตรนั้นว่า ส่วนพระองค์ได้ตรัสแสดงว่า ชาติ ๖ คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีชาติดำ ประพฤติธรรมดำ บางคนมีชาติดำ ประพฤติธรรมขาว บางคนมีชาติดำ บรรลุนิพพานที่ไม่ดำ ไม่ขาว บางคนมีชาติขาว ประพฤติธรรมดำ บางคนมีชาติขาว ประพฤติธรรมขาว บางคนมีชาติขาว บรรลุนิพพานที่ไม่ดำไม่ขาว

พระองค์ได้ตรัสว่า บุคคลผู้มีชาติดำ ประพฤติธรรมดำ คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในสกุลต่ำคือสกุลจันทาล สกุลพรานป่า สกุลช่างจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเยื่อ ซึ่งยากจน มีข้าวน้ำโภชนะน้อย เป็นอยู่ผิดเคือง ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มโดยยาก และเขาผู้นั้นเป็นผู้มีผิวพรรณทรมไม่นำดู เป็นคนแคระ ขี้โรค ตาบอด ง่อย กระจอก เป็นอัมพาต ไม่ได้ข้าวน้ำเครื่องนุ่งห่ม ยานพาหนะดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้ที่นอนที่อยู่เครื่องประทับ เขายังประพฤติดุจจริตด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ ครั้นประพฤติดุจจริตด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจแล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก นี้ชื่อว่า บุคคลมีชาติดำ ประพฤติธรรมดำ

บุคคลมีชาติดำ ประพฤติธรรมขาว คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในสกุลต่ำ คือสกุลจันทาล สกุลพรานป่า สกุลช่างจักสาน สกุลทำรถ สกุลเทหยากเยื่อ ซึ่งยากจน มีข้าวน้ำโภชนะน้อย เป็นอยู่ผิดเคือง ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มโดยยาก

และเขาผู้นั้นเป็นผู้มีผิวพรรณทราหมณ์หน้าดู เป็นคนแคระ ขี้โรค ตาบอด ง่อย กระจอก เป็นอัมพาต ไม่ได้ขำน้ำเครื่องนุ่งห่มยานพาหนะ ดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้ที่นอน ที่อยู่เครื่องประทีป แต่เขาประพาสสุจริตด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ ครั้นประพาสสุจริต ด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจแล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ บุคคลมีชาติดำ ประพฤติธรรมชาวยังนี้

บุคคลมีชาติดำ บรรลุนิพพานที่ไม่ดำไม่ขาว คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในสกุลต่ำเป็นต้นว่าสกุลจันทาล มีผิวพรรณทราหมณ์หน้าดู เป็นคนแคระ เขาปลงผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกบวชเป็นบรรพชิต เขาบวชแล้วอย่างนี้ ละนิวรรณ์ ๕ ประการอันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ซึ่งทำปัญญาให้ทุรพล เป็นผู้มีจิตตั้งอยู่ด้วยดีใน สติปฏิฐานทั้ง ๔ เจริญโพชฌงค์ ๗ ตามความเป็นจริง แล้วได้บรรลุนิพพานอันไม่ดำ ไม่ขาว บุคคลมีชาติดำ แล้วบรรลุนิพพานอันไม่ดำไม่ขาวอย่างนี้

ก็บุคคลผู้มีชาติขาว ประพฤติธรรมดำ คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเกิดใน สกุลสูง คือสกุลกษัตริย์มหาศาล สกุลพราหมณ์มหาศาล สกุลคฤหบดีมหาศาล ซึ่งมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์ เครื่องปลื้มใจมาก มีทรัพย์มีข้าวเปลือกมาก และเขาผู้นั้นเป็นผู้มีรูปร่างหน้าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วย ผิวพรรณงามยิ่ง ได้ขำน้ำเครื่องนุ่งห่มยานพาหนะ ดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้ที่นอน ที่อยู่เครื่องประทีป เขาประพาสสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจาด้วยใจ ครั้นประพาสสุจริต ด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย หุติ วินิบาต นรก บุคคล มีชาติขาว ประพฤติธรรมดำอย่างนี้

ก็บุคคลผู้มีชาติขาว ประพฤติธรรมขาว คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เกิดในสกุล สูงเป็นต้น เขาประพาสสุจริตด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ ครั้นประพาส สุจริตด้วยกาย ด้วยวาจาด้วยใจแล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ บุคคลมีชาติขาว ประพฤติ ธรรมชาวยังนี้

ก็บุคคลผู้มีชาติขาว บรรลุนิพพานอันไม่ดำไม่ขาว คือบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในสกุลสูงเป็นต้น เขาปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกบวชเป็น

บรรพชิต เขาบวชแล้วอย่างนี้ ละนิวรรณ์ ๕ ประการอันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ไม่ทำ ปัญญาให้ทุรพล เป็นผู้มึนจิตตั้งอยู่ด้วยดีในสติปัฏฐานทั้ง ๔ เจริญโพชฌงค์ ๗ ตามความเป็นจริง แล้วได้บรรลุนิพพานอันไม่ดำไม่ขาว บุคคลมีชาติขาว บรรลุนิพพานอันไม่ดำไม่ขาวอย่างนี้

อนึ่ง ในสันตทสูตรนั้น ได้แสดงถึงเรื่องกรรมที่ว่า กรรมและเครื่องกรรม ก็มีอธิบายว่า ที่ชื่อว่ากรรม คือกายกรรม วจีกรรม ที่ชื่อว่าเครื่องกรรม คือมโนกรรม

ชาติ ๖ เพิ่มเติม

คนในส่วนต่างๆของโลกมีวรรณะคือผิวต่างกัน เช่น ผิวดำ ผิวขาว ผิวเหลือง และมีการถือผิว เช่นคนผิวขาวที่ดูหมิ่นเหยียดหยามคนผิวดำ ทั้งในปัจจุบันนี้ซึ่งต้องการให้ทุก ๆ คนในทุก ๆ ผิว มีสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์เสมอกัน ก็ยังมีข่าวว่าได้มีการรังเกียจผิว เช่น ในชมพูทวีปสมัยโบราณ คืออินเดีย ปากีสถาน ในปัจจุบัน ก็ยังได้มีการแบ่งวรรณะเป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้แม้จะต้องการไม่ให้มีการถือผิวกาย แต่ก็มีการแบ่งผิวทางการเมืองเกิดขึ้นอย่างรุนแรง การถือผิวต่าง ๆ นี้ ถ้ามีมูลเหตุเกิดจากผิวกายเพียงอย่างเดียวก็แก้ไขได้ง่าย แต่ถ้ามีมูลเหตุเกิดจากกิเลสภายในใจของตน เช่น อหังการ การทำให้เป็นเรา เช่นว่า เราต้องใหญ่โตข่มผู้อื่นลงให้ได้ ก็เป็นสิ่งที่แก้ยาก ฉะนั้น ผิวของใจนี้แหละจึงสำคัญกว่าผิวกาย เมื่อผิวของใจเป็นอย่างไร ก็แสดงออกมาเป็นอย่างนั้น เป็นดังนี้เหมือนกันแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ ศาสดานอกพระพุทธศาสนาก็ได้มีแสดงอุปมาชาติคือ ชาติ ๖ พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงแบ่งบุคคลในโลกเป็น ๖ จำพวกตามผิวสีของใจ

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้เขียนเป็นภาพ อธิบายความหมายไว้ที่เสาศระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารดังนี้

๑. กัณหาภิชชาติ ชาติคนดำ คือคนใจหยาบช้าทารุณ เช่นพรานใจบาบหยาบช้าต่าง ๆ ตลอดจนถึงการล่าฆ่าสัตว์เล่นเป็นการสนุก

๒. นีลาภิชาติ ชาตินคนเขี้ยว คือคนที่มีใจประกอบด้วยยุติธรรมมากขึ้น เช่น พิจารณาก่อนจึงนำตัวไปลงโทษ

๓. โลหิตาภิชาติ ชาตินคนสีเลือด คือคนที่มีจิตใจสูงขึ้น ใฝ่หาศาสนาที่ถูกต้อง เหมือนดั่งกษัตริย์พราหมณ์พ่อค้าคนรับใช้กำลังเดินไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

๔. หลัททาภิชาติ ชาตินคนสีเหลือง คือคนที่มีจิตใจบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น เช่น ผู้มีศีลธรรม เปรียบเหมือนคนหนุ่มสาวห่มขาวหรืออุบาสกอุบาสิกา

๕. สุขกาภิชาติ ชาตินคนขาว คือคนที่มุ่งปฏิบัติให้ละเอียดยิ่งขึ้นกว่าคฤหัสถ์ เหมือนอย่างพระภิกษุสงฆ์ ฤๅษี หรือนักบวชผู้ปฏิบัติชอบทั่วไป

๖. ปรมสุขกาภิชาติ ชาตินคนขาวอย่างยิ่ง คือท่านผู้บริสุทธิ์ทั้งหมด ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

รวมเรียกว่า ฦพาภิชาติ อภิชาติ ๖ ย่นลงเป็น ๓ คือ

๑. กัณหา คนดำ ได้แก่คนชั่วเพียงส่วนเดียว
๒. กัณหสุกกะ คนดำ ๆ ขาว ๆ ได้แก่คนทำชั่วบ้างดีบ้าง
๓. สุกกะ คนขาว ได้แก่คนที่บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว

คนสามัญทั่วไปอยู่ในประเภท ๒ คือคนที่ดำ ๆ ขาว ๆ แต่บางคนขาวแล้ว ค่อย ๆ ดำ เป็นคนต้นตรงปลายคด บางคนดำแล้วค่อยๆขาว เป็นคนต้นคดปลายตรง พระพุทธเจ้าได้ทรงอบรมพระบารมีสูงขึ้นโดยลำดับ จึงได้ทรงเปลี่ยนผิวของใจให้สูงขึ้น จนถึงขาวอย่างยิ่ง จะเรียกว่า ลอกผิวออกหมดก็ได้ เพราะว่า ขาวอย่างยิ่งนั้นไม่ควรนับว่าสีอะไร

พรรษาที่ ๑๐ รักชีวิตวัน หรือ ป่าปารีเลยยกะ

พระประวัติของพระพุทธเจ้าในพรรษาที่ ๑๐

ในบาลีพระวินัยไม่ได้บอกว่าทรงจำพรรษาที่ป่าปารีเลยยกะ แต่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเล่าว่า ได้ทรงจำพรรษา ณ ป่าปารีเลยยกะนั้น และในคัมภีร์ชั้นบาลีก็ได้เล่าว่า เมื่อได้ประทับอยู่ตามพระอริยาศัยแล้วก็เสด็จไปยังกรุงสาวัตถี แต่ว่าในคัมภีร์อรรถกถา^๑ ได้มีเล่าว่า พวกเศรษฐีคฤหบดีชาวกรุงสาวัตถีส่งพระอานนท์กับพวกภิกษุเป็นทูตมาทูลเชิญเสด็จ และเมื่อพระอานนท์ได้เข้าไปสู่ที่ประทับของพระพุทธเจ้าข้างที่ตั้งท่าจะทำร้ายเพราะคิดว่าศัตรู พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสบอกว่าเป็นพุทธรูปปฏิฐากตามที่เล่าไว้ในอรรถกถานี้ เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นภายหลังมาก และได้แสดงรายละเอียดต่าง ๆ มาก และเรื่องที่ว่าพระอานนท์เป็นพุทธรูปปฏิฐากนั้น ก็ได้มีเล่าไว้ในที่อื่น^๒ ว่าพระอานนท์ยังไม่ได้เป็นพุทธรูปปฏิฐาก อีกหลายปีต่อมาจึงมารับหน้าที่เป็นพุทธรูปปฏิฐาก เพราะฉะนั้น ข้อที่เล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบทดังกล่าวข้างต้น เมื่อนำไปเทียบกับที่มีกล่าวไว้ในที่อื่นแล้ว ความจริงไม่สมกัน แต่ก็เป็นเรื่องที่ผ่านพ้นไปนาน และเป็นเรื่องปลื้มย่อยไม่สู้มีความสำคัญอะไรมากนัก

^๑ โกสมพิทิวตถุ ธมฺมปท. ๑/๕๓-๔

^๒ สมฺมุต. ๑/๒๐๒-๓ ว่า ใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้ายังไม่มีพุทธรูปปฏิฐากประจำ หลังจากนั้นมา พระอานนท์จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นพุทธรูปปฏิฐาก

อุปกิเลส ๑๑

อนึ่ง ก่อนที่จะเสด็จไปถึงป่าปารีเลยยกะนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแหวะที่ปาจิณ-
 วังสะ^๓ อันเป็นสถานที่ซึ่งพระเถระ ๓ รูปได้อาศัยอยู่ในขณะนั้น คือ พระอนุรุทธะ
 พระนันทิยะ และ พระกัมพิละ ท่านทั้ง ๓ รูปก็ได้ถวายการต้อนรับพระพุทธองค์
 พระพุทธองค์ได้ทรงทำปฏิสันถารคือทรงทักทาย และได้ตรัสถามถึงการอยู่ร่วมกัน
 ของท่านทั้ง ๓ ว่า สามัคคีปรองดองกันดีหรือปฏิบัติอย่างไร ท่านทั้ง ๓ ก็ทูลเล่าถึง
 วิธีที่ท่านได้ปฏิบัติ เสร็จแล้วก็รับสั่งถามถึงว่าอยู่กันด้วยความไม่ประมาท มีความเพียร
 ส่งตนไปอยู่หรือ ท่านทั้ง ๓ ก็ทูลให้ทรงทราบและก็ได้ทูลถึงวิธีที่ปฏิบัติต่อกัน เกี่ยวแก่
 วัตรในการจัดที่ฉัน ในการจัดตั้งน้ำใช้น้ำฉัน ในการทำความสะอาด เป็นต้น ดังที่ได้
 เล่ามาแล้ว ในข้อวัตรปฏิบัติที่เล่ามานั้น ในบัดนี้วัดป่าทั้งหลาย ซึ่งเป็นสำนักพระกรรมฐาน
 ในต่างจังหวัดก็ยังถือปฏิบัติกันอยู่เป็นส่วนมาก และก็อยู่กันด้วยความเรียบร้อย เช่น
 ว่าพระเป็นผู้จัดอาสนะ จัดเตรียมน้ำ จัดทำความสะอาด ปิดกวาดเสนาสนะ เป็นเวร
 หรือเป็นวาระเป็นต้น นิตเวลกันทำ แต่ว่าสำหรับในวัดที่อยู่ในเมือง ซึ่งมุ่งหน้าศึกษา
 เล่าเรียนกันเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ปฏิบัติอย่างนี้

อนึ่ง เมื่อพระเถระทั้ง ๓ ท่านได้กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงวัตรปฏิบัติของท่าน
 เกี่ยวกับความเป็นอยู่ทางกาย เกี่ยวกับสถานที่ ว่าทำกันอย่างไรแล้วพระพุทธเจ้าก็ได้
 ตรัสถามถึงการปฏิบัติทางจิต การบรรลุลक्षणพิเศษคือการบรรลุถึงผลของการปฏิบัติ
 ของท่าน ว่าท่านทั้ง ๓ มีความไม่ประมาท มีความเพียร และส่งตนไปในด้านการปฏิบัติ
 เพื่อบรรลุลผลที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นอย่างไรบ้าง ท่านทั้ง ๓ ก็กราบทูลว่า ก็ได้ปฏิบัติทาง
 จิตจนจิตเป็นสมาธิและได้โอกาสคือแสงสว่าง ได้รูปทสสนะ คือการเห็นรูปซึ่งปรากฏ
 ในสมาธิจริง แต่ว่าแสงสว่างและการเห็นรูปนั้นก็อันตรธานหายไป ท่านทั้ง ๓ รูป
 จึงไม่ได้ประสบแสงสว่าง ไม่ได้ประสบการเห็นรูป ไม่รู้แจ้งแทงตลอดนิมิตนั้น พระพุทธเจ้า
 ก็ได้ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติเพื่อแก้ให้โอกาสและรูปทสสนะนั้นหายไป โดยได้ทรงเล่าถึง

^๓ วิ. มหา. ๕/๒๔๘/๓๓๗.

การปฏิบัติที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติมา ซึ่งได้ทรงแสดงไว้ในพระสูตรอีกพระสูตรหนึ่ง เรียกว่า *อุปกกิลเลสสูตร*^๔ มีความว่า

เมื่อยังมีได้ตรัสรู้ ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ก็ทรงจำได้ว่าได้ทรงประสบโอกาส และรูปทสสนะ แต่แล้วก็หายไป จึงได้ทรงค้นหาว่าอะไรเป็นเหตุให้หายไปก็ได้ทรงพบ เหตุที่ทำให้หายไปโดยลำดับดังนี้

๑. *วิจิกิจฉา* ความสงสัยลังเลใจ คือเมื่อเห็นโอกาสเห็นรูปทสสนะ ก็เกิดลังเลสงสัยขึ้นว่า นี้อะไร พอเกิดลังเลสงสัยขึ้น โอกาสและรูปทสสนะนั้นก็หายไป

๒. *อมนสิการ* การไม่ใส่ใจ คือเมื่อโอกาสและรูปทสสนะปรากฏขึ้น จิตก็แวบไปเสียทางอื่น ไม่กำหนดแน่นอนอยู่ที่โอกาสและรูปทสสนะนั้น เรียกว่า ไม่กระทำให้ไว้ในใจ โอกาสและรูปทสสนะนั้นก็หายไป

๓. *ถิ่นมิทระ* ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม เมื่อเกิดขึ้นก็ทำให้โอกาสและรูปทสสนะหายไป

๔. *ความสะดุ้งหวาดเสียว* เมื่อโอกาสและรูปทสสนะเกิดขึ้น เห็นรูปทสสนะบางอย่างที่น่ากลัว ก็เกิดสะดุ้งหวาดเสียวขึ้น เมื่อเป็นดังนี้โอกาสและรูปทสสนะก็หายไป

๕. *ความคิดตื่นเด่นล้วงหน้า* คือไม่ทันจะปรากฏโอกาสและรูปทสสนะที่น่าตื่นเต้น แต่คิดคาดไปว่าจะได้ประสบอย่างนั้น ๆ แล้วก็ตื่นเต้นขึ้นเสียก่อน หรือว่าเมื่อประสบโอกาสและรูปทสสนะบางอย่างที่น่าตื่นเต้น ก็เกิดตื่นเต้นขึ้นทันที เข้าในลักษณะที่ใจฟุ้งขึ้น ก็เป็นเหตุให้โอกาสและรูปทสสนะนั้นหายไป

๖. *ความที่ร่างกายกระสับกระส่าย* คือเมื่อร่างกายเกิดเมื่อยขบเจ็บขัด กระสับกระส่ายขึ้นคุณไว้ไม่อยู่ โอกาสและรูปทสสนะนั้นก็หายไป

๗. *ปรารถนาความเพียรจัดเกินไป* ก็ทำให้โอกาสและรูปทสสนะหายไปได้ เหมือนกับจับนกด้วยมือ ๒ มือแน่นเกินไป นกก็ตาย

^๔ ม.. อุ. ๑๔/๔๓๗/๒๙๕.

๘. ความเพียรย่อหย่อนเกินไป ก็ทำให้โอกาสและรูปทสสนะหายไปได้ เหมือนอย่างจับนกปล่อยมือหย่อนมากไป นกก็บินหนีไปได้

๙. ความกระชิบที่ใจ ได้แก่เมื่อได้ประสบโอกาสและรูปทสสนะบางอย่าง ก็มีเครื่องมากกระชิบใจได้แก่ความอยากความปรารถนา เมื่อบังเกิดขึ้นก็ทำให้โอกาสและรูปทสสนะนั้นหายไป

๑๐. สัญญา คือความกำหนดหมายรูปที่มีอย่างต่าง ๆ ได้แก่เมื่อโอกาสและรูปทสสนะปรากฏขึ้น ก็มีสัญญาคือความกำหนดหมายพราไปมาก เมื่อสัญญาพราไปไม่รู้ โอกาสและรูปทสสนะก็หายไป

๑๑. ความใช้จิตเพ่งพินิจเกินไป ได้แก่เมื่อโอกาสและรูปทสสนะปรากฏขึ้น ก็ใช้จิตเพ่งพินิจคาดคั้นเกินไป ก็ทำให้โอกาสและรูปทสสนะนั้นหายไปได้ เหล่านี้เรียกว่า อุปกิเลส เครื่องเศร้าหมองของสมาธิ ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องเศร้าหมองของสมาธิชั้นสูง

พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสเล่าถึงการปฏิบัติของพระองค์ และเหตุที่ทำให้สมาธิของพระองค์เสียไป รวม ๑๑ ข้อดังนั้นแล้ว ก็ได้ตรัสว่า เมื่อได้ทรงค้นพบถึงเหตุแล้ว ก็ได้ทรงระมัดระวังจิต ละเหตุที่ทำให้สมาธิเหล่านั้นไม่บังเกิดขึ้น เมื่อทรงละได้แล้ว ก็ทรงบำเพ็ญสมาธิประสบผลสำเร็จที่สมบูรณ์ ต่อจากนั้นก็ได้อธิถึงสมาธิที่ทรงได้รับอันเรียกว่า ฌาน ได้แก่

๑. ได้ทรงอบรมสมาธิที่มีวิตกมีวิจารณ์
๒. ได้ทรงอบรมสมาธิที่ไม่มีวิตก สักแต่ว่ามีวิจารณ์
๓. ได้ทรงอบรมสมาธิที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์
๔. ได้ทรงอบรมสมาธิที่มีปีติ
๕. ได้ทรงอบรมสมาธิที่ไม่มีปีติ
๖. ได้ทรงอบรมสมาธิที่ประกอบด้วยความสุขสำราญ
๗. ได้ทรงอบรมสมาธิที่ประกอบด้วยอุเบกขา

เมื่อสมาธิของพระองค์บริสุทธิ์แล้วก็บังเกิดญาณทัสสนะคือความรู้ความเห็น
ขึ้นว่า วิมุตติของพระองค์ไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติที่สุด ไม่มีภพใหม่อีกต่อไป

พระพุทธเจ้าได้ตรัสอบรมพระอนุรุทธะเป็นต้นถึงวิธีปฏิบัติในการทำสมาธิ และ
ได้ทรงเล่าถึงการปฏิบัติของพระองค์เองที่ได้ปฏิบัติมาและสมาธิที่ทรงได้รับ ตลอดจน
ผลที่ทรงบรรลุโดยลำดับ เป็นข้อแนะนำตักเตือนให้ท่านเหล่านั้นได้ปฏิบัติด้วยความ
ไม่ประมาท มีความเพียร และส่งตนไป เพื่อให้เจริญด้วยการปฏิบัติ จนถึงประสบผล
ดังกล่าวนั้น

การทำสมาธิ

ต่อไปนี้จะได้อธิบายประกอบบางส่วน คือว่าการทำสมาธินั้น จิตกำหนดอยู่ที่
อารมณ์อันเดียว เหมือนดังเช่นทำอานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้า กำหนด
ลมหายใจออก รวมจิตให้รู้อยู่ที่ลมหายใจเข้าลมหายใจออก โดยปกติจิตของเราพร่ำ
คือว่าออกไปรู้อารมณ์ต่าง ๆ ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง เรียกว่า พร่ำ คราวนี้ก็มารวมใจ
ให้รู้อยู่ที่ลมหายใจเข้าลมหายใจออกเพียงอันเดียว ในการปฏิบัตินั้นเมื่อตั้งใจรวมจิต
เข้ามาให้รู้อยู่ที่ลมหายใจดังเช่นในบัดนี้ หายใจเข้าก็รู้ หายใจออกก็รู้ รู้ตรงจุดที่ลม
หายใจกระทบ อย่างเมื่อหายใจเข้า ลมหายใจเข้ากระทบที่ปลายกระพุ้งจมูก หรือว่า
ริมฝีปากเบื้องบน ก็ให้รู้ ออกมากระทบที่นั่นก็ให้รู้ เมื่อได้ตั้งกำหนดอยู่ดังนี้ จิตก็มัก
จะหลบแวบออกไปข้างนอก ไม่อยู่ จะทำอย่างไรจึงจะมีสติขึ้นมา ก็ต้องดึงเอาจิตมาตั้ง
มากำหนดอยู่ที่นิมิตคือที่กำหนด เหมือนอย่างเก่า ความที่ยกจิตให้เข้ามาอยู่ที่นิมิตนี้
แหละเรียกว่า วิตก วิตกมีใช้หมายความว่าตริกตรองอะไรไป เหมือนอย่างที่เราพูดกัน
แต่ว่าวิตกนั้นหมายถึง คอยยกเอาจิตเข้ามาตั้งอยู่ที่นิมิตของสมาธิ นิมิต แปลว่า ที่กำหนด
เหมือนอย่างว่าเรากำหนดจุดที่ลมกระทบที่ปลายกระพุ้งจมูกหรือริมฝีปากเบื้องบน
ตรงนั้นเรียกว่า นิมิต คือที่กำหนด จิตแวบออกไป ก็จับจิตมาใส่เข้าไว้ที่นั่น นี้เรียกว่า
วิตก เมื่อจับจิตมาใส่เข้าไว้ที่นั่นแล้ว ก็คอยระคองจิตให้คลุกเคล้าอยู่กับนิมิตนั้น คือ
ว่าให้แน่นอยู่ที่นี่นิมิตนั้น ไม่ให้ไปข้างไหน อากาการแน่นหรือแช่อยู่ที่นิมิตนั้นไม่ไป

ข้างไหน นี้เรียกว่า วิจาร ท่านจึงเปรียบเทียบเหมือนอย่างว่า วิตกนั้นเหมือนอย่างตีระฆังดังแห่งขึ้นแล้ว วิจารก็เหมือนอย่างเสียงครางของระฆัง วิตกก็จับจิตเข้ามาตั้งไว้ที่นิมิต วิจารก็คอยประคองจิตให้คลุกเคล้าอยู่ที่นิมิตอันนั้น ไม่ให้ไปข้างไหน

ในการทำสมาธิที่แรก จะต้องคอยมีสติจับจิตมาใส่ไว้ที่นิมิต แล้วก็คอยประคองจิตให้อยู่ที่นั่นอยู่เสมอ เผลอเมื่อไรจิตก็แวบออกไป คราวนี้ความเร็วของจิตนั้นเราอาจจะกำหนดได้ในตอนนี้ เมื่อจิตแวบออกไปนั้น ครั้นจับจิตเข้ามาได้ก็ลองสอบสวนดูจะรู้สึกว่าจะแวบเดียวเท่านั้น แต่ว่าหลายเรื่องเหลือเกิน เหมือนดังเช่นว่า เมื่อจับจิตเข้ามาอยู่ที่นิมิตของสมาธิและให้คลุกเคล้าอยู่ที่นิมิตนั้น แล้วอยู่ที่นิมิตอันนั้น ครั้นได้ยินเสียงคนเดินอยู่ข้างนอกกุก กุ จิตมันก็จะแวบออกไป พอแวบออกไปที่นั่นแล้วก็ไปเรื่องนั้น ไปเรื่องนี้ ไปเรื่องโน้นอีกมากมาย กว่าเราจะได้สติ แล้วก็ชักเข้ามาใหม่ คราวนี้ลองสอบสวนดูว่าที่เรื่องที่แวบออกไปนั้น ลองสอบสวนดูก็จะจับเรื่องได้แยะ ออกจากเรื่องนั้นไปเรื่องนี้ ออกจากเรื่องนี้ไปเรื่องโน้น กว่าจะจับตัวเข้ามาได้ ก็ออกไปมากมายหลายเรื่อง อันนี้แหละที่เราจะรู้สึกว่าจิตไปเร็วเพียงไร แต่ว่าต้องหัดทำความสงบแล้วก็คอยสอบสวน และเมื่อจิตถูกคอยสอบสวนอยู่ดังนี้แล้ว ทีหลังถ้าแวบออกไปอีก ก็มักไม่เป็นไปในเรื่องนั้น แต่ไปในเรื่องอื่น แม้ไปในเรื่องอื่นก็จับตัวมาสอบสวนดูอีก แล้วกลับมาตั้งไว้ใหม่ คราวนี้ถ้าไปในเรื่องอื่นอีก ก็จับตัวมาตั้งไว้แล้วก็สอบสวนกันใหม่อีก

ในการหัดทำสมาธินั้น บางทีในขณะที่รวมจิตไม่ลง มันแวบออกไปอย่างนี้ต้องคอยจับมาสอบสวนกันอยู่ตั้งก่อนชั่วโหม่งกว่าจะอยู่ เพราะฉะนั้น ในการจะตั้งใจทำสมาธิต้องใช้ความพยายามที่เรียกว่า มีความเพียร แล้วก็ทำสติ ก็จิตของเราเองนั้นแหละ และเมื่อพอควบคุมจิตให้เป็นวิตกให้เป็นวิจาร วิตกก็คือว่า ตั้งอยู่ในนิมิตของสมาธิ วิจารก็คือว่าให้แน่วอยู่หรือว่าแช่อยู่ในนิมิตของสมาธินั้น ไม่ให้ตกไปข้างไหน ก็จะเกิดผลคือว่า *ปีติ* ความอิมกายอิมใจ ต่อจากนั้นก็เกิด *สุข* คือว่าความสบายกายสบายใจ เมื่อได้ผลคือปีติและสุขดังกล่าวนานี้ จิตจึงจะตั้งมั่นเป็น *อุเบกขา* มีอารมณ์อันเดียวคือเป็นสมาธิที่แน่วแน่ สมาธิที่แน่วแน่จะต้องมีอารมณ์อันเดียวแล้วก็เป็นอุเบกขาคือความสงบเฉยไม่รู้สึกเป็นสุขไม่รู้สึกเป็นทุกข์ แล้วก็มีอารมณ์อันเดียวอยู่ ตัวอุเบกขา

ดังนั้นจะมีขึ้นได้ก็ต้องผ่านปิติและสุข ถ้าหากว่าทำสมาธิไม่ได้ปิติและสุข อุเบกขาคือสมาธิที่แน่นบ้งเกิดไม่ได้ เพราะว่าจิตที่ไม่มีสุขนั้นสงบไม่ได้ จะต้องกระสับกระส่าย จิตที่สงบเป็นสมาธิที่แน่นที่เรียกว่า อุเบกขา ดังนั้นได้นั้น จะต้องเป็นจิตที่มีสุข กายก็มีสุข แล้วก็เมื่อมีสุขดังนี้แล้ว สมาธิที่แน่นจึงจะบังเกิดขึ้น ที่เรียกว่า อุเบกขา ในที่นี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงจัดองค์ของปฐมฌานคือความเพ่งที่ ๑ ไว้ ๕ ได้แก่ ๑. วิตก ๒. วิจาร ๓. ปิติ ๔. สุข ๕. เอกัคคตาหรือว่าอุเบกขา *เอกัคคตา* ก็แปลว่า มียอดอันเดียว คือมีอารมณ์อันเดียว อุเบกขา ก็คือว่าวางจิตนิ่งเฉยอยู่ด้วยมีอารมณ์อันเดียวนั้น จะเรียกว่า เอกัคคตา แปลว่า มีอารมณ์อันเดียว หรือจะเรียกว่า อุเบกขา ก็ได้ จะเรียกคู่กันทั้ง ๒ อย่างก็ได้ แต่มีความหมายถึงสมาธิที่แน่น เป็นอันเดียวกัน

พระพุทธเจ้าตามทีเล่าในพระสูตรนี้ ก็ได้ทรงทำสมาธิมาโดยลำดับ ในขั้นแรกทีเดียวก็ทรงทำสมาธิที่มีวิตกมีวิจาร เพราะว่าในขั้นเริ่มปฏิบัติจะต้องเป็นอย่างนั้น จะต้องเริ่มนำเอาจิตเข้ามาตั้งไว้ในนิมิตของสมาธิ แล้วก็จะต้องมีวิจารคือว่าให้จิตอยู่ที่นิมิตของสมาธินั้น ไม่ให้ตกไปข้างไหน เมื่อชำนาญขึ้น ก็ไม่ต้องใช้วิตก คือหมายความว่าจิตแน่วหรือว่าแช่อยู่ที่นิมิตของสมาธิอยู่ตัวแล้ว ก็ใช้วิจารคอยประคองจิตให้แน่วอยู่ที่นิมิตของสมาธินั้น ไม่ให้เผลอตว์ คราวนี้เมื่อชำนาญยิ่งขึ้น วิจารก็ไม่ต้องใช้ อยู่กับปิติคือความอิมกายอิมใจ จิตก็จะอยู่ที่นิมิตของสมาธินั้น อาศัยปิติชำนาญขึ้นก็ไม่ต้องมีปิติ ปิตียังมีลักษณะชูซ่า ชูซ่าทางกายชูซ่าทางใจอย่างที่เรียกว่า ปิติ ทั่ว ๆ ไป ก็ละปิติอยู่กับสุข คือความสบายกายสบายใจซึ่งเป็นความสุขอย่างสุขุม ไม่ปรากฏอาการชูซ่าอะไร สมาธิชำนาญขึ้นก็ไม่ต้องอาศัยสุข แปลว่า ละสุขเสียได้ มาอยู่กับอุเบกขาคือความเพ่งเฉยอยู่ มีอารมณ์เดียว นี้ก็แปลว่า สมาธิบรรลุถึงขั้น *อัปปนา* คือขั้นแน่น แน่น นับว่าเป็น *อุตตริมนุสสรธรรม* คือธรรมอันยิ่งของมนุษย์ อันนี้ภิกษุไปอวดเข้าไม่ได้ หมายความว่า หากไม่ได้ถึงแล้วไปอวดเข้า ต้องอาบัติถึงที่สุดคือปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุทีเดียว แต่ว่าถ้าเป็นสมาธิอย่างสามัญชนิดที่มีวิตกวิจาร นั่นก็แปลว่า เป็นสมาธิสามัญ ยังต้องคอยจับจิตมาใส่ไว้ จิตแวบออกไปก็คอยจับเข้ามาใส่ไว้ที่นิมิตของสมาธิ อย่างนี้ถ้าไปอวดเข้าก็ไม่เป็นอาบัติถึงที่สุด เพราะว่ายังไม่เป็นธรรมอันยิ่งของมนุษย์

รูปนิมิต ๒ อย่าง

คราวนี้ เมื่อได้ทำสมาธิไปโดยลำดับแล้ว จิตเป็นสมาธิยิ่งขึ้น ก็จะปรากฏ
 โภกาสคือแสงสว่างขึ้นในจิต และท่านที่ได้มีบารมีอบรมมาบ้างแล้ว ก็จะปรากฏ
 รูปทัสสนะคือการเห็นรูปขึ้น เห็นรูปอะไรต่าง ๆ แต่ว่ารูปที่เห็นนั้นก็มิใช่ ๒ อย่าง คือ
 รูปที่เป็นนิมิตของสมาธิอย่างหนึ่ง รูปที่เป็นผลของสมาธิอย่างสูงอย่างหนึ่ง

รูปที่เป็นนิมิตของสมาธินั้น ก็คือเมื่อจิตทำสมาธิและเมื่อแวบออกไปสักหน่อย
 หนึ่งถึงรูปอะไร รูปนั้นก็มาปรากฏขึ้น บางทีก็เป็นสัตว์ บางทีก็เป็นคน บางทีก็เป็น
 เทวดา แต่ว่าสิ่งเหล่านั้น เรียกว่า เป็น *ภาพอุปาทาน* หรือว่าเป็น *สัญญาชะ* คือเกิด
 จากสัญญาคือความที่เคยจำเอาไว้ อย่างสัตว์ที่มาปรากฏก็เป็นสัตว์ที่เคยเห็นมาแล้ว
 เคยจำได้มาแล้ว คนก็เหมือนกัน เทวดาก็เหมือนกัน ก็เป็นเทวดาที่เคยเห็นมาแล้ว
 อย่างเทวดาตามฝาผนังโบสถ์ นี้เรียกว่า เป็นสัญญาชะ เกิดจากสัญญา เราเรียกว่า
ภาพอุปาทาน เมื่อมาปรากฏขึ้น ก็ต้องให้กำหนดว่า ไม่เป็นความจริง เป็นภาพลวงทั้ง
 นั้น คือเป็นนิมิตของสมาธิเท่านั้น ไม่ต้องตื่นตื่นในภาพที่น่ายนิดี ไม่ต้องตกใจในภาพ
 ที่น่ายนิร้าย ในตอนนี้นั่นเองทำให้คนทำสมาธิเสียไปมาก เพราะไปหลงในภาพนั้น
 บางทีก็ปรากฏเป็นพระเสด็จเข้ามาแล้วก็มาแนะนำอย่างนั้นอย่างนี้ มาแนะนำให้
 ไม่นอนก็ไม่นอน แนะนำให้ไม่กินก็ไม่กินข้าว คราวนี้ก็เกิดเป็นโรคเส้นประสาทขึ้นมา
 เกิดจะตายขึ้น ก็ต้องแก้กัน เหล่านี้เรียกว่า เป็นภาพลวงทั้งนั้น

มีรายหนึ่งเมื่อไม่สู้นานปีมานี้ พระฝรั่งจาไมก้า ทำกรรมฐานอยู่ที่จังหวัดชลบุรี
 ก็มุ่งจะสำเร็จ นั่งทำกรรมฐานตลอดวันตลอดคืน ก็ปรากฏนิมิตขึ้น คือ รูปทัสสนะ
 เห็นรูปขึ้น ก็เห็นพระเสด็จเข้ามาแล้วก็เสด็จออกไปทางหน้าต่าง ก็เลยตามเสด็จออกไป
 รุ่งขึ้นก็มีคนมาเห็นนอนสลบอยู่ที่พื้นข้างล่าง ต้องเอาตัวส่งโรงพยาบาล แล้วก็ต้องรักษา
 ร่างกายรักษาประสาทกันอีกเป็นเวลานานวัน บัดนี้กลับไปอังกฤษแล้ว และก็ได้อ่านว่า
 ได้สึกแล้ว คนนี้มีการศึกษาทางโลกมาสูงถึงขั้นปริญญาตรีหรือโททางวิทยาศาสตร์
 อันนี้แหละเป็นเรื่องสำคัญที่เมื่อหัดทำสมาธิจะต้องรู้ว่า นี่เป็นภาพลวงตาไม่ใช่ภาพจริง
 เรียกว่า เป็นสัญญาชะ เกิดจากสัญญา หรือว่าเป็นภาพอุปาทาน

อีกอย่างหนึ่ง อาจจะเป็นภาพจริง อย่างที่ปรากฏแก่บางท่าน อย่างในพระสูตรนี้ที่พระอนุรุทธะกราบทูลพระพุทธเจ้า และพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสแนะนำนี้ท่านก็แสดงว่าเป็นภาพจริง อันนี้เรียกว่า เป็นพวกทิพยจักขุคือตาทิพย์ แต่น้อยคนนักที่จะประสบภาพจริง แต่ว่าแม้เช่นนั้น ในขั้นปฏิบัติ ภาพที่ปรากฏขึ้นก็ยิ่งหายไปได้ ซึ่งพระอนุรุทธะก็ยิ่งหาทางแก้ไม่ได้ จนถึงพระพุทธเจ้าได้มาทรงแนะนำถึงอุปกิเลสของสมาธิ ๑๑ ข้อ ดังที่กล่าวมานี้ เมื่อบำเพ็ญสมาธิขั้นสูงได้อย่างนั้น และเมื่อบังเกิดความมืดขึ้นอย่างโอกาสบังเกิดขึ้นก็บังเกิดแสงสว่าง ครั้นโอกาสหายไปก็มีมืด รูปทัศนสะปรากฏขึ้นก็เห็นภาพ เมื่อหายไปก็ไม่เห็นอะไร นี้ก็เพราะเหตุว่ามีอุปกิเลส เครื่องเศร้าหมอง ๑๑ อย่าง ดังที่ได้กล่าวมา โดยลำดับ

แต่ถ้าแม้ในการบำเพ็ญสมาธิขั้นสามัญก็ต้องระมัดระวังบ้างเหมือนกัน ถ้ามีอุปกิเลสเหล่านี้ เช่นว่าเกิดสงสัยขึ้นมาเป็นต้น จิตก็จะออกจากนิมิตของสมาธิ แปลว่าพลัดตก ก็ต้องละความสงสัยนั้น แล้วก็ยกจิตเข้าไปตั้งในนิมิตของสมาธิใหม่ แปลว่าเริ่มใช้วิธีวิตกวิจารณ์ไปใหม่ดังกล่าวมาแล้ว

ตอนนี้จักได้กล่าวถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าสืบต่อไป ในพระบาลี^๕ ได้เล่าว่าเมื่อพระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ที่ป่ารักชิตวัน แถบบ้านปารีเลยยกะ ซึ่งมักเรียกกันว่าป่าปารีเลยยกะ หรือป่าเลไลยก์ในภาษาไทย ตามที่ทรงพอพระทัยแล้ว ก็ได้เสด็จไปสู่กรุงสาวัตถี ประทับ ณ พระเชตวัน ซึ่งเป็นอารามที่เศรษฐีอนาถปิณฑิกะสร้างถวาย

เภทกรรมวัตถุ

ฝ่ายอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีก็พากันคิดว่า พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพีที่ทะเลาะวิวาทกันเหล่านี้ เป็นผู้ทำให้พวกตนเสียหาย เพราะว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรำคาญพระเหตุภัยด้วยภิกษุเหล่านี้ จึงได้ทรงหลีกไป พวกตนก็ไม่ได้ฟังพระธรรม ไม่ได้พบเห็นพระพุทธเจ้า จึงได้พร้อมใจกันงดการกราบไหว้ต้อนรับพระผู้วิเวกกัน

^๕ วิ. มหา. ๕/๒๕๐-๒๕๙/๓๔๒-๓๕๓.

งดการใส่บาตร เรียกว่า *คว่ำขันข้าว* พวกพระเหล่านั้น จะหลีกไป หรือว่าจะสึกไป หรือว่าจักไปทำพระศาสนาให้พอพระเหตุภัยใหม่ก็สุดแต่ ฝ่ายภิกษุชาวโกสัมพีทั้ง ๒ ฝ่ายซึ่งวิวาทกัน เมื่อถูกชาวบ้านปฏิบัติตังนั้น ก็ค่อยรู้สึกสำนึกตัว และกลับหันหน้าเข้าหาหรือกันว่าจะทำอะไร ในที่สุดก็ตกลงใจกันว่า จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลให้ทรงระงับอธิกรณ์อันนี้ เมื่อได้ตกลงพร้อมกันแล้ว ก็พากันออกจากกรุงโกสัมพีไปยังกรุงสาวัตถี ในตอนนี ในคัมภีร์อรรถกถา^๖ คือคัมภีร์ที่อธิบายเนื้อความของพระบาลีซึ่งได้แต่งเมื่อพระพุทธศาสนา ล่วงไปประมาณ ๑,๐๐๐ ปีแล้ว ได้เล่าว่า เมื่อพวกชาวบ้านพากันงดใส่บาตร พระภิกษุชาวโกสัมพีนั้น อยู่ในระหว่างเข้าพรรษา พระเหล่านั้นก็ต้องพากันอยู่จำพรรษาด้วยความเดือดร้อนจนตลอดไตรมาส ครั้นออกพรรษาแล้ว จึงได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

ข่าวเรื่องพระภิกษุชาวโกสัมพีเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าก็ได้แพร่ออกไปจนทราบถึงพุทธบริษัทในกรุงสาวัตถี ในชั้นบาลีได้เล่าว่า พุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถามถึงข้อที่ควรปฏิบัติต่อพระภิกษุชาวโกสัมพีเหล่านั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงชี้แจงวิธีปฏิบัติเป็นพวก ๆ ไป

ในฝ่ายภิกษุบริษัท พระสารีบุตรซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ได้เข้าเฝ้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จะปฏิบัติในภิกษุเหล่านั้นอย่างไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ดำรงอยู่โดยธรรม พระสารีบุตรก็ได้กราบทูลถามว่า จะพึงรู้ว่าเป็นธรรม หรือว่าอธรรมอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า ภิกษุที่เป็นอธรรมมาที คือ ผู้กล่าวไม่เป็นธรรมนั้นพึงทราบได้ด้วยวัตถุ ๑๘ ข้อเมื่อรวมเป็นคู่ก็ได้ ๙ คู่ คือ

คู่ที่ ๑ แสดงอธรรมว่าธรรม แสดงธรรมว่าอธรรม

คู่ที่ ๒ แสดงวินัยว่าวินัย แสดงวินัยว่าอวินัย

คู่ที่ ๓ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ามีได้ตรัสไว้ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสไว้ว่าตรัสไว้

^๖ โกสมพิทกตฤ ฐมมปท. ๑/๕๒-๓.

คู่ที่ ๔ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงประพจน์ว่าทรงประพจน์ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงประพจน์ว่ามีได้ทรงประพจน์

คู่ที่ ๕ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติว่าทรงบัญญัติ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่ามีได้ทรงบัญญัติ

คู่ที่ ๖ แสดงอนาปัตติว่าอาบัติ แสดงอาบัติว่าอนาปัตติ

คู่ที่ ๗ แสดงอาบัติเบาว่าอาบัติหนัก แสดงอาบัติหนักว่าอาบัติเบา

คู่ที่ ๘ แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ

คู่ที่ ๙ แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าไม่ชั่วหยาบ แสดงอาบัติที่ไม่ชั่วหยาบว่า ชั่วหยาบ ภิภษุที่มีวาทะดังกล่าวมานี้ก็ให้พึงรู้ว่าเป็นธรรมวาทิ กล่าวไม่เป็นธรรม

ส่วนภิภษุที่เป็นธรรมวาทิคือกล่าวเป็นธรรมนั้น ก็พึงทราบด้วยวัตถุ ๑๘ ข้อ อันมีอรรถคือเนื้อความตรงกันข้ามจากที่กล่าวมาแล้ว คือ

คู่ที่ ๑ แสดงธรรมว่าอธรรม แสดงอธรรมว่าธรรม

คู่ที่ ๒ แสดงวินัยว่าวินัย แสดงวินัยว่าวินัย

คู่ที่ ๓ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสไว้ว่ามีได้ตรัสไว้ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าตรัสไว้

คู่ที่ ๔ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงประพจน์ว่ามีได้ทรงประพจน์ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงประพจน์ว่าทรงประพจน์

คู่ที่ ๕ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติว่ามีได้ทรงบัญญัติ แสดงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่าทรงบัญญัติ

คู่ที่ ๖ แสดงอนาปัตติว่าอนาปัตติ แสดงอาบัติว่าอาบัติ

คู่ที่ ๗ แสดงอาบัติเบาว่าอาบัติหนัก แสดงอาบัติหนักว่าอาบัติหนัก

คู่ที่ ๘ แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่ามีส่วนเหลือ แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าไม่มีส่วนเหลือ

คู่ที่ ๙ แสดงอาบัติชั่วหยาบว่าอาบัติชั่วหยาบ แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่า อาบัติไม่ชั่วหยาบ

ภิกษุที่มีวาหะดังกล่าวมานี้เรียกว่า เป็นธรรมวาที กล่าวเป็นธรรม วัตถุประสงค์ฝ่าย
 อธรรมวาทีย่อมเป็นเหตุให้เกิดการวิวาทกันจนถึงแตกร้างกัน เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า
เภทภณวัตถุ แปลว่า วัตถุเป็นเครื่องทำให้แตกกัน ส่วนวัตถุประสงค์ฝ่ายธรรมวาทีย่อมเป็น
 เครื่องทำให้ไม่แตกกัน ทำให้ปรองดองกันโดยตรงกันข้าม และวัตถุประสงค์ฝ่ายธรรมวาที
 ๑๘ ข้อ ๙ คู่ดังกล่าวมานี้ เป็นมูลเหตุแห่ง*วิวาทาธิกรณ*ในคณะสงฆ์ คืออธิกรณที่เกิด
 ขึ้นจากการวิวาทกัน การวิวาทกันนี้ไม่ใช่หมายถึง การวิวาทกันด้วยเรื่องส่วนตัว
 ของใครผู้ใดผู้หนึ่ง แต่วิวาทกัน คือทู่มถเถียงกันว่า นี่เป็นธรรมนี่ไม่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย
 นี่ไม่เป็นวินัย เป็นต้น ตามคู่ทั้ง ๙ คู่ นั้น เมื่อวิวาทกันแม้เพียงคู่ใดคู่หนึ่งก็เรียกว่า
 เป็นวิวาทที่จะก่อให้เกิดเรื่องราวอันเรียกว่า อธิกรณ ขึ้นได้ และเมื่อเป็นวิวาทาธิกรณ
 ขึ้นในสงฆ์แล้ว ก็ย่อมจะปันสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่มีความเห็นข้างนี้ ฝ่ายที่มี
 ความเห็นข้างโน้น เหมือนดังในเรื่องโกสัมพีนี ฝ่ายหนึ่งก็เห็นว่าเป็นอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่ง
 เห็นว่าไม่เป็นอาบัติ วัตถุประสงค์ของอาบัตินั้น ตามอรรถกถาเล่าไว้ก็เพียงชนิดเดียว คือเพียง
 เรื่องเหลือน้ำทิ้งไว้ในภาชนะน้ำในวัจจุกฎิเท่านั้น ซึ่งก็เป็นอาบัติเพียงทุกกฎ แต่ว่าอาศัย
 ที่ทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นคณาจารย์ ซึ่งมีสิกขา (คือศึกษา) มามากด้วยกัน จึงต่างก็ไม่ยอม
 กัน และก็ปฏิบัติต่อกันอย่างรุนแรง คือฝ่ายที่เห็นว่าเป็นอาบัติ เมื่อได้โอกาสก็ประชุม
 พวกของตนแล้วก็ทำ *อุกเขปนียกรรม* คือยกวัตร แปลว่า ตัดความเป็นผู้ใหญ่ ไม่กราบ
 ไม่ไหวและไม่ยอมร่วมทำอุโบสถทำสังฆกรรมกันทีเดียว ฝ่ายที่ถูกทำเข้าดังนั้น ก็ไม่ยอม
 เช่นกัน ก็เลยเกิดแตกกันขึ้นเป็น ๒ ฝ่าย แตกกันจนแยกกันทำสังฆกรรม และเมื่อ
 แยกกันทำสังฆกรรม ก็เรียกว่า เป็น *สังฆเภท* คือความแตกของสงฆ์ ถ้ายังไม่ถึงกับ
 แยกกันทำสังฆกรรม ก็ยังไม่เป็นสังฆเภท แต่เรียกว่าเป็น *สังฆราชี* คือเป็นความ
 ร้าวรานของสงฆ์เท่านั้น ครั้นเมื่อแยกกันทำสังฆกรรม แล้วก็เรียกว่า เป็นสังฆเภท
 ความแตกของสงฆ์ ภิกษุทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็เรียกว่า เป็น *นानาสังวาสกะ* คือมีธรรมเป็น
 เครื่องอยู่ร่วมต่าง ๆ กัน เป็นนานาสังวาสกะของกันและกัน

สังฆเภทตามที่เราเล่ามานี้ เกิดขึ้นจากการวิวาทกันตามวัตถุประสงค์ ๑๘ ข้อ ๙ คู่เหล่านั้น
 และเมื่อจับขึ้นพิจารณาดูแล้ว สมุฏฐานที่เดียวก็เพียงคู่ที่ว่าเป็นอาบัติกับไม่เป็นอาบัติ
 เท่านั้น จัดเข้าในคู่ นั้น แต่การปฏิบัติต่อกันนั้น ปฏิบัติด้วยอาการที่รุนแรงดังกล่าวมาแล้ว

สังฆเภท สังฆสามัคคี

สังฆเภทดังกล่าวมานี้ ท่านไม่ปรับว่ามีใครหรือฝ่ายไหนเป็นผู้ทำสังฆเภท ที่เป็นอนันตริยกรรม ดั่งอนันตริยกรรม ๕ ซึ่งมีข้อหนึ่งว่า ทำสังฆเภท คราวนี้ถ้าจะยกปัญหาขึ้นมาว่า ตามเรื่องที่เล่ามานี้ ใครเป็นผู้ทำสังฆเภท ซึ่งจะต้องเป็นอนันตริยกรรม ตอบได้ตามเรื่องในโกสัมพิกภิกษุที่เล่านี้ ท่านไม่กล่าวว่าใครเป็นผู้ทำสังฆเภทซึ่งเป็นอนันตริยกรรม และทั้ง ๒ ฝ่ายก็ไม่ถูกหาว่าเป็นผู้ทำสังฆเภทที่เป็นอนันตริยกรรมดังกล่าวนั้น เพราะว่าทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นแยกกันก็เพราะวิวาทคือทุ่มเถียงกันตามวัตถุที่กล่าวแล้ว มีความเห็นแตกแยกกัน ประกอบด้วยทิวภูมิมาเข้าใส่กันด้วย เพราะฉะนั้น จึงได้แยกกันออกไปเป็น ๒ ฝ่าย ทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นต่างก็เป็นผู้ที่บวชมาอย่างถูกต้องในพระธรรมวินัยนี้เสมอกัน เป็นผู้ที่มุ่งประพฤติปฏิบัติชอบด้วยกัน และก็ได้มุ่งที่จะให้สงฆ์แตกแยกกัน แต่ว่าเมื่อเกิดวิวาทกันขึ้นเกี่ยวกับพระธรรมวินัยก็เป็นชนวนให้เกิดแตกแยกกันออกไปเอง สงฆ์ที่พร้อมเพรียงกันอยู่เรียกว่า เป็น *สมานสังวาสกะ* คือมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเสมอกัน ฟังทราบความหมายในเรื่องนี้ที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งว่า เมื่อเกิดวิวาทกันตามวัตถุดังกล่าวนั้น จนถึงเกิดความแตกแยกออกเป็นพวกเป็นฝ่าย แต่อย่างยิ่งทำอุโบสถสังฆกรรมกันอยู่ นี้ไม่เรียกว่า สังฆเภท แต่เรียกว่า สังฆราชา แสดงความร้าวรานของสงฆ์ ครั้นแยกกันทำสังฆกรรม จึงเรียกว่า สังฆเภท ตามสังฆเภทที่ได้เล่ามานี้ ไม่กล่าวว่าใครเป็นผู้ทำซึ่งจะต้องเป็นอนันตริยกรรม พระทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็คงเป็นพระภิกษุ และต่อไปก็จะปรองดองกันตามเดิม

ท่านแสดงว่า เมื่อพระสารีบุตรได้กราบทูลถามและพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสตอบอย่างนั้นแล้ว ก็ได้มีพระเถระอื่น ๆ อีกหลายรูป เช่น พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระมหากัจจายนะ เป็นต้น ได้กราบทูลถาม และพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสตอบเช่นเดียวกัน

ในฝ่ายภิกษุณีบริษัท พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้กราบทูลถามเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า ให้ฟังธรรมในทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อฟังแล้วฝ่ายใดเป็นฝ่ายธรรมวาที จงพอใจความเห็น ความถูกต้อง ความชอบใจ และความเชื่อของภิกษุฝ่ายธรรมวาทีนั้น และภิกษุณีสงฆ์พึงหวังวัตรอันใดอันหนึ่งจากภิกษุสงฆ์ ก็พึงหวังวัตรทั้งหมดนั้นจากฝ่ายที่เป็นธรรมวาที

ในฝ่ายอุบาสก คฤหบดีชื่ออนาถปิณฑิกะ คือผู้สร้างพระเชตะวันเถราก็ได้กราบทูลถามเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสตอบว่า ให้ทำทานในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย แล้วก็ให้ฟังธรรมในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อฟังธรรมแล้ว ฝ่ายไหนเป็นธรรมวาที ก็ให้ถือเอาตามฝ่ายนั้น

ในฝ่ายอุบาสิกา นางวิสาขาก็ได้กราบทูลถามเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสตอบให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับที่ตรัสแก่อนาถปิณฑิกะ ในข้อนี้พึงสังเกตว่า ในฝ่ายที่เกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกานั้น ไม่ได้ตรัสห้ามการทำบุญใส่บาตร แต่ทรงแนะนำให้บำเพ็ญทานในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย เหมือนกับในสงฆ์ทั่ว ๆ ไป ภิกษุชาวโกสัมพีได้ถูกคว่ำขันข้าวมาจากเมืองโกสัมพีแล้ว เมื่อมากรุงสวตถิ ยังมาถูกเข้า เช่นนั้นอีก ก็คงจะอยู่ไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงไม่ได้ตรัสสอนให้ปฏิบัติเช่นนั้น

เมื่อภิกษุชาวโกสัมพีได้มาถึงกรุงสวตถิ ก็ได้เข้าไปสู่พระเชตะวัน พระสารีบุตร จึงกราบทูลถามว่า จะจัดเสนาสนะให้พักอาศัยอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสให้จัดเสนาสนะให้ซึ่งเป็นเสนาสนะว่าง ถ้าเสนาสนะว่างไม่มี ก็ให้จัดทำให้ว่างขึ้น แต่ว่าตรัสสั่งไม่ให้ห้ามกันสำหรับภิกษุที่แก่กว่า คือไม่รบกวนภิกษุที่เป็นผู้แก่กว่าให้ได้รับความลำบาก ในส่วนอามิสมีข้าน้ำเป็นต้น ก็ให้จัดแบ่งให้สม่ำเสมอ

ฝ่ายภิกษุชาวโกสัมพี เมื่อมาถึงกรุงสวตถิได้มาพำนักอยู่ ณ พระเชตะวันแล้ว ภิกษุที่ถูกสงฆ์กวัดรวกก็ได้มาพิจารณาตนเอง เห็นว่าต้องอาบัติและที่ถูกสงฆ์กวัดรวกนั้น ก็เป็นธรรม จึงได้เข้าไปหาภิกษุซึ่งเป็นผู้อนุวัตตามตน กล่าวแสดงความรู้สึกให้ทราบ และขอให้ภิกษุเหล่านั้นประชุมสงฆ์เรียกเข้าห่ม คือระงับการยกวัดนั้น ภิกษุที่เป็นฝ่ายของท่านก็ได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงอำนวยให้เรียกภิกษุนั้นเข้าห่ม คือว่าระงับการยกวัด ภิกษุที่เป็นฝ่ายของท่านก็ได้ประชุมกันกระทำการระงับอุกเขปนียกรรมนั้น แล้วก็ไปหาภิกษุอีกฝ่ายหนึ่งที่ได้ทำการยกวัดได้แจ้งให้ทราบ และชักชวนกันกระทำการสังฆสามัคคี คือการกระทำความพร้อมเพรียงของสงฆ์ เพื่อสงบระงับอิทธิณนั้น ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติ พระองค์ก็ได้ตรัสสอนให้ประชุมสงฆ์ทั้งหมด แม้ภิกษุไข้ก็ต้องมาวันไม่ได้ ครั้นแล้วก็ให้สวดประกาศ แจ้งความระงับอิทธิณที่บังเกิดขึ้น ครั้นสวดประกาศแล้วก็ให้อุโบสถคือสวดปาติโมกข์ขึ้นในขณะนั้น เมื่อปฏิบัติดังนี้แล้วก็ชื่อว่า เป็นการทำ

สังขสามัคคี ความพร้อมเพรียงของสงฆ์ โดยเรียบร้อย ภิกษุเหล่านั้นก็ได้พากันปฏิบัติ ดังกล่าวนั้น เพราะฉะนั้น จึงได้มีอุโบสถพิเศษอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า *สังขสามัคคีอุโบสถ* คืออุโบสถสวดพระปาติโมกข์เป็นการทำสังขสามัคคี ตามเรื่องทีกล่าวนานี้ ไม่ได้กำหนด ว่าวันไหน เหมือนอย่างอุโบสถที่กำหนดทำอยู่โดยปกติ เมื่อเกิดสังฆเภทขึ้นและสงฆ์ มาปรองดองสามัคคีกันเป็นสังขสามัคคีเมื่อใด ก็ทำอุโบสถสวดปาติโมกข์ขึ้นเมื่อนั้น เรียกว่า สามัคคีอุโบสถ

สังขสามัคคี ๒ อย่าง

เมื่อพระสงฆ์ที่แตกแยกกันได้ทำสังขสามัคคีกันเรียบร้อยแล้ว ท่านพระอุบาลี ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศในทางทรงพระวินัย ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้กราบทูลถามว่า เมื่อเกิดสังฆเภท ความแตกแห่งสงฆ์ สังฆราชา ความร้าวราน แห่งสงฆ์ขึ้น เพราะวัตถุคือเรื่องอันใด สงฆ์ยังมีได้วินัจฉัยวัตถุอันนั้น ได้ดำเนินไปสู่มูลเหตุจากเรื่องที่ไม่เป็นมูลเหตุ กระทำสังขสามัคคี สังขสามัคคินั้น ประกอบด้วยธรรมหรือไม่ พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า สังขสามัคคินั้นไม่ประกอบด้วยธรรม ท่านจึงได้กราบทูลถามต่อไปว่า เมื่อเกิดสังฆเภท สังฆราชาขึ้น เพราะวัตถุอันใด สงฆ์วินัจฉัยวัตถุอันนั้น ดำเนินไปสู่มูลเหตุจากเรื่องที่เป็นมูลเหตุ แล้วกระทำสังขสามัคคี สังขสามัคคินั้น ประกอบด้วยธรรมหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า สังขสามัคคินั้นประกอบด้วยธรรม ท่านจึงกราบทูลถามต่อไปว่า สังขสามัคคี ความพร้อมเพรียงกันของสงฆ์ มีกี่อย่าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า มี ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่ง สังขสามัคคีที่ปราศจากอรรถคือ เนื้อความ ได้เพียงพยัญชนะคือถ้อยคำ อีกอย่างหนึ่ง สังขสามัคคีที่เข้าถึง คือว่าได้ทั้งอรรถคือเนื้อความ ได้ทั้งพยัญชนะคือถ้อยคำ และได้ตรัสอธิบายตามที่ได้กราบทูลถามต่อไปว่า

สังขสามัคคีที่ปราศจากอรรถคือว่าไม่ได้อรรถเนื้อความ ได้แต่พยัญชนะ คือ ถ้อยคำก็คือ ในเมื่อเกิดสังฆเภทสังฆราชาขึ้นเพราะวัตถุใด สงฆ์ไม่วินัจฉัยวัตถุนั้น ดำเนินไปสู่มูลเหตุจากเรื่องที่ไม่เป็นมูลเหตุ กระทำสังขสามัคคี นี้เรียกว่า สังขสามัคคีที่ไม่ได้อรรถคือเนื้อความ ได้แต่พยัญชนะคือถ้อยคำ

ส่วนเมื่อเกิดสังฆเภทสังฆราชี่ขึ้นเพราะวัตถุใด สงฆ์วินิจฉัยวัตถุนั้น ดำเนินไปสู่มูลเหตุจากเรื่องที่เป็นมูลเหตุ กระทำสังฆสามัคคี นี้เรียกว่า สังฆสามัคคี ที่ได้ทั้งอรรถคือเนื้อความ ได้ทั้งพยัญชนะคือถ้อยคำ

นำพิจารณาตามพุทธภาษิตนี้ ว่ามีพระพุทธรประสงค์สังฆสามัคคีคือ ความพร้อมเพรียงของสงฆ์ ที่ได้ทั้งอรรถคือเนื้อความ ได้ทั้งพยัญชนะคือถ้อยคำ หมายความว่า ไม่ใช่เพียงแต่สักว่าสังฆสามัคคีโดยถ้อยคำเท่านั้น แต่ให้ความหมายว่าเป็นสังฆสามัคคีโดยแท้จริงด้วย คราวนี้สังฆสามัคคีดังกล่าวนี้จะต้องปฏิบัติตามที่ได้ตรัสไว้นี้ คือสงฆ์วินิจฉัยวัตถุนั้น และก็จับมูลเหตุจากเรื่องที่เป็นมูลเหตุขึ้นวินิจฉัยโดยแท้จริงเมื่อปฏิบัติดังนี้แล้ว สังฆสามัคคีนั้นจึงจะได้ทั้งอรรถได้ทั้งพยัญชนะ

เพราะฉะนั้น เรื่องของทางคณะสงฆ์จึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน แม้เมื่อเกิดความร้าวรานของสงฆ์ขึ้นจนถึงเกิดความแตกแยกของสงฆ์ขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ พระองค์ก็ได้ทรงบังคับให้ทำสังฆสามัคคี แต่ได้ทรงแนะนำให้ปรองดองกันด้วยวิธีต่าง ๆ จนถึงที่สุดชาวบ้านเข้ามาช่วย พระสงฆ์ที่แตกแยกกันนั้นจึงได้สำนึกตน และได้หวนนึกถึงมูลเหตุแห่งความแตกแยกกัน ก็ได้พบว่ามีมูลเหตุมาจากเรื่องเพียงชนิดเดียว คืออาบัติเล็กน้อยเพียงอันเดียวเท่านั้น ซึ่งฝ่ายหนึ่งไม่เห็นว่าป็นอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งมีความเห็นรุนแรงว่าเป็นอาบัติ จนถึงกับยกวัตรกันขึ้น เมื่อจับมูลเหตุอันนี้ได้แล้ว ฝ่ายที่ไม่เห็นว่าป็นอาบัติก็กลับเห็นว่าป็นอาบัติแล้วก็ยอมแสดงอาบัติเสียแล้วสงฆ์ก็เรียกเข้าหมู่ตามเดิม ระงับการยกวัตรนั้น ดังนี้เรียกว่า สงฆ์วินิจฉัยวัตถุนั้นแล้วก็จับเอามูลเหตุจากมูลเหตุขึ้นวินิจฉัยกันจริง ๆ เมื่อเป็นดังนี้ สังฆสามัคคีคือความพร้อมเพรียงของสงฆ์ก็เกิดขึ้น ด้วยทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นยอมปฏิบัติให้ถูก เพราะฉะนั้นความปรองดองกันนั้นจึงบังเกิดขึ้นด้วยทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นกลับปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ และเมื่อปฏิบัติให้ถูกต้องด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่ายแล้ว สังฆสามัคคีก็บังเกิดขึ้นเป็นความพร้อมเพรียงที่มั่นคง ที่ถาวร ได้ทั้งอรรถคือเนื้อความ ได้ทั้งพยัญชนะคือถ้อยคำ

เหตุให้แตกแยกนิกาย

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นข้อที่ควรศึกษาถึงเรื่องความแตกแยกกันหรือว่าความปรองดองกันทางคณะสงฆ์ ว่าเกิดขึ้นเพราะอะไร และจะมีได้เพราะอะไร เมื่อสรุปลงแล้ว ความแตกแยกของคณะสงฆ์นั้นก็มาจากคณะสงฆ์เอง ซึ่งตามเรื่องดังกล่าวมาแล้วก็เกิดจากการวิวาทกัน และความปรองดองของสงฆ์นั้นก็เกิดจากคณะสงฆ์เอง ที่ยกเรื่องขึ้นวินิจฉัยโดยที่จับเอาเรื่องมูลเหตุขึ้นมาจากเรื่องที่เป็นมูลเหตุจริง ๆ มาวินิจฉัยกัน แล้วก็ปฏิบัติกันให้ถูกต้อง เมื่อเป็นเช่นนี้ สังฆสามัคคีก็บังเกิดขึ้น แต่ว่าถ้าบุคคลภายนอกจากคณะสงฆ์จะเป็นใครก็ตาม จะมาทำให้เกิดสังฆเภทขึ้นหรือทำให้เกิดสังฆสามัคคีขึ้นไม่ได้ และถ้าบุคคลภายนอกไม่ได้เป็นผู้ที่ศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา ไม่ได้เข้ามาใกล้ชิดการปฏิบัติพระธรรมวินัยของพระ ไม่รู้ความละเอียดอ่อนของพระธรรมวินัย ก็ยังไม่สามารถที่จะกระทำได้

ในประวัติศาสตร์ตอนหลัง ๆ มา ก็ได้มีเรื่องเกิดขึ้นและได้มีการพยายามทำกันด้วยวิธีต่าง ๆ หลายอย่าง แต่ว่าเมื่อเรื่องมันจะเป็นก็ไม่สามารถที่จะยับยั้งได้ ก็เป็นไป เหมือนอย่างที่ว่าเมื่อพระพุทธศาสนาล่วงมานานเข้า ก็แตกออกเป็น *หินยาน* หรือ *ทักษิณนิกาย* อย่างที่นับถือกันในประเทศลังกา พม่า ไทย เป็นต้น และเป็น *มหายาน* หรือ *อุตตรนิกาย* อย่างที่นับถือกันในประเทศจีน ญี่ปุ่น เกาหลี ธิเบต เป็นต้น และในยานใหญ่ๆ ทั้ง ๒ นี้ ก็ยังแยกออกไปเป็นนิกายย่อยๆ อีก เป็นอันมาก เหมือนอย่างในเมืองไทยนี้ก็มีเป็นธรรมยุตกับมหานิกาย

ความที่แตกแยกกันนี้มีมาด้วยเหตุหลายอย่าง เหมือนดังที่เล่ามาแล้วในเรื่องภิกษุชาวโกสัมพีแตกกัน นี้ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็เคร่งครัดด้วยกัน มุ่งจะทำให้ถูกต้องด้วยกัน แต่ว่ามาเกิดเข้าใจผิดกันในเรื่องต้นเพียงเล็กน้อย อาบัติก็ตัวเล็กนิดเดียว แต่แล้วก็เกิดทิฐิมานะยืนยันกันไปจนถึงการแตกแยกกัน แต่ว่าในต่อมายังมีเหตุต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก เช่นว่าเกิดมีความเห็นในพระธรรมวินัยต่างกัน เรียกว่า มีทิฐิต่างกัน และเมื่อมีทิฐิต่างกัน ศीलคือความประพฤติก็ต่างกันออกไปด้วยตามทิฐิ และนอกจากนี้ยังมีความเคร่งครัดและย่อหย่อนประกอบเข้ามาอีก ที่เคร่งครัดก็คือเป็นผู้หนักในพระธรรมวินัย ปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยด้วยความเคารพเอื้อเพื่อไม่ให้ผิด

พลาด แต่ว่าฝ่ายที่ย่อหย่อนนั้น ประพฤติย่อหย่อนลงมา หลบเลี่ยงพระธรรมวินัยบ้าง ผืนเอาดี ๆ บ้าง บางทีก็ต่อหน้า แสดงว่าประพฤติ แต่ลับหลังไม่ประพฤติไม่เห็น พระวินัยว่าเป็นข้อสำคัญ อย่างพวกที่มีความคิดแบบใหม่ ๆ นี้เรียกว่า เป็นพวกย่อหย่อน คราวนี้เมื่อเป็นดังนี้ ความประพฤติก็แตกต่างกันแล้ว โฉนจะเกิดความแตกแยกออกไปไม่ได้ เพราะว่า ฝ่ายที่เคร่งครัดก็ย่อมจะยินดีพอใจอยู่กับฝ่ายที่เคร่งครัดด้วยกัน ฝ่ายที่ย่อหย่อนก็ย่อมจะยินดีพอใจกับฝ่ายที่ย่อหย่อนด้วยกัน และเมื่อเกิดความย่อหย่อนกันขึ้นในข้อหนึ่ง ก็จะไปข้องไปถึงข้ออื่น ในเรื่องของภิกษุชาวโกสัมพีนี อาบัติเล็กน้อย เดียวเท่านั้นยังยกเป็นเหตุให้เกิดวิวาทกันขึ้น แต่ว่ามาพิจารณาดู ถึงความประพฤติย่อหย่อน ก็พึงเห็นได้ว่า มีมากกว่าหรือว่าหนักกว่าเรื่องที่เป็นมูลเหตุในเรื่องที่ภิกษุชาวโกสัมพีนีวิวาทกันอยู่นี้มากมาย เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว ก็แยกกันไปเองตามความเห็นและตามความประพฤติ เพราะฉะนั้น ความที่แยกกันไปเองนี้ ก็เพราะพระองค์เอง ไม่ใช่คนอื่นมาทำ

คราวนี้เมื่อถึงคราวที่จะทำสังฆสามัคคี ก็จะต้องพระองค์เองนั้นแหละเป็นผู้ทำ คือว่าจะต้องยกเอาข้อที่เป็นมูลเหตุจริง ๆ จากมูลเหตุนี้มาวินิจฉัยตามพระธรรมวินัย แล้วก็มุ่งปฏิบัติให้ถูกต้องด้วยกันเป็นข้อ ๆ ไป เมื่อเป็นดั่งนี้นั้นแหละ จึงจะเกิดเป็นสังฆสามัคคีขึ้นได้ ต้องพระองค์เองเป็นผู้ที่ทำการขึ้น ส่วนบุคคลภายนอกนั้นได้เคยมีความพยายามดั่งที่กล่าวมาแล้วด้วยวิธีที่อ่อนโยนบ้าง รุนแรงบ้าง แต่ก็ไม่ปรากฏว่าสำเร็จ

พระสงฆ์ธรรมยุต พระสงฆ์มอญ

เหมือนอย่างในเมืองมอญ พระเจ้ามหาปิฎกธร ทรงส่งพระที่หงสาวดีไปบวชใหม่ที่ลังกาในสีมาน้ำ แม่น้ำกัลยาณี แล้วก็กลับมาเมืองมอญ ให้พระที่บวชมาใหม่นั้น ผูกสีมาขึ้นแห่งหนึ่งที่ชายเมืองหงสาวดี ตั้งชื่อว่า สีมากัลยาณี เมื่อผูกสีมาเสร็จแล้ว พระเจ้าแผ่นดินก็ออกพระราชกฤษฎีกาให้พระในเมืองมอญสึกออกมาบวชใหม่ทั้งหมด เพื่อจะรวมให้เป็นนิกายเดียวกัน ก็ปรากฏตามตำนานที่พระเมืองมอญเขียนไว้ว่ามีพระจำนวนมากสึกออกมาบวชใหม่ในสีมากัลยาณีนั่น เกือบจะเรียกว่าทั้งประเทศ ถ้าไม่สึกออกมาบวชใหม่และยืนยันที่จะประพฤติย่อหย่อนอย่างเก่า พระเจ้าแผ่นดิน

ก็จะพระราชทานผ้าขาวให้สึกออกไป ก็เป็นอันว่าท่านได้บวชพระใหม่กันทั้งประเทศ สำเร็จในสมัยนั้น แต่แล้วเมื่อกาลเวลาล่วงมา พระมอญนั่นเองก็กลับแตกออกเป็น นิกายอีกมากมาย เพราะว่าจิตใจไม่ได้สมัคร แต่ทำด้วยเกรงพระราชอำนาจ

แต่ว่าพิจารณาการกระทำของท่านที่ผูกสีมาแล้วเอาพระมาบวชใหม่นั้น ก็เพราะ ท่านจับมูลเหตุขึ้นอันหนึ่งเหมือนกัน คือจับมูลเหตุที่ว่า สีมาที่ผูกไว้เก่านั้นไม่ถูกต้อง เป็นสีมาวิบัติ เมื่อบวชกันในสีมาวิบัติ ก็ไม่เป็นพระสงฆ์ เพราะฉะนั้น จึงให้ไปผูกใหม่ แล้วก็บวชกันใหม่ ก็จับเอาเหตุเพียงประการเดียวขึ้นมา แต่ว่าเหตุแห่งการแตกแยก กันนั้นมีมากมาย ไม่ใช่ประการเดียว เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้รวมกันได้จริง ๆ จะต้อง ยกเหตุมาทุกประเด็นทุกข้อ แล้วก็ตกลงกันทุกข้อ และก็ต้องตกลงกันด้วยความ สมัครใจ เมื่อเป็นดังนี้แล้วละก็จึงจะถาวร

งานที่ทรงทำไว้นั้นก็สำเร็จอยู่ชั่วสมัยหนึ่งแล้วก็ไม่สำเร็จ แต่ว่าการกระทำครั้ง นั้น ก็มีผลเนื่องมาถึงเมืองไทย คือว่า พระธรรมยุต นี้บังเกิดขึ้นก็เพราะ พระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อผนวชอยู่ ได้เสด็จไปทรงพบปะพระรามัญที่บวชมา จากสีมากัลยาณิที่เล่านี้แหละ แล้วก็ทรงสอบสวนดู ปรากฏว่าแสดงพระวินัยแสดงวงศ์ ของการบรรพชาอุปสมบท ที่สืบเนื่องมาให้ทรงเลื่อมใสได้ จึงได้ทรงบัญญัติใหม่ในพระสงฆ์ ที่บวชมาจากสีมากัลยาณินั้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น ท่านแล้วว่า ได้ทรงทำทัฬหีกรรม อุปสมบทใหม่หลายครั้งหลายหน ด้วยทรงรังเกียจ โน่นบ้างรังเกียจนี่บ้าง ทำแล้วทำเล่าจนเป็นที่พอพระราชหฤทัย

การที่พระเจ้ามหาปิฎกธรทรงส่งพระสงฆ์มอญไปบวชใหม่ที่สีมาแม่น้ำกัลยาณิ ในลังกาดังที่เล่ามานั้น ก็ไปบวชในสายของพระสงฆ์ฝ่าย มหาวิหาร ซึ่งพระสงฆ์ฝ่ายนี้ ได้สืบมาจากสายพระมหินท์ที่ว่า เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโคทมหาราชในสมัยที่ สังกายนาคครั้งที่ ๓ ผนวชเป็นพระภิกษุแล้วก็ไปทูลนำพระพุทธรูปไปเผยแผ่ในประเทศลังกา เมื่อพระพุทธรูปสลวงแล้วราว ๓๐๐ กว่าปี พระสงฆ์ลังกา ที่แรกก็เป็นศิษย์ของพระสงฆ์สายพระมหินท์ทั้งนั้น แต่แล้วก็ไปแยกกันออกไป เป็นฝ่ายที่เคร่งครัดกับฝ่ายที่ไม่เคร่งครัด เป็นนิกายกันออกไปอีก แต่ว่าฝ่ายมหาวิหาร นี้เป็นฝ่ายที่นับถือกันว่าเคร่งครัด พระเจ้าแผ่นดินลังกาก็ได้ทรงนับถือสืบ ๆ กันมาโดย

ลำดับ จนถึงสมัยพระเจ้ามหาปิฎกธรของมอญส่งพระมอญไปบวชในสำนักของพระสงฆ์สายนี้ แล้วก็มาตั้งขึ้นในเมืองมอญ แล้วพระสงฆ์ธรรมยุตก็สืบมาจากพระสงฆ์สายนี้ อีกทีหนึ่ง รวมความก็เป็นสายของพระสงฆ์คณะมหาวิหารของลังกานั้นเอง

แต่ว่าฝ่ายพระสงฆ์ธรรมยุตนี้ เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระศิษย์ ก็บวชในคณะมหานิกายคือในนิกายที่มีอยู่เดิมมาทีหนึ่งแล้ว แล้วก็ไปทำซำหรือบวชซำในพระสงฆ์สายสีมากัลยาณีของมอญดังกล่าวแล้วเข้าอีกหนหนึ่ง และทำอีกหลายหน ก็เป็นอันว่าเป็นที่รวมทั้งของไทยที่รับสะสมกันมาแต่เดิม และทั้งของมอญสายมหาวิหาร นอกจากนั้นก็ยังได้รับเอาแบบของลังกามาปฏิบัติด้วย เช่น การสวดมนต์ตั้งแต่การขานนาค สวดทำวัตรเช้าเย็น หรือ *สวดแบบธรรมยุต* ก็เอาแบบลังกามาใช้ เพราะสำเนียงลังกาที่ว่าภาษาบาลีนั้น เป็นที่นับถือกันว่าเป็นสากล ถึงทางยุโรปอเมริกา ก็กำหนดเสียงของการออกเสียงภาษาบาลีเหมือนอย่างที่ลังกา เช่น *ทะ* ออกเสียงเป็น *ดะ เทวะ* ก็ออกเสียงเป็น *เดวะ* เป็นต้น ถึงจะเขียนเป็นอักษรโรมันก็ใช้ตัว D เพราะฉะนั้น สำเนียงลังกาที่พระธรรมยุตนำมาใช้อยู่นี้จึงเป็นสากล ในปัจจุบันนี้ก็仍是 สำเนียงสากล เพราะฉะนั้น ขนบธรรมเนียมที่พระสงฆ์ธรรมยุตใช้อยู่นี้จึงเป็นสิ่งที่เลือกผสม คือเป็นของแบบไทยมาเก่าบ้าง เป็นของรามัญบ้าง เป็นของลังกาหรือที่ใช้เป็นแบบสากลบ้าง แต่แล้วก็ต้องให้ถูกต้องในพระธรรมวินัย เรียกว่า เป็นแบบที่ปรับปรุงมา ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย

พรรษาที่ ๑๑

หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาฟา

มโนรถปुरुณี อรรถกถาขุททกนิกาย กล่าวว่า พระพุทธองค์เสด็จจำพรรษาที่ ๑๑ ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาฟา ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับภูเขาชื่อทักขิณาคิริ ทางตอนใต้ของกรุงราชคฤห์ ใน*สารัตถ์ปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย* กล่าวว่า ใกล้กับหมู่บ้านเอกนาฟานี้ มีวิหารหรือวัดแห่งหนึ่งชื่อทักขิณาคิริวิหาร ส่วนใน*มรุตตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์* กล่าวว่า ในพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธองค์เสด็จจำพรรษา ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อนาลา ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับพระศรีมหาโพธิ์ ตำบลคยา และใน*เถรีคาถา ขุททกนิกาย* กล่าวว่า หมู่บ้านนาลานี้เป็นบ้านเกิดของอุปกาชีวก ซึ่งเป็นผู้ที่ได้พบพระพุทธองค์เป็นคนแรก หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ จากหลักฐานดังกล่าวข้างต้นแสดงว่า เอกนาฟากับนาลานั้นเป็นสถานที่แห่งเดียวกัน แต่ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เรียกสถานที่แห่งนี้ เป็น ๒ อย่าง คือบางครั้งก็เรียกว่าเอกนาฟา แต่บางครั้งก็เรียกว่า นาลา คงเป็นทำนองเรียกชื่อเต็มหรือเรียกชื่อย่อ ตำบลอันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านเอกนาฟานั้นก็เรียกว่า ทักขิณาคิริ เส้นทางจากกรุงสวตถิ์ไปยังกรุงราชคฤห์นั้น ผ่านตำบลทักขิณาคิริ พระพุทธองค์ได้เสด็จผ่านตำบลนี้ในระหว่างที่เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นมคธ โดยได้เสด็จประทับ ณ ทักขิณาคิริวิหาร ในหมู่บ้านเอกนาฟา ครั้งหนึ่ง ในระหว่างเสด็จจาริกอยู่ ณ ตำบลนี้เอง พระพุทธองค์ได้ทรงเทศนาโปรดกสิการทวาชะ และธัมมสวะพร้อมด้วยบิดา จนท่านทั้ง ๓ ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา และได้บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด

ครั้งหนึ่ง ในการเสด็จจาริกแคว้นมคธคราวนี้เอง พระพุทธองค์ได้ทอดพระเนตร
เห็นนาของชาวมคธ และทรงได้พระดำริรูปแบบจิ๋วสำหรับพระภิกษุโดยเลียนจากรูป
คันทนาของชาวมคธ พระอานนท์ก็เคยจาริกมาสู่ทักขิณาคิริ พร้อมด้วยภิกษุหนุ่มหมู่ใหญ่
ซึ่งไม่ค่อยสำรวมนัก และสุดท้ายก็ได้พากันลาสิกขาไปจำนวนมาก เป็นเหตุให้
พระอานนท์ถูกพระมหากัสสปะตำหนิว่ายังเป็นเด็ก ในเวลาต่อมาในภายหลัง ก็ได้พบ
เรื่องของพระปุราณะซึ่งอยู่ที่ทักขิณาคิริพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่ พระปุราณะได้ปฏิเสธ
ไม่ยอมรับการทำสังคายนาครั้งแรกของพระมหากัสสปะ ณ กรุงราชคฤห์ แต่พอใจ
จะปฏิบัติตามธรรมวินัยที่ตนได้ฟังมา นั้นทมาตาเวพุกัณฑกีก้ออาศัยอยู่ในทักขิณาคิริ
พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะได้มาเยี่ยมเยียนครั้งหนึ่ง และนั้นทมาตาได้
กล่าวถึงความอัศจรรย์ของธรรมของเธอ ๗ ประการให้พระเถระทั้ง ๒ ฟัง และในขณะที่
ที่พระสารีบุตรพำนักอยู่ที่ทักขิณาคิรินี้เอง ก็ได้ฟังเรื่องราวความร้ายของธัญชาณี
พราหมณ์จากภิกษุรูปหนึ่ง และได้ไปโปรดธัญชาณีจนกลับใจมานับถือพระพุทธศาสนา

อารามทูกษชาตค พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงที่ทักขิณาคิริ

กสิสูตรหรือกสิการทวาชสูตร^๑

ว่าด้วยศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาเป็นแอกและไถเป็นต้น

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พราหมณคาม ชื่อเอกนาพา
ในแคว้นทักขิณาคิริชนบท สมัยนั้นกสิการทวาชพราหมณ์ประกอบไถประมาณ ๕๐๐
ในเวลาเป็นที่หว่านพืช ในครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จทรงบิณฑบาต
เสด็จเข้าไปยังที่การงานของกสิการทวาชพราหมณ์ ในเวลานั้น การเลี้ยงดูของกสิการ
ทวาชพราหมณ์กำลังเป็นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปถึงที่เลี้ยงดู ได้ประทับยืน
อยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง กสิการทวาชพราหมณ์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ
ยืนอยู่เพื่อบิณฑบาต ก็ได้เข้าไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์แล่ยอม

^๑ ส. ส. ๑๕/๖๗๑-๖๗๖/๒๕๓-๒๕๕; พุ. ส. ๒๕/๒๙๗-๓๐๑/๓๔๐-๓๔๓.

ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว ก็ย่อมบริโภคนั้น แม้พระองค์ก็จึงไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว ก็จึงบริโภคนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า แม้เราก็อไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว ย่อมบริโภคนั้น พราหมณ์จึงถามว่า ข้าพระองค์ไม่เห็นแอก ไถ ฝาด ปลูก หรือโคของท่านพระโคตมเลย ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพระโคตมตรัสอย่างนี้ว่า แม้เราก็อไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว ย่อมบริโภคนั้น ลำดับนั้น กสิการทวาชพราหมณ์เท้าวายาสลงในถาดสำริดใหญ่ ลำดับนั้นกสิการทวาชพราหมณ์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ย่อมปฏิบัติญาณว่าเป็นชวานา แต่ข้าพระองค์ไม่เห็นไถของพระองค์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอได้ตรัสบอกไถแก่ข้าพระองค์ โดยวิธีที่ข้าพระองค์พึงรู้จัก ไถของพระองค์ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า *ศรัทธา* ของเราเป็นพีช *ความเพียร* ของเราเป็นฝ่น *ปัญญา* ของเราเป็นแอกและไถ *hiri* ของเราเป็นงอนไถ *ใจ* ของเราเป็นเชือก *สติ* ของเราเป็นฝาดและปลูก เราคุ้มครองกายคุ้มครองวาจา สรรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำการถอนหญ้าคือการกรกล่าวให้คลาดด้วย *สัจจะ* *ความสงบเสงี่ยม* ของเราเป็นเครื่องปลดปล่อยกิเลส *ความเพียร* ของเรานำธูระไปเพื่อธูระ นำไปถึงแดนเกษมจากโยคะ *ความเพียร* ของเรานำแอกไปเพื่อแอก นำไปถึงแดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมา ย่อมถึงสถานที่ที่บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนานั้นเราไถแล้วอย่างนี้ การไถนานั้นย่อมมีผลเป็นอมตะ บุคคลไถนานั้นแล้วย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

ลำดับนั้นกสิการทวาชพราหมณ์เท้าวายาสลงในถาดสำริดใหญ่ แล้วน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ขอท่านพระโคตมเสวยข้าวปายาสเถิด เพราะพระองค์เป็นชวานา ย่อมไถนาอันมีผลไม่ตาย พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เราไม่ควรบริโภคนั้นที่ชบกล่อมได้มา ข้อนี้ไม่ใช่ธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้เห็นอยู่โดยชอบ พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงห้ามโภชนาที่ชบกล่อมได้มา เมื่อธรรมมีอยู่ การแสวงหานี้เป็นความประพฤติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เชิญท่านบำรุงพระชินาสพ ผู้บริสุทธิด้วยคุณทั้งปวง ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้มีความคณองอันสงบแล้ว ด้วยข้าวและน้ำอย่างอื่นเถิด เพราะว่าเขตนั้นเป็นเขตของบุคคลผู้มุ่งบุญ พราหมณ์ได้กราบทูลถามว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพระองค์จะเป็นผู้ถวายข้าวปายาสให้แก่ใคร พระพุทธเจ้าตรัสว่า เราย่อมไม่เห็นบุคคลในโลก พร้อมทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ ผู้บริโภคนั้นแล้ว จะพึงให้ย่อยได้

โดยชอบ นอกจากตาคตหรือสาวกของตาคตเลย ถ้าอย่างนั้นท่านจงทิ้งข้าวปายาสนั้นเสีย ในที่ปราศจากของเขียว หรือจมลงในน้ำซึ่งไม่มีตัวสัตว์เกิด ลำดับนั้นกสิการทวาทพรหมณ์เทข้าวปายาสนั้นให้จมลงในน้ำอันไม่มีตัวสัตว์ พอข้าวปายาสนั้นอันกสิการทวาทพรหมณ์เทลงในน้ำ ก็มีเสียงดัง จิจจิจุวะ จิจจิจุวะ เป็นควันกลุ่มโดยรอบเหมือนดังก้อนเหล็กอันบุคคลเผาให้ร้อนตลอดวัน ทิ้งลงในน้ำ มีเสียงดัง จิจจิจุวะ จิจจิจุวะ เป็นควันกลุ่มโดยรอบ ฉะนั้น

ลำดับนั้นกสิการทวาทพรหมณ์สลดใจ มีขนชูชัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า หมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า แล้วกราบทูลว่า ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคตมทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เหมือนดังหางของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปไว้ในที่มืดโดยหวังว่าคนมีจักษุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระโคตมผู้เจริญ กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตลอดชีวิตจำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอข้าพระองค์ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระโคตมผู้เจริญเกิด กสิการทวาทพรหมณ์ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วไม่นาน ก็หลีกออกจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่ช้านักก็ทำให้แจ้งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ก็ท่านกสิการทวาทชะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

อรรถกถาของกสิสูตรบางตอน

อรรถกถาของกสิสูตรบางตอนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยพรหมณ์คามชื่อว่า เอกนาพะ หรือเอกนาพา ในนครรัฐ ทรงรอคอยความแก่กล้าแห่งอินทรีย์ของพรหมณ์ในทักษิณาคิริวิหาร จนได้ทรงตรวจดูอุปนิสัยของผู้ที่จะทรงสั่งสอน อันเป็นกิจประจำวันของพระพุทธเจ้า ได้ทรงเห็นว่า พรหมณ์มีอินทรีย์แก่กล้า และเป็น

เวลาเหมาะที่เสด็จไปโปรดได้ จึงเสด็จไปโปรดดั่งที่ได้แสดงแล้ว และในอรรถกถานี้ได้แสดงถึงกิจประจำวันของพระพุทธเจ้าว่ามี ๕ อย่าง คือ กิจในปุเรภัต ก่อนภัตตาหาร ๑ กิจในปัจฉาภัต ภายหลังภัตตาหาร ๑ กิจในปุริมยาม ๑ กิจในมัชฌิมยาม ๑ กิจในปัจฉิมยาม ๑ ใน ๕ อย่างนั้น กิจในปุเรภัต คือก่อนภัตต์ตั้งนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงลุกขึ้นแต่เช้าทีเดียว ทรงทำปริกรรมพระวรกาย มีบ้วนพระโอษฐ์เป็นต้น เพื่ออนุเคราะห์ภิกษุผู้ปฏิบัติและเพื่อสำราญพระวรกาย แล้วทรงให้เวลาล่วงไป ณ เสนาสนะที่สังัดจนถึงเวลาเสด็จภิกขาจารถึงเวลาเสด็จภิกขาจารก็ทรงนุ่งสบง คาดประคดเอว แล้วทรงห่มจีวร ทรงถือบาตร บางครั้งเสด็จพระองค์เดียว บางคราวแวดล้อมไปด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปยังคามหรือนิคมเพื่อบิณฑบาต บางครั้งก็เสด็จเข้าไปตามปกติ บางครั้งก็มีปฎิหาริย์หลายอย่างเป็นไปอยู่ คือเมื่อพระโลกนาถเสด็จออกบิณฑบาต ลมอ่อนพัดชำระแผ่นดินไปข้างหน้า เมฆฝนหลังน้ำลงเป็นหยด ๆ ให้หละอองในหนทางสงบ กั้นเป็นเพดานอยู่เบื้องบน ลมอีกอย่างพัดเอาดอกไม้มาเบียดบนเกลี่ยลงในหนทาง ภูมิประเทศที่สูงขึ้นก็ต่ำลง ภูมิประเทศที่ต่ำลงก็สูงขึ้น ในสมัยทอดพระบาทลงพื้นแผ่นดิน ย่อมเรียบเสมอ ดอกปทุมที่เป็นสุขสัมผัสย่อมรับพระบาท พอพระองค์ทรงวางพระบาท ขวาทายในเสาเชื่อน รัศมีมีพรณะ ๖ ชานออกจากพระสิริระกระทำเรือนยอดปราสาท ให้มีสีเลื่อมพรายด้วยน้ำทอง และให้เป็นเหมือนแวดล้อมด้วยแผ่นผ้าอันวิจิตร ชานไปข้างโน้นข้างนี้ ข้างม้าและวิหคเป็นต้นยืนอยู่ในที่ของตน ๆ ส่งเสียงด้วยอาการอันไพเราะ ดนตรีมีกลองและพิณเป็นต้น และอาการที่สวมกายพวกมนุษย์อยู่ก็เป็นอย่างนั้น ด้วยสัญญาณนั้นพวกมนุษย์ย่อมรู้กันว่า วันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้ามาบิณฑบาต ในที่นี้ พวกเขานุ่งห่มเรียบร้อย ถือของหอมและดอกไม้เป็นต้นออกจากเรือน เดินไประหว่างถนน บุษบาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกไม้เป็นต้นโดยเคารพ ถวายบังคมแล้ว ทูลขอว่า ขอพระองค์โปรดประทานภิกษุแก่พวกข้าพระองค์ ๑๐ รูป แก่พวกข้าพระองค์ ๒๐ รูป แก่พวกข้าพระองค์ ๑๐๐ รูป รับบาตรของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ให้บุษบาสนะต้อนรับโดยเคารพ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ทรงตรวจดูสันดานของมนุษย์เหล่านั้น แล้วทรงแสดงธรรมอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุเคราะห์มหาชน โดยประการที่ชนบางพวกดำรงอยู่ในสทรณคมน์ บางพวกดำรงอยู่ในศีล ๕ บางพวกดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล สกทาคามีผล และอนาคามีผลอย่างใดอย่างหนึ่ง บางพวกบวชแล้ว ดำรงอยู่ในพระอรหัตซึ่งเป็นผลอันเลิศ ทรงลุกจากอาสนะ

เสด็จไปยังพระวิหาร ประทับนั่งเหนือบวรพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ในโรงกรมโกถ์พระคันธกุฎี ทรงรอคอยให้ภิกษุทั้งหลายฉันเสร็จ ต่อแต่นั้นเมื่อ ภิกษุทั้งหลายฉันเสร็จ ภิกษุอุปัฏฐาก ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปในพระคันธกุฎี นี่เป็นกิจในปุเรภัตคือก่อนภัต เป็นอันดับแรก

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำกิจในปุเรภัตอย่างนี้แล้ว ประทับนั่งในที่บำรุ้งที่พระคันธกุฎี ทรงให้ทาพระบาท แล้วประทับยืนบนตั้งรองพระบาท ทรงโอวาทภิกษุสงฆ์ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเกิด การอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าหาได้ยากในโลก การได้อัตภาพเป็นมนุษย์หาได้ยาก การถึงพร้อมด้วยศรัทธาหาได้ยาก การบรรพชาหาได้ยาก การฟังพระสัทธรรมหาได้ยาก ดังนี้ ในที่นั้นบางพวกทูลถามกรรมฐานกับพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทานกรรมฐานอันเหมาะแก่จริตของภิกษุเหล่านั้น แต่ภิกษุทั้งหลายทั้งหมดถวายบังคมแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ไปยังที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันของตน ๆ บางพวกไปสู่น้ำ บางพวกไปสู่วิโคณไม้ บางพวกไปสู่วิวเขาเป็นต้นแห่งใดแห่งหนึ่ง บางพวกไปสู่วิวขัณฑ์จตุมหาราชิกา บางพวกไปสู่วิวขัณฑ์นวัตตตี ดังนี้แล้วลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าพระคันธกุฎี ถ้าพระองค์ทรงมีพระพุทธรูปประสงค์ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ สำเร็จสี่หยาสน์ครุหนึ่งโดยพระปรักษ์เบื้องขวา ลำดับนั้นพระองค์ทรงมีพระวรกายกระปรี้กระเปร่า ทรงลุกขึ้นตรวจดูโลกในภาคที่ ๒ ในภาคที่ ๓ ในบ้านหรือนิคม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยประทับอยู่ในปุเรภัตคือในเวลาก่อนภัต มหาชนถวายทาน ในปัจฉาภัตคือภายหลังภัต เขาห่มห่มเรียบริ้วยถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น ประชุมกันในวิหาร ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปด้วยปาฏิหาริย์อันเหมาะสมแก่บริษัทที่ประชุมกัน ประทับนั่งเหนือบวรพุทธอาสน์ที่เขาปูลาดไว้ในธรรมสภาแสดงธรรมสมควรแก่กาลสมควรแก่สมัย ครั้นทรงทราบเวลาจึงทรงส่งบริษัทไป มนุษย์ทั้งหลายพากันถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป นี่เป็นกิจในปัจฉาภัต ภายหลังภัต

ครั้นพระองค์เสร็จกิจในปัจฉาภัต ภายหลังภัตอย่างนี้แล้ว ถ้ามีพระประสงค์จะโสรัจสรพระวรกาย ทรงลุกจากพระพุทธอาสน์ เสด็จเข้าห่มเป็นที่สรง ทรงทำพระวรกายให้เหมาะแก่ฤดูกาลด้วยน้ำที่อุปัฏฐากจัดถวาย ฝ่ายอุปัฏฐากได้นำพุทธอาสน์

มาปุ้ไว้ในบริเวณพระคันธกุฎี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งผ้าที่ย้อมแล้ว ๒ ชั้น คาดประคดเอว ทำเวียงบ่า เสด็จมาประทับอยู่ ณ ที่นั้น นิ่งอยู่ครู่หนึ่งแต่พระองค์เดียว ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลายมาจากที่นั้น ๆ ไปยังที่อุปัฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกถามปัญหา บางพวกขอกรรมฐาน บางพวกขอฟังธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำความประสงค์ของภิกษุเหล่านั้นให้สำเร็จ ให้ปริมยามคือ กลางคินยามที่ ๑ ล่วงไป นี่เป็นกิจในปริมยาม

ก็ในเวลาทีกิจในปริมยามสิ้นสุดลง เมื่อภิกษุทั้งหลายถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วหลีกไป เหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุทั้งสิ้นได้โอกาสเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถามปัญหาตามที่แต่งตั้ง เร็วที่สุดถามถึงอักษระทั้ง ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแก้ปัญหของเทวดาเหล่านั้น ก็ให้มีชฌิมยามล่วงไป นี่เป็นกิจในมัชฌิมยาม คือยามกลางของราตรี

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแบ่งปัจฉิมยามคือยามสุดท้ายของราตรีออกเป็น ๓ ส่วน แล้วทรงให้ส่วนที่ ๑ ล่วงไปด้วยการจงกรม เพื่อจะทรงปลดเปลื้องความบอบข้ำแห่งพระวรกาย ซึ่งถูกการนั่งจำเดิมแต่ปัจฉิมกัต ภายหลังกัตบีบคั้น ในส่วนที่ ๒ พระองค์เสด็จเข้าไปยังพระคันธกุฎี ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ สำเร็จสี่หไสยาสน์โดยพระปรศ์ว เบื้องขวา ในส่วนที่ ๓ เสด็จลุกขึ้นประทับนั่งตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักษุ เพื่อทรงเห็นบุคคลผู้ได้สร้างบุญญาริการไว้โดยคุณ มีทานและศีลเป็นต้น ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้า ในปางก่อนทั้งหลาย นี่เป็นกิจในปัจฉิมยาม ยามสุดท้าย

แม้ในกาลนั้นเอง พระองค์ตรวจดูอย่างนี้ ทรงเห็นกสิการทวาทพรหมณ์ ถึงพร้อมด้วยธรรมอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตแล้ว ทรงทราบว่ เมื่อเราไปในที่นั้น จักมีการพูดจากัน เมื่อจบการพูดจากัน พรหมณ์นั้นฟังธรรมเทศนาแล้ว พร้อมด้วยบุตรและภรรยา จักตั้งอยู่ในสภาวะ ๓ จักหว่านทาน ภายหลังจะออกบรรพชา จักบรรลุพระอรหัต ดังนี้ จึงเสด็จไปในที่นั้น ทรงตั้งเรื่องขึ้น แล้วทรงแสดงธรรม

อนึ่ง ในปัจฉิมยามแห่งราตรีนี้ ในอรรถกถาอีกอรรถกถาหนึ่งได้แสดงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแก้ปัญหของเทวดาเหล่านั้นอยู่จนถึงมัชฌิมยาม ต่อจากนั้น ทรงกระทำปัจฉิมยามให้เป็น ๔ ส่วน ส่วนที่ ๑ ทรงอธิษฐานจงกรม ส่วนที่ ๒ เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ สำเร็จสี่หไสยาสน์โดยพระปรศ์ว เบื้องขวา

ส่วนที่ ๓ ทรงยังเวลาให้ล่วงไปด้วยผลสมาบัติ ส่วนที่ ๔ ทรงข้ามหากรุณาสมาบัติ
 ตรวจสอบโลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูสัตว์ผู้มีฐลีในจักขุน้อยหรือมีฐลีในจักขุมาก
 เป็นต้น นี้รวมเข้าในปัจฉิมกัตติก กิจภายหลังกัต

ฉะนั้น ในการบอกวัตร จึงได้มีแต่งเป็นบทสวดของพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า
 ไว้ว่า

ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาทณฺจ บิณฺฑปาทในเวลาเช้า

สายณฺเห ธมฺมเทศนํ ทรงแสดงธรรมในเวลาเย็น

ปโทเส ภิกฺขุโอรุวาทํ ทรงโอวาทภิกษุในเวลาพลบค่ำ

อชฺชตฺตเต เทวปญฺหนํ ทรงแก้ปัญหาเทวดาในเวลาเที่ยงคืน

ปัจจุบัน เว คเต กาลे ภพฺพภพฺเพ วิโลกนํ เมื่อกาลเวลาถึงเช้าตรู่ ทรงตรวจ
 ดูสัตว์โลกผู้ควรที่จะทรงโปรดหรือไม่ควรที่จะทรงโปรด พระมุนีผู้เป็นบุคคลเลิศในโลก
 ทรงชำระกิจมีอย่าง ๕ เหล่านี้ ซึ่งมีเป็นภาษาบาลีว่า เอเต ปญฺจวิธํ กิจฺเจ วิโสเธติ
 มุนิปุํคโว

อนึ่ง แม้จิ๋วที่เราทั้งหลายใช้กันอยู่นี้ ก็เป็นแบบที่พระอานนท์ได้คิดถวาย
 ที่ทักขิณาคิริชนบท ซึ่งมีแสดงไว้ว่า ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระนคร
 ราชคฤห์ตามพระพุทธานุสิริ แล้วเสด็จพระดำเนินไปทางทักขิณาคิริชนบท พระองค์
 ทอดพระเนตรเห็นนาของชาวมคธ ซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันทนาสี่เหลี่ยม พูนคันทนายาว
 ทั้งด้านยาวและด้านกว้าง พูนคันทนาคั่นในระหว่างๆด้วยคันทนาลิ้น ๆ พูนคันทนาเชื่อมกัน
 ดังทาง ๔ แพร่งตามที่ซึ่งคันทนากับคันทนาผ่านตัดกันไป ครั้นแล้วรับสั่งกับท่าน
 พระอานนท์ว่า อานนท์ เธอเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันทนา ๔ เหลี่ยม
 พูนคันทนายาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง พูนคันทนาขึ้นในระหว่าง ๆ ด้วยคันทนาลิ้น ๆ
 พูนคันทนาเชื่อมกันดังทาง ๔ แพร่งตามที่ซึ่งคันทนากับคันทนาผ่านตัดกันไปหรือไม่
 พระอานนท์กราบทูลว่า เห็นพระพุทธเจ้าข้าพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เธอสามารถแต่ง
 จีวรของภิกษุทั้งหลายให้มีรูปอย่างนั้นได้หรือไม่ พระอานนท์กราบทูลว่า สามารถ
 พระพุทธเจ้าข้า ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ทักขิณาคิริชนบทตาม
 พระพุทธานุสิริ แล้วเสด็จกลับมายังพระนครราชคฤห์อีก ครั้งนั้นท่านพระอานนท์

แต่งจีวรสำหรับภิกษุหลายรูป ครั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ทอดพระเนตรจีวรที่ข้าพระพุทธเจ้าแต่งแล้ว ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมีกถา ในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดขึ้นนั้น แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า อานนท์เป็นผู้ฉลาด อานนท์เป็นผู้เจ้าปัญญา อานนท์ได้ทราบซึ่งถึงเนื้อความแห่งถ้อยคำที่เรากล่าวย่อได้โดยกว้างขวาง อานนท์ทำผ้าชื่อว่า กุสิบ้าง ทำผ้าชื่อว่าอัทธกุสิบ้าง ทำผ้าชื่อมณฑลบ้าง ทำผ้าชื่ออัทธมณฑลบ้าง ทำผ้าชื่อวิวิฏฐะบ้าง ทำผ้าชื่ออนุวิวิฏฐะบ้าง ทำผ้าชื่อคิเวยยกะบ้าง ทำผ้าชื่อชังเขยยกะบ้าง และทำผ้าชื่อพาหัตตะบ้าง จีวรจักเป็นผ้าซึ่งตัดแล้ว เศร้าหมองด้วย ศัสตรา สมควรแก่สมณะ และพวกศัสตราไม่ต้องการ เรานุญาตผ้าสังฆาฏิตัด ผ้าอุตตราสงค์คือจีวรตัด ผ้าอันตราสกคือสบงตัด

และในวินัยมุขเล่ม ๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบายจีวรไว้ว่า “จีวรนั้นโปรดให้ตัดเอาอย่างคันทาของชาวมคธ คือว่า เป็นกระทงมีเส้นคั้น กระทงใหญ่เรียกว่า มณฑล กระทงน้อยเรียกว่า อัทธมณฑล มีเส้นคั้นในระหว่างจุดคันทาขวางเรียกว่า อัทธกุสิ รวมมณฑล อัทธมณฑล และ อัทธกุสิ เรียกว่า ชัณฑ์ ในระหว่างชัณฑ์และชัณฑ์ มีเส้นคั้นจุดคันทายืนเรียกว่า กุสิ จีวรผืนหนึ่งให้มีชัณฑ์ไม่น้อยกว่า ๕ เกินกว่านั้นใช้ได้ แต่ให้เป็นชัณฑ์ขอน คือ ๗ ๘ ๑๑ ชัณฑ์มากควรใช้ในยามหาผ้าขึ้นใหญ่ไม่ได้ ผ้าขอบจีวรเรียกว่า อนุวต ชัณฑ์เหล่านั้นยังเรียกชื่อต่างกันไปอีก ชัณฑ์กลาง เรียกชื่อว่า วิวิฏฐะ ชัณฑ์ริม ทั้ง ๒ ข้างชื่อว่า อนุวิวิฏฐะ อีกอย่างหนึ่งเฉพาะ ๕ ชัณฑ์ ชัณฑ์กลางชื่อคิเวยยกะ เพราะเมื่อห่มจีวร อัทธมณฑลของชัณฑ์นั้นอยู่ที่คอ ชัณฑ์ถัดออกมา ๒ ข้างชื่อชังเขยยกะ เพราะอัทธมณฑลของ ๒ ชัณฑ์นั้นอยู่ที่แขนในเวลาห่ม ชัณฑ์ถัดออกมาอีกทั้ง ๒ ข้างชื่อพาหัตตะ เพราะอัทธมณฑลของทั้ง ๒ ชัณฑ์นั้นอยู่ที่แขนในเวลาห่ม

ฝ่ายพระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า คิเวยยกะเป็นแผ่นผ้าเย็บทาบลงไปตรงหุ้มคอ ชังเขยยกะเป็นแผ่นผ้าเย็บทาบลงไปจุดเดียวกันที่ตรงแขน คิเวยยกะ และชังเขยยกะ ตามอรรถกถานัยนั้นน่าจะเห็นได้ว่า ได้แก่อนุวตด้านบนและด้านล่างโดยลำดับกันมากกว่าแผ่นผ้าอันเย็บทาบลงต่างหาก ถ้าสันนิษฐานตามทางนี้ พาหัตตะก็พึงได้แก่อนุวตด้านสกัดทั้ง ๒ อย่างไรชอบแก่เหตุ ข้าพเจ้าขอฝากนักวินัยให้พิจารณาต่อไป”

อุปกาชีวิต

ต่อไปนี้จะแสดงเรื่องพระพุทธเจ้าซึ่งได้เสด็จไปในคามนิคมชนบทรั้นั้น ๆ ในพรรษาต่าง ๆ จะแสดงเรื่องประกอบเรื่องอุปกาชีวิตที่ได้พบพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินทางไกลระหว่างแม่น้ำคยาและไม้โพธิพฤกษ์ หลังจากที่ได้อริสรู้แล้วและได้ประทับเสวยวิมุตติสุขในที่ต่างๆหลายสัปดาห์แล้ว จะเสด็จไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ แสดงปฐมเทศนา

เรื่องอุปกาชีวิต^๒

อาชีวกชื่ออุปกะได้พบพระพุทธเจ้า ได้ทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดูก่อนอาวุโส อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบธรรมของใคร เมื่ออุปกาชีวิตกราบทูลอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อริสตอบว่าดังนี้

“เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง อันค้นหาและทิวฐิไม่ฉาบทาแล้วในธรรมทั้งปวง ละธรรมเป็นไปในภูมิ ๓ ได้หมด พ้นแล้วเพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา เราตรัสรู้ยิ่งเองแล้ว จะพึงอ้างใครเล่า อาจารย์ของเราไม่มี คนเช่นเราก็ไม่มี บุคคลเสมอเหมือนเราก็ไม่มี ในโลกกับทั้งเทวโลก เพราะเราเป็นพระอรหันต์ในโลก เราเป็นศาสดา หาศาสดายิ่งกว่าไม่มี เราผู้เดียวเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ เราเป็นผู้เอ็นใจดับกิเลสได้แล้ว เราจะไปเมืองโนแคว้นกาสิเพื่อประกาศธรรมจักรให้เป็นไป เราจักตีกลองในโลกอันมืดเพื่อให้สัตว์ได้ธรรมจักขุ”

อุปกาชีวิตทูลว่า ท่านปฎิญาโดยประการใด ท่านควรเป็นผู้ชนะหาที่สุดมิได้ โดยประการนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บุคคลเหล่าใดถึงความสิ้นอาสวะแล้ว บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า เป็นผู้ชนะเช่นเรา ดูก่อนอุปกะ เราชนะธรรมอันลามกแล้ว เพราะฉะนั้นเราจึงชื่อว่า เป็นผู้ชนะ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อุปกาชีวิตทูลว่า พึงเป็นผู้ชนะเถิด แล้วก้มศีรษะลง แล้วแยกทางหลีกไป

^๒ ม. มุ. ๑๒/๓๒๕/๓๒๘.

เรื่องถือนิสัย^๓

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอยู่ในนครราชคฤห์นั้นแลตลอดฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ชนทั้งหลายพากันฟังโทษดีเตียนโพนทะนาว่า ทิศทั้งหลายคับแคบ มีดมมแก่พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร ทิศทั้งหลายไม่ปรากฏแก่พระสมณะพวกนี้ ภิกษุทั้งหลายได้ยินคนพวกนั้นฟังโทษดีเตียนโพนทะนาอยู่ จึงกราบทูลเรื่องนี้แก่ พระพุทธเจ้า

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า ดูก่อนอานนท์ เธอจงไปไชดาล บอกภิกษุทั้งหลายในบริเวณวิหารว่า อาวุโสทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้า ประรณานาจะเสด็จจาริกทักขิณาคิริชนบท ท่านผู้ใดมีความประสงค์ ท่านผู้นั้นจงมา

พระอานนท์รับสนองพระพุทธบัญชาแล้ว ไชดาลแจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายในบริเวณ วิหารว่า ดูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประรณานาจะเสด็จจาริกทักขิณาคิริชนบท ท่านผู้ใดมีความประสงค์ ท่านผู้นั้นจงมา

ภิกษุทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า อาวุโสอานนท์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติ ให้ภิกษุถือนิสัยอยู่ตลอด ๑๐ พรรษา และให้ภิกษุมีพรรษาได้ ๑๐ ให้นิสัย พวกผม จะต้องไปทักขิณาคิริชนบท จักต้องถือนิสัยด้วย จักพักอยู่เพียงเล็กน้อยก็ต้องกลับมาอีก และจักต้องกลับถือนิสัยอีก ถ้าพระอาจารย์ของพวกผมไป แม้พวกผมก็จักไป หากท่าน ไม่ไป แม้พวกผมก็จักไม่ไป ความที่พวกผมมีใจเบาจักปรากฏ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกทักขิณาคิริชนบทกับภิกษุสงฆ์ผู้มีจำนวน น้อย ครั้นพระองค์เสด็จอยู่ ณ ทักขิณาคิริชนบทตามพระพุทธาภิรมย์ แล้วเสด็จกลับ สู่พระนครราชคฤห์อีกตามเดิม และพระองค์ตรัสเรียกท่านพระอานนท์มาสอบถามว่า ดูก่อนอานนท์ ตถาคตจาริกทักขิณาคิริชนบทกับภิกษุสงฆ์ผู้มีจำนวนน้อยเพราะเหตุไร ท่านพระอานนท์จึงกราบทูลความเรื่องนั้นให้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทราบ

^๓ วิ. มหา. ๔/๑๑๕/๑๖๑.

พระพุทธาอนุญาตให้ถือนิสัย

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมีกถา ในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถ ถือนิสัยอยู่ ๕ พรรษา และให้ภิกษุผู้ไม่ฉลาดถือนิสัยอยู่ ตลอดชีวิต

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้ คือ

๑. ไม่ประกอบด้วยกองศีล อันเป็นของพระอเสขะ
๒. ไม่ประกอบด้วยกองสมาธิ อันเป็นของพระอเสขะ
๓. ไม่ประกอบด้วยกองปัญญา อันเป็นของพระอเสขะ
๔. ไม่ประกอบด้วยกองวิมุตติ อันเป็นของพระอเสขะ
๕. ไม่ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะ อันเป็นของพระอเสขะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบองค์ ๕ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. ประกอบด้วยกองศีล อันเป็นของพระอเสขะ
๒. ประกอบด้วยกองสมาธิ อันเป็นของพระอเสขะ
๓. ประกอบด้วยกองปัญญา อันเป็นของพระอเสขะ
๔. ประกอบด้วยกองวิมุตติ อันเป็นของพระอเสขะ
๕. ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะ อันเป็นของพระอเสขะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ แม้อื่นอีก จะไม่ถือนิสัย
อยู่ไม่ได้ คือ

๑. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
๒. เป็นผู้ไม่มีhiri
๓. เป็นผู้ไม่มีโอตตัมปะ
๔. เป็นผู้เกียจคร้าน และ
๕. เป็นผู้มึนสติพันเพื่อน

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. เป็นผู้มีศรัทธา
๒. เป็นผู้มีhiri
๓. เป็นผู้มีโอตตัมปะ
๔. เป็นผู้ปรารถนาความเพียร และ
๕. เป็นผู้มึนสติตั้งมั่น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ แม้อื่นอีก จะไม่ถือนิสัย
อยู่ไม่ได้ คือ

๑. เป็นผู้วิบัติด้วยศีล ในอธิศีล
๒. เป็นผู้วิบัติด้วยอาจารย์ ในอธยาจารย์
๓. เป็นผู้วิบัติด้วยทฎฐิ ในทฎฐิยั้ง
๔. เป็นผู้ได้ยินได้ฟังน้อย และ
๕. เป็นผู้มึปัญญาทราวม

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยศีล ในอธิศีล
๒. เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยอาจารย์ ในอธยาจารย์
๓. เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยทฎฐิ ในทฎฐิยั้ง
๔. เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก และ
๕. เป็นผู้มึปัญญา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ แม้อื่นอีก จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้ คือ

๑. ไม่รู้จักอาบัติ
๒. ไม่รู้จักอนาบัติ
๓. ไม่รู้จักอาบัติเบา
๔. ไม่รู้จักอาบัติหนัก และ

๕. เธอจำปาติโมกข์ทั้ง ๒ ไม่ได้ดีโดยพิสดาร จำแนกไม่ได้ด้วยดี ไม่คล่องแคล่วดี
วินิจฉัยไม่เรียบร้อย โดยสุตตะ โดยอนุพยัญชนะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. รู้จักอาบัติ

๒. รู้จักอนาบัติ

๓. รู้จักอาบัติเบา

๔. รู้จักอาบัติหนัก และ

๕. เธอจำปาติโมกข์ทั้ง ๒ ได้ดีโดยพิสดาร จำแนกดี คล่องแคล่วดี วินิจฉัย
เรียบร้อย โดยสุตตะ โดยอนุพยัญชนะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ แม้อื่นอีก จะไม่ถือนิสัย
อยู่ไม่ได้ คือ

๑. ไม่รู้จักอาบัติ

๒. ไม่รู้จักอนาบัติ

๓. ไม่รู้จักอาบัติเบา

๔. ไม่รู้จักอาบัติหนัก และ

๕. มีพรรษาหย่อน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๕ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. รู้จักอาบัติ
๒. รู้จักอนาบัติ
๓. รู้จักอาบัติเบา
๔. รู้จักอาบัติหนัก และ
๕. มีพรรยาได้ ๕ หรือมีพรรยาเกิน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

๑. ไม่ประกอบด้วยกองศีล อันเป็นของพระอเสขะ
๒. ไม่ประกอบด้วยกองสมาธิ อันเป็นของพระอเสขะ
๓. ไม่ประกอบด้วยกองปัญญา อันเป็นของพระอเสขะ
๔. ไม่ประกอบด้วยกองวิมุตติ อันเป็นของพระอเสขะ
๕. ไม่ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะ อันเป็นของพระอเสขะ และ
๖. มีพรรยาหย่อน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. ประกอบด้วยกองศีล อันเป็นของพระอเสขะ
๒. ประกอบด้วยกองสมาธิ อันเป็นของพระอเสขะ

๓. ประกอบด้วยกองปัญญา อันเป็นของพระอเสขะ
 ๔. ประกอบด้วยกองวิมุตติ อันเป็นของพระอเสขะ
 ๕. ประกอบด้วยกองวิมุตติญาณทัสสนะ อันเป็นของพระอเสขะ และ
 ๖. มีพรรษาได้ ๕ หรือมีพรรษาเกิน ๕
- ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล ไม่ต้องถือนิสสัยอยู่

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ แม้อื่นอีก จะไม่ถือนิสสัย
อยู่ไม่ได้ คือ

๑. เป็นผู้ไม่มีศรัทธา
๒. เป็นผู้ไม่มีhiri
๓. เป็นผู้ไม่มีโอตตปปะ
๔. เป็นผู้เกียจคร้าน
๕. เป็นผู้มีสติพันเพื่อน และ
๖. มีพรรษาหย่อน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล จะไม่ถือนิสสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ ไม่ต้องถือนิสสัยอยู่ คือ

๑. เป็นผู้มึศรัทธา
๒. เป็นผู้มึhiri
๓. เป็นผู้มึโอตตปปะ
๔. เป็นผู้ปรารถนาคความเพียร

๕. เป็นผู้มั่งคั่งตั้งมั่น และ

๖. มีพรรยาได้ ๕ หรือมีพรรยาเกิน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ แม้อื่นอีก จะไม่ถือนิสัย
อยู่ไม่ได้ คือ

๑. เป็นผู้วิบัติด้วยศีล ในอธิศีล

๒. เป็นผู้วิบัติด้วยอาจารย์ ในอรัยอาจารย์

๓. เป็นผู้วิบัติด้วยทิวฐิ ในทิวฐิยัง

๔. เป็นผู้ได้ยินได้ฟังน้อย

๕. เป็นผู้มัวปัญญาทราวม และ

๖. มีพรรยาหย่อน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยศีล ในอธิศีล

๒. เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยอาจารย์ ในอรัยอาจารย์

๓. เป็นผู้ไม่วิบัติด้วยทิวฐิ ในทิวฐิยัง

๔. เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก

๕. เป็นผู้มัวปัญญา และ

๖. มีพรรยาได้ ๕ หรือมีพรรยาเกิน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ แม้อื่นอีก จะไม่ถือนิสัย
อยู่ไม่ได้ คือ

๑. ไม่รู้จักอาบัติ
๒. ไม่รู้จักอนาบัติ
๓. ไม่รู้จักอาบัติเบา
๔. ไม่รู้จักอาบัติหนัก

๕. เธอจำปาติโมกข์ทั้ง ๒ ไม่ได้ดีโดยพิสดาร จำแนกไม่ได้ด้วยดี ไม่คล่องแคล่ว
ดี วินิจฉัยไม่เรียบร้อย โดยสุตตะ โดยอนุพยัญชนะ และ

๖. มีพรรษาหย่อน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล้ว จะไม่ถือนิสัยอยู่ไม่ได้

องค์ ๖ แห่งภิกษุผู้ไม่ต้องถือนิสัย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ ไม่ต้องถือนิสัยอยู่ คือ

๑. รู้จักอาบัติ
๒. รู้จักอนาบัติ
๓. รู้จักอาบัติเบา
๔. รู้จักอาบัติหนัก

๕. เธอจำปาติโมกข์ทั้ง ๒ ได้ดีโดยพิสดาร จำแนกดี คล่องแคล่วดี วินิจฉัย
เรียบร้อย โดยสุตตะ โดยอนุพยัญชนะ และ

๖. มีพรรษาได้ ๕ หรือมีพรรษาเกิน ๕

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ นี้แล้ว ไม่ต้องถือนิสัยอยู่

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงประมวลคุณสมบัติแห่งภิกษุที่จะเป็น *นิสสัยมุตติ* คือพ้นนีสัยได้ ไว้ในวินัยมุขเล่ม ๒ ดังต่อไปนี้ “ภิกษุผู้มีพรรษาได้ ๕ แล้ว แต่ยังหย่อน ๑๐ ได้ชื่อว่า *มัชฌิมะ* แปลว่า ผู้ปานกลาง มีองค์สมบัติพอรักษาตนอยู่ตามลำพังได้ ทรงพระอนุญาตให้พ้นจากนีสัยอยู่ตามลำพังได้ เรียกว่า *นิสสัยมุตตกะ* ฝ่ายภิกษุผู้มีความรู้ไม่พอจะรักษาตน แม้พ้นพรรษา ๕ แล้ว ก็ต้องถือนีสัย องค์สมบัติที่กำหนดไว้ในบาลีอย่าง อุกฤษฏ์ เป็นคุณของพระอรหันต์ แต่ผ่อนลงมาเป็นหมวด ๆ จนถึงเป็นคุณของภิกษุกัลยาณปุถุชน จักย่อกล่าวเฉพาะองค์อันสมแก่ภิกษุในบัดนี้

๑. เป็นผู้มีความศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ มีวิริยะ มีสติ
 ๒. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล อาจารย์ ความเห็นชอบ เคยได้ยินได้ฟังมาก มีปัญญา
 ๓. รู้จักอาบัติ มิใช่อาบัติ อาบัติเบา อาบัติหนัก จำปาติโมกข์ได้แม่นยำ ทั้งมีพรรษาได้ ๕ หรือยิ่งกว่า
- องค์เหล่านี้แม้บกพร่องบางอย่างก็ยังมี ที่ขาดไม่ได้คือกำหนดพรรษา”

ชีวโกมารภัจจ^๔

พระอาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า ในพรรษาที่ ๑๑ ของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงจำพรรษาที่บ้านทักขิณาคิริ เอกนาพา หรือที่ตำบลทักขิณาคิริ บ้านเอกนาพา ในแคว้นมคธ จึงจะได้แสดงเรื่องของพระพุทธเจ้าที่มาจากบาลีและอรรถกถาทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ในแคว้นมคธและเสด็จผ่านทักขิณาคิริ บ้านเอกนาพา ตามที่ได้ค้นพบ

โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต เขตพระนครราชคฤห์แห่งมครรัฐ ครั้งนั้น พระนครเวสาลี เป็นบุรีที่มั่งคั่ง กว้างขวาง มีคนมาก มีคนค้ำคั่ง และมีอาหารหาได้ง่าย มีปราสาท

^๔ วิ. มหา. ๕/๑๒๘/๑๖๘.

๗,๗๐๗ หลัง มีเรือนยอด ๗,๗๐๗ หลัง มีสวนดอกไม้ ๗,๗๐๗ แห่ง มีสระโบกขรณี ๗,๗๐๗ สระ และมีนางศรียาคือหญิงงามเมืองชื่อ อัมพปาลี เป็นสตรีทรงโฉม สคราญตาน่าเสนาหา ประกอบด้วยผิวพรรณเฉิดฉายยิ่ง ชำนาญในการพ้อนรำขับร้อง และประโคมดนตรี คนทั้งหลายที่มีความประสงค์จะพาตัวไปร่วมอภิรมย์ด้วย ราคาตัว คืบละ ๕๐ กษาปณ์หรือกหาปณะ พระนครเวสาลีงามเพริศพร้งยิ่งกว่าวิมาน เพราะ นางอัมพปาลีหญิงงามเมืองนั้น

ครั้งนั้น พวกคนมีทรัพย์คนหนึ่ง เป็นชาวพระนครราชคฤห์ ได้เดินทางไป พระนครเวสาลีด้วยกรณีะบางอย่าง และได้เห็นพระนครเวสาลีมั่งคั่งดังกล่าวนั้น ครั้นพวกเขาเสร็จกรณีะนั้นในพระนครเวสาลีแล้ว กลับมาพระนครราชคฤห์ตามเดิม เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาครราช ครั้นแล้วได้กราบทูลเรื่องเมืองเวสาลีเพื่อ ทรงทราบ และได้กราบทูลว่า ขอเดชะฯ แม้ชาวเราจะตั้งหญิงงามเมือง ขึ้นบ้างก็จะ เป็นการดี พระราชารับสั่งว่า ถ้าเช่นนั้นพวกท่านจงเสาะหากุมารี ผู้มีลักษณะงาม เช่นนั้น ที่ควรจะคัดเลือกให้เป็นหญิงงามเมือง

กำเนิดชิวโกโกมารภัจจ์

ก็ในสมัยนั้น ในพระนครราชคฤห์ มีกุมารีชื่อสาลาวดี เป็นสตรีทรงโฉม สคราญตาน่าเสนาหา ประกอบด้วยผิวพรรณเฉิดฉายยิ่ง พวกคนมีทรัพย์ชาวพระนคร ราชคฤห์ จึงได้คัดเลือกกุมารีสาลาวดีเป็นหญิงงามเมือง ครั้นนางกุมารีสาลาวดีได้รับการ คัดเลือกเป็นหญิงงามเมืองแล้ว ไม่ช้านานเท่าไรนักก็ได้เป็นผู้ชำนาญการพ้อนรำขับร้อง บรรเลงเครื่องดนตรี คนที่มีความประสงค์ต้องการตัวไปร่วมอภิรมย์ ราคาตัวคืบละ ๑๐๐ กษาปณ์หรือกหาปณะ ครั้นมีขำมินาน นางสาลาวดีก็ตั้งครรภ์ นางจึงมีความเห็น ว่า ธรรมดาสตรีมีครรภ์ไม่เป็นที่พอใจของพวกบุรุษ ถ้าใคร ๆ ทราบว่าเรามีครรภ์ ลากผลของเราจักเสื่อมหมด ถ้ากระนั้น เราควรแจ้งให้เขาทราบว่าเป็นใช่ ต่อมานาง ได้สั่งคนเฝ้าประตูไว้ว่า โปรดอย่าให้ชายใด ๆ เข้ามา และผู้ใดถามหา จงบอกให้เขา ทราบว่าเป็นใช่ คนเฝ้าประตูนั้น รับค่านางสาลาวดีหญิงงามเมืองว่า จะปฏิบัติตาม คำสั่งเช่นนั้น หลังจากนั้นอาศัยความแก่แห่งครรภ์นั้น นางได้คลอดบุตรเป็นชาย

และกำชับทาสีว่า แม่สาวใช้จงวางทารกนี้ลงบนกระดั่งเก่า ๆ แล้วนำออกไปทิ้งไว้ ณ กองหยากเยื่อ ทาสีนั้นรับคำนางแล้วก็จัดการตามที่นางได้สั่ง วางทารกนั้นลงบนกระดั่งเก่า ๆ แล้วนำไปทิ้งไว้ ณ กองหยากเยื่อ

ก็ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า เจ้าชายอภัยที่เรียกว่า *อภัยราชกุมาร* กำลังเสด็จเข้าสู่พระราชวัง ได้ทอดพระเนตรเห็นทารกนั้นอันฝังกาห้อมล้อมอยู่ ครั้นแล้วได้ถามมหาดเล็กว่า นั่นอะไร ฝูงการุณกันตอม มหาดเล็กกราบทูลว่า ทารก เจ้าชายอภัยก็ตรัสว่า ยังเป็นอยู่หรือ มหาดเล็กก็กราบทูลว่า ยังเป็นอยู่ เจ้าชายอภัยจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นจงนำทารกนั้นไปที่วังของเรา ให้นำนมเลี้ยงไว้ คนเหล่านั้นรับสนองพระบัญชาว่าอย่างนั้น แล้วนำทารกนั้นไปยังวังเจ้าชายอภัย มอบแก่นางนมว่า โปรตเลี้ยงไว้ด้วยอาศัยคำว่า ยังเป็นอยู่ เขาจึงขนานนาม ทารกนั้นว่า “ชิวกะ” หรือ “ชิวก” ชิวกะหรือชิวกอันเจ้าชายรับสั่งให้เลี้ยงไว้ เขาจึงได้ตั้งนามสกุลว่า *โกมารภัจ*

ต่อมาไม่นานนัก ชิวกโกมารภัจก็รู้เดียงสา จึงเข้าเฝ้าเจ้าชายอภัย ครั้นแล้วได้ทูลถามว่า ใครเป็นมารดา ใครเป็นบิดาของตน เจ้าชายอภัยรับสั่งว่า แม่ถึงตัวเราก็ไม่รู้จักมารดาของเจ้า ก็แต่เราเป็นบิดาของเจ้า เพราะเราได้ให้เลี้ยงเจ้าไว้ ชิวกโกมารภัจจึงมีความคิดเห็นว่า ราชสกุลเหล่านี้แล คนที่ไม่มีศิลปะ จะเข้าพึ่งพระบารมีทำไมได้ง่าย ถ้ากระไรเราควรเรียนวิชาแพทย์ไว้

เรียนศิลปะทางแพทย์

ก็โดยสมัยนั้น นายแพทย์ทิตาปาโมกข์ตั้งสำนักอยู่ ณ เมืองตักกสิลา ชิวกโกมารภัจไม่ทูลลาเจ้าชายอภัย ลอบเดินทางไปเมืองตักกสิลา เติมนอนแรมไปโดยลำดับ ถึงเมืองตักกสิลา แล้วเข้าไปหานายแพทย์ผู้นั้น ครั้นแล้วได้กราบเรียนคำนี้แก่นายแพทย์ว่า ท่านอาจารย์ กระผมประสงค์จะศึกษาศิลปะ นายแพทย์สั่งว่า ถ้าเช่นนั้นจงศึกษาเถิด

ครั้งนั้น ชิวกโกมารภัจเรียนวิชาได้มาก เรียนได้เร็ว เข้าใจดีด้วย แล้ววิชาที่เรียนได้แล้วก็จำได้ไม่ลืม ครั้นล่วงมาได้ ๗ ปี ชิวกโกมารภัจคิดว่า ตัวเราเรียนวิชา

ได้มาก เรียนได้เร็ว เข้าใจดีด้วย ทั้งวิชาที่เรียนมาก็จำได้ไม่ลืมและเราเรียนมาได้ ๗ ปีแล้วยังไม่สำเร็จศิลปะนี้ เมื่อไรจักสำเร็จเสียที จึงเข้าไปหานายแพทย์ผู้นั้น แล้วเรียนถามว่า ท่านอาจารย์ กระผมเรียนวิชาได้มาก เรียนได้เร็ว เข้าใจดีด้วย ทั้งวิชาที่เรียนได้แล้วก็ไม่ลืม และกระผมได้เรียนมา ๗ ปีก็ยังไม่สำเร็จ เมื่อไรจักสำเร็จสักทีเล่า นายแพทย์ผู้นั้นจึงตอบว่า ถ้าเช่นนั้นเธอจงถือเสียม เทียวไปรอบเมืองตักกสิลาละระยะทาง ๑ โยชน์ ตรวจสอบดูสิ่งใดไม่ใช่ตัวยง จงขุดสิ่งนั้นมา ชิวโกมารภักจรับค่านายแพทย์ว่าเป็นเช่นนั้นท่านอาจารย์ ดังนั้นแล้วถือเสียมเดินไปรอบเมืองตักกสิลาละระยะทาง ๑ โยชน์ มิได้เห็นสิ่งใดที่ไม่ได้เป็นตัวยงสักอย่างหนึ่ง จึงเดินทางกลับไปหานายแพทย์ ได้กราบเรียน คำนี้นายแพทย์ว่า ท่านอาจารย์ กระผมเดินไปรอบเมืองตักกสิลาละระยะทาง ๑ โยชน์แล้ว มิได้เห็นสิ่งที่ไม่เป็นตัวยงสักอย่างหนึ่ง นายแพทย์บอกว่า พ่อชิวโกเธอศึกษาสำเร็จแล้ว ท่านนี้ก็พอที่เธอจะครองชีพได้ แล้วได้ให้เสบียงเดินทางเล็กน้อยแก่ชิวโกมารภักจ

ลำดับนั้น ชิวโกมารภักจถือเสบียงเล็กน้อยนั้นแล้ว ได้เดินทางมุ่งไปพระนครราชคฤห์ ครั้นเดินทางไป เเสบียงเพียงเล็กน้อยนั้นได้หมดลงที่เมืองสาเกตในระหว่างทาง จึงเกิดความปริวิตกว่า หนทางเหล่านี้กันดารอดัดคัดอาหาร คนไม่มีเสบียงจักเดินทางไป ทำไม่ได้ง่าย เราจำเป็นต้องหาเสบียง

เริ่มปฏิบัติงานแพทย์

ก็โดยสมัยนั้น ภรรยาเศรษฐีเมืองสาเกต เป็นโรคปวดศีรษะอยู่ ๗ ปี นายแพทย์ทศปาโมกข์ใหญ่ๆหลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หาย ได้ขวนเงินไปเป็นอันมาก ชิวโกมารภักจจึงเข้าไปสู่เมืองสาเกต ถามคนทั้งหลายว่า ใครเจ็บไข้บ้าง ฉันจะรักษา คนทั้งหลายพากันบอกว่า ท่านอาจารย์ ภรรยาเศรษฐีนั้นปวดศีรษะมาอยู่ ๗ ปี เชิญไปรักษาภรรยาเศรษฐีเถิดท่านอาจารย์ ชิวโกมารภักจจึงเดินทางไปบ้านเศรษฐีคหบดี ครั้นถึงแล้วได้ส่งคนเฝ้าประตูว่า ท่านจงไปกราบเรียนภรรยาเศรษฐีว่า หมอมาแล้ว เขามีความประสงค์จะเยี่ยมนาย คนเฝ้าประตูจึงเข้าไปหาภรรยาเศรษฐี แล้วกราบเรียนว่า หมอมาแล้ว เขามีความประสงค์จะเยี่ยมนาย ภรรยาเศรษฐีถามว่า

หมอบเป็นคนเช่นไร คนเฝ้าประตูก็บอกว่า เป็นหมอบหนุ่ม ภรรยาเศรษฐีจึงตอบว่า ไม่ละหมอบหนุ่ม ๆ จะทำอะไรแก่ฉันได้ นายแพทย์ทิตาปาโมกข์ใหญ่ๆหลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หาย ได้খনเงินไปเป็นอันมาก นายประตุนั้นจึงเดินออกมาหาชีวกโกมารภัจจ์ แล้วได้แจ้งว่า ภรรยาเศรษฐีพูดอย่างนี้ ชีวกโกมารภัจจ์จึงพูดว่า ท่านจงไปกราบเรียนภรรยาเศรษฐีว่า ขอนายอย่าเพิ่งให้อะไร ๆ ต่อเมื่อหายโรคแล้ว นายประสงค์จะให้สิ่งใด จึงค่อยให้สิ่งนั้นเกิด นายประตุนั้นจึงเดินออกมาหาชีวกโกมารภัจจ์ ได้เข้าไปหาภรรยาเศรษฐี ได้กราบเรียนว่า หมอบบอกข่าวมาว่า ขอนายอย่าเพิ่งให้อะไร ๆ ไปก่อน ต่อเมื่อนายหายโรคแล้ว ประสงค์จะให้สิ่งใด จึงค่อยให้สิ่งนั้นเกิด ภรรยาเศรษฐีสั่งว่า ถ้าเช่นนั้นเชิญหมอบมา นายประตุนั้นจึงเดินออกมาหาชีวกโกมารภัจจ์ แล้วเข้าไปหาชีวกโกมารภัจจ์ แจ้งให้ทราบว่า ภรรยาเศรษฐีขอเชิญท่านเข้าไป

เริ่มรักษาภรรยาเศรษฐี

ลำดับนั้น ชีวกโกมารภัจจ์ได้เข้าไปหาภรรยาเศรษฐี ครั้นแล้วตรวจดูความผันแปรของภรรยาเศรษฐี แล้วได้กล่าวคำนี้แก่ภรรยาเศรษฐีว่า ผมต้องการเนยใสหนึ่งชองมือ ครั้นภรรยาเศรษฐีสั่งให้หาเนยใสหนึ่งชองมือมาให้ชีวกแล้ว ชีวกโกมารภัจจ์จึงหุงเนยใสหนึ่งชองมือกับตัวยาต่าง ๆ ให้ภรรยาเศรษฐีนอนบนเตียง แล้วให้หันตักขณะนั้นเนยใสที่หันตักนั้นได้พุ่งออกจากปากภรรยาเศรษฐี ภรรยาเศรษฐีจึงถ่มเนยใสนั้นลงในกระโถน สั่งทาสีว่า แม่สาวใช้ จงเอาสำลีสับเนยใสนี้ไว้ ชีวกโกมารภัจจ์จึงคิดว่า แปลกจริง แม่บ้านคนนี้เป็นคนสกปรก เนยใสนี้จำเป็นต้องทิ้ง ยังใช้ทาสีเอาสำลีสับไว้ ส่วนยาของเรามีราคาแพงต่าง ๆ ยังปล่อยให้เสีย แม่บ้านคนนี้จะให้ขวัญข้าวอะไรแก่เราบ้าง ขณะนั้นภรรยาเศรษฐี สั่งเกตุรู้อาการอันแปลกของชีวกโกมารภัจจ์แล้ว ได้ถามว่า อาจารย์ท่านแปลกใจอะไรหรือ ชีวกโกมารภัจจ์จึงได้แจ้งความคิดของตนนั้นแก่ภรรยาเศรษฐี ภรรยาเศรษฐีจึงตอบว่า พวกดิฉันได้ชื่อว่าเป็นคนมีเหย้าเรือน จึงต้องรู้จักสงวนสิ่งที่พึงสงวน เนยใสนี้ยังดีอยู่ จะใช้เป็นยาสำหรับทาทำพวกทาสหรือกรรมกรก็ได้ ใช้เป็นน้ำมันเติมตะเกียงก็ได้ อาจารย์ท่านอย่าได้คิดวิตกไปเลย ค่าขวัญข้าวของท่านจักไม่ลดน้อย

คราวนั้น ชิวโกมารภัจได้กำจัดโรคปวดศีรษะของภรรยาเศรษฐีซึ่งเป็นมา ๗ ปีให้หาย โดยวิธีนัตถ์ยาคราวเดียวเท่านั้น ครั้นภรรยาเศรษฐีหายโรคแล้ว ได้ให้เงิน ชิวโกมารภัจเป็นเงิน ๔,๐๐๐ กษาปณ์ บุตรเศรษฐีได้ทราบว่ามีมารดาของเราหายโรคแล้ว ได้ให้รางวัลเพิ่มขึ้นอีก ๔,๐๐๐ กษาปณ์ ลูกสะใภ้ได้ทราบว่ามีแม่ผัวของเราหายโรคแล้ว ก็ได้ให้รางวัล ๔,๐๐๐ กษาปณ์ เศรษฐีคิดดีทราบว่า ภรรยาของเราหายโรคแล้ว ได้ให้รางวัลอีก ๔,๐๐๐ กษาปณ์ และให้ทาสหีสระม้ายด้วย ชิวโกมารภัจจึงรับเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ กับทาสหีสระม้าย เดินทางมุ่งไปสู่พระนครราชคฤห์ ถึงพระนครราชคฤห์โดยลำดับ เข้าเฝ้าเจ้าชายอภัย และได้กราบทูลว่า เงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ กับทาสหีสระม้ายนี้ เป็นการกระทำครั้งแรกของเกล้ากระหม่อม ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดรับค่าเลี้ยงดูเกล้ากระหม่อมเถิด พระราชกุมารรับสั่งว่า อย่าเลย พ่อชิวโก ทรัพย์นี้จึงเป็นของเจ้าคนเดียวเถิด เจ้าจงสร้างบ้านอยู่ในวังของเราเถิด ชิวโกมารภัจทูลรับพระบัญชาเจ้าชายอภัยว่า เป็นพระกรุณายิ่ง แล้วได้สร้างบ้านอยู่ในวังเจ้าชายอภัย

พระเจ้าพิมพิสารทรงประชวรโรคริตสีดวงอก

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนาามาครราช ทรงประชวรโรคริตสีดวงอก พระภุชญาเปื่อนพระโลหิต พวกพระสนมเห็นแล้วพากันเย้ยหยันว่า บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงมีระดู ต่อมาพระโลหิตบังเกิดแก่พระองค์แล้ว ไม่นานเท่าไรนักพระองค์จักประสูติ พระราชาทรงเก้อถึงคำเย้ยหยันของพระสนมนั้น ต่อมาท้าวเธอได้ตรัสความของเธอแก่เจ้าชายอภัยว่า พ่อป่วยเป็นโรคเช่นนั้นถึงกับภุชญาเปื่อนโลหิต พวกพระสนมเห็นแล้วพากันเย้ยหยันว่า บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงมีระดู ต่อมาพระโลหิตบังเกิดแก่พระองค์ ไม่นานเท่าไรนักพระองค์จักประสูติ พ่ออภัย เจ้าช่วยหาหมอนิดที่พ่อจะรักษาพ่อได้ให้ทีเถิด เจ้าชายอภัยจึงได้กราบทูลว่า นายชิวโกผู้นี้เป็นหมอประจำข้าพระพุทธเจ้ายิ่งหนุ่ม ทรงคุณวุฒิ เธอจักรักษาพยาบาลพระองค์ได้ พระราชารับสั่งว่า ถ้าเช่นนั้น เธอจงสั่งหมอชิวโก เขาจักได้รักษาพ่อ

ครั้งนั้น เจ้าชายอภัยสังข์ชวีกโกมารภักจว่า พ่อชวีก ท่านจงไปรักษาพระเจ้าอยู่หัว ชวีกโกมารภักจรับสนองพระบัญชาว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า แล้วเอาเลืบตั๊กยาเดินเข้าไป ในพระราชสำนัก ครั้นถึงแล้วเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช แล้วได้ กราบทูลคำนี้แก่พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราชว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า จักตรวจโรคของพระองค์ แล้วรักษาโรคริดสีดวงของพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนา มาคธราชให้หายขาดด้วยทายาเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ครั้นพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนา มาคธราชหายประชวร จึงรับสั่งให้สตรี ๕๐๐ นาง ตกแต่งเครื่องประดับทั้งปวง แล้วให้เปลื้องอกทำเป็นห่อ แล้วได้มีพระราชโองการแก่ชวีกโกมารภักจว่า พ่อชวีก เครื่องประดับทั้งปวงของสตรี ๕๐๐ นางนี้จะเป็นของเจ้า หมอชวีกโกมารภักจกราบทูลว่า อย่าเลย ขอพระองค์ได้ทรงระลึกว่า เป็นหน้าที่ของข้าพระพุทธเจ้าเถิด พระราชารับสั่ง ว่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงบำรุงเรากับพวกฝ่ายใน และพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น ประมุข ชวีกโกมารภักจทูลรับสนองพระบรมราชโองการว่า เป็นอย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า

เศรษฐีพระนครราชคฤห์

ก็โดยสมัยนั้น เศรษฐีชาวราชคฤห์ป่วยเป็นโรคปวดศีรษะอยู่ ๗ ปี นายแพทย์ ทิศาปาโมกข์ใหญ่ ๆ หลายคนมารักษา ก็ไม่สามารถรักษาให้หาย ขนเงินไปเป็น อันมาก อนึ่ง เศรษฐีนั้นถูกนายแพทย์บอกคิน นายแพทย์บางพวกได้ทำนายไว้ตั้งนี้ว่า เศรษฐีคหบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๕ บางพวกได้ทำนายไว้ว่า จักถึงอนิจกรรม ในวันที่ ๗

ครั้งนั้น พวกคนร่ำรวยในพระนครราชคฤห์ได้มีความวิตกว่า เศรษฐีคหบดีผู้ นี้แลมีอุปการะมากแก่พระเจ้าอยู่หัวและชาวนิคม แต่ท่านถูกนายแพทย์บอกคินแล้ว นายแพทย์บางพวกทำนายไว้ว่า เศรษฐีคหบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๕ บาง พวกทำนายไว้ว่า เศรษฐีคหบดีจักถึงอนิจกรรมในวันที่ ๗ ก็ชวีกผู้นี้เป็น นายแพทย์หลวงที่หนุ่ม ทรงคุณวุฒิ ถ้าเช่นนั้นพวกเราพึงทูลขอนายแพทย์ชวีก ต่อพระเจ้าอยู่หัว เพื่อรักษาเศรษฐีคหบดี แล้วจึงพากันเข้าไปในราชสำนัก ครั้นถึงแล้ว ได้เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลแก่พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามคธ ขอพระราชทานชวีกไปรักษา

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามามาตรราช มีพระราชดำรัสสั่งชีวกโกมารภัจจ์ว่า พ่อชีวก เจ้าจงไปรักษาเศรษฐีคหบดี ชีวกโกมารภัจจ์ทูลรับสนองพระราชโองการแล้วไปหาเศรษฐีคหบดี สังเกตอาการที่ผิดแปลกของเศรษฐีคหบดีแล้ว ได้ถามเศรษฐีคหบดีว่า ท่านคหบดี ถ้าฉันรักษาให้หายโรคจะพึงมีรางวัลอะไรแก่ฉันบ้าง เศรษฐีคหบดีตอบว่า ท่านอาจารย์ ทรัพย์สมบัติทั้งปวง จงเป็นของท่าน และตัวข้าพเจ้าก็จักเป็นทาสของท่าน ชีวกได้ถามว่า ท่านคหบดี ท่านอาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ไหม เศรษฐีตอบว่า ข้าพเจ้าอาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกถามว่า ท่านอาจนอนข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนได้ไหม เศรษฐีตอบว่า ข้าพเจ้าอาจนอนข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกถามว่า ท่านอาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้ไหม เศรษฐีตอบว่า ข้าพเจ้าอาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้

ครั้งนั้น ชีวกโกมารภัจจ์ให้เศรษฐีคหบดีนอนบนเตียง มัดไว้กับเตียงถลกหนัง ศีรษะ เปิดรอยประสานกระโหลกศีรษะ นำสัตว์มีชีวิตออกมา ๒ ตัว แล้วแสดงแก่ประชาชนว่า ท่านทั้งหลายจงดูสัตว์ ๒ ตัวนี้ เล็กตัวหนึ่ง ใหญ่ตัวหนึ่ง พระอาจารย์ทำนายไว้อย่างนี้ว่า ท่านเศรษฐีจะถึงอนิจกรมในวันที่ ๕ เพราะท่านได้เห็นสัตว์ตัวใหญ่นี้ มันจักเจาะกินมันสมองของเศรษฐีคหบดี ในวันที่ ๕ เศรษฐีคหบดีถูกมันเจาะกินมันสมองหมด ก็จักถึงอนิจกรม สัตว์ตัวใหญ่นี้ชื่อว่าอันอาจารย์พวกนั้นเห็นถูกต้องแล้ว ส่วนอาจารย์ที่ทำนายไว้อย่างนี้ว่า เศรษฐีคหบดีจักถึงอนิจกรมในวันที่ ๗ เพราะท่านได้เห็นสัตว์ตัวเล็กนี้ มันจักเจาะกินมันสมองของเศรษฐีคหบดี ในวันที่ ๗ เศรษฐีคหบดีจักถูกมันเจาะกินมันสมองหมดก็จักถึงอนิจกรม สัตว์ตัวเล็กนี้ชื่อว่าอันอาจารย์พวกนั้นเห็นถูกต้องแล้ว ดังนี้ แล้วปิดแนวประสานกระโหลกศีรษะ เย็บหนังศีรษะ แล้วให้ทายาสมานแผล

ครั้นล่วงสัปดาห์หนึ่ง เศรษฐีคหบดีได้กล่าวคำนี้ต่อชีวกโกมารภัจจ์ว่า ข้าพเจ้าไม่อาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกจึงได้กล่าวว่า ท่านรับคำฉันว่า อาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ ดังนี้ ไม่ใช่หรือ เศรษฐีตอบว่า รับคำท่านจริง แต่ข้าพเจ้าจักตายแน่ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกบอกว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจงนอนข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนเถิด

ครั้นล่วงสัปดาห์หนึ่ง เศรษฐีคบตีได้กล่าวคำนี้ต่อชีวกโกมารภัจจ์ว่า ข้าพเจ้าไม่อาจนอนข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกจึงได้กล่าวว่า ท่านรับคำฉันว่า อาจนอนข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนได้ ดังนี้ ไม่ใช่หรือ เศรษฐีตอบว่า ข้าพเจ้ารับคำท่านจริง แต่ข้าพเจ้าจักตายแน่ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกจึงพูดว่า ถ้าเช่นนั้น จงนอนหงายตลอด ๗ เดือนเถิด

ครั้นล่วงสัปดาห์หนึ่ง เศรษฐีคบตีได้กล่าวคำนี้ต่อชีวกโกมารภัจจ์ว่า ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกจึงพูดว่า ท่านรับคำฉันว่า ข้าพเจ้าอาจนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้ ดังนี้ ไม่ใช่หรือ เศรษฐีตอบว่า ข้าพเจ้ารับคำท่านจริง แต่ข้าพเจ้าจักตายแน่ ข้าพเจ้าไม่อาจนอนหงาย ตลอด ๗ เดือนได้ ชีวกจึงพูดว่า ถ้าฉันไม่บอกท่านไว้ ท่านก็นอนถึงเช่นนั้นไม่ได้ แต่ฉันทราบอยู่ก่อนแล้ว เศรษฐีคบตีจักหายโรคใน ๓ สัปดาห์ ลูกขึ้นเถิด ท่านหายป่วยแล้ว ท่านจงรู้ จะให้รางวัลอะไรแก่ฉัน เศรษฐีตอบว่า ก็ทรัพย์สมบัติทั้งปวงจงเป็นของท่าน ตัวข้าพเจ้าก็ยอมเป็นทาสของท่าน ชีวกจึงพูดว่า อย่าเลยท่านคบตี ท่านอย่าให้ทรัพย์สมบัติทั้งหมดแก่ฉันเลย และท่านก็ไม่ต้องเป็นทาสแก่ฉัน จงทูลเกล้าถวายทรัพย์แก่พระเจ้าอยู่หัวแสนกษาปณ์ และให้ฉันแสนกษาปณ์ก็พอแล้ว ครั้นคบตีหายป่วยแล้ว ได้ทูลเกล้าถวายทรัพย์พระเจ้าอยู่หัวแสนกษาปณ์ ได้ให้แก่ชีวกแสนกษาปณ์

บุตรเศรษฐีป่วยเป็นโรคเนื่องอกที่ลำไส้

ก็โดยสมัยนั้นแล เศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสีผู้เล่นกีฬาหอกคะเมน ได้ป่วยเป็นโรคเนื่องอกที่ลำไส้ ข้าราชการที่เธอดื่มเข้าไปก็ดี ข้าราชการที่เธอรับประทานเข้าไปก็ดี ไม่ย่อย อุจจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก เพราะโรคนั้นเธอจึงซุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณซุบซิด เหลืองขึ้น ๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น ครั้งนั้น เศรษฐีชาวพระนครพาราณสี ได้มีความวิตกตั้งนี้ว่า บุตรของเราได้เจ็บป่วยเช่นนั้น ข้าราชการที่เธอดื่มก็ดี ข้าราชการที่เธอรับประทานก็ดี ไม่ย่อย อุจจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก บุตรของเรานั้นซุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณซุบซิด เหลืองขึ้น ๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็นเพราะโรคนั้น ถ้ากระไรเราพึงไปพระนครราชคฤห์ และทูลขออนายแพทย์ชีวกต่อ

พระเจ้าอยู่หัวเพื่อจะได้รักษาบุตรของเรา ต่อแต่นั้นเศรษฐีชาวพระนครพาราณสีไปพระนครราชคฤห์ แล้วเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช แล้วได้กราบทูลว่าขอเดชะ บุตรของข้าพระพุทธเจ้า ได้เจ็บป่วยเช่นนั้น ข้าวยาคูที่เรอดีมก็ดี ข้าวสวยที่เธอรับประทานก็ดี ไม่ย่อย อุจจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก เธอจึงซุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณชubbชืด เหลืองขึ้น ๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็นเพราะโรคนั้น ๆ ขอพระราชทานพระราชวโรกาส ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีพระราชโองการสั่งนายแพทย์ชวัก เพื่อจะได้รักษาบุตรของข้าพระพุทธเจ้า

ลำดับนั้น พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราชได้มีพระราชดำรัสสั่งชวักโกมารภัจจว่า เจ้าจงไปพระนครพาราณสี แล้วรักษาบุตรของเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี

ชวักโกมารภัจจทูลรับสนองพระราชโองการแล้วไปพระนครพาราณสี เข้าไปหาเศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสี เชิญประชาชนให้ออกไปเสีย ซึ่งม่านมัดเศรษฐีบุตรไว้กับเสา ให้ภรรยาอยู่ข้างหน้า ผ่าหนังท้องนำเนื้องอกที่ลำไล้ลอกแสดงแก่ภรรยาว่า เธอจงดูความเจ็บป่วยของสามีเธอ ข้าวยาคูที่สามีเรอดีมก็ดี ข้าวสวยที่สามีเธอรับประทานก็ดี ไม่ย่อย อุจจาระและปัสสาวะออกไม่สะดวก เพราะโรคนี สามีเธोजิงซุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณชubbชืด เหลืองขึ้น ๆ มีตัวสะพรั่งด้วยเอ็น ดังนี้ แล้วตัดเนื้องอกในลำไล้ลอก ใส่ลำไล้กลับดังเดิม แล้วเย็บหนังท้อง ทายาสมานแผล ต่อมาไม่นานเท่าไรนัก เศรษฐีบุตรชาวพระนครพาราณสีได้หายโรคนั้น แล้วครั้งนั้น เศรษฐีชาวพระนครพาราณสีคิดว่า บุตรของเราหายโรคพ้นอันตรายแล้ว จึงให้รางวัลแก่ชวักโกมารภัจจเป็นเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ ชวักโกมารภัจจรับเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์นั้น เดินทางกลับมาสู่พระนครราชคฤห์ตามเดิม

พระเจ้าจันทปัชชิตทรงประชวรโรคผอมเหลือง

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าจันทปัชชิต ราชาในกรุงอุชเชนี ทรงประชวรโรคผอมเหลือง นายแพทย์ที่ใหญ่ๆมีชื่อเสียงโด่งดังหลายคนมารักษา ก็ไม่อาจทำให้โรคหาย ได้ขเงินไปเป็นอันมาก พระเจ้าจันทปัชชิตได้ส่งราชทูตถือพระราชสาสน์

เข้าไปในพระราชสำนักพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนาามาครราช มีใจความว่า หม่อมฉันเจ็บป่วยเป็นอย่างนั้น ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสโปรดสั่งหมอชิวก เขาก็รักษาหม่อมฉัน พระเจ้าพิมพิสารจอมเสนาามาครราชจึงได้ดำรัส สั่งชิวกโกมารภักจว่า เจ้าจงไปเมืองอุชเชนี รักษาพระเจ้าจันทรปัชโชต

ชิวกโกมารภักจทูลรับสนองพระราชโองการ แล้วเดินทางไปเมืองอุชเชนี เข้าไปในพระราชสำนัก แล้วเข้าเฝ้าพระเจ้าจันทรปัชโชต ได้ตรวจอาการที่ผิดปกติของพระเจ้าจันทรปัชโชต และได้กราบทูลแก่ท้าวเธอว่า ข้าพระพุทธเจ้าจักหุงเนยใส พระองค์จักเสวยเนยใส นั้น พระเจ้าจันทรปัชโชตทรงห้ามว่า อย่าเลยนายชิวก ท่านเว้นเนยใสเสีย อจรักษาเราให้หายโรคได้ด้วยวิธีใด ท่านจงทำวิธีนั้นเถิด เนยใสเป็นของน่าเกลียด น่าสะอิดสะเอียนสำหรับฉัน

ขณะนั้นชิวกโกมารภักจได้มีความปริวิตกว่า พระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้แลทรงประชวรเช่นนี้ เราเว้นเนยใสเสีย ไม่อจรักษาพระองค์ให้หายโรคได้ เราควรหุงเนยใสให้มีสีกลิ่นรสเหมือนน้ำฝาด ดังนี้ แล้วได้หุงเนยใสด้วยเภสัชขนานาชนิดให้มีสีกลิ่นรสเหมือนน้ำฝาด ครั้นแล้วฉกคิดได้ว่า เนยใสที่พระองค์เสวยแล้ว เมื่อย่อย จักทำให้เรอคราวนี้จักทรงเกรี้ยวกราด จักรับสั่งให้พิฆาตเราเสียก็ได้ ถ้ากระไรเราพึงทูลลาไว้ก่อน วันต่อมาจึงไปพระราชสำนัก เข้าเฝ้าพระเจ้าจันทรปัชโชต แล้วได้กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าชื่อว่าเป็นนายแพทย์ จักถอนรากไม้มาผสมยาช่วงเวลาครู่หนึ่งเช่นที่ประสงค์นั้น ขอประทานจงทรงมีพระราชโองการตรัสสั่งเจ้าพนักงานในโรงราชพาหะ และประตูทั้งหลายว่า หมอชิวกต้องการไปด้วยพาหะใด จงไปด้วยพาหะนั้นั้น ประรณนาไปทางประตูใด จงไปทางประตูนั้น ต้องการจะไปเวลาใด จงเข้าไปเวลานั้น ประรณนาจะเข้ามาเวลาใด จงมาเวลานั้น พระเจ้าจันทรปัชโชตจึงมีพระราชดำรัสสั่งเจ้าพนักงานในโรงราชพาหะและประตูทั้งหลายตามที่หมอชิวกกราบทูลขอพระราชานุญาตไว้ทุกประการ

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าจันทรปัชโชตมีช้างพังชื่อภัททวดี เดินทางได้วันละ ๕๐ โยชน์ หมอชิวกโกมารภักจจึงได้ทูลถวายเนยใสนั้นแก่พระเจ้าจันทรปัชโชต ได้กราบทูลว่า ขอจงทรงเสวยน้ำฝาด ครั้นให้พระเจ้าจันทรปัชโชตเสวยเนยใสแล้ว

ก็ไปโรงช่างหนีออกจากพระนครไปด้วยช่างพังภัททวดี ขณะเดียวกัน เนยใสที่พระเจ้าจันทรพิชิตเสวยนั้นย่อย ได้ทำให้ทรงเรอขึ้น พระเจ้าจันทรพิชิตจึงได้รับสั่งแก้พวกมหาดเล็กว่า พนายทั้งหลาย เราถูกหมอชิวกชาติชั่วลวงให้ดื่มเนยใส พวกเจ้าจงค้นจับหมอชิวกมาเร็วไว พวกมหาดเล็กกราบทูลว่า หมอชิวกหนีออกจากพระนครไปด้วยช่างพังภัททวดี

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าจันทรพิชิตมีมหาดเล็กชื่อกากะ ซึ่งอาศัยเกิดกับอมมนุษย์ เดินทางได้วันละ ๖๐ โยชน์ พระเจ้าจันทรพิชิตจึงมีดำรัสสั่งกับกากะมหาดเล็กว่า เจ้าจงไปเชิญหมอชิวกกลับมา ด้วยอ้างว่า ท่านอาจารย์พระราชารับสั่งให้เชิญท่านกลับไป ขึ้นชื่อว่าหมอเหล่านี้ แก่มีมารยามาก เจ้าอย่ารับวัตถุใด ๆ ของเขา ครั้นนั้นกากะมหาดเล็กได้เดินทางไปทันหมอชิวกโกมารภักจ์ ผู้กำลังรับประทานอาหารมือเช้าในระหว่างทางเขตพระนครโกสัมพี จึงได้เรียนแก่ชิวกโกมารภักจ์ว่า ท่านอาจารย์ พระราชามีรับสั่งให้เชิญท่านกลับไป ชิวกได้กล่าวว่า ท่านจงรออยู่เพียงชั่วเวลาที่เรารับประทานอาหาร เชิญท่านรับประทาน อาหารด้วยกันเถิด กากะมหาดเล็กกล่าวว่า ช่างเถิดท่านอาจารย์ พระราชารับสั่งข้าพเจ้าไว้ว่า ขึ้นชื่อว่าหมอเหล่านี้มีมารยามาก อย่ารับวัตถุใด ๆ ของเขา ทันใดนั้นชิวกโกมารภักจ์ได้แทรกยาทางเล็บ พลังเคี้ยวมะขามป้อม แล้วดื่มน้ำรับประทาน และได้ร้องเชิญกากะมหาดเล็กว่า เชิญนายกากะมาเคี้ยวมะขามป้อม แล้วดื่มน้ำรับประทานด้วยกัน กากะมหาดเล็กจึงคิดว่า หมอคนนี้แลกำลังเคี้ยวมะขามป้อมและดื่มน้ำรับประทาน คงไม่มีอะไรจะให้โทษ แล้วเคี้ยวมะขามป้อมครึ่งผลและดื่มน้ำรับประทาน มะขามป้อมครึ่งผลที่เขาเคี้ยวนั้น ได้ระบายอุจจาระออกมาในที่นั่นเอง ครั้นนั้นกากะมหาดเล็กจึงได้เรียนถามชิวกโกมารภักจ์ว่า ท่านอาจารย์ ชีวิตของข้าพเจ้าจะรอดไปได้หรือ ชิวกโกมารภักจ์กล่าวว่า อย่ากลัวเลย ท่านจักไม่มีอันตราย แต่พระเจ้าอยู่หัวทรงเกรี้ยวกราด จะพึงรับสั่งให้พิฆาตเราเสียก็ได้ เพราะเหตุนี้เราไม่กลับละ แล้วมอบช่างพังภัททวดีให้แก่ นายกากะ แล้วเดินทางไปพระนครราชคฤห์ รอนแรมไปโดยลำดับ ถึงพระนครราชคฤห์แล้วเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนามาคธราช กราบทูลเรื่องราวให้ทรงทราบทุกประการ พระเจ้าพิมพิสารรับสั่งว่า เจ้าไม่กลับไปนั้นชื่อว่าได้ทำถูกแล้ว เพราะพระราชาองค์นั้นเหี้ยมโหด จะพึงสั่งให้สำเร็จโทษเจ้าเสียก็ได้

ครั้นพระเจ้าจันทรปัชโชตทรงหายประชวรแล้ว ทรงส่งราชทูตไปที่สำนัก
ชีวกโกมารภัจจ์ว่า เชิญหมอชีวกมา เราจักให้พร ชีวกกราบทูลว่า ไม่ต้องไปก็ได้
ขอพระองค์จงทรงอนุสรณ์ถึงความดีของข้าพระพุทธเจ้า

พระเจ้าจันทรปัชโชตพระราชทานผ้าสีไวยกะ

ก็โดยสมัยนั้นแล ผ้าสีไวยกะคู่หนึ่งบังเกิดขึ้นแก่พระเจ้าจันทรปัชโชต เป็นผ้า
เนื้อดีเลิศประเสริฐ มีชื่อ เด่นอุดม และเป็นเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งหลายคู่
ตั้งหลายร้อยคู่ หลายพันคู่ หลายแสนคู่ ครั้นนั้นพระเจ้าจันทรปัชโชตได้ส่งผ้าสีไวยกะ
คู่หนึ่งพระราชทานแก่ชีวกโกมารภัจจ์ ชีวกโกมารภัจจ์จึงได้มีดำริว่า ผ้าสีไวยกะนี้
พระเจ้าจันทรปัชโชตส่งมาพระราชทาน เป็นผ้าเนื้อดีเลิศ ประเสริฐ มีชื่อ เด่นอุดม
และเป็นเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งหลายคู่ ตั้งหลายร้อยคู่ หลายพันคู่
หลายแสนคู่ นอกจากพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระเจ้าพิมพิสาร
จอมเสนามาคคระราชแล้ว ใครอื่นไม่ควรอย่างยิ่ง จะใช้ผ้าสีไวยกะคู่นี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยพระโอสถถ่าย

ก็โดยสมัยนั้น พระกายของพระพุทธเจ้าหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ พระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงรับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า กายของตถาคตหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ
ตถาคตต้องการจะฉนยาถ่าย ครั้นนั้นท่านพระอานนท์เดินทางไปหาชีวกโกมารภัจจ์
ครั้นถึงแล้วได้กล่าวว่า ท่านชีวก พระกายของพระตถาคต หมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ
พระตถาคตต้องการจะเสวยพระโอสถถ่าย ชีวกโกมารภัจจ์กล่าวว่า พระคุณเจ้า
ถ้าอย่างนั้น ขอท่านโปรดทำพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ชุ่มชื้นสัก ๒-๓ วัน

ครั้นนั้น ท่านพระอานนท์ได้ทำพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ชุ่มชื้นสัก
๒-๓ วันแล้ว เดินทางไปหาชีวกโกมารภัจจ์ ครั้นถึงแล้วได้กล่าวว่า ท่านชีวก พระกาย
ของพระตถาคตชุ่มชื้นแล้ว บัดนี้ท่านรู้กาลอันควรเถิด ครั้นนั้นชีวกโกมารภัจจ์ได้มี

ความปริวิตกว่า การที่เราจะพึงทูลถวายพระโอสถถ่ายที่หยาบแก่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่สมควรเลย ถ้ากระไรเราพึงอบก้านอบล ๓ ก้านด้วยยาต่าง ๆ แล้วทูลถวายพระตถาคต ครั้นแล้วได้ออบก้านอบล ๓ ก้านด้วยยาต่าง ๆ แล้วเข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นแล้วได้ทูลถวายก้านอบลก้านที่ ๑ แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงสุตก้านอบลก้านที่ ๑ นี้ การทรงสุตก้านอบลนี้ยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ถ่ายถึง ๑๐ ครั้ง แล้วได้ทูลถวายก้านอบลก้านที่ ๒ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงสุตก้านอบลก้านที่ ๒ นี้ การทรงสุตก้านอบลนี้จักยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ ถ่ายถึง ๑๐ ครั้ง แล้วได้ทูลถวายก้านอบลก้านที่ ๓ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงสุตก้านอบลก้านที่ ๓ นี้ การทรงสุตก้านอบลนี้จักยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ ถ่ายถึง ๑๐ ครั้ง ด้วยวิธีนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงถ่ายถึง ๓๐ ครั้ง

ครั้นชิวโกมารภัจจุทูลถวายพระโอสถถ่ายแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าถ่ายครบ ๓๐ ครั้งแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณกลับไป ขณะเมื่อชิวโกมารภัจจเดินออกไปนอกซุ้มประตูแล้ว ได้มีความปริวิตกตั้งนี้ว่า เราทูลถวายพระโอสถถ่ายเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง พระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ จักไม่ยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง จักให้ถ่ายเพียง ๒๙ ครั้ง แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถ่ายแล้ว จักทรงสรงพระกาย ครั้นทรงสรงพระกายแล้ว จักถ่ายอีกครั้งหนึ่ง อย่างนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกแห่งจิตของชิวโกมารภัจจ ด้วยพระทัยแล้ว รับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า ชิวโกมารภัจจกำลังเดินทางออกไปนอกซุ้มประตูวิหารนี้ ได้มีความปริวิตกตั้งนี้ว่า เราถวายพระโอสถถ่ายเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าถ่ายครบ ๓๐ ครั้งแล้ว พระกายของพระตถาคต หมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ จักไม่ยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง จักให้ถ่ายเพียง ๒๙ ครั้ง แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถ่ายแล้ว จักทรงสรงพระกาย ครั้นทรงสรงพระกายแล้ว จักถ่ายอีกครั้งหนึ่ง อย่างนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง ถ้าอย่างนั้นเธอจงจัดเตรียมน้ำร้อนไว้ พระอานนท์รับพระพุทธพจน์แล้ว จัดเตรียมน้ำร้อนไว้ถวาย

ต่อมาชีวกโกมารภัจจ์ไปในพุทธสำนัก ครั้นถึงแล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้านั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถ่ายแล้วหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า เราถ่ายแล้วชีวกโกมารภัจจ์กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้ากำลังเดินทางออกไปนอกชุ้มประตูลี้หทารนี้ ได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า เราถวายพระโอสถถ่ายแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อถ่ายครบ ๓๐ ครั้งแล้วพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ จักไม่ยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง จักให้ถ่ายเพียง ๒๙ ครั้ง แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถ่ายแล้ว จักทรงสร่งพระกาย ครั้นทรงสร่งพระกายแล้ว จักถ่ายอีกครั้งหนึ่ง ดังนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงโปรดทรงสร่งพระกาย

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสร่งน้ำอุ่น ครั้นทรงสร่งแล้ว ทรงถ่ายอีกครั้งหนึ่ง อย่างนี้เป็นอันว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง ลำดับนั้นชีวกโกมารภัจจ์ได้กราบทูลคำนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ควรเสวยพระกระยาหารที่ปรุงด้วยน้ำต้มผักต่าง ๆ จนกว่าจะมีพระกายเป็นปกติ ต่อมาไม่นานนัก พระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้เป็นปกติ

กราบทูลขอพร

ครั้งนั้น ชีวกโกมารภัจจ์ถือผ้าสีไวยกะคู้่นั้นไปยังพุทธสำนัก ครั้นถึงแล้วถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ชีวกโกมารภัจจ์นั่งเรียบร้อยแล้วได้กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะขอประทานพรต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าสักอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พระตถาคตทั้งหลายเลิกให้พรเสียแล้ว ชีวกโกมารภัจจ์กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานพรที่สมควรและไม่มีโทษ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จงว่ามาเถิด ชีวกกราบทูลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าและพระสงฆ์ทรงถือผ้าบังสุกุลเป็นปกติอยู่ ผ้าสีไวยกะของข้าพระพุทธเจ้าคู้่นี้ พระเจ้าจันทปัชชิตทรงส่งมาพระราชทานเป็นผ้าเนื้อดีเลิศประเสริฐ มีชื่อเสียง เด่นอุดม และเป็นเยี่ยมกว่าผ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ตั้งหลายคู่ ตั้งหลายร้อยคู่ หลายพันคู่ หลายแสนคู่ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงพระกรุณาโปรดรับผ้าคู้สีไวยกะของข้าพระพุทธเจ้า และขอจงทรงพุทธานุญาต

คหบดีจิวรแก่พระสงฆ์ด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับผ้าคู่สิ่วยกะแล้ว ครั้นแล้ว ทรงชี้แจงให้ ชิวโกโกมารภัจจ์เห็นแจ้ง สมทาน อัจฉาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถา ครั้น ชิวโกโกมารภัจจ์ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมทาน อัจฉาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณ กลับไป

พระพุทธาอนุญาตคหบดีจิวร

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถา ในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต คหบดีจิวร รูปโตปรารธนา จงถือผ้าบังสุกุล รูปโตปรารธนา จงยินดีคหบดีจิวร แต่เราสรรเสริญการยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้

ประชาชนในพระนครราชคฤห์ได้ทราบข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต คหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย ต่างพากันยินดีร่าเริงว่า บัดนี้แลพวกเราจักถวายทาน จักบำเพ็ญบุญ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย เพียงวันเดียวเท่านั้นจิวรหลายพันผืนได้เกิดขึ้นในพระนครราชคฤห์ เกิดขึ้นแม้ในชนบท

พระพุทธาอนุญาตผ้าปาวารและผ้าโกเชาว์

ก็โดยสมัยนั้นแล ผ้าปาวารเกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าปาวาร

ผ้าปาวารแกมใหม่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลเรื่องนั้นแก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้า ปาวารแกมใหม่

ผ้าโกเชาว์เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าโกเชาว์

พระพุทธานุญาตผ้ากัมพล^๕

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้ากาสิทรงพระกรุณาส่งผ้ากัมพลมีราคาครึ่งกาสิ คือ ครอบราคาครึ่งกาสิ มาพระราชทานแก่ชิวโกมารภัจจ์ ครั้นนั้นชิวโกมารภัจจ์ รับพระราชทานผ้ากัมพลราคาครึ่งกาสินั้นแล้ว เข้าไปในพุทธสำนัก ครั้นถึงแล้ว ถวาย บังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ชิวโกมารภัจจ์นั่งเฝ้าเรียบร้อยแล้ว ได้กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผ้ากัมพลของข้าพระพุทธเจ้ามีนี้ ราคาครึ่งกาสิคือครอบราคาครึ่งกาสิ พระเจ้ากาสิทรงพระกรุณา ส่งมาพระราชทาน ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงพระกรุณาโปรดรับผ้ากัมพลของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อ ประโยชน์และความสุขของข้าพระพุทธเจ้าตลอดกาลนานด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับผ้ากัมพล ครั้นแล้วทรงชี้แจงให้ชิวโกมารภัจจ์ เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถา ครั้นชิวโกมารภัจจ์อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณกลับไป

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถา ในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า เราอนุญาตผ้ากัมพล

พระพุทธานุญาตคหบดีจีวร ๖ ชนิด

ก็โดยสมัยนั้นแล จีวรทั้งเนื้อดีและเลวเกิดขึ้นแก่สงฆ์ ครั้นนั้นภิกษุทั้งหลาย ได้มีความปริวิตกตั้งนี้ว่า จีวรชนิดไหนขอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต ชนิดไรไม่ ทรงอนุญาต แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตจีวร ๖ ชนิด คือจีวรทำด้วยเปลือกไม้ ๑ ทำด้วยฝ้าย ๑ ทำด้วยไหม ๑ ทำด้วยขนสัตว์ ๑ ทำด้วยป่าน ๑ ทำด้วยของเจือกัน ๑

^๕ วิ. มหา. ๕/๑๓๘/๑๙๒.

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายที่ยินดีคบตีจีวรนั้นพากันรังเกียจ ไม่ยินดีผ้าบังสุกุล ด้วยคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตจีวรอย่างเดียวนั้น ไม่ใช่ ๒ อย่าง จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้ภิกษุผู้นินดีคบตีจีวร ยินดีผ้าบังสุกุลได้ แต่เราสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวรทั้ง ๒ นั้น

เรื่องขอส่วนแบ่ง

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุหลายรูปด้วยกันเดินทางไกลไปในโกศลชนบท บางพวกแวะเข้าสู่สถานเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุล บางพวกไม่รอคอย บรรดาภิกษุผู้แวะเข้าสู่สถานเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุลนั้นต่างก็ได้ผ้าบังสุกุล พวกที่ไม่รอคอยนั้นพูดอย่างนี้ว่า ขอท่านจงให้ส่วนแบ่งแก่พวกข้าพเจ้าบ้าง ภิกษุพวกนั้นพูดอย่างนี้ว่า เราไม่ให้ส่วนแบ่งแก่ท่าน เพราะเหตุไรพวกท่านจึงไม่รอคอยแล้ว แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่ปรารถนา ไม่ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุพวกที่ไม่รอคอย

สมัยต่อมา ภิกษุหลายรูปด้วยกันเดินทางไกลไปในโกศลชนบท บางพวกแวะเข้าสู่สถานเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุล บางพวกรอคอยอยู่ พวกที่แวะเข้าสู่สถานเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุลนั้นต่างก็ได้ผ้าบังสุกุล พวกภิกษุผู้ที่รอคอยอยู่นั้นพูดอย่างนี้ว่า ขอพวกท่านจงให้ส่วนแบ่งแก่พวกข้าพเจ้าบ้าง ภิกษุพวกนั้นพูดอย่างนี้ว่า พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้ส่วนแบ่งแก่พวกท่าน เพราะเหตุไรพวกท่านจึงไม่แวะเข้าไปแล้ว แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่ปรารถนา ก็ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุพวกที่รอคอย

สมัยต่อมา ภิกษุหลายรูปด้วยกันเดินทางไกลไปในโกศลชนบท บางพวกแวะเข้าสู่สถานก่อนเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุล บางพวกแวะเข้าทีหลัง ภิกษุที่แวะเข้าสู่สถานก่อนเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุลนั้น ต่างก็ได้ผ้าบังสุกุล ภิกษุพวกที่แวะเข้าทีหลังไม่ได้ ต่างก็พูดอย่างนี้ว่า ขอพวกท่านจงให้ส่วนแบ่งแก่ข้าพเจ้าบ้าง ภิกษุเหล่านั้นตอบอย่างนี้ว่า พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้ส่วนแบ่งแก่พวกท่าน เพราะเหตุไรพวกท่านจึงแวะเข้าไปทีหลังแล้ว

แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้
ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่ปรารถนา ไม่ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุพวกที่แวะเข้าไปทีหลัง

สมัยต่อมา ภิกษุหลายรูปด้วยกันเดินทางไกลไปในโกศลชนบท ภิกษุเหล่านั้น
แวะเข้าสู่สถานเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุลพร้อมกัน บางพวกได้ผ้าบังสุกุล บางพวกไม่ได้
พวกที่ไม่ได้พูดอย่างนี้ว่า ขอพวกท่านจงให้ส่วนแบ่งแก่พวกข้าพเจ้าบ้าง ภิกษุเหล่านั้น
ตอบว่า พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้ส่วนแบ่งแก่พวกท่าน ทำไมพวกท่านหาไม่ได้เล่า แล้ว
กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้ภิกษุ
ทั้งหลายผู้ไม่ปรารถนา ก็ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุทั้งหลายที่แวะเข้าไปพร้อมกัน

สมัยต่อมา ภิกษุหลายรูปด้วยกันเดินทางไกลไปในโกศลชนบท ภิกษุเหล่านั้น
นัดแนะกันแล้วแวะเข้าสู่สถานเพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุล บางพวกได้ผ้าบังสุกุล บางพวกไม่ได้
พวกที่ไม่ได้พูดอย่างนี้ว่า ขอท่านจงให้ส่วนแบ่งแก่พวกข้าพเจ้าบ้าง ภิกษุเหล่านั้น
พูดอย่างนี้ว่า พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้ส่วนแบ่งแก่พวกท่าน ทำไมพวกท่านจึงหาไม่ได้เล่า
แล้วกราบทูลเรื่องนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้ภิกษุ
ทั้งหลายผู้ไม่ปรารถนา ก็ต้องให้ส่วนแบ่งแก่ภิกษุพวกที่นัดแนะกันไว้แล้วแวะเข้าไป

องค์ของเจ้าหน้าที่ผู้รับจีวร

ก็โดยสมัยนั้นแล ประชาชนถือจีวรมาสู่อาราม พวกเขาหาภิกษุเจ้าหน้าที่ผู้รับ
ไม่ได้จึงถือกลับไป จีวรเกิดขึ้นน้อย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้สมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นเจ้าหน้าที่
รับจีวร คือ

๑. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบพอ
๒. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
๓. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย
๔. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว และ
๕. รู้จักจีวรจำนวนที่รับไว้และที่ยังไม่ได้รับ

วิธีสมมติ

ก็แลสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ สงฆ์พึงขอร้องภิกษุก่อน ครั้นแล้วภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุกุติยกรรมวาจาว่าดังนี้

“ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงสมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร นี่เป็นญัตติ

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร การสมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์สมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร ชอบแก่สงฆ์ เหตุนั้นจึงนึ่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้”

องค์ของเจ้าหน้าที่ผู้เก็บจีวร

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายผู้มีหน้าที่รับจีวร รับจีวรแล้วทิ้งไว้ในที่นั้น แล้วหลีกไป จีวรเสียหาย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ ตรัสอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นเจ้าหน้าที่เก็บจีวร คือ

๑. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบพอ
๒. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
๓. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย
๔. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว และ
๕. รู้จักจำนวนจีวรที่เก็บแล้วและยังไม่ได้เก็บ

วิธีสมมติ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แลสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ สงฆ์พึงขอร้องภิกษุก่อน ครั้นแล้วภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่าดังนี้

“ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงสมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่เก็บจีวร นี่เป็นญัตติ

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่เก็บจีวร การสมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่เก็บจีวร ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์สมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่เก็บจีวร ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงจึงนี้ ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้”

พระพุทธาอนุญาตเรือนคลัง

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุผู้มีหน้าที่เก็บจีวร ได้เก็บจีวรไว้ในมณฑปบ้าง ที่โคนไม้บ้าง ที่ชายคาบ้าง ที่กลางแจ้งบ้าง จีวรถูกหนูกัดบ้าง ถูกปลวกกินบ้าง ภิกษุทั้งหลาย จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตว่า เราอนุญาตให้สมมติวิหาร เปีง เรือนชั้น เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์จำหมายให้เป็นเรือนคลัง

วิธีสมมติ

ก็แลสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ คือภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่าดังนี้

“ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงสมมติวิหารมีชื่อนี้ให้เป็นเรือนคลัง นี่เป็นญัตติ

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติวิหารมีชื่อนี้ให้เป็นเรือนคลัง การสมมติวิหารมีชื่อนี้ให้เป็นเรือนคลัง ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์สมมติวิหารมีชื่อนี้ให้เป็นเรือนคลังแล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้"

องค์ของเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง

ก็โดยสมัยนั้นแล จีวรในเรือนคลังของสงฆ์ไม่มีคนเฝ้า ภิกษุทั้งหลายกราบทูล เรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้ สมมติภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง คือ

๑. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบพอ
๒. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
๓. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย
๔. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว และ
๕. รู้จักจำนวนจีวรที่รักษาและที่ยังไม่รักษา

วิธีสมมติ

ก็แลสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ สงฆ์พึงขอร้องภิกษุก่อน ครั้นแล้วภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่าดังนี้

"ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงสมมติภิกษุมีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง นี้เป็นญัตติ

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติภิกษุมีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง การสมมติภิกษุมีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์สมมติภิกษุมีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลังแล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้”

พระพุทธบัญญัติห้ามย้ายเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง

ก็โดยสมัยนั้นแล พระฉัพพัคคีย์ย้ายเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสห้ามว่า ภิกษุไม่พึงย้าย เจ้าหน้าที่ผู้รักษาเรือนคลัง รูปใดย้าย ต้องอาบัติทุกกฏ

องค์ของเจ้าหน้าที่ผู้แจกจีวร

ก็โดยสมัยนั้นแล จีวรในเรือนคลังของสงฆ์มีมาก ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรออนุญาตให้สงฆ์ผู้อยู่พร้อมหน้าแจก

สมัยต่อมา สงฆ์ทั้งปวงผู้แจกจีวรได้ส่งเสียงอ้ออึง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรออนุญาตให้สมมติภิกษุ ผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นเจ้าหน้าที่แจกจีวร คือ

๑. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความชอบพอ
๒. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง
๓. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมมงาย
๔. ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว และ
๕. รู้จักจำนวนจีวรที่แจกแล้วและยังมีได้แจก

วิธีสมมติ

ก็แลสงฆ์พึงสมมติอย่างนี้ สงฆ์พึงขอร้องภิกษุก่อน ครั้นแล้วภิกษุผู้ฉลาด
ผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่าดังนี้

“ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว
สงฆ์พึงสมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกจีวร นี่เป็นญัตติ

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์สมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจก
จีวร การสมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกจีวร ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็น
ผู้นิ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้พูด

สงฆ์สมมติภิกษุผู้มีชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกจีวรแล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนั้น
จึงนิ่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้”

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเจ้าหน้าที่แจกจีวร ได้มีความปริวิตกอย่างนี้
ว่า ควรแจกจีวรอย่างไรหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์
ตรัสแนะวิธีแจกว่า เรานุญาตให้คัดเลือกผ้าก่อน แล้วตีราคาคิดถัวกัน นับภิกษุ
ผูกผ้าเป็นมัด ๆ แล้วตั้งส่วนจีวรไว้

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเจ้าหน้าที่แจกจีวร ได้มีความปริวิตกว่า พึงให้ส่วน
จีวรแก่สามเณรอย่างไรหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัส
อนุญาตว่า เรานุญาตให้มอบส่วนกึ่งหนึ่งให้แก่พวกสามเณร

สมัยต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งปรารถนาจะรีบเดินทางไปกับส่วนของตน ภิกษุ
ทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาต
ให้มอบส่วนของตนแก่ภิกษุผู้รีบเดินทางไป

สมัยต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งปรารถนาจะรีบเดินทางไปกับส่วนพิเศษ ภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้มอบ
ส่วนพิเศษในเมื่อให้สิ่งของทดแทนสมกัน

ครั้งนั้น เจ้าหน้าทีแจกจีวรคิดว่า ฟังให้ส่วนจีวรอย่างไรหนอ ฟังให้ส่วนจีวรตามลำดับแก่ภิกษุผู้มา หรือฟังให้ตามลำดับแก่ภิกษุผู้แก่พรรษา จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตว่า เรออนุญาตให้สมยอมส่วนที่บกพร่องแล้วทำการจับสลาก

พระพุทธาอนุญาตน้ำย้อมเป็นต้น

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายย้อมจีวรด้วยโคมัยบ้าง ด้วยดินแดงบ้าง จีวรมีสีคล้ำ ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรออนุญาตน้ำย้อม ๖ อย่าง คือน้ำย้อมเกิดแต่รากหรือเง่า ๑ น้ำย้อมเกิดแต่ต้นไม้ ๑ น้ำย้อมเกิดแต่เปลือกไม้ ๑ น้ำย้อมเกิดแต่ใบไม้ ๑ น้ำย้อมเกิดแต่ดอกไม้ ๑ น้ำย้อมเกิดแต่ผลไม้ ๑

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายย้อมจีวรด้วยน้ำย้อมที่เย็น จีวรมีกลิ่นสาบภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรออนุญาตหม้อย้อมขนาดเล็กเพื่อต้มน้ำย้อม

น้ำย้อมล้นหม้อ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตว่า เรออนุญาตให้ผูกตะกร้อกันล้น

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายไม่รู้ว้มน้ำย้อมต้มสุกแล้วหรือยังไม่สุก จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรออนุญาตให้หยดหยาดน้ำลงในน้ำหรือหลังเล็บ

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายยกหม้อน้ำย้อมล้มลง หม้อกิ้งไป หม้อแตก ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรออนุญาตกระบายตักน้ำย้อม อันเป็นภาชนะมีด้าม

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายไม่มีภาชนะสำหรับย้อม จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรออนุญาตอ่างสำหรับย้อม หม้อสำหรับย้อม

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายขยำจิวรในบาตรบ้าง ในถาดบ้าง จิวรขาด ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตวางสำหรับข้อม

สมัยต่อมา ภิกษุทั้งหลายตากจิวรบนพื้นดิน จิวรเปื้อนฝุ่น ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตเครื่องรองทำด้วยหญ้า

เครื่องรองทำด้วยหญ้าถูกปลวกกัด ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตรวจิวร สายระเดียง

ภิกษุทั้งหลายตากจิวรตอนกลาง น้ำข้อมหยดออกทั้ง ๒ ขาย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้ผูกมูมจิวรไว้

มูมจิวรชำรุด ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตว่า เรานุญาตด้ายผูกมูมจิวร

น้ำข้อมหยดออกชายเดียว ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้ข้อมจิวรพลิกกลับไปกลับมา แต่เมื่อน้ำยังหยดไม่ขาดสาย อย่าพลิกไป

สมัยต่อมา จิวรเป็นผ้าเนื้อแข็ง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้จุ่มลงในน้ำ

สมัยต่อมา จิวรเป็นผ้ากระด้าง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้ทุบด้วยฝ่ามือ

พระพุทธบัญญัติห้ามใช้จิวรที่ไม่ตัด

ก็โดยสมัยนั้นแล พระฉัพพัคคีย์ใช้จิวรที่ไม่ได้ตัด ใช้จิวรที่ข้อมน้ำฝาดมีสีเหมือนนางช้าง ประชาชนจึงพากันติเตียนเพ่งโทษโพชนทนา ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสห้ามว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้จิวรที่มีได้ตัด รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ

พระพุทธบัญชาให้แต่งจีวร

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระนครราชคฤห์ตามพระพุทธาภิรมย์ แล้วเสด็จพระพุทธดำเนินไปทางทักษิณาครีชนบท พระองค์ทอดพระเนตร เห็นนาของชาวมคธ ซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันนาสี่เหลี่ยม พูนคั่นยาวทั้งด้านยาว และด้านกว้าง พูนคั่นาคั่นในระหว่าง ๆ ด้วยคันนาสั้น ๆ พูนคั่นนาเชื่อมกันดังทาง ๔ แพร่ง ตามที่ซึ่งคั่นนากับคั่นนาผ่านตัดกัน ครั้งนั้นรับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า อานนท์ เธอเห็นนาของชาวมคธ ซึ่งเขาพูนดินขึ้นเป็นคันนาสี่เหลี่ยม พูนคั่นยาวทั้งด้านยาว และด้านกว้าง พูนคั่นนาคั่นในระหว่าง ๆ ด้วยคันนาสั้น ๆ พูนคั่นนาเชื่อมกันดังทาง ๔ แพร่ง ตามที่ซึ่งคั่นนากับคั่นนาผ่านตัดกันหรือไม่ พระอานนท์กราบทูลว่า เห็นตามพระพุทธดำรัส พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เธอสามารถแต่งจีวรของภิกษุทั้งหลายให้มีรูปอย่างนั้นได้หรือไม่ พระอานนท์ กราบทูลว่า สามารถ

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ทักษิณาครีชนบทตามพระพุทธาภิรมย์ แล้วเสด็จกลับมายังพระนครราชคฤห์อีก ครั้งนั้นท่านพระอานนท์แต่งจีวรสำหรับภิกษุหลายรูป ครั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทอดพระเนตรจีวรที่ข้าพระพุทธเจ้าแต่งแล้ว

ตรัสสรรเสริญท่านพระอานนท์

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมมีกถา ในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานนท์ เป็นผู้ฉลาด อานนท์เป็นผู้เจ้าปัญญา อานนท์ได้ทราบซึ่งถึงเนื้อความแห่งถ้อยคำที่เรา กล่าวย่อได้โดยกว้างขวาง อานนท์ทำผ้าชื่อกุสีกี้ได้ ทำผ้าชื่อ อัทธมกุสีกี้ได้ ทำผ้าชื่อมณฑลกี้ได้ ทำผ้าชื่ออัทธมณฑลกี้ได้ ทำผ้าชื่อวิวิฏฐะกี้ได้ ทำผ้าชื่ออนุวิวิฏฐะกี้ได้ ทำผ้าชื่อคิเวยยกะกี้ได้ ทำผ้าชื่อชังเขยยกะกี้ได้ และทำผ้าชื่อพานันตะกี้ได้ จีวรจักเป็นผ้าที่ตัดแล้ว เสร้าหมองด้วยศัสตรา สมด้วยสมณะ และพวกศัตรูไม่ต้องการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าสังฆาฏิตัด ผ้าอุตตราสงค์ตัด ผ้าอังตราวาสกตัด

เสด็จพระพุทธดำเนินทางไกล^๖

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระนครราชคฤห์ ตามพระพุทธานุสิริมย์ แล้วเสด็จพระพุทธดำเนินไปทางนครเวสาลี พระองค์เสด็จพระพุทธดำเนินทางไกลระหว่างพระนครราชคฤห์และระหว่างพระนครเวสาลีต่อกัน ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุหลายรูปหอบผ้าพะรุงพะรัง บ้างก็หูนห่อผ้าที่พับดั่งฟูกขึ้นบนศีรษะ บ้างก็แบกขึ้นบ่า บ้างก็กระเดียดไว้ที่สะเอว เดินมาอยู่ ครั้นแล้วได้ทรงดำริว่า โมฆบุรุษ (แปลว่า บุรุษเปล่า) เหล่านี้ เวียนมาเพื่อความมักมากในจีวรเร็วนัก เราพึงกันเขต ตั้งกฎในเรื่องผ้าแก่ภิกษุทั้งหลาย ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพระพุทธดำเนินผ่านระยะทางโดยลำดับ ถึงพระนครเวสาลี ทราบว่า^๗ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โคตมกเจตีย์ เขตพระนครเวสาลีนั้น

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงผ้าจีวรผืนเดียว ประทับนั่งอยู่กลางแจ้งตอนกลางคืน ขณะน้ำค้างตก ในราตรีเหมันตฤดูกำลังหนาว ตั้งอยู่ในระหว่างเดือน ๓ กับเดือน ๔ ต่อกัน ความหนาวไม่ได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อปฐมยามผ่านไป ความหนาวจึงได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๒ ความหนาวไม่ได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อมัชฌิมยามผ่านไป ความหนาวจึงได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๓ ความหนาวไม่ได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อปัจฉิมยามผ่านไป ขณะรุ่งอรุณแห่งราตรีอันเป็นเบื้องต้นแห่งความสดชื่น ความหนาวจึงได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงทรงห่มจีวรผืนที่ ๔ ความหนาวไม่ได้มีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ได้ทรงพระดำริว่า กุลบุตรในพระธรรมวินัยนี้ ที่เป็นคนขี้หนาวกลัวต่อความหนาว อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยผ้า ๓ ผืน โฉนหนอเราจึงพึงกันเขต ตั้งกฎในเรื่องผ้าแก่ภิกษุทั้งหลาย เราพึงอนุญาตผ้า ๓ ผืน

^๖ วิ. มหา. ๕/๑๕๐/๒๐๓.

^๗ เล่ากันว่า

พระพุทธาณุญาตไตรจีวร

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราเดินทางไกลในระหว่างพระนครราชคฤห์และระหว่างพระนครเวสาลีต่อกัน ได้เห็นภิกษุหลายรูปในธรรมวินัยนี้หอบผ้าพะรุงพะรัง บ้างก็ทูนห่อผ้าที่พับดั่งฟูกขึ้นบนศีรษะ บ้างก็แบกขึ้นบ่า บ้างก็กระเดียดไว้ที่สะเอว เดินมาอยู่ ครั้นแล้วเราได้ดำริว่า โมฆบุรุษ (แปลว่า บุรุษเปล่า) เหล่านี้ เวียนมาเพื่อความมักมากในจีวรเรื่อนัก โฉนหนอเราจักฟังกันเขต ตั้งกฎในเรื่องผ้าแก่ภิกษุทั้งหลาย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราครองผ้าผืนเดียว นั่งอยู่กลางแจ้ง ณ ตำบลนี้ ตอนกลางคืน ขณะน้ำค้างตก ในราตรีหมันตฤตุกำลังหนาว ตั้งอยู่ระหว่างเดือน ๓ กับเดือน ๔ ต่อกัน ความหนาวมิได้มีแก่เรา เมื่อปฐมยามผ่านไปแล้ว ความหนาวจึงได้มีแก่เรา เราจึงห่มจีวรผืนที่ ๒ ความหนาวมิได้มีแก่เรา เมื่อมัชฌิมยามผ่านไปแล้ว ความหนาวจึงได้มีแก่เรา เราจึงห่มจีวรผืนที่ ๓ ความหนาวมิได้มีแก่เรา เมื่อปัจฉิมยามผ่านไปแล้ว ขณะรุ่งอรุณแห่งราตรีอันเป็นเบื้องต้นแห่งความสดชื่น ความหนาวจึงได้มีแก่เรา เราจึงห่มจีวรผืนที่ ๔ ความหนาวมิได้มีแก่เรา เรานั้นได้ดำริว่า กุลบุตรในพระธรรมวินัยนี้ที่เป็นคนขี้นหนาว กลัวต่อความหนาว ก็อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยผ้า ๓ ผืน โฉนหนอเราจะฟังกันเขต ตั้งกฎในเรื่องผ้าแก่ภิกษุทั้งหลาย เราจะพึงอนุญาตไตรจีวร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตไตรจีวร คือผ้าสังฆาฏิ ๒ ชั้น ผ้าอุตตราสงค์ชั้นเดียว ผ้าอันตราวาสกชั้นเดียว

พระพุทธบัญญัติอติเรกจีวร

ก็โดยสมัยนั้นแล พระฉัพพัคคีย์ทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไตรจีวร จึงใช้จีวรสำหรับหนึ่งสำหรับเข้าบ้าน สำหรับหนึ่งสำหรับอยู่ในอาราม สำหรับหนึ่งสำหรับลงสรงน้ำ บรรดาภิกษุที่เป็นผู้มักน้อย ต่างก็เพ่งโทษ ตีเตียนโทษหนว่ โฉนพระฉัพพัคคีย์จึงทรงอติเรกจีวรเล่า แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงทรงอดิเรกจีวร รูปใดทรง พึงปรับอาบัติตามธรรม

สมัยต่อมา อติเรกจีวรบังเกิดขึ้นแก่ท่านพระอานนท์ และท่านประสงค์จะถวาย จีวรนั้นแก่ท่านพระสารีบุตร แต่ท่านพระสารีบุตรอยู่ถึงเมืองสาเกต ท่านพระอานนท์ จึงได้มีความปริวิตกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุไม่พึงทรงอดิเรกจีวร ก็อดิเรกจีวรนี้บังเกิดแก่เรา และเราก็ใคร่จะถวายจีวรแก่ท่านพระสารีบุตร แต่ท่านอยู่ ถึงเมืองสาเกต เราจักพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ยังอีกนานเท่าไร สารีบุตรจักกลับมา ท่านพระอานนท์ กราบทูลว่า ยังอีก ๙ วันหรือ ๑๐ วัน

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต ให้ทรงอดิเรกจีวรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง

พระพุทธาอนุญาตให้วิกัปอดิเรกจีวร

สมัยต่อมา อติเรกจีวรบังเกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นภิกษุทั้งหลายได้มี ความปริวิตกว่า พวกเราจักพึงปฏิบัติในอดิเรกจีวรอย่างไรหนอ แล้วกราบทูลเรื่องนั้น แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้วิกัปอดิเรกจีวร

พระพุทธาอนุญาตผ้าปะเป็นต้น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระนครเวสาลีตามพระพุทธานุชากรรมย์ แล้วเสด็จพระพุทธดำเนินไปทางพระนครพาราณสี เสด็จพระพุทธดำเนินผ่านระยะทาง โดยลำดับ ถึงพระนครพาราณสี ทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อสิปัตตนา-มฤคทายวัน เขตพระนครพาราณสีนั้น สมัยนั้นผ้าอันตราวาสกของพระภิกษุรูปหนึ่ง

ขาดทะเล และท่านได้มีความปริวิตกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตผ้า ๓ ผืน คือ ผ้าสังฆาฏิ ๒ ชั้น ผ้าอุตตราสงค์ชั้นเดียว ผ้าอังตราสกชั้นเดียว ก็ผ้าอังตราสกของเรานี้ขาดทะเล โฉนหนอเราพึงตามผ้าปะโดยรอบจักเป็น ๒ ชั้น ตรงกลางจักเป็นชั้นเดียว ดังนี้แล้วจึงได้ตามผ้าปะ พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินไปตามเสนาสนะ ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษูกำลังตามผ้าปะ ครั้นแล้วเสด็จเข้าไปใกล้ภิกษุนั้น ได้ตรัสถามว่า เธอกำลังทำอะไรอยู่ ภิกษุนั้นกราบทูลว่า กำลังปะผ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า เป็นการชอบแท้ที่เธอตามผ้าปะ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรออนุญาตผ้าสังฆาฏิ ๒ ชั้น ผ้าอุตตราสงค์ชั้นเดียว ผ้าอังตราสกชั้นเดียวสำหรับผ้าใหม่มีกับปะใหม่ ผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้น ผ้าอุตตราสงค์ ๒ ชั้น ผ้าอังตราสก ๒ ชั้นสำหรับผ้าที่เก็บไว้ล่วงฤดู พึงทำอุตสาหะในผ้าบังสุกุลจนพอต้องการ หรือทำอุตสาหะในผ้าที่ตกจากร้านตลาด เรออนุญาตผ้าปะ การชุน รังคุม ลुकคุม การทำให้มัน

เรื่องนางวิสาขา^๕มีคารมาตา^๖

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระนครพาราณสีตามพระพุทธานุชาภิรมย์ แล้วเสด็จพระพุทธดำเนินไปทางพระนครสาวัตถี เสด็จพระพุทธดำเนินผ่านระยะทางโดยลำดับ ถึงพระนครสาวัตถี ทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกคหบดี เขตพระนครสาวัตถีนั้น ครั้งนั้น นางวิสาขามิคารมาตาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่งลง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้นางผู้นั้นเรียบร้อยแล้วเห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ร่ำเรียงด้วยธรรมิกถา นางอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ร่ำเรียงด้วยธรรมิกถาแล้ว จึงได้กราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ จงทรงพระกรุณาโปรดรับภัตตาหารของหม่อมฉัน

^๕ วิ. มหาว. ๑/๑๕๓/๒๐๗.

เพื่อเจริญบุญกุศลและปฏิบัติปรามอทย์ในวันพรุ่งนี้ด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ
อาราธนาด้วยดุชนิภาพ ครั้นนางทราบการรับอาราธนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
ลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณกลับไป ครั้นผ่านราตรี
นั้นไป ฝนตั้งเค้าขึ้นในทวีปทั้ง ๔ ตกลงมาทำใหญ่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ฝนตกในเขตวันฉัตร
ตกในทวีปทั้ง ๔ ก็ฉนั้น พวกเธอจงสรองसनากายกันเถิด เพราะเป็นครั้งสุดท้ายที่
ฝนทำใหญ่ตั้งเค้าขึ้นในทวีปทั้ง ๔ ภิกษุเหล่านั้นรับพระพุทธบัญญัติ แล้วพากันเปลื้อง
ผ้าสรองसनากายอยู่

ครั้งนั้น นางวิสาขาไมคารมาตาสั่งให้ตกแต่งของเคี้ยวของบริโภคอันประณีต
แล้วสั่งทาสีว่า ไปเถิดแม่ เจ้าจงไปอาราม แล้วแจ้งภัตกาลว่า ถึงเวลาแล้ว ภัตดาหาร
เสร็จแล้ว ทาสีทั้งหลายรับคำแล้วไปวัด ได้เห็นภิกษุเปลื้องผ้าสรองसनากาย ครั้นแล้ว
เข้าใจผิดคิดว่า ในอารามไม่มีภิกษุ มีแต่พวกอาชีวกสรองसनากายอยู่ จึงกลับไปบ้าน
แจ้งความแก่นางวิสาขาไมคารมาตาวา ภิกษุไม่มีในอาราม มีแต่พวกอาชีวกสรองसनากาย
อยู่ นางวิสาขาไมคารมาตาเป็นสตรีฉลาด ฉียบแหลม มีปัญญา รู้ได้ทันทีว่า
พระคุณเจ้าทั้งหลายคงพากันเปลื้องผ้าสรองसनากายเป็นแน่ นางคนนี้เขลาจึงสำคัญว่า
ไม่มีภิกษุในอาราม มีแต่พวกอาชีวกสรองसनากายอยู่ จึงสั่งสาวใช้ว่า จงไปอาราม
แล้วแจ้งภัตกาลว่า ถึงเวลาแล้ว ภัตดาหารเสร็จแล้ว

ครั้นเวลาต่อมา ภิกษุเหล่านั้นทำตัวให้เย็น มีกายงาม ต่างถือจีวรเข้าไปสู่ที่อยู่
ตามเดิม ทาสีนั้นไปถึงวัดไม่เห็นภิกษุทั้งหลาย จึงเข้าใจผิดคิดว่า ไม่มีภิกษุในอาราม
อารามว่างเปล่า จึงกลับไปบ้าน แล้วแจ้งความนั้นแก่นางวิสาขาไมคารมาตาวา ไม่มีภิกษุ
ในอาราม อารามว่างเปล่า นางวิสาขาไมคารมาตา เป็นสตรีฉลาด ฉียบแหลม มีปัญญา
รู้ได้ทันทีว่า พระคุณเจ้าทั้งหลายคงทำตัวให้เย็น มีกายงาม ต่างถือจีวรเข้าไปสู่ที่อยู่
ตามเดิมเป็นแน่ นางคนนี้เขลา จึงสำคัญว่า ไม่มีภิกษุในอาราม อารามว่างเปล่า
แล้วสั่งสาวใช้อีกว่า เจ้าจงไป อาราม แล้วแจ้งภัตกาลว่า ถึงเวลาแล้ว ภัตดาหารเสร็จแล้ว

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พวกเธอจงเตรียมบาตร
จีวร ถึงเวลาภัตดาหารแล้ว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระพุทธบัญญัติ

ครั้นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรจีวร เสด็จ
 หายไปในวันพรุ่งนี้ มาปรากฏที่ซุ้มประตูบ้านนางวิสาขาในวิหารมาตา ดุจบุรุษมีกำลัง
 เหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น พระองค์ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่เขา
 ปลูกถวาย พร้อมด้วยพระสงฆ์ ขณะนั้นนางวิสาขาในวิหารมาตา กล่าวว่า ชาวเราผู้เจริญ
 น้าอัครรรย์จริงหนอ ชาวเราผู้เจริญ ประหลาดจริงหนอ พระตถาคตชื่อว่ามฤทธิมาก
 มีอานุภาพมาก เพราะเมื่อห้วยน้ำไหลนองไปเพียงเข้าบ้าง เพียงสละเอวบ้าง ทำหรือ
 จีวรของภิกษุแม้รูปหนึ่งก็ได้เปียกน้ำ ดังนี้แล้ว ร่ำเรียงเบิกบานใจ อังคาสภิกษุสงฆ์
 มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีต ด้วยมือของตน
 ยังพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสวย เสร็จแล้ว จนทรงนำพระหัตถ์ออกจากบาตร ให้ห้ามภัก
 แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า หม่อมฉันทูล
 ขอร ๘ ประการต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ตถาคตเลิกให้
 พรเสียแล้ว นางวิสาขากราบทูลว่า หม่อมฉันทูลขอประทานพรที่สมควรและไม่มีโทษ
 ตรัสว่า จงบอกมาเถิดวิสาขา นางวิสาขากราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า สำหรับพระสงฆ์
 หม่อมฉันตั้งใจจะถวายผ้าวัสสิกสาฎกคือผ้าอาบน้ำฝน จักถวายภัตเพื่อพระอาคันตุกะ
 จักถวายภัตเพื่อพระที่เตรียมจะไป จักถวายภัตเพื่อพระอาหาร จักถวายภัตเพื่อพระที่
 พยาบาลพระอาหาร จักถวายเภสัชสำหรับพระอาหาร จักถวายยาคุประจำ และสำหรับ
 ภิกษุณีสงฆ์ หม่อมฉันปรารถนาจักถวายอุทกสาฎก จนตลอดชีพ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ก็เธอเห็นประโยชน์อะไรจึงขอพร ๘ ประการต่อตถาคต
 นางวิสาขากราบทูลว่า วันนี้หม่อมฉันสั่งทาสีว่า ไปเกิดแม่ทาสี เจ้าจงไปอารามแล้ว
 บอกภักตากลว่าภัตอาหารเสร็จแล้ว และนางทาสีก็ไปวัด ได้เห็นภิกษุทั้งหลายเปลื้องผ้า
 สรงสนานกายอยู่ เข้าใจผิดคิดว่าไม่มีภิกษุในอาราม มีแต่พวกอาชีวกสรงสนานกายอยู่
 จึงกลับมาบ้าน แล้วรายงานแก่หม่อมฉันว่า ไม่มีภิกษุในอารามมีแต่พวกอาชีวกสรง
 สสนานกายอยู่ ความเปลือยกายไม่งาม น่าเกลียดน่าชัง หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้
 จึงปรารถนาจะถวายผ้าวัสสิกสาฎกคือ ผ้าอาบน้ำฝน แก่พระสงฆ์จนตลอดชีพ

อนึ่ง ข้ออื่นยังมีอีก พระอาคันตุกะไม่ชำนาญหนทาง ไม่รู้จักที่โคจรย่อมเที่ยว
 บิณฑบาตลำบาก ท่านฉันอาคันตุกะภัตของหม่อมฉัน พอชำนาญหนทาง รู้จักที่โคจร
 จักเที่ยวบิณฑบาตได้ไม่ลำบาก หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาจะถวาย
 อาคันตุกะภัตแก่พระสงฆ์จนตลอดชีพ

อนึ่ง ข้ออื่นยังมีอีก พระผู้เตรียมตัวจะไป มัวแสวงหาภัตตาหารเพื่อตนอยู่ จักพลาดจากหมู่เกวียน หรือจักถึงสถานที่ ๆ ตนต้องการจะไปอยู่เมื่อพลบค่ำ จึงเดินทางลำบาก ท่านฉันคัมภีร์หรือภัตเพื่อภิกษุผู้ดำเนินทางไปของหม่อมฉันแล้ว จักไม่พลาดจากหมู่เกวียน หรือถึงสถานที่ ๆ ตนต้องการจะไปอยู่ไม่พลบค่ำ จักเดินทางไม่ลำบาก หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาจะถวายคัมภีร์คือภัตสำหรับผู้เตรียมตัวไป แก่พระสงฆ์จนตลอดชีพ

อนึ่ง ข้ออื่นยังมีอีก เมื่อพระผู้อาหารไม่มีโภชนาหารอันเป็นสัปปายะ อาหารกำเร็บ หรือท่านจักถึงมรณภาพ เมื่อท่านฉันคิลานภัตของหม่อมฉัน อาหารจักทุเลา ท่านจักไม่ถึงมรณภาพ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาจะถวายคิลานภัตคือภัตสำหรับพระอาหาร แก่พระสงฆ์จนตลอดชีพ

อนึ่ง ข้ออื่นยังมีอีก พระผู้พยาบาลพระอาหาร มักแสวงหาภัตตาหารเพื่อตน จักนำภัตตาหารไปถวายพระอาหารจนสาย ตนเองจะอดอาหาร ท่านได้ฉันคิลานุปัฏฐากภัตคือภัตสำหรับภิกษุผู้ปฏิบัติภิกษุใช้ ของหม่อมฉันแล้ว จักนำภัตตาหารไปถวายพระอาหารตามเวลา ตนเองก็จักไม่อดอาหาร หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาจะถวายคิลานุปัฏฐากภัตคือภัตสำหรับภิกษุผู้ปฏิบัติพระใช้ แก่พระสงฆ์จนตลอดชีพ

อนึ่ง ข้ออื่นยังมีอีก เมื่อพระอาหารไม่ได้เภสัชอันเป็นสัปปายะ อาหารจักกำเร็บ หรือจักถึงมรณภาพ เมื่อท่านฉันคิลานเภสัชคือยาแก้ไข้ ของหม่อมฉันแล้ว อาหารจักทุเลา ท่านจักไม่มรณภาพ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาจะถวายคิลานเภสัชคือยาแก้ไข้ แก่พระสงฆ์จนตลอดชีพ

อนึ่ง ข้ออื่นยังมีอีก พระองค์ทรงเห็นอานิสงส์ ๑๐ ประการ ได้ทรงอนุญาตยาକୁไว้แล้ว ที่เมืองอันธกวินทะ หม่อมฉันเห็นอานิสงส์ตามที่พระองค์ตรัสไว้ จึงปรารถนาจะถวายยาକୁแก่พระสงฆ์จนตลอดชีพ

ภิกษุณีทั้งหลายเปลือยกายอาบน้ำร่วมท่ากับหญิงแพศยา ณ แม่น้ำอจิรวดี หญิงแพศยาเหล่านั้นได้พากันเย้ยหยันภิกษุณีว่า พวกท่านกำลังสาว ประพฤติพรหมจรรย์ได้ประโยชน์อะไร ควรบริโภคมกามไม่ใช่หรือ ประพฤติพรหมจรรย์ต่อเมื่อแก่เฒ่า

ตั้งนี้จักเป็นอันพวกท่านยึดส่วนทั้ง ๒ ไว้ได้ ภิกษุณีเหล่านั้นถูกหญิงแพศยาเหล่านั้นเย้ยหยันอยู่ ได้เป็นผู้เก้อ ความเปลือยกายของมาตุคามไม่งาม น่าเกลียด น่าชัง หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาจะถวายผ้าอุทกสาฎก แก่ภิกษุณีสงฆ์จนตลอดชีพ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ก็เธอเห็นอนิสงส์อะไร จึงขอพร ๘ ประการต่อตถาคต นางวิสาขากราบทูลว่า ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ จำพรรษาในทิศทั้งหลายแล้ว จักมาพระนครสาวัตถิเพื่อเฝ้าพระองค์ แล้วจักทูลถามว่า ภิกษุมีชื่อนี้ถึงมรณภาพแล้ว ท่านมีคติอย่างไร มีภพหน้าอย่างไร พระองค์จะทรงพยากรณ์ภิกษุนั้นในไสยาบัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผลหม่อมฉันจักเข้าไปหาภิกษุพวกนั้น แล้วเรียนถามว่า พระคุณเจ้ารูปนั้นเคยมาพระนครสาวัตถิใหม่เจ้าข้า ถ้าท่านเหล่านั้นจะตอบแก่หม่อมฉันว่า ภิกษุนั้นเคยมาพระนครสาวัตถิ หม่อมฉันจักถึงความตกลงใจ ในการมาของพระคุณเจ้ารูปนั้นว่า พระคุณเจ้ารูปนั้นคงใช้สอยผ้าวัสสิกสาฎกคือผ้าอาบน้ำฝน คงฉันอาคันตุกัต คือภัตสำหรับพระที่เป็นอาคันตุกะจรรยา คมิกภัตคือภัตสำหรับผู้ที่เตรียมจะเดินทางไป คิลานภัตคือภัตสำหรับภิกษุไข้ คิลานุปัฏฐากภัตคือภัตสำหรับผู้เป็นอุปัฏฐากพระไข้ คิลานเภสัช ยาแก้ไข้ หรือยาคุประจำเป็นแน่ เมื่อหม่อมฉันระลึกถึงกุศลนั้นอยู่ ความปลื้มใจจักบังเกิด เมื่อหม่อมฉันปลื้มใจแล้ว ความอึดใจจักบังเกิด เมื่อมีใจอึดแล้ว กายจักสงบ เมื่อมีกายสงบแล้ว จักเสวยสุข เมื่อมีความสุข จิตจักตั้งมั่น เป็นอันหม่อมฉันได้อบรมอินทรีย์ อบรมพละ อบรมโพชฌงค์ นั้น หม่อมฉันเห็นอนิสงส์นี้ จึงขอประทานพร ๘ ประการต่อพระองค์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดีละ ๆ วิสาขา ดีแท้ วิสาขา เธอเห็นอนิสงส์นี้ จึงขอพร ๘ ประการต่อตถาคต เรานุญาตพร ๘ ประการต่อเธอ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนานางวิสาขามีศราตาดด้วย คาถาเหล่านี้ ว่าดังนี้

สตรีใดให้ข้าวและน้ำ มีใจเบิกบานแล้ว สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นสาวิกาของพระสุตต ครองบังความตระหนี่แล้ว บริจาคทานอันเป็นเหตุแห่งสวรรค์ เป็นเครื่องบรรเทาความโศก นำมาซึ่งความสุข สตรีนั้นอาศัยมรรคปฏิบัติ ปราศจากธุลี ไม่มีกิเลสเครื่องยั่วใจ ย่อมได้กำลังและอายุเป็นทิพย์ สตรีผู้ประสงค์บุญนั้นเป็นคนมีสุข สมบูรณ์ด้วยอนามัย ย่อมปลื้มใจในสวรรค์สิ้นกาลนาน

พระพุทธาอนุญาตผ้าวัสสิกสาฎกเป็นต้น

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนานางวิสาขามิคารมาตาด้วยพระคาถาเหล่านี้แล้ว เสด็จจลจากที่ประทับกลับไป ครั้นแล้วทรงทำธรรมิกถา ในเพราะเหตุเป็นคำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เราอนุญาตผ้าวัสสิกสาฎก คือผ้าอาบน้ำฝน อาคันตุกภัต คือภัตตอาหารสำหรับพระที่เป็นอาคันตุกะจรมา คมิกภัต คือภัตตอาหารสำหรับพระที่เตรียมจะไป คิลานภัต คือภัตสำหรับภิกษุไข้ คิลานุปัฏฐากภัต คือภัตสำหรับพระอุปัฏฐากภิกษุไข้ คิลานเภสัช คือยาสำหรับแก้ไข ยาคุประจำ อนุญาตผ้าอุทกสาฎก คือผ้าอาบน้ำสำหรับภิกษุณีสงฆ์

ผ้าป่า

ในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อบวชแล้วก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วย นิสสัย ๔ อันได้แก่

ปิณฑุยาโลปโภชน	คำข้าวคือภัตตอาหารที่ได้มาด้วยกำลังของปลีแข้งอันได้แก่การเที่ยวบิณฑบาต
บังสุกุลจีวร	นุ่งห่มผ้าบังสุกุลคือผ้าเก่าที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้าเป็นต้น
รุกขมูลเสนาสน	มีเสนาสนะนั่งนอนอยู่ตามโคนไม้
ปุตติมุตตเภสัช	ยาตองด้วยน้ำมูตรเน่า

นี่เป็น นิสสัย เครื่องอาศัยของผู้เข้ามาขอบวช เช่นเมื่อบวชเสร็จ พระอุปัชฌาย์ก็จะบอกให้รู้จักนิสสัย เครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ ประการนี้ พร้อมทั้งอภรณ์กิจ คือกิจที่ไม่ควรกระทำ ๔ ประการ ซึ่งเมื่อล่วงละเมิดเข้า ก็จะทำให้ขาดจากความเป็นภิกษุ รวมเป็นอนุสาสน์ ๘ ข้อที่พระอุปัชฌาย์ได้บอกตั้งแต่เมื่อบวชเสร็จ

ผ้าป่า นี้ก็คือผ้าบังสุกุลนี้เอง คำว่า บังสุกุล นั้นแปลว่า เปื้อนฝุ่น คือ เปื้อนธุลีละอองและสิ่งสกปรกต่าง ๆ โดยเป็นผ้าที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า โดยตรงคือ เป็นผ้าห่อศพ ที่เมื่อเผาศพก็เปลื้องผ้าที่ห่อออกบ้าง เผาไปบ้าง แม้จะเปลื้องผ้าที่ห่อศพออกแล้ว

ก็คงทิ้งไว้ในป่าซำนั้น ไม่มีใครต้องการ หรือว่าผ้าเก่าที่เขาทิ้งไว้ในกองขยะหรือในร้านตลาด แม้ในที่ใดที่หนึ่งซึ่งเป็นผ้าเก่า ผ้าคลุมฝุ่นเปื้อนฝุ่น และทั้งหมดนี้เรียกว่าผ้าบังสุกุล และโดยเฉพาะผ้าที่เขาทิ้งไว้ในป่าซำ เคยเป็นผ้าห่อศพเป็นต้น หรือแม้ว่าเขาทิ้งไว้ในป่าทั่วไป ก็เรียกว่า ผ้าป่า มีที่มาของคำว่า ผ้าป่า ดังนี้

ผ้าป่าคือผ้าบังสุกุลดังกล่าวนี้ ภิกษุพร้อมทั้งสามเณรในพระพุทธศาสนา จะกล่าวว่าพร้อมทั้งนางภิกษุณี นางสิกขมานา สามเณรด้วยก็ได้ ได้เก็บเอามาซัก ตัดเย็บเป็นจีวร เป็นผ้าถุงผ้าห่ม ผ้าสังฆาฏิตลอดมา มีกล่าวไว้ว่า หมอชิวโกโกมารภัจจได้เป็นผู้อุทธรูปพระพุทธเจ้าขอประทานพร พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระตถาคตทรงล่วงพรแล้ว หมอชิวโกโกมารภัจจจึงกราบทูลว่า จะขอประทานพรที่สมควร ขอให้ทรงฟัง พระพุทธเจ้าก็ประทานอนุญาตให้หมอชิวโกโกมารภัจจ กราบทูลขอ หมอชิวโกโกมารภัจจก็กราบทูลขออนุญาตให้พระสงฆ์รับ *คหบดีจีวร* คือผ้าที่คหบดีถวาย พระองค์ก็ตรัสอนุญาต เพราะฉะนั้น ตั้งแต่นั้นมาพระจึงรับผ้าที่ทายกทายิกาถวายได้ เป็นผ้าใหม่ที่เป็นผ้าผืน ๆ ก็ตาม หรือเย็บย้อมมาแล้วก็ตาม ท่านพระอาจารย์ผู้เรียบเรียงคำอธิบายได้กล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงอนุญาตให้รับผ้าที่เขาถวายได้ นับแต่ตรัสรู้มาก็เป็นเวลา ๒๐ ปี ก็หมายความว่าตั้งแต่เมื่อตรัสรู้มา ๒๐ ปี พระภิกษุสงฆ์ก็ใช้ผ้าบังสุกุลดังกล่าว หรือผ้าป่าดังกล่าวเรื่อยมา จึงมาเริ่มรับผ้าที่เขาถวายเป็นผ้าใหม่ เมื่อตรัสรู้แล้วได้ ๒๐ ปี

ตามที่เล่ามานี้ เป็นที่มาของคำว่า ผ้าป่า โดยแท้จริง แต่ก็มีการกล่าวกันว่า แม้ในสมัยหลังต่อมา ก็ยังมีพระที่ถือธุดงค์วัตรใช้ผ้าบังสุกุล คือเก็บผ้าที่เขาทิ้งไว้ในป่าดังกล่าว มาทำเป็นผ้าถุงผ้าห่ม อันจัดเป็นธุดงค์วัตรข้อหนึ่ง ในปัจจุบันนี้ ก็ได้มีผู้มีจิตศรัทธาต้องการที่จะถวายผ้าแก่พระ แต่พระที่ถือผ้าบังสุกุลเป็นธุดงค์วัตรไม่รับ จึงได้นำผ้าไปวางทิ้งไว้ในป่า กะว่าเป็นทางที่ท่านจะได้เดินผ่าน ในขณะที่เดินออกบิณฑบาตเป็นต้น เมื่อพระที่ถือธุดงค์วัตรข้อถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรนี้ ไปพบผ้าที่เขาทิ้งไว้ดังกล่าวก็นำเอามาทำเป็นผ้าถุงผ้าห่ม ก็อาจจะทิ้งไว้ในป่านั้นเป็นผ้าผืน ๆ เช่นเป็นผ้าเก่าผืน ๆ บ้างเป็นจีวรสำเร็จ เช่นเป็นไตรจีวรบ้าง ดังนี้ก็เป็นผ้าป่าได้ และเมื่อเอาไปวางทิ้งไว้ ก็ย่อมจะต้องเปื้อนฝุ่น เปื้อนธุลีละอองบ้าง ไม่มากก็น้อย ก็ถือเป็นผ้าบังสุกุลได้ แม้ในระยะเวลา ๒๐ ปีในครั้งพุทธกาล ก่อนที่จะทรงอนุญาตให้รับผ้าที่เขาถวาย ก็อาจจะมีเรื่อง

ดังกล่าวนี้บ้างก็ได้ คือมีผู้มีศรัทธานำผ้าไปทิ้งไว้ในทางที่พระผ่าน เพื่อที่ท่านจะได้เก็บเอา มาทำเป็นผ้าถุงห่ม ในบัดนี้ก็ยังใช้คำว่า บังสุกุล เกี่ยวกับศพแล้วนิมนต์พระไปบังสุกุล โดยโยงสายสิญจน์จากโลงศพ มาโยงผ้าภูษาโยง แล้วก็ทอดผ้า วางผ้าลงบนผ้าภูษาโยง ให้พระชกบังสุกุล แม้นในโอกาสเผาก็นำผ้าไปทอดไว้บนเมรุ ในที่ใกล้กับโลงศพ หรือบนโลงศพ แล้วนิมนต์พระบังสุกุล ก็เรียกว่า “ชกมหาบังสุกุล” เป็นบังสุกุลใหญ่ เพราะว่าใกล้กับศพมาก เช่นทอดไว้บนโลงศพหรือใกล้โลงศพที่สุด ก็เป็นธรรมเนียมที่ติดมาจากนิสัยชอบงุ่นง่ามผ้าบังสุกุลเป็นวัตรดังกล่าวมาข้างต้น

ในบัดนี้ ก็เพียงแต่นำเอาคำว่า ผ้าป่า มาใช้ในการบริจาคทาน และในวิธีถวายทาน ก็มีคำถวายสงฆ์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นผ้าที่ถวายสงฆ์ นับเป็นผ้าที่มีผู้ถวายหรือนับเป็นผ้าที่เป็นคหบดีจิวรนั่นเอง และเมื่อถวายสงฆ์ก็เป็นของสงฆ์ ซึ่งสงฆ์ก็จะได้นำไปแจกกันตามพระวินัย และเมื่อเป็นผ้าป่าจริง ๆ หรือว่าเป็นผ้าป่าที่มีผู้มีศรัทธานำเอาไปทิ้งไว้ในป่า หรือแม้ว่าไปวางไว้ตามโคนไม้ที่พระจะผ่าน ไม่มีการถวาย พระที่ไปพบเข้าก็ชกเอาเอง จึงได้มีคำชกผ้าป่าที่ผูกเอาไว้ว่า *อิมํ จิวรํ จิวรํ นํ อสุสามิกํ* ไม่มีเจ้าของ *มยุหํ ปาปุณนตุ* จงถึงแก่เราดังนี้ หรือว่าจงถึงแก่ข้าพเจ้า จงถึงแก่อาตมา ก็ชกคือเก็บเอาไป แม้การชกผ้าบังสุกุลหรือมหาบังสุกุลอันเนื่องกับศพ ก็ไม่มีคำถวาย พระก็ชกผ้าเหล่านี้ แต่ว่ามีคำสวดต่างออกไปว่า

<i>อนิจจา วต สงขาร</i>	สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ
<i>อุปฺปาทวยธมฺมิโน</i>	มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา
<i>อุปฺปชฺชิตฺวา นิริชฺฌนฺติ</i>	เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป
<i>เตสํ วุปฺสโม สุโข</i>	ความสงบระงับแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นเหตุให้เกิดสุข ดังนี้

แต่ว่าธรรมเนียมทอดผ้าป่าการกุศลสามัคคี ก็เป็นอีกธรรมเนียมหนึ่ง ซึ่งมีการถวาย ก็ถือเป็นคหบดีจิวร เมื่อถวายเป็นของสงฆ์ก็ตกเป็นของสงฆ์ ก็เป็นเรื่องที่ภิกษุจะนำไปเป็นของสงฆ์ แจกกันต่อไป แต่ทั้งหมดนี้ก็ถือว่าเป็นการบริจาคทานอันเป็นบุญข้อหนึ่ง และในพิธีการบำเพ็ญกุศลก็จะมี การสมาทานศีล มีการขอสละและขอศีล พระก็ให้สละคณันและให้ศีล ก็ทำให้ได้บุญอันสำเร็จจากศีลอีกข้อหนึ่ง และเมื่อ

มีการอบรม จะเป็นเทศน์ก็ตาม เป็นการกล่าวอบรมก็ตามด้วยธรรม ก็ทำให้เกิดบุญ อีกประการหนึ่ง เป็นภาวนามัยบุญ บุญสำเร็จด้วยภาวนา คือความอบรมจิตใจให้สงบ เป็นสมาธิ และอบรมปัญญา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเป็นการมาทำบุญ และสำเร็จด้วย ทานบ้าง สำเร็จด้วยศีลบ้าง สำเร็จด้วยภาวนาบ้าง ย่อมให้เกิดอานิสงส์ผลเป็น ความสุข ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้

สุขโข ปุณฺณสุส อุจฺจโย ความสร้างสมบุญเป็นเหตุให้เกิดสุข ดังนี้

พระนอนหลับลืมสติ^๙

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายฉันโภชนาหารอันประณีตแล้ว นอนหลับลืม สติไม่รู้สีกตัว เมื่อภิกษุเหล่านั้นนอนหลับลืมสติไม่รู้สีกตัว น้ำอสุจิกเลื้อนเพราะความ ผัน เสนาสนะเปราะเปื้อนน้ำอสุจิ ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ามีท่านพระอานนท์เป็น ปัจจุบันขณะ เสด็จพุทธดำเนินไปตามเสนาสนะ ได้ทอดพระเนตรเห็นเสนาสนะเปราะ เปื้อนน้ำอสุจิ ครั้นแล้วรับสั่งถามท่านพระอานนท์ว่า เสนาสนะนั้นเปราะเปื้อนอะไร ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า เดี่ยวนี้ภิกษุทั้งหลายฉันโภชนาหารอันประณีตแล้ว นอนหลับลืมสติไม่รู้สีกตัว เมื่อภิกษุเหล่านั้นนอนหลับลืมสติไม่รู้สีกตัว น้ำอสุจิกเลื้อน เพราะความผัน เสนาสนะนั้นจึงเปราะเปื้อน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ข้อที่กล่าว มานี้ย่อมเป็นอย่างนั้น ความจริงเมื่อภิกษุ เหล่าเหล่านั้นนอนหลับลืมสติไม่รู้สีกตัว น้ำอสุจิจึงเคลื้อนเพราะความผัน ภิกษุเหล่าใด นอนหลับมีสติตั้งมั่นรู้สีกตัว น้ำอสุจิของภิกษุ เหล่าเหล่านั้นไม่เคลื้อน อนึ่ง น้ำอสุจิของภิกษุปุถุชนผู้ปราศจากความกำหนดในกามก็ไม่เคลื้อน ข้อที่น้ำอสุจิของพระอรหันต์จะพึงเคลื้อนนั้น ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นคำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วันนี้เรามีอานนท์เป็นปัจจุบันขณะ เทียบเดินไปตามเสนาสนะ ได้เห็นเสนาสนะเปราะเปื้อน

^๙ วิ. มหา. ๕/๑๕๖/๒๑๔.

ด้วยน้ำอสุจิ จึงถามอานนท์ว่า เสนาสนะนั้นประอะเป็อนอะไร อานนท์ชี้แจงว่า เด็ยวันนี้ภิกษุทั้งหลายฉันโภชนาหารอันประณีตแล้ว นอนหลับลึมสติไม่รู้สีกตัว เมื่อภิกษุ เหล่านั้นนอนหลับลึมสติไม่รู้สีกตัว น้ำอสุจิเคลื่อนเพราะความฝึน เสนาสนะนั้นั้นจึง ประอะเป็อน เราได้กล่าวรับรองว่า ข้อที่กล่าวมานั้นย่อมเป็นอย่งนั้น ความจริงเมื่อ ภิกษุเหล่านั้นนอนหลับลึมสติไม่รู้สีกตัว น้ำอสุจิเคลื่อนเพราะความฝึน ภิกษุเหล่าใด นอนหลับมีสติตั้งมั่นรู้สีกตัว น้ำอสุจิของภิกษุเหล่านั้นไม่เคลื่อน อนึ่ง น้ำอสุจิของภิกษุ ปุถุชนผู้ปราศจากความกำหนดในกามก็ไม่เคลื่อน ข้อที่น้ำอสุจิของพระอรหันต์จะพึง เคลื่อนนั้น ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่นอนหลับลึมสติไม่รู้สีกตัว มีโทษ ๕ ประการ นี้ คือหลับเป็นทุกข์ ๑ ตื่นเป็นทุกข์ ๑ เห็นความฝึนอันลามก ๑ เทพดาไม่รักษา ๑ อสุจิ เคลื่อน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่นอนหลับลึมสติไม่รู้สีกตัว มีโทษ ๕ ประการ นี้แล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่นอนหลับมีสติตั้งมั่นรู้สีกตัว มีคุณ ๕ ประการนี้ คือหลับเป็นสุข ๑ ตื่นเป็นสุข ๑ ไม่เห็นความฝึนอันลามก ๑ เทพดารักษา ๑ อสุจิ ไม่เคลื่อน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่นอนหลับมีสติตั้งมั่นรู้สีกตัว มีคุณ ๕ ประการ นี้แล

พระพุทธาณุญาตผ้านิสิตหะ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้านิสิตหะคือผ้าปูนั้ง เพื่อรักษากาย รักษาจิวร รักษาเสนาสนะ

พระพุทธาณุญาตผ้าปัจจัตถณะ

สมัยต่อมา ผ้านิสิตหะเล็กเกินไป ป้องกันเสนาสนะได้ไม่หมด ภิกษุทั้งหลาย จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุต้องการผ้าปูนอนใหญ่เพียงใด เราอนุญาตให้ทำผ้าปูนอนใหญ่เพียงนั้น

พระพุทธาณุญาตผ้าปิดผี

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระเวฬุสีละ พระอุปัชฌายะของท่านพระอานนท์ อาพาธเป็นโรคฝีดาษหรืออีสุกอีใส ผ่ารู้งผ่าห่มกรังอยู่ที่ตัวเพราะน้ำหนองของโรคนั้น ภิภษุทั้งหลายเอน้ำชุบ ๆ ผ้าเหล่านั้น แล้วค่อย ๆ ดึงออกมา ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพระพุทธดำเนินไปตามเสนาสนะ ทอดพระเนตรเห็นภิภษุเหล่านั้น กำลังเอน้ำชุบ ๆ ผ้าเหล่านั้น แล้วค่อย ๆ ดึงออกมา ครั้นแล้วจึงเสด็จพระพุทธดำเนินเข้าไปทางภิภษุเหล่านั้น ได้ตรัสว่า ภิภษุรูปนี้อาพาธเป็นโรคอะไร ภิภษุทั้งหลายกราบทูลว่า ท่านรูปนี้อาพาธเป็นโรคฝีดาษหรืออีสุกอีใส ผ่ากรังอยู่ที่ตัวเพราะน้ำหนอง พวกข้าพระพุทธเจ้าเอน้ำชุบ ๆ ผ้าเหล่านั้น แล้วค่อย ๆ ดึงออกไป

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นคำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิภษุทั้งหลายว่า เราอนุญาตผ้าปิดผีแก่ภิภษุที่อาพาธเป็นผีก็ดี เป็นพุงอกก็ดี เป็นสิวกก็ดี เป็นโรคฝีดาษหรืออีสุกอีใสก็ดี

พระพุทธาณุญาตผ้าเช็ดหน้าผ้าเช็ดปาก

ครั้งนั้น นางวิสาขาไมคารมาตาทือผ้าเช็ดหน้าผ้าเช็ดปากเข้าไปในพุทธสำนัก ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงพระกรุณาโปรดรับผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดปากของหม่อมฉัน ซึ่งจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่หม่อมฉัน ตลอดกาลนานด้วยเถิด

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดปาก ครั้นแล้วได้ทรงชี้แจงให้นางวิสาขาไมคารมาตาเห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ครั้นนางวิสาขาไมคารมาตาอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณกลับไป

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นคำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิภษุทั้งหลายว่า เราอนุญาตผ้าเช็ดหน้า ผ้าเช็ดปาก

องค์ของการถือวิสาสะ ๕ ประการ

ก็โดยสมัยนั้นแล เจ้าโรชะ มัลลกะศัตริย์ เป็นพระสหายของท่านพระอานนท์ ได้ฝากผ้าไหมพัสเตอร์ผืนเก่า ๆ ไว้กับท่านพระอานนท์ และท่านพระอานนท์ก็มีความต้องการด้วยผ้าไหมพัสเตอร์ผืนเก่า ๆ ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า ให้ถือวิสาสะแก่บุคคลผู้ประกอบด้วย องค์ ๕ คือเคยเห็นกันมา ๑ เคยคบกันมา ๑ เคยบอกอนุญาตกันไว้ ๑ เขายังมีชีวิตอยู่ ๑ รู้ว่าเมื่อเราถือเอาแล้ว เขาจักพอใจ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ถือวิสาสะแก่บุคคลที่ประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้

พระพุทธาอนุญาตผ้าบริวาร

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายมีไตรจีวรบริบูรณ์ แต่ยังต้องการผ้ากรองน้ำบ้าง ถุงบ้าง จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตผ้าบริวาร

พระพุทธาอนุญาตผ้าที่ต้องอธิษฐานและวิกัปป

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายได้มีความปริวิตกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไตรจีวรบ้าง ผ้าอาบน้ำฝนบ้าง ผ้าปูนั่งบ้าง ผ้าปูนอนบ้าง ผ้าปิดผีบ้าง ผ้าเช็ดหน้าบ้าง ผ้าเช็ดปากบ้าง ผ้าบริวารบ้าง ผ้าทั้งหมดนั้นต้องอธิษฐานหรือวิกัปปหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า ผ้าไตรจีวรเราอนุญาตให้อธิษฐาน ไม่ใช่ให้วิกัปป ผ้าวัสสิกสาฎกให้อธิษฐานตลอด ๔ เดือน แห่งฤดูฝน พันจากนั้นให้วิกัปป ผ้านิสีทนะให้อธิษฐาน ไม่ใช่ให้วิกัปป ผ้าปัจจัตถณะให้อธิษฐาน ไม่ใช่ให้วิกัปป ผ้าปิดผีให้อธิษฐานตลอดเวลาที่อาพาธ พันจากนั้นให้วิกัปป ผ้าเช็ดหน้าผ้าเช็ดปากให้อธิษฐาน ไม่ใช่ให้วิกัปป ผ้าบริวารให้อธิษฐาน ไม่ใช่ให้วิกัปป

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายได้มีความสงสัยว่า ผ้าขนาดเล็กเพียงเท่าไรหนอต้องวิกัป จึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า ผ้าขนาดเล็กยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้ว โดยนี้พระสุคต เราอนุญาตให้วิกัป

สมัยต่อมา ผ้าอุตราสงค์ที่ทำด้วยผ้าบังสุกุลของท่านพระมหากัสสปะเป็นของหนัก ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้ทำการเย็บด้วยด้าย

มุขสังฆาฏิไม่เสมอกัน ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้เจียนมุขที่ไม่เสม่ออกเสีย

ด้ายลุ่ยออก ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้ติดผ้าอนุวาด ผ้าหุ้มขอบ

แผ่นผ้าสังฆาฏิลุ่ยออก ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้เย็บตะเข็บตั้งตาหมากรุก

พระพุทธาอนุญาตผ้าที่ตัดและไม่ตัด

ก็โดยสมัยนั้นแล เมื่อสงฆ์กำลังทำจีวรให้ภิกษุรูปหนึ่ง ผ้าตัดทั้งหมดไม่พอ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตผ้าที่ต้องตัด ๒ ผืน ไม่ต้องตัด ๑ ผืน

ผ้าต้องตัด ๒ ผืน ไม่ต้องตัดผืนหนึ่ง ผ้าก็ยังไม่พอ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตผ้า ๒ ผืน ไม่ต้องตัด ผืนหนึ่งต้องตัด

ผ้า ๒ ผืนไม่ต้องตัด ผืนหนึ่งต้องตัด ผ้าก็ยังไม่พอ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้เพิ่มผ้าเพลาะ แต่ผ้าทุกผืนที่ไม่ได้ตัด ภิกษุไม่พึงใช้ รูปใดใช้ ต้องอาบัติทุกกฏ

พระให้ผ้าแกโยมมารดาบิดาได้

ก็โดยสมัยนั้นแล ผ้าเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปหนึ่งหลายผืน และท่านปรารถนา จะให้ผ้านั้นแกโยมมารดาบิดา ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เมื่อภิกษุให้ด้วยรู้ว่ามารดาบิดา เราจะพึงว่าอะไร เราอนุญาต ให้สละแก่มารดาบิดา แต่ภิกษุไม่พึงทำศรัทธาไทย^{๑๐} ให้ตกไป รูปใดทำให้ตกไป ต้องอาบัติทุกกฏ

พระพุทธบัญญัติห้ามครองผ้า ๒ ผืนเข้าบ้าน

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเก็บสังฆาฏิไว้ในวิหารอันธวัณ แล้วครองผ้า อุตตราสงค์กับผ้าอันตราวาสกเข้าบ้านบิณฑบาต คนร้ายขโมยผ้าสังฆาฏินั้นไป ภิกษุ จึงใช้ผ้าเก่าครองจีวรคร่ำคร่า ภิกษุทั้งหลายพูดอย่างนี้ว่า เพราะเหตุไร จึงใช้ผ้าเก่า ครองจีวรคร่ำคร่าเล่า ภิกษุนั้นตอบว่า ผมเก็บผ้าสังฆาฏิไว้ในวิหารอันธวัณนี้ แล้วครอง อุตตราสงค์กับผ้าอันตราวาสกเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต คนร้ายขโมยผ้าสังฆาฏินั้นไป เพราะเหตุนั้นผมจึงใช้ผ้าเก่า ครองจีวรคร่ำคร่า ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสห้ามว่า ภิกษุมิแต่ผ้าอุตตราสงค์กับผ้าอันตราวาสกไม่ พึงเข้าบ้าน รูปใดเข้าไป ต้องอาบัติทุกกฏ

สมัยต่อมา ท่านพระอานนทลีสมิติ ครองแต่ผ้าอุตตราสงค์กับผ้าอันตราวาสก เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายได้กล่าวคำนี้แก่ท่านพระอานนทว่า พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงบัญญัติห้ามไว้แล้วมิใช่หรือว่า ภิกษุมิแต่ผ้าอุตตราสงค์กับผ้าอันตราวาสก ไม่พึงเข้าบ้าน ดังนี้ โฉนพระคุณเจ้าจึงมีแต่ผ้าอุตตราสงค์ กับผ้าอันตราวาสก เข้าบ้านเล่า พระอานนทตอบว่า จริง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติ ห้ามไว้แล้วว่า ภิกษุมิแต่ผ้าอุตตราสงค์กับผ้าอันตราวาสกไม่พึงเข้าบ้าน ก็แต่ว่าผมเข้าบ้านด้วยลีสมิติ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า

^{๑๐} สิ่งของที่ถวายเป็นแก่ภิกษุด้วยศรัทธา

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำธรรมิกถาในเพราะเหตุเป็นค้ำมูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า เหตุที่เก็บผ้าสังฆาฏิไว้ได้ มี ๕ อย่างนี้ คือเจ็บไข้ ๑ สังเกตเห็นว่าฝนจะตก ๑ ไปสู่มังแม่น้ำ ๑ ที่อยู่ค่อมได้ด้วย ดาล ๑ ได้กรานกฐิน ๑ เหตุที่เก็บผ้าสังฆาฏิไว้ได้มี ๕ อย่างนี้แล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุที่เก็บผ้าอุตตราสงค์ไว้ได้มี ๕ อย่างนี้ คือเจ็บไข้ ๑ สังเกตเห็นว่าฝนจะตก ๑ ไปสู่มังแม่น้ำ ๑ ที่อยู่ค่อมได้ด้วยดาล ๑ ได้กรานกฐิน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุที่เก็บผ้าอุตตราสงค์ไว้ได้มี ๕ อย่างนี้แล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุที่เก็บผ้าอันตราสกไว้ได้มี ๕ อย่างนี้ คือเจ็บไข้ ๑ สังเกตเห็นว่าฝนจะตก ๑ ไปสู่มังแม่น้ำ ๑ ที่อยู่ค่อมได้ด้วยดาล ๑ ได้กรานกฐิน ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุที่เก็บผ้าอันตราสกไว้ได้มี ๕ อย่างนี้แล

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุที่เก็บผ้าอาบน้ำฝนไว้ได้มี ๕ อย่างนี้ คือเจ็บไข้ ๑ ไปนอกสีมา ๑ ไปสู่มังแม่น้ำ ๑ ที่อยู่ค่อมได้ด้วยดาล ๑ ผ้าอาบน้ำฝนที่ยังไม่ได้ทำหรือ ทำค้างไว้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุที่เก็บผ้าอาบน้ำฝนไว้ได้มี ๕ อย่างนี้แล

ถวายจีวรเป็นของสงฆ์

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งจำพรรษาอยู่แต่ผู้เดียว คนทั้งหลายในถิ่นนั้น ได้ถวายจีวรด้วยเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายถวายแก่สงฆ์ ภิกษุรูปนั้นจึงได้มีความปริวิตกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุ ๔ รูปเป็นอย่างน้อยชื่อว่า สงฆ์ แต่เรารูปเดียว และคนเหล่านี้ได้ถวายจีวรด้วยเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายถวายแก่สงฆ์ ดังนี้ ถ้าไฉนเราจักพินิจจีวรของสงฆ์เหล่านี้ไปพระนครสาวตถิ ครั้นแล้วได้นำจีวรเหล่านั้นไปพระนครสาวตถิ กราบทูลเรื่องนั้น แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า จีวรเหล่านั้นเป็นของเธอผู้เดียว จนถึงเวลาเดาะกฐิน ก็ในข้อนี้ ภิกษุจำพรรษา รูปเดียว ประชาชนในถิ่นนั้นถวายจีวร ด้วยเปล่งวาจาว่า พวกข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ เราอนุญาตจีวรเหล่านั้นแก่เธอรูปเดียว จนถึงเวลาเดาะกฐิน

สมัยต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งอยู่รูปเดียวตลอดฤดูกาล ประชาชนในถิ่นนั้นได้ถวาย จีวรเปล่งวาจาว่า พวกข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ ภิกษุรูปนั้นจึงได้ดำริตั้งนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุ ๔ รูปเป็นอย่างน้อยชื่อว่า สงฆ์ แต่เราอยู่ผู้เดียว และคนเหล่านี้ได้ถวายจีวรด้วยเปล่งวาจาว่า พวกข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ ถ้าเณรเราจัก ฟังนำจีวรของสงฆ์เหล่านี้ไปพระนครสาวัตถิ ครั้นแล้วได้นำจีวรเหล่านั้นไปพระนครสาวัตถิ แจ้งความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เรานุญาตให้สงฆ์ผู้อยู่พร้อมหน้ากันแจก

ก็ในข้อนี้ ภิกษุอยู่ผู้เดียวตลอดฤดูกาล ประชาชนในถิ่นนั้นได้ถวายจีวร ด้วยเปล่งวาจาว่า พวกข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ เรานุญาตให้ภิกษุรูปนั้น อธิษฐานจีวรเหล่านั้นว่า จีวรเหล่านี้ของเรา ถ้าเมื่อภิกษุรูปนั้นยังไม่ได้อธิษฐานจีวรนั้น มีภิกษุรูปอื่นมา ฟังให้ส่วนแบ่งเท่า ๆ กัน ถ้าเมื่อภิกษุ ๒ รูปกำลังแบ่งจีวรนั้น แต่ยังมีได้จับสลาก มีภิกษุรูปอื่นมา ฟังให้ส่วนแบ่งเท่า ๆ กัน ถ้าเมื่อภิกษุ ๓ รูป กำลังแบ่งจีวรนั้น และจับสลากเสร็จแล้วมีภิกษุรูปอื่นมา พวกเขาไม่ปรารถนา ก็ไม่ต้องให้ส่วนแบ่ง

สมัยต่อมา มีพระเถระ ๒ พี่น้อง คือท่านพระอิสิทาสะ ๑ ท่านพระอิสิภตตะ ๑ จำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถิ ได้ไปอาวาสใกล้บ้านแห่งหนึ่ง คนทั้งหลายกล่าวกันว่า นาน ๆ พระเถระทั้ง ๒ จะได้มา จึงได้ถวายภัตตาหารพร้อมทั้งจีวร พวกภิกษุประจำถิ่นถามพระเถระทั้ง ๒ ว่า จีวรของสงฆ์เหล่านี้เกิดขึ้น เพราะอาศัยพระคุณเจ้าทั้ง ๒ พระคุณเจ้าทั้ง ๒ จักยินดีรับส่วนแบ่งไหม พระเถระทั้ง ๒ ตอบว่า ผมรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว โดยประการที่จีวรเหล่านั้นเป็นของพวกเขาท่านเท่านั้น จนถึงเวลาเดาะกฐิน

สมัยต่อมา ภิกษุ ๓ รูปจำพรรษาอยู่ในพระนครราชคฤห์ ประชาชนในเมืองนั้นถวายจีวรด้วยเปล่งวาจาว่า พวกข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ ภิกษุเหล่านั้นจึงได้ดำริตั้งนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุ ๔ รูปเป็นอย่างน้อยชื่อว่า สงฆ์ แต่เรามี ๓ รูปด้วยกัน และคนเหล่านี้ถวายจีวรด้วยเปล่งวาจาว่า พวกข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ พวกเราจะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ สมัยนั้นพระเถระหลายรูป คือท่านพระนิลวาสี ท่านพระสถานวาสี ท่านพระโคปะกะ ท่านพระภค และท่านพระผลิกสันทานะ อยู่ ณ วัดกุกกุฏาราม เขตนครปาตลีบุตร ภิกษุเหล่านั้น จึงเดินทางไปนครปาตลีบุตร แล้ว

เรียนถามพระเถระทั้งหลาย พระเถระทั้งหลาย กล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราผู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว โดยประการที่จิวรเหล่านั้นเป็นของพวกท่านเท่านั้น จนถึงเวลาเดาะกะลิน

พุทธบัญญัติห้ามรับจิวรในวัดที่ไม่ได้จำพรรษา

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระอุปนันทศากยบุตร จำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถี ได้ไปอาวาสใกล้บ้านแห่งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายในวัดนั้นปรารภนาจะแบ่งจิวร จึงประชุมกัน ภิกษุเหล่านั้นพูดอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายจักแบ่งจิวรของสงฆ์ เหล่านี้แล ท่านจักยินดีส่วนแบ่งไหม ท่านพระอุปนันทตอบว่า ผมยินดี รับส่วนแบ่งจิวรแต่อาวาสนั้นแล้วไปวัดอื่น แม้ภิกษุทั้งหลายในวัดนั้นก็ปรารภนาจะแบ่งจิวร จึงประชุมกัน และพูดอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายจักแบ่งจิวรของสงฆ์เหล่านี้แล ท่านจักยินดีส่วนแบ่งไหม ท่านพระอุปนันทตอบว่า ผมยินดี รับส่วนแบ่งจิวรแต่อาวาสนั้นแล้วไปวัดอื่น แม้ภิกษุทั้งหลายในวัดนั้นก็ปรารภนาจะแบ่งจิวร จึงประชุมกัน และก็พูดอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายจักแบ่งจิวรของสงฆ์เหล่านี้แล ท่านจักยินดีส่วนแบ่งไหม ท่านพระอุปนันทตอบว่า ผมยินดี รับส่วนแบ่งจิวรแต่อาวาสนั้นแล้วไปวัดอื่น แม้ภิกษุทั้งหลายในวัดนั้นก็ปรารภนาจะแบ่งจิวร จึงประชุมกัน และก็พูดอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายจักแบ่งจิวรของสงฆ์เหล่านี้แล ท่านจักยินดีส่วนแบ่งไหม ท่านพระอุปนันทตอบว่า ผมยินดี รับส่วนแบ่งจิวรแต่อาวาสนั้นแล้ว ถือจิวรห่อใหญ่กลับมาพระนครสาวัตถีตามเดิม ภิกษุทั้งหลายชมเชยอย่างนี้ว่า พระคุณเจ้าอุปนันท ท่านเป็นผู้มีบุญมาก จิวรจึงเกิดขึ้นแก่ท่านมากมาย ท่านพระอุปนันทกล่าวว่า บุญของผมที่ไหน ผมจำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถีนี้ ได้ไปอาวาสใกล้บ้านแห่งหนึ่ง พวกภิกษุในวัดนั้นปรารภนาจะแบ่งจิวร จึงประชุมกัน พวกเธอกล่าวกับผมว่า ภิกษุทั้งหลายจักแบ่งจิวรของสงฆ์ เหล่านี้แล ท่านจักยินดีส่วนแบ่งไหม ผมตอบว่า ผมยินดี ได้รับส่วนแบ่งจิวรแต่อาวาสนั้นแล้วไปวัดอื่น แม้ภิกษุในวัดนั้นก็ปรารภนาจะแบ่งจิวร จึงประชุมกันและพวกเธอก็ได้กล่าวกับผมอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายจักแบ่งจิวรของสงฆ์เหล่านี้แล ท่านจักยินดีส่วนแบ่งไหม ผมตอบว่า ผมยินดี ได้รับส่วนแบ่งจิวรแต่อาวาสนั้นแล้วไปวัดอื่น แม้ภิกษุในวัดนั้นก็ปรารภนาจะแบ่งจิวร จึงประชุมกัน และกล่าวกับผมอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายจักแบ่งจิวรของสงฆ์เหล่านี้แล ท่านจักยินดีส่วนแบ่งไหม ผมตอบว่า ผมยินดี แล้วได้รับเอาส่วนแบ่งจิวรแต่อาวาสนั้น เพราะอย่างนี้ จิวรจึงเกิดขึ้นแก่ผมมากมาย ภิกษุทั้งหลายถามว่า พระคุณเจ้าอุปนันท ท่านจำพรรษาในวัดหนึ่ง แล้วยังยินดีส่วนแบ่งจิวรในอีก

วัดหนึ่งหรือ ท่านพระอุปนันทตอบว่า เป็นอย่างนั้น บรรดาภิกษุที่เป็นผู้มักน้อย ต่างก็เฟงโทษ ตีเตียน โพนทะนาวา โฉนท่านพระอุปนันทศากยบุตรจำพรรษาในวัดหนึ่งแล้ว จึงยินดีส่วนแบ่งจีวรในอีกวัดหนึ่งเล่า แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอบถามท่านพระอุปนันทว่า ขาวว่าเธอจำพรรษาในวัดหนึ่งแล้ว ยินดีส่วนแบ่งจีวรในอีกวัดหนึ่ง ท่านพระอุปนันทกราบทูลรับว่าจริง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตีเตียนว่า ดูก่อนโมฆบุรุษ เธอจำพรรษาในวัดหนึ่งแล้ว โฉนจึงยินดีส่วนแบ่งจีวรในอีกวัดหนึ่งเล่า การกระทำของเธอนั้นไม่เป็นไป เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ครั้นแล้วทรงทำธรรมิกถา รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุจำพรรษาในวัดหนึ่งแล้ว ไม่พึงยินดีส่วนแบ่งจีวรในวัดอื่น รูปโดยินดี ต้องอาบัติทุกกฏ

สมัยต่อมา ท่านพระอุปนันทศากยบุตร รูปเดียวจำพรรษาอยู่ ๒ วัด ด้วยคิดว่า โดยวิธีอย่างนี้ จีวรจักเกิดขึ้นแก่เรามาก ครั้งนั้นภิกษุทั้งหลายได้มีความสงสัยว่า พวกเราจักให้ส่วนแบ่งจีวรแก่ท่านพระอุปนันทศากยบุตรอย่างไรหนอ แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสแนะว่า พวกเธอจงให้ส่วนแบ่งแก่โมฆบุรุษส่วนเดียว ก็ในข้อนี้ ภิกษุรูปเดียวจำพรรษาอยู่ ๒ วัด ด้วยคิดว่า โดยวิธีอย่างนี้ จีวรจักเกิดขึ้นแก่เรามาก ถ้าภิกษุจำพรรษาในวัดโน้นกึ่งหนึ่ง วัดโน้นกึ่งหนึ่ง พึงให้ส่วนแบ่งจีวรในวัดโน้นกึ่งหนึ่ง วัดโน้นกึ่งหนึ่ง หรือจำพรรษาในวัดใดมากกว่า พึงให้ส่วนแบ่งจีวรในวัดนั้น

พระอาพาธ^{๑๑}

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูลรกองคูของตนอยู่ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ามีท่านพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะ เสด็จพระพุทธดำเนินไปตามเสนาสนะ ได้เสด็จเข้าไปทางที่อยู่ของภิกษุรูปนั้น ได้ทอด

^{๑๑} วิ. มหา. ๕/๑๖๖/๒๒๖.

พระเนตรเห็นภิกษุรูปนั้นนอนจมกองมูลตรอกกองคูของตนอยู่ ครั้นแล้วเสด็จเข้าไปใกล้ภิกษุรูปนั้น แล้วตรัสถามว่า เธออาพาธเป็นโรคอะไร ภิกษุ ภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าอาพาธเป็นโรคท้องร่วง พระองค์ตรัสถามว่า มีผู้พยาบาลไหมแล้ว ภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า ไม่มี พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เพราะเหตุไรภิกษุทั้งหลายจึงไม่พยาบาลเธอ ภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า เพราะข้าพระพุทธเจ้ามิได้ทำอุปกัระแก่ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงไม่พยาบาลข้าพระพุทธเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรับสั่งกับท่านพระอานนท์ว่า เธอจงไปตักน้ำมา เราจักสงรงน้ำภิกษุรูปนั้น ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระพุทธบัญชา แล้วตักน้ำมาถวาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรดน้ำ ท่านพระอานนท์ขัดสี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกศิระชะ ท่านพระอานนท์ยกเท้าแล้ววางบนเตียง

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเหตุเป็นเค้ามูลนั้น ในเพราะเหตุแรกเกิดนั้น แล้วทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ในวิหารหลังนี้มีภิกษุอาพาธหรือไม่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า มี ทรงถามว่า ภิกษุรูปนั้นอาพาธเป็นโรคอะไร ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ภิกษุรูปนั้นอาพาธเป็นโรคท้องร่วง พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า มีผู้พยาบาลไหม ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่มี พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เพราะเหตุไรภิกษุทั้งหลายจึงไม่พยาบาลเธอ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เพราะท่านรูปนั้นมิได้ทำอุปกัระแก่ภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงไม่พยาบาลท่านรูปนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า พวกเธอไม่มีมารดาไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพึงพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอจะไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจักพึงอุปัฏฐากเรา ผู้นั้นพึงพยาบาลภิกษุอาพาธ ถ้ามีอุปัชฌายะ อุปัชฌายะพึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีอาจารย์ อาจารย์พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีสัทวิhariก สัทวิhariกพึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีอันเตवासิก อันเตवासิกพึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌายะ ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌายะพึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้ามีภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ ภิกษุผู้ร่วมอาจารย์พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต หรือจนกว่าจะหาย ถ้าไม่มีอุปัชฌายะ อาจารย์ สัทวิhariก อันเตवासิก ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌายะ หรือภิกษุผู้ร่วมอาจารย์ สงฆ์ต้องพยาบาล ถ้าไม่พยาบาล ต้องอาบัติทุกกฏ

องค์ของภิกษุอาพาธที่พยาบาลได้ยาก ๕ อย่าง

ภิกษุอาพาธที่ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นผู้พยาบาลได้ยาก คือไม่ทำความสบาย ๑ ไม่รู้ประมาณในความสบาย ๑ ไม่ฉันทา ๑ ไม่บอกอาการไข้ตามจริง แก่ผู้พยาบาลที่มุ่งประโยชน์ คือไม่บอกอาการไข้ที่กำลังว่ากำลัง อากาศไข้ที่ทุเลาว่าทุเลา อากาศไข้ที่ทรงอยู่ว่าทรงอยู่ ๑ มินิสัยเป็นคนไม่อดทนต่อทุกขเวทนาที่เกิดปรากฏในร่างกาย อันกล้าแข็ง รุนแรง ไม่เป็นที่ยินดี ไม่เป็นที่พอใจ อันจะพร่าชีวิตเสีย ๑ ภิกษุอาพาธที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล เป็นผู้พยาบาลได้ยาก

องค์ของภิกษุอาพาธที่พยาบาลได้ง่าย ๕ อย่าง

ภิกษุอาพาธที่ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นผู้พยาบาลได้ง่าย คือทำความสบาย ๑ รู้ประมาณในความสบาย ๑ ฉันทา ๑ บอกอาการป่วยไข้ตามจริงแก่ผู้พยาบาลที่มุ่งประโยชน์ คือบอกอาการไข้ที่กำลังว่ากำลัง อากาศไข้ที่ทุเลาว่าทุเลา อากาศไข้ที่ทรงอยู่ว่าทรงอยู่ ๑ มินิสัยเป็นคนอดทนต่อทุกขเวทนาอันกล้าแข็ง รุนแรง ไม่เป็นที่ยินดี ไม่เป็นที่พอใจ อันจะพร่าชีวิตเสีย ๑ ภิกษุอาพาธที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล เป็นผู้พยาบาลได้ง่าย

องค์ของภิกษุผู้ไม่เข้าใจพยาบาล ๕ อย่าง

ภิกษุผู้พยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ไม่ควรพยาบาลไข้ คือเป็นผู้ไม่สามารถเพื่อประกอบยา ๑ ไม่รู้จักของแสงและไม่แสง คือนำของแสงเข้าไปให้ กันของไม่แสงออกเสีย ๑ พยาบาลไข้เห็นแก่อามิส ไม่มีจิตเมตตา ๑ เป็นผู้เกลียดที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ เชพะ หรือของที่อาเจียนออกไป ๑ เป็นผู้ไม่สามารถจะชี้แจงให้คนไข้เห็นแจ้ง สมาทาน อาหาณ ราเริงด้วยธรรมิกถาในกาลทุกเมื่อ ๑ ภิกษุผู้พยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ไม่ควรพยาบาลไข้

องค์ของภิกษุผู้เข้าเฝ้าพยาบาล ๕ อย่าง

ภิกษุผู้พยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ควรพยาบาลไข้ คือเป็นผู้สามารถประกอบยา ๑ รู้จักของแสลงและไม่แสลง คือกันของแสลงออก นำของไม่แสลงเข้าไปให้ ๑ มีจิตเมตตาพยาบาลไข้ ไม่เห็นแก่อาภิส ๑ เป็นผู้ไม่เกลียดที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ เขฬะ หรือของที่อาเจียนออกไปเสีย ๑ เป็นผู้สามารถที่จะชี้แจงให้คนไข้เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ไร่เรียงด้วยธรรมิกถาในกาลทุกเมื่อ ๑ ภิกษุพยาบาลไข้ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้แล ควรพยาบาลไข้

เรื่องให้บาตรจีวรของผู้ถึงมรณภาพแก่ศิลาอนุภิกษุจาก

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุ ๒ รูปเดินทางไกลไปในโกศลชนบท ได้เข้าไปอยู่ในอาวาสแห่งหนึ่ง บรรดาภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งอาพาธ ภิกษุเหล่านั้นจึงได้ปรึกษาดกลกกันดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญการพยาบาลภิกษุอาพาธ เพราะฉะนั้นพวกเราจงพยาบาลภิกษุรูปนี้เถิด แล้วพากันพยาบาลภิกษุอาพาธนั้น เธออันภิกษุเหล่านั้นพยาบาลอยู่ได้ถึงมรณภาพ ภิกษุเหล่านั้นจึงถือบาตรจีวรของเธอไปพระนครสาวัตถิ แล้วกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า เมื่อภิกษุถึงมรณภาพสงฆ์เป็นเจ้าของบาตรจีวร แต่ภิกษุผู้พยาบาลไข่มิอุปการะมาก เราอนุญาตให้สงฆ์มอบไตรจีวรและบาตรแก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้

ก็แลสงฆ์พึงให้ไตรจีวรและบาตรอย่างนี้ คือภิกษุผู้พยาบาลไข่นั้น พึงเข้าไปหาสงฆ์ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้มีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของท่าน ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถ พึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยอุตติหุตติยกรรมวาจาว่าดังนี้

“ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุผู้มีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้ไตรจีวร และบาตรของเธอ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้ไตรจีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้ นี่เป็นอุตติ

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุผู้มีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้ไตรจีวรและบาตรของเธอ สงฆ์ให้ไตรจีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้ การให้ไตรจีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์ให้จีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้แล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนั่งข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้”

สามเณรถึงมรณภาพ

สมัยต่อมา สามเณรรูปหนึ่งมรณภาพ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า เมื่อสามเณรถึงมรณภาพ สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรจีวร แต่ภิกษุผู้พยาบาลไข่มิอุปการะมาก เรานุญาตให้สงฆ์มอบจีวรและบาตรให้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้

ก็แลสงฆ์พึงให้จีวรและบาตรอย่างนี้ คือภิกษุผู้พยาบาลไข่นั้น พึงเข้าไปหาสงฆ์แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านเจ้าข้า สามเณรมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ว่าดังนี้

“ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สามเณรมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของเธอ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์พึงให้จีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้ นี้เป็นญัตติ

ท่านเจ้าข้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สามเณรมีชื่อนี้ถึงมรณภาพ นี้จีวรและบาตรของเธอ สงฆ์ให้จีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้ การให้จีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้ ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด

สงฆ์ให้จีวรและบาตรนี้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้แล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนั่งข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้”

ภิกษุและสามเณรช่วยกันพยาบาลไข้

สมัยต่อมา ภิกษุรูปหนึ่ง สามเณรรูปหนึ่ง ช่วยกันพยาบาลภิกษุอาพาธ เธออันภิกษุและสามเณรนั้นพยาบาลอยู่ ได้ถึงมรณภาพ ภิกษุผู้พยาบาลใช้นั้น จึงได้มีความปริวิตกว่า เราพึงให้ส่วนจิ๋วแก่สามเณรผู้พยาบาลไข้อย่างไรหนอ ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตว่า เราอนุญาตให้มอบส่วนแก่สามเณรผู้พยาบาลไข้เท่า ๆ กัน

สมัยต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งมีของใช้มาก มีบริขารมาก ได้ถึงมรณภาพ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ตรัสว่า เมื่อภิกษุถึงมรณภาพ สงฆ์เป็นเจ้าของบาตรจิ๋ว แต่ภิกษุผู้พยาบาลไข้มีอุปการะมาก เราอนุญาตให้สงฆ์มอบ ไตรจิ๋วและบาตรให้แก่ภิกษุผู้พยาบาลไข้ บรรดาสิ่งของเหล่านั้น สิ่งใดเป็นลหุภัณฑ์ ลหุบริขาร สิ่งนั้นเราอนุญาตให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันแบ่ง บรรดาสิ่งของเหล่านั้น สิ่งใด เป็นครุภัณฑ์ครุบริขาร สิ่งนั้นเป็นของสงฆ์ผู้อยู่ในจตุรทิศ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่มา ไม่ควรแบ่ง ไม่ควรแจก

เรื่องสมาทานตัตถิยวัตรมีเปลือยกายเป็นต้น^{๑๒}

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเปลือยกายเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้กราบทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง พรรณนาคุณแห่งความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อาการที่น่า เลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย การเปลือยกายนี้ยอม เป็นไปเพื่อความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อาการที่น่าเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย ข้าพระพุทธเจ้าขอประทาน พระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงพระกรุณาโปรดอนุญาตการเปลือยกายแก่ ภิกษุทั้งหลายด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า

^{๑๒} วิ. มห. ๕/๑๖๘/๒๓๒.

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงติเตียนว่า ดูก่อนโมฆบุรุษคือบุรุษเปล่า การกระทำของเธอนั้นไม่สมควร ไฉนเธอก็ได้สมทานการเปลือยกาย ที่พวกเดียรฉัตรสมทานเปล่า การกระทำของเธอนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชน ที่ยังไม่เลื่อมใส ครั้นแล้วทรงทำธรรมีกถา รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงสมทานการเปลือยกาย ที่พวกเดียรฉัตรสมทาน รูปใดสมทาน ต้องอาบัติอุลลัจจัย

สมัยต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้าคากรอง ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้าเปลือกไม้กรอง ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้าผลไม้กรอง ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้ากัมพลทำด้วยผมคน ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้ากัมพลทำด้วยขนสัตว์ ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้าทำด้วยปีกนกเค้า ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้าหนังเสือ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพรรณนาคุณแห่งความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อากาที่นำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย หนังเสือนี้ยอมเป็นไปเพื่อความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อากาที่นำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระกรุณาโปรดอนุญาตหนังเสือเป็นต้นแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยเถิด

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนว่า ดูก่อนโมฆบุรุษ การกระทำของเธอนั้นไม่สมควร ไฉนเธอก็ได้ทรงผ้าคากรองเป็นต้นตลอดจนถึงผ้าหนังเสืออันเป็นธงชัยของเดียรฉัตร เปล่า การกระทำของเธอนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เป็นต้น ครั้นแล้วทรงทำธรรมีกถา รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงทรงผ้าคากรองเป็นต้นตลอดจนถึงหนังเสืออันเป็นธงชัยของเดียรฉัตร รูปใดทรงต้องอาบัติอุลลัจจัย

สมัยต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้าทำด้วยก้านดอกรัก รูปหนึ่งนุ่งผ้าทำด้วยเปลือกปอ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพรรณนาคุณแห่งความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อากาที่นำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย ผ้าทำด้วยก้านดอกรัก ผ้าทำด้วยเปลือกปอนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัด อากาที่นำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียร โดยอเนกปริยาย ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงพระกรุณาโปรดอนุญาตผ้าทำด้วยก้านดอกรัก ผ้าทำด้วยเปลือกปอ แก่ภิกษุทั้งหลายด้วยเถิด

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนว่า การกระทำของเธอนั้นไม่สมควร ไฉนเธोजึงได้นุ่งผ้าทำด้วยก้านดอกรัก นุ่งผ้าทำด้วยเปลือกปอเล่า การกระทำของเธอนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ครั้นแล้วทรงทำธรรมีกถารับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุไม่พึงนุ่งผ้าทำด้วยก้านดอกรัก ไม่พึงนุ่งผ้าทำด้วยเปลือกปอรูปใดนุ่ง ต้องอาบัติทุกกฏ

พระฉัพพัคคีย์ทรงจีวรสีครามล้วนเป็นต้น

ก็โดยสมัยนั้นแล พระฉัพพัคคีย์ทรงจีวรสีครามล้วน ทรงจีวรสีเหลืองล้วน ทรงจีวรสีแดงล้วน ทรงจีวรสีบานเย็นล้วน ทรงจีวรสีดำล้วน ทรงจีวรสีแสดล้วน ทรงจีวรสีชมพูล้วน ทรงจีวรที่ไม่ตัดชาย ทรงจีวรมีชายยาว ทรงจีวรมีชายเป็นลายดอกไม้ ทรงจีวรมีชายเป็นแผ่น สวมเสื้อ สวมหมวก ทรงผ้าโพก ประชาชนพากันเพ่งโทษติเตียน โพนทะนาว่า เหมือนพวกคฤหัสถ์ผู้บริโภคกาม ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามว่า ภิกษุไม่พึงทรงจีวรสีครามล้วน ไม่พึงทรงจีวรสีเหลืองล้วน ไม่พึงทรงจีวรสีแดงล้วน ไม่พึงทรงจีวรสีบานเย็นล้วน ไม่พึงทรงจีวรสีดำล้วน ไม่พึงทรงจีวรสีแสดล้วน ไม่พึงทรงจีวรสีชมพูล้วน ไม่พึงทรงจีวรที่ไม่ตัดชาย ไม่พึงทรงจีวรมีชายยาว ไม่พึงทรงจีวรมีชายเป็นลายดอกไม้ ไม่พึงทรงจีวรมีชายเป็นแผ่น ไม่พึงสวมเสื้อ ไม่พึงสวมหมวก ไม่พึงทรงผ้าโพก รูปใดทรง ต้องอาบัติทุกกฏ

เรื่องจีวรยังไม่เกิดแก่ผู้จำพรรษา

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจีวรยังไม่เกิดขึ้น หลีกไปเสียบ้าง สีกเสียบ้าง ถึงมรณภาพบ้าง ปฏิญญาเป็นสามเณรบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้บอกลาลิกขาบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ต้องอันติมวัตตุบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้กิลจริตบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่านบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนาบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียฐานไม่เห็นอาบัติบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสีย ฐานไม่ทำคืนอาบัติบ้าง

ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียดฐานไม่สละคืนทิฏฐิอันลามกบ้าง ปฏิญญาเป็นบัณฑิตบ้าง ปฏิญญาเป็นคนลักเพศบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้เข้ร็ดเดียวเถี่ยบ้าง ปฏิญญาเป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ฆ่ามารดาบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ฆ่าบิดาบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์บ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ประทุษร้ายภิกษุณีบ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ทำลายสงฆ์บ้าง ปฏิญญาเป็นผู้ทำร้ายพระศาสดาจนถึงห่อพระโลหิตบ้าง ปฏิญญาเป็นอุกโตพยัญชนกบ้าง ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแนะนำดังต่อไปนี้ว่า ก็ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจิรวังไม่เกิดขึ้น หลีกไปเสีย เมื่อผู้รับแทนที่สมควรมีอยู่ สงฆ์พึงให้

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจิรวังไม่เกิดขึ้น สิกเสียด ถึงมรณภาพ ปฏิญญาเป็นสามเณร ปฏิญญาเป็นผู้บอกลาสิกขา ปฏิญญาเป็นผู้ต้องอันติมวัตถุ สงฆ์เป็นเจ้าของ

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจิรวังไม่เกิดขึ้น ปฏิญญาเป็นผู้กัลจริต ปฏิญญาเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ปฏิญญาเป็นผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียดฐานไม่เห็นอาบัติ ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียดฐานไม่ทำคืนอาบัติ ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียดฐานไม่สละคืนทิฏฐิอันลามก เมื่อผู้รับแทนที่สมควรมีอยู่ สงฆ์พึงให้

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจิรวังไม่เกิดขึ้น ปฏิญญาเป็นบัณฑิตเป็นต้น จนถึงปฏิญญาเป็นอุกโตพยัญชนก สงฆ์เป็นเจ้าของ

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจิรวังเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่ทันได้แบ่งกัน หลีกไปเสีย เมื่อผู้รับแทนที่สมควรมีอยู่ สงฆ์พึงให้

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจิรวังเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่ทันได้แบ่งกัน สิกเสียด ถึงมรณภาพ ปฏิญญาเป็นสามเณร ปฏิญญาเป็นผู้บอกลาสิกขา ปฏิญญาเป็นผู้ต้องอันติมวัตถุ สงฆ์เป็นเจ้าของ

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจิรวังเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่ทันได้แบ่งกัน ปฏิญญาเป็นผู้กัลจริต ปฏิญญาเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ปฏิญญาเป็นผู้กระสับกระส่ายเพราะ

เวทนา ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียฐานไม่เห็นอาบัติ ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียฐานไม่ทำคืนอาบัติ ปฏิญญาเป็นผู้ถูกสงฆ์ยกเสียฐานไม่สละคืนทิวฐิอันลามก เมื่อผู้รับแทนที่สมควรมีอยู่ สงฆ์พึงให้

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุที่จำพรรษาแล้ว เมื่อจีวรเกิดขึ้นแล้ว แต่ยังไม่ทันได้แบ่งกัน ปฏิญญาเป็นบัณฑิตก็เป็นต้น จนถึงปฏิญญาเป็นอุกโตพยัญชนก สงฆ์เป็นเจ้าของ

อนึ่ง ในข้อนี้ เมื่อจีวรยังไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาแล้ว สงฆ์แตกกัน คนทั้งหลายในถิ่นนั้น ถวายน้ำในฝ่ายหนึ่ง ถวายจีวรในอีกฝ่ายหนึ่ง ด้วยเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ นั่นเป็นของสงฆ์เท่านั้น

อนึ่ง ในข้อนี้ เมื่อจีวรยังไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาแล้ว สงฆ์แตกกัน คนทั้งหลายในถิ่นนั้น ถวายน้ำในฝ่ายหนึ่ง ถวายจีวรในฝ่ายนั้นเหมือนกัน ด้วยเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าถวายแก่สงฆ์ นั่นเป็นของสงฆ์เท่านั้น

อนึ่ง ในข้อนี้ เมื่อจีวรยังไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาแล้ว สงฆ์แตกกัน คนทั้งหลายในถิ่นนั้น ถวายน้ำในฝ่ายหนึ่ง ถวายจีวรในอีกฝ่ายหนึ่ง ด้วยเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าถวายฝ่ายหนึ่ง นั่นเป็นของเฉพาะฝ่ายหนึ่ง

อนึ่ง ในข้อนี้ เมื่อจีวรยังไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาแล้ว สงฆ์แตกกัน คนทั้งหลายในถิ่นนั้น ถวายน้ำในฝ่ายหนึ่ง ถวายจีวรในฝ่ายนั้นเหมือนกัน ด้วยเปล่งวาจาว่า ข้าพเจ้าถวายแก่ฝ่ายหนึ่ง นั่นเป็นของเฉพาะฝ่ายหนึ่ง

อนึ่ง ในข้อนี้ เมื่อจีวรเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษา แต่ยังมีทันได้แบ่ง สงฆ์แตกกัน พึงแบ่งส่วนให้ภิกษุทุกรูปเท่า ๆ กัน

เรื่องพระเรวัตเถระฝากจีวร

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระเรวัตเถระฝากจีวรแก่ภิกษุรูปหนึ่งไปถวายท่านพระสารีบุตร ด้วยสั่งว่า จงถวายจีวรผืนนี้แก่พระเถระ ในระหว่างทางภิกษุรูปนั้นได้ถือเอาจีวรนั้นเสีย เพราะวิสาสะต่อท่านพระเรวัตเถระ

กาลต่อมา ท่านพระเวรตะมาพบท่านพระสารีบุตร จึงเรียนถามว่า ผมฝาก จีวรมาถวายพระเถระ ท่านได้รับจีวรนั้นแล้วหรือ ท่านพระสารีบุตรตอบว่า ผมยังไม่ เห็นจีวรนั้นเลย ท่านพระเวรตะจึงได้ถามภิกษุรูปนั้นว่า ผมฝากจีวรมาแก่ท่านให้ถวาย พระเถระ ไหนจีวรนั้น ภิกษุนั้นตอบว่า ผมได้ถือเอาจีวรนั้นเสีย เพราะวิสาสะต่อท่าน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแนะนำ ดังต่อไปนี้

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจีวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า จงให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุมีชื่อนี้ ภิกษุผู้รับฝากถือเอาเสียในระหว่างทางเพราะวิสาสะต่อผู้ฝาก ชื่อว่าถือเอาถูกต้อง ถือเอาเสียเพราะวิสาสะต่อผู้รับ ชื่อว่าถือเอาไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจีวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า จงให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุมีชื่อนี้ ภิกษุผู้รับฝากถือเอาเสียในระหว่างทางเพราะวิสาสะต่อผู้รับ ชื่อว่าถือเอาไม่ถูกต้อง ถือเอาเสียเพราะวิสาสะต่อผู้ฝาก ชื่อว่าถือเอาถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจีวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า จงให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีชื่อนี้ ภิกษุผู้รับฝากทราบข่าวในระหว่างทางว่า ผู้ฝากถึงมรณภาพเสียแล้ว จึงอธิษฐานเป็น จีวรมรดกของผู้ฝาก ชื่อว่าอธิษฐานถูกต้องแล้ว ถือเอาเสียเพราะวิสาสะต่อผู้รับ ชื่อว่าถือเอาไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจีวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า จงให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีชื่อนี้ ภิกษุผู้รับฝากทราบข่าวในระหว่างทางว่า ผู้รับถึงมรณภาพเสียแล้ว จึงอธิษฐานเป็น จีวรมรดกของผู้รับ ชื่อว่าอธิษฐานไม่ถูกต้อง ถือเอาเสียเพราะวิสาสะต่อผู้ฝาก ชื่อว่า ถือเอาถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจีวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า จงให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีชื่อนี้ ภิกษุผู้รับฝากทราบข่าวในระหว่างทางว่า ทั้ง ๒ รูปถึงมรณภาพเสียแล้ว จึงอธิษฐาน เป็นมรดกของผู้ฝาก ชื่อว่าอธิษฐานถูกต้อง อธิษฐานเป็นจีวรของผู้รับ ชื่อว่าอธิษฐาน ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจีวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า ฉันทให้จีวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีชื่อนี้ ภิกษุผู้รับฝากถือเอาเสียในระหว่างทางเพราะวิสาสะต่อผู้ฝาก ชื่อว่าถือเอาไม่ถูกต้อง ถือเอาเสียเพราะวิสาสะต่อผู้รับ ชื่อว่าถือเอาถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจิวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า ฉันให้จิวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีข้อนี้ ภิกษุผู้รับฝากถือเอาเสียในระหว่างทางเพราะวิสาสะต่อผู้รับ ชื่อว่าถือเอาถูกต้อง ถือเอาเสียเพราะวิสาสะต่อผู้ฝาก ชื่อว่าถือเอาไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจิวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า ฉันให้จิวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีข้อนี้ ภิกษุผู้รับฝากทราบข่าวในระหว่างทางว่า ผู้ฝากถึงมรณภาพเสียแล้ว จึงอธิษฐานเป็นจิวรมรดกของผู้ฝาก ชื่อว่าอธิษฐานไม่ถูกต้อง ถือเอาเสียเพราะ วิสาสะต่อผู้รับ ชื่อว่าถือเอาถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจิวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า ฉันให้จิวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีข้อนี้ ภิกษุผู้รับฝากทราบข่าวในระหว่างทางว่า ผู้รับถึงมรณภาพเสียแล้ว จึงอธิษฐานเป็นจิวรมรดกของผู้รับ ชื่อว่าอธิษฐานถูกต้อง ถือเอาเสียเพราะวิสาสะต่อผู้ฝาก ชื่อว่าถือเอาไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ในข้อนี้ ภิกษุฝากจิวรแก่ภิกษุไปด้วยสั่งว่า ฉันให้จิวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีข้อนี้ ภิกษุผู้รับฝากทราบข่าวในระหว่างทางว่า ทั้ง ๒ รูปถึงมรณภาพเสียแล้ว จึงอธิษฐานเป็นจิวรมรดกของผู้ฝาก ชื่อว่าอธิษฐานไม่ถูกต้อง อธิษฐานเป็นจิวรมรดกของผู้รับ ชื่อว่าอธิษฐานถูกต้อง

จิวรที่เกิดขึ้นมี ๔ มาติกา^{๑๓}

๑. ถวายแก่สีมา
๒. ถวายตามกติกา
๓. ถวายในสถานที่จัดภิกษา
๔. ถวายแก่สงฆ์

^{๑๓} วิ. มหา. ๕/๑๗๒/๒๓๙.

๕. ถวายแก่อุกุโตสงฆ์ คือสงฆ์ ๒ ฝ่าย

๖. ถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาแล้ว

๗. ถวายเจาะจง

๘. ถวายแก่บุคคล

ที่ชื่อว่าถวายแก่สีมา คือภิกษุมีจำนวนเท่าใดอยู่ภายในสีมา ภิกษุเหล่านั้นพึงแบ่งกัน

ที่ชื่อว่าถวายตามกติกา คือวัดมีหลายแห่ง ยอมให้มีลามกเสมอกัน เมื่อทายกถวายในวัดหนึ่ง ชื่อว่าเป็นอันถวายทุกวัด

ที่ชื่อว่าถวายในสถานที่จัดภิกษา คือถวายในสถานที่ ๆ ทายกทำสักการะประจำแก่สงฆ์

ที่ชื่อว่าถวายแก่สงฆ์ คือสงฆ์อยู่พร้อมหน้ากันแบ่ง

ที่ชื่อว่าถวายแก่อุกุโตสงฆ์คือสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือแม้มีภิกษุมาก มีภิกษุณีรูปเดียว ก็พึงให้ฝ่ายละครึ่ง แม้มีภิกษุณีมาก มีภิกษุรูปเดียว ก็พึงให้ฝ่ายละครึ่ง

ที่ชื่อว่าถวายแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาแล้ว คือภิกษุมีจำนวนเท่าใดจำพรรษาอยู่ในอาวาสนั้น ภิกษุเหล่านั้นพึงแบ่งกัน

ที่ชื่อว่าถวายเจาะจง คือถวายเฉพาะยาคุ ภัตตาคาร ของควรเคี้ยว จีวร เสนาสนะ หรือเภสัช

ที่ชื่อว่าถวายแก่บุคคล คือถวายด้วยวาจาว่า ข้าพเจ้าถวายจีวรผืนนี้แก่ภิกษุ มีชื่อนี้

ต่อไปนี้จะได้แสดงอธิบายในจีวรชั้นธกะ เฉพาะบางเรื่องที่มีในอรรถกถา อยู่ในถ้อยคำอธิบายความของจีวรชั้นธกะ ที่พระอรรถกถาจารย์ได้เรียบเรียงไว้

อดีตของหมอชีวโกมารภักดิ์

นับแต่กลับไปแสนกลับ ชิวโกได้เห็นแพทย์ผู้เป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ซึ่งมีคุณแผ่ไปในภายในบริษัททั้ง ๔ ว่า หมอนี้เป็นพุทธอุปัฏฐาก จึงคิดว่าทำอย่างไรหนอเราจะฟังถึงฐานันดรเช่นนี้บ้าง แล้วถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้กระทำความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในอนาคตกาล ข้าพระองค์พึงเป็นพุทธอุปัฏฐากบ้าง เหมือนอย่างหมอคณินัน เป็นอุปัฏฐากของพระองค์เถิด ชิวโกนั้นผู้แม้อันความปรารถนาเดิมนั้นเตือนใจอยู่ จึงหมายเอาเฉพาะศิลปะทางแพทย์คิดว่า เราพึงเรียนศิลปะเถิด

ก็ในสมัยนั้น พวกพ่อค้าชาวเมืองตักกสิลา ได้ไปเพื่อเฝ้าอภัยราชกุมาร ชิวโกจึงถามพวกพ่อค้าเหล่านั้นว่า พวกท่านมาจากไหน เขาได้ตอบว่า มาจากเมืองตักกสิลา จึงถามว่า ในเมืองนั้นมีอาจารย์ผู้สอนศิลปะทางแพทย์ไหม ได้ฟังว่า แพทย์ผู้เป็นทิสปาโมกข์มีอาศัยอยู่ในเมืองตักกสิลา จึงสั่งว่า เวลาที่ท่านจะไป ขอให้บอกเราด้วย

พ่อค้าเหล่านั้นได้กระทำตามสั่ง เขาไม่ทูลลาพระบิดา ได้ไปเมืองตักกสิลา กับพ่อค้าเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ พระธรรมสังคหาคจารย์คือพระอาจารย์ผู้ร้อยครองพระไตรปิฎกจึงกล่าวว่า ไม่ทูลลาอภัยราชกุมาร ครั้นไปถึงเมืองตักกสิลา จึงเข้าไปหาอาจารย์แพทย์เมืองตักกสิลาผู้มีชื่อเสียง

อาจารย์ได้ถามว่า พ่อเป็นใครกัน

ก็ตอบว่า เป็นนัดดาของพระเจ้าพิมพิสารมหาราช เป็นบุตรของอภัยราชกุมาร แพทย์ถามว่า ก็เหตุไรเล่าจึงมาที่นี่

เขาตอบว่า เพื่อศึกษาศิลปะในสำนักของท่าน แล้วกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ผมอยากศึกษาศิลปะในสำนักอาจารย์นั้น

ศิษย์เหล่านี้มีชาติติยราชกุมารเป็นต้น ได้ให้ทรัพย์แก่อาจารย์แล้วไม่กระทำการงานอะไร ศึกษาแต่ศิลปะเท่านั้นฉันใด ชิวกหาได้กระทำฉันนั้นไม่ เขาไม่ได้ให้ทรัพย์อะไร ๆ เป็นอย่างธัมมันเตवासิก กระทำกรณงานของอุปัชฌาย์ในเวลาหนึ่ง ศึกษาในเวลาหนึ่งเท่านั้น แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น กุลบุตรผู้สมบูรณ์ด้วยภินิหาร เพราะตนเป็นผู้มีปัญหา ย่อมเรียนได้มาก เรียนได้เร็ว ย่อมจำทรงไว้ดี ทั้งศิลปะที่เขาเรียนแล้ว ย่อมไม่หลงลืม ได้ยินว่าเพียง ๗ ปี ชิวกนี้เรียนแพทย์ศิลปะจบเท่าที่อาจารย์รู้ทั้งหมด ซึ่งศิษย์เหล่านี้เรียนถึง ๑๖ ปี

ฝ่ายพระสักกเทวราชได้มีพระรำพึงอย่างนี้ว่า ชิวกนี้จักเป็นอุปัชฌาย์ผู้มีความคุ้นเคยอย่างยอดของพระพุทธเจ้า เอาเถิด เราจะให้เขาศึกษาการประกอบยา จึงเข้าสิงในสรีระของอาจารย์ให้ชิวกนั้นศึกษาการประกอบยา โดยวิธีที่แพทย์สามารถรักษาโรคไม่มีส่วนเหลือ ยกเว้นวิบากของกรรมเสีย ให้หายด้วยการประกอบยาชานาเดียวเท่านั้น

ส่วนเขาสำคัญว่า เราเรียนในสำนักอาจารย์ เพราะฉะนั้น พอท้าวสักกะปล่อยด้วยทรงดำริว่า บัดนี้ชิวกสามารถเพื่อเยียวยาได้ เขาจึงคิดอย่างนั้น แล้วถามอาจารย์

ส่วนอาจารย์ทราบดีว่า ชิวกนี้ไม่ได้เรียนศิลปะด้วยอำนาจของเรา เรียนด้วยอำนาจของเทวดา จึงได้กล่าวว่า ให้เที่ยวไปในที่ ๑ โยชนโดยรอบแล้วก็หาดูว่า ยังมีต้นไม้สักต้นหนึ่งที่ไม่ใช่ยาอยู่หรือไม่ ถ้ามีให้นำมา ดังนี้ และเวลาที่จะกลับก็ได้ให้เสบียงไปมีประมาณน้อย เพราะเหตุว่าแพทยาคารยนั้นได้มีความวิตกอย่างนี้ว่า ชิวกนี้เป็นบุตรของมหาสกุล พอไปถึงเท่านั้นจักได้สักการะใหญ่จากสำนักบิดาและปู่ เหตุนั้น เขาจักไม่รู้คุณของเราหรือของศิลปะ แต่เขาสิ้นเสบียงในกลางทางแล้ว จักต้องใช้ศิลปะ จักรู้คุณของเราและของศิลปะเป็นแน่แท้ เพราะเหตุนั้น จึงให้เสบียงแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

อนึ่ง ยังมีข้อเบ็ดเตล็ดที่อื่นที่ควรทราบในคำอธิบายของพระอรธกถาจารย์ นั้น เรื่องผ้าสีไวยกะ ได้ยินว่า ผ้าสีไวยกะที่ชิวโกมารภักจถวายพระพุทธเจ้านั้น คือผ้าอวมงคลที่เขาทิ้งที่ป่าช้าในอุตตกรุกุทวีป มนุษย์ในทวีปนั้นเอาผ้านั้น ห่อหุ้มศพ

คนตายแล้วทิ้งเสีย นกหัสดีลิงค์กำหนดหอนั้นว่าเป็นชิ้นเนื้อ ฉีดยาเอาไปวางที่ยอดเขา
หิมพานต์ เปลื้องผ้าออกแล้วกิน พวกพรานไพรพบผ้าเข้า นำมาถวายพระเจ้าจันทรชิต
พระเจ้าจันทรชิตพระราชทานหอมชิวก อาจารย์บางพวกกล่าวว่า หญิงผู้ฉลาด
ในแคว้นสิวี ฟันด้ายด้วยขนสัตว์ ๓ เส้น ผ้าสีไวยกะนั้นทอด้วยด้ายนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำภารกิจแล้ว หอมชิวกนั้นซึ่งได้รับพระราชทาน
ผ้าสีไวยกะจากพระเจ้าจันทรชิต ได้ถือคู่มือผ้าสีไวยกะนั้นเข้าเฝ้าถวายพระพุทธเจ้า
ขอประทานพรถวายคหบดีจิวรแก่สงฆ์ ในระหว่างนี้คือตั้งแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้
จนถึงเรื่องถวายคหบดีจิวรที่เกิดขึ้น เป็นเวลา ๒๐ ปี ซึ่งหมายความว่า ในช่วงเวลา
๒๐ ปีตั้งแต่ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ทรงผ้าบังสุกุลจิวรกันอย่างเดียว
แต่มาเริ่มทรงผ้าคหบดีจิวรตั้งแต่เมื่อชิวกโกมารภัจได้ขอประทานพรถวายผ้าคหบดี
จิวรแก่สงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต และชิวกโกมารภัจเอง ก็ได้ถวายคู่มือผ้าสีไวยกะ
นั้นแก่พระพุทธเจ้าเป็นประเดิม

ที่เรียกว่า กาสี ๑ นั้น เป็นมาตราเงิน คือ ๑,๐๐๐ เรียกว่า กาสี ๑
ผ้าโกเชาว์ หรือผ้าโกชวะ เป็นผ้าทำด้วยขนสัตว์ คล้ายกับผ้าปาวาร

ธัญยานิสุต^{๑๔}

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน สวนที่ใช้เลี้ยง
กระแต เขตพระนครราชคฤห์ สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเที่ยวจาริกไปในทักษิณา
คิริชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งจำพรรษาอยู่ในพระนคร
ราชคฤห์ ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงทักษิณาคิริชนบท ได้ปราศรัยกับท่าน
พระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วนั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

^{๑๔} ม. ม. ๑๓/๖๗๒-๗๐๓/๖๒๓-๖๔๐.

ท่านพระสารีบุตรได้ถามภิกษุหนึ่งว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพระประชวร และยังทรงพระกำลังอยู่หรือ ภิกษุหนึ่งกราบเรียนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพระประชวร ยังทรงพระกำลังอยู่ ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ก็ภิกษุสงฆ์ไม่ป่วยไข้ และยังมีกำลังอยู่หรือ ภิกษุหนึ่งกล่าวตอบว่า แม้ภิกษุสงฆ์ก็ไม่ป่วยไข้และยังมีกำลังอยู่ ท่านพระสารีบุตรถามว่า ธัญญาณีพราหมณ์อยู่ที่ใกล้ประตูตัณฑุลपालะ ในพระนครราชคฤห์นั้น เขาไม่ป่วยไข้และยังมีกำลังอยู่หรือ ภิกษุหนึ่งกล่าวตอบว่า แม้ธัญญาณีพราหมณ์ก็ไม่ป่วยไข้และยังมีกำลังอยู่ ท่านพระสารีบุตรถามว่า ธัญญาณีพราหมณ์นั้นยังเป็นผู้ไม่ประมาทหรือ ภิกษุหนึ่งได้กราบเรียนท่านว่า ที่ไหนธัญญาณีพราหมณ์ของเราจะไม่ประมาท เขาอาศัยพระราชา เทียบปล้นพวกพราหมณ์และคฤหบดี อาศัยพวกพราหมณ์และคฤหบดีปล้นพระราชา ภรรยาของเขาผู้มีศรัทธา ซึ่งนำมาจากสกุลที่มีศรัทธา ทำกาละเสียแล้ว เขาได้หญิงอื่นมาเป็นภริยาผู้หาศรัทธาไม่ได้ เขานำมาจากสกุลที่ไม่มีศรัทธา ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า เราได้ฟังว่า ธัญญาณีพราหมณ์เป็นผู้ประมาท เป็นอันได้ฟังชั่วหนอ ทำไฉน เราจะฟังได้พบกับธัญญาณีพราหมณ์บางครั้ง บางคราว ทำไฉน จะฟังได้เจรจาปราศรัยกันสักเล็กน้อย

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรอยู่ในทักษิณาคิริชนบทพอสมควรแล้ว จึงหลีกจาริกไปทางพระนครราชคฤห์ เทียบจาริกไปโดยลำดับ ได้ถึงพระนครราชคฤห์แล้ว ได้ยินว่า สมัยนั้นท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน สวนที่ขี้เลี้ยงกระแด่ ใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นเวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังพระนครราชคฤห์ สมัยนั้น ธัญญาณีพราหมณ์ใช้คนให้รีดนมโคอยู่ที่คอกโคภายนอกพระนคร ท่านพระสารีบุตรเที่ยววิณฑชบาตในพระนครราชคฤห์ ภายหลังภัต กลับจากวิณฑชบาตแล้ว เข้าไปหาธัญญาณีพราหมณ์ถึงที่อยู่ ธัญญาณีพราหมณ์ได้เห็นท่านพระสารีบุตร กำลังมาแต่ไกล จึงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรแล้วได้กล่าวว่า นิมนต์ดื่มน้ำนมสดทางนี้เถิด ท่านพระสารีบุตร ท่านยังมีเวลาฉันอาหาร ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ออย่าเลยพราหมณ์ วันนี้ฉันทำภตกิจเสร็จแล้ว ฉันทักพักกลางวันทีไหนโคนต้นไม้โน้น ท่านฟังมาในที่นั้น ธัญญาณีพราหมณ์รับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว ครั้งนั้น ธัญญาณีพราหมณ์บริโภคอาหารเวลาเช้าเสร็จแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตร ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ท่านพระสารีบุตรได้ถามว่า หนัญชานี ท่านเป็นผู้ไม่ประมาทหรือ หนัญชานีพราหมณ์ได้ตอบว่า ที่ไหนข้าพเจ้าจะไม่ประมาท เพราะข้าพเจ้าต้องเลี้ยงมารดาบิดา ต้องเลี้ยงบุตรภริยา ต้องเลี้ยงพวาทาสกรรมกรและคนรับใช้ ต้องทำกิจสำหรับมิตรและอำมาตย์ แก่มิตรและอำมาตย์ ต้องทำกิจสำหรับญาติสาโลหิต ต้องทำกิจสำหรับแขกแก่แขก ต้องทำบุญที่ควรทำแก่บุพพเปตชน ส่งไปให้บุพพเปตชน ต้องทำการบวงสรวงแก่พวกเทวดา ต้องทำราชการให้แก่หลวง แม้กายนี้ก็ต้องให้อิ่มหนา ต้องให้เจริญ ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบิดามารดา นายนิรยบาลจะพึงจุดคร่าเขาผู้นั้นไปนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤตินิชอบธรรม และประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือว่า เราเป็นผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบิดามารดา ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่าเราไปนรกเลย หรือมารดาบิดาของผู้นั้นจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้เป็นผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่าเขาไปนรกเลย

หนัญชานีพราหมณ์ได้กล่าวตอบท่านว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ากรรมมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา นายนิรยบาลจะพึงจุดคร่าผู้นั้นไปนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าบุตรภริยาของผู้นั้น จะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่าเขาไปนรกเลย

หนัญชานีพราหมณ์กล่าวตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ที่แท้ถึงท่านผู้นั้นจะคร่ากรรมมากมาย นายนิรยบาลก็จะพึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งทาสกรรมกร และคนรับใช้ นายนิรยบาลจะพึงจุดคร่ำเขาผู้นั้นไปนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราเป็นผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งทาสกรรมกรและคนรับใช้ ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่าพวกทาสกรรมกรและคนรับใช้ของเขาจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่ำเขาไปนรกเลย

ธัญชานิพราหณ์ตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ นายนิรยบาลจะพึงจุดคร่ำเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราเป็นผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่ามิตรและอำมาตย์ของเขาจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่ำเขาไปนรกเลย

ธัญชานิพราหณ์กล่าวตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต นายนิรยบาลจะพึงจุดคร่ำเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เขาจะได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจุดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่าญาติสาโลหิตของเขาจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤตินิ

ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรบาลอย่าฟัง
ฉุดคร่าเขาไปนรกเลย

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้น
จะคร่ำครวญมากมาย นายนิรบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนใน
โลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขก นายนิรบาลจะ
ฟังฉุดคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิด
ธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขก ขอนายนิรบาลอย่าฟังฉุดคร่าเราไปนรกเลย หรือว่า
แขกของเราจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรมประพฤติผิดธรรม
เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรบาลอย่าฟังฉุดคร่าเขาไปนรกเลย

ธัญชานิพราหมณ์ตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้น
จะคร่ำครวญมากมาย นายนิรบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนใน
โลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพพเปตชน นายนิรบาล
จะฟังฉุดคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิด
ธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพพเปตชน ขอนายนิรบาลอย่าฟังฉุดคร่าเราไปนรกเลย
หรือว่าปุพพเปตชนของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม
ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรบาลอย่าฟังฉุดคร่าเขาไป
นรกเลย

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญ
มากมาย นายนิรบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนใน
โลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา นายนิรบาล

จะฟังจุดคร่ำเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ขอนายนิรยบาล อย่าฟังจุดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่าเทวดาของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจุดคร่ำเราไปนรกเลย

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา นายนิรยบาลจะฟังจุดคร่ำเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจุดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่าพระราชาของเขาผู้นั้นจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจุดคร่ำเราไปนรกเลย

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุแห่งการทำนุบำรุงกาย นายนิรยบาลจะฟังจุดคร่ำเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุแห่งการทำนุบำรุงกาย ขอนายนิรยบาล อย่าฟังจุดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่าชนเหล่าอื่นของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพจน์ไม่ชอบธรรม ประพจน์ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุแห่งการทำนุบำรุงกาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจุดคร่ำเราไปนรกเลย

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า ไม่ใช่เช่นนั้น ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความซอ้นนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา กับบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา ไหนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า ผู้ที่ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา ไม่ประเสริฐ ส่วนผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤตินิชอบธรรม และการประพฤติกุศลธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤตินิชอบธรรมและประพฤตินิชอบธรรม

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงมารดาบิดาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซอ้นนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา กับบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ไหนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤติกุศลธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤตินิชอบธรรม

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงบุตรและภริยาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซอ้นนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาสกรรมกรและคนรับใช้ กับบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาสกรรมกรและคนรับใช้ ไหนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาสกรรมกรและคนรับใช้ ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาสกรรมกรและคนรับใช้ ประเสริฐ ด้วยการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤติถูกธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงพวกทาสกรรมกรและคนรับใช้ได้ ไม่ต้องกระทำการมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซึ้งนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ กับบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ไหนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ประเสริฐ ด้วยการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤติถูกธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่มิตรและอำมาตย์ได้ ไม่ต้องทำการมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซึ้งนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต กับบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ไหนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ประเสริฐ ด้วยการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤติถูกธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤตินิชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยกรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่ญาติสาโลหิตได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติท้ออันเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซึ้งนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพาศไม่ชอบธรรม ประพาศผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขก กับบุคคลผู้ประพาศชอบธรรม ประพาศถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งแขก ไฉนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญยานิพราหมณ์ตอบว่า บุคคลผู้ประพาศไม่ชอบธรรม ประพาศผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขก ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพาศชอบธรรม ประพาศถูกต้องธรรม ประเสริฐ ด้วยว่าการประพาศชอบธรรมและการประพาศถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพาศไม่ชอบธรรมและการประพาศผิดธรรม

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยกรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่แขกได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติท้ออันเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซึ้งนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพาศไม่ชอบธรรม ประพาศผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุพพเปตชน กับบุคคลผู้ประพาศชอบธรรม ประพาศถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งบุพพเปตชน ไฉนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญยานิพราหมณ์ตอบว่า บุคคลผู้ประพาศไม่ชอบธรรม ประพาศผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุพพเปตชน ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพาศชอบธรรม ประพาศถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งบุพพเปตชน ประเสริฐ ด้วยว่าการประพาศชอบธรรม และการประพาศถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพาศไม่ชอบธรรมและการประพาศผิดธรรม

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยกรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่บุพพเปตชนได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติท้ออันเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซึ้งนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพาศไม่ชอบธรรม ประพาศผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา กับบุคคลผู้ประพาศชอบธรรม ประพาศถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ไฉนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า บุคคลผู้ประพटीไม่ชอบธรรม ประพटीผิดธรรมดา เพราะเหตุแห่งเทวดา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพटीชอบธรรม ประพटीถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ประเสริฐ ด้วยว่าการประพटीชอบธรรม และการประพटीถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพटीไม่ชอบธรรมและการประพटीผิดธรรมดา

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่เทวดาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซอ้นนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพटीไม่ชอบธรรม ประพटीผิดธรรมดา เพราะเหตุแห่งพระราชา กับบุคคลผู้ประพटीชอบธรรม ประพटीถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ไหนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์กล่าวตอบว่า บุคคลผู้ประพटीไม่ชอบธรรม ประพटीผิดธรรมดา เพราะเหตุแห่งพระราชา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพटीชอบธรรม ประพटीถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ประเสริฐ ด้วยว่าการประพटीชอบธรรมและการประพटीถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพटीไม่ชอบธรรมและการประพटीผิดธรรมดา

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่พระราชาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติปฏิบัติเป็นบุญได้ มีอยู่

ท่านจะเข้าใจความซอ้นนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพटीไม่ชอบธรรม ประพटीผิดธรรมดา เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุแห่งการทำนุบำรุงกาย กับบุคคลผู้ประพटीชอบธรรม ประพटीถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุแห่งการทำนุบำรุงกาย ไหนจะประเสริฐกว่ากัน

ธัญชานิพราหมณ์ตอบว่า บุคคลผู้ประพटीไม่ชอบธรรม ประพटीผิดธรรมดา เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุแห่งการทำนุบำรุงกาย ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพटीชอบธรรม ประพटीถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุแห่งการทำนุบำรุงกาย ประเสริฐ ด้วยว่าการประพटीชอบธรรมและการประพटीถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพटीไม่ชอบธรรมและการประพटीผิดธรรมดา

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงกาย ทำนุบำรุงกายได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติท้อแท้เป็นบุญได้ มีอยู่

ครั้งนั้นแล ธัญชานิพราหณ์ขึ้นชมอนุโมทนาภาสิตของท่านพระสารีบุตร ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว

ครั้นสมัยต่อมา ธัญชานิพราหณ์เป็นผู้อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก จึงเรียกบุรุษคนหนึ่งมาว่า บุรุษผู้เจริญ มานี้เกิดท่าน ท่านจงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ จงถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยเศียรเกล้าตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญชานิพราหณ์อาพาธได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาขอถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และจงไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ แล้วจงไหว้ทำท่านพระสารีบุตรตามคำของเราว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธัญชานิพราหณ์อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาไหว้ทำท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า แล้วจงเรียนท่านอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอโอกาสขอท่านพระสารีบุตรจงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังนิเวศน์ของธัญชานิพราหณ์เกิด

บุรุษนั้นรับคำธัญชานิพราหณ์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญชานิพราหณ์อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า แล้วได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ไหว้ท่านพระสารีบุตรแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้เรียนท่านพระสารีบุตรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธัญชานิพราหณ์อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาไหว้ทำของท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า และส่งมาอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอโอกาส ขอท่านพระสารีบุตร จงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังนิเวศน์ของธัญชานิพราหณ์เกิด ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์ด้วยอาการดุชนีภาพ

ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปยังนิเวศน์ของธัญชานิพราหณ์ แล้วนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย ได้ถามธัญชานิพราหณ์ว่า ดูก่อนธัญชานิ ท่านยังพอกทนได้หรือ พอกจะยังชีวิตให้เป็นไปได้หรือ ทุกขเวทนาค่อยถอยลงไม่เจริญขึ้นหรือ อาการปรากฏค่อยคลายไม่ทวีขึ้นหรือ

ธัญชนิพราหมณ์กราบเรียนว่า ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ข้าพเจ้าทนมัโหวะ จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก เจริญขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิยงขึ้น ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารีบุตรผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาเหล็กแหลมคมกดศีรษะฉันใด ข้าพเจ้าก็ฉันนั้นแล ลมเสียดแทงศีรษะกล้านัก ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ข้าพเจ้าทนมัโหวะ จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก เจริญขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิยงขึ้น ไม่ลดถอย เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาเส้นเชือกที่เขม็งมัดรัดศีรษะฉันใด เวทนาในศีรษะของข้าพเจ้าก็เหลือทนฉันนั้น ข้าพเจ้าทนมัโหวะ จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก เจริญขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิยงขึ้น ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร เปรียบเหมือนนายโคฆาตคือคนฆ่าโคหรือลูกมีอนายโคฆาตผู้ชำนาญ เอามีดสำหรับเชือดเนื้อโคอันคมมาเชือดท้องฉันใด ข้าพเจ้าก็ฉันนั้น ลมเสียดท้องกล้านัก ข้าพเจ้าทนมัโหวะ จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก เจริญขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิยงขึ้น ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง ๒ คน ช่วยกันจับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าคนละแขน ร่มอย่างไว้ที่หลุมถ่านเพลิงฉันใด ในกายของข้าพเจ้าก็ร้อนเหลือทนฉันนั้น ข้าพเจ้าทนมัโหวะ จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก เจริญขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิยงขึ้น ไม่ลดถอย

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ธัญชนิ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน นรกกัณฑ์เนตัสตว์ดิรัจฉาน ไหนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า กัณฑ์เนตัสตว์ดิรัจฉานดีกว่านรก

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน กัณฑ์เนตัสตว์ดิรัจฉานกับปิตติวิสัย ไหนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า ปิตติวิสัยดีกว่ากัณฑ์เนตัสตว์ดิรัจฉาน

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน ปิตติวิสัย กับมนุษย์ ไหนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า มนุษย์ดีกว่าปิตติวิสัย

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน มนุษย์กับเวทดา
ชั้นจาตุम्मหาราช ไฉนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า เวทดาชั้นจาตุम्मหาราชดีกว่ามนุษย์

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน เวทดาชั้น
จาตุम्मหาราชกับเวทดาชั้นดาวดึงส์ ไฉนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า เวทดาชั้นดาวดึงส์ดีกว่าเวทดาชั้นจาตุम्मหาราช

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน เวทดาชั้นดาวดึงส์
กับเวทดาชั้นยามา ไฉนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า เวทดาชั้นยามาดีกว่าเวทดาชั้นดาวดึงส์

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน เวทดาชั้นยามา
กับเวทดาชั้นดุสิต ไฉนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า เวทดาชั้นดุสิตดีกว่าเวทดาชั้นยามา

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน เวทดาชั้นดุสิต
กับเวทดาชั้นนิมมานรดี ไฉนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า เวทดาชั้นนิมมานรดีดีกว่าเวทดาชั้นดุสิต

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน เวทดาชั้นนิมมานรดี
กับเวทดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ไฉนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ตอบว่า เวทดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตีดีกว่าเวทดาชั้นนิมมานรดี

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน เวทดาชั้น
ปรนิมมิตวสวัตดีกับพรหมโลก ไฉนจะดีกว่ากัน

ธัญชนิพราหมณ์ถามว่า ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า พรหมโลกหรือ ท่าน
พระสารีบุตรกล่าวว่า พรหมโลกหรือ

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรมีความดำริว่า พราหมณ์เหล่านี้โน้มใจไปในพรหมโลก ถ้ากระไร เราพึงแสดงทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหมแก่ธัญชานิปราหมณ์เถิด ดังนี้ แล้วจึงกล่าวว่า ธัญชานี เราจักแสดงทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหม ท่านจงฟัง จงตั้งใจให้ดี เราจักกล่าว ธัญชานิปราหมณ์รับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ก็ทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหมเป็นไฉน ดูก่อนธัญชานี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนอยู่ แม้ข้อนี้ก็เส้นทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหม อีกประการหนึ่ง ภิกษุมิใจประกอบด้วยกรุณา มีใจประกอบด้วยมุทิตา มีใจประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกันตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยกรุณา มุทิตา อุเบกขานันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนอยู่ นี้แลเป็นทางเพื่อความเป็นสหาย กับพรหม

ธัญชานิปราหมณ์กล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ขอท่านจงถวายบังคมพระบาทของ พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของข้าพเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญชานิปราหมณ์ป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า

ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้ประดิษฐานธัญชานิปราหมณ์ไว้ในพรหมโลก ชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจที่จะพึงทำให้ยิ่งขึ้นได้ แล้วลุกจากอาสนะหลีกไป เมื่อท่าน พระสารีบุตรหลีกไปไม่นาน ธัญชานิปราหมณ์ทำกาละแล้วไปบังเกิดยังพรหมโลก

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรนี้ได้ประดิษฐานธัญชานิปราหมณ์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจ ที่จะพึงทำให้ยิ่งขึ้นได้ แล้วลุกจากอาสนะหลีกไป

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญยานิพราหมณ์ป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร ทำไมเธอจึงประดิษฐานธัญยานิพราหมณ์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจอันพึงทำให้ยิ่งขึ้นไปได้ แล้วลุกจากอาสนะหลีกไปเล่า

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า พราหมณ์เหล่านี้ย่อมใจไปพรหมโลก ถ้ากระไร เราพึงแสดงทางเพื่อความ เป็นสหายกับพรหมแก่ธัญยานิพราหมณ์เถิด ดังนี้ พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร ธัญยานิพราหมณ์ทำกาละไปบังเกิดในพรหมโลกแล้ว

ในพระสูตรนี้ ได้แสดงถึงเรื่องท่านพระสารีบุตรเที่ยวจาริกไปในทักษิณาคิริชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ท่านพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า ภูเขาชื่อคิริค่านี้นี้เป็นชื่อของชนบทในด้านทิศทักษิณแห่งภูเขาที่ตั้งล้อมกรุงราชคฤห์ และในพระสูตรที่กล่าวไว้ว่า ธัญยานิพราหมณ์อยู่ที่ใกล้ประตูตณทุลปาละ ในพระนครราชคฤห์นั้น ท่านอธิบายว่า กรุงราชคฤห์มีประตูใหญ่ ๓๒ ประตู ประตูเล็ก ๖๔ ประตู บรรดาประตูเหล่านั้น ประตูหนึ่งชื่อว่า ประตูตณทุลปาละ ท่านพระธรรมสังคหาจารย์กล่าวหมายเอาประตูตณทุลปาละนั้น และข้อที่ภิกษุทั้งหลายได้กราบเรียนแจ้งแก่ท่านพระสารีบุตร คือท่านพระสารีบุตรได้ถามภิกษุทั้งหลายว่า ธัญยานิพราหมณ์นั้นยังเป็นผู้ไม่ประมาทหรือ ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลว่า ที่ไหนได้ ธัญยานิพราหมณ์ของเราจะไม่ประมาท เขาอาศัยพระราชชาติเยวปล้นพวกพราหมณ์และคฤหบดี อาศัยพวกพราหมณ์และคฤหบดีปล้นพระราชชาติ ท่านอธิบายว่า ธัญยานิพราหมณ์อันพระราชชาติทรงส่งไปว่า จงไปเก็บส่วนแบ่งข้าวกล้าโดยไม่เบียดเบียนประชาชน เขาไปเก็บข้าวกล้ามาหมดเลย และเป็นผู้อันประชาชนพูดว่า อย่าทำพวกข้าพเจ้าให้ฉิบหาย กลับกล่าวว่า ข้าวกล้าที่หว่านไว้ในราชสกุลมีน้อย พระราชาทรงสั่งเราอย่างนี้ในเวลาที่จะมาทีเดียว พวกท่านอย่าได้คร่ำครวญไปเลย ธัญยานิพราหมณ์อาศัยพระราชชาติอย่างนี้

ชื่อว่ายอมปล้นพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ข้าเข้าบ้านตนโดยส่วนมาก ส่งเข้า
ราชสกุลมีประมาณน้อยแล และถูกพระราชตราตรัสถามว่า ท่านไม่ได้ ทำการบีบบังคับ
พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายหรือ ก็กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ในวาระนี้ข้ามีข้าวกล้า่น้อย
เพราะฉะนั้น เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้บีบบังคับเก็บเอา จึงไม่มากแล ธัญधानิพราหมณ์
อาศัยพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายอย่างนี้ ปล้นพระราช

มาตาสูต^{๑๕}

สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะ จาริกไปใน
ทักษิณาครีฑชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ก็สมัยนั้น นันทมารดาอุบาสิกา
ชาวเมืองเวพุกัณฑกะ ลูกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง สวดปารายนสูตรทำนองสรภัญญะ
สมัยนั้น ท้าวเวสสวัณมหาราชมีกรณีกิจบางอย่าง เสด็จจากทิศอุดรไปยังทิศทักษิณ
ได้ทรงสดับนันทมารดาอุบาสิกาสวดปารายนสูตรทำนองสรภัญญะ ประทับรอฟัง
จนจบ ขณะนั้นนันทมารดาอุบาสิกาสวดปารายนสูตรทำนองสรภัญญะ จบแล้วนั่งอยู่
ท้าวเวสสวัณมหาราชทรงทราบวาทาของนันทมารดาอุบาสิกาจบแล้ว จึงทรงอนุโมทนา
ว่า สาธุ พี่หญิง สาธุ พี่หญิง นันทมารดาอุบาสิกาถามว่า ดูก่อนท่านผู้มีพักตร์อันเจริญ
ท่านนี่คือใครเล่า

ท้าวเวสสวัณมหาราชตอบว่า เราคือท้าวเวสสวัณมหาราช พี่ชายของเธอ

นันทมารดาอุบาสิกาแล้วว่า ดีละ ถ้าเช่นนั้น ขอธรรมบรรยายที่ดีฉันสวด
แล้วนี้ จงเป็นเครื่องต้อนรับแต่ท่าน

ท้าวเวสสวัณมหาราชกล่าวว่า ดีแล้ว นั้นจึงเป็นเครื่องต้อนรับแก่นั้น พຽງนี้
ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะเป็นประมุข ยังไม่ได้ฉันเช้า
จักมาถึงเวพุกัณฑกนคร เธอพึงอังคาสภิกษุสงฆ์หมู่ นั้น แล้วพึงอุทิศทักษิณาทานให้
ฉันด้วย ก็การทำอย่างนี้จักเป็นเครื่องต้อนรับฉัน

^{๑๕} อจ. สุตตก. ๒๓/๕๐/๖๔.

ลำดับนั้น ครั้นล่วงราตรีนั้นไป นันทมารดาอุบาสิกาสังบรูษผู้หนึ่ง ให้จัดแจง ขาพเหนียวเหนียวอาหารอันประณีตไว้ในนิเวศน์ของตน ครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตร และท่านพระโมคคัลลานะเป็นประมุข ยังไม่ได้ฉันเช้า เดินทางมาถึงเวฬุกัณฐกนคร นันทมารดาอุบาสิกาจึงเรียกบรูษผู้หนึ่งมาสั่งว่า มาเถิด ท่านจงไปยังอารามบอก ภัตตกาลแต่ภิกษุสงฆ์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กาลนี้เป็นภัตตกาล ภัตตอาหารในนิเวศน์ ของแม่เจ้านันทมารดาสำเร็จแล้ว บรูษนั้นรับค่านันทมารดาอุบาสิกาแล้ว ไปยังอาราม บอกภัตตกาลแต่ภิกษุสงฆ์อย่างนั้น ครั้งนั้น เวลาเช้า ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตร และท่านพระโมคคัลลานะเป็นประมุข นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของ นันทมารดาอุบาสิกา นั่งเหนืออาสนะที่เขาจัดไว้ ลำดับนั้น นันทมารดาอุบาสิกาอังคาส ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตร และท่านพระโมคคัลลานะเป็นประมุขให้อิมหน้าสำราญ ด้วยขาพเหนียวเหนียวอาหาร อันประณีต ด้วยมือของตน ครั้นทราบที่ท่านพระสารีบุตร ฉ้นเสร็จ ลดมือลงจากบาตรแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตร ได้ถามว่า ใครบอกการมาถึงของภิกษุสงฆ์แก่ท่านเล่า นันทมารดาอุบาสิกากราบเรียนว่า ดิฉันลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง สวดปารายณสูตรทำนองสรภัญญะจบแล้วนั่งอยู่ ลำดับนั้น ท้าวเวสสวัณมหาราชทรงทราบถึงการจบคาถาของดิฉันแล้ว ทรงอนุโมทนาว่า สาธุ พี่หญิง สาธุ พี่หญิง ดิฉันถามว่า ท่านนี่คือใครเล่า ท้าวเวสสวัณตอบว่า เราคือ ท้าวเวสสวัณมหาราช พี่ชายของเธอ ดิฉันกล่าวว่า ดีละ ถ้าเช่นนั้น ขอธรรมบรรยาย ที่ดิฉันสวดแล้วนี้ จงเป็นเครื่องต้อนรับแต่ท่าน ท้าวเวสสวัณ กล่าวว่าดีแล้ว นั้นจึงเป็น เครื่องต้อนรับฉันด้วย พຼงนี้ ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ เป็นประมุข ยังไม่ได้ฉันเช้า จักมาถึงเวฬุกัณฐกนคร เธอพึงอังคาสภิกษุสงฆ์หมั้น นั้นแล้วพึงอุทิศทักษิณาทานให้ฉันด้วย ก็การทำอย่างนี้จึงเป็นไปเพื่อความสุขแต่ท่าน ท้าวเวสสวัณมหาราชเกิด

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า น่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านเจรจากัน ต่อหน้าได้กับท้าวเวสสวัณมหาราช ซึ่งเป็นเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มีศักดิ์มากอย่างนี้

นันทมารดาอุบาสิกาบอกว่า ธรรมของดิฉันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว มิใช่เพียงเท่านี้ ธรรมของดิฉันน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้ออื่นยังมีอีก ดิฉันมี บุตรน้อยอยู่คนหนึ่งชื่อนันทะ เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ พระราชาได้ข่มขืนปลงเธอเสีย

จากชีวิตในเพราะเหตุเพียงชนิดเดียว เมื่อบุตรของดิฉันนั้น ถูกจับแล้วก็ตี กำลังถูกจับก็ตี ถูกฆ่าแล้วก็ตี กำลังจะถูกฆ่าก็ตี ถูกประหารแล้วก็ตี กำลังจะถูกประหารก็ตี ดิฉันไม่รู้สึกรู้สึกความเปลี่ยนแปลงแห่งจิตเลย

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตตูปบาทให้บริสุทธิ์

นันทมารดาอุบาสิกา กล่าวว่า ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้ออื่นยังมีอีก สามีของดิฉันกระทำกาละแล้วเกิดเป็นนัยกษัตินหนึ่ง ซึ่งอรรถกถาแสดงว่าเป็นภุมมเทวดา มาแสดงตนแก่ดิฉันด้วยรูปร่างอย่างครั้งก่อนทีเดียว ดิฉันไม่รู้สึกรู้สึกความเปลี่ยนแปลงแห่งจิตเพราะข้อนั้นเป็นเหตุเลย

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตตูปบาทให้บริสุทธิ์

นันทมารดาอุบาสิกา กล่าวว่า ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว มิใช่เพียงเท่านี้ ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้ออื่นยังมีอีก ดิฉันยังสาวถูกส่งตัวให้แก่สามีนุ่ม ไม่เคยคิดที่จะนอกใจเลย โฉนจะประพุดินอกใจด้วยกายเล่า

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตตูปบาทให้บริสุทธิ์

นันทมารดาอุบาสิกา กล่าวว่า ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว มิใช่เพียงเท่านี้ ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้ออื่นยังมีอีก เมื่อดิฉันแสดงตนเป็นอุบาสิกาแล้ว ไม่รู้สึกรู้สึกว่าได้ตั้งใจล้างสิกขาบทอะไร ๆ เลย

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตตูปบาทให้บริสุทธิ์

นันทมารดาอุบาสิกา กล่าวว่า ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว มิใช่เพียงเท่านี้ ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้ออื่นยังมีอีก ดิฉันหวังอยู่

เพียงใด ดิฉันสังตจากกามสังตจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌาน มีวิตก วิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เข้าทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายในเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุข เกิดจากสมาธิอยู่ มีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌานที่พระอรหันต์เจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เข้าจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เพียงนั้น

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า น้าอัศจรรย์ ดูก่อนนั้นนันทมารดา ไม่เคยมีมาแล้ว

นันทมารดาอุบาสิกากล่าวว่า ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว มิใช่เพียงเท่านั้น ธรรมของดิฉันน้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้ออื่นยังมีอีก ดิฉันไม่พิจารณาเห็นโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ข้อใดข้อหนึ่ง ที่ยังละไม่ได้ในตน

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า น้าอัศจรรย์ ดูก่อนนั้นนันทมารดา ไม่เคยมีมาแล้ว

ลำดับนั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้ชี้แจงให้นันทมารดาอุบาสิกาเห็นแจ้ง สมทานอาจหาญ ร่ำเริงด้วยธรรมมีกถา แล้วลุกจากอาสนะหลีกไป

ในอรรถกถาของมัตตาสูตฺรนี้ ได้แสดงไว้ว่า ได้ยินว่า พระศาสดาทรงจำพรรษาปวารณาแล้ว ทรงละพระอัครสาวกทั้ง ๒ ไร่ เสด็จออกไปด้วยหมายจะเสด็จจาริกในทักษิณาคิริชนบท พระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านอนาถปิณฑิกคฤหบดี วิสาขามหาอุบาสิกา และชนอื่นเป็นอันมาก ไม่สามารถจะให้พระศาสดาเสด็จกลับได้ ท่านอนาถปิณฑิกคฤหบดีนั่งครุ่นคิดในที่ลับว่า เราไม่สามารถจะให้พระศาสดาเสด็จกลับได้ ลำดับนั้นนางทาสีชื่อปุลณณาเห็นเข้าแล้วจึงถามว่า นายท่านมีอินทรีย์ไม่ผ่องใสเหมือนแต่ก่อนเป็นเพราะเหตุไร ท่านคฤหบดีตอบว่า พระศาสดาเสด็จออกไปสู่ที่จาริกแล้ว ข้าไม่อาจทำให้พระองค์เสด็จกลับได้ ทั้งไม่ทราบว่ พระองค์จะเสด็จกลับมาเร็วหรือไม่ เพราะเหตุนั้น ข้าจึงนั่งครุ่นคิดอยู่ นางทาสีถามว่า ถ้าดิฉันให้พระทศพลเสด็จกลับได้แล้ว ท่านเศรษฐีจะทำอย่างไรแก่ดิฉัน ท่านคฤหบดีตอบว่า ข้าจะทำให้เจ้าเป็นไท นางทาสีไปถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า ขอพระองค์ได้โปรดเสด็จกลับเถิดพระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสว่า เพราะเหตุที่เรากลับ เจ้าจักรกระทำอะไรเล่า นางทาสีทูลว่า ขอพระองค์ได้โปรดทรงทราบ ว่า หม่อมฉันเป็นคนอาศัยผู้อื่นเขา หม่อมฉันไม่อาจทำอะไรอื่นได้ แต่หม่อมฉันจักตั้งอยู่ในสภาวะ รักษาศีล ๕ พระศาสดาตรัสว่า ดีละ ดีละ ปุณณา แล้วเสด็จกลับในเพราะคำ ๆ เดียวเท่านั้น เพราะความเคารพในธรรม สมจริงดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเคารพในธรรม มีธรรมเป็นที่เคารพ ดังนี้พระศาสดาเสด็จกลับเข้าไปยังพระเชตวันมหาวิหาร มหาชนได้ให้สาธุการพันหนึ่งแก่นางปุณณา พระศาสดาทรงแสดงธรรมในสมาคมนั้น สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ตีมน้ำอมฤตแล้ว ฝ่ายนางปุณณาอันเศรษฐีอนุญาติแล้ว ได้ไปสู่สำนักของภิกษุณีแล้ว บรรพชา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเรียกพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ มาแล้วตรัสว่า เราออกจาริกไป ณ ทิศใด เราจะไม่ไปในทิศนั้น พวกเธอพร้อมบริษัทของเธอจงจาริกไป ณ ทิศนั้น ดังนี้ แล้วจึงส่งไป

คำว่า เวพุกันฎก ก็ นั้น ได้แก่ ผู้อาศัยอยู่ในเมืองเวพุกันฎกะ ได้ยินว่า ชาวเมืองนั้นพากันปลูกต้นไม้รอบกำแพง เพื่อจะรักษากำแพงเมืองนั้น เพราะเหตุที่เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า เวพุกันฎกะนั้นแล

คำว่า ปารายณิ ความว่า ธรรมอันได้ไฉนว่า ปารายณะ เพราะเป็นที่ดำเนินไปถึงฝั่งคือพระนิพพาน

นันทมารดาอริยสาวิกา นั่งในที่มียารักษาอันเขาจัดแจงไว้ดีแล้ว บนพื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น ให้ครีฑ์ราตรีผ่านล่องไปด้วยกำลังแห่งสมบัติ ครั้นออกจากสมบัติแล้วคิดว่า เราจักให้ราตรีที่เหลือเพียงเท่านี้ ผ่านล่องไปด้วยความยินดีอย่างไร แล้วกระทำความตกลงว่า จะให้ผ่านล่องไปด้วยความยินดีในธรรม ดังนี้แล้ว นั่งบรรลุมูล ๓ แล้วจึงกล่าวปารายณสูตรประมาณ ๒๕๐ คาถา โดยทำนองสรภัญญะอันไพเราะ

ท้าวเวสสวัณมหาราชทรงตรวจดูวิมานอันตั้งอยู่ในอากาศแล้ว ขึ้นสู่ยานนาริวาหนะ เสด็จออกไปโดยทางอันผ่านส่วนเบื้องบนปราสาทนั้น ได้ยินเสียงปารายณสูตร ครั้นแล้วตรัสถามว่า พนาย นั้นเสียงอะไร เมื่อยักขบริษัททูลว่า นั่นคือเสียงสวดโดยทำนองสรภัญญะของนันทมารดาอุบาสิกา ดังนี้แล้ว เสด็จลงรอกอยการจบเทศนานี้

บทที่ว่า สาธุ พี่หญิง สาธุ พี่หญิง ก็คือท้าวเวสสุวรรณหาราชตรัสว่า ธรรมเทศนาท่านรับมาดีแล้ว กล่าวดีแล้ว เราไม่เห็นอะไรที่จะต่างกัน ระหว่างวันที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับที่ปราสาทนาคเจดีย์ ตรัสแก่ปารายณิกพราหมณ์ ๑๖ คน และที่นี้ท่านกล่าวในวันนี้ คำที่ท่านกล่าวแล้วเป็นเสมือนกับพระดำรัสที่พระศาสดา ตรัสแล้วนั้นแล เหมือนกับทองคำที่ขาดตรงกลาง เมื่อจะให้สาธุการจึงตรัสอย่างนั้น

เพราะเสียงที่ดังถึงเพียงนี้ ก้องไปในที่ที่มีอารักขาไว้ดังนี้ นันทมารดา อริยสาวิกาผู้บรรลุผล ๓ แล้ว ปราศจากความเกรงกลัว กล่าววาทานนี้เป็นใคร เป็นนาค เป็นครุฑ เป็นเทวดา เป็นมาร หรือเป็นพรหม ดังนี้แล้ว เมื่อจะกล่าวกับท้าว เวสสุวรรณจึงกล่าวอย่างนี้

ท้าวเวสสุวรรณทรงสำคัญพระอริยสาวิกาผู้เป็นพระอนาคามีว่าเป็นพี่ เพราะ พระองค์เองเป็นพระโสดาบัน จึงตรัสว่า พี่หญิง แล้วจึงสำคัญพระอริยสาวิกาผู้เป็น พระอนาคามีนั้นว่าเป็นน้องของพระองค์อีก เพราะนางยังอยู่ในปฐมวัย แต่พระองค์แก่ กว่า เพราะพระองค์มีพระชนมายุถึง ๙ ล้านปีแล้ว จึงตรัสเรียกพระองค์เองว่า พี่ชาย

อุปกาชีวกพบพระพุทธเจ้า

จะแสดงเรื่อง อาชีวกชื่ออุปกะที่ได้พบพระพุทธเจ้าในสมัยต้นพุทธกาล ขณะ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วที่พุทธคยา และได้เสด็จนั่งเสวยวิมุตตสิสุขแล้ว ได้ทรงพิจารณา ผู้ที่สมควรจะได้รับปฐมเทศนาของพระองค์

ที่แรก ได้ทรงระลึกถึงท่านอาจารย์ทั้ง ๒ ก่อน คือท่านอาฬารดาบสและ อุททกดาบส ได้ทรงทราบว่าท่านทั้ง ๒ นั้นได้มรณภาพเสียแล้ว จึงทรงระลึกถึงฤๅษี ทั้ง ๕ ที่เรียกชื่อว่า ปัญจวัคคีย์ ทรงเห็นว่าสมควรจะรับปฐมเทศนาได้ จึงเสด็จ พระพุทธดำเนินจากพุทธคยาเพื่อไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี อันเป็นที่ ๆ ท่านทั้ง ๕ นั้นได้อาศัยอยู่ ในขณะที่ทรงดำเนินถึงที่ระหว่างตำบลคยา และต้น มหาโพธิ์ ได้ทรงพบอาชีวกชื่ออุปกะ ก็ได้ตรัสเล่าไว้ ตามพระบาลีใน *ปาสราสีสูตร*^{๑๖} ว่า

^{๑๖} ม. มุ. ๑๒/๓๑๒-๓๑๘/๓๑๒-๓๑๕.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาชีวกชื่ออุปกะ ได้พบเราผู้กำลังเดินทางไกลที่ระหว่าง ตำบลคยาและต้นมหาโพธิ์ จึงถามเราว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก จฉวีวรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร เมื่ออุปกะถามอย่างนี้ เราจึงได้กล่าวตอบว่า เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง ไม่ติดข้องในธรรมทั้งปวง ละเว้นธรรมทั้งปวง ไปในธรรมเป็นที่สิ้นต้นเหตุ เพราะรู้อย่างด้วยตนเอง เราจะพึงแสดงใครเล่าว่าเป็นอาจารย์ อาจารย์ของเราไม่มี ผู้ที่เหมือนเราไม่มี ผู้ที่เทียบเสมอเราไม่มี ในโลกทั้งเทวโลก ความจริงเราเป็นพระอรหันต์ เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยมเป็นเอก เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้เย็น ดับกิเลสแล้ว เราจะไปราษธานีของชาวกาสิเพื่อประกาศธรรมจักร โดยหมายจะย่ออมฤตเภรีกลองธรรม ในโลกที่มีตมณ อุปกะถามเราว่า เหตุใดท่านจึงปฏิญาณว่าเป็น อรหันตอนันตชินะ เราจึงกล่าวตอบว่า ผู้ที่ถึงอาสวกัษยคือสิ้นอาสวะเช่นเรา ย่อมเป็นผู้มีนามว่า ชินะ เพราะเราชนะบาปธรรมทั้งหลายแล้ว ฉะนั้น เราจึงมีนามว่า ชินะ

เมื่อเรากล่าวตอบอย่างนี้ อุปกะชิวกนั้นได้กล่าวว่า เป็นเช่นนั้นหรือท่าน แล้วสิ้นศรัทธาแยกทางไป

อาชีวกชื่ออุปกะนี้ ได้มีเล่าไว้ในอรรถกถา *ปาสราสิสูตร*ว่า เขาแยกทางไปสู่วังหารชนบท ในชนบทนั้น อุปกะชิวกคืออาชีวกชื่ออุปกะ อาศัยหมู่บ้านพรานล่าเนื้ออยู่ หัวหน้าพรานบำรุงเขาไว้ ในชนบทนั้น มีชาวประมงดุร้ายให้เขาอยู่ด้วยภาชนะใบเดียว (ฉบับพม่าว่า : มีแมลงดูดเลือด ชาวบ้านจึงให้เขาอยู่ในโถงน้ำใบหนึ่ง) พรานล่าเนื้อจะไปล่าเนื้อในที่ไกล จึงสั่งธิดาชื่ออนาวา (หรือ ฉาวา) ว่า อย่าประมาทในพระอรหันต์ของเรา แล้วไปกับเหล่าบุตรผู้เป็นพี่ ๆ ก็ธิดาของพรานนั้นมีรูปโฉมหน้าชมสมบูรณ์ด้วยส่วนสัด วันรุ่งขึ้นอุปกะอาชีวกมาเรื่อน พบหญิงรุ่นนั้นเข้ามาเลี้ยงดูทำการปรนนิบัติทุกอย่าง เกิดรักอย่างแรง ไม่อาจแม้แต่จะกิน ถือภาชนะอาหารไปที่อยู่วางอาหารไว้ข้างหนึ่ง คิดว่า ถ้าเราได้แม่นาวาจึงจะมีชีวิต ถ้าไม่ได้ก็จะตายเสีย แล้วนอนอดอาหาร วันที่ ๗ นายพรานกลับมา ถามเรื่องอุปกะอาชีวกกับธิดา ธิดาบอกว่า เขามาวันเดียวเท่านั้น แล้วไม่เคยมาอีก โดยชุดที่มาจากป่านั้นแหละ นายพรานบอกธิดาว่า พ่อจะเข้าไปถามเขาเอง แล้วไปทันที จับเท้าถามว่า ไม่สบายเป็นอะไรไป อุปกะอาชีวกถอนใจ กลิ้งเกลือกไปมา นายพรานกล่าวว่า บอกสิ ข้าอาจทำได้ก็จัก

ทำทุกอย่าง อุปกะอาชีวกจึงบอกว่า ถ้าเราได้แม่นาวา ก็จะมีชีวิตอยู่ ถ้าไม่ได้ก็จะตาย ในที่นี้แหละประเสริฐกว่า นายพรานถามว่า ท่านรู้ศิลปะอะไรบ้าง อุปกะอาชีวกตอบว่า เราไม่รู้เลย นายพรานกล่าวว่า เมื่อไม่รู้ศิลปะอะไร ๆ จะอยู่ครองเรือนได้หรือ อุปกะอาชีวกนั้นจึงกล่าวว่า ถึงเราไม่รู้ศิลปะ แต่เราจักเป็นคนแบกเนื้อของท่านมาขาย ได้ นะ นายพรานคิดว่า เขาชอบกิจการนี้ของเรา จึงให้ผ้าถุงผืนหนึ่ง นำไปเรือนมอบ ธิดาให้ อาศัยการสมสู่ของคนทั้ง ๒ นั้น ก็เกิดบุตรขึ้นมาคนหนึ่ง ทั้ง ๒ สามภรรยา จึงตั้งชื่อบุตรว่า สุภัททะ เวลาบุตรร้องนางจะพูดว่า เจ้าลูกคนแบกเนื้อ เจ้าลูกพราน เนื้อ อयर่อง ดั่งนี้เป็นต้น เย้ยหยันอุปกะด้วยเพลงกล่อมลูก อุปกะกล่าวว่า แม่นาง เจ้าเข้าใจว่าข้าไม่มีที่พึ่งหรือ ข้ามีสหายคนหนึ่งชื่อนันทชินะ ข้าจะไปยังสำนักเขานางนาวารู้ว่าสามมีอดัดใจด้วยอาการอย่างนี้ จึงกล่าวบอຍ ๆ วันหนึ่ง อุปกะนั้นไม่บอกกล่าว ก็มุ่งหน้าไปยังมฆฌิมประเทศ

ก็สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ทรงสั่งภิกษุทั้งหลายไว้ว่า ผู้ใดมาถามหาอนันทชินะ พวกท่านจงแสดงเราแก่เขา แม้อุปกาชีวกก็ถามเรื่อย ๆ ไปว่า อนันทชินะอยู่ไหน มาถึงกรุงสาวัตถีตามลำดับ ยืนอยู่กลางพระวิหารถามว่า อนันทชินะอยู่ไหน ภิกษุทั้งหลายก็พาเขาไปยังสำนักของ พระผู้มีพระภาคเจ้า อุปกะนั้นเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า จำข้าได้ไหม ตรัสว่า เออ จำได้สิ ก็ท่านอยู่ไหนละ ทูลว่า วังกหารชนบท ตรัสว่า อุปกะท่านแก่แล้วนะ บวชได้หรือ ทูลว่า พอจะบวชได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าให้การบวช ประทานกรรมฐานแก่เขา อุปกะนั้น กระทำกิจในกรรมฐาน ตั้งอยู่ในอนาคามีผล กระทำกาลแล้ว บังเกิดในสุทธาวาสชั้นอวิหา แล้วบรรลुพระอรหัตในขณะที่เกิดขึ้นเอง จริงอยู่ ชน ๗ คน พอเกิดในสุทธาวาสชั้นอวิหา ก็บรรลุพระอรหัต ในจำนวน ๗ คนนั้น อุปกะก็เป็นคนหนึ่ง สมจริงดังคำที่กล่าวไว้ดังนี้ว่า

ภิกษุ ๗ รูปพ้นแล้ว สิ้นราคะโทสะแล้ว ข้ามกิเลสที่ชานไปในโลก เข้าถึง สุทธาวาสพรหมชั้นอวิหา คือ ๓ คน ได้แก่อุปกะ ปลคัณทะ ปุกกุสาติ ๔ คน คือ ภัททียะ ชันตทเววะ พาหุทัตติ และปิงคียะ ทั้ง ๗ คนนั้น ละกายมนุษย์แล้ว เข้าถึง กายทิพย์

นางจาปาเถรี ในจาปาเถรีคาถา

พระจาปาเถรี คือพระเถรีภิกษุณีชื่อว่า จาปา ก็คือนางนาวานั้นเอง ในที่นี้เรียกชื่อท่านว่าจาปา ก็คงจะเป็นอีกชื่อหนึ่งของท่าน ซึ่งเมื่ออุปกะอาชีวกออกบวชไปแล้ว นางนาวาหรือจาปาผู้ภรรยาก็ออกบวชตาม จนบรรลุลุทธิธรรมในพระพุทธศาสนา แล้วได้กล่าวคาถาเรียกว่า “จาปาเถรีคาถา” แสดงถึงถ้อยคำที่ได้ตอบ ระหว่างอุปกาชีวกและพระจาปาเถรีเองเมื่อครั้งยังไม่ได้บวช ตอนที่อุปกะจะออกบวช พระเถรีแม่รูปนี้บำเพ็ญบารมีมาในพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน ๆ สร้างสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพานมาในภพนั้น ๆ สะสมกุศลมูลมาโดยลำดับ สร้างสมสัมมาการธรรมเครื่องปรับปรุงวิโมกข์คือความหลุดพ้น มาในพุทธรูปบาทกาล คือ กาลเป็นที่บังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้านี้ ก็บังเกิดเป็นลูกสาวของหัวหน้าพรานล่าเนื้อ ในหมู่พรานล่าเนื้อตำบลหนึ่ง ในวังกหารชนบท นางมีชื่อว่า จาปา ซึ่งที่เล่ามาก็คือนางนาวานั้นเอง

นักบวชอาชีวกชื่ออุปกะ พบพระพุทศาศตาซึ่งเสด็จออกจากโพธิมณฑลสถาน เจาะจงไปกรุงพาราณสีเพื่อประกาศพระธรรมจักร จึงถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบ ดังที่ได้เล่ามาแล้ว เขามีจิตเลื่อมใสเกิดขึ้น กล่าวว่า เออ เออ ผู้มีอายุท่านเป็นพระอรหันต์อนันตชินะหรือ ดังนี้ แล้วหลีกทางแยกไปยังวังกหารชนบท เข้าอาศัยอยู่หมู่บ้านพรานล่าเนื้อตำบลหนึ่งในชนบทนั้น หัวหน้าพรานล่าเนื้อในหมู่บ้านนั้นอุปฐากบำรุงเขา วันหนึ่ง หัวหน้าพรานล่าเนื้อจะไปล่าเนื้อไกล จึงสั่งจาปาลูกสาวของตนว่า อย่าลืมพระอรหันต์ของพ่อนะ แล้วไปพร้อมกับลูกชายคนพี่หลายคน ลูกสาวของพรานนั้นมีรูปงามน่าชม เรื่องต่อไปก็ดังที่ได้เล่ามาแล้ว

ครั้นเมื่ออุปกะอาชีวกเดินทางจากไปแล้ว นางจาปาก็มีใจเบื่อหน่าย จึงมอบลูกให้นายพรานผู้เป็นตาไว้ เดินไปตามทางอุปกะไปก่อนแล้ว ถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ก็บวชในสำนักภิกษุณีทั้งหลาย กระทำกิจกรรมในวิปัสสนา ก็ตั้งอยู่ในพระอรหัตตามลำดับมรรค ครั้นพิจารณาทบทวนถึงความเป็นมาของตน ก็กระทำคาถาที่อุปกะกับตนพูดกันไว้แต่ก่อน รวมเป็นอุทานคาถาที่เรียกว่า “จาปาเถรีคาถา” คือได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

ท่านอุปกะกล่าวว่า แต่ก่อน เราบวชถือไม้เท้า บัดนี้ เรานั่นกลายเป็นพรานล่าเนื้อไปเสียแล้ว ไม่อาจข้ามจากตมคือต้นหาอันร้ายกาจ ไปสู่ฝั่งโน้นคือ พระนิพพานได้

ดูก่อน จาปา เจ้าสำคัญเราว่าเป็นคนมัวเมา จึงกล่อมลูกเขยหยันเสียดสี เราจักตัดพันธะของจาปาไปบวชอีก

ข้าพเจ้า คือพระเจ้าจาปาเถรีเมื่อครั้งยังเป็นนางจาปา กล่าวว่า ข้าแต่ท่านมหาวิระโปรดอย่าโกรธจาปาเลย ข้าแต่ท่านมหามุนี โปรดอย่าโกรธจาปาเลย เพราะว่าผู้ถูกความโกรธครอบงำแล้ว ไม่มีความบริสุทธิ์ดอก แล้วตบะจะมีมาแต่ไหนเล่า

ท่านอุปกะกล่าวว่า เราจักหลีกออกไปจากบ้านนาลา ใครจักอยู่ในบ้านนาลานี้ได้ เจ้าผูกเหล่าสมณะผู้เลี้ยงชีพโดยธรรมด้วยมายาสตรี

ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าแต่ท่านกาฬะ (ที่แปลว่า ท่านดำ เพราะท่านอุปกะ มีผิวดำ จึงเป็นอีกชื่อหนึ่งของท่านอุปกะ) มาสิ กลับมาเถิด จงบริโภคคามเหมือนแต่ก่อน จาปาและเหล่าญาติของจาปา ยอมอยู่ใต้อำนาจของท่าน

ท่านอุปกะกล่าวว่า ดูก่อนจาปา เจ้าจักกล่าวคำรักเช่นไรเป็น ๔ เท่าของคำนี้แก่เรา คำรักเช่นนั้นจะพึงโอฬาร คือใหญ่โต สำหรับบุรุษผู้ร่าเริงในเจ้า เท่านั้นดอกนะ

ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าแต่ท่านกาฬะ เพราะเหตุไรท่านถึงละทิ้งจาปาซึ่ง สะสวย มีเรือนร่างงาม ดั่งต้นคนทาซึ่งออกดอกบานสะพรั่งบนยอดเขา ดั่งเครือทับทิมที่ดอกบานแล้ว ดั่งต้นแคฝอยบนเกาะ ผู้มีรังไล้ด้วยจันทน์แดง นุ่งห่มผ้าชั้นเยี่ยมของแคว้นกาสิไปเสียเล่า

ท่านอุปกะกล่าวว่า เจ้าจักตามเบียดเบียนเราด้วยรูปที่ตกแต่ง เหมือนอย่างพรานนกประสงค์จะตามเบียดเบียนนก ไม่ได้ดอกนะ

ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าแต่ท่านกาฬะ ผลคือลูกของเรานี้ท่านก็ทำให้เกิดมาแล้ว เพราะเหตุไรท่านจึงจะละทิ้งจาปาซึ่งมีลูกไปเสียเล่า

ท่านอุปกะกล่าวว่า เหล่าท่านผู้มีปัญญา มีความเพียรมาก ย่อมละพวกลูก ๆ ต่อนั้นก็พวกญาติ ต่อนั้นก็ทรัพย์ พวกนั้นออกบวช เหมือนพญาช้างตัดเชือกที่ผูกฉะนั้น

ข้าพเจ้ากล่าวว่า บัดนี้ ข้าจะเอาไม้หรือมีดพาดลูกคนนี่ของท่านให้ล้มลงเหนือพื้นดิน เพราะความเศร้าโศกถึงลูก ท่านจะไปไม่ได้แน่

ท่านอุปกะกล่าวว่า ดูก่อนหญิงเฒ่า ถึงเจ้าจักโยนลูกให้ฝูงสุนัขจิ้งจอก เจ้าก็จักทำให้เราหวนกลับมา เพราะลูกเป็นต้นเหตุไม่ได้ดอก

ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าแต่ท่านกาฬะ เอาเถิด เดียวนี้ ท่านจะไปที่ไหน คาม นิคม นครราชธานีไหน

ท่านอุปกะกล่าวว่า แต่ก่อนได้มีพวกคณาจารย์ไม่เป็นสมณะ ก็ถือตัวว่าเป็นสมณะ จาริกกันไปตามคาม นิคม ชนบท ราชธานี ความจริงท่านผู้หนึ่งนั้น คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ตรัสรู้ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงแสดงธรรมโปรดหมู่สัตว์ เพื่อละทุกข์ทั้งปวง เราจะไปเฝ้าพระองค์ พระองค์จะเป็นศาสดาของเรา

ข้าพเจ้ากล่าวว่า บัดนี้ ขอท่านจงกราบทูลพระโลกนาถผู้ยอดเยี่ยม ถึงการถวายบังคมของจาปา และพึงทำประทักษิณเวียนขวา แล้วอุทิศกุศลทักษิณแก่จาปาด้วย

ท่านอุปกะกล่าวว่า ข้อที่เจ้าพูดแก่เรา เราทำได้ บัดนี้ เราจักกราบทูลพระโลกนาถผู้ยอดเยี่ยม ถึงการถวายบังคมของเจ้า แล้วเราจักทำประทักษิณ เวียนขวา แล้วอุทิศกุศลทักษิณแก่เจ้าแน่

ต่อแต่นั้น ท่านกาฬะก็เดินทางไปใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ได้พบพระพุทธเจ้า ได้พบพระสัมพุทธเจ้ากำลังแสดงอมตบถ คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความล่องทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เข้าไประงับทุกข์ ท่านกาฬะถวายบังคมพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว กระทำประทักษิณพระองค์แล้ว อุทิศส่วนกุศลแก่จาปา บวชเป็นอนาคาริกะ ไม่มีเรือน วิชชา ๓ ข้าพเจ้าก็บรรลุแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า ก็กระทำเสร็จแล้ว

ในคาถาตอนท้ายนี้ก็ประกาศว่า พระจาปาเถรีเองเมื่อออกบวชเป็นภิกษุณี ปฏิบัติธรรมก็ได้บรรลุวิชชา ๓ และได้กระทำเสร็จกิจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว สำเร็จเป็นพระอรหันต์

กับจะแสดงอีกพระสูตรหนึ่งที่เกี่ยวข้องกัน เรียกว่า *ขมุกการสูตร* ว่าด้วยภิกษุ ๗ รูปตัดเครื่องผูก

ขุฎิการสุต^{๑๗}

ขุฎิการพรรยาบทพุลว่า ภิกษุ ๗ รูปผู้เข้าถึงพรรยาโลกชื่อว่า อวิหา เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว มีราคะโทสะสิ้นแล้ว ข้ามเครื่องเกาะเกี่ยวในโลกได้แล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ก็ภิกษุเหล่านั้นคือผู้ใดบ้าง ผู้ข้ามเครื่องข้องคือบ่วงของมาร ที่ข้ามได้แสนยาก ละกายของมนุษย์แล้ว ก้าวล่วงซึ่งทิพยโยคะ คือเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์

ขุฎิการพรรยาบทพุลว่า คือ ท่านอุปกะ ๑ ท่านปลคัณณะ ๑ ท่านปุกกุสาติ ๑ รวมเป็น ๓ ท่าน ท่านภัททิสยะ ๑ ท่านขันชทเวระ ๑ ท่านพาหุทัตติ ๑ ท่านปิงคิสยะ ๑ ท่านเหล่านั้นล้วนแต่ละกายของมนุษย์ ก้าวล่วงทิพยโยคะแล้ว

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ท่านเป็นผู้มีความฉลาด กล่าวสรรเสริญภิกษุเหล่านั้นผู้ละบ่วงมารได้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นเธอรู้ธรรมของใครเล่า จึงตัดเครื่องผูกคือภพเสียได้

ขุฎิการพรรยาบทพุลว่า ท่านเหล่านั้นตรัสรู้ธรรมของผู้ใด จึงตัดเครื่องผูกคือภพเสียได้ ผู้นั้นไม่มีอื่นไปจากพระผู้มีพระภาคเจ้า และธรรมนั้นไม่มีอื่นไปจากคำสั่งสอนของพระองค์ นามและรูปดับไม่เหลือในธรรมใด ท่านเหล่านั้นได้รู้ธรรมนั้นในพระศาสนา นี้ จึงตัดเครื่องผูกคือภพเสียได้

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ท่านกล่าววาจาลึก รู้ได้ยาก เข้าใจให้ตีได้ยาก ท่านรู้ธรรมของใคร จึงกล่าววาจาเช่นนี้ได้

ขุฎิการพรรยาบทพุลว่า เมื่อก่อนข้าพระองค์เป็นช่างหม้อ ทำหม้ออยู่ในเวกพิงคชนบท ผู้เลี้ยงมารดาและบิดา ได้เป็นอุบาสกของพระกัสสปพุทธเจ้า เป็นผู้เว้นจากเมถุนธรรม เป็นผู้ประพฤติพรรยาจรรยา ไม่เกี่ยวข้องกับามิส ด้วยเคยเป็นคนร่วมบ้านกับพระองค์ ทั้งได้เคยเป็นสหายของพระองค์ในกาลปางก่อน ข้าพระองค์รู้จักภิกษุ ๗ รูปเหล่านี้ ผู้หลุดพ้นแล้ว มีราคะและโทสะสิ้นแล้ว ผู้ข้ามเครื่องข้องในโลกได้แล้ว

^{๑๗} ส. ส. ๑๕/๒๘๗-๒๙๒/๘๕-๘๖.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า แน่ะ นายช่างหม้อ ท่านกล่าวเรื่องอย่างใด เรื่องนั้นได้เป็นจริงแล้วเช่นนั้นในกาลนั้น เมื่อก่อนท่านเคยเป็นช่างหม้อ ทำหม้ออยู่ในเวกพิงคชนบท เป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา เป็นอุบาสกของพระกัสสปพุทธเจ้า เป็นผู้เว้นจากเมถุนธรรม เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่เกี่ยวข้องกับามิส ได้เป็นคนเคยร่วมบ้านกันกับเรา ทั้งได้เคยเป็นสหายของเราในปางก่อน

พระสังคีติกาจารย์กล่าวว่า สหายเก่าทั้ง ๒ ผู้มีตนอันอบรมแล้ว ทรงไว้ซึ่งสรีระมีในที่สุด ได้มาพบกันด้วยอาการอย่างนี้

จิวรสสูตร^{๑๔}

ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ว่าด้วยภิกษุสังฆวิหาริกของพระอานนท์ ๓๐ รูปลาสิกขา

สมัยนั้น ท่านพระมหากัสสปะอยู่ ณ พระเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ ก็สมัยนั้น ท่านพระอานนท์เที่ยวจาริกไปในทักษิณาคริชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุผู้เป็นสังฆวิหาริกของท่านประมาณ ๓๐ รูป โดยมากยังเป็นเด็กหนุ่ม พากันลาสิกขา เวียนมาเพื่อความเป็นคฤหัสถ์

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เที่ยวจาริกไปตามชอบใจในทักษิณาคริชนบท แล้วกลับสู่พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ เข้าไปหาท่านพระมหากัสสปะ หรือท่านพระมหากัสสปถึงที่อยู่ ครั้นเข้าไปหาแล้ว ไหว้พระมหากัสสปะ นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อท่านพระอานนท์นั่งเรียบร้อยแล้ว ท่านพระมหากัสสปะได้กล่าวปราศรัยกับท่านพระอานนท์ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัย อำนาจประโยชน์เท่าไรหนอ จึงทรงบัญญัติติโกษณะคือการขบฉันหมวด ๓ ในตระกูลเข้าไว้

^{๑๔} ส. นี. ๑๖/๕๑๘-๕๒๗/๒๕๗-๒๖๑.

ท่านพระอานนทกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๓ ข้อ จึงได้ทรงบัญญัติการขบฉันหมวด ๓ ในตระกูลเช้าไว้ คือเพื่อขมคนหน้าด่าน เพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นสุข และเพื่ออนุเคราะห์ตระกูล โดยเหตุที่พวกมีความปรารถนาลามก อาศัยสมัคพรคพวกแล้วจะพึงทำสงฆ์ให้แตกกันไม่ได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๓ ข้อนี้แล จึงทรงบัญญัติติกโกชนะคือ การขบฉันหมวด ๓ ในตระกูลเช้าไว้

ท่านพระมหากัสสปะกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เธอเที่ยวไปกับภิกษุเหล่านี้ ผู้ไม่ค้ำครองทวารในอินทรียทั้งหลาย ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ไม่ประกอบความเพียรเพื่อประโยชน์อะไรเล่า เธอแม้แต่จาริกไปเหยียบย่ำข้าวกล้า แม้แต่จาริกไปเบียดเบียนตระกูล บริษัทของเธอย่อมลุ่มหลุดไป สัทธาวิหาริกของเธอซึ่งโดยมากเป็นผู้ใหม่ ย่อมแตกกระจายไป เธอนี้ยังเป็นเด็ก ไม่รู้จักประมาณ

ท่านพระอานนทกล่าวว่า บนศีรษะของกระผม ผมหงอกแล้วมิใช่หรือ ถึงอย่างนั้นพวกกระผมก็ยังไม่พ้นจากท่านพระมหากัสสปะว่าเป็นเด็ก

ท่านพระมหากัสสปะกล่าวว่า ก็เป็นจริงอย่างนั้น เธอยังเที่ยวไปกับภิกษุใหม่ ๆ เหล่านี้ ผู้ไม่ค้ำครองทวารในอินทรียทั้งหลาย ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ไม่ประกอบความเพียร เธอแม้แต่จาริกไปเหยียบย่ำข้าวกล้า แม้แต่จาริกไปเบียดเบียนตระกูล บริษัทของเธอย่อมลุ่มหลุดไป สัทธาวิหาริกของเธอซึ่งโดยมากเป็นผู้ใหม่ ย่อมแตกกระจายไป เธอนี้ยังเป็นเด็ก ไม่รู้จักประมาณ

ภิกษุณีอุลลันนทาได้ยินแล้วคิดว่า ทราบว่าพระผู้เป็นเจ้าอานนทผู้เป็นมุณี เปรื่องปราชญ์ถูกพระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปะรุกรานด้วยวาทะว่าเป็นเด็ก ไม่พอใจ จึงเปล่งวาจาแสดงความไม่พอใจว่า อะไรเล่าพระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปะ ผู้เคยเป็นอัญญาเดียรถีย์ จึงสำคัญพระคุณเจ้าอานนทผู้เป็นมุณีเปรื่องปราชญ์ว่า ตนควรรุกรานด้วยวาทะว่าเป็นเด็ก ท่านพระมหากัสสปะได้ยินภิกษุณีอุลลันนทากล่าววาจาแล้ว

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะจึงกล่าวกับท่านพระอานนทว่า ภิกษุณีอุลลันนทายังไม่ทันพิจารณา ก็กล่าววาจาพล่อย ๆ เพราะเราเองปลงผมและหวดนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่นึกเลยว่า เราบวชอุทิศศาศดาอื่น

นอกจากพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ครึ่งก่อนเมื่อเรายังเป็นคฤหัสถ์เคยคิดว่า ฆราวาสช่างคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาปลอดโปร่ง ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว ประจวบสังขัต ไม่ใช้ทำไถ่จ่ายนัก ทางที่ดีเราควรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต สมัยต่อมา เราทำผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่า ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาฬหพัศตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต อุทิศเฉพาะท่านผู้เป็นพระอรหันต์ในโลก เมื่อบวชแล้วยังเดินไปสิ้นระยะทางไกล ได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้าระหว่างเมืองราชคฤห์กับบ้านนาลันทคาม กำลังประทับอยู่ ณ พุทฺตเจดีย์ พอเราพบเข้าก็รำพึงอยู่ว่า เราพบพระศาสดา ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย เราพบพระสุคต ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย เราพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย เรานั้นจึงซบเศียรเกล้าลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ ที่นั้นเอง ได้กราบทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวกข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวกข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

เมื่อเรากราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับเราว่า ดูก่อนกัสสปะ ผู้ใดเล่ายังไม่รู้ถึงสาวกผู้ประมวณมาด้วยจิตทั้งหมดอย่างนี้แล้ว จะพึงพูดว่ารู้ ยังไม่เห็นเลย จะพึงพูดว่าเห็น ศีรษะของบุคคลนั้นพึงแตก ดูก่อนกัสสปะ แต่เรารู้ อยู่ จึงพูดว่ารู้ เห็นอยู่ จึงพูดว่าเห็น เพราะเหตุที่นั่นแหละ กัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเข้าไปตั้งhiri ความละเอียดใจ โอตตัมปะ ความเกรงกลัว อย่างแรงกล้าในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระ ผู้นวกะ ผู้มัชฌิมะ เราจักพึงธรรม อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยบุคคล จักกระทำธรรมนั้นทั้งหมดให้เกิดประโยชน์ ใส่ใจถึงธรรมนั้นทั้งหมด จักประมวณด้วยจิตทั้งหมด เญยโสตตัมปะพระธรรม เราจักไม่ละกายคตาสติ สติไปในกาย ที่สหระคตด้วยความสุขสำราญ ดูก่อนกัสสปะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทเราด้วยพระโอวาทนี้ เสด็จจุลกจากอาสนะแล้ว ทรงหลีกไป เราเป็นหนึ่งบริโภคก่อนข่าวของราษฏรถึง ๑ สัปดาห์ วันที่ ๘ อรหัตตผลจึงปรากฏขึ้น คราวนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จหลีกจากหนทาง ตรงไปยังโคนไม้แห่งหนึ่ง เราจึงเอาผ้าสังฆาฏิ

แห่งผ้าที่เก่าเป็น ๔ ชั้นถวายเป็นแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนผ้าผืนนี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพระองค์ ตลอดกาลนาน พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดถวาย ครั้นประทับนั่งแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับเราว่า กัสสปะ ผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าของเธอผืนนี้อ่อนนุ่ม เราก็กกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้โปรดอนุเคราะห์ ทรงรับผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าของข้าพระองค์เถิด พระองค์ตรัสว่า ดูก่อนกัสสปะ เธอจักครองผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่หรือ เราก็กกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักครองผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้

เราได้มอบถวายผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า และได้รับผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ดูก่อนอาวุโส ก็เมื่อบุคคลจะพูดให้ถูก ฟังพูดถึงผู้ใดว่า บุตรผู้เกิดแต่อก เกิดแต่พระโอรส ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เกิดแต่พระธรรม อันธรรมนิรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท จึงรับผ้าบังสุกุลซึ่งทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่ เมื่อเขาจะพูดให้ถูก ฟังพูดถึงผู้นั้นคือเราว่าบุตรผู้เกิดแต่อก เกิดแต่พระโอรส ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เกิดแต่พระธรรม อันธรรมนิรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท รับผ้าบังสุกุลซึ่งทำด้วยผ้าปานซึ่งยังใหม่

เราหวังสังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรม แล้วเข้าถึงปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ตราบเท่าที่เราหวัง ฯลฯ

ท่านพระมหากัสสปะได้กล่าวต่อไปจนจบ *อนุப்புพวิหาร ๙ และอภิญา ๕*

เราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันรู้ยิ่งเองในทิวฐธรรม เข้าถึงอยู่ ผู้ใดสำคัญเราว่า ควรปกปิดด้วยอภิญา ๖ ผู้นั้นก็ควรสำคัญข้าง ๘ คอกหรือ ๗ คอกครั้งว่า จะพึงปกปิดด้วยใบตาลได้

ก็แลภิกษุณีอุลลันนทาเคลื่อนจากพรหมจรรย์เสียแล้ว

อรรถกถาแห่งจิวรสูตเรื่องนี้ ได้แสดงอธิบายว่า

บพว่า ในทักขินาคริ ความว่า ชนบทภาคทักษิณของภูเขาเป็นเทือกล้อมกรุงราชคฤห์ชื่อว่า ทักขินาคริ อธิบายว่า เทียวจาริกไปในทักขินาคริชนบทนั้น ชื่อว่าจาริก มี ๒ อย่าง คือรีบไป ๑ ไม่รีบไป ๑ ในจาริกเหล่านั้น ภิคุษาบางรูปนุ่งผ้ากาสาเยะผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่งตลอดเวลา คล้องบาตรและจีวรที่ป่าเถอร่ม วันหนึ่งเดินไปได้ ๗-๘ โยชน์ มีเห็ือไหลท่วมตัว ก็หรือว่าพระพุทธเจ้าทรงเห็นสัตว์ฟังตรัสรู้ไร ๆ ขณะเดียวเสด็จไปได้ร้อยโยชน์บ้าง พันโยชน์บ้างอย่างนี้ชื่อว่า *รีบไป* ก็ทุกวันที่พระพุทธเจ้ารับนิมนต์เพื่อฉันในวันนี้ เสด็จไปทำการสงเคราะห์คนมีประมาณเท่านี้ในระยะทางคาวุตหนึ่ง กึ่งโยชน์ สามคาวุต หนึ่งโยชน์ นี้ชื่อว่า *ไม่รีบไป* ในที่นี้ประสงค์จาริกนี้

พระเถระคือท่านพระอานนทเถระ ได้อยู่เบื้องพระปฤษฎางค์พระทศพล ตลอด ๒๕ ปีดูจงามิใช่หรือ ท่านไม่ให้โอกาสแก่พระดำรัสเพื่อตรัสถามว่า อานนทไปไหน ท่านได้โอกาสเทียวจาริกไปกับภิคุษาสงฆ์ในกาลไหน ในปีพระศาสดาปรินิพพาน ได้ยินว่าเมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปเถระนั่งในท่ามกลางพระภิคุษาสงฆ์ประชุมพร้อมกันในการปรินิพพานของพระศาสดา เลือกภิคุษา ๕๐๐ รูปเพื่อทำสังคายนาพระธรรมวินัย กล่าววว่า ก็ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราทั้งหลายจักอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ สังคายนาพระธรรมวินัย ท่านทั้งหลายก่อนเข้าพรรษา จงตัดปลิโพธส่วนตัวเสีย แล้วประชุมพร้อมกันในกรุงราชคฤห์เถิด ก็ไปยังกรุงราชคฤห์ด้วยตนเอง

พระอานนทเถระถือบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาคเจ้าปลอมมหาชนไปยังกรุงสาวัตถี ออกจากกรุงสาวัตถีนั้น ไปยังกรุงราชคฤห์ เทียวจาริกไปในทักขินาคริชนบท นี้ท่านกล่าวหมายถึงข้อนั้น

บพที่ว่า เป็นเด็กโดยมาก ความว่า ภิคุษาเหล่านั้นใด ชื่อว่าเวียนมาเพื่อความ เป็นคฤหัสถ์ ภิคุษาเหล่านั้นโดยมากเป็นเด็กหนุ่มยังอ่อน คือเป็นภิคุษาพรรษาเดียว สองพรรษา และเป็นสามเณร ถามว่า ก็เพราะเหตุไร เด็กเหล่านั้นจึงบวช เพราะเหตุอะไรจึงเวียนมาเพื่อความ เป็นคฤหัสถ์ ตอบว่า ได้ยินว่า มารดาบิดาของเด็กนั้นคิดว่า พระอานนทเถระเป็นผู้คุ้นเคยกับพระศาสดา ทูลขอพร ๘ ประการแล้วจึงอุปฐาก ทั้งสามารถเพื่อจะพาเอาพระศาสดาไปยังสถานที่ที่ตนปรารถนาและตนปรารถนาได้ เราทั้งหลายจึงให้พวกเด็กของพวกเขาบวชในสำนัก ของพระอานนทนั้น พระอานนท

ก็จักพาพระศาสดามา เมื่อพระศาสดามาแล้ว เราทั้งหลายจักได้ทำสักการะเป็นอันมาก
 ดังนี้ พวกญาติของเด็กเหล่านั้นจึงให้เด็กเหล่านั้นบวชด้วยเหตุนี้ก่อน แต่เมื่อพระศาสดา
 ปรีณิพพาน ความปรารถนาของคนเหล่านั้นก็หมดไป เมื่อเป็นดังนี้ จึงให้เด็กเหล่านั้น
 สึกแล้วในวันเดียวเท่านั้น

บพว่า ตามความชอบใจ ก็ได้แก่ ตามชอบใจคือตามอรรถาัย

บพว่า บัญญัติโกชนะหมวด ๓ ท่านกล่าวถึงบทนี้ว่า เป็นปาจิตตีย์ในเพราะ
 คนโกชน์ เว้นไว้แต่สมัย ดังนี้ ก็ภิกษุ ๓ รูปพอใจแม้รับนิมนต์เป็นอกบปิยะร่วมกัน
 เป็นอนาบัติในคนโกชน์นั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า โกชนะหมวด ๓

ชื่อว่า เพื่อชมคนหน้าด่าน ได้แก่ เพื่อชมคนทุศีล

บพว่า เพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นสุข ความว่า อุโบสถและปวารณา
 ย่อมเป็นไปเพื่อภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ด้วยการชมคนหน้าด่านนั่นเอง การอยู่พร้อมเพรียง
 กันย่อมมี นี้เป็นผาสุวิหารคืออยู่เป็นสุข ของเปสลภิกษุคือภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักเหล่านั้น
 เพื่อประโยชน์แก่การอยู่เป็นสุขนี้

เทวทัตออกปากขอในตระกูลด้วยตนเอง บริโภคอยู่ อาศัยพวกภิกษุผู้ปรารถนา
 ลามาก ทำลายสงฆ์ฉันใด ภิกษุผู้ปรารถนาลามากเหล่านี้ ออกปากขอในตระกูลโดย
 เป็นคณะบริโภคอยู่คือบริโภคเป็นหมู่ ทำคณะให้ใหญ่ขึ้นแล้ว อาศัยพรรคพวกนั้นพึง
 ทำลายสงฆ์ได้ ฉะนั้น ดังนี้ จึงทรงบัญญัติไว้ด้วยเหตุนี้แล

เมื่อภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถและปวารณาแล้วอยู่พร้อมเพรียงกัน พวกมนุษย์ถวาย
 สลากภัตเป็นต้น ย่อมเป็นผู้มีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า อธิบายว่า และทรงบัญญัติไว้เพื่อ
 อนุเคราะห์ตระกูล ด้วยประการฉะนี้

เธอเที่ยวไปเหมือนเหยียบย่ำข้าวกล้า เธอเที่ยวไปเหมือนทำลายเบียดเบียน
 ตระกูล เป็นอธิบายของคำที่ว่า เที่ยวเหยียบย่ำข้าวกล้า เที่ยวเบียดเบียนตระกูล

ภิกษุเหล่านั้นโดยมากคือส่วนมากของท่านเป็นผู้ใหม่ เป็นหนุ่มมีพรรษาเดียว
 หรือ ๒ พรรษา และเป็นสามเณรดังกล่าว หลุดหายคือกระจายไป

พระเถระเมื่อกล่าวชู้พระเถระ คือพระมหากัสสปะเมื่อกล่าวชู้พระอานนทเถระ ว่า เด็กนี้ไม่รู้จักประมาณตน ท่านพระอานนท์จึงกล่าวว่า พวกเรายังไม่พันวาทะว่าเป็นเด็ก ท่านพระมหากัสสปะกล่าวเพื่อแสดงเหตุ เพราะท่านพระอานนทเถระนี้เพิ่งถูกกล่าวอย่างนี้ ในข้อนี้มีความประสงค์ดังนี้ว่า เพราะท่านเที่ยวไปกับภิกษุใหม่เหล่านี้ ผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ ฉะนั้น ท่านเที่ยวไปกับพวกเด็ก จึงควรถูกเขากล่าวว่าเป็นเด็ก

ข้อที่ว่า นางภิกษุณีรูปนั้นได้กล่าวกับท่านพระมหากัสสปะว่า เคยเป็นเดียรถีย์ ฝ่ายอื่นมาก่อน ก็เพราะอาจารย์อุปัชฌาย์ของพระเถระไม่ปรากฏในศาสนานี้เลย ตนถือเอาผ้ากาสายะแล้วออกบวช ฉะนั้น ภิกษุณีกุลลันนทากล่าวบอกถึงพระมหากัสสปะ เคยเป็นอัญญเดียรถีย์คือเดียรถีย์ในศาสนาอื่นจากพุทธศาสนามาก่อน เพราะความไม่พอใจ

ที่กล่าวว่า กล่าวโดยไม่คิด ก็คือแม่ผู้ประพตติด้วยราคะและโมหะคือ ไม่ทันตรึก แต่บทที่ท่านกล่าวด้วยอำนาจความประพตติด้วยโทสะ คือที่นางกุลลันนทาภิกษุณีนั้นกล่าวด้วยอำนาจของโทสะ คือยังไม่ทันพิจารณา

บัดนี้ พระมหากัสสปเถระ เมื่อยังบรรพชาของตนให้บริสุทธิ์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า จำเดิมแต่บวชแล้ว ในบทเหล่านั้น บทว่า เพื่ออุทิสดาอื่น หมายความว่า เราไม่นึกเพื่ออุทิสอย่างนี้ว่า เว้นพระผู้มีพระภาคเจ้า คนอื่นจะเป็นครูของเรา

ในบทเป็นต้นว่า ขรवासเป็นที่คับแคบ ความว่า แม้หากว่าสามีและภรรยา ทั้ง ๒ ย่อมอยู่ในเรือนกว้าง ๖๐ ศอก หรือแม้ในระหว่างร้อยโยชน์ การอยู่ครองเรือนของสามีภรรยาเหล่านั้น ก็ชื่อว่าคับแคบอยู่นั่นเอง เพราะอรรถว่า มีกิเลสเครื่องกังวลคือห่วงใย

ประวัติท่านพระมหากัสสปะ

ในอรรถกถาจิวรสุต กัสสปสังยุต สังยุตตนิกาย นิทานวรรค ได้เล่าประวัติของท่านพระมหากัสสปเถระตั้งแต่ต้น เมื่อท่านเป็นมาณพชื่อว่า ปิปผลิมาณพ ตามอรรถกถานี้ได้เล่าไว้ว่า ปิปผลิมาณพนี้เกิดในท้องของอัครมเหสีของกบิลพราหมณ์

ในบ้านพราหมณ์มหาดีดีต์ แคว้นมคธ ส่วนภรรยาคือนางภัททกาปิลานี เกิดในท้องของอัครมเหสีของพราหมณ์โกสิยโคตร ในสาคลนคร แคว้นมคธ เมื่อเขาเจริญวัยโดยลำดับ ปีผลิมาณพออายุ ๒๐ นางภัททาอายุ ๑๖ มารดาบิดาแลดูบุตร คาคคั้นเหลือเกินว่า ลูกเอ๋ย ลูกเติบโตแล้ว ควรดำรงวงศ์ตระกูล มาณพกล่าวว่าคุณพ่อคุณแม่อย่าพูดถ้อยคำเช่นนี้ให้เข้าหูลูกเลย ลูกจะปรนนิบัติตราบเท่าที่คุณพ่อคุณแม่ดำรงอยู่ ลูกจักออกบวชภายหลังคุณพ่อคุณแม่สิ้นแล้ว ล่วงไปอีกเล็กน้อย มารดาบิดา ก็พูดอีกแม้มาณพก็ปฏิเสธเหมือนอย่างเดิม ตั้งแต่นั้นมามารดาก็ยังพูดอยู่ไม่ขาดเลย มาณพคิดว่า เราจักให้มารดายินยอมเรา จึงให้ทองสีแดงพันลึง ให้ช่างทองหล่อรูปหญิงคนหนึ่ง เมื่อสำเร็จการขัดสีรูปหญิงนั้น จึงให้นุ่งผ้าแดง ให้ประดับด้วยดอกไม้ สมบูรณ์ด้วยสี และด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ แล้วเรียกมารดามาทูลว่า แม่จ๋า ลูกเมื่อได้อารมณเห็นปานนี้ จักดำรงอยู่ในเรือน เมื่อไม่ได้จักไม่ดำรงอยู่ พราหมณ์เป็นหญิงฉลาดคิดว่า ลูกของเรามีบุญ ให้ท่าน สร้างสมความดี เมื่อทำบุญ มิได้ทำเพียงผู้เดียวเท่านั้น จักมีหญิงที่ทำบุญไว้มาก มีรูปเปรียบรูปทองเช่นรูปหญิงนี้แน่นอน จึงเรียกพราหมณ์ ๘ คนมา ให้อิมหนาสำราญด้วยความใคร่ทุกชนิด ให้ยกรูปทองขึ้นใส่รถแล้วสั่งว่าไปเถิด พวกท่านจงค้นหาทาริกาเห็นปานนี้ในตระกูลที่เสมอด้วยชาติโคตรและโคชะของเรา พวกท่านจงให้รูปทองนี้เป็นของหมั้นหมาย พราหมณ์เหล่านั้นออกไปด้วยคิดว่า นี่เป็นงานของพวกเรา แล้วคิดต่อไปว่า เราจักไปที่ไหน รู้ว่าแหล่งเกิดของหญิงงามมีอยู่ในมัททรัฐ เราจักไปมัททรัฐ จึงพากันไปสาคลนครในมัททรัฐ พวกพราหมณ์ตั้งรูปทองนั้นไว้ที่ท่าน้ำ แล้วพากันไปนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น พี่เลี้ยงของนางภัททา ให้นางภัททาอาบน้ำแต่งตัวแล้ว ให้นั่งในห้องอันเป็นสิริ แล้วมาอาบน้ำ ครั้นเห็นรูปนั้น จึงคุกคามด้วยสำคัญว่า ลูกสาวนายของเรา มาอยู่ในที่นี้ กล่าวหาว่า คนหัวดี้อ เจ้ามาที่นี้ทำไม เจื่อหอกคือฝ่ามือ ตบนางภัททาที่สีข้างกล่าวว่า จงรีบไปเสีย มีสะท้านเหมือนกระทบที่หิน พี่เลี้ยงหลีกไปแล้วกล่าวว่า รูปนี้กระด้างอย่างนี้ เราเห็นแล้วนี้กว่า ลูกสาวนายของเรา ที่แท้รูปนี้แม้จะเป็นผู้ถือผ้านุ่งให้ลูกสาวนายของเราก็กังไม่คู่ควร

ลำดับนั้น พวกคนล้อมพี่เลี้ยงนั้นแล้วพากันถามว่า ลูกสาวนายของท่าน มีรูปอย่างนี้หรือ นางกล่าวว่า อะไรกัน แม่หญิงของเรามีรูปงามกว่าหญิงนี้ตั้งร้อยเท่าพันเท่า

เมื่อนางนั่งอยู่ในห้องประมาณ ๑๒ สอกลง ไม่ต้องตามประทีป เพียงความสว่างของร่างกายเท่านั้นก็กำจัดความมืดได้ พวกมนุษย์กล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงมาพาหญิงค่อมนั้นไป ให้อยู่กับพวกเรานี้เถิด ตั้งไว้ที่ประตูเรือนของพราหมณ์โกสิยโคตรประกาศให้รู้ว่ามา พราหมณ์ทำปฏิสันถารแล้วถามว่าพวกท่านมาแต่ไหน พวกมนุษย์กล่าวว่า พวกเรามาแต่เรือนของกบิลพราหมณ์ ณ บ้านมหาดิถ์ ในแคว้นมคธ ด้วยเหตุชื่อนี้ พราหมณ์กล่าวว่า ดีแล้วพ่อคุณพราหมณ์ของพวกเรามิชาติโคตรและสมบัติเสมอกัน เราจักให้นางทาริกา แล้วรับบรรณาการไว้ พราหมณ์เหล่านั้นส่งข่าวให้กบิลพราหมณ์ทราบว่าได้นางทาริกาแล้ว โปรดทำสิ่งที่ควรทำเถิด มารดาบิดาฟังข่าวนั้นแล้วจึงบอกแก่ปีปผลิมาณพว่า ข่าวว่าได้นางทาริกาแล้ว มาณพคิดว่า เราคิดว่าเราจักไม่ได้ ก็มารดาบิดากล่าวว่าได้แล้ว เราไม่ต้องการ จักส่งหนังสือไป จึงไปในที่ลับเขียนหนังสือว่าแม่ภัททา จงครองเรือนตามสมควรแก่ชาติโคตรและโคณะของตนเถิด เราจักออกบวช ท่านอย่าได้มีความร้อนใจในภายหลังเลย แม้นางภัททาก็สดับว่า มารดาบิดาประสงค์จะยกเราให้แก่ผู้โน้น จึงไปในที่ลับ เขียนหนังสือว่า บุตรผู้เจริญ จงครองเรือนตามสมควรแก่ชาติโคตรและโคณะของตนเถิด เราจักบวช ท่านอย่าได้เดือดร้อนในภายหลังเลย หนังสือแม่ทั้ง ๒ ได้มาถึงพร้อมกันในระหว่างทาง คนทั้งหลายถามว่า หนังสือของใคร ตอบว่า ปีปผลิมาณพส่งให้นางภัททา ถามว่า หนังสือของใคร ตอบว่า นางภัททาส่งให้ปีปผลิมาณพ ทั้ง ๒ ฝ่ายก็ได้พูดขึ้นว่า พวกท่านจงดูการกระทำของพวกทารกเถิด จึงเปิดดูแล้วทั้งเสียในป่า เขียนหนังสือมีความเหมือนกันส่งไปทั้งข้างนี้และข้างโน้น เมื่อคนทั้ง ๒ ไม่ปรารถนาเหมือนกันนั้นแหละ ก็ได้มีการอยู่ร่วมกัน

ก็ในวันนั้นเอง มาณพก็ให้ร้อยพวงดอกไม้พวงหนึ่ง แม้นางภัททาก็ให้ร้อยพวงหนึ่ง แม้คนทั้ง ๒ บริโภคอาหารในเวลาเย็นแล้ว จึงวางพวงดอกไม้เหล่านั้นไว้กลางที่นอนคิดว่าเราทั้ง ๒ จักเข้านอน มาณพนอนข้างขวา นางภัททานอนข้างซ้าย คนทั้ง ๒ นั้น เพราะกลัวการถูกต้องร่างกายกันและกัน จึงนอนไม่หลับจนล่วงไปตลอด ๓ ยาม แม้เพียงหัวเราะกันในเวลากลางวันก็ไม่มี คนทั้ง ๒ มิได้ร่วมกันด้วยโลกามิส เขาทั้ง ๒ มิได้สนใจสมบัติตลอดเวลาที่มารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ เมื่อมารดาบิดาถึงแก่กรรมแล้ว จึงสนใจ มาณพมีสมบัติมาก ในวันหนึ่ง ควรได้ฝังทองคำที่ขัดสีร่างกายแล้วทิ้งไว้

ประมาณ ๑๒ หนานโดยหนานของชาวมคร มีสระใหญ่ติดเครื่องยนต์ ๖๐ แห่ง มีพื้นที่ทำกรงาน ๑๒ โยชน์ มีบ้านทาส ๑๔ แห่งเท่าอนุราชบุรี มีช่างสีก ๑๔ เชือก รถ ๑๔ คัน วันหนึ่งมาณพขี่ม้าที่ตกแต่งแล้ว มีมหาชนแวดล้อมไปยังพื้นที่กรงาน ยืนในที่สุดเขต เห็นนกมีกาเป็นต้นจิกสัตว์มีไส้เดือนเป็นต้นกินจากที่ถูกไถพลิกขึ้น จึงถามว่า นกเหล่านี้กินอะไร ตอบว่า กินไส้เดือนจะนาย ถามว่า บาบที่นกเหล่านี้ ทำจะมีแก่ใคร ตอบว่า แก่พวกท่านจะนาย มาณพคิดว่า บาบที่นกเหล่านี้ทำจะมีแก่เรา ทรัพย์ ๘๗ โกฎิจะทำอะไรเราได้ พื้นที่กรงานประมาณ ๑๒ โยชน์จักทำอะไรได้ สระ ติดเครื่องยนต์ ๖๐ สระหมู่บ้าน ๑๔ หมู่ จักทำอะไรได้ เราจักมอบสมบัติทั้งหมดให้ แก่นางภัททา แล้วออกบวช

ในขณะนั้น แม่นางภัททกาปิลานี ก็ให้เทหมองา ๓ หม้อลงในระหว่างพื้นที่ พวกพี่เลี้ยงนั่งล้อม เห็นกากินสัตว์ที่กินงา จึงถามว่า กาเหล่านี้กินอะไรแม่ ตอบว่า กินสัตว์จะแม่นาย ถามว่า อกุลจะมีแก่ใคร ตอบว่า จะมีแก่ท่านจะแม่นาย นางคิดว่า เราควรได้ผ้าประมาณ ๔ ศอก และข้าวสุกประมาณหนานหนึ่ง ก็ฉิวอกุลที่ชน ประมาณเท่านี้ทำจะมีแก่เรา แต่เราไม่สามารถจะยกศิระขึ้นได้จากวิญญูะตั้งพันภพ พอเมื่ออัยยบุตร (มาณพ) มาถึง เราจักมอบสมบัติทั้งหมดแก่เขา แล้วออกบวช

มาณพมาอาบน้ำแล้ว ขึ้นสู่ปราสาท นั่ง ณ บัลลังก์มีค่ามาก ลำดับนั้น ชนทั้งหลายจัดโภชนะอันสมควรแก่จักรพรรดิให้แก่เขา ทั้ง ๒ บริโภคแล้ว เมื่อบริวารชน ออกไปแล้ว จึงไปนั่งในที่พูดเรื่องลับกันได้สะดวก แต่นั้นมาณพกล่าวกับนางภัททาว่า ดูก่อนแม่ภัททา ท่านมาสู่เรือนนี้นำทรัพย์มาเท่าไร นางตอบว่า ๕๕,๐๐๐ เกวียนจะ นาย มาณพกล่าวว่า ทรัพย์ ๘๗ โกฎิและสมบัติมีสระติดเครื่องยนต์ ๖๐ สระ มีอยู่ในเรือนนี้ ทั้งหมดเรามอบให้แก่ท่านผู้เดียว นางถามว่า ก็ท่านเล่า นาย ตอบว่า เราจักบวช นางกล่าวว่า แม้นั่งมองดูการมาของท่าน ฉันทักบวชจะนาย ภพทั้ง ๓ เหมือน บรรณกฏีที่ถูกไฟไหม้ ทั้ง ๒ คนกล่าวว่า เราจักบวชละ จึงให้นำผ้าเหลืองย้อมด้วยน้ำ ฝาดและบาตรดินเหนียวมาจากภายในตลาด ปลงผมให้กันและกัน บวชด้วยตั้งใจว่า บรรพชาของพวกเรากุติพระอรหันต์ในโลก เอาบาตรใส่ถลกคัล้องป่า ลงจากปราสาท บรรดาทาสและกรรมกรในเรือนไม่มีใครรู้เลย

ครั้งนั้น ชาวบ้านทาสจำเขาซึ่งออกจากบ้านพราหมณ์ไปทางประตูบ้าน ทาสได้ ด้วยสามารถอากัปกิริยา ชาวบ้านทาสต่างร้องให้ หมอบลงแทบเท้า กล่าวว่า นายจำ นายจะทำให้ข้าพเจ้าไรที่ฟังหรือ ทั้ง ๒ ตอบว่า เราทั้ง ๒ บวชด้วยคิดว่า ภพทั้ง ๓ นั้นเป็นเหมือนบรรณศาลาที่ถูกไฟไหม้เผาผลาญ หากเราทั้ง ๒ จะทำใน พวกท่านคนหนึ่งๆให้เป็นไท แม้ร้อยปีก็ยังไม่หมด พวกท่านจงชำระศีระชะระของพวกท่าน แล้วจงเป็นไทเถิด เมื่อชนเหล่านั้นร้องให้อยู่ ก็พากันหลีกไป

พระเถระเดินไปข้างหน้า เหลียวมองดูคิดว่า หญิงผู้มีค่าในสกุลชมพูทวีป ชื่อภักทกาปิลานี้ เดินมาข้างหลังเรา ข้อที่ใคร ๆ ฟังคิดอย่างนี้ว่า เราทั้ง ๒ นี้ แม้ บวชแล้วก็ไม่สามารถจะพรากจากกันได้ ย่อมกระทำการกรรมอันไม่สมควร นี่เป็นฐานะที่จะ มีได้ อีกอย่างหนึ่ง ใคร ๆ ฟังมีใจประทุษร้ายแล้วจะไปตกคัลกในอบาย พระเถระจึง เกิดคิดขึ้นว่า เราควรละหญิงนี้ไป พระเถระไปข้างหน้าเห็นทาง ๒ แพร่ง จึงได้หยุด ยืนในที่ที่สุดทาง ๒ แพร่งนั้น แม่นางภักทาก็ได้มายืนไหว้ พระเถระกล่าวกับนางว่า แม่มหาจำเริญ มหาชนเห็นหญิงเช่นท่านเดินมาข้างหลังเรา แล้วคิดว่า ท่านทั้ง ๒ นี้ แม้บวชแล้วก็ไม่อาจจะพรากจากกันได้ จะฟังมีจิตคิดร้ายในพวกเรา จะไปตกคัลกอยู่ ในอบาย เธอจงถือเอาทางหนึ่งในทาง ๒ แพร่งนี้ ฉันทจักไปผู้เดียว นางภักทากล่าวว่า ถูกแล้วจะ พระผู้เป็นเจ้า ชื่อว่ามาตุคาม เป็นมลทินของพวกบรรพชิต ชนทั้งหลาย จะชี้โทษของเราว่า ท่านทั้ง ๒ แม้บวชแล้วก็ยังไม่พรากกัน ขอเชิญท่านถือเอา ทางหนึ่ง เราทั้ง ๒ จักแยกกัน นางกระทำประทักษิณ ๓ ครั้ง ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ในฐานะ ๔ ประคองอัญชลี อันรุ่งเรื่องด้วยทสนขสโมธานคือความประชุมกันของนิ้ว ทั้งสิบ มิตรสันถวะที่ทำมานานประมาณแสนกัลป์ย่อมขาดลงในวันนี้ พระผู้เป็นเจ้าชื่อว่า เป็นทักษิณา ทางเบื้องซ้ายย่อมควรแก่พระผู้เป็นเจ้า ดิฉันชื่อว่าเป็นมาตุคามเป็น ฝ่ายซ้าย ทางเบื้องซ้ายย่อมควรแก่ดิฉัน ดังนี้ ไหว้แล้วเดินไปสู่ทาง ในเวลาที่คน ทั้ง ๒ แยกจากกันนี้ มหาปฐพีนี้ครั้นครั้นสิ้นสะเทือนดุจกล่าวว่า เราแม้สามารถจะ ทรงภูเขาลูกจักรวาลและเขาสินธุไว้ได้ ก็ไม่สามารถจะทรงคุณของท่านทั้ง ๒ นี้ไว้ได้ ย่อมเป็นไปดุจเสียงสายฟ้าบนอากาศ ภูเขาจักรวาลบันลือลั่น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ พระคันธกุฎีใกล้มหาวิหารเวฬุวัน ทรงสดับเสียงแผ่นดินไหว ทรงพระรำพึงว่า แผ่นดินไหวเพื่อใครหนอ ทรงทราบว่าเป็นผลานิพพานและนางภักทกาปิลานี้สละสมบัติมากมายบวชอุทิศเรา การไหวของแผ่นดิน

คืนนี้เกิดด้วยกำลังคุณของคนทั้ง ๒ ในที่ ๆ เขาจากกัน แม้เราก็ควรทำการสงเคราะห์แก่เขาทั้ง ๒ จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี ทรงถือบาตรและจีวรด้วยพระองค์เอง ไม่ทรงเรียกใคร ๆ ในบรรดามหาเถระ ๘๐ ทรงกระทำการต้อนรับห่างไปประมาณ ๓ คาบวุต ประทับนั่งขัดสมาธิ ณ โคนต้นพทุปปตกนิโครธ ในระหว่างกรุงราชคฤห์และกรุงนาลันทา ก็เมื่อประทับนั่ง มิได้ประทับนั่งเหมือนภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่ง ทรงถือเพศแห่งพระพุทธเจ้า ประทับนั่งเปล่งพระพุทธรัตติเป็นล่ำส่ำที่ประมาณ ๘๐ ศอก ในขณะที่พระพุทธรัตติ ประมาณเท่าไปไม้ ร่ม ล้อเกวียน และเรือนยอด เป็นต้น แผ่ซ่านสายไปข้างโน้นข้างนี้ ปราบกวดูเวลาพระจันทร์และพระอาทิตย์ขึ้นพันดวง ได้กระทำบริเวณป่าใหญ่ให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน ด้วยประการฉะนี้

ประวัติต่อจากนี้ พระมหากัสสปเถระเมื่อครั้งเป็นปีปผลิมาณพออกบวชนั้น ก็ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้รับพระโอวาท ๓ ข้อ พระโอวาท ๓ ข้อนั้นได้แสดงไว้แล้วในจีวรสูตร มีอธิบายบางประการว่า

บทว่า เพราะเหตุที่นั่นแหละกัสสปะ ความว่า เพราะเราเมื่อรู้ เราก็กล่าวว่าเรารู้ และเมื่อเห็น เราก็กล่าวว่าเราเห็น ฉะนั้น ดูก่อนกัสสป เธอพึงศึกษาอย่างนี้ บทว่า อย่างแรงกล้า แปลว่าหนา คือใหญ่ บทว่า หิริโอดตปปะ ได้แก่ หิริและโอดตปปะ บทว่า จักเข้าไปตั้ง ได้แก่จักเข้าไปตั้งไว้ก่อน อธิบายว่า จริงอยู่ ผู้ใดยังหิริและโอดตปปะ ให้เข้าไปตั้งไว้ในพระเถระเป็นต้นแล้วเข้าไปหา แม้พระเถระเป็นต้นก็เป็นผู้มีหิริและโอดตปปะเข้าไปหาผู้นั้น นี่เป็นอานิสงส์ในข้อนี้ บทว่า ซึ่งประกอบด้วยกุศล คือ อาศัยธรรมเป็นกุศล บทว่า จักกระทำธรรมนั้นทั้งหมดให้เกิดประโยชน์ ความว่า ทำตนให้เป็นประโยชน์ด้วยธรรมนั้น หรือว่าทำธรรมนั้นให้เป็นประโยชน์ ว่านี้ประโยชน์ของเรา ดังนี้ บทว่า ใสใจ คือ ตั้งไว้ในใจ บทว่า ประมวลด้วยจิตทั้งหมด ความว่า ไม่ให้จิตไปภายนอกได้แม้แต่บ่อย รวบรวมไว้ด้วยประมวลมาทั้งหมด บทว่า เจียโสตสดับ แปลว่า เจียหู อธิบายว่า เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักตั้งญาณโสตและปสาทโสตแล้ว พึงธรรมที่เราแสดงแล้วโดยเคารพ ตั้งหูคือญาณ ความหยั่งรู้เรียกโสต ตั้งหูคือ ปะสาท ได้แก่โสตประสาทหรือปสาทโสต คำว่า กายคตาสติที่สหระคตด้วยความสุขสำราญ ได้แก่กายคตาสติสัมปยุตด้วยสุข ด้วยสามารถปฐมฌานในอสุภกรรมฐานและในอานาปานกรรมฐาน

ก็โอวาทนี้มี ๓ อย่างดังที่ได้แสดงมาแล้วในจิวรสุตราชังตัน บรรพชาและอุปสมบทนี้ได้มีแก่พระเถระ

จริงอยู่ การบริโภคมี ๔ อย่างคือ ๑. *เถยยบริโภค* ๒. *อิณบริโภค* ๓. *ทายัชชบริโภค* และ ๔. *สามิบริโภค* ในบริโภคเหล่านั้น ภิกษุเป็นผู้ทำแล้ว บริโภคในท่ามกลางสงฆ์ ชื่อว่า *เถยยบริโภค* แปลว่า บริโภคโดยความเป็นขโมย เพราะเหตุไร เพราะไม่เป็นใหญ่ในปัจจัยสี่ ผู้มีศีล ไม่พิจารณาบริโภค ชื่อว่า *อิณบริโภค* คือบริโภคโดยความเป็นหนี้ ส่วนผู้ที่บริโภคเป็นผู้บรรลุถึงคุณธรรมเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป แต่ยังไม่ถึงที่สุด ก็ชื่อว่า *ทายัชชบริโภค* บริโภคโดยเป็นทายาท ส่วนผู้ที่บริโภคโดยเป็นเจ้าของ อันเรียกว่า *สามิบริโภค* นั้น คือบรรลุอรหัตตมรรคอรหัตตผลแล้ว ก็เป็นสามิบริโภค พระเถระเมื่อทำการบริโภคในขณะที่ตนเป็นปุถุชนบริโภค ก็เป็นอิณบริโภค แต่เมื่ออรหัตตผลได้เกิดขึ้นแล้วในวันที่ ๘ ก็เป็นสามิบริโภค คือเป็นผู้บริโภคโดยเป็นเจ้าของ

ส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องผ้าสังฆาฏิของท่านนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ผ้าสังฆาฏินี้แลของท่านอ่อนนุ่ม ก็แลพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อลูบคลำจิวรนั้นด้วยปลายพระหัตถ์ มีสีดั่งดอกปทุม จึงตรัสพระวาจาว่า งามว่า พระองค์ตรัสอย่างนี้ เพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะทรงประสงค์จะเปลี่ยนจิวรกับพระเถระ งามว่า พระองค์ทรงประสงค์จะเปลี่ยนเพราะเหตุไร ตอบว่า เพราะทรงประสงค์จะตั้งพระเถระไว้ในตำแหน่งของพระองค์ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญจิวรหรือบาตร เป็นธรรมเนียมที่จะกราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงรับสิ่งนี้เพื่อพระองค์เกิด เพราะฉะนั้น พระเถระจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงรับจิวรของข้าพระองค์เกิด พระองค์จึงตรัสว่า กัสสปะ เธอจักครองผ้าบังสุกุลทำด้วยผ้าปานของเราได้ไหม เธอจักอาจเพื่อห่มได้ไหม ดังนี้ ก็แลพระองค์มิได้ทรงหมายถึงกำลังกาย จึงตรัสอย่างนี้ แต่ทรงหมายถึงการปฏิบัติให้บริบูรณ์ จึงตรัสอย่างนี้

ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ จิวรนี้เขาห่อศพนางทาสีชื่อปุณณะเอาไปทิ้งไว้ในป่าช้า ผิดิบ เราเข้าไปสู่ป่าช้านั้น สบัตตัวสัตว์ประมาณทะนานหนึ่งที่เคลื่อนกล่นบนจิวรออกแล้ว ตั้งอยู่ในมหาอริยวงค์ ถือเอา ในวันที่เรานั้นถือน้ำจิวรนี้ มหาปฐพีในหมื่นจักรวาลก็ส่งเสียงสั่นสะเทือน อากาศนั้นส่งเสียง ตมูะ ตมูะ เทวดาในจักรวาลได้ให้สาธุการว่า

ภิกษุผู้ถือเอาจิวรนี้ควรเป็นผู้ทรงผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต เป็นผู้อยู่ป่าตลอดชีวิต นั่งอาสนะเดียว(ฉันมือเดียว)ตลอดชีวิต เทียวไปตามลำดับตรอกตลอดชีวิต ท่านจักอาจทำให้สมควรแก่จิวรนี้ได้หรือ ดังนี้ ท่านได้กราบทูลเมื่อพระพุทธเจ้าจักขอทรงเปลี่ยนจิวร ท่านว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักครอง ดังนี้ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำการเปลี่ยนจิวรกันอย่างนี้แล้ว ทรงครองจิวรที่พระเถระครอง พระเถระครองจิวรของพระศาสดา

ในบทว่า บุตร ... ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นต้น ความว่า พระเถระอาศัยพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิดแล้วโดยอริยชาติ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า บุตรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า ผู้เกิดแต่อก เกิดแต่พระโอษฐ์ เพราะอยู่ด้วยใจ ตั้งอยู่ในบรรพชา และอุปสมบทด้วยอำนาจพระโอวาทที่ออกจากพระโอษฐ์ ชื่อว่า ผู้เกิดแต่พระธรรม ผู้อันธรรมนิรมิตแล้ว เพราะเกิดแต่พระธรรมโอวาท และเพราะทรงนิรมิตด้วยพระธรรมโอวาท ชื่อว่า ธรรมทายาท เพราะควรซึ่งทายาทด้วยพระธรรมโอวาทหรือควรซึ่งทายาทด้วยโลกุตตรธรรม ๙

ชีวโกสูตร^{๑๙}

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพวันของหมอชีวโกโกมารภัจจ์ เขตพระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นแล หมอชีวโกโกมารภัจจ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าได้ฟังคำนี้มาว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบ ชื่อนั้นอยู่ ก็ยังเสวยเนื้อสัตว์ที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบ ชื่อนั้นอยู่ ยังเสวยเนื้อที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำดังนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า กล่าวตรง

^{๑๙} ม. ม. ๑๓/๕๖-๖๑/๔๘-๕๓.

กับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ไม่เชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำอันไม่เป็นจริง
ชื่อว่ายืนยันธรรมอันสมควรแก่ธรรม และสหธรรมิกผู้กล่าวตามวาทะจะไม่ถึงข้อติเตียน
หรือ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนชิวก ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อม
ฆ่าสัตว์เจาะจงพระสมณโคดม พระสมณโคดมทรงทราบข้อนั้นอยู่ ก็ยังเสวยเนื้อสัตว์
ที่เขาทำเฉพาะตน อาศัยตนทำ ดังนี้ ชนเหล่านั้นชื่อว่า กล่าวตรงกับที่เรากล่าวหามิได้
ชื่อว่า กล่าวต่อเราด้วยคำอันไม่เป็นจริง ดูก่อนชิวก เรากล่าวว่าเนื้อเป็นของไม่ควรบริโภค
ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือเนื้อที่ตนเห็น ๑ เนื้อที่ตนได้ยิน ๑ เนื้อที่ตนรังเกียจ ๑
เรากล่าวเนื้อว่าเป็นของควรบริโภคด้วยเหตุ ๓ ประการ คือเนื้อที่ตนไม่ได้เห็น ๑
เนื้อที่ตนไม่ได้ยิน ๑ เนื้อที่ตนไม่ได้รังเกียจ ๑ ดูก่อนชิวก เรากล่าวเนื้อว่าเป็นของควร
บริโภคด้วยเหตุ ๓ ประการนี้แล

การแผ่เมตตา

ดูก่อนชิวก ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เธอมี
ใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน
ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลกทั่วสัตว์ทุกเหล่า
โดยความมีตนทั่วไปในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่
หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี เข้าไป
หาเธอ แล้วนิมนต์ด้วยภัตเพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น ดูก่อนชิวก เมื่อภิกษุหวังอยู่ก็รับนิมนต์
พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์
ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี แล้วนั่งลงบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ คฤหบดีหรือบุตร
ของคฤหบดีนั้นอังคาสเธอ ด้วยบิณฑบาตอันประณีต ความดำริว่า ดีหนอ คฤหบดี
หรือบุตรของคฤหบดีผู้นี้ อังคาสเราอยู่ด้วยบิณฑบาตอันประณีต ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ
แม้ความดำริว่า โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีผู้นี้พึงอังคาสเราด้วยบิณฑบาต
อันประณีต เช่นนี้แม้ต่อไป ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ เธอไม่กำหนด ไม่สยบ ไม่หมกมุ่น

บิณฑบาตนั้น มีปกติเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องถนอมตน บริโภคอยู่ ดูก่อนชีวก ท่านจะ
สำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนว่า ในสมัยนั้น ภิกษุเหล่านั้นยอมคิดเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อ
เบียดเบียนผู้อื่น หรือเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้างหรือ

ชีวกกราบทูลว่า ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนชีวก สมัยนั้น ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษ
มิใช่หรือ

ชีวกกราบทูลว่า อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้า
ได้สดับมาว่า พรหมมีปกติอยู่ในเมตตา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้าได้สดับมา คำนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีปกติ
อยู่ด้วยเมตตา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนชีวก บุคคลพึงมีความพยายาบท เพราะราคะโทสะ
โมหะใด ราคะ โทสะ โมหะนั้นตถาคตละแล้ว มีมูลอันขาดแล้ว เป็นดุจตาลยอดด้วน
ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา ดูก่อนชีวก ถ้าแลท่านกล่าวหมายเอาการ
ละราคะ โทสะ โมหะเป็นต้นนี้ เราอนุญาตการกล่าวเช่นนั้นแก่ท่าน

ชีวกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าหมายเอาการละ ราคะ
โทสะ และโมหะเป็นต้นนี้

การแผ่กรุณา มุทิตา อุเบกขา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนชีวก ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยบ้านหรือนิคม แห่ง
ใดแห่งหนึ่งอยู่ เธอมีใจประกอบด้วยกรุณา ประกอบด้วยมุทิตา ประกอบด้วย อุเบกขา
แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน
เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลกทั่วสัตว์ทุกเหล่า โดยความมีตนทั่วไป ในที่
ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้
ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนอยู่ คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีเข้าไปหาเธอ แล้วนิมนต์

ด้วยภตเพื่อให้ฉันในวันรุ่งขึ้น ดูก่อนซีก เมื่อภิกษุหวังอยู่ก็รับนิมนต์ พอล่วงราตรีนั้นไป เวลาเช้า ภิกษุนั้นนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี แล้วนั่งลงบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีนั้น พึงอังกาสเธอด้วยบิณฑบาตอันประณีต ความดำริว่า ดีหนอ คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีผู้นี้ อังกาสเราอยู่ด้วยบิณฑบาตอันประณีต ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เธอ แม้ความดำริว่า โอหนอ คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดีผู้นี้ พึงอังกาสเราด้วยบิณฑบาตอันประณีต เช่นนี้แม้ต่อไป ดังนี้ ก็ไม่มีแก่เธอ เธอไม่กำหนด ไม่สยบ ไม่หมกมุ่นบิณฑบาตนั้น มีปกติเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องถอนตน บริโภคอยู่ ดูก่อนซีก ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉนว่า ในสมัยนั้น ภิกษุยอมคิดเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น หรือเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้างหรือ

ซีกกราบทูลว่า ไม่เป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าข้า

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนซีก สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่าฉันอาหารอันไม่มีโทษ ไม่ใช่หรือ

ซีกกราบทูลว่า อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้า ได้สดับมาว่า พรหมมีปกติอยู่ด้วยกรุณา มุทิตา อุเบกขา คำนั้นเป็นแต่ข้าพระพุทธเจ้า สดับมา คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นองค์พยานปรากฏแล้ว ด้วยว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีปกติอยู่ด้วยกรุณา มุทิตา อุเบกขา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนซีก บุคคลพึงมีความเบียดเบียน มีความไม่ยินดี มีความกระทบกระทั่ง เพราะราคะ โทสะ โมหะใด ราคะ โทสะ โมหะนั้น ตถาคตละแล้ว มีมูลอันขาดแล้ว เป็นดุจตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีอันไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา ดูก่อนซีก ถ้าแลท่านกล่าวหมายเอาการละราคะ โทสะโมหะเป็นต้นนี้ เราอนุญาตการกล่าวเช่นนั้นแก่ท่าน

ซีกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าหมายเอาการละ ราคะ โทสะ โมหะเป็นต้นนี้

ฆ่าสัตว์ทำบุญ ได้บาปด้วยเหตุ ๕ ประการ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนชีวก ผู้ใดฆ่าสัตว์ เจาะจงตภาคหรือสาวกตภาค ผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ

ผู้นั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย จงไปนำสัตว์ชื่อโน้นมา ดังนี้ชื่อว่า ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๑ นี้

สัตว์นั้นเมื่อถูกเขาผูกคอตาย ได้เสวยทุกข์ทรมาน ชื่อว่า ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๒ นี้

ผู้นั้นพูดอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงไปฆ่าสัตว์นี้ ชื่อว่า ย่อมประสบบาป มิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๓ นี้

สัตว์นั้นเมื่อเขากำลังฆ่า ย่อมเสวยทุกข์ทรมาน ชื่อว่า ย่อมประสบบาป มิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๔ นี้

ผู้นั้นยอมยังตภาคและสาวกตภาคให้ยินดีด้วยเนื้อ เป็นอกับปิยะ ชื่อว่า ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุประการที่ ๕ นี้

ดูก่อนชีวก ผู้ใดฆ่าสัตว์ เจาะจงตภาคหรือสาวกตภาคผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ ๕ ประการนี้

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรย์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่เคยมี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายยอมฉันอาหารอันไม่มีโทษหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลผู้หยาบของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยคิดว่า ผู้มีจักซุกเห็นรูป ฉันท พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย ฉันทนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล

อรรถกถาของพระสูตรนี้ ได้แสดงว่า ที่ชื่อว่า ชิวกะ เพราะยังเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่ที่ชื่อว่า โกมารภัจจ์ เพราะพระราชกุมารซุบเลี้ยงไว้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระกุมารหมายถึงพระอภัยราชกุมารถามว่า นั่นอะไร พนาย ฝูงกาจึงเคลื่อนกลาด พวกราชบุรุษทูลว่า ทารก พระเจ้าข้า ตรัสถามว่า ยังเป็นอยู่หรือ พนาย ทูลตอบว่า ยังเป็นอยู่ พระเจ้าข้า จึงตรัสสั่งให้นำทารกเข้าวังมอบให้แม่นมเลี้ยงดู ชนทั้งหลายจึงตั้งชื่อทารกนั้นว่า ชิวกะ เพราะยังเป็นอยู่ และตั้งสร้อยชื่อว่า โกมารภัจจ์ เพราะพระราชกุมารให้ซุบเลี้ยงไว้

ในพระสูตรนี้ มีความสังเขปดังได้กล่าวมานี้ ส่วนเรื่องโดยพิสดาร มาใน *ชีววัตถุในชั้นธกวินัย* แม้คำวินิจฉัยเรื่องหมอชิวโกมารภัจจน์ั้น ท่านก็ได้กล่าวไว้แล้ว ในอรรถกถาพระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา

หมอชิวกะหรือหมอชิวโกมารภัจจ์ผู้นี้ ถวายพระโอสถระบายอ่อน ๆ ระบายพระกายที่มากไปด้วยโทษของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วตั้งอยู่ในโสตบัตติผล เวลาจบอนุโมทนา ถวายผ้าคู่ที่ได้มาจากแคว้นสีพี ดำริว่า เราต้องไปเฝ้าอุปัฏฐาก พระพุทธองค์วันละ ๒-๓ ครั้ง พระเวฬุวันแห่งนี้ก็อยู่ไกลเกินไป สวนมะม่วงของเรายิ่งไกลกว่าอย่าเลย เราจะสร้างวิหารถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าในสวนมะม่วงของเราแน่แหละ ดังนั้นจึงให้สร้างที่เรือน กุฎี และมณฑปเป็นต้น สำหรับพักกลางวันและพักกลางวัน สร้างพระคันธกุฎีที่เหมาะสมแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าในสวนอัมพวันนั้น สร้างกำแพงสี่แผ่นทองแดง สูง ๑๘ ศอก ล้อมสวนอัมพวันไว้ อังคาสเลี้ยงภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยภัตตาหารพร้อมด้วยจีวร และหลังทักษิณาทนมอบถวายวิหาร

บรรดาส่วนทั้ง ๓ มีส่วนที่เห็นแล้วเป็นต้น เห็นเขาฆ่าเนื้อและปลา แล้วเอามาทำอาหารถวายภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ส่วนที่เห็นแล้ว

ได้ยินว่า เขาฆ่าปลาและเนื้อ เอามาถวายภิกษุ ชื่อว่า ส่วนที่ได้ยินแล้ว

ส่วนที่สงสัยมี ๓ อย่าง คือส่วนที่สงสัยว่าได้เห็นมา ส่วนที่สงสัยว่าได้ยินมา ส่วนที่สงสัยอันนอกไปจากทั้ง ๒ อย่างนั้น ชื่อว่า ส่วนที่ตนรังเกียจ ในส่วนที่สงสัยทั้ง ๓ นั้น มีวินิจฉัยรวบรัดดังนี้

ภิกษุทั้งหลายในพระศาสนานี้ เห็นคนทั้งหลายถือดาช่ายและแหเป็นต้น กำลังออกไปจากบ้านหรือกำลังเที่ยวอยู่ในป่า พอวันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุเหล่านั้น เข้าไป บิณฑบาตในบ้านหลังนั้น คนเหล่านั้นก็นำบิณฑบาต (อาหาร) ที่มีปลาเนื้อ เหล่านั้น ถวาย ภิกษุเหล่านั้นก็สงสัยโดยการเห็นนั้นว่า ปลาเนื้อเขาทำมาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ นี่ชื่อว่า *สงสัยโดยเห็น* รับอาหารที่สงสัย โดยเห็นนั้นไม่ควร อาหารใดภิกษุไม่ได้สงสัยอย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร ก็ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไฉนพระองค์เจ้าจึงไม่รับ ฟังคำตอบของภิกษุ แล้วก็กล่าวว่า อาหารนี้พวกเราไม่ได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก แต่เราทำเพื่อประโยชน์ของตนเอง และเพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นต่างหาก รับอาหารนั้นก็ควร

ภิกษุทั้งหลายไม่เห็นอย่างนั้นเลย แต่ได้ยินมาว่า เขาว่าคนทั้งหลายถือดาช่าย และแหเป็นต้น ออกจากบ้านไปหรือเที่ยวไปในป่า รุ่งขึ้น เมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไป บิณฑบาตยังบ้านนั้น คนเหล่านั้นก็นำบิณฑบาตที่มีปลาเนื้อมาถวาย ภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยโดยการได้ยินนั้นว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย หรือหนอ นี่ชื่อว่า *สงสัยโดยได้ยินมา* รับอาหารนั้นไม่ควร อาหารใดมิได้สงสัยอย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร แต่ถ้าคนทั้งหลายถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไฉนพระองค์เจ้าจึงไม่รับ ฟังคำตอบของภิกษุ เหล่านั้นแล้วก็กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อาหารนี้พวกเรามีได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก แต่พวกเราทำเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อประโยชน์แก่พวกข้าราชการ เป็นต้นต่างหาก รับอาหารนั้นก็ควร

อนึ่ง ภิกษุไม่เห็น ไม่ได้ยินมา เมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้น คนทั้งหลายรับบาตรเอาไป ตกแต่งบิณฑบาตที่มีปลาเนื้อ นำไปถวาย ภิกษุเหล่านั้น ก็สงสัยว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายหรือหนอ นี่ชื่อว่า *สงสัยนอกรไปจาก* ทั้ง ๒ อย่างนั้น รับอาหารแม้นั้นก็สมควร อาหารใดมิได้ สงสัยอย่างนั้น รับอาหารนั้นก็ควร แต่ถ้าคนเหล่านั้นถามว่า ท่านเจ้าข้า เหตุไฉนพระองค์เจ้าจึงไม่รับ ฟังคำตอบของ พวกภิกษุแล้วก็กล่าวว่า ท่านเจ้าข้า อาหารพวกนี้เรามีได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายดอก เราทำเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือว่าเพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้น ต่างหาก หรือว่าพวกเราได้ ปวัตตมังสะคือเนื้อที่เขา มีอยู่แล้ว เป็นของกับปิยะ (ควร) ทั้งนั้น จึงตบแต่งเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย รับอาหารนั้นก็ควร ในอาหารที่เขาทำ

เพื่อประโยชน์ เป็นปกติกิจคืออุทิศสำหรับคนที่ตายไปแล้ว หรือเพื่อประโยชน์แก่งานมงคลเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน

แท้จริงอาหารใด ๆ ที่เขาไม่ได้กระทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายก็ได้เคลือบแคลงสงสัยในอาหารอันใด รับอาหารนั้นทุกอย่างก็ควร แต่ถ้าอาหารเขาทำเจาะจงภิกษุทั้งหลายในวัดหนึ่ง ภิกษุเหล่านั้นไม่รู้ว่าเขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน ภิกษุเหล่านี้รู้ ภิกษุเหล่านี้ไม่รู้ อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ควรแก่ภิกษุ นอกจากนี้ ภิกษุเหล่านี้ไม่รู้ ภิกษุเหล่านั้นเท่านั้นรู้ อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุเหล่านั้น ควรแก่ภิกษุเหล่านี้ แม้ภิกษุเหล่านั้นรู้ว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่พวกเรา แม้ภิกษุเหล่านี้ก็รู้ว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุเหล่านั้น อาหารนั้นก็สมควรแก่ภิกษุทั้งหมด ภิกษุทั้งหมดไม่รู้ ก็ควรแก่ภิกษุทั้งหมดนั้นแหละ

บรรดาสหธรรมิก ๕ ประเภท อาหารที่เขาทำเจาะจงแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ย่อมไม่ควรแก่สหธรรมิกหมดทุกรูป แต่ถ้าบางคนเขาฆ่าสัตว์เจาะจงภิกษุรูปหนึ่ง แล้วบรรจุน้ำเติมด้วยเนื้อสัตว์นั้นถวาย แม้ภิกษุนั้นก็รู้อยู่ว่า เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ตน ครั้นรับแล้ว ก็ถวายแก่พระภิกษุรูปอื่น ภิกษุนั้นก็ฉันด้วยความเชื่อถือภิกษุนั้นถามว่าใครเป็นอาบัติ ตอบว่า ไม่เป็นอาบัติทั้ง ๒ รูป เพราะว่าอาหารใดเขาทำเจาะจงแก่เธอ เธอก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะเธอไม่ฉันอาหารนั้น อีกรูปหนึ่งฉัน ก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่รู้ ในการรับกับปิยมังสะคือเนื้อที่สมควรแก่สมณะ ไม่เป็นอาบัติ ภิกษุไม่รู้ว่าเป็นอุทิสสมังสะคือเนื้อที่เขาทำเจาะจง มารู้อย่างหลังที่ฉันแล้ว ก็ไม่มีกิจคือการแสดงอาบัติ ส่วนภิกษุไม่รู้ว่าเป็นอกปิยมังสะคือเนื้อที่ไม่สมควร มารู้อย่างหลังฉันแล้ว ต้องแสดงอาบัติ ภิกษุรู้ว่าเป็นอุทิสสมังสะ เนื้อที่เจาะจง แล้วฉัน เป็นอาบัติ ถึงแม้ภิกษุไม่รู้ว่าเป็นอกปิยมังสะ มังสะที่ไม่สมควร แล้วฉัน ก็เป็นอาบัติทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้กลัวอาบัติ แม้กำหนดดูรูปลักษณะอาหารอยู่ ถามแล้วค่อยรับมังสะคือเนื้อหรือเธอรับโดยคิดว่า ในเวลาฉันจักถามแล้วฉัน ควรถามแล้วค่อยฉัน ถามว่า เพราะอะไร เพราะว่าเป็นของที่รู้ได้ยาก จริงอยู่ เนื้อหมักก็เหมือนกับเนื้อหมู แม้เนื้อเสือเหลืองเป็นต้นก็คล้ายกับเนื้อมฤค เพราะฉะนั้น พระอาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า ถามแล้วค่อยรับจึงควร

คำว่า ไม่เห็น คือไม่เห็นเนื้อที่เขาฆ่า แล้วเอามาเพื่อประโยชน์แก่งิกษุทั้งหลาย
 คำว่า ไม่ได้ยิน คือไม่ได้ยินว่า เขาฆ่าแล้วเอามาเพื่อประโยชน์แก่งิกษุทั้งหลาย
 คำว่า ไม่สงสัย คือไม่สงสัยด้วยอำนาจสงสัยว่าเห็นมา เป็นต้น

มังสะที่บริสุทธ์ด้วยเหตุ ๓ ประการนี้ ชื่อว่า บริสุทธ์โดยส่วน ๓ จริงอยู่การ
 ฉนมังสะที่บริสุทธ์โดยส่วน ๓ นั้น ก็เช่นเดียวกับฉนกับข้าวและผักดองที่เกิดเองในป่า
 ภิคุอยู่ด้วยเมตตา ฉนมังสะเช่นนั้นย่อมไม่มีโทษ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า
 ก็มังสะนั้นควรฉนได้

คนที่ให้ภิคุฉนเนื้อหมีด้วยให้เชื่อว่าเนื้อหมี ฉนเนื้อเสือเหลืองโดยให้เชื่อว่า
 ว่าเนื้อมฤค แล้วพูดเสียดสีว่า ท่านยังชื่อว่า สมณะหรือ ท่านฉนอภัยปิยมังสะ เนื้อที่
 ไม่สมควร เชื่อว่าให้ยินดีด้วยเนื้อเป็นอภัยปิยะ ส่วนคนเหล่าใดรู้ว่าเนื้อหมี เหมือนเนื้อหมี
 เนื้อเสือเหลืองเหมือนเนื้อมฤค ในยามหาอาหารยากหรือใช้เยียวยา ความเจ็บไข้ ก็พูดว่า
 นี้เนื้อหมี นี้เนื้อมฤค ให้ภิคุฉนด้วยอหิชาศัยเกือกุล พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงหมายถึง
 คนเหล่านั้น คือคำตรัสมิได้หมายถึงคนเหล่านั้น คนเหล่านั้นย่อมได้บุญเป็นอันมาก

ส่วนหมอชิวกเป็นอริยสาวกผู้ประสบผล ผู้รู้คำสั่งสอน เป็นผู้ถึงสัจจะแล้ว
 แต่หยิ่งซึ่งพระธรรมเทศานี้ เกิดความเลื่อมใส เมื่อจะกระทำการชมเชย (สดุดี)
 พระธรรมกถา จึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระเจ้าข้า ข้าพระบาทนี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทั้งพระธรรม ทั้งพระภิคุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ

อนึ่ง ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ ในค่านั้น
 ถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าจะตรัสคำว่าภิคุไว้โดยไม่เจาะจงแม้ก็จริง แต่ที่แท้พึงทราบว่
 ทรงหมายถึงพระองค์นั่นเอง จึงตรัสอย่างนี้ จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึง
 พระองค์เองนั่นแหละ ใน ๓ อาคตสถาน คือใน ๓ ที่มา คือใน มหาวัจฉคตตสูตร
 ใน จังกีสสูตร และในสูตรนี้ แล้วทรงแสดงเทศนา

พรรษาที่ ๑๒ เมืองเวรัญชา

พระอาจารย์ได้แสดงว่า พรรษาที่ ๑๒ พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาที่เมืองเวรัญชา เมืองเวรัญชานี้เข้าใจว่าอยู่ระหว่างเมืองมธูรากับเมืองสาวัตถี เพราะในเส้นทางที่เสด็จไปจำพรรษาที่ ๑๒ ณ เวรัญชานั้น เสด็จจากเมืองมธูรา และใน *มัชฌิมนิกาย เวรัญชกสูตร* มีกล่าวถึงชาวเวรัญชาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ เมืองสาวัตถี อันแสดงว่า ๒ เมืองนี้อยู่ไม่ไกลกัน ใน *สมันตปาสาทิกา* อธิบายว่า เส้นทางจากเมืองเวรัญชาไปเมืองพาราณสีนั้นเป็นทางตรงหรือทางลัด ณ เมืองเวรัญชานี้ พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษา ณ โคนไม้สะเดา ซึ่งมีศาลหรือเทวาลัยของยักษ์ชื่อ *นเพรุ* ตั้งอยู่ จึงเรียกไม้สะเดานี้ว่า *นเพรุปัจฉิมันตะ* และสถานที่ดังกล่าวนี้เป็นบริเวณป่าหรือสวนชานเมืองเวรัญชา ในระหว่างที่พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชานั้น เป็นเวลาที่เมืองเวรัญชากำลังอยู่ในภาวะทุพภิกขภัย เป็นเหตุให้ภิกษุต้องประสบความลำบาก จะแสดงเรื่องที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชานี้ด้วยพระสูตรต่าง ๆ เป็นต้น

ปฐมสังวาสสูตร^๑

ว่าด้วยความอยู่รวมเป็นสามภรรยา ๔

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพระพุทธดำเนินทางไกล อยู่ระหว่างเมืองมธูรากับเมืองเวรัญชา ฝ่ายคฤหบดีและคหปตานีจำนวนมาก ก็เดินทางไกลอยู่ในระหว่าง

^๑ อจ. จตุฎก. ๒๑/๕๓/๗๔.

นั่นด้วย คราวนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จแวะไปประทับที่โคนไม้แห่งหนึ่ง คฤหบดี และคหปตานีเหล่านั้นได้เห็นพระองค์ประทับอยู่ก็พากันไปเฝ้าถวายอภิวัตแล้วต่างนั่งลง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง พระองค์จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า คฤหบดีและคหปตานีทั้งหลาย สังวาสหรือสังวาส คือความอยู่ร่วมกันเป็นสามีภรรยา มี ๔ ประเภท

สังวาส ๔ ประเภทมีอะไรบ้าง คือชายผัวอยู่ร่วมกับหญิงผี ชายผัวอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผี ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา

ชายผัวอยู่ร่วมกับหญิงผีเป็นอย่างไร สามีเป็นคนทำปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร พุดมฺสา ตีมฺสุราเมรัย เป็นคนทุศีล มีธรรมลามก มีใจกลุ่มไปด้วย มลทินคือความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มักด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภรรยาก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน อย่างนี้ชายผัวอยู่ร่วมกับหญิงผี

ชายผัวอยู่ร่วมกับหญิงเทวดาเป็นอย่างไร สามีเป็นคนทำปาณาติบาต เป็นต้น มักด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภรรยาเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจาก อทินนาทาน เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นจากมุสาวาท เว้นจากการดื่มสุราเมรัย เป็นคนมีศีลมีธรรมงาม มีใจปราศจากมลทินคือความตระหนี่ อยู่ครองเรือน ไม่ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย อย่างนี้ชายผัวอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา

ก็ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผีเป็นอย่างไร สามีเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น ไม่ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภรรยาเป็นผู้ทำปาณาติบาตเป็นต้น ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย อย่างนี้ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงผี

ก็ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดาเป็นอย่างไร สามีเป็นผู้เว้นจาก ปาณาติบาต เป็นต้น ไม่ด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายภรรยาก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน อย่างนี้ชายเทวดาอยู่ร่วมกับหญิงเทวดา

คฤหบดีและคหปตานีทั้งหลาย นี้แลสังวาส ๔ ประเภท

ทั้งคู่เป็นคนทุศีล ตระหนี่ และด่าว่าสมณพราหมณ์ หญิงชายคู่นั้นเป็นภรรยา และสามีผัวอยู่ร่วมกัน

สามีเป็นคนทุศีล ตระหนี่ และด่าว่าสมณพราหมณ์ ภรรยาเป็นคนมีสติปัญญา ไม่ตระหนี่ นางนั้นเป็นหญิงเทวดา อยู่ร่วมกับสามีผี

สามีเป็นคนมีสติ ใจบุญ ไม่ตระหนี่ ภรรยาเป็นคนทุศีล ตระหนี่ และด่าว่า สมณพราหมณ์ นางนั้นเป็นหญิงผี อยู่ร่วมกับสามีเทวดา

ทั้งคู่เป็นคนมีศรัทธา รู้ความประสงค์ของผู้ขอ สำรวมในศีล เลี้ยงชีพโดยชอบ หญิงชายคู่นั้นเป็นภรรยาสามีพูดคำอ่อนหวานต่อกัน ย่อมบังเกิดความเจริญมาก อยู่ด้วยกันเป็นผู้มีความสุข พวกศัตรูของภรรยาสามีที่มีความประพฤติดีสมกัน ย่อมเสียใจ กามกามีคือผู้ที่ยังมีความใคร่ในกามทั้งคู่ ผู้มีศีลและพรตเสมอกัน ครั้นประพฤติชอบในโลกนี้แล้ว ละโลกนี้ไป ย่อมยินดีบันเทิงใจในเทวโลก

เรื่องเวรัญชพราหมณ์^๒

โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โคนสะเดาที่นเพรุษักษสิงสถิต เขตเมืองเวรัญชา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เวรัญชพราหมณ์ ได้ฟังข่าวตระหนักเห็นว่า ท่านผู้เจริญ พระสมณโคดมศากยบุตร ทรงผนวชจากศากย- ตระกูล ประทับอยู่ ณ บริเวณต้นไม้สะเดาที่นเพรุษักษสิงสถิต เขตเมืองเวรัญชา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ก็แลพระกิตติศัพท์อันงามของท่าน พระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็น พระอรหันต์ แม้เพราะเหตุนี้ ทรงตรัสรู้เองโดยชอบ แม้เพราะเหตุนี้ ทรงบรรลุวิชชา และจรณะ แม้เพราะเหตุนี้ เสด็จไปได้ แม้เพราะเหตุนี้ ทรงทราบโลก แม้เพราะเหตุนี้ ทรงเป็นสารถิณีบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า แม้เพราะเหตุนี้ ทรงเป็นศาสดาของ เทพและมนุษย์ทั้งหลาย แม้เพราะเหตุนี้ ทรงเป็นพุทธะ แม้เพราะเหตุนี้ ทรงเป็น พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เพราะเหตุนี้ พระองค์ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลกมารโลก

^๒ วิ. มหาวี. ๑/๑/๑.

พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง แล้วทรงสั่งสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทพ และมนุษย์ให้รู้ ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ อนึ่ง การเห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้นเป็นความดี

เวรัญชพราหมณ์กล่าวต่อพระพุทธเจ้า

หลังจากนั้นเวรัญชพราหมณ์ได้ไปในพระพุทโธสำนัก ครั้นถึงแล้ว เวรัญชพราหมณ์ได้ทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการทูลปราศรัยพอให้เป็นที บ้านเทิงเป็นที่ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เวรัญชพราหมณ์นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ข้าพเจ้า ได้ทราบมาว่า พระโคตมไม่ไหวไม่ลู่กรับพวกพราหมณ์ ผู้แก่ผู้เฒ่าผู้ใหญ่ ผู้ล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะ ข้อที่ข้าพเจ้าทราบมานั้นนั้น เป็นเช่นนั้นจริง อันการที่ท่านพระโคตมไม่ไหวไม่ลู่กรับ พวกพราหมณ์ ผู้แก่ผู้เฒ่าผู้ใหญ่ ผู้ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะนั้นนั้น ไม่สมควรเลย

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ในโลก ทั้งเวโลกมารโลกพรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทพ และมนุษย์ เราไม่เล็งเห็นบุคคลที่เราควรไหว้ ควรลูกรับ หรือควรเชื่อเชิญด้วยอาสนะ เพราะว่าตถาคตพึงไหว้ พึงลูกรับ หรือพึง เชื่อเชิญบุคคลใดด้วยอาสนะ แม้ศิระษะของบุคคลนั้นก็พึงขาดตกไป

เวรัญชพราหมณ์กล่าวกราบทูลว่า ท่านพระโคตม มีปกติไม่ไยดี

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมมีปกติไม่ไยดีดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะความไยดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเหล่านั้น ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีในภายหลัง ไม่มีเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี้แล เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมมีปกติไม่ไยดี ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

เวรัญชพราหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคตมไม่มีสมบัติ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมไม่มีสมบัติ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะสมบัติคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเหล่านั้น ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีในภายหลัง ไม่มีเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมไม่มีสมบัติ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

เวรัญชพราหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคดมกล่าวการไม่ทำ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมกล่าวการไม่ทำ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะเรากล่าวการไม่ทำกายทุกจริต วจีทุกจริต มโนทุกจริต เรากล่าวการไม่ทำสิ่งที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมกล่าวการไม่ทำ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

เวรัญชพราหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคดมกล่าวการขาดสูญ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมกล่าวความขาดสูญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะเรากล่าวความขาดสูญ แห่งราคะ โทสะ โมหะ เรากล่าวความขาดสูญแห่งสภาพที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมกล่าวความขาดสูญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

เวรัญชพราหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคดมช่างรังเกียจ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมช่างรังเกียจ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะเรารังเกียจกายทุกจริต วจีทุกจริต มโนทุกจริต เรารังเกียจความถึงพร้อมแห่งสภาพที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมช่างรังเกียจ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

เวรัญชพรหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคตมช่างกำจัด

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พรหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมช่างกำจัด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะเราแสดงธรรมเพื่อกำจัด ราคะ โทสะ โมหะ แสดงธรรมเพื่อกำจัดสภาพที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี้แล เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมช่างกำจัด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

เวรัญชพรหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคตมช่างเผาผลาญ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พรหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมช่างเผาผลาญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะเรากล่าวธรรมที่เป็นบาปอกุศล คือกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ว่าเป็นธรรมซึ่งเป็นบาปอกุศลที่ควรเผาผลาญ อันผู้ใดละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีในภายหลัง ไม่มีเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา เรากล่าวผู้นั้นว่าเป็นคนชอบเผาผลาญ พรหมณ์ ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศลซึ่งควรเผาผลาญ ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีในภายหลัง ไม่มีเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี้แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมช่างเผาผลาญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

เวรัญชพรหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคตมไม่ผุดเกิด

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอยู่จริง ๆ พรหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมไม่ผุดเกิด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก เพราะการนอนในครรภ์ต่อไป การเกิดในภพใหม่ อันผู้ใดละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีในภายหลัง ไม่มีเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา เรากล่าวผู้นั้นว่า เป็นคนไม่ผุดเกิด การนอนในครรภ์ต่อไป การเกิดในภพใหม่ ตถาคตละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มีในภายหลัง ไม่มีเกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี้แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคตมไม่ผุดเกิด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวถูก แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งกล่าว

ทรงอุปมาด้วยลูกไก่

ดูก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือนฟองไก่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ฟองไก่เหล่านั้นอันแม่ไก่กกตีแล้ว ฟักตีแล้ว บรรดาลูกไก่เหล่านั้น ลูกไก่ตัวใด ทำลาย กระเปาะฟองด้วยปลายเล็บเท้าหรือด้วยจะงอยปาก ออกมาได้โดยสวัสดิ์ก็ก่อนกว่าเขา ลูกไก่ตัวนั้นควรเรียกว่าอะไร จะเรียกว่า ฟี่ หรือน้อง

เวรัญชพราหมณ์ทูลว่า ท่านพระโคตม ควรเรียกว่า ฟี่ เพราะมันแก่กว่าเขา

ฉาน ๔ และ วิชา ๓

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราก็ก็นั้นแลพราหมณ์ เมื่อประชาชน ผู้ตกอยู่ในอวิชา เกิดในฟอง อันกระเปาะฟองหุ้มห่อไว้ ผู้เดียวเท่านั้นในโลก ได้ทำลาย กระเปาะฟองคืออวิชา แล้วได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม เรานั้นเป็นผู้เจริญที่สุดประเสริฐที่สุดของโลก เพราะความเพียรของเราที่ปรารภแล้วแล ไม่ย่อหย่อน สติดำรงมั่นไม่ผันเพื่อน กายสงบ ไม่กระสับกระส่าย จิตตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง

ปฐมฉาน เรานั้นแลสังต์แล้วจากกาม สังต์แล้วจากอกุศลธรรม ได้บรรลุ ปฐมฉาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขซึ่งเกิดแต่วิเวกอยู่

ทุติยฉาน เราได้บรรลุทุติยฉาน มีความผ่องใสแห่งจิต ณ ภายใน เป็นธรรม เอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขซึ่งเกิดแต่สมาธิอยู่

ตติยฉาน เรามีอุเบกขาอยู่ มีสติ มีสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป ได้บรรลุตติยฉานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า เป็นผู้มึอุเบกขา มีสติ มีสุขอยู่ ดังนี้

จตุตถฉาน เราได้บรรลุจตุตถฉาน ไม่มีทุกข์และสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโทมนัสโสมนัสก่อน ๆ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่

บุพเพนิวาสานุสติญาณ เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ คือความรู้ระลึกถึงขั้นที่เป็นที่อาศัยอยู่ในปางก่อนได้ เรานั้นย่อมนระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเราได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขทุกข้ออย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพโน้นเราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น โคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขทุกข้ออย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพโน้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอุเทศ พร้อมทั้งอาการ ด้วยประการฉะนี้

พรหมณ์ วิชชาที่ ๑ นี้แล เราได้บรรลุแล้ว ในปฐมยามแห่งราตรี อวิชชา เรากำจัดได้แล้ว วิชชาเกิดแก่เราแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเพื่อกิเลส สงัดใจไปแล้วอยู่ ฉะนั้น ความขำแรกออกครั้งที่ ๑ ของเรานี้แล ได้เป็นเหมือนการทำลายออกจากกระเปาะ ฟองแห่งลูกไก่ฉะนั้น

จตุปปาตญาณ เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเพื่อญาณ เครื่องรู้จติ ความเคลื่อนไหว และอุปบัติ ความเข้าถึง ของสัตว์ทั้งหลาย เรานั้นย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจติ เคลื่อน กำลังอุปบัติ เข้าถึง เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมว่า หมู่สัตว์ผู้เกิดเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิชฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจ มิชฉาทิฎฐิ หมู่สัตว์ผู้เกิดเป็นอยู่เหล่านั้น เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป เข้าถึงอบายทุกติ วินิบาต นรก หรือว่าหมู่สัตว์ผู้เกิดเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต

วชิสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วย
อำนาจสัมมาทิฏฐิ หมุ่สัตว์ผู้เกิด เป็นอยู่เหล่านั้น เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป เข้าถึง
สุคติโลกสวรรค์ เราย่อมเล็งเห็นหมู่มสัตว์ผู้กำลังจุติกำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณ
ดี มีผิวพรรณ ทราวม ใต้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์
ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่มสัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรม ด้วยประการดังนี้

พราหมณ์ วิชชาที่ ๒ นี้แล เราได้บรรลุแล้ว ในมัชฌิมยามแห่งราตรี อวิชา
เรากำจัดได้แล้ว วิชชาเกิดแก่เราแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว
เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส ส่งจิตไปแล้วอยู่ ฉะนั้น
ความช้าแรกออกครั้งที่ ๒ ของเรานี้แล ได้เป็นเหมือนการทำลายออกจากกระเปาะ
ฟองแห่งลูกไก่ ฉะนั้น

อัสวักขยญาณ เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลส ปราศจาก
อุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเพื่อ
อัสวักขยญาณ ความหยั่งรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะคือกิเลสที่ต้องจิตสันดานทั้งหลาย
เรานั้นได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้เหตุให้เกิดทุกข์ ได้รู้ชัด
ตามเป็นจริงว่า นี้ความดับทุกข์ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้เหตุเกิดอาสวะ ได้รู้ชัด
ตามเป็นจริงว่า นี้ความดับอาสวะ ได้รู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ
อาสวะ เมื่อเรานั้นรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตได้หลุดพ้นแล้วแม้จากกามาสวะ
ได้หลุดพ้นแล้วแม้จากภวาสวะ ได้หลุดพ้นแล้วแม้จากอวิชาสวะ เมื่อจิตได้หลุดพ้นแล้ว
ได้มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว ได้รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี

พราหมณ์ วิชชาที่ ๓ นี้แล เราได้บรรลุแล้ว ในปัจฉิมยามแห่งราตรี อวิชา
เรากำจัดได้แล้ว วิชชาเกิดแก่เราแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว
เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเผากิเลส ส่งจิตไปแล้วอยู่ ฉะนั้น
ความช้าแรกออกครั้งที่ ๓ ของเรานี้แล ได้เป็นเหมือนการทำลายออกจากกระเปาะ
ฟองแห่งลูกไก่ ฉะนั้น

เวรัญขพราหมณ์แสดงตนเป็นอุบาสก

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เวรัญขพราหมณ์ได้ทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตมเป็นผู้เจริญที่สุด ท่านพระโคตมเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ข้าแต่ท่านพระโคตม ภาชิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ภาชิตของพระองค์ไพเราะนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยเอกปริยายอย่างนี้ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ข้าพเจ้านี้ขอถึงท่านพระโคตม พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป และขอพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ จงทรงรับอาราธนาอยู่จำพรรษาที่เมืองเวรัญชาของข้าพเจ้าเถิด

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาด้วยพระอาการดุชะณี ครั้นเวรัญขพราหมณ์ทราบการรับอาราธนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ลุกจากที่นั่งถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณหลีกไป

เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย

ก็โดยสมัยนั้นแล เมืองเวรัญชามีภิกษาหารน้อย ประชาชนหาเลี้ยงชีพฝืดเคือง มีกระดูกคนตายขาวเกลื่อน ต้องมีสลากซื้ออาหาร ภิกษุสงฆ์จักยังอัตภาพให้เป็นไปจากการแสวงหาก็กทำไม่ได้ง่าย ครั้นนั้นพวกพ่อค้าม้าชาวอุตตราประเทศ มีม้าประมาณ ๕๐๐ ตัว ได้เข้าพักแรมตลอดฤดูฝนในเมืองเวรัญชา พวกเขาได้ตักแต่งข้าวแดงสำหรับภิกษุรูปละแ่งไว้ที่คอกม้า เวลาเช้า ภิกษุทั้งหลายครองอันตราวาสกแล้วถือบาตรจีวรเข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวรัญชา เมื่อไม่ได้บิณฑบาต จึงเที่ยวไปบิณฑบาตที่คอกม้า รับข้าวแดงรูปละแ่ง นำไปสู่อารามแล้วลงครกโขลกฉัน ส่วนท่านพระอานนท์บดข้าวแดงแ่งหนึ่งที่ศิลา แล้วน้อมเข้าไปถวายแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยพระกระยาหาร ที่บดพิเศษนั้นอยู่ ได้ทรงสดับเสียงครกแล้ว

พระพุทธประเพณี

พระตถาคตทั้งหลายทรงทราบอยู่ ย่อมตรัสถามก็มี ทรงทราบอยู่ ย่อมไม่ตรัสถามก็มี ทรงทราบกาลแล้วตรัสถาม ทรงทราบกาลแล้วไม่ตรัสถาม พระตถาคตทั้งหลายย่อมตรัสถามสิ่งทีประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ตรัสถามสิ่งที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ พระตถาคตทั้งหลายทรงกำจัดสิ่งที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ด้วยข้อปฏิบัติ พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงสอบถามภิกษุทั้งหลายด้วยอาการ ๒ อย่าง คือ จักทรงแสดงธรรมอย่างหนึ่ง จักทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลายอย่างหนึ่ง ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามพระอานนท์ว่า อานนท์ นั้นเสียงครกหรือหอน ท่านพระอานนท์จึงกราบทูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรเสริญว่า ดีละ ดีละ อานนท์ พวกเธอเป็นสัตบุรุษชนะวิเศษแล้ว พวกเพื่อนพรหมจารีชั้นหลังจักดูหมิ่นข้าวสาลีและข้าวสุก อันระคนด้วยเนื้อ

พระมหาโมคคัลลานะแปลงสีหนาท

ครั้งนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถวายบังคม แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลคำนี้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระพุทธเจ้าข้า บัดนี้เมืองเวรัญชามีภิกษาหารน้อย ประชาชนหาเลี้ยงชีพฝืดเคือง มีกระดูกคนตายชาวเกลื่อน ต้องมีสลากชี้อาหาร ภิกษุสงฆ์จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการถือบาตรแสวงหาก็อำไม่ไถ่ง่าย พระพุทธเจ้าข้า พื้นเบื้องล่างแห่งปฐพีอันกว้างใหญ่นี้ สมบูรณ์ มีรสอันโอชา เหมือนน้ำผึ้งหวิไม่มีตัวอ่อนฉะนั้น ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระพุทธเจ้าจะพึงพลิกแผ่นดิน พระภิกษุทั้งหลายจักได้ฉันง้วนดิน พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ดูก่อนโมคคัลลานะ กิสิ์ตว์ที่อาศัยแผ่นดินเล่า เธอจะอย่างไรแก่สิ์ตว์เหล่านั้น

พระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะเนรมิตฝ่ามือข้างหนึ่งให้เป็นดุจแผ่นดินใหญ่ ยังสิ์ตว์ผู้อาศัยแผ่นดินเหล่านั้นให้ไปอยู่บนฝ่ามือฉันนั้น จะพลิกแผ่นดินด้วยมืออีกข้างหนึ่ง พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ออย่าเลยโมคคัลลนะ เธออย่าพอใจการพลิกแผ่นดินเลย สัตว์ทั้งหลายจะพึงได้รับผลตรงกันข้าม

พระมหาโมคคัลลนะกราบทูลว่า ขอประทานพระวโรกาส ขอภิกษุสงฆ์ทั้งหมดพึงไปบิณฑบาตในอุตตรกุรุทวีป พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ก็ภิกษุผู้ไม่มีฤทธิ์เล่า เธอจะทำอย่างไรแก่ภิกษุเหล่านั้น

พระโมคคัลลนะกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าจักทำให้ภิกษุเหล่านั้นไปได้ พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ออย่าเลยโมคคัลลนะ เธออย่าพอใจการที่ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดไปบิณฑบาตในอุตตรกุรุทวีปเลย

เหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ไม่นานและนาน

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรไปในที่สังัดเร้นอยู่ ได้มีความปริวิตกแห่งจิต เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์ไหน ไม่ดำรงอยู่นาน ของพระองค์ไหนดำรงอยู่นาน ดังนี้ ครั้นเวลาสายัณห์ ท่านออกจากที่เร้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบบังคมทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าไปในที่สังัด หลีกเร้นอยู่ ณ ตำบลนี้ ได้มีความปริวิตกแห่งจิตเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายพระองค์ไหนไม่ดำรงอยู่นาน ของพระองค์ไหนดำรงอยู่นาน ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนสารีบุตร พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสภู ไม่ดำรงอยู่นานของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามกุกสันธะ พระนามโกนาคมนะ และพระนามกัสสปะดำรงอยู่นาน

พระสารีบุตรกราบทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยให้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสกุ ไม่ดำรงอยู่นาน พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนสารีบุตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสกุ ไม่ทรงชวนชวายเป็นที่จะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย อนึ่ง สุตตะ เคยยะ เวชยาวกณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทัลลະ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ นั้นมีน้อย ลิกขาบทก็มีได้ทรงบัญญัติ ปาติโมกข์ก็มีได้ทรงแสดงแก่สาวก เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น เพราะอันตรธานแห่งสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้น สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน จึงยังพระศาสนานั้นให้อันตรธานโดยฉับพลัน ดูก่อนสารีบุตร ดอกไม้ต่างพันธุ์ที่เขากองไว้บนพื้นกระดาน ยังไม่ได้ร้อยด้วยด้าย ลมย่อมกระจาย ขจัด กำจัดซึ่งดอกไม้เหล่านั้นได้ ซ้อนั้น เพราะเหตุอะไร เพราะเขาไม่ได้ร้อยด้วยด้ายฉันใด เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น เพราะอันตรธานแห่งสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าเหล่านั้น สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน จึงยังพระศาสนานั้นให้อันตรธานโดยฉับพลันฉันนั้นเหมือนกัน เพราะพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น ไม่ทรงชวนชวายเป็นที่จะทรงกำหนดจิต ของสาวกด้วยพระหฤทัย แล้วทรงสั่งสอนสาวก ดูก่อนสารีบุตร เรื่องเคยมีมาแล้ว พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามเวสสกุ ทรงกำหนดจิต แห่งภิกษุสงฆ์ ด้วยพระหฤทัยแล้ว ทรงสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุสงฆ์ประมาณ ๑,๐๐๐ รูป ในไพรสณฑ์ อันน่าสะพรึงกลัวแห่งหนึ่งว่า พวกเธอจงตรึกอย่างนี้ อย่าได้ตรึกอย่างนั้น จงทำในใจอย่างนี้ อย่าได้ทำในใจอย่างนั้น จงละส่วนนี้ จงเข้าถึงส่วนนี้อยู่เถิด ดังนี้ ลำดับนั้นแลจิตของภิกษุประมาณ ๑,๐๐๐ รูปนั้น อันพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามเวสสกุทรงสั่งสอนอยู่อย่างนั้น ทรงพร่ำสอนอยู่อย่างนั้น ได้หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น ในเพราะความที่ไพรสณฑ์อันน่าสะพรึงกลัวนั้น เป็นถิ่นที่น่าสยดสยอง จึงมีคำนี้ว่า ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งยังไม่ปราศจากราคะ เข้าไปสู่ไพรสณฑ์นั้น โดยมากโลมชาติ ย่อมชูชัน ดูก่อนสารีบุตร อันนี้แลเป็นเหตุ อันนี้แลเป็นปัจจัยให้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามวิปัสสี พระนามสิขี และพระนามเวสสกุ ไม่ดำรงอยู่นาน

พระสารีบุตรกราบทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ให้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมะ และพระนามกัสสปะ ดำรงอยู่นาน พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสารีบุตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมะ และพระนามกัสสปะ มีได้ทรงชวนชวนน้อย เพื่อที่จะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวกทั้งหลาย อนึ่ง สุตตะ เคยยะ เวຍยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทัลลະ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้นมีมาก ลิกขาบทก็ทรงบัญญัติ ปาติโมกข์ก็ทรงแสดงแก่สาวก เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น เพราะอันตรธานแห่งสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทเจ้าเหล่านั้น สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน จึงดำรงพระศาสนานั้นไว้ ได้ตลอดระยะเวลา ยินนาน ดูก่อนสารีบุตร ดอกไม้ต่างพันธุ์ที่เขากองไว้บนพื้นกระดาน ร้อยดีแล้วด้วยด้าย ลมย่อมกระจายไม่ได้ ขจัดไม่ได้ กำจัดไม่ได้ซึ่งดอกไม้เหล่านั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเขาร้อยดีแล้วด้วยด้าย ฉนั้นใด เพราะอันตรธานแห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น เพราะอันตรธานแห่งสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระพุทเจ้าเหล่านั้น สาวกชั้นหลังที่ต่างชื่อกัน ต่างโคตรกัน ต่างชาติกัน ออกบวชจากตระกูลต่างกัน จึงดำรงพระศาสนานั้นไว้ได้ตลอดระยะเวลา ยินนาน ฉนั้นนั่นเหมือนกัน ดูก่อนสารีบุตร อันนี้แลเป็นเหตุ อันนี้แลเป็นปัจจัยให้พระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามกกุสันธะ พระนามโกนาคมะ และพระนามกัสสปะ ดำรงอยู่นาน

ปรารภเหตุให้ทรงบัญญัติลิกขาบท

ลำดับนั้นแล ท่านพระสารีบุตรลุกจากอาสนะ ทำผ้าอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ข้าแต่พระสุคต ถึงเวลาแล้วที่จะทรงบัญญัติลิกขาบท ที่จะทรงแสดงปาติโมกข์แก่สาวก อันจะเป็นเหตุให้พระศาสนานี้ยั่งยืน ดำรงอยู่ได้นาน

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จงรอก่อนสารีบุตร จงยับยั้งก่อนสารีบุตร ตถาคตเท่านั้นจักรู้กาลในกรณีนี้ พระศาสดายังไม่บัญญัติสิกขาบท ยังไม่แสดงปาติโมกข์แก่สาวก ตลอดเวลาที่ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนา ต่อเมื่อใด *อาสวัฏฐานิยธรรม* คือธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ คือกิเลสที่ตองสันดานบางอย่างปรากฏในสงฆ์ในศาสนา เมื่อนั้น พระตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวก เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น และอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนา ตลอดเวลาที่สงฆ์ยังไม่ถึงความ เป็นหมู่ใหญ่โดยภิกษุผู้บวชนาน ต่อเมื่อใดสงฆ์ถึงความ เป็นหมู่ใหญ่โดยภิกษุผู้บวชนานแล้ว และอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏในสงฆ์ในศาสนา เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวก เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น และอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่า ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนา ตลอดเวลาที่สงฆ์ยังไม่ถึงความ เป็นหมู่ใหญ่โดยแพร่หลาย ต่อเมื่อใดสงฆ์ถึงความ เป็นหมู่ใหญ่โดยแพร่หลายแล้ว และอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏในสงฆ์ในศาสนา เมื่อนั้นพระศาสดาจึงจะบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวก เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้น และอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่ายังไม่ปรากฏในสงฆ์ในศาสนา ตลอดเวลาที่สงฆ์ยังไม่ถึงความ เป็นหมู่ใหญ่เลิศโดยลาม ต่อเมื่อใดสงฆ์ถึงความ เป็นหมู่ใหญ่เลิศโดยลามแล้ว และอาสวัฏฐานิยธรรมบางเหล่าย่อมปรากฏในสงฆ์ในศาสนา เมื่อนั้น พระศาสดาจึงจะบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวก เพื่อกำจัดอาสวัฏฐานิยธรรมเหล่านั้นและ

ดูก่อนสารีบุตร ก็ภิกษุสงฆ์ไม่มีเสียด ไม่มีโทษ ปราศจากมัวหมองบริสุทธิ์ ผุดผ่อง ตั้งอยู่ในสารคุณ เพราะบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ภิกษุที่ทรงคุณธรรมอย่างต่ำ ก็เป็นโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง เป็นผู้ที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า

เสด็จนิเวศน์เวรัญชพราหมณ์

ครั้นปวารณาพรรษาแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกท่านพระอานนท์ มารับสั่งว่า ดูก่อนอานนท์ ตถาคตทั้งหลายยังมีได้บอกลาผู้ที่นิมนต์ให้อยู่จำพรรษาแล้ว จักไม่หลีกไปสู่ที่จาริกในชนบท ข้อนี้เป็นประเพณีของตถาคตทั้งหลาย มาไปกันเถิด อานนท์ เราจะบอกลาเวรัญชพราหมณ์

ท่านพระอานนท์ทูลสนองพระพุทธดำรัสว่า เป็นต้นรับสั่งพระพุทธเจ้าข้า

ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอันตรวาสกแล้ว ถีอบาตรจีวร มีท่านพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะ เสด็จพระพุทธดำเนินไปสู่निเวศน์ของเวรัญชพราหมณ์ ครั้นถึงแล้วประทับนั่งเหนือพระพุทธรูปที่เขาคัดถวาย ทันใดนั้นเวรัญชพราหมณ์ดำเนินเข้าไปสู่ที่ประทับ ครั้นแล้วถวายบังคมนั่งเฝ้าอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระองค์รับสั่งว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราเป็นผู้อันท่านนิมนต์ให้อยู่จำพรรษาแล้ว เราขอบอกเล่าท่านเราปรารถนาจะหลีกเลี่ยงไปสู่ที่จาริกในชนบท เวรัญชพราหมณ์ กราบทูลว่า เป็นความจริงท่านพระโคตม ข้าพเจ้านิมนต์พระองค์อยู่จำพรรษา ก็แต่ว่าไทยธรรมอันใดที่จะพึงถวายไทยธรรมอันนั้นข้าพเจ้ายังมีได้ถวาย และไทยธรรมนั้นไม่ใช่ว่าจะไม่มี ทั้งประสงค์จะไม่ถวายก็หาไม่ ภายในไตรมาสนี้ พระองค์จะพึงได้ไทยธรรมนั้น (ที่พราหมณ์จะพึงถวาย) แต่ที่ไหนกันเล่า เพราะฆราวาสมีกิจมากมีกรณีมาก ขอท่านพระโคตมพร้อมด้วยพระสงฆ์ จงทรงพระกรุณาโปรดรับภัตตาหารในวันพรุ่งนี้เพื่อเจริญบุญกุศลและปีติปราโมทย์ แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาโดยดุขณียภาพ แล้วทรงชี้แจงให้เวรัญชพราหมณ์เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ไร่เรียงด้วยธรรมีกถาแล้ว ทรงลุกจากที่ประทับเสด็จกลับ

หลังจากนั้น เวรัญชพราหมณ์สั่งให้ตกแต่งของเคี้ยวของฉันอันประณีตในนิเวศน์ของตน โดยผ่านราตรีนั้นแล้ว ให้เจ้าพนักงานไปกราบทูลภัตตกาลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ถึงเวลาแล้ว ท่านพระโคตม ภัตตาหารเสร็จแล้ว ขณะนั้น เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอันตรวาสกแล้ว ทรงถือบาตรจีวร เสด็จพระพุทธดำเนินไปสู่นิเวศน์ของเวรัญชพราหมณ์ ครั้นถึงแล้วประทับนั่งเหนือพระพุทธรูปที่เขาคัดถวาย พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ จึงเวรัญชพราหมณ์อังกาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีต ด้วยมือของตน จนให้ห้ามภัตแล้ว ได้ถวายไตรจีวรแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สวैयाเสร็จ ทรงนำพระหัตถ์ออกจากบาตรแล้วให้ทรงครอง และถวายผ้าคู่ให้ภิกษุครองรูปละสำหรับ พระองค์ทรงชี้แจงให้เวรัญชพราหมณ์เห็นแจ้ง สมทาน อาจหาญ ไร่เรียงด้วยธรรมีกถา แล้วทรงลุกจากที่ประทับ เสด็จกลับ

ครั้งพระองค์ประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชาตามพระพุทธาภิรมย์แล้ว เสด็จพุทธดำเนินไปยังท่าข้ามปยาคะ ไม่ทรงแวะเมืองโสเรยยะ เมืองสังกัสสะ เมืองกัณณกุชชะ ทรงข้ามแม่น้ำคงคาที่ทำข้ามปยาคะ เสด็จพุทธดำเนินถึงพระนครพาราณสี ครั้งพระองค์ประทับอยู่ที่พระนครพาราณสีตามพระพุทธาภิรมย์แล้ว เสด็จจาริกไปโดยมรรคาอันจะไปสู่พระนครเวสาลี เมื่อเสด็จจาริกไปโดยลำดับ ถึงพระนครเวสาลีแล้ว ทราบว่าพระองค์ประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ณ ป่ามหาวัน เขตพระนครเวสาลีนั้น

ปหาราทสูตร^๓

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โคนต้นสะเดาทันเพรุษักษสังสถิต ใกล้กรุงเวรัญชา ครั้งนั้นท้าวปหาราทจอมอสูรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท้าวปหาราทะจอมอสูรว่า ดูก่อนปหาราทะ พวกจอมอสูรย่อมอภิรมย์ในมหาสมุทรว้างหรือ

ท้าวปหาราทะจอมอสูรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกจอมอสูรย่อมอภิรมย์ในมหาสมุทรว้าง

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ดูก่อนปหาราทะ ในมหาสมุทรมีธรรมที่นำอัครจริยอันไม่เคยมีมาสักเท่าไรที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว ย่อมอภิรมย์

ท้าวปหาราทะทูลว่า มี ๘ ประการพระเจ้าข้า ๘ ประการเป็นไฉน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาสมุทราดลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ หาได้โกรกชันเหมือนเหวไม่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่มหาสมุทราดลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ หาได้โกรกชันเหมือนเหวไม่ นี่เป็นธรรมที่นำอัครจริยอันไม่เคยมีมาประการหนึ่งในมหาสมุทรว้างที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิรมย์อยู่

^๓ อจ. อฎุจก. ๒๓/๑๐๙/๒๐๐.

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ไม่ล้นฝั่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 ข้อที่มหาสมุทรเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ไม่ล้นฝั่ง นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา
 ประการที่ ๒ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรยอยู่

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรไม่เคลื่อนด้วยซากศพ ในมหาสมุทร คลื่นย่อมซัด
 เอาซากศพเข้าหาฝั่ง ให้ขึ้นบกทันที ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่มหาสมุทร ไม่เคลื่อน
 ด้วยซากศพ และในมหาสมุทร คลื่นย่อมซัดเอาซากศพเข้าหาฝั่ง ให้ขึ้นบกทันที
 นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๓ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรเห็นแล้ว
 เห็นแล้ว จึงอภิมรยอยู่

อีกประการหนึ่ง แม่น้ำสายใหญ่ ๆ บางสาย คือแม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี
 สรรภู มหิ แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทรแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมหมด
 ถึงความนับว่า มหาสมุทรนั่นเอง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่แม่น้ำสายใหญ่ ๆ
 บางสาย คือแม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทร
 แล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมหมด ถึงความนับว่า มหาสมุทรนั่นเอง นี้เป็นธรรมที่
 น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๔ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว
 จึงอภิมรยอยู่

อีกประการหนึ่ง แม่น้ำทุกสายในโลกย่อมไหลไปรวมกันยังมหาสมุทร
 และสายฝนจากอากาศตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทรก็ได้ปรากฏว่าจะพร้อมหรือเต็ม
 เพราะน้ำนั้น ๆ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่แม่น้ำทุกสายในโลกย่อมไหลไปรวมกันยัง
 มหาสมุทร และสายฝนจากอากาศตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทรก็ได้ ปรากฏว่าจะ
 พร้อมหรือเต็มเพราะน้ำนั้น ๆ นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๕
 ในมหาสมุทรที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรยอยู่

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรมิรสเดียวคือรสเค็ม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่
 มหาสมุทรมิรสเดียวคือรสเค็ม นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๖
 ในมหาสมุทรที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรยอยู่

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด ในมหาสมุทรมีรัตนะเหล่านี้ คือแก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม มรกต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด ในมหาสมุทรมันมีรัตนะ คือแก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม มรกต นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๗ ในมหาสมุทรมที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรมเป็นที่พำนักอาศัยของพวกสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตในมหาสมุทรมันมีดังนี้ คือปลาตมิ ปลาตมิงคลา ปลาตมิลมิงคลา พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ก็มีอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่มหาสมุทร เป็นที่พำนักอาศัยของพวกสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตในมหาสมุทรมันมีดังนี้ คือ ปลาตมิ ปลาตมิงคลา ปลาตมิลมิงคลา พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ก็มีอยู่ นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๘ ในมหาสมุทรมที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้แลธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการในมหาสมุทรมที่พวกอสูรเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุทั้งหลายย่อมอภิมรณในธรรมวินัยนี้บ้างหรือ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนปหาราทะ ภิกษุทั้งหลายย่อมอภิมรณในธรรมวินัยนี้

ท้าวปหาราทะทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมวินัยนี้มีธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาสักเท่าไร ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มี ๘ ประการ ปหาราทะ ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมลากลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ ไม่โกรกชันเหมือนเหวฉันใด ในธรรมวินัยนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการกระทำไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะมีการบรรลุหรือหัตผลโดยฉับพลัน ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่ในธรรมวินัยนี้มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการกระทำไปตามลำดับ มีการปฏิบัติ

ไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะมีการบรรลุหัตถผลโดยฉับพลัน นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๑ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมเติมเปี่ยมอยู่เสมอ ไม่ล้นฝั่งฉนใด สวาททั้งหลายของเราก็ฉนนั้นเหมือนกัน ไม่ล่องลิกขาบทที่เราบัญญัติไว้แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่สวาททั้งหลายของเราไม่ล่องลิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๒ ใน ธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมไม่เคลื่อนด้วยซากศพ ในมหาสมุทรม คลื่นย่อมขัดเอาซากศพเข้าหาฝั่ง ให้ขึ้นบกฉนใด ดูก่อนปหาราทะ ฉนนั้นเหมือนกัน บุคคลผู้ทุศีล มีบาปธรรม มีสมาจารไม่สะอาดน่ารังเกียจ ปกปิดความชั่ว มิใช่สมณะแต่ปฏิบัติญาว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิบัติญาว่าประพฤติพรหมจรรย์ เน่าใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเพียงดงหยากเยื่อ สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น ประชุมกันยกวัตรเธอเสียทันที แม้เขาจะนั่งอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงกระนั้นเขาก็ชื่อว่าห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ห่างไกลจากเขา ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่บุคคลผู้ทุศีล มีบาปธรรม มีสมาจารไม่สะอาดน่ารังเกียจ ปกปิดความชั่ว มิใช่สมณะแต่ปฏิบัติญาว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์แต่ปฏิบัติญาว่าประพฤติพรหมจรรย์ เน่าใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเพียงดงหยากเยื่อ สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น ประชุมกันยกวัตรเธอเสียทันที แม้เขาจะนั่งอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงกระนั้นเขาก็ชื่อว่าห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ห่างไกลจากเขา นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๓ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ แม่น้ำสายใหญ่ๆบางสาย คือแม่น้ำคงคา ยมูนา อจิรวดี สรรวมหิ แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทรมแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมหมด ถึงความนับว่า มหาสมุทรมนั่นเอง ฉนใด ดูก่อนปหาราทะ ฉนนั้นเหมือนกัน วรรณะ ๔ เหล่านี้คือกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมเสีย ถึงความนับว่า ศากยบุตรทั้งนั้น ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่ว่าวรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมเสีย ถึงความนับว่า

ศากยบุตรทั้งนั้น นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๔ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ แม่น้ำทุกสายในโลกย่อมไหลไปรวมกันยังมหาสมุทร และสายฝนจากอากาศตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทรก็ได้ปรากฏว่าจะพร่องหรือเต็มเพราะน้ำนั้น ๆ ฉนใด ดูก่อนปหาราทะ ฉนนั้นเหมือนกัน ถึงแม้ภิกษุเป็นอันมาก จะปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุก็ได้ปรากฏว่าจะพร่องหรือเต็มด้วยการปรินิพพานนั้น ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่ถึงแม้ภิกษุเป็นอันมากจะปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุก็ได้ปรากฏว่าจะพร่องหรือเต็มด้วยการปรินิพพานนั้น นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๕ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม ฉนใด ดูก่อนปหาราทะ ฉนนั้นเหมือนกัน ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรส รสคือวิมุตติ ความหลุดพ้น ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่ธรรมวินัยมีรสเดียวคือวิมุตติรส นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ อันไม่เคยมีมาประการที่ ๖ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด รัตนะในมหาสมุทร นั้นมีดังนี้ คือแก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม มรกต ฉนใด ดูก่อนปหาราทะ ฉนนั้นเหมือนกัน ธรรมวินัยนี้ก็มีรัตนะมากมายหลายชนิด รัตนะในธรรมวินัยนั้นมีดังนี้คือสติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่ธรรมวินัยนี้มีรัตนะมากมายหลายชนิด รัตนะในธรรมวินัยนั้นมีดังนี้คือสติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๗ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของพวกสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตในมหาสมุทรนั้นมีดังนี้ คือปลาตมิ ปลาตมิงคลา ปลาตมิลมิงคลา พวกอสูรนาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐

โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ มีอยู่ ฉนโต ดูก่อนปหาราทะ ฉนนั้น เหมือนกัน ธรรมวินัยนี้ ก็เป็นที่พำนักอาศัยแห่งสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตในธรรมวินัยนี้มีดังนี้ คือ พระโสดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล พระสกทาคามิ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล พระอนาคามิ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล พระอรหันต์ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์ ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่ธรรมวินัยนี้เป็นที่พำนักอาศัยแห่งสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตในธรรมวินัยนี้มี ดังนี้คือ พระโสดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล พระสกทาคามิ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล พระอนาคามิ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ ให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล พระอรหันต์ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์ นี้เป็นธรรม ที่นำอัครรรยอันไม่เคยมีมาประการที่ ๘ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

ดูก่อนปหาราทะ ในธรรมวินัยนี้ มีธรรมที่นำอัครรรยอันไม่เคยมีมา ๘ ประการ นี้แล ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว เห็นแล้ว จึงอภิมรณอยู่

อรรถกถาแห่งปหาราทสูตรนี้ได้แสดงว่า ปหาราทะเป็นหัวหน้าอสูรท่านหนึ่ง จริงอยู่ บรรดาอสูรทั้งหลาย อสูรผู้เป็นหัวหน้ามี ๓ ท่าน คือเวปจิตติ ๑ ราหู ๑ ปหาราทะ ๑

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป^๔

พระศาสดาได้ประทับที่เมืองเวรัญชา อันพราหมณ์ชื่อเวรัญชะทูลนิมนต์แล้ว จึงเสด็จจำพรรษาพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เวรัญชพราหมณ์ถูกมารดลใจ มิให้เกิด สติปรารภถึงพระศาสดาแม้สักวันหนึ่ง แม้เมืองเวรัญชาได้เป็นเมืองข้าวแพงแล้ว พวกภิกษุเที่ยวไปบิณฑบาตตลอดเมืองเวรัญชา ทั้งภายในภายนอก เมื่อไม่ได้บิณฑบาต จึงลำบากมาก พวกพ่อค้ามาจัดแจงรักษามีข้าวแดงราวแล่งหนึ่ง ๆ เพื่อภิกษุเหล่านั้น

^๔ ธรรมปท. ๔/๔๔.

พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นภิกษุเหล่านั้นลำบาก ได้มีความประสงค์จะให้ภิกษุฉันในวันดิน และประสงค์จะให้พวกภิกษุเข้าไปสู่อุตตรกฐทวีปเพื่อบิณฑบาต พระศาสดาได้ทรงห้ามท่านเสีย พวกภิกษุมิได้มีความสะดุ้ง เพราะปรารถนาบิณฑบาตแม้สักวันหนึ่ง พวกภิกษุทั้งหลายเว้นความประพฤติด້วยอำนาจความอยากแล้วดำรงอยู่ พระศาสดาประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชานันต์สิ้นไตรมาสแล้ว ทรงอำลาเวรัญชพรหมณ์ มีสักการะสัมพันธ์อันพรหมณ์นั้นกระทำแล้ว ทรงให้เขาตั้งอยู่ในสระณะแล้ว เสด็จออกจากเมืองเวรัญชานันต์ เสด็จจาริกไปโดยลำดับ

วาโลทกชาดก (ชาดกเรื่องน้ำหาง)

สมัยหนึ่ง เสด็จถึงกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวัน ชาวกรุงสาวัตถี กระทำอาคันตุกภัตต์พระศาสดาแล้ว ก็ในกาลนั้น พวกกินเดนประมาณ ๕๐๐ คน อาศัยพวกภิกษุอยู่ภายในพระวิหารนั่นเอง พวกเขากินโภชนะอันประณีตที่เหลือจากภิกษุทั้งหลายฉันแล้วก็หลับนอน ลุกขึ้นแล้ว ไปสู่มังแม่น้ำ แผลเสียง โหระง กระโดดโลดเต้น ช้อมมวยปล้ำ เล่นกันอยู่ ประพฤติต่ออนุจารเท่านั้น ทั้งภายในวิหาร ทั้งภายนอกวิหาร พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า ดูเถิด ผู้มีอายุทั้งหลาย ในเวลาเกิดทุกข์ภิกษุพวกกินเดนเหล่านี้มิได้แสดงวิการอะไร ๆ ในเมืองเวรัญชา แต่บัดนี้กินโภชนะอันประณีตเห็นปานนี้แล้ว เทียวแสดงอาการแปลก ๆ เป็นอนอกประการ ส่วนพวกภิกษุสงบอยู่แม้ในเมืองเวรัญชา ถึงในบัดนี้ก็ยังพากันอยู่อย่างสงบเสียงมเทียว พระศาสดาเสด็จไปสู่โรงธรรมแล้ว ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า เรื่องชื่อนี้ ดังนี้แล้ว ตรัสว่า แม้ในกาลก่อน คนกินเดนเหล่านี้เกิดในกำเนิดลา เป็นลา ๕๐๐ ได้ดื่มน้ำมีรสน้อยอันแล้ว ซึ่งถึงการนับว่า น้ำหาง เพราะเขาเอาน้ำขยำกาก อันเป็นเดนซึ่งเหลือจากน้ำลูกจันทน์มีรสชุ่มที่ม้าสินธพชาติอาชาไนย ๕๐๐ ดื่มแล้ว จึงกรองด้วยผ้าเปลือกปอเก่า ๆ เทียวร้องเอ็ดอึงอยู่ เหมือนเมาน้ำหวาน เมื่อจะทรงแสดงกิริยาของลาเหล่านั้น อันพระโพธิสัตว์ ผู้อันพระราชาทรงสดับเสียงของลาเหล่านั้นตรัสถามแล้ว ได้กราบทูลแต่พระราชา ตรัสว่าโลทกชาดกนี้โดยพิสดารว่า "ความเมาย่อมเกิดแก่พวกลา เพราะดื่มน้ำหางมีรสน้อยอันแล้ว แต่ความเมาไม่เกิดแก่ม้าสินธพ เพราะดื่มน้ำที่ประณีตนี้ ข้าแต่พระราชาผู้เป็นจอมนรชน ลา นั้น

เป็นสัตว์มีชาติแล้ว ตีมน้ำมีรสน้อย อันรสนั้นถูกต้องแล้วย่อมเมา ส่วนม้าอาชาไนย ผู้เอารูระเป็นปกติ เกิดในตระกูลที่ดี ตีมนรสที่เลิศแล้วหาเมาไม่" แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเว้นธรรมคือความโลภแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีวิการเลย ทั้งในเวลาถึงสุข ทั้งในเวลาถึงทุกข์ อย่างนี้ ดังนี้ เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า สัตบุรุษทั้งหลายย่อมเว้นในธรรมทั้งปวงแล สัตบุรุษทั้งหลายหาใช้ผู้ปรารถนา გამប់เพื่อไม่ บัณฑิตทั้งหลาย อันสุขหรือทุกข์ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง ดังนี้

เรื่องของพระมหากัจจानะ^๕

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัจจานะอยู่ ณ ภูเขาชันข้างหนึ่ง ใกล้กรุงมรณคร แคว้นอนันตี ครั้งนั้นแลคฤหบดีชื่อหลิหทิทานิเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กล่าวกับท่านพระมหากัจจานะว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสภษิตนึ้นในมาคัณตียปัญหา อันมีในอัญญวรรค ว่า มุนีละที่อยู่แล้ว ไม่มีที่พักเที่ยวไป ไม่ทำความสนิทสนมในบ้าน เป็นผู้ว่างจากามทั้งหลาย ไม่มุ่งถึงกาลข้างหน้า ไม่ทำถ้อยคำแก่งแย่งกับคนอื่น ดังนี้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เนื้อความแห่งพระพุทธวจนะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยย่อนี้ จะพึงเห็นได้โดยพิสดารอย่างไร

พระมหากัจจานะได้กล่าวว่า ดูก่อนคฤหบดี รูปธาตุเป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาน ก็แหละมุนีได้มีวิญญานพัวพันด้วยราคะในรูปธาตุ มุนีนึ้นท่านกล่าวว่า มีที่อยู่อาศัยเที่ยวไป ดูก่อนคฤหบดี เวทนาธาตุ.... สัญญาธาตุ.... สังขารธาตุ เป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาน ก็แหละมุนีได้มีวิญญานพัวพันด้วยราคะในสังขารธาตุ มุนีนึ้นท่านกล่าวว่า มีที่อยู่อาศัยเที่ยวไป ดูก่อนคฤหบดี มุนีชื่อว่า เป็นผู้ที่มีที่อยู่อาศัยเที่ยวไป ด้วยประการฉะนี้แล

^๕ ส. ขนธ. ๑๗/๑๑-๒๔/๑๒-๑๖.

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้ไม่มีที่อยู่อาศัยเที่ยวไปอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี ความพอใจ ความกำหนด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก ความเข้าถึง ความยึดมั่น อันเป็นที่ตั้งมั่นถึ้อมั่น และที่อยู่อาศัยแห่งจิตเหล่าใด ในรูปธาตุ ความพอใจ เป็นต้น เหล่านั้นอันพระตถาคตทรงละเสียแล้ว ทรงตัดรากขาดแล้ว ทรงทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน ทรงกระทำให้ไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น พระตถาคต บัณฑิตจึงกล่าวว่า เป็นผู้ไม่มีที่อยู่อาศัยเที่ยวไป

ดูก่อนคฤหบดี ความพอใจ ความกำหนด ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก ความเข้าถึง ความยึดมั่น อันเป็นที่ตั้งมั่นถึ้อมั่นและที่อยู่อาศัยแห่งจิตเหล่าใด ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ ความพอใจ เป็นต้น เหล่านี้อันพระตถาคต ทรงละเสียแล้ว ทรงตัดรากขาดแล้ว ทรงทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน ทรงกระทำให้ไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น พระตถาคต บัณฑิตจึงกล่าวว่า เป็นผู้ไม่มีที่อยู่อาศัยเที่ยวไป

ดูก่อนคฤหบดี มุนีชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีที่อยู่อาศัยเที่ยวไปอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้มีที่พักเที่ยวไปอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี มุนีท่านกล่าวว่า เป็นผู้มีที่พักเที่ยวไป เพราะชานไปและพัพพัน ในรูปอันเป็นนิमितและเป็นที่พัก ดูก่อนคฤหบดี มุนีท่านกล่าวว่า เป็นผู้มีที่พักเที่ยวไป เพราะชานไปและพัพพันในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในธัมมารมณฺ์ อันเป็นนิमितและเป็นที่พัก ดูก่อนคฤหบดี มุนีเป็นผู้มีที่พักเที่ยวไป อย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้ไม่มีที่พักเที่ยวไปอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี กิเลสเป็นเหตุชานไปและพัพพันในรูปอันเป็นนิमितและเป็นที่พัก อันพระตถาคตทรงละเสียแล้ว ทรงตัดรากขาดแล้ว ทรงทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน ทรงกระทำให้ไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น พระตถาคต บัณฑิต จึงกล่าวว่า เป็นผู้ไม่มีที่พักเที่ยวไป

ดูก่อนคฤหบดี กิเลส เป็นเหตุชานไปและพัพพัน ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในโผฏฐัพพะ ในธัมมารมณฺ์ อันเป็นนิमितและเป็นที่พัก อันพระตถาคตทรงละเสียแล้ว ทรงตัดรากขาดแล้ว ทรงทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน ทรงกระทำให้ไม่มี มีอันไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น พระตถาคต บัณฑิต จึงกล่าวว่า เป็นผู้ไม่มีที่พักเที่ยวไป

ดูก่อนคฤหบดี มุนีชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีที่พักเที่ยวไป อย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้สนิทสนมในบ้านอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี มุนีบางคนในโลกนี้ เป็นผู้คลุกคลีกับพวกคฤหัสถ์อยู่ คือเป็นผู้พลอยชื่นชมกับเขา พลอยโศกกับเขา เมื่อพวกคฤหัสถ์มีสุขก็สุขด้วย มีทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เมื่อพวกคฤหัสถ์มีกรณียกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ชวนช่วยในกรณียกิจเหล่านั้นด้วยตนเอง ดูก่อนคฤหบดี มุนีเป็นผู้สนิทสนมในบ้านอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีไม่เป็นผู้สนิทสนมในบ้านอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้คลุกคลีกับพวกคฤหัสถ์ คือไม่พลอยชื่นชมกับเขา ไม่พลอยโศกกับเขา เมื่อพวกคฤหัสถ์มีสุขก็ไม่สุขด้วย มีทุกข์ก็ไม่ทุกข์ด้วย เมื่อพวกคฤหัสถ์มีกรณียกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ไม่ชวนช่วยในกรณียกิจเหล่านั้นด้วยตนเอง ดูก่อนคฤหบดี มุนีไม่เป็นผู้สนิทสนมในบ้านอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้ไม่ว่างจากกามทั้งหลายอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี มุนีบางคนในโลกนี้ ยังเป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความกระหาย ความกระวนกระวาย ความทะยานอยากในกามทั้งหลาย ดูก่อนคฤหบดี มุนีเป็นผู้ไม่ว่างจากกามทั้งหลายอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้ว่างจากกามทั้งหลายอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี มุนีบางคนในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความกระหาย ความกระวนกระวาย ความทะยานอยากในกามทั้งหลาย ดูก่อนคฤหบดี มุนีเป็นผู้ว่างจากกามทั้งหลายอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้มุ่งถึงกาลข้างหน้าอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี มุนีบางคนในโลกนี้ มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ในกาลข้างหน้า ขอเราพึงเป็นผู้มีรูปอย่างนี้ มีเวทนาอย่างนี้ มีสัญญาอย่างนี้ มีสังขารอย่างนี้ มีวิญญาณอย่างนี้ ดูก่อนคฤหบดี มุนีเป็นผู้มุ่งถึงกาลข้างหน้าอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้ไม่มุ่งถึงกาลข้างหน้าอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี มุนีบางคนในโลกนี้ ไม่มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ในกาลข้างหน้า ขอเราพึงเป็นผู้มีรูปอย่างนี้ มีเวทนาอย่างนี้ มีสัญญาอย่างนี้ มีสังขารอย่างนี้ มีวิญญาณอย่างนี้ ดูก่อนคฤหบดี มุนีเป็นผู้ไม่มุ่งถึงกาลข้างหน้า อย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีเป็นผู้ทำถ้อยคำแก่งแย่งกับชนอื่นอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี มุนีบางคนในโลกนี้ ย่อมเป็นผู้ทำถ้อยคำเห็นปานนี้ว่า ท่านไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ เรารู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ไฉนท่านจักรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้ ท่านเป็นผู้ปฏิบัติผิด เราเป็นผู้ปฏิบัติชอบ คำที่ควรกล่าวก่อน ท่านกล่าวทีหลัง คำที่ควรกล่าวทีหลัง ท่านกล่าวก่อน คำของเรามีประโยชน์ คำของท่านไม่มีประโยชน์ ข้อที่ท่านเคยประพฤตินาผิดเสียแล้ว เรายกวางทะเลแก่ท่านแล้ว ท่านจงประพฤติเพื่อปลดเปลื้องวางทะเลเสีย ท่านเป็นผู้อันเราชมได้แล้ว หรือจงปลดเปลื้องเสียเองถ้าท่านสามารถ ดูก่อนคฤหบดี มุนีเป็นผู้ทำถ้อยคำแก่งแย่งกับชนอื่นอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี ก็มุนีไม่เป็นผู้ทำถ้อยคำแก่งแย่งกับชนอื่นอย่างไร

ดูก่อนคฤหบดี ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ไม่ทำถ้อยคำเห็น ปานนี้ว่า ท่านย่อมไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ เรารู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ ไฉนท่านจักรู้ทั่วถึงธรรมวินัยนี้ได้ ท่านเป็นผู้ปฏิบัติผิด เราเป็นผู้ปฏิบัติชอบ คำที่ควรกล่าวก่อน ท่านกล่าวทีหลัง คำที่ควรกล่าวทีหลัง ท่านกล่าวก่อน คำของเรามีประโยชน์ คำของท่านไม่มีประโยชน์ ข้อที่ท่านเคยประพฤตินาผิดเสียแล้ว เรายกวางทะเลแก่ท่านแล้ว ท่านจงประพฤติเพื่อปลดเปลื้องวางทะเลเสีย ท่านเป็นผู้อันเราชมได้แล้ว หรือจงปลดเปลื้องเสียเองถ้าท่านสามารถ ดูก่อนคฤหบดี มุนีไม่เป็นผู้ทำถ้อยคำ แก่งแย่งกับชนอื่นอย่างนี้แล

ดูก่อนคฤหบดี พระพุทธวจนะใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วในมาคัณฑิย-ปัญหา อันมีในอัฐสุกวรรคว่า “มุนีละที่อยู่แล้ว ไม่มีที่พักเที่ยวไป ไม่ทำความสนทนสนมในบ้าน เป็นผู้ว่างจากคามทั้งหลาย ไม่มุ่งถึงกาลข้างหน้า ไม่ทำถ้อยคำแก่งแย่งกับชนอื่น” ดังนี้ ดูก่อนคฤหบดี เนื้อความแห่งพระพุทธวจนะนั้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโดยย่อ จะพึงเห็นได้โดยพิสดาร ด้วยประการฉะนี้

ในพรรษากาลนี้ ท่านทั้งหลายได้รับการอบรมมาเป็นอันมาก และโอวาทสำหรับนวกภิกษุที่อุปัชฌาย์พึงให้ ก็ยุติลงในวันนี้ จึงใคร่ที่จะได้กล่าวสรุปว่า ธรรมปฏิบัติทั้งหลายที่มีเป็นอันมาก เช่น ในนวโกวาท ก็ตั้งแต่ในทุกะ หมวด ๒ เป็นต้นไป ซึ่งมี

มากข้อมากประการ แม้จะมีมาก แต่ก็อาจสรุปลงได้ใน *ไตรสิกขา* คือในศีล ในสมาธิ และในปัญญา เพื่อวิมุตติคือความหลุดพ้น อันศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตตินี้เป็น *อริยธรรม* ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เพราะฉะนั้น จึงอาจย่อ ลงได้เป็น ๓ ดังนี้

อีกประการหนึ่ง ในเวลาอันใกล้จะเสด็จปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เป็นพระปัจจุสมมาจา คือพระวาทาสุตท่ายว่า *วณฺณมา สงฺขารา* สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา *อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ* ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม เกิด *อัปฺปมาทธรรม* ธรรมคือความไม่ประมาท ก็ได้แก่การที่เป็นผู้ไม่ปราศจากสติคือ ความระลึกได้ พร้อมทั้งสัมปชัญญะ คือความรู้ตัว มีสติรักษาตน เป็น *สติเนปกะ* ที่แปลว่า มีสติรักษาตนอยู่เสมอ ผู้ไม่ประมาทย่อมเป็นผู้ชวนชวยปฏิบัติสิ่ง ที่ควรละ ทำสิ่งที่ควรทำ หรือกล่าวได้ว่า เป็นผู้ชวนชวยปฏิบัติอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง ในการปฏิบัติ จัปปปฏิบัติในวันนี้ทีเดียว ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ที่เดียว ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ประมาท ท่านพระอาจารย์ทั้งหลายได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ ทรงสรุปคำสั่งสอนของพระองค์ทั้งสิ้นเข้าในอัปมาทหรือเข้าในอัปมาทธรรม ธรรม คือความไม่ประมาท ซึ่งมีค่าเปรียบว่า เหมือนอย่างรอยเท้าช้าง ย่อมใหญ่กว่ารอยเท้า ทั้งหมด รอยเท้าของสัตว์ในโลกทั้งหมด ย่อมรวมเข้าได้ในรอยเท้าช้างฉันใด ธรรมทั้งหลายทั้งหมดก็สรุปเข้าได้ในอัปมาทหรือในอัปมาทธรรมนี้ เรื่องธรรมสำหรับเป็นที่สรุปธรรมทั้งหลายนี้ ยังได้มีพระพุทธานุชาตตรัสไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลายย่อมสรุป รวมเข้าในอริยสัจจทั้ง ๔ คือในทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหมือนอย่างรอยเท้าช้างใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์ทั้งหลาย รอยเท้าสัตว์ทั้งหลายย่อมรวมเข้าได้ในรอยเท้าช้าง กุศลธรรมทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ย่อมสรุปเข้าได้ในอริยสัจจทั้ง ๔ นี้ก็เป็นอีกนัยหนึ่ง

วันนี้จึงสรุปโอวาทที่ได้แสดงมาเข้าใน *ไตรสิกขา* พร้อมทั้งวิมุตติ ความหลุดพ้น หรือเข้าใน *อริยธรรม* สรุปเข้าได้ใน *อัปมาท* ความไม่ประมาท หรือใน *อัปมาทธรรม* สรุปเข้าได้ใน *อริยสัจจทั้ง ๔* เพราะฉะนั้น เราทั้งหลาย จึงสมควรทำความเข้าใจ ทำความจำ ในธรรมอันเป็นที่สรุปนี้ไว้ให้ดี และตั้งใจปฏิบัติต่อไป.

บรรณานุกรม

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. ศิลปบรรณาการ, กรุงเทพฯ, ๒๕๐๓.

ชินวรสิริวัฒน์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง. พระคัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกา. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๒๓.

ปรมาณูชิตชินอรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. พระปฐมสมโพธิกถา. โรงพิมพ์ การศาสนา, กรุงเทพฯ, ๒๕๐๕.

พนรัตน์, สมเด็จพระ, สังคีตยวงศ์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (วน), ๒๕๒๑.

พุทธโฆสะ, พระ. ชาตกฎจกถา. มหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ, ๒๔๖๕.

_____. ฉาโนทยปกรณ. พิมพ์ในงานสมโภชพระสุพรรณบัฏ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่) วัดสระเกศ, ๒๕๐๖.

_____. ธรรมนูญจกถา (ภาค ๑-๘). มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๓๑.

_____. ปปญจสุทนี. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๔๖๓.

_____. มโนรกฎปฐนี. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ ๒๔๖๓.

_____. วิสุทฐิมคค. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๓๑.

_____. สมนตบุปาสาทีกา (ภาค ๑-๓). มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๑๐.

_____. สารตถปกาสินี (ภาค ๑-๓). มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๔๖๓.

_____. สมุญคลวิลาสินี (ภาค ๑-๓). มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๔๖๓.

มลินทพบญา. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๔๖๖.

รัตนปัญญา, พระ. ชินกาลมาลีปกรณ์ (ฉบับแปลไทย). พิมพ์ในงาน พระราชทาน เพลิงศพนายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย, ๒๕๑๘

ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวง. *กฎหมายเก่า (กฎหมายราชบุรี)*
เล่ม ๒. โรงพิมพ์กองลหุโทษ, กรุงเทพฯ, ๑๒๖.

ลีไทย, พญา. *ไตรภูมิิกถา*. สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาลพิมพ์ในงานทอดกฐิน ณ
วัดทับสะแก อ.ทับสะแก จ. ประจวบคีรีขันธ์, ๒๕๒๕.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. *พุทธประวัติ เล่ม ๑ - ๓*.
มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๔๘๔.

_____. *ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร*. พิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระศพ สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ๒๔๖๕.

_____. *ธรรมวิจารณ์*. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ ๒๕๐๑.

_____. *วิปัสสนากัมมัฏฐาน*. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ ๒๕๐๒.

วิมตติโนทนี. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ

สยามรัฐสส เตปิฎก. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๒๕.

อนรุทธ, พระ. *อภิธรรมตถสงคหปาลิยา สห อภิธรรมตถวิภาวินี นาม อภิธรรมตถสง-*
คหฎีกา. มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, ๒๔๙๗.

อัคควังสะ, พระ. *สทุทนีตี ปทมอลา* (ฉบับอักษรโรมัน). Oxford University Press,
London, 1978.

Waddell, L.A. *The Buddhism of Tibet or Lamaism*. Cambridge, W. Heffer &
Sons, Ltd. 1958.

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
ที่ ๔/๒๕๕๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

.....

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๙๙/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๓/๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและกรรมการรองประธานกรรมการ และกรรมการ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เพิ่มเติมซึ่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ มีอำนาจหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร นั้น

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ ในคราวประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

ดังนั้น อาศัยอำนาจหน้าที่ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี และมีมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ ดังกล่าว จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒ ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ

๑.๔	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๕	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๖	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๗	นางสายไหม จบกมลศึก	กรรมการ
๑.๘	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	กรรมการ
๑.๙	นายประสพโชค อ่อนกอ	กรรมการ
๑.๑๐	ผู้แทนวัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๑.๑๑	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการและ เลขานุการ
๑.๑๒	ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๓	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ ดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- ๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์และพิจารณาถ่วงถ่วงหนังสือที่ระลึกของหน่วยงาน
ที่เสนอขอร่วมจัดทำ
- ๒.๓ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่
เห็นสมควร
- ๒.๔ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เพื่อทราบ
- ๒.๕ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางสาวยงลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

